Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

BY NC SA

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

891.99 | 15156
О-76 | Օտյան Ե.
Թաղականին կինը
1921 թ.
883

«ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ» Թիւ 33
Հրատարակութիւն Վ. ԱՂԻՆԵԱՆ Ս. ՔԻՒՐԵԱՆ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ
(ՍՐՕՍ)

ԹԱՂԱԿԱՆԻՆ ԿՆԻԿԸ

ՎԷՊ

Պոլսական կեանքէ

Տպագրութիւն «Վաղինակ» Ս. Քիւրեան

Կ. ՊՈԼԻՍ

1921

A 302444
II

ՑՈՒՑԱԿՎԱԾ Է 1961 Թ.
891.99
0-79

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Այս վէպը, ժամանակակից ազգային կեանքէ քաղուած, առաջին անգամ իբրեւ թերթօն հրատարակուած է ԺԱՄԱՆԱԿ օրաթերթի մէջ: Հիւանդութեան պատճառաւ պահ մը ընդհատուելէ ետքը, կրկին շարունակուած է եւ երկրորդ անգամ ընդհատուած, 1915 Ապրիլ 11 ի ձերբակալութիւններէն ետքը, երբ ստիպուեցայ ամիսի մը չափ ծածկուած մնալ, յետոյ վերստին շարունակուած է մինչեւ բանտարկութեան եւ աքսորիս օրը եւ այսպէս մնացած է անաւարտ:

ԹԱՂԱԿԱՆԻՆ ԿՆԻԿԸ մեծ հետաքրքրութեամբ [կարդացուած է եւ վստահ եմ որ ընթերցողները նոյն շահեկանութեամբ պիտի կարդան զայն ամբողջացած ձեւին մէջ:

Վէպին մէջ նկարագրուած տիպարներէն շատերը ծանօթ ազգային գործիչներ են, մեծ մասով նահատակուած, ափսո՜ս, որոնց իսկութիւնը ուշիմ ընթերցողը շուտով պիտի կրնայ գուշակել:

Չմոռնամ ըսել որ ԹԱՂԱԿԱՆԻՆ ԿՆԻԿԸ հրապարակ կ'ելլէ խնամով սրբագրուած վիճակի մէջ:

Հեղինակը

Ա.

Այն կիրակի առտուն Մարգար էֆ. գիշերնոցով՝ ոտքերը բոպիկ, բազմոցին վրայ երկնցած, թերթ կը կարդար, ատեն ատեն ձախ ձեռքովը իր կոկլոր փորը շփելով: Այս գործողութիւնը ստամոքսային ո և է անհանգստութեան նշանը չէր, ինչպէս թերեւս պիտի ենթադրէ բարեմիտ ընթերցողը, այլ Մարգար էֆէնտիին մէկ սիրական ունակութիւնը, ամէն անգամ որ գիշերնոց կը կրէր:

Այդ շփումը գգուանք՝ մըն էր իր փորին շռայլուած, խանդաղատանքի ցոյց մը, ինչպէս հայր մը պիտի ընէր իր տղուն գլուխը շոյելով:

Ներքին յուզերու գգլխիչ հեշտութիւններու մէջ թաղուած էր Մարգար էֆ. երբ յանկարծ դուռը բացուեցաւ եւ երիտասարդ կին մը ներս մտաւ ջղագրգռուած կերպարանքով մը:

Մարգը գլուխը դարձուց եւ զարմացական շեշտով մը հարցուց նորեկին.

— Ի՞նչ, ժամը ատանկ կանու՞խ վերջացաւ:

— Դեռ նոր պատարագ մտան, պատասխանեց կինը չոր կերպով:

Եւ թեթեւօրէն դողահար ձեռքով մը գլխարկը հանեց ու սեղանին վրայ դրաւ:

— Ինչո՞ւ չեկաք պատարագին, եռաձայն պիտի երգուէր...

— Եռաձայնն ալ տեղը կենայ քառաձայնն ալ, գոչեց կինը, բերանս բանալ մի՛ տար:

Մարգար էֆէնտի ըմբռնեց կացութեան լրջութիւնը, լրագիրը մէկ կողմ դրաւ, բազմոցին վրայ նստաւ, սիկառէթ մը վառեց եւ ըսաւ.

— Ի՞նչ կայ նորէն...

— Բան մըն ալ չի կայ:

— Բարկացած կ'երեւաս կոր:

— Դուն իմ տեղս եղիր տե՛ս մի բարկանար նայիմ:

— Ճանըմ սա եղածը պատմէ նայինք:

— Մէյ մըն ալ աս ժամը ոտք չը պիտի դնեմ... աղօթք ընելու տեղ մեղքի մէջ կ'իյնամ կոր:

Մարգար էֆէնտի չպատասխանեց. հասկցաւ որ կինը ինքնաբերաբար խօսիլ պիտի սկսէր եւ աւելորդ էր նորանոր հարցումներով անոր գրգռութիւնը աւելցնել:

Արդարեւ երիտասարդուհին շարունակեց:

— Աժնեմին չաժնեմին կնկանը պատիւներ ընեն, տեղ բանան, տեղ ցուցնեն, ժամկոչը աթոռ վազցնէ՝ ասդին ես ժամերով ոտքի վրայ մնամ... բայց անոնք յանցանք չունին, յանցանքը քուկդ է, քեզի պէս էրիկին է...Ջհոս նստէ անտարբեր լրագիր կարդա՛, անդին կնիկդ խաղք ըլլայ ժամուն մէջը...,

— Դեռ չեմ հասկնար կոր թէ եղածը ի՞նչ է:

— Ժամ գացի որ ասեղ ձգելիք տեղ չի կայ... հրելով հրմշտկելով, արիւն քրտինք մտնելով, առաջ անցայ... բոլոր նստարանները բռնուած տեղ չէ մնացեր, ինչ որ է, դասին առեւը ոտքի վրայ կեցայ:

— Վերնատունը թող ելլէիր:

— Չամաշըրճի եղբարքը չեմ, ոչ ալ խռֆած պառաւ քի վերնատունը երթամ... իս բարկացնելո՞ւ համար կ'ըսես կոր աս խօսքը:

— Չէ՛ ճանըմ, բան մըն էր ըսի, դուն խօսքդ շա-րունակէ:

— Այս հանեցի, «Հայր մեր» մը ըսի, կեցեր ժամեր-գութիւնը մտիկ կ'ընեմ կոր, մէյ մըն ալ պահարանին մէ-ջէն տէրտէր մը դուրս ինկաւ, «տեղ բացէ՛ք, ճամբայ բա-ցէ՛ք» պոռալով, ամէնքը իրարու վրայ ելլելով ճամբայ բա-ցին... տէրտէրին ետեւէն ժամկոչը ձեռքը աթոռ մը բռնած, ժամկոչին ետեւէն ալ ո՞վ ըլլայ կը հաւնիս...

— Ո՞վ, հարցուց Մարգար էֆէնտի,_ առանց շահագըր-գռութեան:

— Տիկին Շաքիկը... մէյէր բոլոր այս իրարանցումը ի-րեն համար է եղեր: Ես ալ մէկ կողմ քաշուեցայ, կարծեցի որ առջեւէս պիտի անցնին, կորսուին երթան... մէյ մըն ալ կ'ուզե՞ս քի ժամկոչը աթոռը բերէ իմ կեցած տեղս տնկէ, Շաքիկ օլաճախն ալ գայ անոր վրայ տօտօրոզուի, բարկութենէս արունս գլուխս ցատկեց, աչքերս խամաշ-միշ եղան, բոլոր մարմինովս դողալ սկսայ... տէրտէրին մօրուքէն բռնել փետտել եկաւ... ա՛լ չկրցայ կենալ, ինք-զինքս ժամէն դուրս նետեցի... բակը ժամկոչը դէմս ելաւ, աղուոր մը յուացի...

— Ճանըմ, տիկին Շաքիկն ալ Թաղականի կնիկ է, հարկաւ քիչ մը աւելի պատիւ կ'ընեն անոր, ասիկա բնա-կան բան մըն է, այդչափ իրարանցումի պէտք չի կայ...

— Թաղականի կնիկ է եղե՜ր... անոր էրկանը պէս քա-նի մը հատ գրագիր կը բանեցնեմ կոր քովս... Թող այսչափ վերէն չթռչի: Բայց նորէն կ'ըսեմ, նորէն կ'ըսեմ, յանցանքը քուկդ է... ո՛չ տէրտէրը յանցանք ունի, ո՛չ ժամկոչը, ո՛չ ալ Շաքիկը:

— Անուշիկս, ես հոս նստած տեղս մա՞տս կը հոտըւ-տամ որ հասկնամ ժամուն մէջ անցած դարձածը:

— Պարապ խօսք... իմ ըսածս շատ աղէկ կը հասկը-նաս, բայց գործիդ չի գար... դուն այսօր ուզես նէ՝ Թա-ղական չե՞ս կրնար ըլլալ, եղողները ո՞վ են որ, բապուճդ չարժող մարդիկ... Թաղին մէջ ամենէն հարուստը մենք ըլ-լանք, անկէ ետքն ալ սաանկ խաղք ընեն մեզի... Զատկին,

Ծնունդին փարա ժողուելու կարգը գայ նէ, ամենէն առաջ մեր տանը դուռը ձեռք կ'առնեն... մե՜ղք որ գիրքդ պահել, ինքզինքդ յարգել տալ չես գիտեր ու աստանկ ամէնուն առջեւ խաղք կ'ըլլանք.

— Ամմա դուն ալ գործը կը մեծցնես:

— Պզտի՞կ բան էր եղածը, գետնէ գետին անցայ... ես, Յասանեան Մարգար էֆ. ին կնիկը, աստանկ ճագիկի մը պէս փոսթալի մը համար նախատինք կրեմ ժամուն մէջ, ամէնուն առջեւ, ան չլթիկին պիտի հասկցնեմ իմ ո՛վ ըլլալս...:

—Ճանըմ ան խեղճ կնիկը ի՞նչ յանցանք ունի...

— Հիմակ ալ դուն ելիր ճագիկը պաշտպանէ, թո՛ղ ամէն բան թամամ ըլլայ... անոր ինչ ըլլալը գիտե՞ս անձա-պա... բերանս բանալ մի՛ տար:

— Պաշտպանելու մտքով չըսի, պատասխանեց Մարգար էֆ. որ կ'ուզէր խնդիրը անուշ տեղը կապել, միայն թէ յանցաւորը ժամկոչն է որ բերեր աթոռը քու կեցած տեղդ դրեր է:

— Ժամկոչներուն քով անգամ յարգ ու պատիւնիս չի մնաց:

— Տղէտ, անկիրթ մարդիկներ են, անոնցմէ տարբեր բան չ'սպասուիր:

— Քու տեղդ ուրիշ էրիկ մը ըլլար նէ՝ գիտէր ընելիքը... բայց դուն մարդ չես որ, հա կնիկդ, հա պէյլէմէն, քեզի համար ամէնքը մէկ է:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ...

— Հիչ բան մը չես կրնար նէ՝ ժամկո՞չն ալ չես կրնար ճամբել տար:

— Աստնկ պզտիկ յանցանքի համար մարդը կը ճամբուի,...:

— Պզտիկ յանցա՞նք... հապա ի՞նչ ընելու էր, աթոռը գլխո՞ւս իջեցնելու էր որ, մեծ յանցանք գործած ըլլար... քեզի հետ արդէն խօսիլը, քենէ օգնութիւն սպասելը պարա՜պ բան է... էօֆ, այնքան յուզուեցայ որ գլուխս ցաւ մտաւ...:

Եւ տիկինը սեղանին վրայէն բարկութեամբ գլխարկը առաւ եւ դուրս ելաւ սենեակէն:

Մարգար էֆ. կրկին երկնցաւ բազմոցին վրայ եւ սկըսաւ թերթը կարդալ, մինչ, ատեն ատեն, ձախ ձեռքով իր փորը կը շփէր:

Քառասունը հինգ տարեկան, գիրուկ, թաւ պեխերով մարդ մըն էր Մարգար էֆ.: Նախնական ուսում մը առնելէ ետքը, տասնըհինգ տարեկան հասակին նետուած էր գործի ասպարէզը, հօրմէն ժառանգած փոքրիկ դրամագլուխով մը:

Մահմուտ փաշա կերպասեղէնի համեստ խանութ մը բացած էր եւ յաջողած էր հետզհետէ գործը ընդարձակելու, վստահութիւն ներշնչելու եւ վարկ ունենալու, այնպէս որ քանի տարուան մէջ առաջնակարգ վաճառական մը եղած էր հրապարակին վրայ, երբ դեռ տարիքը հազիւ 36ի հասած էր:

Այն ատեն խորհեցաւ ամուսնանալ, մանաւանդ որ ամէն կողմէն փայլուն առաջարկութիւններ կ'ըլլային իրեն:

—Աղէկ ընտանիքէ ըլլայ, գեղեցիկ ըլլայ, թո՛ղ օժիտ չունենայ:

Այս էր Մարգար էֆ.ի սկզբունքը եւ այս սկզբունքին համեմատ ամուսնացաւ միջակ կարողութեան տէր խանութպանի մը աղջկան հետ, որ արդարեւ գեղեցիկ էր ու հազիւ 21—22 տարեկան:

Երջանիկ միութիւն մը եղաւ այս, մանաւանդ ամուսնութեան առաջին տարիները:

Վաճառականը գոհ էր մանկահասակ գեղանի կին մը ունենալուն եւ աղջիկն ալ գոհ էր հարուստ վաճառական ամուսին մը ունենալուն:

Մանչ մը եւ աղջիկ մը ծնած էին այս միութենէն: Մեր պատմութիւնը սկսած ատեն մանչը ինը տարեկան էր եւ աղջիկը եօթը տարեկան:

Տիկին Սաթենի, այս էր Մարգար էֆ.ի կնոջ անունը, թաղային վարժարանէ մը շրջանաւարտ, միջակ իմացականութիւն մը ունէր: Գործունեայ մայր ու շնորհքով տանտիկին որ եւ իր այս երկու յատկութիւններն ալ բաւ էին իր ամուսնոյն համար, որ դրական ոգիի տէր, շատ բարւոք

չէր նայեր: Միայն թէ Սաթեն փառամոլ մըն էր ու իր այս փառամոլութիւնը հետզհետէ կ'աճէր քանի իր ամուսնոյն հարստութիւնը կ'աւելնար:

Չմոռնամ ըսելու որ տիկին Սաթենի փառամոլութիւնը Հայու կնկան տափակ ու հասարակ փառամոլութիւնն էր, գոհարեղէններով զարդարուիլ, սուղ լաթեր հագնիլ, մեծ տուն նստիլ, սալոնի մէջ առաջին տեղը գրաւել, ելն:

Մարգար էֆ.ի նիւթական վիճակը կը ներէր իր կնոջ այդ փառամոլութեան գոհացում տալու եւ ասոր համար իրենց ամուսնութիւնը երջանիկ եղած էր: Երիկ կնկան կռիւներ չէին ունեցած միասին, կամ պատահածները շատ աննշան բաներ էին, մանաւանդ որ Մարգար էֆ. հաշտարար ու խաղաղասէր տրամադրութիւններով մարդ մըն էր:

Քիչ մը առաջուան միջադէպը անսովոր բան մը չէր: Մարգար էֆ. յաճախ տեսած էր կինը այդ ջղագրգիռ վիճակին մէջ եւ միշտ նմանօրինակ առիթներով:

Ամէն անգամ որ Սաթեն եկեղեցի երթար անպատճառ բարկանալու առիթ մը կը ստեղծէր, միշտ արժանապատուութիւնը վիրաւորուած զգալու պատրուակ մը կը գտնէր:

Մարգար էֆ. իր թերթը նոր աւարտած էր, երբ կինը վերադարձաւ շրջազգեստը փոխելէ ետքը:

— Է՛լ, հագուէ՛, գոյնց ամուսնոյն, կիրակի օրով ատանկ չ'կեցուիր, կարելի է հիւր մը կուգայ...

Ետքը՝ մէկէն՝ իր սեւեռուն գաղափարին դառնալով պոռաց.

— Ատ մարդուն հախէն գալու է, կը հասկնա՞ս կոր՝ ատանկ չըրնար տեւել:

— Ո՞ր մարդուն, հարցուց Մարգար էֆ. միամտօրէն:

— Ժամկոչին...

— Դեռ չմոռցա՞ր, իմ մտքէս ելեր էր: Այդչափ կարեւորութիւն տալու չէ:

— Անանկ է... խաղք եղողը դուն չես ա.. կարեւորութիւն տալու չէ... բայց երբ որ ես խաղք ըլլամ՝ ինծի հետ դուն ալ խաղք կ'ըլլաս, քանի որ քու անունդ կը կրեմ:

— Երթամ հագուիմ, ըսաւ Մարգար էֆ. սենեակէն դուրս ելլելով:

Խօսքը կարճ կապելու աւելի լաւագոյն միջոցը չէր գտած:

Կէս օրուան մօտ այր ու կին իրենց տան վերնադաւիթը նստած էին: Տիկինը գտած կը թուէր իր հանդարտութիւնը, եւ Մարգար էֆ. առտուան անախորժ միջադէպը բոլորովին մոռացութեան մատնելու համար, իրիկուան դէմ կատարելիք պտոյտի մը ծրագիրը կը պարզէր:

— Բարի՛ լոյս, տիկին Սաթէն, բարի՛ լոյս Մարգար էֆ.:

— Աստուծու բարին, հրամմեցէ՛ք:

— Ուշ չէ՞... կերակուրին ատենը կը մօտենայ կոր:

— Դեռ կերակուրի շա՜տ ժամանակ կայ: Եկէք սանկ քիչ մը նստեցէ՛ք, մեր այս թերասան շատ զով է:

Յովախեան Միհրանիկ էֆ. ու իր կինը՝ Տիկին Նուարդն էին, որոնք եկեղեցիէն կը վերադառնային:

Առանց կրկնել տալու հրաւէրը, իսկոյն վեր ելան ու տեղաւորուեցան եղեգնեայ թիկնաթոռներու վրայ:

— Իրա՛ւ, ի՜նչ աղուոր զով է եղեր այստեղ, ըսաւ Նուարդ զուարթօրէն:

— Մինչեւ ցերեկ հիանալի է, պատասխանեց Սաթեն, յետոյ դժբաղդաբար արեւ կուգայ... բայց այս կողմերը ի՜նչ բան ունէիք, մեզի՞ կուգայիք կոր..

—Չէ՛, միայն թէ Միհրանիկ էֆ.ին ըսի որ հոսկէ անցնինք քու մասիդ տեղեկութիւն առնելու համար, շիտակը մտատանջութեան մէջ մնացի... պատարագը նոր մտած էինք, յանկարծ թողուցիր հեռացար եկեղեցիէն, գոյնդ ալ մէկէն ի՜մէկ աւրուեցաւ..: արդեօք հիւա՞նդ եղաւ մտածեցի... ինչ որ է, կ'երեւայ որ բան մը չէ:

— Շատ դէշ կերպով ջիղերս թունդ ելան, պատասխանեց Սաթեն, դուն քիչ մը ետեւս նստած էիր, հարկաւ տեսար եղածը:

—Շիտակը բաներ մը դարձաւ ամա, աղէկ մը չհասկցայ:

—Տիկին Շաղիկին գալ տէ՝ աթոռը իմ կեցած տեղս դնել տալ ու նստիլը չտեսա՞ր...

— Մտքէս անցաւ որ անոր համար մէկէն ի մէկ բարկացար. ճամբան էրկանս ալ ըսի, անանկ չէ՞, Միհրանիկ էֆէնտի:

— Այնպէս է, հաստատեց ամուսինը:

— Իրաւունք ունիս, տիկին Սաթէն, շատ իրաւունք բարկանալու, ես ալ քու տեղդ ըլլայի կը բարկանայի... Թաղականի կնիկ է եղեր տէյի՝ թող այդչափ ալ վերեւէն չթռչի...

— Մինակ թաղականի կնիկ չէ, թող. խորհրդի ատենապետին կնիկն է, ճշդեց Միհրանիկ:

— Ցանցառը ժամկոչինն է որ աթոռը բերաւ հոն դըրաւ, գոչեց Սաթէն, որ չափազանց զօռ էր այս խնդիրը կրկին արծարծուելուն:

— Արդէն այդ ժամկոչը աւանակին մէկն է, վճռեց Միհրանիկ:

— Անոր ապուր դաս մը տրուի նէ՝ մարդ կ'ըլլայ:

— Հարկաւ Մարգար էֆ. պէտք եղածը պիտի ընէ, գիտել տուաւ Նուարդ:

Մարգար էֆ. դժգոհ՝ իրեն ուղղուած այս հրաւէրին՝ ձեռքովը անորոշ շարժում մը ըրաւ:

— Մարգար էֆ.ին հոգն անգամ չէ որ իր կինը ժամուն մէջ խայտառակ ըլլայ, գոչեց Սաթէն իր աթոռին վրայ բարկութենէ շարժելով:

— Ճանըմ, եղածը մեծ բան մը չերեւար կոր ինծի, արդարացուց ինքզինք խեղճ ամուսինը:

— Չէ՛, Մարգար էֆ. ատանկ մի՛ ըսեր, բողոքեց Նըվարդ, եղածը շա՜տ ծանր բան է... ժամուն մէջ ամէնուն ալ ուշադրութիւնը գրաւեց:

— Իրաւցնէ ծանր բան է, հաստատեց Միհրանիկ էֆէնտին ալ:

— Դուն նէթէ իմ տեղս ըլլայիր, ինչ պիտի ընէիր, հարցուց Մարգար էֆ. իր բարեկամին:

— Ես ըլլամ, մէյ մը այդ ժամկոչը ծեծել կուտայի:

— Կեցցե՛ս, գոչեց տիկին Սաթէն:

— Բայց ես ո՛չ թաղական եմ, ո՛չ ալ եկեղեցին գործերուն կը խառնուիմ:

— Ինչ ըսել է, էֆէնտիմ, այսօրուան օրս թաղին երեւելիներէն ես, ժամկոչ մը ծեծելու չա՞փ ալ ազդեցութիւն

չեն կրնար ունենալ... գնա՛ Թաղականները գտի՛ր, եղածը պատմէ՛, որ կոխէ՛ ու ժամկոչը անմիջապէս ճամբայ տա՛յ... Հէմ տարը տարին ընելու է որ աղուոր դաս մը ըլլայ:

— Եթէ այդ ժամկոչը հոս մնայ՝ ես այս Թաղէն կ՚ելլեմ, գոչեց Սաթենն դողահար ձայնով մը, ալ ի՞նչ երեսով փողոց պիտի ելլեմ պտըտիմ...

— Խենթ խօսքեր մի՛ ըներ, ըսաւ ամուսինը, ժամկոչի մը համար Թաղերնի՞ս պիտի փոխենք, տուներնիս տեղերնի՞ս պիտի ձգենք:

— Խենթը խելքը աս է...

— Մի՛ յուզուիր, տիկի՛ն, միջամտեց Միհրանիկ, Մարգար էֆ. խնդիրը կը կարգադրէ:

— Անոր մնայ նէ, բան մըն ալ չըներ:

— Միհրանիկ էֆէնտի, միասին երթար Թաղականներուն խօսիր նէ՛ չըլլար, առաջարկեց Նուարդ:

— Հարկաւ կ՚ըլլայ, ես պատրաստ եմ անմիջապէս երթալու պատասխանեց ամուսինը:

— Ճիշդ ատենն է, դեռ Թաղականները ժամը ըլլալու են, գացէ՛ք եկէք, մենք հոս ձեզի կը սպասենք.

— Ճաշը միասին կ՚ընենք, ըսաւ Սաթենն, որ չափազանց գոհ էր այս կարգադրութենէն:

— Ե՛լ երթանք, ըսաւ Միհրանիկ իր բարեկամին:

Մարգար էֆ. դժգոհ, սրտնեղած ոտքի ելաւ եւ հետեւեցաւ միւսին:

Եկեղեցին շատ հեռու չէր, եւ երկու բարեկամները տասը վայրկեան յետոյ մտան խորհրդարանը ուր, մէկ քանի Թաղականներ՝ աւագերեցին հետ՝ պնակները եւ գանձանակի հաշիւները կը կարգադրէին:

Բարեւտուքի արարողութիւններէն ետքը, Միհրանիկ հարցուց.

— Պօղոս էֆ.ն ո՞ւր է...

Պօղոս էֆ. Թաղ. խորհրդի ատենապետն էր, տիկին Նազիկի ամուսինը:

— Հոս էր քիչ մը առաջ: տիկնոջը հետ մեկնեցաւ

պատասխանեց աւագերէցը, անպատճառ կ'ուզէի՞ր տեսնել զինքը:

— Չէ՛, մեր ըսելիքը ձեզի ալ կրնանք ըսել, պատասխանեց Միհրանիկ:

— Հրամա՛ն մը ունիք:

— Քաւ լիցի, Մարգար էֆէնտին բողոք մը ունի...

Թաղականները երկիւղախառն զարմացումի շարժում մը ըրին: Մարգար էֆ. թաղին ջոջերէն էր, հարուստ վաճառական: Իր բողոքը ծանրակշիռ բան մը ըլլալու էր անշուշտ:

— Մարգար էֆէնտի, արդեօք ի՞նչ եղած է որ, հարցուց թաղականներէն մին, շփոթած կերպարանքով մը:

— Եղածը մեծ բան մը չէ, բայց շատ անվայել է, ըսաւ վաճառականը:

— Կ'աղաչեմ, խնդիրը բացատրեցէ՛ք:

— Էֆէնտիմ, միջամտեց Միհրանիկ, Մարգար էֆ.ի տիկինը այս առտու եկեղեցի կուգայ...

Եւ մանրամասնօրէն պատմեց ամբողջ իրողութիւնը, որ ծանօթ է արդէն մեզի:

Երբ պատմութիւնը աւարտեց, թաղականներէն մին յուզուած ձայնով մը ըսաւ.

— Ցաւալի՜ բան, շա՛տ ցաւալի, իրաւունք ունիք բարկանալու, բողոքելու:

— Բոլոր յանցանքը ժամկոչինն է, գոչեց ուրիշ թաղական մը:

— Անկիրթ աւանակին մէկն է...

— Ապուշը այսչափ ժամանակ հոս է, դեռ մարդիկը չճանչնար:

— Տէր հայր, այս մարդը ո՞ւրկէ մեր գլուխը հանեցիր, գոչեց ուրիշ թաղական մը աւագերէցին դառնալով:

— Էֆէնտիս, այդ մարդը ես չբերի, Պօղոս էֆ.ին յանձնարարութեամբը առնուեցաւ, պատասխանեց աւագերէցը:

— Հիմա խնդիրը այդ չէ, միջամտեց Միհրանիկ, մենք եկած ենք պահանջելու որ այդ ժամկոչը պատժուի:

Առիկա մեր պարտականութիւնն է, ըսաւ թաղականնե-

րէն մին, բնականաբար իրեն՝ խիստ պատիժ մը պիտի տանք:

— Մէկ ամսականը կտրելու, վար դնելու է, առաջարկեց ուրիշ մը:

— Ամենէն կարճ ճամբան՝ կը վռնտենք կ՚երթայ: Արդէն իրմէ ալ շատ գոհ չենք, առաջին անգամ չէ որ իրեն մասին բողոքներ կ՚ըլլան կոր...

— Այո՛, ես ալ կը պահանջեմ որ այդ մարդը անմիջապէս ճամբուի, նոյնց Մարգարէֆ.:

—Ծօ՛, սա Վարդան աղբարը հոս կանչէ, գոչեց Թաղականներէն մին, խօսքը ուղղելով դուրսը կեցող տիրացուի մը:

Տղան վազելով հեռացաւ:

Վայրկեան մը ետքը Վարդան մտաւ խորհրդարանէն ներս եւ խոնարհաբար բարեւ մը տալէ ետքը, երկու ձեռքը փորին վրայ, գլուխը կախ, կեցաւ: Ետոյ, երկիւղածօրէն աչք մը պտըտցուց ներկաներուն վրայ, տեսաւ անոնց անժպիտ ու դաժան դէմքերը եւ զգաց թէ փոթորիկ մը կը պատրաստուէր իր գլխուն:

— Ծօ՛, աստր ի՞նչ ես ըրեր, պայթեցաւ յանկարծ Թաղականներէն մէկուն ձայնը:

— Ի՞նչ եմ ըրեր աղա, հարցուց Վարդան սարսափահար...

—Ծօ,դուն մարդ չպիտի՞ ըլլաս,ասանկ է՞շ պիտի մնաս:

—Աղա, ի՞նչ է յանցանքս, կմկմաց ժամկոչը:

— Էֆէնտի, թողէ՛ք ես հարցափորձեմ, միջամտեց աւագերէցը եւ յետոյ Վարդանին դառնալով հարցուց.

— Այս առտու տիկին Շագիկին աթոռը դո՞ւն տարիր:

— Հրամանք է, տէր հայր:

— Չանա՞ր թէ աթոռը ո՛ւր կը դնես կոր:

— Տեսայ...

— Ո՞վ կեցեր էր հոն:

— Սաթեն հանըմը կեցեր էր...

— Կը տեսնէ՞ք, չճանչնալով չէ ըրեր, գիտնալ տալու Մեհրանիկ,

— Ծօ՛ աւանակ, ուրիշ տեղ չկա՞ր աթոռը դնելու եւ գացիր տիկին Մաթէնի կեցած տեղը դրիր։ Շաքիկ

— Աղա, ես ի՞նչ յանցանք ունիմ, տիկին Մաթէն ասաց որ այնտեղ դնեմ:

— Ա՛ն մի ըսաւ...

— Հրաման է...

— Հիչ տիկին Շաքիկը անանկ բան կ՚ըսէ՞... սուտ կը խօսիս կոր, անամօ՛թ...

— Խաչ վկայ որ տիկին Շաքիկ ասաց, պնդեց Վարդան հաստատ շեշտով մը:

— Դուրս կորսուէ՛ սրահէն, գոչեց Թաղականներէն մին, ոտքի ելլելով:

— Աղա, ես... կմկմաց խեղճ ժամկոչը:

— Դո՛ւրս կ՚ըսեմ կոր քեզի, պոռաց միւսը ձայնը աւելի բարձրացնելով ու թող տալով որ յանցաւորը նոր բացատրութիւններ չտայ:

— Վարդան՝ շփոթած շլմորած՝ ետ ետ նահանջեց ու դուրս ելաւ խորհրդարանէն:

— Անկի՛րթ, անամօ՛թ, հէշօտիւր, աւանակ... շարունակեց Թաղականը մինչ արդէն այն որուն ուղղուած էին այդ փաղաքշական խօսքերը՝ աներեւոյթ եղած էր:

Յետոյ դառնալով Մարգար էֆ.ին. որուն դէմքը յաղթականօրէն կը ճառագայթէր, ըսաւ.

— Մեր կողմէ ներում խնդրեցէ՛ք տիկինէն այս եղած անպատեհութեան համար եւ ըսէ՛ք որ վաղը առտուընէ այդ ժամկոչը ճամբուած է:

— Շնորհակա՛լ եմ, պատասխանեց Մարգար էֆ. ոտքի ելլելով:

Եւ երկու բարեկամները մեկնեցան տուն վերադառնալու համար:

— Կը տեսնա՞ս, ըսաւ ճամբան Միհրանիկ իր բարեկամին, ժամկոչը բնա՛ւ յանցանք չունի, տիկին Շաքիկը ըսեր է որ աթոռը հոն դնէ, խեղճ մարդն ալ հնազանդեր է:

— Կը խնդրեմ այդ կէտը բնաւ մի՛ ըսեր կնոջս, նորանոր խնդիրներ կը ծագին. պատասխանեց Մարգար էֆ. ժամկոչը թո՛ղ ճամբէն խնդիրը գոցուի:

— Իրաւունք ունիս. տիկին Սաթենիին բան մը ըսելու չէ...:

Երբ տուն հասան նոր դէպք մը կրկին յուզումի մատնած էր Մարգար էֆ.ի կինը:

Նաւարդ քանի մը բառով պատմեց եղելութիւնը:

Հազիւ իրենք եկեղեցի երթալու համար ճամբայ ելած էին՝ տնէն Պօղոս էֆ. եւ տիկին Շաքիկ իրենց տան առջեւէն անցնելով կանգ առեր են:

— Տիկին Սաթեն, ինչո՞ւ այսօր ժամէն շուտ մը փախար, հարցուցեր է Շաքիկ:

— «Անհանգիստ եղայ», պատասխաներ է մերս:

— «Այո, ոտքի վրայ մնացեր էիր», պատասխաներ է Շաքիկ, ինծի քալէիր նէ՝ ձեզի աթոռ մը բերել կուտայի...

Այս վերջին բառերը յորդեցուցեր են արդէն լեցուն բաժակը, եւ տիկին Սաթեն քանի մը կծու ակնարկութիւններ ըրեր է եւ ի վերջոյ Պօղոս էֆ. եւ իր կինը ճամբանին շարունակեր են սրտնեղած:

— Դիտմամբ մենէ անցան որ այդ խօսքերը ընէ լրթիկը, ըսաւ Սաթեն բարկաճայթ, իս պզտիկ ձգելու համար... բայց թո՛ղ ատնեւիրը ըլլայ:

— Մենք արդէն ամէն բան կարգադրեցինք, պատասխանեց Միհրանիկ:

— Ի՞նչ ըրիք...

— Թաղականները տեսանք, խօսեցանք, ժամկոչը կանչել տուինք, աղէկ մը լուացին...

— Ի՞նչ կ'ըլլայ ատկէ. գոչեց տիկինը զժգոհ կերպարանքով․

— Վաղն առտու ալ պիտի ճամբեն, աւելցուց Մարգար էֆ. ա՛լ ի՞նչ կ'ուզես, մարդը չէինք կրնար կամուրջին գլուխը կախել տալ:

— Իրաւ պիտի ճամբե՞ն...

— Հարկա՛ւ, մենք չըսած՝ իրենք որոշում տուին:

Ժամկոչ Վարդանի ճամբուելու պարագան բաւական մեծ եւ բարերար ազդեցութիւն մը ըրաւ տիկին Սաթենեանի

A 30244

վրայ: Իր վիրաւորուած արժանապատուութեան համար ատիկա ամօթէ ասպետի մը նկատեց, բայց վէրքը կը կոտտար կոր տակաւին:

— Թո՛ղ ճամբուի, անօթի մնայ որ պօյը տեսնայ, մռմռաց քթին տակէն:

Յետոյ, ամէնքը միասին անկան նստան:

Բ.

Երբ թաղականները իրենց գործը աւարտելէ ետքը մեկնեցան խորհրդարանէն.

— Երթանք տեղ մը նստինք քան մը խմենք, առաջարկեց իրենցմէ մին երբ փողոց ելան:

Ատենը ուշ է. դիտել տուաւ ուրիշ մը, իր ժամացոյցը նայելով, կէս օր եղեր է, տունը կը սպասեն, մանաւանդ որ հիւր ալ ունիմ:

— Եթէ հիւր ունիս ատոր ճարը չկայ, ուրեմն մենք երկուքս կ'երթանք, չ'ըլլար Թաֆիկ աղա:

Այն, որուն Թաֆիկ աղա անունը տուած էր իր ընկերը, յիսուն տարեկանի մօտ, գիրուկ, թաւ պեխերով ու խոշոր կլոր քիթով անձ մըն էր: Ոսկերիչ էր եւ համեստ գիրքի տէր:

Երկու թաղականները իրենց ընկերէն բաժնուելով՝ ճամբանին շարունակեցին, եւ շուկային մէջ գտնուած մեծ գազինօ մը մտան ուր արդէն հաւաքուած էին թաղեցիները իրենց կիրակնօրեայ հանգիստը վայելելու համար:

— Մանուկ աղա, հոն անկիւնը նստինք: Սեղանը պատրաստ է, առաջարկեց Թաֆիկ իր ընկերոջ:

— Աղէկ կ'ըլլայ.

Մանուկ աղա աւելի երիտասարդ քան Թաֆիկ, հազիւ քառասուն տարեկան չոր, երկայնահասակ ու ջղուտ մարդ մըն էր, որ կոպիտ նկարագրի տէր կը կարծուէր:

— Մեզի շիշ մը ռաքի բեր, հրամայեց Թաթիկ իր հըրամանները ընդունելու եկող սպասաւորին, բայց մէջինները տաք ըլլան...

Ետքը իր ընկերոջ դառնալով ըսաւ.

— Աս ժամկոչին խնդիրը զիս կը նեղացնէ կոր... ո՞ւրկէ մէջտեղ ելաւ:

— Նեղանալիք բան մը չկայ, վաղը առտու կ՚երթանք Հաչիկը կը տեսնանք, 55 դրուշ առնելիք ունի՝ կուտանք ու կը ճամբենք, որձու գնաց, պատասխանեց Մանուկ վըճռաբար:

— Աղէկ, բայց մարդը յանցաւոր չերեւար կոր:

— Յանցաւոր ըլլայ չըլլայ, չենք կրնար Մարգար էֆ.ի պէս մէկուն խաթրը կոտրել ժամկոչի մը համար:

— Անկէ զատ ուրիշ խնդիր մըն ալ կայ:

— Ի՞նչ խնդիր:

— Եթէ Պօղոս էֆ.ն իմանայ ու դիտողութիւն ընէ... չի լսեցի՞ր, առաջներէցը ըսաւ որ անոր հրամանով առնուեր է Վարդանը:

— Պօղոս էֆ.ն եթէ իմանայ որ Սարաֆեան էֆ.ին դիմումին վրայ ժամկոչը ճամբեր ենք, բնա՛ւ դիտողութիւն չըներ:

— Վերջապէս ինքն ալ թաղական խորհրդին ատենապետն է, պէտք է որ նախապէս գիտնայ մեր տուած որոշումը:

— Էյ, ի՞նչպէս ընենք...

— Ինծի մնայ նէ՝ երկուքս ալ դէմ կ՚երթանք Պօղոս էֆէնտիին խնդիրը կը բացատրենք, իր հաւանութիւնը կ՚առնենք,. անկէ ետքը ինչ որ պէտք ընենք, կ՚ընենք:

— Ես վստահ եմ որ անիկա չպիտի հակառակի, քանի որ Մարգար էֆ.ն կայ խնդրին մէջ:

— Մենք գործը օրինաւոր տեսնենք, աւելի լաւ չը՞լլար:

Մանուկ աղա համոզուեցաւ այս բանաւոր առարկութեան եւ որոշեցին կէս օրէն ետքը ժամադիր ըլլալ եւ երթալ իրենց ատենապետը տեսնելու, կացութիւնը պարզելու համար:

Թաւֆիկ աղա այնքան լաւատես չէր որքան Մանուկ աղան, Պօղոս էֆ.ի բերելիք գիրքի մասին: Կը կասկածէր որ ընդդիմութեան մը պիտի բաղխէին եւ ասով կացութիւնը ծանրակշիռ հանգամանք մը պիտի առնէր:

— Մենք, գիտես լաւ պաշտօնակցին, անմիջապէս յանձնառութիւն ստանձնելու չէինք վարը առաւ Վարդան աղբարը համբերելու համար:

— Ուրիշ ճար չկար, պատասխանեց Մանուկ կարուկ կերպով. ես ժամկոչի մը համար չեմ ուզեր Մարգար էֆ.ին ու Միհրանիկ էֆ.ին հետ գէշ մարդ ըլլալ, հետեւաբար լաւագոյն էր խօսակցութիւնը ուրիշ նիւթի մը վրայ բերել:

— Այս առտուան թերթերը կարդացի՞ր, հարցուց:

— Աչքէ անցուցի. պատասխանեց Մանուկ օղիի գաւաթը պարպելով:

— Նոր բան մը կա՞յ...

— Վարչութիւնը նոր պատուիրակ մը պիտի ղրկէ եղեր Երուսաղէմ եւ...

— Ձանըմ, վազ անցիր սա Երուսաղէմի խնդրէն, ա՛լ համը փախաւ, գոչեց Թաւֆիկ, քաղաքական բան մը կա՞յ, ան նայինք...

— Ինկլիզը նորէն քիւլահ մը հագցը կ'ընէ կոր անխա՛ նայինք որո՞ւն գլուխը պիտի անցնէ:

Ինկլիզին անունը լսելուն պէս Թաւֆիկ աղայի դէմքը ճառագայթեց, ոգեւորուեցաւ:

Ինկլիզը իր սիրական կուռքն էր, իր պաշտամունքին միակ առարկան: Ինկլիզը ինչ բան նէ՛ ան կ'ըլլայ, կը պատգամէր, ամէն անգամ որ քաղաքական կնճռոտ կացութեան մը առթիւ խօսք բացուէր: Ոսկերիչներու շուկային քաղաքական երկու մեծ բաժանումներուն -Ինկլիզեան եւ Մոսկոֆեան - առաջնոյն պարագլուխներէն մէկէն էր Թաւֆիկ աղա, եւ այս պատճառով յաճախ բուռն վիճաբանութիւններ կ'ունենար Մոսկոֆեաններուն հետ:

— Էյ, ի՞նչ է եղեր, պատմէ՛ նայինք, հարցուց, հետաքրքիր, իր բարեկամին:

— Սըր Էտուարտ Կրէյ յայտարարեր է ● եթէ մեր-

ծառոր Արեւելքի արդի կացութեան մէջ փոփոխութիւններ մտցնելու հարկը շեշտուի եւ արտաքին միջամտութիւններ ի յայտ գան՝ Անգլիա, հաւատարիմ իր դարաւոր քաղաքականութեան, իր ուղղութիւնը պիտի որոշէ դէպքերու առնելիք հաւանական ընթացքին համապատասխան կերպով:

Թափիկ աղա հակառակ Սըր Էտուարտ Կրէյի մասին ունեցած անսահման սքանչացումին, չկրցաւ որոշակի ըմբռնել յայտարարութեան իմաստը:

— Աս լրագիրը թուղթ է նէ՝ ինծի տուր, բսաւ Մանուկ աղային որ փութաց բարեկամին խնդիրքը կատարելու:

— Շունչահատորդին անանկ լատինկի խօսք մը ըրեր է որ, բսաւ, մէջէն չելլուիր կոր:

— Ես ալ աղէկ մը չկրցայ հասկնալ, խոստովանեցաւ Մանուկ աղա:

— Բառ մը կայ անիկա, որո՞ւ է...

Եւ Թափիկ աղա մխրճուեցաւ քաղաքականութեան խորը եւ իջաւ մինչեւ Երիմի պատերազմը:

— Ալ երթանք, ընդմիջեց Մանուկ աղա սրտի եփելով ժամը մէկն է...

— Վա՞յ, այդչափ եղեր է:

Երկու Թաղականները ժամադիր ըլլալով՝ իրիկուան դէմ կրկին միացան ու գացին Պօղոս էֆ.ին բնակարանը, առտուան միջադէպը բացատրելու:

Թաղական խորհրդի ատենապետը կը պատրաստէր կնոջը հետ պտոյտի երթալու, այսուհանդերձ հիւրերը ընդունեց, մանաւանդ որ այս վերջինները յայտարարեցին թէ՝ բանի մը վայրկեան միայն պիտի մնային:

— Վաղը առտու ժամկոչ Վարդանը պիտի ճամբենք, բսաւ Մանուկ աղա:

— Ինչո՞ւ. ի՞նչ կայ որ, հարցուց ատենապետը:

— Անանկ պէտք եղաւ... քու մեկնելէդ ետքը Սասուն-էֆ.ն ու Միհրանիկ էֆ.ն եկան, եւ իրեն դէմ բողոքներ ըրին:

— Բայց խնդիրը ի՞նչ է...

Մանուկ էֆ. մանրամասնօրէն պատմեց առտուան այցելութիւնը:

Պօղոս էֆ. ինքն ալ գայթակղեցաւ պատահածին համար, մանաւանդ շատ ցաւ զգաց որ անուղղակի կերպով վշտացուցած էին Մարգար էֆ.ն: Առանձին հարուստ եւ հրապարակին վրայ կարեւոր դիրք մը գրաւող անձ մը վշտացնել, արդարեւ աններելի էր:

— Իրաւունք ունիք, ըսաւ, անմիջապէս ճամբելու է այդ ժամկոչը, եւ Մարգար էֆ.էն ալ ներում խնդրելու է եղածին համար:

— Մենք արդէն ներում խնդրեցինք:

— Ես ալ պէտք է գինքը տեսնեմ ու ներում խնդրեմ:

— Աղէկ կ՚ըլլայ... ուրեմն այսպէս որոշում տրուեցաւ. Ես արդէն վստահ էի որ դուն ալ Վարդանին ճամբուելուն չը պիտի հակառակէիր. այսուհանդերձ չուզեցինք առանց քու գիտութեանդ բան մը ընել... ուրեմն ձեր պտոյտին արգելք չըլլանք. մնաք բարով:

Ճագիկ, որ մինչեւ այն ատեն լուռ ունկնդիր եղած էր այս խօսակցութեան, յանկարծ ոտքի ելաւ ու իր ամուսնոյն դառնալով, գոչեց.

— Ժամկոչը տեղ մըն ալ չպիտի երթայ. հոն պիտի մնայ...

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Պօղոս էֆ.:

— Որովհետեւ ինք բնաւ յանցանք չունի. ես ըսի որ աթոռը հոն դնէ ու ան ալ հնազանդեցաւ:

— Ճիշդ ինքն ալ այնպէս պատմեց, ըսաւ Թաթիկ աղա որ մինչեւ այն ատեն խօսքի չէր խառնուած, բայց Մանուկ աղան յաչուեցաւ ըսելու:

— Քաշուելու բան չկայ, պատասխանեց Ճագիկ, ճշմարտութիւնը այս է...

— Ինչ որ է, հիմա այդ խնդիրը մէջտեղ չհանենք, խնդիրը աւելի կը մեծնայ, դիտել տուաւ Պօղոս էֆ. Վարդանը կը ճամբենք, գործը անուշ տեղը կը կապենք:

— Ես ալ խաղը ու խայտառակ մէջտեղ կը ձգէր, պոռաց Ճագիկ բարկութենէն կասկարմիր կտրած:

— Դուն ինչո՞ւ իրար կ՚անցնիս, քեզի համար ինչ կայ, ըսաւ Պօղոս էֆ.:

— Ինչ բանլ է, անոնց այդ բողոքները խօ պզտիկ ծծե-լու համար է… Կերեւայ թէ համբերս բարկացեր է որ իր սրտի վրայ մնացեր ու ես աթոռի վրայ նստեր եմ… Թո՛ղ այդ չափ խռովայոյզ չըլլայ, անոր Էրիկը հարուստ վաճառական է, ես խեղճ Էրիկս ալ այստեղի Թաղ. Խորհրդին ատենապետն է, հարկաւ ժամուն մէջ ինծի աւելի պատիւ պիտի ընեն:..

— Համբերմ, դուն ալ ինչո՛ւ համար աթոռդ ճիշդ անոր կեցած տեղը դնել տուեր ես:

— Քէյֆս ուր ուզէ՝ նէ՛ հոն տեղ դնել կուտամ, ո՛վ կրնայ խառնուիլ…

— Պարապ տեղը սանկ խնդիրներ հանեցիր մէջտեղ…

— Խնդիրի բան չկայ, դուք էք որ կարեւորութիւն կու-տար կոր, գործը կը մեծցնէք կոր:

— Ինչ որ է կարճ կապենք, գոչեց Պօղոս էֆ. գրգռ-ւած կերպարանքով մը, փողը հաշիւր տեսէ՛ք ճամբեցէք այդ ժամկոչը:

— Կը մոռնա՞ս որ Վարդան աղբար դուն ձեռքով բե-րիր եկեղեցին դրիր, բսաւ Շաքիկ:

— Ինչ ընեմ, դուն գլուխս փաթթեցիր այդ մարդը:

— Վարդանը խմ ոչ աղբարս է եւ ոչ ալ ազգականս, եկաւ աղաչեց, սարերս ինկաւ, ես ալ բարիք մը ընելու հա-մար բերի բսի որ եկեղեցիին ժամկոչ ըրէ՛ք քանի որ այն ա-տեն հին ժամկոչն ալ հայրենիք գացած էր… խեղճ մարդը շատ շնորհքով իր գործը կը տեսնայ կոր… տիկին Սաթենիր եթէ մեր ժամէն գոհ չէ՝ թող ուրիշ ժամ մը երթայ ժամուն խրթլխը չկայ եա…

Պօղոս էֆ. տեսաւ որ միաբանութիւնը շատ պիտի եր-կարի, ոտքի իր պաշտօնակիցներուն դարձաւ եւ բսաւ.

— Դուք վարը սատտ խորհրդարան զնուեցէ՛ք, ես ալ կուգամ ու խնդիրը կը կարգադրենք։

Թաղականները մեկնեցան:

Այն անկէ ետքը տիկին Շաքիկի սեւեռուն գաղափարը եղաւ ժամկոչ Վարդանի խնդիրը:

Պտոյտի միջոցին, իրիկուան կերակուրին, կերակուրէն ետքը, անկողնին մէջ, ճեռուեւայ առտու կանուխ, մերթա-պէս անընդհատ իր առաւօտուն գլուխը տարաւ. Հետզհետէ ժամկոչին ճամբուիլը ահագին համեմատութիւններ կ՛առնէր

իր աչքին։ Իրեն այնպէս կը թուէր որ բոլոր թաղին մէջ խաղք ու խայտառակ պիտի ըլլար, թէ իր Թաղ. Խորհրդի ատենապետի կնոջ դիրքը պիտի կործանէր եւ ինչ որ ամենէն սարսափելին էր, ծաղր ու ծանակ պիտի ըլլար տիկին Սաթենիին առջեւ։

Ի զուր ամուսինը կը ջանար համոզել թէ ժամկոչին արտաքսումը ո եւ է կերպով չէր կրնար արատաւորել զինքը եւ թէ միւս կողմէ իր անձնական շահերը կը պահանջէին չվշտացնել Մարգար էֆ.ին պէս մէկը որ առեւտրական հրրապարակին վրայ կարեւոր դիրք մը կը գրաւէր։

Տիկին Շաքիկ անդրդուելի կը մնար իր յամառութեան մէջ ու տեղի չէր տար ամուսնոյն պատճառաբանութիւններուն։

Առտուն մինչ Պօղոս էֆ. կը հագուէր նախ եկեղեցի ու ապա գործին երթալու համար, կինը կը շարունակէր համոզել զայն որպէսզի ժամկոչ Վարդանը ճամբել չի տայ։

— Չըլլար, էֆէնտիս, չըլլար, գոնէ քիչ ժամանակի համար հեռացնելու ենք ժամէն...

— Եթէ իմանամ որ ճամբեր էք, կը ձգեմ մօրս տունը կերթամ ու ա՛լ մէյ մըն ալ ոտքս այստեղ չեմ դներ, գոչեց Շաքիկ գրգռութեան ծայրագոյն աստիճանին հասած։

— Չըլլայ նէ՝ Վարդանը դրկենք թո՛ղ երթայ ներում խնդրէ տիկին Սաթենիէն, ըսաւ Պօղոս էֆ. իբրեւ խնդիրը անուշութեամբ վերջացնելու միջոց մը։

Բայց այդ ալ անընդունելի գտնուեցաւ կնոջը կողմէն։

— Վարդանը իմ հրամանովս աթոռը հոն դրաւ, ուստի պէտք չունի ներում խնդրելու. եթէ ներում խնդրէ՝ իր բերնով ես ներում խնդրած պիտի ըլլամ... կը մեռնիմ ատանկ բան մը չեմ ըներ։

— Ճանըմ, սա բուկին խօսքը վերցուր մէջտեղէն, մի՛ ըսեր որ քու հրամանովդ ըրիր, ուրիշն ալ կ՚իմանայ ու ետքը անոնց ակռանքը կը հանեն...

— Թո՛ղ հանեն, ինչ կ՚ըլլայ եղեր... կը կարծես որ այդ չըլլիկէն կը վախնա՞մ... բերի պէս։

Վիճաբանութիւնը շարունակուեցաւ այսպէս, մինչեւ որ

տիկին Ծաղիկ յուզումէն ջղագրգռութենէն, բարկութենէն սկսաւ լալ:

Պօղոս էֆ. ջանաց հանդարտեցնել զայն ողոքիչ խօսքերով, անորոշ յանձնառութիւններով ու խոստումներով: Կինը լացը դադրեցուց եւ վճռական շեշտով մը ըսաւ.

— Հիմա պիտի հագուիմ ու ետեւէդ ժամ պիտի գամ եւ եթէ տեսնեմ որ Վարդան աղբարը ճամբուեր է, դպրոց պիտի հանդիպիմ, աղջիկս առնեմ ու մօրս տունը պիտի երթամ… ալ ինչ կ'ուզես նէ ան ըրէ:

Եւ տիկին Ծաղիկ շառաչմամբ դուռը գոցելով, դուրս ելաւ սենեակէն.

— Խենթ խօսքեր մռլաց ամուսինը քթին տակէն, նեղացած կերպարանքով մը:

Քանի մը վայրկեան ետքը Պօղոս էֆ. տունէն կը մեկնէր դէպի եկեղեցի:

Ժամկոչի այս խնդիրը չափազանց կը նեղացնէր զինքը: Անշուշտ եթէ կնոջը ընդդիմութիւնը չըլլար շատ դիւրաւ խնդիրը կը գոցուէր Վարդանը ճամբելով. բայց ահա՛ հիմա այդ տեսակ կարգադրութիւն մը ամբողջ իր ընտանեկան յարկին խաղաղութիւնը պիտի վրդովէր: Պօղոս էֆ. գիտէր իր կնոջ յամառ բնութիւնը եւ այս բանն էր որ երկիւղ կը պատճառէր իրեն: «Եթէ ճամբենք՞ ա՛լ տարինա աներկու անիս Վարդան աղբօր խօսքը պիտի լսենք տանը մէջ» կը մտմտար փողոցը քալած միջոցին:

Պօղոս էֆ. շատ կարեւորութիւն չէր տար Ծաղիկի մօրը տունը երթալու սպառնալիքին եւ կը զգար թէ պարզապէս պլըֆ մըն էր ատիկա, բայց կ'երեւակայէր այն տեսարանները որոնք պիտի պարզուէին Վարդան աղբօր ճամբուելէն ետքը, իր եւ կնոջը միջեւ ու այդ հեռապատկերը կը սարսափեցնէր զինքը:

Հոգեկան այս խռովքներուն մէջ Պօղոս էֆ. մտաւ խորհրդարան, ուր արդէն իրեն կը սպասէին Մանուկ եւ Թափիկ աղաները:

— Արդեօք ո՞ւշ մնացի, ըսաւ ինքզինք չքմեղացնելու ձեւով մը:

— Ոչ, փութաց պատասխանել Թաթիկ աղա, մենք ալ հիմա եկանք:

Մանուկ ժամացոյցը նայեցաւ եւ բսաւ.

—Արդէն ուշ է, ամենքս ալ մեր զբաղումները ունինք, շուտով մը սա գործը լմնցնենք ու երթանք... Վարդանին հաշիւը նայեցանք, 55 դրշ. առնելիք ունի եղեր, դրամը տանք ու ճամբենք:

Պօղոս էֆ. մտածկոտ՝ չպատասխանեց:

— Կանչե՞նք Վարդանը, հարցուց Մանուկ:

— Կեցիր նախ խորհրդակցինք, բսաւ Պօղոս էֆ. անհա-պարանքով գործ չունենք...

— Կարծեմ խորհրդակցութիւն երէկուընէ կատարեցինք:

— Այո, բայց մեր միւս ընկերներուն կարծիքը չառնը-ւեցաւ, դիտել տուաւ Պօղոս էֆ.:

— Ի՞նչ հարկ, Պօղոս էֆ. թող. խորհուրդը արդէն հինգ անդամներէ կը բաղկանայ, քանի որ երկուքը հրաժարած են, հետեւաբար մեր երեքին տուած որոշումը մեծամասնութեան որոշումն է:

— Այնպէս է, բայց... թերեւս յետոյ մեր ընկերները դիտողութիւն կ՚ընեն:

— Իրաւունք չունին.

— Անշուշտ իրաւունք չունին, բայց ինչո՞ւ յետոյ խօսքի տեղի տանք, մէյ մըն ալ իրենց կարծիքն ալ առնենք:

— Դուն երէկ ըսէիր այդ դիտողութիւնը, որպէս զի կարենայինք իրենց իմաց տալ:

— Երէկ չմտածեցի:

— Հիմա պատահականաբար տունը չեն, գործի գացած ըլլալու են...

— Վնաս չունի, թող քանի մը օր եւս մնայ, բսաւ Պօղոս էֆ.:

— Բայց ինչ կ՚ըսէք, խօսք տուինք Մարգար էֆ.ին... անոր քովը պզտի՞կ մնանք...

— Ես այսօր Մարգար էֆ.ն կը տեսնամ, հետը կը խօսիմ, դուք հոգ մի՛ ընէք:

Մանուկ աղա հասկցաւ որ աւելորդ էր աւելի երկար ընդդիմանալ:

— Դու կարծիքդ ի՞նչ է, հարցուց Թաւֆիկ աղային.

— Կարծեմ Պօղոս էֆ. իրաւունք ունի, պատասխանեց տակերիկը:

— Ուրեմն թո՛ղ անոր ըսածը ըլլայ.

Պօղոս էֆ. իր զբաղումները պատրուակելով հեռացաւ խորհրդարանէն: Երբ փողոց ելաւ, խորունկ շունչ մը առաւ, կարծես ծանր բեռ մը ազատած ըլլար: Անմիջական վտանգը անցուցած էր, գալով ապագային՝ ժամանակ ունէր մտածելու թէ ինչ դիրք պէտք բռնէր:

Իսկ Մանուկ աղա շատ գժգոհ մնաց իր ատենապետին բռնած ընթացքէն:

— Տեսա՛ր մի հիմա եղածը, գոչեց Թաւֆիկ աղային, ի՞նչ պատասխան պիտի տանք Մարգար էֆ.ին...

— Բայց Պօղոս էֆ.ն ալ քիչ մը իրաւունք ունի, միւս ընկերներուն ալ մէյ մը կարծիքը առնենք.

— Պարապ խօսք. էֆէնտիմ, երէկ իր տունը գացինք նէ՝ մեզի բոլորովին համամիտ էր. բայց ես գիտեմ բան ինչ է... իր կնկանը խօսքերուն հնազանդ է ու այսպէս կ՚ուզէ կոր մեզ խաղցնել... երէկ չի տեսա՞ր տիկին Ծաղիկը ինչպէ՞ս մաժկոյր կը պաշտպանէր կոր,... ատանկ խաղրութիւն կ՚ըլլա՞յ. Թաղ. խորհուրդը տիկին Ծաղիկին կամքովը գո՞րծ պիտի տեսնէ. Արդէն այս Պօղոս էֆ.ն ալ խօսքը մէջերնիս, ժամանակ մարդուն մէկն է, կնոջը խելքովը կը կառավարուի:

— Ճանըմ, ինչ սիրտ կը հատցնես, մենք մէջը բան մը չունինք ա՛:

— Ի՞նչ բանլ է, խօսք տուինք որ այս տարուան Վարդանը պիտի ճամբենք:

— Հիմակ ալ կ՚ըսենք որ Պօղոս էֆ.ն տարբեր որոշում տուաւ:

— Եթէ ես ժամկոչ մը ճամբելու ազդեցութիւն չունիմ նէ՝ ինչո՞ւ իբրեւ թաղական գամ աստեղ նստիմ... եղբա՛յր գործին մէջը արժանապատուութեան խնդիր կայ. գան չեմ ընդունիր կոր.

Երկու թաղականները այսպէս խօսակցելով՝ իրենք ալ ճամբայ ելան իրենց գործին երթալու համար:

Ժամ մը ետքը տիկին Շաքիկ եկեղեցի կու գար: Որչափ ալ վստահ էր իր ամուսնոյն վրայ ունեցած ազդեցութեանը, այսու հանդերձ կասկածած էր որ Թերեւս Պօղոս էֆ. ազդուէր իր պաշտօնակիցներուն խօսքերէն ու ճամբէր ժամկոչը, ինչ որ իրեն համար գրեթէ մահու եւ կենաց խնդիր մը դարձած էր: Ուստի չկրնալով տարտամութեանց մէջ անցնել ամբողջ օրը, ելեր հագուեր ու եկեր էր անձամբ ստուգելու ամէն բան:

— Ժամկոչ աղբարը ո՞ւր է, հարցուց բանկալը նստող պաշտօնեային:

— Հոս ըլլալու է տիկին, պատասխանեց մարդը, արդեօք պէ՞տք ունիք իրեն:

— Կ'ուզէի մէյ մը տեսնել:

— Խորհրդարան հրամմեցէ՛ք, երթամ զինքը կանչեմ:

Տիկին Շաքիկ մտաւ խորհրդարանը եւ բազմեցաւ իր ամուսնոյն ատենապետական Թիկնաթոռին վրայ:

Վայրկեան մը ետքը Վարդան աղբար ներս կը մտնէր:

— Ծօ՛ Վարդան, ըսաւ Տիկին Շաքիկ քմծիծաղով մը, երէկ քեզի յանդիմանե՞ր են…:

— Հրամանք է, խանում, պատասխանեց ժամկոչը, աթոռին համար աղաները բարկացան:

— Էյ դուն ի՞նչ ըսիր…

— Ըսացի որ ձեր հրամանով աթոռը Սաթենէն խանումին կեցած տեղը դրի:

— Ապրիս, շատ աղէկ ըրեր ես… ճշմարտութիւնը խօսեր ես:

— Այո՛, բայց կը վախնամ որ գլխիս փորձանք մը բերեն: Մարգար էֆ.ն եկած էր, շատ բարկացած կ'երեւար:

— Բարկացեր է հէ՞, թող քիչ մը քացախ խմէ, ըսաւ Շաքիկ հեգնական ժպիտով մը, այս առտու Պօղոս էֆէնտին հոս եկա՞ւ:

— Եկաւ. քիչ մը կեցաւ գնաց:

— Քեզի բան մը ըսա՞ւ…

— Չէ՛, խանում, բան չըսաւ:

— Գոհունակութեան յաղթական ժպիտ մը երեւցաւ տիկին Շաքիկի դէմքին վրայ:

—Բայց ժամկոչը այս հարցումներէն մտատանջութեան մատնուած էր:

—Ոտքդ պագնեմ Շաքիկ խանում, աղաները ինծի բա՞ն մը պիտի ընեն, հարցուց ողորմուկ ձայնով մը:

—Մի վախնար, ծօ՛, քու մազիդ թելին դպչող չըլլար, ես հոս կեցեր եմ:

—Ողջ ըլլաս...

—Մարգար էֆ. ուզեր է որ քեզ ճամբեն, բայց ես դէմ կեցայ, թող չառնի:

—Աստուած կեանք տայ ձեզի, Պօղոս էֆ.ին...

Ու ժամկոչ Վարդան սկսաւ փառաբանութիւններ ը-նել իր պաշտպանուհիին:

Իր ալ ականջը հասեր էր որ զինքը պիտի ճամբէին ու առտուընէ ի վեր սրտադողի մատնուած էր, տիկնոջ խօսքերը զինքը հանդարտեցուցած էին:

—Քեզի բան մը ըսեմ, աղէկ մտիկ ըրէ, ըսաւ Տիկին Շաքիկ, կարելի է որ քեզի խորհուրդ տան որ երթաս տի-կին Սաթենիէն ներում խնդրես երէկուան եղածին համար...

—Եթէ պէտք է կը խնդրեմ, ընդմիջեց ժամկոչը, ոտքը ձեռքը կ'իյնամ:

—Ընդհակառակը, գոչեց Շաքիկ, չըլլայ որ անանկ բան մը ընես, եթէ լսեմ որ գացեր ներում խնդրեր ես, անմիջապէս քեզ ճամբել կուտամ գիտցած ըլլաս, արդէն Պօղոս էֆ.ին ու միւս թաղականներուն մնար նէ՛ դուն հիմա ճամբուած պիտի ըլլայիր:

—Բայց հանըմ, եթէ աղաները ըսեն, ես ինչպէս ի-րենց խօսքէն դուրս կրնամ ելլել:

—Դուն իմ խօսքս մտիկ պիտի ընես, հասկցա՞ր, եթէ անանկ բան մը ըսեն՝ անմիջապէս ելիր ինծի եկուր...

—Գլխուս վրայ:

—Նորէն կը կրկնեմ կոր, եթէ խօսքս մտիկ չընես, ետքը գէշ կ'ըլլայ, չեմ խառնուիր:

—Վերը Աստուած՝ վարը դուն Շաքիկ խանում, ինչ որ ըսես ան պիտի ընեմ:

—Այն ատեն բնաւ մի վախնար, քեզի դպչող չըլլար, ես կեցեր եմ...

Տիկին Շագիկ այս խօսքերը արտասանելէ ետք մեկնեցաւ եկեղեցիէն: Կինը ուրախութենէն կը տրոփէր. իր տարած յաղթութիւնը զինքը գինովցուցած էր ու կարող չէր հանդարտ մնալ: Ուզեց երթալ իր բարեկամներուն հաղորդել եղելութիւնը, պարծենալ, հպարտանալ:

Միւս կողմէ տիկին Սաթենն ալ վստահ էր թէ ժամկոչը ճամբուած է, այցելութիւններ կուտար թաղին մէջ եւ իր յաղթութիւնը կը հռչակէր:

—Տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ երէկ առտուան եղածը, կը հարցնէր իր բարեկամուհիներուն:

Ամէնք տեսած էին եւ ուրիշներ ալ լսած, այնպէս որ ամէնքն ալ ծանօթ էին խնդրին:

—Շատ անախորժ բան էր Տիկին Շագիկին ըրածը, կը պատասխանէին իրեն:

—Ըրաւ, բայց յետոյ ինք խաղք եղաւ...

—Ինչպէ՞ս...

—Երէկս գնաց այս առտու իսկ փնտռել տուաւ ժամկոչը:

—Իրա՞ւ կ'ըսես:

—Հապա՞...այդ չըլթիկին դասը չը՞ պիտի տայի...

—Էյ ապրիս, Տիկին Սաթէն, շա՛տ աղէկ ըրեր ես, թող երթայ սորվի որ ուրիշ անգամ նորէն չընէ:

Այսպէս մինչեւ իրիկուն ամբողջ թաղին մէջ տարածուեցաւ ժամկոչ Վարդանի խնդիրը. միայն թէ իրողութիւնը երկու տեսակ կը պատմուէր: Ըստ ոմանց՝ Վարդան մնացեր էր իր պաշտօնին մէջ, ըստ ուրիշներուն՝ ճամբուած էր:

Մէկ քանիներ իրողութիւնը ճշդելու համար եկեղեցի գացած էին ու տեղւոյն վրայ քննութիւն մը կատարած:

Իրիկունը երբ Մարգար էֆ. տուն դարձաւ, շատ ուրախ տրամադրութեան մէջ գտաւ իր կինը: Տիկին Սաթէն այլ եւս իր արժանապատուութիւնը վերահաստատուած կը համարէր:

—Այս փոթորիկն ալ անցուցինք, մտածեց Մարգար էֆէնտի:

Կերակուրէն ետքը Միհրանիկ էֆ. եւ կինը այցելու-թեան ելան:

Հազիւ թէ նստած էին՝ Տիկին Նուարդ ըսաւ.

—Ժամկոչը չէ համբուեր...

—Հը՞, գոչեց Տիկին Սաթենի, նստած տեղէն վեր ցատ-կելով... անկարելի բան է: Ո՞ւրկէ իմացար:

—Միհրանիկ էֆ. պատմեց:

—Սխալ ըլլալու է, միջամտեց Մարգար էֆէնտի, ան-պատճառ համբուած են... խօսք տուին նէ:

—Միհրանիկ էֆ. դուն ո՞ւրկէ լսեցիր որ չէ համ-բուեր, հարցուց Սաթենի:

—Իրիկունը Թափիկի աղան տեսայ ան ըսաւ:

—Ուրեմն լուրը շիտակ է, դիտել տուաւ Սաթենի, յու-զումէն դողահար ձայնով մը:

—Էֆէնտիմ, բացատրեց Միհրանիկ, այս առտու Մա-նուկ աղան եւ Թափիկ աղան ժամ գացեր են Վարդանը համբուելու, ինչպէս որ որոշած էին եւ իրենց որոշումը Պօ-ղոս էֆ.ի ալ հաղորդած ու անոր հաւանութիւնը առած. բայց ահա՛ Պօղոս էֆ. կուգայ եւ կ'ըսէ որ պէտք է միւս թաղականներուն ալ հաւանութիւնը առնել: Թէեւ Մա-նուկ աղա կը պնդէ որ ժամկոչը անմիջապէս համբուի, սակայն անկարելի կ'ըլլայ Պօղոս էֆ. համոզել եւ խնդիրը կը մնայ յառաջիկայ կիրակի օրուան...

—Ես ալ արդէն նոյն բանը ուրիշ տեղէ ալ լսեցի, թէեւ տարբեր կերպով, ըսաւ Նուարդ:

—Դուն ի՞նչպէս լսեցիր, հարցուց Սաթենի, որուն յու-զումը հետզհետէ կ'աւելնար:

—Աւագուկ հանըմը տեսայ՝ ան պատմեց որ ծաղիկը այսօր իրենց գացեր եւ ըսեր է որ թէեւ ժամկոչը պիտի համբուէին եղեր, բայց ինք ատոր կեցեր, թող չէ տուեր... ես քանի որ կեցած եմ, այդ ժամկոչը չհամբուիր, ըսեր է...

Այս յայտնութիւնները բոլորովին կատղեցուցին Տիկին Սաթենը, որ կասկարմիր կտրած իր աթոռին վրայ դնաց գոռալով.

—Հիմա ի՞նչ պիտի ընես...

Մարգար՝ շուարած շփոթած՝ չէր գիտեր ի՛նչ պատաս-խաներ կնոջը:

—Չխօսի՛ս, գոչեց այս վերջինը:

—Ճանըմ, կեցիր, իրար մի՛ անցընենք, խնդիրը աղէկ մը քննենք, հասկնանք...

—Ալ քննելիք հասկնալիք տեղը մնա՞ց, գոչեց Սաթենի, ես հիմա ի՛նչ երեսով Թաղին մէջ պիտի պտըտիմ... ասուզի պէս ալ այսօր եղայ բանի մը տեղ այցելութիւն տալի եւ բոլ որ ժամկոչը այս առտու հանդրուած է: Հիմա որ չէ հանդրուէր, մարդիկը ի՛նչ պիտի ըսեն, պարզապէս վրաս պի-տի խնդան: Եկեղեցիին մէջ եղածը չէր բաւեր, մէյ մըն ալ այս խաղքութիւնը...

—Ճանըմ Թող առտու ըլլայ ալ, բան մը կ'ըսենք:

—Ի՞նչ պիտի ըսես...

—Ես ուղղակի Պօղոս Էֆէնտիին կը ստանամ, ժամկոչը հանդրել կուտամ, դուն հոգ մի՛ ըներ, ըսաւ Մարգար էֆէն-տի վճռաբար:

—Եւ եթէ հանդրել չուզէ՞...

—Անիկա իմ խօսքէս դուրս չի կրնար ելլել:

—Աղէկ գիտեմ որ բան մըն ալ չպիտի կրնաս ընել, դարձեալ պզտիկ պիտի մնաս, ես ալ քեզի հետ խայտառակ պիտի ըլլամ:

Եւ Տիկին Սաթենի սկսաւ իր յուսահատական արտասուքնե-րը իր ամուսնոյն Թոյլ բնաւորութեան, անկարողութեան դէմ:

Միհրանիկ եւ Նուարդ ջանացին համոզել, հանդարտե-ցնել զինքը:

Երկու հիւրերը մեկնելէ ետքը, Սաթենի դարձեալ փոր-ձեց վիճաբանիլ ամուսնոյն հետ, բայց այս վերջինը իսկոյն անկողին մտաւ եւ քնանալ կեղծեց, մինչ կինը, ջղագրգ-ռուած, ժամերով չկրցաւ աչքերը փակել:

Դ.

Մեր վերը, նախընթաց երկու գլուխներուն մէջ պատմած դէպքերուն վրայ շաբաթ մը անցած էր:

Աթոռի միջադէպին յաջորդ կիրակին էր:

Ութը օր բաւական եղած էր ժամկոչին խնդիրը օրուան հրատապ հարցը դարձնելու համար թաղին մէջ:

—Հակառակ Մարգար էֆէնտիի դիմումին՝ Փօղոս էֆէնտի՝ յամառեր էր Վարդան աղբարը իր պաշտօնին մէջ պահելու, անձնական շահի նկատումները զոհելով ընտանեկան խաղաղութեան:

—Պէտք է Թաղական Խորհուրդը ամբողջութեամբ գումարուի եւ ժամկոչին մասին իր որոշումը տայ, ըսած էր Փօղոս էֆէնտի:

Եւ այդ ամբողջական գումարումը տեղի պիտի ունենար այս կիրակի օրը:

Թաղին երկու երեւելիներուն միջեւ ծագած պայքարը բնականաբար ընդհանուր խռովութեան նիւթ դարձած էր եւ նոյն իսկ երկու որոշ հոսանքներ առաջ եկած էին: Մարգարեան հոսանքը եւ Հակամարգարեան հոսանքը:

Թաղին մէջ կուսակցական երիտասարդութիւն մը կար որ իր յատուկ ժողովատեղին ունէր «Լուսարան Պայքար» անունով: Այս խմբակի անդամներէն մին, ընկեր Կայծունի, ժամկոչին խնդիրը սեղանին վրայ դրած էր.

—Դիրքերնիս ճշդենք, ըսելով:

Ըստ ընկեր Կայծունիի, հարցը հասարակական հանգամանք ունէր: Մեծ աղայական կամայականութիւնն էր որ իր ամենազօր բազուկով կ'ուզէր ջախջախել ընչազուրկ դասակարգի ներկայացուցիչներէն մին:

Ի հարկէ Վարդան աղբօր անձը ոեւէ նշանակութիւն չունէր, բայց այս պարագային Վարդան կը ներկայացնէր Պրոլետարեան, որուն դէմ կը ցցուէր դրամագլուխը յանձին Մարգար էֆէնտիի: Պէտք չէր թոյլատրել որ ժամկոչը զոհ երթար հարուստի մը քմահաճոյքին:

Ընկեր Կայծունի որ զուրկ չէր ամբոխավար պերճախօսութենէ մը, շատ դիւրաւ կրցաւ համոզել իր ընկերները, որոնք իսկոյն որոշեցին գործօն կերպով միջամտել խնդրին:

—Պայքար լսարանը արտայայտուած է ի նպաստ ժամկոչ Վարդանի եւ որոշ դիրք պիտի բռնէ:

Երբ այս բանը իմացուեցաւ թաղին մէջ՝ բաւական յուզում առաջ բերաւ:

Ուրիշ կուսակցութիւն մըն ալ Ակումբ մը ունէր թաղին մէջ «Շանթ Ակումբ»ը, որուն անդամները բնականաբար կատաղի հակառակորդներն էին «Պայքար Լսարան»ին:

Շանթ Ակումբի վարիչ ոյժը կը նկատուէր ընկեր Սուսերեանց: Այս վերջինը երբ իմացաւ հակառակորդ կողմին տրամադրութիւնը, առանց վարանելու վճռեց.

—Մենք պէտք է Մարգար էֆէնտին պաշտպանենք:

—Բայց մեր սկզբունքնե՞րը, գիտել տուաւ վեհերոտ անդամ մը:

—Մեր սկզբունքները կրնանք համաձայնեցնել մեր ընթացքին:

Եւ ընկեր Սուսերեանց իսկոյն Ակումբին անդամները արտասովոր նիստի մը հրաւիրելով պարզեց իր տեսութիւնը:

Ժամկոչ Վարդան կը ներկայացնէր կղերականութիւնը միացած բռնապետութեան՝ Պօղոս էֆ.-ի միջոցաւ:

Մարգար էֆէնտի ընդհակառակը ազատական ոգին էր որ կը կռուէր սկզբունքային գաղափարի մը համար: Հարցը շատ լուրջ էր եւ թաղին ճակատագիրն էր որ պիտի որոշուէր այս պայքարով:

Ամէն գնով հարկ էր կռուիլ եւ յաղթանակը տանիլ, մանաւանդ որ ատով մեծ հարուած մը տրուած պիտի ըլլային հակառակ կուսակցութեան։

Սուսերեանցի տեսութիւնը ջախջախիչ մեծամասնութեամբ ընդունուեցաւ։

Պայքար լսարանը եւ Շանթ ակումբը եռանդով գործի սկսան: Ամէն մէկը մէյմէկ թռուցիկ հրատարակեց եւ ցրուեց թաղին մէջ։

—Կիրակի օր մեծ ցոյց պիտի ըլլայ, կը փսփսային եր-

կու կուսակցութիւններու անդամները:

Առաւել, սրճարաններու մէջ, ընդհանուր խօսակցութիւնը ժամկոչ Վարդանի խնդիրն էր:

Կ՚ըսուէր թէ Թաղականները իրարու մէջ համաձայն չէին եւ թէ անոնք ալ երկու խումբի բաժնուած էին:

Այս ընդհանուր իրարանցումին մէջ երկու հոգի կային՝ որոնք չափազանց գժգոհ էին խնդրին առած այս երեւոյթէն, անոնցմէ մին Պօղոս էֆէնտին էր եւ միւսը Մարգար էֆէնտին:

Երբէք մտքերնէն չէին անցըներ մէկ օրէն միւսը այսպէս երկու ընդդիմամարտ խմբակներու պարագլուխները ըլլալ Թաղին մէջ. եւ սակայն այս բանը պատահած էր եւ հիմա ճար չկար ընկրկելու, հարկ էր որ իրարու դէմ պայքար մղէին:

Թաղին կիներն ալ բնականաբար շահագրգռուած էին ժամկոչական խնդրով եւ անոնք ալ զանազան խմբակցութիւններու բաժնուած, որոնց գլխաւորներն էին Ծաղիկեան եւ Սաթէնեան խմբակները:

Այսպէս ուրեմն կիրակի առտու մինչ Թաղական Խորհուրդը գումարուած նիստ կ՚ընէր, անսովոր ոգեւորութիւն մը կար եկեղեցիին շրջակայ սրճարաններուն մէջ:

—Պարոն Թորգոմ ի՞նչ նոր լուր ունիս…

Այս բառերով ողջունուեցաւ ակնոցաւոր երիտասարդ մը որ աճապարանքով սրճարան մտած աչքը չորսդին ժուռ կ՚ածէր մէկը փնտռելու ձեւով:

Պարոն Թորգոմ Թաղին ազգային վարժարանի ուսուցիչներէն էր եւ մեծ եռանդով կը հետեւէր ներկայ պայքարին, իբրեւ ջերմ Պօղոսեան մը:

—Ցոյց պիտի ըլլայ, ցոյց, գոչեց ուսուցիչը իրմէ լուր հարցնողին:

—Ի՞նչ ցոյց…

—Պայքար լսարանին կողմէ մեծ ցոյց մը կազմակերպուած է… բայց ընկեր Կայծունին ո՞ւր է:

—Քիչ մը առաջ հոս էր, հիմա դուրս ելաւ, պատասխանեց ներկաներէն մէկը:

Այս պատասխանին վրայ ուսուցիչը մեկնեցաւ:

Ելլենք եկեղեցի երթանք սա ցոյցը տեսնենք, բան հետաքրքիր մը:

—Աւելի աղէկ է հեռու մնանք այդ տեսակ խնդիրներէ... մեզի ինչ:

Եւ սակայն փորձութիւնը շատ մեծ էր եւ ամէն մարդ եկեղեցիին բակը կը հաւաքուէր:

Դպրոցականներ, երիտասարդներ ու փոքրիկ մանուկներ լեցուած էին արդէն, երբ յանկարծ ներս մտաւ ընկեր Կայծունի, մէկ քանի բարեկամներով շրջապատուած:

Իր մուտքը հետաքրքրութեամբ ողջունուեցաւ: Պայքար լրագրին ներկայացուցիչը առաջ անցաւ եւ բակին մէկ կողմը գտնուած հորի մը կափարիչին վրայ ելաւ: Բազմութիւնը իր շուրջը բոլորակ մը կազմեց:

—Թաղեցինե՛ր, գոչեց Կայծունի, յանուն երիտասարդութեան է որ խօսք կ'առնեմ եւ կը յուսամ որ պիտի հաճիք լուրջ ուշադրութեամբ մտիկ ընել ինծի:

«Թաղս շաբաթէ մը ի վեր յուզող խնդիրը ծանօթ է ամէնուդ: Մենք ժողովուրդի զաւակներ, չէինք կրնար անտարբեր հանդիսականներ մնալ, չէինք կրնար թոյլատրել որ ժողովուրդի զաւակ, համեստ պաշտօնեայ մը զոհուէր մեծաղայութեան քմահաճոյքին»

«Մենք կու գանք այժմ յանուն ժողովրդին բողոքելու:

—Իրաւունք չունիս ժողովրդեան անունով խօսելու, ընդմիջեց երիտասարդ մը գաւազանը ճօճելով:

Շանթ ակումբի անդամներէն մէկն էր:

—Դուն լռէ՛, ըսին իրեն:

—Ինչո՞ւ պիտի լռէ, մէջ մտաւ ուրիշ մը, մենք ալ ժողովուրդ ենք...:

—Դուք ժողովուրդը չէք, դուք միմիայն Պայքար լրագիրը կը ներկայացնէք, իրաւունք չունիք յանուն ժողովուրդին խօսելու:

Վէճը հետզհետէ մեծցաւ, թաղականները դուրս ելան խորհրդարանէն եւ ջանացին ամբոխը հանդարտեցնել:

—Եղբայրներ գացէ՛ք, ցրուեցէ՛ք, թողէք որ նիստը շա-

բունակներ եւ որոշումներ տանք, ըսաւ Պօղոս Լէֆէնտի:

—Չէ՛, չպիտի երթանք. հոս պիտի սպասենք. գոչեց ընկեր Սուսերեանց:

—Ի՞նչ բանի համար:

—Ժողովուրդին շահերը պաշտպանելու համար:

—Լա՛ւ, սպասեցէ՛ք, բայց աղմուկ մի հանէք, գոչեց ընկեր Կայծունի, միեւնոյն ատեն կ'ազդարարեմ Թաղականութեան որ ժողովուրդին կամքը յարգէ, ծանր դէպքերու տեղի չտալու համար...:

—Ո՞ր ժողովուրդին կամքը պիտի յարգեն, պոռաց Սուսերեանց:

—Բուն ժողովուրդին կամքը:

—Բուն ժողովուրդը մենք ենք:

—Լռեցէ՛ք...

Կրկին աղմուկը մեծցաւ:

Մանուկ աղա որ միւս թաղականներուն հետ եկած էր կարգապահութիւնը հաստատելու՝ դարձաւ ցուցարարներուն եւ գոչեց.

—Պարոննե՛ր, համեցէք հեռանալ բակէն, եկեղեցական արարողութիւնը աւարտած է ու ա՛լ գործ չունիք այստեղ, թողուցէք որ հանդարտ միտքով մեր ժողովը կատարենք:

—Իրաւունք չունիս այստեղէն վռնտելու, եկեղեցին ազգին կը պատկանի...եկեղեցին ժողովուրդինն է. պոռաց տարգլուխ մը:

—Այն ատեն մենք կը ցրուենք ուրեմն, ըսաւ Մանուկ աղա, որովհետեւ ճնշման ներքեւ չենք կրնար որոշում տալ:

Արդարեւ ամէնէն կարճ ճամբան այն էր խնդրին վերջ մը տալու համար։

Թաղականներ, իրենց գլուխը առնելով Պօղոս Լէֆէնտին, դուրս ելան եկեղեցիէն, մինչ ցուցարարները կը պոռային.

—Կեցցէ՜ ժողովուրդը, կեցցէ՜ աշխատաւոր դասակարգը, անկցի՜ բռնակալութիւնը, եւն.:

—Տղա՛ք, ա՛լ երթանք, գոչեց ընկեր Կայծունի իր շար-

զինուորուն դառնալով, եւ յաղթական պատերազմէ մը դարձող զօրավարի մը պէս ուղղուեցաւ դէպ ի Պայքար յարանը, մինչ ընկեր Սուսերեանց իր խումբով ոչ նուազ յաղթականօրէն, կ՚երթար դէպ ի Շանթ ակումբը:

Երկու խումբերը յաղթանակ տարած ըլլալու անոյշ պատրանքը ունէին, թէեւ իրականութեան մէջ այդ պատրանքը արդարացնող բան մը չէր պատահած: Թաղականները մեկնած էին առանց որոշում մը տալու:

Անհամաձայնութիւնը ծայր տուած էր Թաղական Խորհուրդին մէջ: Մանուկ աղա եւ ուրիշ թաղական մը՝ Սարգիս էֆէնտի՝ կը պահանջէին որ ժամկոչը անմիջապէս ճամբուէր եւ գոհացում տրուէր Մարգար էֆէնտիին:

Իսկ Պօղոս էֆ. եւ ուրիշ թաղական մը կ՚ընդդիմանային ու պաշտպան կը կանգնէին Վարդան աղբօր: Ռափիկ աղա բացարձակ չէզոքութիւն կը պահէր:

Մարգար էֆ. երբ իմացաւ Թաղական Խորհուրդի ապարդիւն նիստը, սաստիկ զայրացաւ: Ինք կը սպասէր որ նոյն օրը որոշումը տրուէր ու խնդիրը լմննար ժամկոչին ճամբուելովը:

Տիկին Սաթենն գրէթէ հիւանդ եղած էր իր կրած յուզումներէն եւ երկու օրէ ի վեր իր մօրը տունը գացած էր: Մարգար էֆ. դիտաւորութիւն ունէր իրիկուան դէմ երթալու եւ կինը տուն բերելու:

Բայց անոր ժամկոչին խնդիրը առկախ մնալուն համար խե՛ղճ մարդը չէր համարձակեր երթալ իր կինը բերելու: Վստահ էր որ Սաթենին առաջին հարցումը պիտի ըլլար:

—Ժամկոչը ճամբուեցա՞ւ:

Եւ եթէ ինք «ո՛չ տակաւին» պատասխանէր, սոսկումով կ՚երեւակայէր յառաջ գալիք փոթորիկը:

Մարգար էֆէնտի կը մտածէր թէ այս կացութիւնը չէր կրնար տեւել, հարկ էր վճռական բան մը ընել, արմատական միջոցներու դիմել:

Մարդ ղրկեց եւ իր տունը հրաւիրեց Մանուկ աղան, որուն վրայ վստահութիւն ունէր եւ գիտէր թէ Թաղական Խորհուրդին մէջ անկեղծօրէն իր դատը կը պաշտպանէր:

—Աս ժամկոչին խնդիրը տակաւին պիտի տեւէ՞, հարցուց.

—Էֆէնտիս, ի՞նչ գիտնամ, պատասխանեց Թաղականը, պզտիկ խնդիր մը պարապ տեղը այսքան մեծցուցին ու ձեր ալ սիրտը կոտրեցին...

—Բայց վերջապէս ինչո՞ւ համար Պօղոս էֆէնտին այսչափ ընդդիմութիւն ցոյց կուտայ կոր...

—Իր կնկանը ձեռքը գործիք եղած է, անոր խօսքէն դուրս չի կրնար կոր ելլել։

—Ամօթ չէ՞ իրեն.. էրիկ մարդու մը կը վայլէ՞ իր կնոջ խելքովը կառավարուիլ։

Մարգար էֆէնտի այս խօսքերը կ'ըսէր առանց անդրադառնալու որ ինքն ալ գրեթէ նոյն կերպով կը վարուէր այս խնդրին մէջ։

Պահ մը լռելէ ետքը յանկարծ գոչեց.

—Ենթադրենք որ Պօղոս էֆէնտի իր կնոջ դրդումով այսպէս կը վարուի, իսկ դու՞ք... դո՛ւք ալ անոր հրամաններուն կը հնազանդիք։

—Մարգար էֆէնտի, դուք լաւ գիտէք որ ես առաջին օրէն ժամկոչը ճամբելու կողմն էի եւ մինչեւ հիմակ ալ այնպէս եմ ու ատոր համար բաւական մեծկակ վէճեր ալ ունեցանք խորհրդարանին մէջ, բայց ես առանձին ի՞նչ կրնամ ընել...

—Լսեցի որ ուրիշ թաղական մըն ալ քեզի համակարծիք է եղեր...

—Այո՛, բայց թաղականներին մէկն ալ Պօղոս էֆէնտիի կողմն է եւ որովհետեւ Ծափիկ աղան ալ բոլորովին չէզոք կը մնայ կոր, կարելի չէ բացարձակ մեծամասնութիւն կազմել։

—Ո՞վ է անանկ ատ Պօղոս էֆ.ին կողմը բռնողը։

—Էֆէնտիմ՝ Միւսիւ Գարեգինը... Գարեգին Կրիկեան։

—Նէճի՞ է այդ մարդը։

—Սամիկեան վաճառատան առաջին գրագիրն է։

—Սամիկեան Հաճի Յակո՞բ էֆ.ին, բոլ, գոչեց Մարգար էֆէնտի։

—Հրամմեր էք...

—Առաջուց չըսէի՞ք ուրեմն, գոչեց Մարգար էֆէնտի գոհունակութեամբ, հիմա խնդիրը դիւրացաւ:

—Միւսիւ Գարեգինը կը ճանչնա՞ք ուրեմն:

—Չէ՛, զինքը ճանչնալու պէտք չունիմ, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի արհամարհոտ ձեւով մը, բայց Ճանիկեան էֆէնտին մտերիմ բարեկամն է, միասին գործ ալ ունին. մէկ խօսք կը բաւէր որպէս զի այդ Գարեգինին ականջէն քիչ մը քաշէ:

—Այդ տարբեր բան, ըսաւ Մանուկ աղա, միայն թէ Միւսիւ Գարեգինը քիչ մը տարօրինակ երիտասարդ է, ամէն խնդրի մէջ սկզբունքով կը վարուի եւ շատ դիւրաւ տեղի չի տար, մանաւանդ որ արժանապատուութեան զգացումն ալ շատ զօրաւոր է իր մէջ... ուղղամիտ եւ պարկեշտ անձ մըն է, այս խնդրին մէջ թէեւ իրեն համակարծիք չեմ, բայց շիտակը խօսելու համար շատ կը յարգեմ զինքը, որովհետեւ վստահ եմ որ ամէն խնդրի մէջ անկեղծ համոզումով կը վարուի:

—Հակառակորդի մը —մանաւանդ դիրքով ու նիւթական կարողութեամբ իրմէ շատ տարբեր հակառակորդի մը— տրուած այս գովեստները անհաճոյ թուեցան Մարգար էֆէնտիի որ յայտնի սրտնեղութեամբ պատասխանեց.

—Կը տեսնենք թէ այդ անկեղծ համոզումները քանի փարա կ'արժեն... գալով Թաւֆիկ աղային՝ ինէ բարեւ ըրէ՛ եւ ըսէ որ իր բռնած ընթացքը շատ տարօրինակ կը գտնեմ... երբոր Միհրանիկ էֆէնտիին հետ եկանք Խորհրդարան եղածին դէմ բողոքելու, մեզի համակարծիք երեւցաւ եւ ինքն ալ քեզի հետ խօսեցաւ հետեւեալ առտու ժամկոչը ճամբելու·

—Թաւֆիկ աղան թօճաճի մարդ մըն է, պատասխանեց Թաղականը, մէկու մը հետ աւրուիլ չուզեր, անոր համար այս տեսակ խնդիրներու մէջ որոշ դիրք մը չբռներ:

—Բայց այդ ընթացքով թէ՛ զիս եւ թէ Պօղոս էֆէնտին գժգոհ կը ձգէ:

—Իրաւունք ունիք:

—Մինչդեռ եթէ երկուքէս մէկուն կողմը բռնէ՝ գոնէ անոր բարեկամութիւնը կը շահի:

—Շատ խելացի է ձեր դիտողութիւնը:

—Ու եթէ ինծի քիչ մը խելք ունի՝ պէտք է որ իմ կողմս բռնէ, որովհետեւ իմ բարեկամութիւնս աւելի օգտակար կրնայ ըլլալ իրեն քան թէ Պօղոս էֆ.ինը:

—Շատ շիտակ է:

—Անոր իրեն հասկցուր. Թաթիկ աղա կարծեմ ակերիչ է:

—Այո, պատասխանեց Մանուկ աղա:

—Կարողութիւն ունի՞...

—Մեծ բան մը չէ. օրէ կը վաստկի, օրէ կ'ուտէ:

—Ապրանք չունի՞...

—Ոչ՛, բայց պէտք եղած ատեն ինչ ապրանք որ պէտք ըլլայ կը գտնէ:

—Այսինքն միջնորդութիւն կ'ընէ:

—Այո՛, իր քովը գտնուած բաները ոչինչ բաներ են: Բայց Մարգար էֆէնտի, ինչո՞ւ այդչափ կը հետաքրքրուիս այդ բաներով, արդեօք բանի մը պէ՞տք ունիս...

—Այո՛, կը փափաքէի կնոջս համար մատնի մը առնել, աղէկ ճաշակով բան մը... Թաթիկ աղային վրայ կարելի՞ է վստահիլ:

—Կատարելապէս, գործի մէջ շատ պարկեշտ է ու երբեք իր յաճախորդները չի խաբեր:

—Արդէն եթէ քեզի ծանօթութիւն չըլլար, անգամ մը զինք հոս զրկէ . . . բայց նախ բառերս չմոռնաս իրեն կրկնելու:

—Գլխուս վրայ:

Տեսակցութիւնը այլ եւս վերջացած էր եւ Մանուկ աղա մեկնեցաւ Մարգար էֆ.ին քովէն:

Վաճառականը որ զուտ կնոջական խնդիր մը նկատած էր Վարդան աղբօր պարագան եւ մեծ կարեւորութիւն մը չէր տուած անոր ու տեսակ մը չկամութեամբ միջամտած էր, հիմա ընդհակառակը բոլոր հոգիովը փարած էր այս գործին որ զուտ արժանապատուութեան խնդիր մը դարձած էր իրեն համար:

—Ժամկոչ մը չկրնամ ճամբել տա՛լ, կը խորհէր ինքնին, ե՛ս, Մարգար էֆ. Սատամեան, ասկէ աւելի մեծ պըզտըկութիւն, ասկէ աւելի նախատինք միթէ կրնա՞յ ըլլալ… եթէ պէտք ըլլայ հազար ոսկի պիտի ծախսեմ՝ այդ ժամկոչը չպիտի թողում:

Ինչ որ ամէնէն աւելի կը յուզէր Մարգար էֆէնտին՝ սա պարագան էր որ խնդիրը աններեւակայելի համեմատութիւն մը առած էր թաղին մէջ, որուն հարցը դարձած էր եւ ամէն մարդ հետաքրքիր կը սպասէր տեսնելու համար թէ այս պայքարին մէջէն ո՞վ յաղթական պիտի ելլար: Պարտուողը յայտնի էր որ իր ամբողջ համբաւը, պատիւն ու ազդեցութիւնը պիտի կորսնցնէր թաղին մէջ:

Մարգար էֆէնտի բոլոր ասոնք մտքին առջեւ բերաւ, կշռեց, դատեց եւ որոշեց վճռականօրէն նետուիլ կռուին մէջ:

Միայն թէ խոհեմ ու գործական մարդ՝ ուզեց իր կողմը ունենալ յաղթութեան բոլոր միջոցները: Մանաւանդ աղայի հետ տեսակցած ատեն տեսաւ թէ ի՛նչ միջոցներ կը խորհէր Թաթիկ աղան իր կողմը շահելու եւ Միւսիւ Գանեքինը չէզոքացնելու համար: Բայց այսքանը բաւական չէր: Դեռ ձեռք առնելիք միջոցներ կային:

—Արդեօք ուղղակի Պատրիարքին երթա՞մ, մտածեց, եւ պահանջեմ որ ժամկոչը ճամբուի, բայց եթէ Պատրիարքը առարկէ որ ինք չի կրնար ատանկ խնդրի մը միջամտել, եւ պզտիկ կը մնամ պարապ տեղը:

Յանկարծ յիշեց որ Թաղականի ժողովի անդամներէն մին, իրեն պէս ջոջ վաճառական մը, իր մտերիմ բարեկամն էր եւ որոշեց անոր մօտ դիմում մը ընել:

—Թերթերուն մէջ ալ բան մը գրել պէտք է, խորհեցաւ, վաղը Նշանիկը բերել տամ եւ ըսեմ որ սանկ ակնարկութիւն մը գլորցնէ…

Նշանիկ թերթի մը լրաբեր խմբագիրն էր եւ ծանօթ Մարգար էֆ.ին, որուն հետ հեռաւոր ազգականութիւն մըն ալ ունէր. ազգականութիւն՝ զոր վաճառականը անգիտանալ կը ձեւացնէր եւ զոր Նշանիկ ամէն առթիւ կը յիշէր:

Հետեւեալ օրն իսկ վաճառականը ուղղուեցաւ իր բարեկամին՝ Թեոդորէ էֆ. Թիւթիւկեանի գրասենեակը։

—Վա՜յ, Մարգար էֆ. այս ի՞նչ հով փչեց, գոչեց Թեոդորէ աթոռէն ելնելով ու իր հիւրին թիկնաթոռ մը հրամցնելով։

—Աւելէ կ'անցնէի, մէյ մը վեր ելլամ Թեոդորէ էֆ.ն տեսնեմ, միայն մէյմէկ սուրճ խմենք ըսի...

—Շա՛տ աղէկ ըրիր։

—Զբաղած չե՞ս ա... գործիդ արգելք չըլլամ։

—Չէ, ճանըմ, պարապ նստեր էի, սիրտս կը նեղանար, աղէկ որ եկար։

Եւ վաճառականը նստած տեղէն պոռաց դուրսը գտնուող ծառային.

—Արթի՛ն, երկու հատ աղուոր սուրճ ըրէ մեզի, ետքը թող պաղ ջուր ալ բերեն։

Երկու բարեկամները բաւական տեսակցեցան իրարու, օրուան քաղաքականութեան եւ առեւտրական հրապարակին մասին, Մարգար էֆ. յանկարծ ըսաւ.

—Աղէկ միտքս ինկաւ, Թեոդորէ էֆէնտի. քեզի խնդիրք մը ունիմ։

—Հրամմէ ըրէ՛, էֆէնտիս։

—Դուն Քաղաքական ժողովի անդամ ես, անանկ չէ՞...

—Անարժանաբար... ի՞նչ կայ որ։

—Կեցիր պատմեմ։

Եւ Մարգար էֆէնտի մանրամասնօրէն պատմեց ժամկոչ Վարդանի խնդիրը եւ անոր առած ամսագին համեմատութիւնը թաղին մէջ։

—Եթէ գործը այս հանգամանքը չառնէր հոգս անգամ չէր, եզրակացուց Մարգար էֆէնտի, բայց հիմա ալ արժանապատուութեան խնդիր դարձաւ ինծի համար... այդ ժամկոչը հոն չի կրնար մնալ...

—Այդպէս է, հաստատեց Թեոդորէ էֆ.։

—Դուն ալ եթէ իմ տեղս ըլլայիր, այդպէս չ՞ պիտի փորձէիր։

—Բնականաբար։

—Հիմա դուն իբրեւ Վարչութեան անդամ չե՞ս կրնար այդ ժամկոչը հոնկէ փոխել տալ։

—Բերովբէ էֆէնտի պահ մը մտածեց, ճակատը շփեց եւ ըսաւ.

—Ինչպէս կարելի է միջամտել, երբ խնդիրը Վարչութեան սեղանին վրայ չէ։

—Ճանըմ, բերնէ բերան խմացած կ՚ըլլար եւ Թաղին մեծ տէրը յուզումը հանդարտեցնելու համար Թաղական Խորհուրդին հրաման կ՚ընէր որ Վարդան աղբարը ճամբէին։

—Չըլլար, Մարգար էֆէնտի, չըլլար. մենք մեր կողմէ չենք կրնար միջամտել, ուրիշ ճամբայ մը գտնելու է...

—Մտածէ՛ տեսնենք, դուն ատանկ գործերու մէջ աւելի փորձառութիւն ունիս։

Բերովբէ էֆէնտի սիկառէթ մը փաթթեց, մուխը դէպ ի ձեղունը արձակեց եւ ըսաւ.

—Թաղեցիներուն տրամադրութիւնը ինչ է ժամկոչին ու Թաղական Խորհուրդին հանդէպ։

—Ամէնքն ալ այս եղած խաղքութիւնը կը դատապարտեն կոր...»

—Նոյն իսկ կարծեմ ըսիր որ Թաղական Խորհուրդին մէջ ալ երկու անդամ ժամկոչին հակառակ են։

—Այո՛ հաստատեց Մարգար էֆէնտի։ Մանուկ աղան եւ մէկ մըն ալ ուրիշ մը։

—Այն ատեն տեսէ՛ք ինչ կ՚ընէք. Թաղեցիները թող բողոքագիր մը մատուցանեն մեզի. միւս կողմէ այդ երկու Թաղականները պատճառաբանեալ հրաժարական մը տան, այն ատեն Վարչութիւնը իրաւունք կ՚ունենայ միջամտելու, ընտրութիւն կատարելու եւ պարտ ու պատշաճը տնօրինելու։

—Բայց ատով խնդիրը որչափ մեծցուցած պիտի ըլլանք։

—Ինչ ընենք, ուրիշ կերպով մենք չենք կրնար միջամտել։

Երկու բարեկամները քիչ մը եւս շարունակեցին իրենց խօսակցութիւնը եւ Մարգար էֆէնտի հրաժեշտ առնելով մեկնեցաւ։

—Զըլլայ նէ՝ անանկ կ՚ընենք, կը խորհէր ճամբան, հանրագրութիւն մը պատրաստեր, ստորագրել տար, հարկաւ քանի մը հարիւր ստորագրութիւն կրնար հաւաքել...

Ճամբան նշմարեց իր ազգական խմբագիրը որ աճապարանքով կ՚երթար եւ իսկոյն յիշեց որ անոր ալ խօսելիք ունէր:

—Նշանի՛կ, Նշանի՛կ, պոռաց:

Խմբագիրը կեցաւ, տեսաւ Մարգար էֆէնտին ու վազեց եկաւ ժպտերես:

—Ո՞ւր աստանկ կը վազես կոր, քաւ փախստականի:

—Խմբագրատուն կ՚երթայի կոր... ուշ մնացի:

—Սա մեր թաղին վրայ բան մը չգրե՞ս...

—Ի՞նչ կայ որ ձեր թաղին մէջ:

—Զարմանալի՜ բան, այս ի՞նչ տեսակ խմբագիր ես, ամբողջ թաղը տակնուվրայ եղած է եւ դուն լուր չունիս:

—Հաւատացէ՛ք որ բան մը չեմ իմացած, պատմեցէ՛ք տեսնեմ:

—Մարգար էֆէնտի իրողութիւնը քանի մը բառով բացատրեց եւ աւելցուց:

—Վաղուան թերթին մէջ պզտիկ աղուոր բան կը գրէ:

—Շատ աղէկ Մարգար էֆ.:

—Բայց չմոռնաս, անպատճառ գրես, կը հասկնա՞ս կոր..,

—Ինչո՞ւ պիտի մոռնամ, քանի որ այսչափ կը փափաքիք կը գրեմ, ես կ՚ուզե՞մ քեզ վշտացնել . . . ազգականներ նէ . . .

Մարգար էֆէնտի ժիլէին գրպանը խառնեց, ոսկի մը հանեց, տուաւ Նշանիկին եւ ըսաւ.

—Վաղն առտու թերթին մէջ տեսնելու եմ հա՛...

—Վստահ եղէք հիմա կը գրեմ, կը յանձնեմ:

—Սանկ զօրլու, կծու բան մը:

—Փափաքածէդ աւելի, այդ մասին բնաւ հոգ մի ընէք:

Եւ խմբագիրը հեռացաւ գո՜հ ու զուարթ տպաւորութեան ներքեւ:

Վաճառականը ինքն ալ գո՞հ էր այս հանդիպումէն:

—Այս գործն ալ տեսանք, մտածեց:

Բ.

Երեքշաբթի առտու, կէս օրին մօտ, Գ. Թաղին փոքրիկ հրապարակի սրճարանը լեցուած էր անգործ Թաղեցիներով, որոնցմէ ոմանք թուղթ եւ ուրիշներ նարտ կը խաղային եւ մէկ քանիներ ալ սէկառէթ ծխելով օրուան քաղաքականութիւնը կը վերլուծէին երբ ներս մտաւ վարժարանի երիտասարդ ուսուցիչը, պարոն Թորգոմ, ձեռքը թերթ մը բռնած, յուզուած, բարկացած կերպարանքով մը։

—Աս ինչ խայտառակութիւն է, գոչեց սրճարանին մէջտեղ կանգ առնելով ու լրագիրը ցոյց տալով.

—Ի՞նչ կայ, հարցուցին մէկ քանի հետաքրքիրներ:

—Չկարդացի՞ք, պոռաց ուսուցիչը:

—Միսաք, կարդա՛ նայինք, մտիկ ընենք, ձայնեց մէկը: Մեր Թաղին համար բա՞ն մը գրուած է:

—Ժամկոչին խնդիրը գրեր են, իրողութիւնը բոլորովին խեղաթիւրելով, գոչեց Թորգոմ, որուն ձայնը յուզումէն կը դողդղար:

—Բարձրաձայն կարդա՛, մտիկ ընենք:

—Անմիջապէս բողոքելու է այս գրուածքին դէմ, շարունակեց ուսուցիչը թերթը բանալով:

—Եւ սկսաւ բարձրաձայն կարդալ.

«Գ. Թաղին մէջ այս միջոցիս մեծ յուզում մը կը տիրէ ժամկոչի խնդրի մը առթիւ: Տեղւոյն եկեղեցիին ժամկոչը կոշտ ու անկիրթ մարդ մը իր անքաղաքավար վարմունքովը վշտացուցած է տեղւոյն ծանօթ բնակիչները որոնք այլ եւս եկեղեցի չեն յաճախեր, քանի մը շաբաթէ ի վեր: Միւս կողմէ՝ պատուաւոր Թաղեցիներ դիմում ըրած են Թաղական խորհուրդին ու պահանջած ժամկոչին արտաքսումը: Բայց Թաղական խորհուրդի ատենապետը եւ իր մէկ քանի արբանեակները, չի գիտցուիր ինչ մութ ու թաքուն հաշիւներով, կը յամառին ոտնակոխ ընել ժողո-

փուրքին կամքը եւ ժամկոչը պահել իր պաշտօնին վրայ, յուզումի մատնելով Թաղը: Կը լսենք թէ Թաղական Խորհուրդի մէկ քանի անդամները իրենց ատենապետին ընթացքէն զգուելով հրաժարական տուած են: Կ'ըսուի նաեւ որ Թաղեցիները հանրագրութիւն մը կը պատրաստեն, մատուցանելու համար:»

—Ասանկ սուտ կը գրուի՜, պոռաց Թորգոմ, ընթերցումը աւարտելով:

—Գրուածքը բէք սուտ չէ, գիտել տուաւ ներկաներէն մին, որ ապահովաբար Մարգարեան կուսակցութեան կը պատկանէր:

—Որ Թաղականները հրաժարական տուած են, ո՞վ է հանրագրութիւնը պատրաստողը, պոռաց ուսուցիչը հետզհետէ բորբոքելով.

—Ես այս առտու Մանուկ աղան տեսայ, ըսաւ որ պիտի հրաժարի եթէ ժամկոչը չճամբուի:

—Գիտէին ուրիշ՝ հրաժարեցաւ ուրիշ...

—Ճանըմ, բլալիքը առաջուընէ գրեր է, մի՛ երկնցնէք:

—Ինչ իրաւունք ունի Պօղոս Էֆէնտին նման անձի մը մասին սանկ ծանր ու նախատական ակնարկութիւններ ընելու:

—Ան ալ թո՛ղ տեղը ծանր նստի... շատ աղէկ կրնար ժամկոչը ճամբել:

—Ինչու պիտի ճամբէ, քանի որ մարդը անմեղ է:

Եւ ահա ամբողջ սրճարանը մասնակցեցաւ վիճաբանութեան, վիճաբանութիւն՝ որ հետզհետէ սաստկացաւ կռիւի փոխուելու աստիճան:

Բարեբախտաբար կերակուրի ժամը հասաւ եւ ամէն մարդ անօթութենէ խթանուած մեկնեցաւ, ստամոքսի հրամայողական պահանջքին զոհելով ժամկոչ Վարդանի խնդիրը.

Եւ սակայն լրագրին հատուածը սրճարանական այս փոքրիկ յուզումին մէջ չսահմանափակուեցաւ, այլ ընդհանուր իրարանցում պատճառեց Թաղին մէջ եւ ընդ-

դիմադիր հոսանքները աւելի լարեց իրարու դէմ։

Պօղոս էֆ. երբ կարդաց թերթը, սարսափելի բարկութիւն մը զգաց։ Սպառնացաւ թերթին դէմ դատ բանալու, գրողը պատժել տալու, եւայլն։ Բայց յետոյ, իր բարեկամներուն խորհրդով, հրաժարեցաւ ծայրայեղ միջոցներէն եւ որոշեց գոհանալ հերքումով մը։

Մարգար էֆ. շատ գոհ մնաց գրուածքէն ու դէմքը նը-լողին բաւ։

— Տեսա՞ր, ինչպէս աղէկ մը լուացիր են Պօղոս էֆէնտին… ես գրել տուի եւ տակաւին գրել պիտի տամ, ամէնը պիտի խայտառակեմ որ երթան սուրին…՛ թող տեսնեն թէ ինծի հետ խաղալը ինչ կը նշանակէ… «Ճէր գուշուն էթի եէնմէզ»։

Բայց վաճառականին յաղթանակը երկար չտեւեց, որովհետեւ նոյն թերթը միւս օր, իր Ազգային լուրերուն մէջ կը գրէր.

«Երէկ Բ. Թաղի ժամկոչի խնդրին մասին գրած էինք, բայց այժմ արժանահաւատ աղբիւրէ կ՚իմանանք թէ մեզ տրուած տեղեկութիւնները դիտմամբ չափազանցուած ու խեղաթիւրուած են։ Ժամկոչը պարտաճանաչ եւ պարկեշտ անձ մըն է որ իր հեզահամբոյր բնաւորութեամբ սիրելի դարձած է Թաղեցիներուն, որոնք այս խնդրին մէջ բացարձակապէս համաձայն են Թաղ. Խորհուրդին հետ, որուն անդամներէն ոչ ոք հրաժարած է մինչեւ ցարդ։ Կ՚երեւայ որ խնդիրը ծագում առած է Թաղին քաջ աղաներէն մէկուն բռնած կամայական ընթացքէն»։

Այս հերքումը երկու ոսկի արժած էր Պօղոս էֆէնտիին, բայց ազդեցութիւնը շանթահարիչ եղաւ։

Մարգար էֆէնտի զգաց որ իր ու հակառակորդին միջեւ կռիւը սոսկալի պիտի ըլլար եւ թէ այլեւս համաձայնութեան ամէն միջոցները սպառած էին։

Իր առեւտրական գործերը գրեթէ երեսի վրայ թողած՝ իր ամբողջ ուշադրութիւնը նուիրեց Թաղային պայքարին։

Նախ՝ լուր ղրկեց ու իր տունը բերել տուաւ Թաթիկ

աղան, որուն մէկ քանի գոհարեղէններ յանձնարարեց, մօտաւորապէս 150-160 ոսկիի ապրանք, որոնցմէ ոսկեղէնը առնուազն 20-30 ոսկի կը յուսար շահիլ:

— Մօտերս ազգական մը ունիմ պիտի ամուսնացընենք, բաւ վաճառականը, եթէ զիս գոհ ձգես՝ փոխանակ ուրիշի դիմելու պէտք եղածները քենէ կ'առնենք:

Վաճառականը բնաւ ակնարկութիւն չէր ըրած ժամկոչի խնդրին. սակայն Թադիկ աղա կռահեց թէ այս յանկարծական բարեկամութեան ծայրը ո՛ւր կը նայի:

Մարգար էֆէնտի յետոյ գնաց գտաւ Սամիկեան հանի Յակոբ աղան, Թաղական Խորհրդի անդամ մուսիւ Գարեգինին էֆէնտին:

— Գիտե՞ս, հաճի աղա, շատ վշտացած եմ քեզի դէմ, բաւ:

Միւսը որ երբեք չէր յիշեր ո եւ է կերպով վիրաւորած ըլլալ Մարգար էֆէնտին, այս խօսքերուն համար իր զարմանքը յայտնեց:

— Կը վայլէ՞ աս գրագիրիդ ըրածը, գոչեց վաճառականը սրտմտած շեշտով մը:

— Որ գրագիրս....

— Մուսիւ Գարեգին է, ի՞նչ է...

— Զարմանալի բան, Գարեգինը ի՞նչ կրնայ ընել ձեզի դէմ, անիկա պարկեշտ, հաւատարիմ, ազնիւ բնութեամբ պաշտօնեայ մըն է. տասը տարիէ քովս է եւ օր մը գործզրկութեան առիթ չէ տուած: Սխալած ըլլալու էք, Մարգար էֆէնտի:

— Սխալած չեմ, ես բանս գիտեմ. ատ Գարեգինը մեր Թաղ. Խորհրդին անդամ է, մեր գեղը կը նայի:

— Այդ գիտեմ որ Ք. Թաղը կը նայի, բայց Թաղական ըլլալը չէի գիտեր, էյ ի՞նչ կ'ըլլայ Թաղական ըլլալով...:

— Ինչ պիտի ըլլայ, ինծի դէմ կը դաւէ կոր, թշնամիներուս հետ մէկ է եղեր, զիս անպատուելու, նախատելու է ելեր է, բայց ամէնուն ալ պիտի հասկցնեմ իմ ով ըլլալս...:

— Տէ՛ր Ողորմեա՛, գոչեց հաճի Յակոբ աղա թեւերը վեր բարձրացնելով. բայց սա խնդիրը բացատրէ՛ տեսնեմ:

Մարգար էֆէնտի ստիպուեցաւ ժամկոչ Վարդանի միջադէպը եւ անոր յաջորդող խռովութիւնները պատմել:

Յետոյ աւելցուց.

— Կը վայլէ՞ որ քու պաշտօնեադ ինծի հանդէպ այսպիսի ընթացք մը բռնէ. եթէ իմ պաշտօնեաներէս մէկը ատանկ բան մը ըրած ըլլար քեզի հանդէպ, վայրկեան մը քովս չէի պահեր, կը վռնտէի, նոյնիսկ եթէ աչքիս լոյսը ըլլար: Չէ՛, շիտակը հաճի աղա՛ չափազանց սիրտս ցաւած է քեզի դէմ:

— Բայց Մարգար էֆէնտի, ես բանէ մը տեղեկութիւն չունէի, հիմա դուն պատմեցիր նէ՛ այն ատեն իմացայ, եւ ի՞նչ յանցանք ունիմ գործին մէջ:

— Աղէ՛կ, հիմա իմացա՞ր ա, գոչեց վաճառականը, ի՞նչ պէտք է ընել-նէ՛ ըրէ:

Ծերունին քիչ մը մտածեց եւ ըսաւ.

— Ի՞նչ կ՚ուզես որ ընեմ.

— Չեմ գիտեր, իմ պատիւս փրկելու համար ինչ որ պէտք է ա՛ն պիտի ընես:

— Գարեգինը, ինչպէս քեզի, իմ տասը տարուան պաշտօնեաս է եւ շատ գոհ եմ իրմէ. ինչպէ՞ս կրնամ ատանկ խնդրի մը համար զինքը ճամբել:

— Ճամբելու պէտք չի կայ. կը կանչես, ականջէն կը քաշես, կը հասկցնես որ ինծի հետ «ողբաշմիշ» չըլլայ: Ինք ո՛վ է որ ինծի գլուխ կը բռնէ կոր... իրեն պէս թաղականները ես իմ քովս «ուշախ» տեղ կը գործածեմ.

— Քեզի բան մը ըսե՞մ, պատասխանեց հաճի Յակոբ աղա, մէկ միջոց մը կայ այս խնդիրը վերջացնելու: Գարեգինը կը կանչեմ եւ կ՚ըսեմ որ թաղականութենէն հրաժարականը տայ, բաշտի:

— Կա՛մ թող քաշուի եւ կամ թող Փօղոս էֆէնտիին

հետ չմիանայ: Ինչո՞ւ փոխանակ Մանուկ աղային կողմը բռնելու, կ'երթէ Պօղոս էֆէնտիին հետ կ'ըլլայ:

— Լաւ, անանց եղիր, այս մասին ես հիմա իրեն կը խօսիմ:

Մարգար էֆէնտի իր նպատակին հասած էր, բայց ալ արդէն անկէ աւելի բան մը չէր պահանջեր հաճի աղայէն, ուստի ոտքի ելաւ եւ գոհունակ ժպիտով մը մեկնեցաւ:

Ծերունի վաճառականը մինակ մնալուն պէս իր քով կանչեց Գարեգինը:

— Նստէ՛, քեզի խօսելիք ունիմ, ըսաւ լուրջ դէմքով մը իր պաշտօնեային:

Գարեգին որ խնացած էր Մարգար էֆէնտիին այցելութեանը, նախազգացում ունեցաւ թէ խնդիրը ժամկոչ Վարդանի միջադէպին շուրջ կը դառնար:

— Դուն թաղականն ես եղեր, հարցուց ծերունին:

— Այո՛, պատասխանեց Գարեգին ժպտելով:

— Ուրիշ «ամէքու» չունի՞ս, գացեր այդ անհամ գործերու մէջ մտեր ես:

— Ինչ ընեմ թաղեցին բացարձակ մեծամասնութեամբ զիս թաղական ըրին, չէի կրնար մերժել:

— Քեզի խորհուրդ մը պիտի տամ չէ՞ չպիտի ըսես.

— Հրամմեցէ՛ք:

Ան թաղականութենէն պիտի հրաժարիս:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Գարեգին թէթեւ մը կարմրելով:

— Խաթերս համար, ըսաւ վաճառականը:

— Ձեր խաթերը համար պատրաստ եմ ամէն բան ընելու, պատասխանեց պաշտօնեան, բայց չեմ կրնար արժանապատուութիւնս զոհել:

— Արժանապատուութիւնդ զոհելիք ինչ կայ ատոր մէջ:

— Որովհետեւ գիտեմ որ ձեր խաթէրը համար հրաժարած չպիտի ըլլամ թաղականութենէ, այլ Մարգար էֆ. Սատենեանի պահանջումին վրայ:

— Վա՜յ, որդի՛ս գուշակեցիր թէ, ինչո՞ւ համար հրաժարել կ'ըսեմ կոր:

— Մարգար էֆէնտիին մեկնելէն անմիջապէս ետքը գիս կանչել ու այս առաջարկութիւնդ ընելէդ գուշակեցի:

— Գիտե՞ս որ քեզի դէմ շատ բարկացած է:

— Գիտեմ, պատասխանեց Գաբրիէլին պաղարիւնով:

— Առանկ մարդու մը թշնամութիւնը իր վրայ հրաւիրելը աղէկ բան չէ:

— Ես իրեն դէմ ոեւէ հակառակութիւն չունիմ: Անմեղ մարդ մը կայ զոր ճամբել կ'ուզեն գործի մը համար ուրուն մէջ յանցանք մը չունի: Այս կէտը քննած ստուգած եմ... իմ խիղճս չներեր առանց անիրաւութիւն մը ընել:

— Աղէկ ու, գացէք ձեռուկը, քանի որ խիղճդ չներեր հրաժարէ՛, քաշուէ գործին մէջէն:

— Այդ վատութիւնն ալ չեմ կրնար ընել:

— Ուրեմն ի՞նչ ընել որոշած ես:

— Թաղականն պիտի մնամ եւ մինչեւ վերջը պիտի աշխատիմ ժամկոչը պաշտպանելու, ըսաւ Գաբրիէլին վճռաբար.

— Բայց, տղաս գոնէ աղէկ գիտես որ ես ի՞նչ յարաբերութիւններ ունիմ Մարգար էֆ.ին հետ եւ թէ չեմ ուզեր իրեն հետ աւրուիլ:

— Զարմանալի՜ բան, դուք խնդրին մէջը բնաւ բաժին չունիք, ինչո՞ւ համար ձեզի դէմ բարկանայ:

— Ինք այդպէս չսեպեր կոր, ընդհակառակը, ըսաւ որ շատ վշտացած է ինծի դէմ իմ պաշտօնեայիս ինծի հանդէպ բռնած թշնամական ընթացքին համար: Նոյնիսկ հասկցուց որ գոհ պիտի մնար եթէ քեզ ճամբու դնէի:

— Դուք ի՞նչ պատասխանեցիք:

— Ըսի որ ես բնաւ գժգոհանալու բան մը չեմ ունեցած տասը տարիէ ի վեր, հետեւաբար առանց խնդրի մը համար չեմ կրնար քենէ բաժնուիլ:

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեց Գաբրիէլին:

— Բայց ի փոխարէն խոստացայ քեզի խորհուրդ տալ որ կա՛մ թաղականութենէ հրաժարիս եւ կամ ընես Մարգար էֆ.ի կամքը կատարես,

— Այսինքն խղճիս դէ՞մ գործեմ:

— Հրաժարէ՛ Լէֆէնտիմ։

— Եթէ այս խնդիրը չըլլար ձեզի հաճոյք մը պատճառելու համար կը հրաժարէի, բայց հիմա անկարելի է, արժանապատուութիւնս չներեր որ հրաժարիմ։

— Ուրեմն կը մերժե՞ս իմ խորհուրդիս հետեւիլ։

— Ցաւօք սրտի, ուրիշ կերպ չեմ կրնար ընել։

— Այն ատեն ես ի՞նչ պատասխան պիտի տամ Մարգար Լէֆ.ին... զիս շատ դժուար կացութեան մը մէջ կը դնես կոր։

— Կը ցաւիմ որ ուրիշ կերպ չպիտի կրնամ վարուիլ։ Ես միշտ պատիւս ու արժանապատուութիւնս ամէն բանէ վեր դասած եմ։

— Միւսիւ Պարթեղին, դուն ալ բնաւ ընթացքիդ հետեւանքներուն վրայ չես մտածեր կոր։

— Չեմ գիտեր թէ ի՛նչ ըսել կ՚ուզէք... բայց անկեղծօրէն ձեզի յայտնեմ որ եթէ այնպան կը փափաքի Մարգար Լէֆէնտիի բարեկամութիւնը, կրնար իր կամքը կատարել եւ ես ոեւէ տրտունջ չպիտի յայտնեմ։

— Ի՞նչ ըսել կ՚ուզես...

— Ըսել կ՚ուզեմ որ կրնար զիս ճամբու դնել։

Վաճառականը դժգոհ դէմքով մը սիկառէթ մը վառեց եւ սկսաւ ծխել. պահ մը երկու խօսակիցներուն միջեւ լռութիւն տիրեց։

Երկուքն ալ յուզուած էին փոխանակուած խօսքերէն։ Հանի Ցակոբ աղա երբեք այս տարիքին ընդդիմութիւն մը չէր սպասեր իր պաշտօնեային կողմէ։ Իսկ Պարթեղին միտքէն չէր անցուցած որ Մարգար Լէֆէնտիի այցելութիւնը այս տարիքեան ծայրայեղութեան պիտի մղէր խնդիրը։

Ի վերջոյ ծերունին ըսաւ.

— Հիմակուհիմա գնա՛ գործիդ նայէ՛... այս միջոցիս յուզուած կ՚երեւաս կոր, իրարու խօսք չենք հասկնար կոր։ Լրջօրէն ու պաղարիւնով մտածէ՛, այն ատեն թերեւս գաղափարդ փոխես։

Պարթեղին ոտքի ելաւ ու մեկնեցաւ։

Հազիւ երեսուներկու տարեկան, նիհար, երկայնահա-

տակ ու խարտեաշ երիտասարդ մըն էր Հանի Ցակոբ աղայի գրագիրը: Կեդրոնական վարժարանի մէջ ուսումնը աւարտած՝ բաւական զարգացում ունէր, մանաւանդ որ դըպրոցը ձգելէ ետքն ալ ինքնիրեն ուզած էր կատարելագործել սորվածները:

Աղքատ ընտանիքի զաւակ, դպրոցէն ելլելէն ետքը կորսնցուցած էր ծնողքը եւ ստիպուած էր, տակաւին պատանի, իր օրուան հացը ճարելու աշխատիլ:

Շուտով համեստ գործ մը գտած էր յանձնակատարի մը քով որ քանի մը տարի զինք աշխատցուցած էր չնչին ամսականով մը:

Ի վերջոյ Գարեգին յաջողած էր մտնել Հանի Ցակոբ աղայի վաճառատունը ուր իր պարկեշտութեան, ուշիմութեան ու աշխատասիրութեան շնորհիւ կամաց կամաց յառաջացեր էր ու այժմ 18 ոսկի ամսական կը ստանար, ինչ որ նախանձելի՝ դիրք մը բռնել էր հայ վաճառականի մը քով:

Երիտասարդ գրագիրը իր նախնական կացութիւնը այսպէս բարւոքելէ ետքը, ուզած էր ամուսնանալ, տուն տեղ կազմել, մանաւանդ որ ծնողքներ չէին պակսեր առանց «շնորհքով» երիտասարդի մը աղջիկ տալու համար:

Գարեգին շուտով գտաւ իր փնտռածը, զարգացած մանկամարդ ու գեղանի աղջիկ մը, որուն հայրը ոսկերիչ էր:

Մեր պատմութիւնը սկսած ատեն Գարեգին նշանուած էր երեք ամիսէ ի վեր ու քանի մը ամիսէն հարսնիքը պիտի կատարուէր:

Երկու նշանածները անկեղծ սիրով մը կապուած էին իրարու հետ ու երիտասարդ պաշտօնեան շաբաթը քանի մը անգամ կ'երթար իր նշանածը տեսնելու, որ Գատըգիւղ կը բնակէր:

Երիտասարդը իր էֆէնտիին քովէն մեկնելով երբոր վերադարձաւ իր գրասեղանին գլուխը՝ տարօրինակ կերպով յուզուած էր: Մարգար էֆ.ի կատարած դիտումը հրէշային բան մը կը թուէր իրեն:

— Ինչ, կը խորհէր. հացիս սպառնալ, որպէս զի խղճիս հակառակ գործեմ, աւելի անարգ բան մը կարելի՞ է մտածել: Որովհետեւ ինք հարուստ է, պէտք է որ իր կամքը կատարուի ոչ թէ միայն իր տանը կամ գրասենեակին մէջ, այլ նաեւ իր բնակած թաղին մէջ... Ինչ մեծամտութիւն, ինչ ծայրայեղ ամբարտաւանութիւն: Բայց իրեն ցոյց պիտի տամ որ ես իրմէ չեմ վախնար եւ թէ պէտք չեմ զգար իր ոսկիներուն առջեւ խոնարհելու: Այդ մարդը կ'երեւայ որ պնակալէզ շողոքորթներէ շրջապատուած է ու ամէն մարդ անոնց վրայէն կը դատէ...

Գարեգին ջանաց իր գործին պարապիլ, գրիչը ձեռք առաւ, առեւտրական նամակի մը պատասխանելու համար, բայց հազիւ թէ տող մը գրած՝ տեսաւ որ չպիտի կրնար շարունակել, յուզումը տակաւին չէր հանդարտած։ Միտքը հակառակ իր կամքին՝ Մարգար էֆէնտիով կը զբաղէր: Կը խորհէր աւելի բուռն թափով մը նետուիլ պայքարին մէջ: Մինչեւ հիմա ժամկոչին խնդիրը նկատած էր անկարեւոր դէպք մը եւ եթէ Պօղոս էֆէնտիի ձայնակցած էր եւ բողոքած Վարդանի ճամբուելուն՝ պարզապէս աղքատ ու անմեղ մարդ մը հարուստի մը քմահաճոյքին զոհուելուն համար էր: Բայց հիմա խնդիրը կը փոխուէր, գրեթէ անձնական կը դառնար: Ուղղակի զինքը կը զրգռէին, անլուր, ստորնացուցիչ պահանջումներ ընելով:

— Ոչ պիտի հրաժարիմ եւ ո՛չ ալ տեղի պիտի տամ, վճռեց. այլ ընդհակառակը, մինչեւ վերջը պիտի պաշտպանեմ Վարդանի դատը, նոյն իսկ եթէ Պօղոս էֆէնտին տեղի տայ, պիտի պաշտպանեմ թէ՛ թաղ. խորհուրդին մէջ եւ թէ՛ անկէ դուրս, ինչ միջոցներով որ կրնամ...:

Այս որոշումը զինքը հանդարտեցուց, անցաւ գրասեղանին առջեւ եւ մէկ քանի նամակներ գրեց:

Իրիկուան դէմ եկան իրեն իմացուցին թէ էֆէնտին զինքը տեսնել կ'ուզէր:

Գարեգին փութաց իր մեծաւորին քով:

— Խոստումներուս մասին մտածեցի՞ր, ինչ որոշում տուիր, հարցուց Հաճի աղան:

— Այո՛, երկարօրէն մտածեցի, պատասխանեց գրագիրը:

— Հրաժարական կուտա՞ս կոր:

— Ոչ:

— Ուրեմն թաղական պիտի մնաս եւ Մարգար էֆ.-ին կողմը պիտի բռնես։

— Ոչ՛, պատասխանեց Գարեգին՝ բայց հաստատ ձայնով մը:

— Ուրեմն ի՞նչ է միտքդ։

— Թաղական պիտի մնամ եւ ժամկոչը պիտի պաշտպանեմ:

Ներսէսին իր պաշտօնակցին երեսը նայեցաւ յանդիմանական ձեւով մը:

— Կը ցաւիմ որ դուն, այս պզտիկ խնդիրս կը մերժես:

— Ձեզի համար թերեւս պզտիկ ըլլայ, բայց ինծի համար շատ մեծ է․ եւ յետոյ ձեր խնդիրը չէ որ կը մերժեմ կոր, այլ Մարգար էֆ.-ի հրամանը:

— Ուզածիդ պէս ըրէ՛, գոչեց Ներսէսին սրտնեղած եւ գաւազանը առնելով հեռացաւ գրասենեակէն:

Գարեգին՝ տխրութեամբ նայեցաւ պաշտօնակցին ետեւէն որ կը հեռանար:

— Մարդը վշտացուցի, մտածեց եւ այս մտածումը սրտի ճմլում պատճառեց իրեն:

Արդարեւ երիտասարդը անկեղծօրէն կապուած էր իր մեծաւորին որ միշտ բարեացակամութիւն ցոյց տուած էր իրեն հանդէպ: Տասը տարիէ ի վեր չէր պատահած երբէք որ իրարու հետ անհամաձայնութիւն մը ունենային կամ իրարմէ գժգոհ մնալու պատճառ մը ըլլար:

Իր կանոնաւորութեամբ ու հաւատարմութեամբ իր գործը կը կատարէր եւ Հաճի Ջաֆէր աղան ալ զինքը առատօրէն կը վարձատրէր: Մեծաւորը նոյնիսկ խոստացած էր Գարեգինի կնքահայրը ըլլալ եւ ամուսնութեան առթիւ կարեւոր յաւելում մը ընել անոր ամսականին վրայ:

Բոլոր այս պարագաները փորփրելով՝ երիտասարդը հե-

գիւղական տառապանքի մը կը մասնակցէր եւ կը ջանար միջոց մը գտնել ծերունիին սիրտը առնելու համար:

Հետեւեալ եւ յաջորդ օրերը վաճառականը ո եւ է նոր ակնարկութիւն չըրաւ Գարեգինին, միայն թէ երիտասարդին այնպէս թուեցաւ որ իր մեծաւորը առաջուան սիրալիր մտերմութիւնը ցոյց չէր տար իրեն հանդէպ: Ինքն ալ չուզեց խօսք բանալ եւ թողուց որ դէպքերը իրենց բնական ընթացքին հետեւին:

Թաղին մէջ իրարանցում մը—կը շարունակուէր, մանաւանդ Պայքար լրագրին եւ Ճանիթ Ակումբի անդամները գործի վրայ էին:

Մարգար Էֆ. ընկեր Կայծունին տուն հրաւիրած էր, գոված էր թաղին մտաւորական երիտասարդութեան ջանքերը եւ իր համակրութիւնը յայտնած էր Պայքար լրագրին: Յետոյ անոր նիւթական վիճակին մասին տեղեկութիւններ հարցուցած էր:

— Նիւթական վիճակնիս փայլուն չէ, հաստատած էր ընկեր Կայծունի, դժբախտաբար մեր հասոյթները ծախսերուն չեն բաւեր կոր:

— Էհ, ինչպէ՞ս կ'ընէք կոր:

— Ինչ ընենք, պարտք կ'ընենք կոր հիմակուհիմա:

— Ո՞րչափ պարտք ունիք:

— Վեր ի վերոյ քսանըհինգ ոսկիի չափ:

— Բաւական բան է... ճար մը չէ՞ք գտներ կոր այդ պարտքը վճարելու համար:

— Վիճակահանութիւն մը կազմակերպելու միտք ունինք:

— Վիճակահանութիւնը երկար բան է. թատերական ներկայացում մը կազմակերպեցէք, մէկ անգամէն մեծկակ գումար մը ձեռքերնիդ կ'անցնի:

— Աղէկ, բայց տոմսակները տեղաւորելը շատ դժուար է:

— Դուք ներկայացում մը կազմակերպեցէ՛ք. տոմսակները սպառելու հոգը ես վրաս կ'առնեմ:

— Այն ատեն գործը կը դիւրանայ եւ անմիջապէս կրնանք ներկայացման պատրաստութեան սկսիլ:

Կայծունի խորին շնորհակալութիւն յայտներ էր Մարգար էֆ.ին իրենց հանդէպ ցոյց տուած համակրութեան համար։

— Ես ձեր կուսակցութիւնը շատ կը սիրեմ, բայց՝ լուրջ, բանիրուն մարդիկներ շատ կան ձեր մէջ... հոս ուրիշ կուսակցութիւն մըն ալ կայ, Ծանթ Ակումբ է, ինչ է. անոնք գիւղացի մարդիկներ են։

— Մենք դրանց հետ մեր յարաբերութիւնը խզած ենք, յայտարարեց ընկեր Կայծունի խորին արհամարհութեան շեշտով։

Ընկեր Կայծունի թէեւ Պոլսեցի՝ բայց կուսակցականը-լայէն ի վեր ռուսահայ տառացուածքներ կը գործածէր յաճախ իր ուղղափառութիւնը շեշտելու համար։

— Իրաւունք ունիք, բոլորն ալ դատապարտուածներ են, երեւ տալիք մարդեր չեն... առանց գլուխ Ռուսահանցն է եղեր։

— Երեւի այդպէս է։

— Ինտո՞ր մարդ է։

— Մի բախտախնդիր արարած, մի խաչագող...։

— Բայց լեզուն բերնին մէջ կը դառնայ կոր։

— Մէկ քանի խօսքեր գոց ըրած է միշտ անոնք կը կրկնէ, հեղինակային կարողութիւն չունի։

— Այդ ապուշները ինծի դէ՞մ են եղեր։

— Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի... նրանք կը փորձեն պղտոր ջուրի մէջ ձուկ որսալ...։

— Դո՛ւք աւելի բազմաթիւ էք թէ անոնք։

— Ի հարկէ մենք, թաղին ամբողջ մտաւորականութիւնը մեր կողմն է։

— Ինծի ալ անանկ կուգայ որ։ Դուք ժամ առաջ ալ թատերական ներկայացում մը կազմակերպեցէ՛ք, եւ յանձն կ'առնեմ տոմսակները ծախելու եւ առնուազն 40-50 ոսկի ձեզի զուտ շահ ... ովելու։

Այս հեռապատկերը բոլորովին շլացուց ընկեր Կայծունին որ չէր գիտեր ինչպէս յայտնէր իր շնորհակալիքը։

— Դուք սա ժամկոչի խնդրին մէջ ինծի միացէ՛ք, յայ-

տարարեց Մարգար էֆ., տալով լաւագոյն շնորհակալու-թիւնը յայտնած կ'ըլլար: Անկէ զատ, միայն թատերական ներկայացումով զոհ չպիտի ըլլամ, դեռ ուրիշ դիտաւորու-թիւններ ալ ունիմ ձեր խաղանին մասին, բայց յետոյ... նախ ժամկոչին խնդիրը լմննայ, թողը հանդարտի, այն ա-տեն երկարօրէն կը խօսինք:

— Ժամկոչի հարցը մեզի համար սկզբունքային խնդիր է եւ պէտք է պայքար մղենք մինչեւ ետքը...

— Պրաւօ՛, գոչեց Մարգար էֆէնտի, շատ շիտակ կը խօսիս, ճիշդ քեզի համար ալ սկզբունքի խնդիր է, արդէն եւ անոր համար մէջ մտած եմ, եթէ ոչ ո՞վ կը զբաղի խըմ-պել ժամկոչով մը, ո՛չ իմ գիրքս, ո՛չ իմ ժամանակս կը ներէ:

Մինչ Մարգար էֆէնտի այսպէս Դալլար խաղանը իրեն կ'առաջադրէր, անդին Պօղոս էֆէնտի ճաշի կը հրաւիրէր Շանթ Ակումբի նախագահ բժիշկ Սուսերեանցը:

— Շատ հաւնեցայ կիրակի օրը ձեր բանած գիրքին, բառ Շաքիկի անունին Ակումբի նախագահին գինիի գա-ւաթը լեցնելով: Շիտակը բսեմ, ես դեռ մօտէն գաղափար չունէի ձեր կուսակցութեան վրայ, այս ակումբը շատո՞նց է կազմուած է:

— Մօտաւորապէս երեք տարին ի վեր, պատասխա-նեց Սուսերեանց։

— Բայց անդամներնիդ շատ պզտիկ է կարծեմ:

— Ի՞նչ ընենք, մեր նիւթական պայմանները չեն ներէր աւելի մեծ տեղ մը վարձելու:

— Սա մեր մեծ սրճարանը չվարձէ՞ք:

— Ո՞ր մեր սրճարանը, Պօղոս էֆէնտի:

— «Ճանըմ» եկեղեցապատկան սրճարանը։

— Բայց անիկա բռնուած է։

— Քանի մը օրէն պաշտօնաժամը կը լրանայ, եթէ կ'ուզէք պայմանագրութիւնը չենք նորոգեր եւ ձեզի կու-տանք, արդէն խնդիր չէ:

— Այո՛, բայց անոր վարձքը սուղ ըլլալու է:

— Ամսական տասներկու մէճիտ:

— Մենք այդքան գումար չենք կրնար վճարել, մեր հիմակուան տեղին վեց մէճիտ կ'ուտանք կոր:

«Ճանըմ», դուք բանեցէք տէ՛ Աստուած ողորմած է, բան մը կ'ընենք:

— Արդէն ակումբը պարապ ունի, առանց ծախք ընելու մը ներքեւ չկրնար մտնել:

— Որչա՞փ պարապ ունի:

— Տասնըհինգ ոտքի չափ:

— Մեծ բան մը չէ, բայց Պօղոս էֆ.,

— Մեզի համար շատ մեծ բան է, պատասխանեց Սուսերեանց:

— Ես ձեզի ի նպաստ վիճակահանութիւն մը կը կազմակերպեմ եւ ո՛չ թէ միայն պարտքերնիդ կը վճարեմ, այլ սրճարանին տալիք մէկ տարեկան վարձքերնիդ ալ կը հանեմ:

— Պօղոս էֆէնտի, եթէ այդպիսի բան մը ընէք մեր Ակումբին պատուոյ անդամ կ'արձանագրենք ձեզի:

— Ես ինչ որ կ'ըսեմ կ'ընեմ, եւ արդէն շատ համակրած եմ ձեր կուսակցութեան, որովհետեւ կը տեսնեմ որ ամէնքդ ալ շնորհքով մարդիկ էք:

— Թաղին ամբողջ մտաւոր երիտասարդութիւնը մեր շուրջը բոլորուած է, պատասխանեց Սուսերեանց համեստօրէն:

— Ան միւսները պարզապէս սրիկաներ են... Պայքար յաղթան է ինչ է:

— Մենք երբէք կուսակցութիւն չունինք անոնց հետ եւ չենք ալ ուզեր ունենալ:

— Շատ աղէկ կ'ընէք:

— Անոնք արդէն գոյութեան իրաւունք չունին:

— Շատ ճիշդ է: Խմբագրները եկեր Թաղ. Խորհրդին դէմ կը կռուին... իրենց պիտի հասկցնեմ:

— Չարժեր այդ մարդոց հետ զբաղիլ, ըսաւ ընկեր Սուսերեանց արհամարհոտ շեշտով մը:

— Դուք տեսա՞ք ինչ լաւ գիրք բանեցիք այս ժամկոչի խնդրին մէջ:

— Մենք ակնածանքով կը գործենք միշտ, մինչդեռ անոնք անձնական շահերէ կը տարուին, բացատրեց Սուսերեանց:

Պօղոս էֆէնտի կրկին խօսք բացաւ մինակամանութեան մասին եւ յանձնարարեց որ իսկոյն գործի սկսին, յետոյ խոստացաւ սրճարանի վարձակալին հետ պայմանագրութիւնը յետաձգել եւ շէնքը ամսական 200 ղրշ.ի տալ Շանթ ակումբին:

Ի փոխարէն ընկեր Սուսերեանց խոստացաւ թեւ ու թիկունք ըլլալ Պօղոս էֆէնտիի, իր բոլոր գործօն շարքերով:

— Մենք ձեր կողքին կեցած ենք, մի՛ վախնար ըսաւ:

— Կեցցէ՛ք, գոչեց փաստաբանը ուրախութեամբ:

[illegible]

— Հոս նստելուդ՝ գնա՛ մէկ մը նայէ՛ ինչ կ'անցնի կը դառնայ կոր:

Այս խօսքերը կ'ուղղէր տիկին Սաթէն իր ամուսնոյն կիրակի առտու, մինչ Մարգար էֆէնտի, իր սովորութեան համեմատ, բազմոցին վրայ երկնցած, առաւօտեան թերթ մը կը կարդար:

Իր կնոջ այս կէս յանդիմանական հրաւէրին պատասխանեց ամենայն հանդարտութեամբ:

— Ես երթալ նայելու պէտք չունիմ, իմ տեղս հոս է:

— Կը վախնաս կոր, անոր համար ծակը մտեր նստեր ես:

— Ես իմ բոլոր պատասխանատուութիւններս առած եմ հիմա հանդարտութեամբ արդիւնքին կը սպասեմ... զօրաւորները պատերազմին մէջ չեն մտներ, հեռուէն կը կառավարեն.

— Քեզի պէս զօրաւոր ըլլալէն ետքը՝ «Հայկերմիս հա-

մամ» է, պատասխանեց կինը արհամարհական ժպիտով մը:

— Քիչ մըն ալ համբերէ, կ՚խնդրեմ…:

— Նստած տեղերնիս ի՞նչ պիտի խմենք:

— «Ճանըմ», երկար մի՛ ըներ, ես ամէն բան կարգադրած եմ, Միհրանիկ Էֆէնտին ու Մանուկ աղան պիտի գան, ջուր պիտի բերեն: Քիչ մը համբերէ՛:

— Երկու շաբաթէ կը համբերեմ կոր, ալ բաւական չէ՞… ամէն մարդ վրանիս կը խնդայ կոր, «խապա՞ր» եւ «աճապա»:

— Մենք ալ նորէն ամէնուն վրայ աղէկ պիտի խնդանք…:

Տիկին Սաթէն առանց պատասխանելու, բարկութեան շարժումով մը դուրս ելաւ սենեակէն:

Մարգար Էֆէնտի թեթեւացուցիչ հառաչանք մը արձակեց եւ սկսաւ շարունակել իր ընթերցումը:

Իր յաղթանակին վրայ վստահ էր: Թաթիկ աղան շահած էին իրենց կողմը: Պարեգին ապահովաբար չէզոք պիտի մնար կամ թերեւս հրաժարէր իսկ: Այսպէս ուրեմն Պօղոս Էֆ. առանձին կը մնար երեք թաղականներու դէմ՝ որոնք նոյն օրը պիտի պահանջէին ժամկոչին անմիջական արտաքսումը:

Միւս կողմէ Պայքար յատակը հսկայ ցոյց մը պիտի ընէր եւ ի հարկին բանի միջոցներու ալ պիտի դիմէր ճնշելու համար Թաղ. Խորհրդի ատենապետին վրայ:

Բոլոր այս մանրամասնութիւնները ծանօթ էին տիկին Սաթէնի եւ ինքն ալ իր ամուսնոյն չափ հաւատք ունէր յաղթութեան մասին: Բայց եւ այնպէս կ՚աշխատէր մտրակելու իր ամուսնոյն արժանապատուութիւնը որպէս զի անոր եռանդը միշտ վառ մնայ: Կը վախնար մանաւանդ որ վերջին վայրկեանին իրենց մարդիկը կը տկարանան եւ կամ սխալ մը կը գործեն եւ ճիշդ ասոր համար կ՚ուզէր որ Մարգար Էֆէնտի անձամբ հսկէ տեղի ունենալիք գործողութիւններուն:

— «Ճանըմ», հերիք կարդացիր, գնա՛ նայէ՛ ինչ կ՚ընեն կոր մերինները:

Վաճառականը ստիպուեցաւ երկարօրէն բացատրել այն անպատեհութիւնները որոնք կրնային յառաջ գալ մարտիկ խումբերուն մէջ իր ներկայութենէն:

Ինք այնպիսի կերպով կարգադրած էր որ խնդիրը հանրային կերպարանք մը առնէր, ժողովուրդը եւ Թաղականութիւնը ըլլային ժամկոչին փոխարինը պահանջողները եւ ոչ թէ Մարգար էֆ. Սասունեանը: Արդէնեւ իրեն դիրքը ունեցող մարդու մը չէր վայլեր այդ տեսակ չնչին խնդիրներով զբաղիլ: Եթէ դուրս ելլէր բնականաբար պիտի գային զինքը շրջապատէին եւ ինք յայտնի պարագլուխը պիտի ըլլար մղուած պայքարին եւ եթէ երբէք անհաճոյ դէպքեր ալ պատահէին՝ պատասխանատուութիւնը իր վրայ պիտի ծանրանար: Ասոնցմէ զատ կրնար ըլլալ որ հակառակ կողմէն իրեն նախատինք մը ընէին, ինչ որ ծանրակշիռ հետեւանքներ կրնար ունենալ:

Բոլոր այս պատճառաբանութիւնները իրաւացի թուեցան տիկին Սաթէնի որ մեղմ ու հաշտարար շեշտով մը ըսաւ.

— Իրաւունք ունիս, տեղդ նստէ:

Քիչ մը ետքը տիկին Նուարդ եկաւ այցելութեան, յուզուած, շփոթած կերպարանքով մը:

— Ինչո՞ւ այսանկ յուզուեր ես, ուրկէ՞ կուգաս, հարցուց տիկին Սաթէն զայն դիմաւորելով:

— Եկեղեցի գացի, հոնկէ կուգամ, պատասխանեց Նուարդ գլխարկը հանելով:

— Պատարագը լմնցա՞ւ....:

— Չէ՛, արդէն ներս չմտայ որ...:

— Ինչո՞ւ համար:

— Էրիկս դէմս ելաւ բակին մէջ, ըսաւ որ հոս մի կենար ել գնա... իրարանցում պիտի ըլլայ եղեր:

— Չէ՞ր գիտեր:

— Գիտէի, բայց կը կարծէի որ Թաղականները իրենց մէջ խնդիր պիտի ունենան, մինչդեռ հիմա ժողովուրդն ալ մէջ մտեր է, ամբողջ բակը լեցուած էր... «աճապ» էրկանս գլխուն փորձանք մը կուգա՞յ, ի՞նչ կ'ըսես Մարգար էֆ....:

— Մի վախնար, բան չի կայ, ամէնքն ալ մեր մարդիկն են, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի խորհրդաւոր ժպիտով մը:

— Ուզեցի ձեռս բերել չեղաւ, շարունակեց տիկին Նուարդ. «դուն գնա Մարգար էֆէնտիէնց նայէ, ես հոն կուգամ քեզի կ՚առնեմ» ըսաւ:

— Շատ աղէկ ըրեր ես, մենք ալ միամինակ սիրտերնիս կը նեղանար կոր, պատասխանեց տիկին Սաթեն:

— Ժամէն դուրս ելած ատենս, ո՞վ դէմս ելլայ աղէկ...:

— Ո՞վ, հարցուց տիկին Սաթեն:

— Գետինն անցնելիք Շագիկը... սա ամեն խրատանցումներուն պատճառը... «ուշախը» եկեր ձգած ժամ մտաւ:

— Ինչ կ՚ըսես, ծառա՛ն ալ մէկտեղ բերեր է, ինչո՞ւ համար:

— Ո՞վ գիտէ, «չալըմ»ի համար ըլլալու է... անանկ ալ քալուածք մը «րի», կարծես որ իշխանուհի մըն է...:

— Է՛հ, հարկաւ. Թաղ. Խորհրդի ատենապետին կնիկն է: Բարեւեցիր իրար:

— Սանկ գլխոփ բարեւ մը տուի անցայ, անիկա կենալու պէս ըրաւ, բայց ես չտեսնալու զարկի.

— «Աֆէրիմ, բէ՛ք» աղէկ ըրեր ես, գոչեց տիկին Սաթեն ուրախութեամբ: Այսօր թող աղուոր մը խածք ըլլայ որ երթայ սորվի:

— Իրենց կերպարանքին նայիս նէ՝ ինքզինքնուն վրայ շատ վստահ կը պտտին կոր, միջամտեց Մարգար էֆէնտի:

— Դուն ալ մեծ մեծ մի՛ ջարդեր, նայուած տեղդ գոչեց Սաթեն:

— Քիչ մը ետքը «խապարները» կ՚առնես:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ որ, հարցուց տիկին Նուարդ հետաքրքիր, ինծի ալ պատմեցէք.

— Ի՛նչ պիտի ըլլայ. Գողոս էֆէնտին առօք փառօք դուրս պիտի նետեն Թաղ. Խորհուրդէն, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի յաղթականօրէն:

— Իրա՛ւ կըսես, էյ բանի կրնա՞ն առանկ բան ընել:

— Եթէ մեծամասնութեան խօսքին ականջ չկախէ՛ բընականաբար կ'ընեն:

— Բայց մինկա ալ իր կուսակիցները ունի հարկաւ:

— Թո՛ղ ըլլան, աջին կողմը աւելի զօրաւոր է:

— Վա՜յ, կը վախնամ որ կռիւ մը ըլլայ:

— Թեզի ինչ, կ'ուզեն նէ թող իրարու գլուխ պատռեն:

— Հապա էրի՞կս... ես անիկա կը մտածեմ կոր:

— Անիկա խենթ է, ծեծին առնէր զայտն ալ'ս կծիկը կը գնէ, պատասխանեց Մարգար էֆ. խնդալով:

Տիկին Նուարդ կէս ժամէ իվեր հոն էր երբ Մինրանիկ էֆէնտի եկաւ: Առաջին ակնարկով Մարգար էֆէնտի նշմարեց որ իր բարեկամը յաղթական երեւոյթ մը չունէր:

— Ի՞նչ բար, հարցուց պատասխանի անձկութեամբ մը, մինչ երկու կիները ալ նորեկին շուրթերէն կախուած էին:

— Ինչ պիտի ըլլայ, խայտառակութիւն, էֆէնտիմ, խայտառակութիւն, գոչեց Մինրանիկ բարկացած շեշտով մը:

— Պատմէ՛ տեսնենք:

— Թաղին մէջը որչափ պատարկապործ արհեստներ կայ նէ՝ ժողվեր բերեր են... դեռ երէկուան յակոբ եկեր ծիծի կը խառնուի... մէկ բանին աղէկ «փայ»երնին առի նա՛...:

Բոլոր այս կցկտուր խօսքերը որոշ բան մը չէին յայտներ բայց ցոյց կուտային թէ դէպքերը Մինրանիկ էֆ.-ին հաճելի կերպով մը չէին տեղի ունեցած:

— Շէնք շնորհք պատմէ՛ տեսնենք նստէր, ըսաւ տիկին Սաթենէ:

— Էֆէնտիմ, շարունակեց Մինրանիկ, բակը բազմութիւնը լեցուած էր, երբ ընկեր Կայծակի աթոռի մը վրայ ելլելով սկսաւ խօսիլ: Հոն գտնուողները շուրջը հաւաքուեցան:

— Դուն շատ չաստնայիր, միջամտեց տիկին Նուարդ։

— Չէ՛, ես ճաշուն մօրս կ'ընէի կոր։ Մարդը շատ աղէկ, շատ շնորհքով կերպով կը խօսէր կոր, խրատներ կուտար կոր, երբ մ... մըն ալ թանի մը հոգի վրան յարձակեցան, ամպիոնէն վար քաշեցին, թանի մը հատ գլխուն զարկին, խարանցում մըն էր փրթաւ թաղին մէջ...։

— Դուն գացիր եկայիր, միջամտեց կրկին տիկին Նուարդ։

— «Ժամերգ», ես ճաշուն կեցած էի։

— Ծնծղաները ուրկէ՛ էին, հարցուց Մարգար Էֆէնտի։

— Որոնք պիտի ըլլան... Շանթ ակումբին խմբերը... ուրիշ կարգ մը անծանօթ մարդիկ... «Էտէմալին ազայի»։

— Էյ, թաղին կողմէն մարդ չի կա՞ր։

— Կար, բայց անոնք շատ ուր էին... թաղեցիները կամաց մը կծիկը դրին։

Բոլոր այս հարցափորձերուն միջոցին տիկին Թաթեա շանթահարիչ նայուածքներ կ'ուղղէր իր էրկան ու աղջափանար կը ջանար չնայիլ իր կնոջ երեսը։

— Յետոյ, շարունակեց Միհրանեկ, Սամսրեանց սթոռի մը վրայ ելաւ ահռելագին թանկեր մը խօսեցաւ ու հարցը թուղթ մը ատորագրել տուաւ ներկաներուն ու այդ թուղթը տուաւ տարաւ խորհրդարան, Թաղ. Խորհուրդին յանձնելու համար։

— Հասկցա՞ր ինչ է եղեր այդ թուղթը։

— Էֆէնտիմ, յանուն թաղեցիներուն կը պահանջէին կոր որ ժամկոչ Վարդան իր պաշտօնին վրայ մնայ եւ միեւնոյն ատեն իրենց շնորհակալութիւնը կը յայտնեն Պօղոս Էֆէնտիին այս խնդրին մէջ բռնած ընթացքին համար...։

— Այդ թուղթը կարեւորութիւն չունի ալ, ըսաւ Մարգար Էֆէնտի, իրենք են որ յանուն թաղեցիներուն կը խօսին կոր... բուն թաղեցին իր կամքը հանրագրութեամբ մը պիտի յայտնէ։

— Չեմ գիտեր, ես եղածը կը պատմեմ։

— Էյ, Թաղականները ի՞նչ ըրին։

— Անոնք ներսը ժողով կ՚ընեն կոր մինչեւ հիմա, խելքի որ բաւական վէճ ունեցեր են, բայց որոշ բան մը չի-մացայ։

— Հիմա Մանուկ աղան կուգայ անկէ, կ՚իմանանք, ա-տանկ ողջախոհ ցոյցերը կարեւորութիւն չունին, Թաղ. խորհուրդի ժողովականութիւնը ինչ որ որոշէ ան կ՚ըլլայ։

Վերջին փրկութեան սպառնալիքն էր այս որուն կը կառ-չէր Մարգար էֆէնտի իր կնոջ նայուածքներուն դիմագրա-ւելու համար։

Մինասեանի աղա իր պատմութիւնը շատ մեղմացնելով պատմած էր։ Իրողութիւնը աւելի ծանր էր։ Ժողովուրդը յայտնապէս Պօղոս էֆէնտիի կողմը բռնած էր եւ նոյնիսկ ցոյցեր ըրած էր Մարգար էֆէնտիի դէմ։

— Անկցի՜ Մարգար էֆէնտին, անկցի՜ն կամայակա-նութեան պաշտպանները, եւլն. գոռացած էին եւ եթէ վա-ճառականը խոհեմաբար տանը մնացած չըլլար ու եկեղե-ցիին դուռը երեւնար հաւանօրէն ծեծ մըն ալ պիտի ու-տէր։ Ցերեկուան մօտ Մանուկ աղան ալ եկաւ տխուր, ընկ-ճուած դէմքով։

— Լուրը Մանուկ աղային բերնէն է, գոչեց վաճառա-կանը, հրամմէ՛ նստէ ու պատմէ՛ տեսնենք։

— Լսեցի՞ր եղած խայտառակութիւնը, գոչեց Թաղականը արտմած դէմքով մը։

— Սա բակին մէջի ցո՛յցը, հարցուց Մարգար էֆ.։

— Այո՛...

— Մեր Մինասեանի աղան հոն է եղեր, պատմեց, ըսաւ վաճառականը, բայց հիմա թողունք ատիկա... ատոնք կա-րեւորութիւն չունին, դուք ինչ ըրիք տեսնենք, ինչ որո-շում տուիք։

— Ես հրաժարականս տուի եղայ մէջէն, գոչեց Մա-նուկ աղա, ալ ինծի ճար չկա՛յ։

— Եւ միւս թաղականները։

— Ի՞նչ կ՚ուզեն թող ընեն...

— Թամբիկ աղա՞ն ինչ ըրաւ։

— Անիկա եկած չէր, տանը լուր ղրկեցի, ըսեր էին որ հիւանդ է եղեր... կ'երեւայ որ գիտմամբ չէր եկած:

— Գարեգինը ինչ դիրք բռնեց, հարցուց Մարգար էֆէնտի:

— Ան էր արդէն գործը աւրողը, գոչեց Մանուկ, եթէ ան չըլլար Պօղոս էֆէնտին պիտի համոզէինք թերեւս, բայց ինք այնչա՜փ յամառօրէն պաշտպանեց Ժամկոչը որ կարելի չեղաւ բան մը ընել:

— Վա՜յ, այսպէս հա՛, ըսաւ վաճառականը, Գարեգինը Ժամկոչ Վարդանին կո՞ղմը բռնեց:

— Եւ ամա՜նկ եռանդով մը որ չհասկցայ զարմացայ: Երբեք այսչափ բուռն ընդդիմութեան մը չէի սպասեր իր կողմէ. թէեւ գիտէի որ նախապէս Պօղոս էֆ.ին կուսակից էր այդ խնդրին մէջ:

— Իսկ միւս թաղականը, որ քեզի հետ էր...

— Սեղբո՞ս էֆէնտին:

— Այո՛:

— Ան խեղճ մարդը միշտ ինծի հետ է, բայց ինչ կրնայ ընել:

— Բայց վերջապէս ինչ որոշում տուին անոնք:

— Ոչինչ, բացարձակապէս ոչինչ:

— Ըսել է Վարդանը պիտի մնայ, ըսաւ տիկին Սաթէն, կատաղութենէ թրթռուն ձայնով մը:

— Անանկ կ'երեւայ...

— Մարգար էֆէնտի, ոտքի ելած, սենեակին մէջ վեր վար կը քալէր անընդհատ սիկառէթ ծխելով: Յայտնի էր որ վրէժխնդրական ծրագիրներ կ'որոճար իր միտքին մէջ: Այս նոր ու անակնկալ պարտութիւնը սաստիկ կերպով ազդած էր վրան ու ա՛լ կարողութիւն չունէր պաղարիւնութիւնը պահելու:

Տիկին Սաթէն, նոյնպէս չափազանց յուզուած էր. կատաղի նայուածքներ կ'արձակէր աջ ու ձախ եւ չէր կրնար խօսք մը գտնել ըսելու: Տիկին Նուարդ նշմարեց իր բարեկամուհիին վիճակը եւ քովը երթալով ըսաւ.

— Եկուր քիչ մը վեր սենեակս երթանք հանգստանաս,

շատ անհանգիստ կ՚երեւաս կոր, ջիղերդ աղքի ելած են։

— Դուն իմ տեղս ըլլայիր չպիտի յուզուէիր, գոչեց տիկին Սաթեն ոտքի ելլելով ու իր բարեկամուհիին հետեւելով, այս ինչ խաղքութիւն, ինչ նախատինք, ինչ ամօթ… այս գեղէն ձգել փախչիլս է ուրիշ ճար չի կայ։

Երբ երկու կիները մեկնեցան, Մարգար էֆէնտի, որ ինչպէս ըսինք, անընդհատ ժուռ կուգար սենեակին մէջ, կեցաւ եւ երկու մարդոց դառնալով ըսաւ.

— Ես խնդիրը անանկ չկրնար լմնալ…

— Ինծի ալ անանկ կուգայ, պատասխանեց Մանուկ աղա։

— Պարզապէս ամենքն ալ մեզ խաբեցին ու այսպէս մէջտեղը ձգեցին… Թաթիկ աղային ըրածը կը փայլէ… անանկ սուտ հիւանդ ըլլայ։

— Ով գիտէ, թերեւս իրաւցնէ հիւանդ է, պատասխանեց Մանուկ աղա ուզելով ախպերիկը պաշտպանել։

— Հապա՛ այդ Պայրար խաբանին մարդիկը… իբր թէ Թաղին բոլոր երիտասարդութիւնը իրենց ձեռքին մէջն էր….։

— Պարապ խօսք, էֆէնտիմ, պարապ խօսք, բանի մը ճամի էին անոնք ալ ձգեցին փախան։

Եւ այսպէս երեք անձերը դէմ դիմաց անցած իրենց պարտութեան վրայ կ՚ողբային, դանդաղելով ամէնքն։

Նոյն միջոցին, ընդհակառակը, Պօղոս էֆէնտիին տան մէջ ցնծութեամբ կը տօնուէր մեծ յաղթանակը։

Զ.

— Քա, Նարգիկը ո՛ւր է, առտուընէ ի վեր մէջտեղը չի կայ, աս եէլէկիս կոճակը բռներ է, կարել պիտի տայի։

Յիսուն տարեկանի մօտ գեր ու կարճահասակ մարդ մըն էր որ այս խօսքերը կ՚ուղղէր իր կնոջ, Կիրակի առտու մը։

— Տէր, ես կը կարծեմ, պատասխանեց կինը, այսօր Նարգիզիկէ խեր չիկայ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Ճանըմ չե՞ս գիտեր, կիրակի է, նշանածը պիտի գայ, հագուելու վրայ է:

— Եւ մէկ հագուիլը քանի՞ ժամ կը տեւէ:

Գատրգիւղ, Մէօճիւրտարի կողմերը, փոքրիկ փայտաշէն տան մը մէջ կը բնակէր ոսկերիչ Սահակ աղան իր կնոջ Փէմպէ հանըմին եւ աղջկանը Նարգիզիկին հետ: Այս վերջինը հազիւ քսան տարեկան, սեւ աչքերով, նրբակազմ, թուխ եւ գեղանի աղջիկ մըն էր: Արամեան վարժարանի մէջ իր շըր-ջանը աւարտելէ ետքը, երկու տարի չափ յաճախած էր նաեւ մայրապետներու դպրոցը, ֆրանսերէնը եւ դաշնակը կատարելագործելու համար:

Ոսկերիչը, թէեւ համեստ վիճակի տէր, չէր ուզած իր մէկ հատիկ աղջկան կրթութեան համար բան մը խնայել, մանաւանդ որ Նարգիզիկ շատ ընդունակութիւն ունէր եւ միշտ առաջինը կը հանդիսանար իր ընկերուհիներուն մէջ:

Այր ու կին հոգի կու տային իրենց աղջկան վրայ, եւ անոր գեղեցկութեամբն ու խելքովը կը փառաւորուէին:

Նարգիզիկ արդարեւ շնորհալի աղջիկ մըն էր, ոչ թէ միայն ֆիզիքապէս այլ նաեւ բարոյապէս: Անաղարտ վարք ու բարք մը ունէր եւ հակառակ իր մանկական տարիքին կատարեալ տանտիկին մըն էր:

Իր այս յատկութիւնները ծանօթ էին բոլոր զինք ճանչ-ցողներուն եւ հազիւ դպրոցէն ելած, շատ երիտասարդներ իր ձեռքը խնդրած էին:

Սակայն Սահակ աղա եւ իր կինը քիչ մը դժուարա-հաճ էին: Կ'ուզէին որ իրենց բրած զոհողութիւններուն փո-խարէն՝ գոնէ քիչ մը փայլուն դիրք մը ապահովէին իրենց աղջկան: Անշուշտ մեծ յաւակնութիւններ չունէին, բայց վերջապէս կը փափաքէին որ Նարգիզիկ ընկերական սանդու-խին վրայ իրենցմէ աստիճան մը վեր տեղ մը գրաւէր:

Քանի մը ամիսներէ ի վեր իրենց այս փափաքը գրեթէ

խռագործուած էր: Աղջիկներն նշանած էին շնորհքով երիտասարդի մը՝ Գարեգինին՝ որ մեծ վաճառականի մը քով փայլուն դիրք մը ունէր եւ որ տակաւին կրնար առաջ երթալ:

Նարգիզ, ալ իր ծնողքին չափ գոհ ու երջանիկ էր այս միութենէն:

Գարեգին ո՛չ թէ միայն փայլուն ու գեղադէմ երիտասարդ մըն էր, այլ նաեւ զարգացած մտքի տէր, խելացի մարդ մը: Իր լրջախոհ ու անկեղծ նկարագիրը մանաւանդ հմայած էր մանկամարդ աղջիկը:

Նարգիզ ճշմարիտ հպարտութիւն մը կզգար երբ կիրակի իրիկունները իր նշանածին թեւը մտած կ'երթար պտտելու Մօտայի ծովեզերքը:

Գարեգին սովորութիւն ունէր ամէն կիրակի այցելութեան գալու եւ գիշերը Սահակ աղային մնալու:

Միայն թէ յաճախ կէս օրէն ետքը կ'ուգար, որովհետեւ առտուն ստիպուած կ'ըլլար Թաղական Խորհուրդի նիստերուն ներկայ գտնուելու:

Վերջին անգամ սակայն Նարգիզ ստիպած էր զինքը որ յաջորդ կիրակիին կանուխ գայ, զանցելով Թաղ. Խորհուրդի նիստը. Գարեգին խոստացած էր եւ մանկամարդ աղջիկը վստա՜հ էր որ իր խօսքը պիտի յարգէր:

Արդարեւ առաւօտուն ժամը տասն էր երբ տան դուռը զարնուեցաւ եւ Գարեգին ներս մտաւ:

Սահակ աղա դիմաւորեց իր փեսացուն:

Երիտասարդը լուրջ ու մտածկոտ կերպարանք մը ունէր որ անուշադիր չմնաց ծերերուն աչքերէն:

— Անհանգիստ ես, հարցուց, վրադ սանկ նեղութիւն մը կայ:

— Քիչ մը գլուխս կը ցաւի կոր, պատասխանեց Գարեգին:

— Աս է նէ՛ բան մը չէ, ըսաւ Սահակ աղա, կ'երեւայ որ գիշերը աղէկ չես քնացեր:

— Անանկ կ'երեւայ:

Քանի մը անկարեւոր խօսքեր փոխանակելէ ետքը,

Նարգիզ նորս մոտ եւ ինքն ալ շուտով նշմարեց նշանածին մտածկոտ կերպարանքը եւ սկսաւ հարցուփորձել, բայց երիտասարդը խուսափողական պատասխաններ տուաւ:

Մանկամարդ աղջիկը մտատանջութեան մատնուած էր, չէր ուզեր իր հարցումներով նեղացնել նշանածը, բայց եւ այնպէս անտարբեր կը գտնէր անոր այս կերպարանքը:

Գարեգին միշտ ուրախ եւ զուարթ կ'ըլլար երբ նշանածին կ'այցելէր եւ այսօր առաջին անգամն էր որ իր սովորական զուարթութիւնը կորսնցուցած էր:

Ծաղկատի աղջկան մտատանջութիւնը աւելի սաստկացաւ երբ Գարեգին Սահակ աղայի դառնալով ըսաւ.

— Քեզի հետ քիչ մը առանձին խօսիլ կ'ուզեմ.

— Շատ աղէկ, պատասխանեց ոսկերիչը:

— Եթէ կ'ուզես սանկ Մէջիտիյէի պարտէզը երթանք, թէ՛ օդ կ'առնենք եւ թէ կը խօսակցինք:

— Աղէկ կ'ըլլայ:

— Հապա ե՞ս. ըսաւ Նարգիզ դժգոհ կերպարանքով մը:

— Դուն ալ կէս ժամէն եկուր մեզի հոն գտիր, պատասխանեց Գարեգին, մինչեւ այն ատեն խօսելիքնիս լմնցուցած կ'ըլլանք:

Երբ Գարեգին Սահակ աղային հետ տունէն դուրս ելաւ, ու քիչ մը հեռացան, ըսաւ.

— Ձեզի ծանրակշիռ բան մը ունիմ յայտնելու:

— Խօսէ՛ տեսնենք, ըսաւ ոսկերիչը մտատանջ դէմքով մը:

— Կարծեմ գործս ձգելու պիտի ստիպուիմ...

— Ի՞նչ, ըսաւ Սահակ աղա շփոթած:

— Այո՛, Համի Եաւեր աղային քով ունեցած պաշտօնս պիտի թողում, շարունակեց Գարեգին ամենայն հանդարտութեամբ:

— Լաւագոյն գո՞րծ մը գտար:

— Չէ՛, պատասխանեց Գարեգին, միայն թէ խնդիրը այն է որ ա՛լ չպիտի կրնամ այդ մարդուն քով պաշտօն վարել:

— Հետը խնդի՞ր մը ունեցար, հարցուց Սահակ աղա:

— Այո՛, բաւական ծանրկեկ խնդիր մը:

Եւ Գարեգին պատմեց իրողութիւնը:

Իր մեծաւորը առջի օր զինքը կանչեր եւ պարզապէս յանդիմաներ էր Մարգար Էֆէնտիի հանդէպ բռնած ընթացքին համար. երկրորդ գրագիրը չկրնալով հանդուրժել իրեն եղած խօսքերուն՝ ինքն ալ քիչ մը ձայնը բարձրացուցեր ու մէկ քանի անախորժ խօսքեր ըսեր էր:

Ի վերջոյ գրեթէ սրդողած ձգեր հեռացեր էր սենեակէն:

Ոսկերիչը մտիկ ըրաւ այս պատմութեան: Արդէն ուրիշ անգամ մըն ալ Գարեգին խօսած էր իրենց թաղին մէջ ծագած խնդրին վրայ եւ ըսած էր թէ ինք, իբրեւ թաղական, պայքար կը մղէր Մարգար Էֆէնտիի դէմ, հակառակ իր մեծաւորին կամքին:

— Առանց մարդոց հետ կռուելը աղէկ բան չէ, ըսած էր, հարստութիւն ունին, ազդեցութիւն ունին. ամէն բան կրնան ընել:

Հիմա իր փեսացուին պատմութիւնը լսելէ ետքը կրկին նոյն խօսքը կրկնեց.

— Զաւակս առանց մարդոց հետ կռուելը աղէկ բան չէ . . .

— Ես արժանապատուութիւն ունիմ, պատասխանեց Գարեգին, չեմ կրնար հանդուրժել որ խղճիս վրայ բռնանան.

— Իրաւունք ունիս. բայց ի՞նչ օգուտ որ այդ մարդոց կապուած ենք ապրելու համար.

— Ճիշդ այդ բանն է, ահա՛ որ զիս կը կատղեցնէ:

Հասան Մէօճիրաստի պարտէզը, եւ խոշոր ծառի մը հովանիին ներքեւ նստեցան:

— Է՛յ, հիմա ի՞նչ պիտի ընես, հարցուց ոսկերիչը, վաղը առտու գործիդ չպիտի՞ երթաս:

— Շուարեր մնացեր եմ, պատասխանեց Գարեգին, երէկուան պատահածէն ետքը քիչ մը դժուար պիտի ըլլայ երթալ, իբրեւ թէ բան մը չէ եղածի պէս, երթալ գործս շարունակել:

— Համբի Յակոբ աղան քեզ ճամբու ընելու խօ՞սք ըրաւ :

— Չէ՛, ընաւ երբեք, միայն իր դժգոհութիւնը յայտնեց բուռն բառերով, բան մը որ տասը տարիէ ի վեր երբեք չէր ըրած:

— «Ճանըմ», հոգ տեղ մարդ է, պատասխանեց Սահակ աղա, անոր ծանր խօսքերէն պէտք չէ որ վիրաւորուիս, անանկ մարդիկը վայրկենապէս կը բարկանան եւ բամծնին չեն գիտեր, յետոյ բարկութիւնը անցնելէ ետքը իրենք ալ կը զղջան:

— Եթէ իմ պաշտօնիս մէջ գործած մէկ պակասութեանս համար այդ խօսքերը ըրած ըլլար, չպիտի բարկանայի ու խիստ կերպով չպիտի պատասխանէի, դիտել տուաւ Գարեգին:

— Ես եթէ քու տեղդ ըլլամ՝ վաղը կ'երթամ գործիս գլուխը կ'անցնիմ, տեսնենք ի՞նչ պիտի ընէ:

— Անիկա անկարելի է, պատասխանեց Գարեգին:

— Ուրեմն ի՞նչ ընելու միտք ունիս.

— Հրաժարական տալու:

— Հրաժարակա՞ն տալու, երբ քեզի դէ՛մ բան չկայ, գոչեց Սահակ աղա, պարզապէս տղայութիւն է անիկա:

— Ես ուրիշ միջոց չեմ տեսներ կոր: Հիմա կ'ուզեմ բան մը հասկնալ, եւ ճիշդ անոր համար է որ այս խօսքերը բացի քեզի, այն պարագային որ Սամիկեան Յակոբ աղային քով ունեցած պաշտօնէս հրաժարիմ՝ դուն ի՞նչ պիտի ընես:

Սահակ աղա խորհուրդ տուած էր հրաժարելու անհաշտ ընթացքէ մը որ կրնար ի վերջոյ ծանր հետեւանքներ ունենալ:

— Ես ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ, գոչեց ակներեւ զարմացած:

— Այսինքն բանը կ՚ուզեմ որ աղջիկը դարձնել ինծի սիրոյ տա՞ն։

Այս հարցումը, անակնկալօրէն մէջտեղ նետուած՝ շուարեցուց Սահակ աղան։

— Իրաւ որ, կնիկմաս, չեմ գիտեր ինչ պատասխանեմ. բայց կը կրկնեմ՝ տղայութիւն սիրոյ ըլլալ նէ՞ք, այդպիսի բան մը ըսեր։ Ետոյ ինչ սիրոյ ըսես հրամայական տալէ ետքը։

— Աստուած օգնած է, ինծի ալ՝ս մէկը պարապ չմնար։

— Այո՛, բայց տարիներ ալ՛ար են որ կարենաս այս սրտան գիրքը ձեռք բերել։

— Ատոնք երկրորդական խնդիրներ են այժմ, դուն իմ հարցումիս ուղղակի պատասխան մը տո՛ւր։

— Բայց դեռ չես հրամայած զինակ՝ տուաւ տակերէն։

— Հրամայականդ գրուած՝ գրպանս է, վաղը սիրոյ տամ, ասոր կրնաս վստահ ըլլալ։

— Մինչեւ վաղը առտու կրնաս միտքդ փոխել։

— Կ՚երեւայ որ տակաւին զիս լաւ չես ճանչցած, պատասխանեց երիտասարդը, ես երբոր որոշում մը տամ, ա՛լ անիկա չեմ փոխեր։

— Քեզի ուրիշ բան մը ըսեմ, ըսաւ ունկնդիրը որ կը ջանար խուսափիլ երիտասարդին հարցումին պատասխանելէ։

— Ի՞նչ պիտի ըսես։

— Կ՚ուզե՞ս որ վաղը առտու երթանք Հաճի Յակոբ աղան տեսնենք ու մէյ մը ճարը խօսինք։ Կարելի է անուշութեամբ խնդիրը կը կարգադրենք։

— Երբեք, գոչեց երիտասարդը, չըլլայ որ ատանկ բան մտքէդ անցունես։

— Լա՛ւ, լա՛ւ, մի բարկանար, ըսաւ Սահակ աղա երիտասարդին յուզումը տեսնելով, ես ատանկ բան մըն էր ըսի։

— Այսպէս ուրեմն, ենթադրէ՛ որ հրամայականս

տուած եմ եւ անոր համեմատ հարցումիս պատասխանէ:

Ոսկերիչը տեսաւ որ ա՛լ փախուստի ճամբայ չի կար, ուստի պահ մը մտածեց եւ ըսաւ.

— Ես առանձին բան մը չեմ կրնար ըսել, պէտք է Փէմպէ հանըմին ու աղջկանս ալ կարծիքը առնեմ:

— Իրաւունք ունիս, միայն կը խնդրեմ որ իմ մեկնելէս ետքը իրենց խօսք բանաս ու պատասխանը վաղը հաղորդես ինծի:

— Անանկ կ՚ընենք:

Սահակ աղա չափազանց յուզուած էր բոլոր այս խօսակցութիւնէն: Իրեն համար աղէտ մը պիտի ըլլար նշանը ետ ընել, որովհետեւ դժուար էր Գարեգինի պէս փեսայ մը գտնել: Ասկէ զատ գիտէր որ աղջիկը սրտանց կը սիրէր երիտասարդը եւ այսպիսի խզում մը սոսկալի հարուած մը պիտի ըլլար անոր համար:

Բայց եթէ երիտասարդը կորանցնէր իր պաշտօնը, ի՞նչ պիտի ըլլար իր վիճակը: Անշուշտ պիտի յաջողէր գործ մը գտնել, բայց ի՞նչ պիտի ըլլար այդ գործը: Ինք դժբախտաբար շա՛տ համեստ ապրուստ մը ունէր եւ երբեք չէր կրնար օգնութեան հասնիլ իր փեսացուին:

Բոլոր այս մտահոգութիւնները ցցուեցան խեղճ ոսկերիչին աչքին:

— Ի՞նչ յիմարութիւն, կը մտածէր ինքնին, արժանապատուութեան համար փայլուն, նախանձելի դիրք մը զոհել: Իրեն համար աւելի շահաւոր չպիտի՞ ըլլար Մարգար էֆէնտիի կողմը բռնել, նոյնիսկ եթէ այս վերջինը անիրաւ ըլլար: Հարուստ, ազդեցիկ մարդ էր, միշտ կարելի էր օգտուիլ անոր բարեկամութենէն: Իսկ թշնամութիւնը ամէն ատեն կրնար վնասակար ըլլալ:

— Եկո՛ւր «վազ» անցիր այս հրաժարականէդ եւ քու ու մեր գլխին փորձանք մի բանար, աղաչեց, խօսքը երիտասարդին ուղղելով:

Բայց Գարեգին յամառօրէն գլուխը շարժեց եւ ըսաւ.

— Որոշումս տրուած է:

— Անա՛ Ներգիզը կուգայ կոր, ըսաւ Սահակ ձեռքովը ցոյց տալով:

Երիտասարդը գլուխը դարձուց եւ տեսաւ իր նշանածը որ հեռուէն կ'ուգար:

— «Ամա՜ն», այս խօսքը գոչեց, ըսաւ ոսկերիչին ու ոտքի ելլելով ուրախ դէմքով մը գնաց մանկամարդ աղջիկը դիմաւորելու:

Ներգիզ որ իր նշանածին մտահոգ կերպարանքէն ազդուած էր, այս անգամ խաբուեցաւ Գարեգինի կեղծ զուարթութենէն եւ այնպէս ենթադրեց որ եղածը անցողակի բան մըն էր առանց կարեւորութեան եւ ինքն ալ զուարթօրէն սկսաւ տեսակցիլ նշանածին հետ:

Սակայն՝ Սահակ աղա չէր կրնար անտարբեր մնալ իրեն եղած յայտնութիւններէն ետքը: Պատրուակ մը գտնելով երկու երիտասարդները թողուց եւ ինք տուն վերադարձաւ, ուր կացութիւնը պարզեց իր կնոջ Փէմպէ հանըմին:

Ծեր կինը իր ամուսնոյն չափ այլայլեցաւ:

— Առանց գործ մը մարդ կը թողո՞ւ կեցած տեղը, խե՞նդ է ինչ է այդ երիտասարդը. կը կրկնէր չկրնալով հաւատալ իր լսածներուն:

— Ես ալ անանկ ըսի. շատ բան խօսեցայ, բայց օգուտ չըրաւ: Գարեգինը շատ աղէկ տղայ է, բայց պակասութիւն մը ունի, յամառ է եւ անգամ մը որ միտքը բան մը դնէ՝ ալ անկարելի է զինքը ետ կեցնել:

— Բայց իր ձեռքով իր տունը կը քանդէ կոր…

— Հիմա մենք ինչ պիտի ընենք, ան որոշենք, ըսաւ ոսկերիչը, ինչպէս ըսի քեզի, վաղը որոշ պատասխան մը կ'ուզէր կոր մենէ:

— Ներգիզին չհարցուցած բան մը չենք կրնար ընել:

— Աղէկն այս իրիկուն երեքս գլուխ գլխի տանք եւ ընելիքնիս որոշենք:

Մինչեւ իրիկուն երկու նշանածները հաճելի ժամանակ մը անցուցին:

Գարեգին՝ բոլորովին մոռցած կը թուէր իր ունեցած

վէճը վաճառականին հետ, կամ գոնէ առժամապէս չէր մտածեր անոր վրայ:

Ընդհանրապէս երբ կիրակի օրերը այցելութեան գար գիշերը հոն կը մնար. բայց այս անգամ առեւտրական գործ մը պատրուակելով չուզեց մնալ, հակառակ Նարդիկի ու իր մօր ստիպումներուն:

Գարեգին անգամ մը որ բաժնուեցաւ նշանածէն ու նաւամատոյցի ճամբան ձեռք առաւ, կորսնցուց իր զուարթութիւնը եւ կրկին ինկաւ մտահոգութեան մէջ: Իր առած որոշումին ծանր հետեւանքները հեռուէն կը ցցուէին իր աչքերուն առջեւ: Երկմտութիւնը կամաց կամաց խոյս կուտար իրմէ եւ ապագայի անորոշութիւնը զինքը կը տագնապեցնէր:

Յետոյ, եթէ Սահակ աղա ու իր կինը չուզէին իրեն աղջիկ տալ ու խզէին նշանը, ինչ պիտի ըլլար իր ու Նարդիկին վիճակը, որովհետեւ Գարեգին գիտէր որ մանկամարդ աղջիկը բուռն ու անկեղծ սիրով մը կապուած էր իրեն:

Ցերեկը, երբ առանձին մնացեր էին, մէկ քանի անգամներ մտքէն անցուցած էր իրողութիւնը պարզել նշանածին. բայց չէր համարձակած, չէր ուզած Նարդիկին զուարթութիւնը տխրութեան փոխել:

— Եթէ խօսք բանայի, կը մտածէր հիմա շոգենաւին վերնայարկը նստած, վստա՞հ եմ որ Նարդիկ ինչ որ ալ ըլլար իմ նիւթական վիճակս, չպիտի ուզէր նշանը խզել: Սխալ մը գործեցի իրողութիւնը իրեն չպարզելով: Պէտք էր ամէն բան ըսել ու միեւնոյն ատեն յուսադրել զինքը: Հիմա իր հօրմէն պիտի իմանայ ամէն բան եւ թերեւս իր ծնողքին ճնշումին ներքեւ տեղի տայ եւ վաղը Սահակ աղա խօսքկապի մատանին ինծի վերադարձնէ...:

Այս հաւանականութիւնը ա՛լ աւելի սաստկացուց երիտասարդին հոգեկան տագնապը:

Ինքնաբերաբար ձեռքը տարաւ այն գրպանը որ կը պահէր հրաժարականը, պահարանի մը մէջ գրուած. կազմ ու պատրաստ, զոր հետեւեալ առտու կանուխ պիտի տանէր յանձնէր վաճառականին:

Պահարանը տեսաւ, նամակը հանեց ու կարդաց. թէեւ անոր պարունակութիւնը գոց գիտէր արդէն:

Այդ թուղթն էր իր մտածողութիւններուն, իր ներկայ ու թերեւս ապագայ դժբախտութիւններուն միակ պատճառը: Եւ այդ թուղթը իրեն իր ձեռքով, իր յօժար կամքովը գրած պատրաստած էր: Կրնար պատռել նետել ու այսպէսով վերջ դնել զինքը յուզող տագնապին:

Իրեն այնպէս թուեցաւ որ անոյշ ու սիրական պատկեր մը, Նարգիզի հրեշտակային դէմքը, աղաչաւոր ու արտասուալից այդ զոհողութիւնը կ'աղերսէր իրմէ:

— Վարանումը տիրեց անոր վրայ:

— Պատռեմ զինքը, մտածեց, Սահակ աղան իրաւունք ունի, խենդութիւն է ըրածս, արժանապատուութեան վիրաւորանքի մը համար չարժեր ամբողջ երջանկութիւն մը խորտակել, եւ մանաւանդ ինծի հետ ուրիշ մըն ալ դժբախտ ընել, ուրիշ մը որ բոլորովին անմեղ է...

Բայց այդ վարանումը երկար չը տեւեց: Վիրաւորուած արժանապատուութեան ձայնը աւելի բարձր եւ զօրաւոր հնչեց սրտին մէջ եւ լռեցուց միւս զգացումները. Նամակը կրկին գրպանը դրաւ եւ ոտքի ելաւ:

— Ոչ՛, մտածեց, պէտք չէ տկարանալ, որոշումս որոշում է....:

Է.

Բ. թաղին մէջ յուզումը հետզհետէ կը սաստկանար: Ժամկոչի խնդիրը հիմա բոլորովին մոռցուած էր, ա՛լ ո՛չ ոք կը զբաղէր անով:

Մարգար էֆէնտի, իր կուսակիցներով, հիմա ուղղակի պայքար կը մղէր Թաղ. Խորհուրդի դէմ:

Պօղոս էֆէնտիի ամենափոքր արարքները իսկ կատաղի ընդդիմադրութեան տեղի կու տային, թերթերու մէջ կը ձաղկուէին:

Ամենածանր ամբաստանութիւններ մէջտեղ նետուած էին :

— Գանձարանը բան չէ ձգեր ամէնքն ալ ծախեր է…:

— Հաշիւներուն մէջ սարսափելի գեղծումներ կան:

— Եկեղեցիին հասոյթները ո՞ւր կ'երթան կոր…:

— Ամսական քսան ոսկի բաց կայ, եթէ այսպէս շարունակուի, դպրոցն ալ, եկեղեցին ալ աճուրդի պիտի հանենք:

— Ուսուցիչներու ձեռք մնացեր է Թաղական Խորհուրդը:

— Քանի մը հոգի ուզածնուն պէս կը դարձնեն կոր, հարցնող փնտռող չի կայ:

— Օձիքնէն բռնելու դուրս նետելու է:

— Վարդապետը ինչու կարգադրութիւն մը չըներ կոր:

Ահա այս տեսակ խօսքեր կը լսուէին ամէն կողմ:

Մանուկ աղային հրաժարականը արդէն յաջորդած էր նաեւ Թափիկ աղայինը, որ ի վերջոյ չէր կրցած իր չէզոքութիւնը պահել, խախտած էր Պօղոս էֆ.ի գիրքը:

— Տեսէ՞ք պարկեշտ մարդիկը, կ'ըսէին Մարգար էֆ.ի կուսակիցները Մանուկ եւ Թափիկ աղաներու հրաժարականին ակնարկելով, տեղի ունեցած խայտառակութիւնները տեսան՝ քաշուեցան մէկ կողմ:

— Մարդ էին նէ՛ թո՛ղ կենային՝ գեղծումները երեւան հանէին, կը պատասխանէին Պօղոսեաններն ալ:

Հիմա Թաղ. Խորհուրդին մէջ մնացած էին Պօղոս էֆ., Գարեգին եւ Մկրտիչ աղան։ Այս վերջինը լուռ ու համակերպող մարդ մըն էր որ միշտ իր պաշտօնակիցներուն ազդեցութեան կ'ենթարկուէր: Այնքան ատեն որ Մանուկ Թաղական էր, Մկրտիչ անոր համակարծիք գտնուած էր, իսկ երբ Մանուկ աղա քաշուած էր Թաղականութենէ՝ իրեն ալ կարծիքը փոխուած ու Պօղոս էֆէնտիի միացած էր, այնպէս որ այժմ Թաղական Խորհուրդին մէջ երկպառակութիւն չկար:

Բայց ամբողջ Թաղը, ինչպէս ըսինք, երկու թշնամի բանակներու փոխուած էր: Նոյնիսկ կռիւներ տեղի կ'ունե

նային յաճախ որոնք երբեմն ալ ծեծով կը վերջանային:

Պայքար յարանունի անդամները մանաւանդ կատղած էին իրենց պարտութենէն ի վեր եւ առիթ կը փնտռէին վրէժ լուծելու: Ընկեր Կայծակի ճուր ու բոց կը տեղար օրն ի բուն եւ կը ջանար շարքերը ամրացնել վճռական պատերազմի մը համար:

Կիներու մէջ ալ պայքարն — ու նախատակութիւնը ոչ նուազ բուռն էր: Տիկին Սաթէնն իր բարեկամուհիներով հալածանք մը սկսած էր Տիկին Շաքէի դէմ, որուն վրայ ամէնէն անլուր ամբաստանութիւնները կը տեղային: Տիկին Շաքէն ալ ձեռքերը ծալլած չէր նստեր եւ ինքն ալ իր կուսակիցներով բամբասանքներ կը տեղար Մարգար էֆէնտիի կնոջ գլխուն:

Մարգար էֆէնտիի կուսակիցները պոյքոթ հռչակած էին եկեղեցիին ու դպրոցին դէմ եւ ասկէ բաւական կը տուժէր Թաղ. Խորհուրդը, որուն հասոյթները զգալապէս կը պակսէին: Վարժարանի ուսուցիչը պարոն Թորգոմ այս պոյքոթէն թէ՛ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս կը տուժէր եւ այս պատճառաւ ալ ինք բուռն հակամարգարեան մը եղած էր:

Աշակերտները, տուներու մէջ, վարժարանը, վերջապէս ամէն կողմ կը բանադրուէր, կը դատապարտուէր Մարգար էֆէնտին ամենակծու բառերով: Վաճառականը ի վերջոյ չկրցաւ համբերել:

— Սա նայեցէ՛ք, այդ խումբը վարժապետն ալ ինծի դէմ ելեր է, դոյնց մտերիմներուն, ի՞նչին «կիւվէնմիշ» կ'ըլլայ կոր ինծի պէս մէկուն դէմ խօսելու համար...

— Եւ ինչ խօսքեր, ինչ անվայել ակնարկութիւններ, ինչ զրպարտութիւններ, գիտնալ տուաւ Մանուկ աղա.

— Ի՞նչ կ'ըսէ կոր նայիմ...

— Բերան առնուելիք բաներ չեն:

— Դուն ականջովդ լսեցի՞ր:

— Հապա՛, երէկ իրիկուն սրճարանը, բազմութեան մէջ, ճառ խօսելու պէս կը պոռար կոր:

— «Ճանըմ» ըսէ՛ նայինք ի՞նչ ըսաւ:

— Էֆէնտին ի՞նչ չըսաւ որ... պատմելի չըլլալիք խօսքեր:

— Էյ դուն ալ բերնին չափը չառի՞ր:

— Բանի մը խօսք ըսի պապանձեցաւ:

— Ես ալ անցած օր բերնին չափը տուի, միջամտեց Միհրանիկ Էֆէնտի, անամօթը եկեր ձեր ընտանեկան պատիւին հետ կը խաղար կոր:

— Ընտանեկան պատիւի՞ս հետ, գոչեց Մարգար Էֆ. զարմանալի ձայնով մը:

— Այո՛, շարունակեց Միհրանիկ, Տիկին Սաթենի մասին կարգ մը անճոռնի խօսքեր կ'ընէր կոր, իբր թէ Պօղոս Էֆէնտիի կնոջմէն լաւ է:

— Ի՞նչ խօսք, հարցուց Մարգար Էֆ. յուզուած:

— Զրուցելիք բաներ:

— «Հէյլէ ճէյլէ», պնդեց վաճառականը:

— «Ճանըմ» խենթ խօսքեր... իբր թէ տիկին Սաթենը անհաւատարիմ է, եղեր, եւլն. եւլն.:

— Ականջովդ լսեցի՞ր այդ խօսքերը, գոչեց վաճառականը որուն յուզումը հետզհետէ կ'աւելնար:

— Հապա, լսեցի, հաստատեց Միհրանիկ:

— Յուզուելիք բան չի կայ, միջամտեց Մանուկ աղա, ամէնքս ալ գիտենք որ ատոնք սուտ, թշնամական խօսքեր են... սրճարանին մէջն ալ ճիշդ այդ բաները կ'ըսէր կոր:

— Սրճարանին մէջ կնկանս համար անհաւատարիմ է ըսաւ, պոռաց Մարգար Էֆ.

— Ամէն տեղ կ'ըսէ կոր խայտառակը:

— Եւ մանրամասնութիւններով գիտել տուաւ Միհրանիկ:

— Ի՞նչ մանրամասնութիւն:

— Իբր թէ Բերա, օթէլի մը մէջ ճանչցեր է, թէ դրամ տուեր է որ գործը մէջտեղ չելլայ եւ թէ ը՛նծա-

նոյէն խմացեր է, եղեր ախին ծաղիկը ու պատմեր է իրեն:

Բոլոր այս բացատրութիւնները ծայրագոյն աստիճանի հասցուցին վաճառականին զայրոյթը.

Եթէ իրեն աստիճանը ունեցող հարուստ, գիւղի մէջ մէկը այդպիսի զրպարտութիւն մը ըրած ըլլար Մարգար էֆ. թերեւս այդքան չպիտի բարկանար, բայց վարժապետ մը, երեք հարիւր ղրուշ ամսականով_ոչինչ մարդ մը որ կը համարձակէր իր պատւոյն հետ խաղալ, ահա՛ այս յանդգնութիւնն էր որ չէր կրնար ներել:

Իր երկու բարեկամները ջանացին զինքը հանդարտեցնել, ըսելով որ չէր արժեր վարժապետի մը խօսքերուն կարեւորութիւն տալ.

— Արդէն այդ Թորգոմ բռնածը փախուկին մէկն է, գիտել տուաւ Միհրանիկ:

— Այո՛ւ շ անառակ մըն է, աւելցուց Մանուկ:

— Թող անձնիքը ըլլայ. գոչեց Մարգար էֆ. սպառնական շեշտով մը.

Վարժապետին այս միջադէպը աւելի գրգռեց Մարգար էֆէնտիի մարտական եռանդը. Հետեւեալ օրն իսկ Թաղ. խորհուրդին դէմ ծանր ամբաստանութիւններով հանրագրութիւն մը պատրաստել տուաւ եւ Մանուկ աղային յանձնեց որ Թաղեցիներուն ստորագրել տայ, որպէս զի Վարչութեան մատուցուի:

— Աղէ՛կ, բայց տեսնենք ամէնքն ալ պիտի ուզե՞ն ստորագրել, գիտել տուաւ Մանուկ աղա:

— Ամէնքը թող չստորագրեն, բաւ է որ քանի մը հարիւր ստորագրութիւն հաւաքենք:

— Ատոր ալ կը կասկածիմ, մեր Թաղեցիները զարմանալի մարդիկ են, սրճարաններու մէջ կը պոռան կը կանչեն, բայց երբ կարգը գայ գործելու՝ մէկ կողմ կը քաշուին:

— Քիչ մը ասանկ դրամ խաղցնենք նէ՝ օգուտ չըներ, հարցուց վաճառականը:

— Ան տարբեր բան, պատասխանեց Մարգար.

ատոր ըսելիք չունիմ. դրամով ամէն բան կարելի է:

Վաճառականը գրպանը խառնեց, երկու հատ հինգ ոսկինոց պանքնոթ հանեց. Մանուկ աղային տուաւ եւ բռաւ.

— Հիմակուհիմա սրտով առ., թող բարի գտնուին, պէտք եղած տեղը գործածէ, յետոյ նէթէ հարկ ըլլայ նորէն բան մը կ՚ընենք:

Նախկին Թաղականը պանքնոթները գրպանեց, հանրագրութիւնը խնամով թերթի մը մէջ ծրարեց ու մեկնեցաւ խոստանալով իսկոյն գործի սկսիլ:

— Քանի՞ օրէն կը վերադառնաս, հարցուց Մարգար էֆէնտի:

— Էհ, աղ. նուազն երեք չորս օր պէտք է, պատասխանեց Մանուկ:

— Քեզ տեսնեմ, աս գործը յաջողութեամբ գլուխ հանէ:

— Ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ, այդ մասին կատարելապէս ապահով եղիր, պատասխանեց Մանուկ:

Եւ արդարեւ եռանդով գործի սկսաւ: Բայց իր երկիւղը հիմնաւոր էր. Թաղեցիներէն շատեր բացարձակ չեզոքութիւն պահել կ՚ուզէին.

— Աստեղ ստորագրութիւն մը նետէ՛, կ՚առաջարկէր Մարգար էֆէնտի Թաղեցիի մը հանրագրութիւնը երկարելով:

— Ի՞նչ է աս, Մանուկ աղա՛:

— «Ճանըրմ» մը Թաղ. Խորհուրդին դէմ բողոք մըն է, ա՛լ համը փախցուցին, ասանկ թողուլ չըլլար, կարդա՛ նայէ՛, խնդիրը շատ աղէկ կերպով բացատրուած է:

— Ինծի ինչ, ես ատանկ բաներով չեմ զբաղիր:

— «Թօհմա՛ֆ» բան, դուն Թաղեցի չե՞ս:

— Թաղեցի եմ բայց չեզոք մնալ կ՚ուզեմ:

— Ասանկ անտարբերութիւն կ՚ըլլա՞յ... այդ Պօղոս էֆէնտին պարզապէս եկեղեցին կը թալէ կոր, զինքը դուրս նետելու է եւ շնորհքով մարդիկ նստեցնելու է:

— Շնորհքով մարդ ո՞վ է:

— Ի՞նչ բանի է, զարմանալի բան, թաղին մէջ շնորհքով մարդ չի կա՛յ... Մարգար էֆէնտին կը բերենք ատենապետ կ'ընենք, ազգասէր, հարուստ, պատուաւոր մարդ, Պօղոս էֆէնտիին չնմանիր:

— Պօղոս էֆէնտիին ալ, Մարգար էֆէնտիին ալ խերն անիծեմ... հացի փարա հանելու նայինք:

Մանուկ աղա այս տեսակ ընդդիմութիւններէ չէր յուսահատեր. մարդը կ'առնէր սրճարան մը կը տանէր, քանի մը շիշ օղի կը հրամցնէր, ժամերով կը խօսէր եւ երբեմն կը կը յաջողէր ստորագրութիւն մը կորզել:

Սերբիչ կարգ մը դատարկապորտներ 10 կամ 20 ղրուշի փոխարէն իրենց ստորագրութիւնը կը դնէին հանրագրութեան ներքեւ:

Մէկ քանիներ, աւելի խատրպանով, ոսկի մը կը պահանջէին եւ Մանուկ աղա իրենց կարողութեան համեմատ սակարկութեան կը մտնէր հետերնին:

Բայց տասը օրին շուտով աւարտեցաւ, մինչ հանրագրութեան ներքեւ հազիւ 10-45 ստորագրութիւններ հաւաքուած էին:

Մանուկ աղա երկու օր ետքը ասի առաւ Մարգար էֆէնտիի տուն գնաց:

— Ի՞նչ լուր հարցուց վաճառականը:

— Բաւական ստորագրութիւն հաւաքեցի.

— Որչա՞փ...

— Յիսունի չափ:

— Չօգտուր, էֆէնտիմ, չօգտուր:

— Ես ալ գիտեմ որ չօգտուր, պատասխանեց Մանուկ աղա, բայց ի՞նչ ընենք կամաց կամաց... ասկէ զատ դրամն ալ սպառեցաւ եւ դրամը այս տեսակ պարագաներու ջիղն է:

— «Ճանըմ», դուն ալ «պօլ պօլ» չը բանձէքիր:

— «Թօմա՞ք» ես, Մարգար էֆէնտի, տասը ոսկիին ի՞նչը կ'ըլլայ, պատասխանեց Մանուկ աղա սրտմտած դէմքով մը, քսան հոգիի մէջ տասը բաժնես նէ՝ ամէն մէկուն ի՞նչ կ'իյնայ վրայէ վրայ մէկէկ մէճիտիէ: Հաշիւը մէջտեղն է:

— Առանց ամէնքն ալ գրաւմա՞վ տարագրեցին...:

— Ձէ՛, բայց մարդ կայ որուն տարագրութիւնը տանելու համար հարկ եղաւ ամիս մը տալ, որպէսզի բան մը գտնէ ոգիս խմցնել, որպէսզի մը մէխանէճիին ունեցած պարտքը մարել եւլն. եւլն.:

Մանուկ աղայի հաշուետուութիւնը թերեւս կէս առ կէս ճիշդ չէր եւ հաւանական էր նախկին թաղականը 3-4 ամիսէ չափ ինք գրպանած էր: Վաճառականը կռահեց այս բանը, բայց ձայն չհանեց։

— Իրաւունք ունիս, բառ ըթին ամիկն ու տասը ամսի եւս յանձնեց խնդրելով որ այդ գումարով ալ գործը լմնցնէր:

— Կը յուսամ որ աւելի կը բաւէ, պատասխանեց Մանուկ աղա:

Արդարեւ երկու օր ետքը հանրագրութիւնը երկու հարիւրէ աւելի ստորագրութիւններով ծածկուած էր շնորհիւ Պայքար Լօարանի անդամներուն օժանդակութեան որոնք ոգի ի բռին օգնեցին Մանուկ աղայի:

Սուսերեանց թէեւ փորձած էր հանրագրութիւնը ձեռք անցնել ու պատռել, սակայն չէր յաջողած: Այս ձախողանքէն կատղած ինքն ալ ուրիշ հանրագրութիւն մը պատրաստած էր ի նպաստ Պօղոս էֆէնտիի, որուն Թաղական Խորհուրդի ատենապետ ձեւերուն անկրամելութեան վրայ կը շեշտէր, զգացնել տալով որ հակառակ պարագային ափսոս ցաւալի ու ծանրակշիռ դէպքեր կրնային պատահիլ որոնց պատասխանատուութիւնը իրենց վրայ չէին ուզեր առնել այն հանրագրութիւնը ստորագրողները որոնք կը ներկայացնէին թաղին մտաւորական եւ գիտակից տարր մեծամասնութիւնը:»

Այս հանրագրութիւնն ալ քանի մը օրուան մէջ երկու հարիւրէ աւելի ստորագրութիւններով ծածկուեցաւ:

Շատ մը թաղեցիներ, հիանալի անկողմնակալութեամբ մը, երկու հանրագրութիւններն ալ ստորագրած էին միեւնոյն ատեն:

Այս թաղեցիները, բնականաբար, միակողմանի անձերու կողմէ քննադատութեան առարկայ կ'ըլլային:

— Միքիճեան աղա, տասնի բան կ'ըլլայ, երկուքին տարին ալ ստորագրեր ես:

— Ի՞նչ ընեմ, ես Պօղոս Էֆէնտիին կը սիրեմ ու կը յարգեմ, ես աղ մարդուն վրայ վստահութիւն ունիմ:

— Աւելին թո՛ղ միւս հանրագրութիւնը չստորագրէիր...

— «Ճանըմ», Մանուկ աղան բերաւ, առիպեց, հիմա իրեն խօսքը կարէ՞ք, ամէն օր միասին կը տեսնուինք, կը նստինք կ'ելլենք:

Ուրիշ մը ինքզինքը արդարացնելու համար կ'ըսէր.

— Ես ուրիշի խաթրը կոտրել չեմ ուզեր, ան ալ կը ստորագրեմ, եթէ կ'ուզես դուն ալ բան մը գրէ բեր, սա ալ ստորագրեմ:

Երրորդ մը ինքզինքը կը մեղմացնէր սա կերպով.

— «Ճանըմ Թավլու»ին գլուխը նստեր Սերոբէ, ազգային հետ «Թավլու» կը խաղայի կար մեր միւսին Թօքտոր Թուղթ մը բերաւ «սրուհեա կարդա եւ ստորագրէ» ըսաւ. ակնոցս քովս չէր, ես ալ «Թավլու»ի գրաւած՝ «Ի՞նչ է» հարցուցի. «գէշ բան չէ» պատասխանեց, ստորագրեցի որ իր ձեռքէն ազատիմ: Քիչ մը ետքը ընկեր Դայծունին եկաւ, ան ալ Թուղթ մը հանեց «ստորագրէ» ըսաւ. — «Ես մէկ մը ստորագրած եմ» ըսի.— Մէյ մըն ալ ստորագրէ, պատասխանեց: Նայեցայ որ խօսքը պիտի երկարի, ստորագրութիւն մըն ալ հոն դրի... փարայով չէ ա՛, զարմանալի բան, թէեւ յետոյ իմացայ որ ուրիշներ փարա առեր ու անանկ ստորագրեր են, մենք ապուշ գտնուեցանք:

Պատգամաւորութիւն մը հակադրական հանրագրութիւնը տարաւ Վարչութեան ներկայացուց ուրբաթ օր մը: Ժամ մը ետքը ուրիշ պատգամաւորութիւն մը ի նպաստ Պօղոս Էֆէնտիի հանրագրութիւնը կը տանէր Վարչութեան:

Քանի մը օր ետքը թերթերը կը ծանուցանէին. —

«Ինչպէս գրած էինք Պ. Թաղէն երկու հանրագրութիւններ ներկայացուած են Վարչութեան, մին ներկայ Թաղ.

Խորհուրդի լուծումը եւ նորի մը ընտրութիւնը պահանջող, միւսը Թաղական Խորհուրդի պաշտօնի վրայ մնալը խնդրող:

«Թաղապետական ժողովը իր երէկի նիստին մէջ նկատի առաւ այս երկու հանրագրութիւնները եւ չկրնալով եզրակացութեան մը յանգիլ, որոշեց իր անդամներէն երկուքին պաշտօն յանձնել երթալ տեղւոյն վրայ քննութիւն մը կատարելու եւ հաղորդելու պատկանելի Վարչութեան որպէսզի պարտ ու պատշաճ տնօրինութիւն մը ըլլայ: Վարչութեան կողմէ ընտրուած պատգամաւորներն են Սափրեան եւ Մրատեան էֆէնտիները, որոնք վաղն իսկ «կիրակի» յիշեալ թաղը երթալով, իրենց պաշտօնին պիտի ձեռնարկեն:»

Երբ Վարչութեան այս որոշումը կարդաց՝ Մարգար էֆէնտի, ուրախութեամբ ձեռքերը շփշփեց:

— Եթէ գործը Սափրեան էֆ.ին յանձնուեր է, մտածեց. ամէն բան յաջող է:

Արդարեւ փաստաբան Սափրեան էֆէնտի վաճառականին հին ծանօթներէն էր եւ յաճախ անոր դատերը վարած:

Մարգար էֆ. որոշեց հետեւեալ ցերեկ ճաշի հրաւիրել Վարչութեան երկու անդամները:

— Թէեւ Մրատեան էֆէնտին չեմ ճանչնար, բայց իր կնոջ, բայց հոգ չունի, Սափրեան էֆէնտին մեր հին ու լաւագոյն բարեկամներէն է եւ անոր միջոցաւ Մրատեանի հետ ալ կը ծանօթանանք:

Թերթերուն տուած լուրը ոչ նուազ ուրախացուցած էր Պօղոս էֆէնտին:

— Եթէ քննութիւնը Տօքթ. Մրատեան էֆէնտիին յանձնուած է, կ'ըսէր, այժմէն կրնամ ապահով ըլլալ որ վճիռը ի նպաստ ինծի պիտի տրուի:

Պօղոս էֆ. իր այս վստահութիւնը կը հիմնէր սա պարագային վրայ թէ՝ Տօքթ. Մրատեան իր կնոջ մէկ հիւանդութիւնը խնամած էր երկար ատեն եւ այս առթիւ մտերմական յարաբերութիւններ մշակած էին իրարու հետ:

— Վաղը ցերեկ պէտք է որ անպատճառ զինքը կե-րակուրի հրաւիրենք, ըսաւ իր կնոջ:

— Առանձին չենք կրնար հրաւիրել, պաղ կը փախչի, Սափորեան Էֆ.ն ալ հրաւիրելու է:

— Անանկ կ'ընենք:

Վարչական երկու պաշտօնեաներու գալուստը բնա-կանաբար նոր ոգեւորութիւն մը յառաջ բերաւ ամբողջ Թա-ղին մէջ: Ամէն մարդ անհամբեր կը սպասէր կիրակի օրուան:

— Վճռական ժամը վերջապէս հնչեց. անմիջական ար-դարութիւնը իր ձայնը պիտի լսեցնէ, կ'ըսէր Միւսիւ Թորգոմ, վարժարանի ուսուցիչը, որ կը զգար թէ իր պաշտօնի վրայ մնալ կամ չմնալը այս պայքարին յաջողումէն կախում ունէր:

— Սեղմենք մեր շարքերը եւ ամէն պատասխանատու-թեան հանդէպ պատրաստ գտնուինք, կը խրատէր ընկեր Կայծունի Պայքար լսարանի անդամներուն:

— Վաղուընէն ուժ պահենք կիրակի օրուան համար, կը հրամայէր ընկեր Սուսերեանց Շանթ ակումբի անդամ-ներուն:

Կարծես մեծ ճակատամարտի նախընթօրին մէջ կ'ապ-րէին ամբողջ Թաղեցիները:

Հասաւ վերջապէս կիրակի օրը: Առտուն կանուխ եկե-ղեցին խռնուած էր հետաքրքիրներու բազմութեամբ մը:

Ամէն մարդ կ'ուզէր տեսնել երկու Վարչական պաշ-տօնեաները, եւ եթէ կարելի է, ազդել անոնց վրայ:

Պօղոս Էֆէնտի, Գարեգին եւ Մկրտիչ աղա սովորա-կանէն աւելի կանուխ բազմած էին Առաջնորդարանը:

Կէս օրին մօտ շշնջոց մը լսուեցաւ. «Կուգան կոր, եկան»: Արդարեւ Վարչական պաշտօնեաներն էին, Սա-փորեան եւ Մրգաեան Էֆէնտիները. առաջինը նիհար, եր-կայնահասակ, լուրջ դէմքով մարդ մը որ կարծես օրէնքը կը խորհրդանշէր իր բովանդակ խստութեան մէջ, երկրորդը ընդհակառակը կարճահասակ, կոկլիկ մարդ մըն էր՝ ճաղա-տած գլխով:

Արագ քայլով մը մտան եկեղեցիին բակը եւ ուղղուեցան դէպի Խորհրդարան:

— Կեցցէ՜ Թաղ. Խորհուրդը. գոչեցին քանի մը ձայներ, որոնց անմիջապէս ուրիշ ձայներ պատասխանեցին.

— Անկցի՜ն գեղծարարները. չենք ուզեր Պօղոս էֆէնտին:

— Կեցցե՜ն Վարչութեան պատուիրակները, կեցցէ՜ արդարութիւնը. գոչեցին մէկ քանիներ ալ:

Երկու պատուիրակները առանց մեծ կարեւորութիւն մը ընծայելու այս ցոյցերուն՝ մտան Խորհրդարան:

Հոն ժամու մը չափ մնացին եւ այդ միջոցին հետզ-հետէ խուժեցին ժամկոչ Վարդանը, ընկեր Չալըմեանը, ընկեր Սուսերեանցը, Մանուկ աղան, վերջապէս բոլոր անոնք՝ որոնք հեռուէն կամ մօտէն մասնակից էին տեղի ունեցած պայքարին:

Ժամը մէկին կը մօտենար եւ տակաւին ուրիշ փանկեր ալ կար խելքի, որովհետեւ ամէն թաղեցի կ'ուզէր իր տեսակէտը պարզել:

— Ասիկա շատ ալ լմնալիք գործ մը չէ, ըսաւ Պօղոս էֆէնտի երկու պատուիրակներու. եթէ կ'ուզէք ընտրութիւնը ջաղրեցուցէ՛ք եւ երկու ժամ ետքը կրկին շարունակեցէք... թո՛ղ երթայ ամէն մարդ իր ճաշը ընէ.

— Էֆէնտիին խրատը ունի. գաղափար մը ընելու է, մնաց Սափրեան էֆէնտի:

— Մանաւանդ որ մեր ալ փորը անօթեցաւ.

— Այս տեղուանքը ճաշարան մը կրնա՞նք գտնել, հարցուց Սափրեան:

— Ի՞նչ ընելու համար, ըսաւ Պօղոս էֆէնտի:

— Զարմանալի՜ բան, ճաշելու համար:

— Այդ ՞ի՞նչ խօսք է, կը վայլէ՞ որ երթաք ճաշարանը կերակուր ուտէք. մեզի պիտի հրամմէք: Տօքթ. Մրարեան էֆէնտիին մեր հին ու պատուական բարեկամն է, անանկ չէ՞ Տօքթօր:

— Այնպէս է, պատասխանեց Մրարեան:

— Ուրեմն թո՛ղ Չօրթ․ը ձեզի գայ, ես ալ կ'երթամ տեղ մը փորս կը կշտացնեմ:

— Անանկ բան չըլլար, պնդեց Պօղոս էֆէնտի, երկուքդ ալ իմ հիւրերս էք, արդէն ամէն պատրաստութիւն տեսնուած է:

— Մէկտեղ Պօղոս էֆէնտիին կ'երթանք, ըսաւ Մրաքեան իր պաշտօնակցին դառնալով, եթէ ո՛չ ես ալ ճաշարան կուգամ:

— Սակայն մտքերնէդ հանեցէ՛ք, գոչեց Պօղոս էֆէնտի:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, ձեզի կ'երթանք, վճռեց Սափրեան:

Նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ, Միհրանիկ էֆէնտի ներս մտնելով Սափրեանի ականջին բաներ մը փսփսաց որուն վրայ փաստաբանը ոտքի ելաւ եւ՝

— Վայրկեան մը սպասեցէ՛ք, ես հիմա կուգամ ըսելով Միհրանիկի հետ դուրս ելաւ:

Արդարեւ քիչ մը ետքը վերադարձաւ եւ ըսաւ.

— Պօղոս էֆէնտի, կը ներէ՛ք ես չպիտի կրնամ գալ...։

— Ինչո՞ւ համար, գոչեց Պօղոս էֆէնտի որ արդէն ամէն բան գուշակած էր:

— Որովհետեւ Մարգար էֆէնտին եկած է զիս տուն տանելու համար, դուրսը կը սպասէ կոր:

— Անկարելի է, ինծի խօսք տուիր, գոչեց Պօղոս էֆ. որ այլայլած էր տեսնելով որ որսը ձեռքէն կը յափշտակեն:

— Կը ներէք ես խօսք չտուի, պատասխանեց Սափրեան էֆէնտի, այլ պարզապէս ձեր որոշումներուն վրայ համակերպեցայ, բայց հիմա որ Մարգար էֆէնտին յատկապէս եկած է զիս հրաւիրելու, չեմ կրնար իր հրաւէրը մերժել: Ինչպէս որ Չօրթ. Մրաքեան ձեր վաղեմի բարեկամն է, նոյնպէս Մարգար էֆէնտին ալ իմ վաղեմի բարեկամս է: Ուրեմն ցտեսութիւն, ժամը երեքին կրկին այստեղ կը գտնուինք ու մեր քննութիւնը կը շարունակենք:

Եւ փաստաբանը բարեւելով դուրս ելաւ:

— Տեսա՞ր սա անպիտանին խաղացած խաղը, գոչեց Պօղոս էֆէնտի Մրարեանի դառնալով:

— Ատանկ ալ՝ կը աղէկ եղաւ, պատասխանեց միւսը, եթէ երկուքս ալ ձեր տունը գայինք ճաշելու, կրնար այլընդայլոց մեկնութիւններու տեղի տալ։

— Էֆէնտին իրաւունք ունի, միջամտեց Գարեգին, լաւ է որ պատուիրակները կատարեալ անաչառութեամբ գործեն:

Եւ սակայն Պօղոս էֆ. գժգոհ էր:

Ինք կը յուսար մեծամեծ օգուտներ քաղել իր պատրաստած սեղանէն, որուն հրաւիրած էր ոչ միայն իր երկու պաշտօնակիցները, Գարեգինն ու Մկրտիչը, այլ նաեւ իրեն կուսակից մէկ քանի թաղեցիներ, որոնք իրբեւ թէ բոլորովին չեզոք՝ իր դատը պիտի պաշտպանէին:

Չմոռնանք ըսելու որ Մարգար էֆէնտին ալ բացի պատուիրակներէն ուրիշ 5-6 թաղեցիներ ալ հրաւիրած էր նոյն նպատակով:

Սափրեան էֆէնտի, Մարգար եւ Միհրանիկ էֆէնտիներէն շրջապատուած առաջնորդուեցաւ տուն, մինչ Մանուկ աղա քանի մը վայրկեան ետքը եկաւ միացաւ իրենց:

Մէկ քանի քաղաքավարական բանաձեւներէ ետքը բնականաբար խօսք բացուեցաւ օրուան հրատապ խնդրին վրայ:

— Ձեր քննութեան արդիւնքը ի՞նչ եղաւ, գաղափար մը կազմե՞ցիք խնդրին վրայ, հարցուց Մարգար էֆէնտին փաստաբանին։

— Դեռ բոլոր վկաները չլսեցինք:

— Բայց գլխաւորները մտիկ ըրիք:

— Այո՛ մէկ քանի հոգի հարցափորձեցինք, պատասխանեց փաստաբանը, որ խուսափիլ կուզէր կարծիք յայտնելէ:

— Էհ, վեր ի վերոյ ի՞նչ եղաւ ձեր տպաւորութիւնը:

— Էֆէնտիմ կնճռոտ է խնդիրը, շատ կնճռոտ, քասարանութեան կարօտ է…

— Ամէն պարագայի հարկա՛ ալ համոզուեցար որ Պօղոս էֆէնտին Թաղ. Խորհուրդի գլուխը չկրնար կենալ . . . :

— Այսինքն՝ ինչպէս քսի՛ դեռ եզրակացութեան մը չենք հասած:

— Տօքթ. Մրաբեան էֆ.ն ի՞նչ կ'ըսէ կոր:

— Կարծիքի փոխանակութիւն չունեցանք։

Եւ այսպէս փաստաբանը խույս կուտար Մարգար էֆ.ի հետապնդումներէն:

Մանուկ աղա միջամտեց խօսակցութեան.

— Էֆէնտիմ, բաոո, այս խնդրին մէջ չորս գլխաւոր կէտ կայ...

Յետոյ այդ ամէն մէկ գլխաւոր կէտերն ալ շատ մը երկրորդական կէտերու բաժնեց եւ հաշի ամբողջ տեւողութեան միջոցին խօսեցաւ առանց կարենալ բան մը հերքելու կամ հաստատելու: Ապա հարկ տեսաւ խնդրին պատմականը ընել:

— Պօղոս Պատրիարքին օրով, դեռ Սահմանադրութիւնը չհաստատուած, այս մեր Թաղը...

Բ. Թաղի ազգային կիսադարեան պատմութիւնն էր որ կը պատմէր եւ որ յանգեցաւ մինչեւ ժամկոչ Վարդանի միջադէպը:

Տիկին Սաթեն բնականաբար ինքն ալ խօսքի խառնուեցաւ եւ չկրնալով իր պաղարիւնութիւնը զսպել քանի մը ծանր ակնարկութիւններ բրաւ տիկին Շագիկի հասցէին:

— Ան չըլթիկը, ան անամօթը... ինք պատճառ եղաւ որ բոլոր Թաղը տակնուվրայ ըլլայ... բայց ուրիշ բան մը չէր սպասուէր արդէն այդպիսի փարենց կնիկէ մը որուն մայրը ժամանակին խօսուած է եղեր, որուն մօրաքոյրը երեք անգամ ամուսնացեր է, որուն մէկ եղբայրը յոյն աղջիկ մը փախուցեր է, եւլն. եւլն.:

Ի զո՛ւր փաստաբանը զայն հանդարտեցնելու համար կը կրկնէր.

— Բայց տիկին այդ բաները կապ չունին մեզ դա-

գեցնող խնդրին հետ, առանք բնատենկան ներքին խնդիր-ներ են որոնցմով հետաքրքրուիլս պէտք չունինք:

— Ինչ ըսել է, անիկա ինծի համար այնքան խօսքեր կ'ըսէ կոր, ես իրեն համար չպիտի՞ ըսեմ:

— Ըսէ՛ք, Տիկին, ինչ որ կ'ուզէք, միայն թէ Թաղականի խորհուրդի խնդրոյն հետ կապակցութիւն չունենի:

Տիկին Սաթեն գերազգրգռուած՝ գոչեց.

— Սարգսեան էֆէնտի, «աֆ» կ'ըսես «սեւ», կար-ծեմ անպատճառ Շազիկը պաշտպանել կ'ուզես կոր... կ'ե-րեւայ որ այնթ խածեր է... խելքը առեր:

Փաստաբանը չպատասխանեց, բայց յայտնի էր տես-նուէր որ դժգոհ մնացած էր տանտիրուհիին այդ ակնար-կութիւններէն:

Վաճառականը զգաց որ իր կնոջ այս յարձակողական ընթացքը կրնար վնասակար հետեւանքներ ունենալ իր գա-ղին համար եւ ստիպեց կինը որ լռէ:

— Պարապ խօսքեր են ատոնք, գոչեց, եւ նոյնիսկ ան-փայել, խնդիրը Շազիկին վրայ չէ բնաւ, գործը պէտք չէ որ պղտորեցնենք ու անձնականի տանինք....

Ցետոյ խօսակցութեան նիւթը փոխեց, առեւտրական ու գաղտնական խօսքեր բացաւ եւ միջոց մը բառ Սարգս-եան էֆէնտիի.

— Աղէկ միտքս ինկաւ. ձեզի հետ առանձին խօսելու կ'ուզէի...

— Այս Թաղականի՞ խնդրոյն համար, հարցուց փաս-տաբանը:

— Ոչ՛, «ճանըմ», անձնական գործի մը համար, վաղը արդէն ձեզի քով պիտի գրէի կամ ես անձամբ գրասեն-եակ պիտի գայի, բայց քանի որ հիմա եկած էք եւ ժա-մանակ ունիք կրնար խօսիլ:

— Շատ աղէկ պատասխանեց միւսը:

Եւ երկուքը միասին առանձնացան մեծ սալոնին բոլ գտնուած փոքրիկ խուցը, մինչ հիւրերը պահ մը առանձին ձգելով:

Հոն վաճառականը բացատրեց խնդիրը:

Բաւական կարեւոր դատ մը ունէր ընկերութեան ծախու տանուած ընդարձակ հողի մը առթիւ, որովհետեւ ընկերը դժուարութիւններ կը յարուցանէր եւ կ'ուզէր հողին յառաջոյն մասերը իրեն սեփականել:

— Անուշութեամբ գործը լմնցնել կ'ուզէի, բայց անկարելի եղաւ, յայտարարեց Մարգար էֆէնտի, մանաւանդ որ 8-10 հազար ոսկիի գործ մըն է: Կ'ուզեմ այս գործը ձեզի յանձնել, քանի որ ամէն անգամ դատ մը ունեցած ատենս ձեզի դիմած եւ գոհ մնացած եմ:

— Շնորհակալ եմ ձեր այդ խօսքերուն համար, ըսաւ փաստաբանը:

— Ես ճշմարտութիւնը կը խօսիմ եւ ձեր երեսին ալ կ'ըսեմ որ փաստաբաններուն մէջ ձեզի չափ անկեղծ, պարկեշտ, արդարասէր մարդ քիչ տեսած եմ... Ես շողոքորթութիւնը չեմ սիրեր, բայց ճշմարտութիւնն ալ չեմ ուզեր ծածկել:

— Գործին վերաբերեալ թուղթերը հո՞ս են, հարցուց փաստաբանը առանց չափազանց կարեւորութիւն տալու իրեն շռայլուած գովեստներուն եւ ուղղակի կենսականին դիմելով:

— Ոչ, գրասենեակս են, պատասխանեց վաճառականը վաղը առտու եկէ՛ք ամէնքն ալ ձեզի յանձնեմ:

— Շատ աղէկ:

Եւ Սամիրեան էֆէնտի ժամացոյցը նայեցաւ, ապա ելաւ եւ ըսաւ.

— Է՜, ատենը հասեր է, երթանք ու քննութիւնը աւարտենք, Տօքթ. ը թերեւս խեղճ կը սպասէ:

— Դուն իմ վրաս վստահութիւն ունի՞ս, ինչպէս որ ես քու վրադ ունիմ, հարցուց Մարգար էֆէնտի:

— Ի՞նչ ըսել է, բնականաբար, փութաց պատասխանելու փաստաբանը:

— Զիս իբրեւ պարկեշտ, անկողմնակալ, ուղղամիտ եւ խելացի մարդ կ'ընդունի՞ս:

— Հարկա՛ւ...:

— Լաւ ուրեմն գիտցած եղիր որ թաղականի այս

խնջոյքին մէջ երկու գլխաւոր յանցաւորներ կան. մէյ մը Պօղոս էֆէնտին, մէյ մըն ալ ան «գիւղպէ» միւսիւ Դաբեգիեր, ես մօտէն ընեած, ուսումնասիրած եմ ամէն բան եւ անաչառօրէն կը խօսիմ, որովհետեւ ես չեզոք եմ:

— Ինծի ալ քիչ մը անանկ կ'երեւայ կոր, պատասխանեց փաստաբանը ճողային գաւթին վրայ մտածելով:

— Արդէն այդ համոզումը գոյացուցի՞ր. գոչեց վաճառականը ուրախութեամբ:

— Այսինքն տպաւորութիւնս այն է, որ Պօղոս էֆ. պէտք է քաշուի որպէսզի Թաղը հանդարտի:

— Բրաւօ՛, շա՛տ աղուոր դատեր ես կացութիւնը. եթէ այդ մարդը պաշտօնի վրայ մնայ, հաւատացէ՛ր արիւն պիտի թափի:

— Ինչ կ'ըսէք, Մարգար էֆէնտի, խնդիրը այդքան ալ մի՛ չափազանցէք:

— Արդէն քանի մը անգամ կռիւ ու ծեծկռտուքներ եղան Թաղին մէջ եւ պայքարը հետզհետէ սուր հանգամանք մը կ'առնէ կոր:

— Ուրեմն ժամ առաջ վերջ տալու է խնդրին, պատասխանեց փաստաբանը:

— Ատոր կէս ձեր ձեռքն է. ամէն բան ձեր տալիք տեղեկագրէն կախում ունի:

— Այնպէս է, բայց տեղեկագիրը ես առանձին չպիտի պատրաստեմ՝ ընկեր ունիմ հետս:

— Այո՛, գիտեմ տօքթ. Մրաբեանը որ փոխանակ մեզի գալու, դժբախտաբար Պօղոս էֆէնտիին տունը ճաշի գնաց... ո՜վ գիտէ ինչ սուտերով գլուխը լեցուցած են:

— Ես ալ ճիշդ այդ վախը ունիմ.

— Բայց վերջապէս ճշմարտութիւնը կարելի չէ ծածկել... այդ տօքթ.ը ես չեմ ճանչնար, ինչպէս է արհեստին մէջ:

— Շատ փորձառութիւն ունի կ'ըսեն:

— Մեր տիկինը քիչ մը ջղային է եւ լուրջ խնամքի պէտք ունի, արդեօք մէյ մը անոր ցոյց տա՞նք, ինչ կ'ըսես:

— Աղէկ կ՚ըլլայ:

— Ինչ որ է, վաղը երբոր տեսնուինք այս մասին ալ կը խորհրդակցինք... դուն իր տրամադրութիւնները իմացիր եւ ինծի հաղորդէ:

Մարգար էֆէնտի եւ իր հիւրը վերադարձան սալօն ուր Վարչութեան պատուիրակը իր յարգանքները մատուցանելէ ետքը Տիկին Սաթենի՝ մեկնեցաւ դէպի եկեղեցի քննութիւնները առաջ տանելու համար:

Տօքթ. Մրարեան եւ Պօղոս էֆէնտի, ինչպէս նաեւ Միւսիւ Գարեգին հոն արդէն իրեն կը սպասէին:

— Թաղեցիներու խուռն բազմութիւն մը լեցուած էր բակը:

Ամէն մարդ կ՚ուզէր որ լսուի իր կարծիքը եւ իր տեսութիւնները պարզէ. Եթէ այս պահանջքին գոհացում տալ ուզէին երկու վարչական պատուիրակները, հարկ էր որ առ նուազն ամիս մը քննութիւն տային։

Մէկ քանի անհրաժեշտ վկաներ լսելէ ետքը, որոշեցին քննութիւնը փակուած յայտարարել եւ մեկնիլ:

Բայց անմ՛ այդ որոշումը դուրսը իմացուեցաւ եւ բուռն իրարանցում առաջ բերաւ:

— Ժողովուրդն ալ լսեցէ՛ք, կը պոռային բակէն, միակողմանի քննութիւն չըլլար:

— Կը բողոքենք. ժողովրդի ձայնը խեղդել ՞կ՚ուզէք:

— Մեզի ալ պիտի լսէք, մենք ալ ըսելիք ունինք:

Այս տեսակ աղաղակներ կը բարձրանային ամէն կողմէ: Երկու պատուիրակները տեսան որ կարելի չէր այդ ամբոխին ձեռքէն ազատիլ: Սահրաեան էֆէնտի որոշեց դուրս ելլել ու խօսիլ բազմութեան:

— Պարոննե՛ր, ըսաւ, Վարչութեան պատուիրակները ամենայն անկողմնակալութեամբ լսեցին պէտք եղած բոլոր վկաները եւ իրենց կարծիքը շինեցին զոր տեղեկագրով մը պիտի մատուցանեն Վարչութեան, եւ վստահ եղէք որ ազգային իշխանութիւնը արդարութեամբ պիտի կարգադրէ

խնդիրը, ուստի յանուն Վարչութեան կը խնդրենք որ հանդարտութեամբ ձեր տեղերը վերադառնաք եւ սպասէք մեր որոշումին:

— Մեզի ալ պէտք է որ լսէք, ժողովուրդին ձայնը չէք կրնար ոտնակոխ ընել, գոչեցին քանի մը ձայներ:

— Բայց անկարելի է որ մէկիկ մէկիկ կարենանք ձեզ մտիկ ընել:

— Պէտք է որ ընէք, եթէ ո՛չ թող չենք տար որ դուրս ելլէք:

Եւ իրենցմէ տաք գլուխ մը դրան քով կեցողներուն դառնալով գոչեց.

— Տղա՛ք, եկեղեցիին դուռը գոցեցէ՛ք։

Հրամանը իսկոյն գործադրուեցաւ:

— Բայց ասիկա պարզապէս ճնշում բանեցնել ըսել է ազգային իշխանութեան վրայ, գոչեց փաստաբանը բարկութեամբ:

— Ժողովուրդը ազգային իշխանութենէն բարձր է, պատասխանեց Պայքար լսարանի անդամներէն մէկը:

Սափորեան Էֆէնտի տեսաւ որ ճար չի կար, հարկ էր հաշտարար միջոց մը գտնել:

— Պարոննե՛ր, ըսաւ, շատ լաւ, ձեզ մտիկ կ'ընենք, բայց ո՛չ ամէնքդ ալ, մէկիկ մէկիկ, որովհետեւ նիւթապէս անկարելի է այդ բանը:

— Ի՞նչպէս ուրեմն, գոչեցին մէկ քանի դժգոհ ձայներ:

— Ձեր մէջէն երկու հոգի ընտրեցէ՛ք, որոնք թող գան եւ յանուն ձեզի յայտնեն ըսելիքնին:

Մէկ քանիներ այս առաջարկը ընդունեցին, ուրիշներ բողոքեցին:

— Երկու հոգին քիչ է կը պոռային շատեր:

Վերջապէս կարելի եղաւ համաձայնութիւն գոյացնել: Բազմութեան մէջէն հինգ հոգի պիտի ներկայանային եւ իրենց բողոքները կամ դիտողութիւնները պիտի պարզէին պատուիրակներուն:

— Սափորեան եւ Ծրարեան էֆէնտիները համբերութեամբ լսեցին նախ ժողովուրդին հինգ ներկայացուցիչները, թէեւ ատով աւելի յուսախաբուեցան:

Ետքը, հրաժեշտ առնելով մեկնեցան, անորոշ տպաւորութիւն մը թողլով թաղեցիներուն վրայ:

Է.

Ընթերցողները կը յիշեն անշուշտ որ Սամիկեան Հաճի Յակոբ աղայի գրագիրը պարոն Գարեգին, կիրակի օր մը թողուցինք Գատըգիւղի շոգենաւին մէջ, հոգեկան խռովեալ վիճակի մը մէջ:

Այժմ թողլով Վարչութեան երկու պատուիրակները որ իրենց տեղեկագիրը պատրաստեն հանդարտ մտքով, դառնանք մեր երիտասարդին եւ տեսնենք թէ ինչ եղաւ իր կացութիւնը:

Գարեգին հետեւեալ օրը, երկուշաբթի, առտուն կանուխ գնաց իր գրասենեակը:

Տակաւին ո՛չ մեծաւորը եկած էր եւ ո՛չ միւս պաշտօնեաները:

Գրասենեակի սպասաւորը կար միայն որ սենեակը կը մաքրէր:

— Այս առտու ի՞նչ բան ունիք, միւսիւ Գարեգին, հարցուց սպասաւորը երիտասարդը տեսնելով:

— Այսօր անակնկալ գործ մը պատահեցաւ, պիտի ստիպուիմ բացակայ ըլլալ, անոր համար եկայ որ իմաց տամ:

— Խէ՞ր է «ինշալլահ» հարցուց սպասաւորը:

Գարեգին առանց այս հարցումին պատասխանելու, գրպանը խառնեց եւ նամակ մը հանելով տուաւ սպասաւորին եւ ըսաւ.

— Այս նամակը էֆէնտիին գալուն պէս իրեն յանձնէ՛:

— Շատ աղէկ, պատասխանեց միւսը, ըսե՛մ որ այսօր չպիտի կրնաս գալ։

— Պէտք չի կայ բան մը ըսելու, արդէն նամակիս մէջ գրած եմ։

— Լա՛ւ, գալուն պէս կուտամ։

Գարեգին մեկնեցաւ, մինչ սպասաւորը ինքնին կ՚ըսէր .

— Ի՞նչ ունի միւսին Գարեգինը, իրարանցումի մէջ կ՚երեւայ...։

Արդարեւ երիտասարդը, հակառակ իր ջանքերուն, չէր կրնար պաղարիւնութիւնը պահել։

Հազիւ կէս օրին մօտ գրասենեակ եկաւ Յակոբ էֆէնտի եւ խնդոյն սպասաւորին ըսաւ .

— Միւսին Գարեգինին ըսէ՛ որ գայ։

— Միւսին Գարեգի՞նը այսօր հոս չէ, պատասխանեց սպասաւորը։

— Ինչպէ՞ս, գոչեց վաճառականը զարմացած։

— Առտուն կանուխ եկաւ եւ ըսաւ որ անակնկալ գործի մը պատճառաւ այսօր բացակայ պիտի ըլլայ եւ այս նամակը տուաւ որ ձեզի յանձնեմ։

Այս ըսելով սպասաւորը գրասեղանին վրայ դրաւ երիտասարդին տուած նամակը եւ դուրս ելաւ սենեակէն։

Վաճառականը դժգոհ կերպարանքով մը նամակը առաւ, պահարանը պատռեց եւ թուղթը բանալով հետեւեալը կարդաց.

Ազն. Յակոբ էֆ. Սամիկեան,

«Մեր շաբաթ օրուան տեսակցութենէն ետքը, դժբախտաբար այլեւս անկարելի պիտի ըլլայ ինծի համար ձեր քով պաշտօնավարել։

«Ձեր յաւակնութիւնը որով կ՚ուզէք իմ ձեր մօտ ունեցած պաշտօնէս դուրս միջամտել իմ անհատական համոզումներուս եւ հանրային գործունէութեանս վրայ, անընդունելի է ու չեմ կարող այդպիսի բռնահաճոյքի մը զլուխ ծռել, որովհետեւ միշտ անձնական արժանապատւութիւնս աւելի բարձր նկատած եմ, քան հացի խնդիրը։

«Պէտք չունիմ ըսելու թէ որքա՜ն յարգած եմ ձեզ մինչեւ հիմա: Իմ տասնամեայ հաւատարիմ ծառայութիւնս ասոր մեծագոյն եւ անժխտելի ապացոյցն է, բայց եւ այնպէս չեմ կրնար հանդուրժել այն անիրաւ կշտամբանքներուն որոնք ուղղեցիք ինծի շաբաթ օրը:»

«Գիտեմ թէ ինչ դրդումներու հպատակելով վարուեցաք այդպէս, բայց ասիկա ո՛չ թէ արդարացում մըն է ձեզի համար, այլ ընդհակառակը ալ աւելի կը դատապարտէ ձեր ընթացքը:»

«Հաճեցէք ընդունիլ խորին յարգանքներս

ԳԱՐԵԳԻՆ ՄԱՏԱՐԵԱՆ

— Խե՞նթ է ինչ է այս տղան, մռլտաց Յակոբ էֆէնտի, երբ նամակին ընթերցումը աւարտեց, սանկ պարապ բանի համար մարդ տասը տարուան պաշտօնը կը թողու եւ կ'առնէ կը քալէ՞...

Երիտասարդին այս յանկարծական մեկնումը շա՛տ նեղացուց վաճառականը: Ի՞նչ պիտի ընէր հիմա, մէկ օրէն միւսը կարելի չէր անոր պէս մէկը գտնել: Ու յետոյ, տասը տարիէ ի վեր Գարեգին մեծ փորձառութիւն ստացած էր վաճառատան մէջ, տեղեակ էր ամէն գործառնութեանց եւ գրեթէ ինքն էր որ կը վարէր ամէն բան, այնպէս որ վաճառականը կրնար յաճախ բացակայիլ իր վաճառատունէն վստահ ըլլալով որ ամէն բան կանոնաւորապէս պիտի ընթանար: Եւ ահա հիմա յանկարծ ամէն բան վեր ի վայր կը շրջէր:

— Թերեւս բարկութեան վայրկեանին բան մը ըրեր է, մտածեց, ինքն ալ պիտի զղջայ հարկաւ եւ պիտի նորէն գայ... մէկ երկու օր համբերենք:

Այս մտածումներուն մէջն էր, երբ սպասաւորը եկաւ եւ ըսաւ թէ Մարգար էֆէնտին զինքը տեսնել կ'ուզէր:

— Թո՛ղ ներս հրամմէ, ըսաւ Յակոբ էֆէնտի:

Վաճառականը ներս մտաւ ժպտուն դէմքով մը, թէեւ այս ժպիտին տակ ներքին մտահոգութիւն մը ծածկուած էր:

— Հրամմեցէ՛ք, բարի եկաք, ըսաւ Յակոբ էֆէնտի ոտքի ելլելով ու իր հիւրին թիկնաթոռ մը ցոյց տալով:

Յետոյ, աւելցուց.

— Առտուն կանուխ, այսպէս, խեր է իշշալլահ:

— Հոսկէ կ՚անցէի կոր, մէյ մը հանդիպիմ ըսի, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի, շատ յոյս չունէի ձեզ այս ժամուս հոս գտնելու:

— Մէկ քանի կարեւոր գործեր ունէի՝ անոր համար այսօր սովորականէն կանուխ եկայ:

— Թող գործ ըլլայ «տէ», միտս չունի կանուխ գալը։

Երկու վաճառականները սկսան հրապարակի կացութեան մասին խօսիլ, դժգոհութիւն յայտնելով գործերու վիճակէն:

Սակայն Մարգար էֆէնտի առեւտրական տեսութիւն մը ընելու կամ լսելու համար չէր եկած մինչեւ հոն:

Իր նպատակն էր հասկնալ թէ ի՛նչ եղած էր Գարեգինի խնդիրը, թէ բարեկամը վերջապէս գոհացում տուա՞ծ էր իրեն երիտասարդը ճամբելով:

Միայն թէ չէր ուզեր այս մասին առաջին անգամ խօսք բանալ, որպէսզի խնդրոյն շատ կարեւորութիւն ընծայած չըլլայ: Իսկ ծերունի վաճառականն ալ լաւ կռահած էր Մարգար էֆէնտիի այս այցելութեան շարժառիթը եւ դիտմամբ կը զգուշանար իր պաշտօնեային խօսքը ընելու:

Այս կերպով խօսակցութիւնը կը սպառնար անվերջանալի դառնալ, երբ Մարգար էֆէնտի ստիպուեցաւ խօսքը փոխել եւ անուղղակի ճամբով մը իր նպատակին հասնիլ:

— Իմացա՞ր, Վարչութիւնը երկու քննիչ ղրկեց մեր Թաղը, ըսաւ:

— Ի՞նչ բանի համար:

— «Ճանըմ», Թաղ. Խորհուրդին գեղծումները քննելու համար... ա՛լ չափը անցուցին:

— Լուր չունիմ:

— Զարմանալի՜ բան, բոլոր թերթերը գրած էին:

— Աչքիս չէ հանդիպեր:

— Կ՚երեւայ որ քու կինդ ալ գործին մէջը մատ ունի:

— Իմի՞նս ով է:

— Դրագիրդ, Գարեգինը, անխելք տղան եթէ ժամանակին հրաժարէր, այս փորձանքները չէր ի գար գլխուն եւ ինքն ալ Պօղոս էֆէնտիին չէր զոհուեր:

— Պօղոս էֆէնտի՞ն է զեղծում գործողը:

— Չեմ գիտեր, անանկ կ՚ըսեն կոր, քննիչները դեռ իրենց տեղեկագիրը չեն տուած:

— Ես այդ մարդէն չեմ յուսար ատանկ բան մը... մէջտեղը ապացոյցներ կա՞ն,

— Շիտակը ես մօտէն տեղեկութիւն չունիմ... կան կ՚ըսեն կոր, թաղին մէջը անանկ բաներ կը պատմեն կոր որ...

— Ամէն պարագայի Գարեգինը այդ զեղծումներուն մէջ բաժին ունենալու չէ, բայց ծերունի փաստաբանը, անոր պարկեշտութեանը ես երաշխաւոր եմ, տասը տարիէ ի վեր փորձած եմ զինքը:

— Քեզի չըներ՝ ուրիշին կ՚ընէ, քանի որ այդ թաղականի պաշտօնին «թութխալի» պէս փակեր է, ըսել է շահ մը ունի:

— Ուրիշները չեմ գիտեր, բայց Գարեգինը անանկ տղայ չէ.

— Դուն ալ զարմանալի ես, գոչեց Մարգար էֆէնտի սրտնեղած, քու պաշտօնեադ ըլլալուն համար անպատճառ պէտք է որ զինքը պաշտպանես:

— Ես ճշմարտութիւնը կ՚ըսեմ... ասկէ զատ Գարեգինը ա՛լ իմ պաշտօնեաս չէ:

— Ինչպէ՞ս, ճամբեցի՞ր զինքը, գոչեց փաստաբանը ուրախութեամբ:

— Չէ՛, ինք հրաժարական տուեր է: Ա՛ռ, կարդա՛: Ու ծերունին գրասեղանին վրայէն Գարեգինի նամակը առնելով Մարգար էֆէնտիին երկարեց:

Վաճառականը ուշի ուշով կարդաց զայն, վերադարձուց եւ ըսաւ.

— Ապերախտը՛ ատանկ նամակ կը գրուի՞... մարդկութիւն չունի եղեր ընաւ, պարզապէս ծայրէ ի ծայր նախատինք... ուրիշին մի՛ ցուցներ, պատռէ՛ նետէ...:

— Ասոնց բոլոր պատճառը դուն ես, պատասխանեց միւսը:

— Ե՞ս, ես ի՞նչ բան ունիմ ատոր մէջ, դուն պաշտօնակիդ դիտողութիւն ըրեր, ան ալ բարկացեր հրաժարեր է... հիմակուան երիտասարդները անանկ են, քիչ մը երես տալուդ պէս՝ գլխուդ վրայ ելլել նստիլ կ'ուզեն, փոքր դիտողութիւն մը անգամ չեն կրնար մարսել.

— Եղբայր դուն չէ՞ր որ ըսիր որ կա՛մ թաղականութենէ թո՛ղ հրաժարի եւ կամ զինքը ճամբու դիր:

— «Ճանըմ», իբրեւ մտերիմ բարեկամ, քեզի խորհուրդ մը տուի, միմիայն իր աղէկութեանը համար եթէ ոչ ինծի ի՞նչ թաղական եղեր է կամ ոչ... ես իմ արժանապատուութեանս չեմ թողուր ատանկ ոչինչ մարդոց հետ զբաղիլ:

— Ինչ որ է, եղածը եղած է, ես ան գիտեմ որ դըժուարաւ իրեն պէս մէկը պիտի կրնամ գտնել:

— Պարապ խօսք. եթէ կ'ուզես տասը հատ գտնամ քեզի, եւ Գարեգինէն շա՛տ աւելի կարող, եռուն, գործունեայ մարդիկ, որոնք անոր մեծամտութիւնն ու յամառութիւնն ալ չունին... սա գրած նամակը նայէ՛ մէյ մը... անամօթը... եթէ իր երեսէն հարիւր հազար ոսկի վտանգելս գիտնամ նէ՝ ոտքը վաճառատանս սեմէն ներս չեմ մտցըներ... ինչ որ է, առ այժմ մնաք բարով, նորէն կը տեսնուինք... կ'ուզես որ մէկ քանի պարկեշտ երիտասարդ ղրկեմ որպէսզի յարմարագոյնը ընտրես, Գարեգինի տեղը:

— Առ այժմ մէկ երկու օր թո՛ղ անցնի:

— Վա՜յ անպիտան, ատանկ նամակ կը գրուի՞... որչափ բարկանաս իրաւունք ունիս... եթէ այս նամակը ինծի գրած ըլլար՝ դատ կը բանայի իրեն դէմ... սա խլէզը նայէ՛

Յակոբ էֆէնտիի մը պէս պատկառելի անձնաւորութեան մը ասանկ բաներ գրէ…

Եւ Մարգար էֆէնտի ծերունիին քովէն հեռացաւ գայթակղած դէմքով մը:

Փողոցը ճամբան շարունակեց զուարթ տրամադրութեան մը ներքեւ:

— Վերջապէս, մտածեց գոհունակութեամբ, այդ սրիկան վռնտել տուի, թո՛ղ հիմա անգործ պտտի ու հասկընայ թէ ի՛նչ ըսել է Մարգար էֆէնտիին դէմ գործելը… Թո՛ղ աշխատի ուրիշ վաճառականի մը քով գործ գտնելու:

Եւ վաճառականը ինքնիրեն որոշեց ամէն միջոց ձեռք առնելու որպէսզի երիտասարդը ուրիշ տեղ մը չկրնայ տեղաւորուիլ:

— Ասանկները անօթի ձգելու է որ մարդ ըլլան, կը մտածէր:

Վրէժխնդրական այս տրամադրութիւններով առաջ կ'երթար եւ Էմին Էօնիւի հրապարակը հասած էր երբոր ետեւէն ձայն մը հնչեց.

— Բարեւ, Մարգար էֆէնտի. ո՞ւր այսպէս:

Վաճառականը ետին դարձաւ: Փաստաբան Սարիբեան էֆէնտին էր, սեւ խոշոր պարուսթայ մը թեւին ներքեւ:

— Տեղ մը գացեր էի տէ՝ հիմա գրասենեակ կը դառնամ կոր, պատասխանեց վաճառականը:

— Աղէկ հանդիպեցանք, ես ալ ձեզի տեսնել կ'ուզէի, ըսաւ փաստաբանը:

— Ի՞նչ բանի համար:

— Տեղեկագիրը տուի Վարչութեան:

— Իրա՞ւ կ'ըսես, ի՞նչ շուտ:

— Ես անանկ եմ, ինծի յանձնուած գործը շուտ մը կը տեսնեմ… բնութիւնս այսպէս է:

— Ե՞րբ տուիր:

— Հիմա, այս առտու գրագրիս հետ ղրկեցի… աղուոր բան մը եղաւ, շատ պիտի հաւնիս:

— Իրա՞ւ կ'ըսես:

— Թաղ. Խորհուրդին խերը անիծեցի։

— Մէյ մը չե՞մ կրնար տեսնել, գոնէ օրինակը։

— Դժբախտաբար օրինակը չպահեցի քովս, ասկէ զատ Մարգար էֆէնտի, սովորութիւն չէ այս տեսակ թուղթերը, նախապէս ուրիշներու ցոյց տալ, յետոյ ծանր պատասխանատուութիւն կուգայ վրաս։

— Իրաւունք ունիս։

— Բայց կը կրկնեմ, ուզածէդ աւելին է։

Վաճառականը մեծ ուրախութեամբ լսեց այս աւետիսը, միայն թէ կը փափաքէր տեղեկագրին մանրամասնութիւնները իմանալ։

— Եթէ ժամանակ ունիք՝ քիչ մը մեր գրասենեակը հանդիպիք, առաջարկեց փաստաբանին.

Այս վերջինը ժամացոյցը նայեցաւ, պահ մը մտածեց, գրպանէն փոքրիկ տետրակ մը հանեց, թղթատեց եւ ի վերջոյ ըսաւ.

— Երեսունըհինգ վայրկեանի չափ կրնամ տրամադրել ձեզի։

Միասին ուղղուեցան Մարգար էֆէնտիի գրասենեակը, ուր փաստաբանը կարգ մը մանուածապատ խօսքերէ ետքը յայտնեց թէ քանի մը օրուան համար տասը ոսկիի անհրաժեշտ պէտք ունէր։ Վաճառականը փութաց այդ փոխառութիւնը կնքելու։

— Մինչեւ հինգ օր անպատճառ կը վերադարձնեմ, ըսաւ Սափրեան էֆէնտի, ոսկիները գրպանելով։

Եւ փոխարինելու համար վաճառականին ցոյց տուած հաճոյակատարութիւնը՝ մանրամասն պատմեց տեղեկագրին իմաստը։

— Ի նպաստ Պօղոս էֆէնտիի եղած վկայութիւնները, ամէնքն ալ, կասկածելի ցոյց տրուած են, ըսաւ, իսկ ընդհակառակը ընդդէմ վկայութիւններուն մեծ կարեւորութիւն ընծայուած է.

— Արդէն ճշմարտութիւնն ալ այդ է. հաւաստեց վաճառականը։

— Թաղին մէջ տիրող յուզումը պատմուած է եւ ա-

նոր ամբողջ պատասխանատուութիւնը ծանրացուցուած է Թաղ. Խորհուրդին վրայ:

— Բո՛ւն իրողութիւնն է:

— Ժամկոչ Վարդանի խնդիրն ալ շօշափած եմ ու եկեղեցիին մէջ եղած աթոռի դէպքը որակած եմ «իշխանութեան չարաչար զեղծում»:

— Ճիշտ բառը գտեր էք։

— Տեղեկագիրը խստօրէն կը պահանջէ ժամկոչին անմիջական հեռացումը:

— Թաղը խաղաղեցնելու համար ուրիշ ճար չկայ.

— Թաղ. Խորհուրդի հրաժարեցումը...:

— Աս արդէն ամէնէն կենսականն է:

— Եւ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդի մը կազմութիւնը մինչեւ որ միւսները հանդարտին եւ կարելի ըլլայ օրինաւոր ընտրութիւն կատարել:

— Կեցցէ՛ք, շատ անկողմնակալ կերպով ներկայացուցեր էք ամէն բան:

— Ես արդէն անկողմնակալ ու անաչառ մարդ մըն եմ, հայրս կամ եղբայրս յանցաւոր ըլլան՝ չեմ քաշուիր ըսելու... բնութիւնս, նկարագիրս այսպէս է ու այս նկարագրիս երեսէն շատ անգամ վնասած եմ, բայց, ի՛նչ ընեմ, ձեռքս չէ:

Վաճառականը չափազանց գոհ էր իր ստացած տեղեկութիւններէն: Կը խորհէր որ այս տեղեկագրին վրայ Վարչութիւնը ուրիշ բան չէր կրնար ընել այլ եթէ անոր մէջ ներկայացուած պահանջումները գործադրել: Վերջապէս յաղթութեան ժամը կը հնչէր:

Ժամէն աւելի էր որ փաստաբանը վաճառականին գրասենեակը կը գտնուէր, երբ ոտքի ելաւ մեկնելու համար:

— Սախրեան էֆէնտի, ճաշի ժամը կը մօտենայ կոր, երթանք միասին ճաշենք, առաջարկեց վաճառականը:

— Կ՚ըլլա՞յ մի եա...

— Ինչո՞ւ չէ:

Փաստաբանը ժամացոյցը նայեցաւ, փորրիկ տետրակը կրկին հանեց գրպանէն ու քննեց եւ ըսաւ.

— Լա՛ւ, կրնամ ժամ մը տրամադրել ձեզի:

— Ճաշելու համար բաւական է արդէն:

Երկու բարեկամները գացին լուսագոյն ճաշարանը ուր փաստաբանը անսովոր պերճախօսութեամբ ախորժակ մը ցոյց տուաւ:

Ճաշէն յետոյ բաժնուեցան իրարմէ:

Վաճառականը այդ իրիկուն յաղթականօրէն դարձաւ իր թաղը:

— Տեղեկագիրը գացեր է Վարչութեան, հիմա «պօյեր»-նին պիտի տեսնեան, կ՚ըսէր դէմը ելլողին:

Մեծ աւետիսը հաղորդեց նաեւ իր կնոջ, Սաթեն հանըմին:

— Օ՜խ, գոչեց այս վերջինը, թո՛ղ աղուոր մը խածք ըլլան որ երթան սովին:

— Շատ շնորհքով մարդ կերեւայ կոր Սափորեան էֆէնտին, գիտել տուաւ Մարգար էֆէնտի:

— Անգամ մը դարձնել զինքը ճաշի հրաւիրենք, ըսաւ Տիկին Սաթեն:

— Աղէկ կ՚ըլլայ:

Վաճառականը մարդ ղրկեց ու իր տունը հրաւիրեց Մանուկ աղան եւ ընկեր Կայծունին որոնց հաղորդեց ուրախալի լուրը, մանրամասն պատմելով տեղեկագրին պարունակութիւնը:

— Պօղոս էֆէնտին երբոր իմանայ «տամլա» պիտի իջնէ, ըսաւ Մանուկ աղա ձեռքերը շփշփելով:

— Թերեւս իմացած է արդէն:

— Չեմ կարծեր, այս իրիկուն իրեն հանդիպեցայ, ուրախ զուարթ կը խօսէր կոր պարոն Գարեգինին հետ:

— Գիտե՞ս որ այդ սրիկան վռնտեր են իր պաշտօնէն, ըսաւ վաճառականը:

— Իրա՞ւ կ՚ըսես, ինչո՞ւ համար:

— Ո՞վ գիտէ, զեղծում ըրած է, անանկ մարդիկներէն ամէն բան կը յուսացուի:

Ընկեր Կայծունի նոյնպէս չափազանց ուրախ էր: Լաւ

իրեն ասիկա փայլուն յաղթանակ մը պիտի ըլլար «Պայքար խաղարանի»ն համար եւ անոր ազդեցութիւնը պիտի կրկնապատկէր:

— Ժողովրդային մասսայի բնորոշ յաղթութիւնն է այս Օլիկարխիայի ճնշող զօրութեան դէմ, յայտարարեց:

— Հիմա աշխատելու ենք որ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը մեր մարդոցմէն կազմուի, ըսաւ փաստաբանը:

— Ժողովուրդի քուէն պիտի որոշէ ամէն բան, վճռեց Կայծունի:

Բայց Մարգար էֆէնդի բացատրեց թէ՝ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը քուէարկութեամբ չընտրուիր, այլ Վարչութիւնը իր յարմար տեսած անձերէն կը կազմէ զայն:

— Միայն թէ, ըսաւ, Վարչութեան մէջ բարեկամներ ունիմ, կրնանք անոնց վրայ ազդել:

— Պայքար խաղարանը պէտք է իր ներկայացուցիչը ունենայ առժամեայ Թաղական Խորհուրդին մէջ, պատգամեց ընկեր Կայծունի:

— Քեզ կը դնենք, ըսաւ փաստաբանը:

— Ես կամ ուրիշ ընկեր մը կարեւորութիւն չունի: Անձի խնդիր չկայ մեզի համար այլ լոկ սկզբունքային խնդիր, հասարակական շահերու տեսակէտ...

Փաստաբանը իր երկու ընկերներուն հետ, ափ յափոյ ցանկ մը պատրաստեց ու գրպանը դրաւ որպէսզի հետեւեալ օրը Վարչութեան անդամ Քերովբէ էֆէնդիին ներկայացնէ:

Ընկեր Կայծունի եւ Մանուկ աղա, բնականաբար այս ցանկին մէջ կ՚երեւային:

Հետեւեալ օր Մարգար էֆէնդի գնաց իր բարեկամ Վարչութեան անդամին գրասենեակը եւ հոնկէ հոնկէ քիչ մը խօսակցելէ ետքը ըսաւ.

— Իմացայ որ քննիչները իրենց տեղեկագիրը տուեր են Վարչութեան.

— Այո՛, տուին, պատասխանեց Քերովբէ էֆ.:

— Է՜յ, ի՞նչ որոշում տուիք.

— Դեռ բան մը չ՚որոշեցինք:

— Ինչո՞ւ համար... լածիս նայելով տեղեկագիրը բացարձակապէս կը դատապարտէ կոր եղեր Թաղ. Խորհուրդը, շատ մը փաստացի ապացոյցներով:

— Այո՛, մէկ հատը այնպէս է:

— Ինչպէ՛ս մէկ հատը, գոչեց վաճառականը:

Երկու տեղեկագիր գրկուած է Վարչութեան, պատասխանեց Քերովբէ էֆէնտի հանդարտութեամբ:

— Այդպէս բան կ'ըլլա՞յ:

— Էֆէնտիմ երկու քննիչները իրարու մէջ չեն կրցած համաձայնիլ. Սափրեան էֆէնտիի պատրաստած տեղեկագրին ներքեւ Տօքթ. Ծրարեան էֆէնտին չէ ուզած ստորագրել եւ ինքն ալ իր կարգին ուրիշ տեղեկագիր մը պատրաստած է:

— Ծրարեան էֆէնտին ի՞նչ կ'ըսէ կոր իր տեղեկագրին մէջ . . . :

— Սափրեան էֆէնտիին բաժններուն բոլորովին հակառակը.., այսինքն Թաղ. Խորհուրդը բացարձակապէս կ'արդարացնէ կոր.

— Էյ, հիմա՞...

Քերովբէ էֆէնտի իբրեւ պատասխան երկու ձեռքը բացաւ, գլխու տարտամ շարժումով մը, ինչ որ թերեւս կը նշանակէր.

-- «Եկուր տէ՛ գործին մէջէն ելիր»:

— Աս ի՞նչ խաղքութիւն է, գոչեց Մարգար էֆէնտի զայրացած, այդ տօքթ. Ծրարեանը ի՞նչ իրաւունք ունի չստորագրելու իր պաշտօնակցին տեղեկագրին ներքեւ... պարզապէս կ'երեւայ որ կաշառուած է:

Չեմ կարծեր, պատասխանեց Վարչութեան անդամը հանդարտութեամբ, տօքթ. Ծրարեանը անանկ մարդ չէ . . . :

— Ան առեն զինքը խաբած են:

— Միեւնոյն վկայութիւնները լսած են երկուքն ալ, միայն թէ բոլորովին տարբեր եզրակացութիւններու հասած:

— Արդէն գիտէի որ այդպէս պիտի ըլլայ, երբոր Պօղոս էֆ.ն բանի իր տունը կերակուրի տարաւ Ծրարեան էֆ.ն...:

— Չեմ գիտեր ինչ անցած դարձած է, պատասխանեց Քերովբէ էֆէնտի, միայն սա գիտեմ որ այդ խնդրոյն մասին Վարչութեան սեղանին վրայ երկու տեղեկագիրներ կան որոնք զիրար կը հակասեն:

— Լա՛ւ, բայց վերջապէս դուք ի՞նչ պիտի ընէք:

— Նախ՝ պիտի աշխատինք որ երկու քննիչները իրարու հետ համաձայնին եւ եթէ անիկայ կարելի չըլլայ՝ այն ատեն նոր քննիչ մը պիտի կարգենք, լիազօր իշխանութեամբ որպէսզի առանձին քննութիւն մը կատարէ եւ տեղեկագիր մը պատրաստէ:

— Ասո բու բաւծ դ ամիսներ կը տեւէ:

— Իրաւ է, բայց ուրիշ ճար չկայ: Չենք կրնար տեղեկագիրներէն մին միւսէն գերադաս համարել...

— Եւ թող պիտի տաք որ թաղին մէջ երկպառակութիւնը այսպէս շարունակուի՞...

— Ի՞նչ կ՚ուզես որ ընենք:

— Թաղեցիները իրարու գլո՞ւխ պատռեն, արի՞ւն թափի...

— Համբերութի՛ւն, Մարգար էֆէնտի համբերութի՛ւն, ազգային գործերը անանկ դիւրաւ չեն կարգադրուիր, կարգ կանոն կայ, օրէնք կայ, անոնց համեմատ պէտք է վարուինք:

Վաճառականը՝ սրտնեղած՝ սկսաւ քննադատել Վարչութիւնը որ խնդիրները կը ձգձգէր առանց վերջնական որոշում մը տալու, որ անձերուն արժէքն ու տարբերութիւնը ըմբռնելու անկարող էր, որ ժամկոչ մը կամ վարժապետ մը հաւասար կը բռնէր վաճառականի մը, եւլն. եւլն.:

Քերովբէ էֆ. թոյլ տուաւ իր բարեկամին որ ուզածը ըսէ, յետոյ պատասխանեց.

— Արդէն մեր շրջանը կը լրանայ կոր, քանի մը ամիսէն պիտի քաշուինք երթանք, ինչպէս մենէ կարողները կուգան եւ աւելի աղէկ կը գործեն:

— «Ճանըմ», ես քեզի համար չեմ ըսեր, ընդհանուր առմամբ կը խօսիմ, գիտել տուաւ վաճառականը որ չէր

ուզեր վճռացնել Վարչութեան անդամը, իցի՛ւ թէ Վարչութեան բոլոր անդամները քու կարողութիւնդ ու ուղղամտութիւնդ ունենային:

— Քաւ լիցի, պատասխանեց միւսը:

Վաճառականը մեկնեցաւ Քերովբէ էֆ.ի գրասենեակէն չափազանց սրտմտած:

Անգամ մըն ալ իր յոյսը ի դերեւ կ'ելլէր վերջին վայրկեանին: Ցանկարծ յիշեց փաստաբան Սափրեան էֆէնտին:

— Վա՜յ շունշանորդի, մտածեց, այսպէս ուրեմն երէկ քթիս խնդաց ամէն բան եղած լմնցած ցոյց տալով ու տասը ոսկիս ալ առաւ, կերակուրս կերաւ, ես ալ ապուշի պէս խաբուեցայ իրմէ... երթամ մէյ մը աչքին երեւամ... թո՛ղ գիս տեսնայ, ապուշի տեղ չդնէ:

Եւ ուղղակի դիմեց Սափրեան էֆ.ին գրասենեակը. Փաստաբանը իր գրասեղանին առջեւ բազմած՝ թրքերէն թուղթ մը գրելու զբաղած էր:

— Վա՜յ, հրամմեցէ՛ք, Մարգար էֆէնտի գոչեց վաճառականը տեսնելուն պէս ոտքի ելլելով. աս ո՞ր հովը փչեց, նստեցէ՛ք տեսնենք, սուրճ մը կ'առնես հարկաւ...

Վաճառականը պաղ կերպով ձեռքովը բարեւեց, թիկնաթոռի մը վրայ նստաւ եւ առանց յառաջաբանի, ըսաւ .

— Աս իրիկուան ըսածներդ ի՞նչ էին

— Ի՞նչ բանի մասին, հարցուց փաստաբանը միամըտօրէն :

— Տեղեկագրին մասին...

— Է՜յ, ի՞նչ է եղեր... իրողութիւնը բուն պարզապէս:

— Երկու տեղեկագիր տրուեր է:

— Ես իմ տեղեկագիրս տուի, որուն պարունակութիւնն ալ ձեզի ըսի եւ դուք ալ չափազանց գոհ մնացիք.

— Այո՛, բայց տօքթ. Մրարեանը չէ ստորագրեր այդ տեղեկագիրը:

— Չէի կրնար ստիպել որ անպատճառ ստորագրէ:

— Եւ ինքն ալ իր կողմէ, ուրիշ տեղեկագիր մը տուեր է:

— Ինքն ալ իրաւունք ունէր տեղեկագիր մը տալու որքան ես, քանի որ համահաւասար քննիչներ էինք:

— Այո՛, բայց քու տեղեկագրիդ բոլորովին հակառակ է եղեր իր գրածը:

— Կարծիքները ազատ են... ես ո եւ է իրաւունք չունէի իր խորհրդակերպին վրայ ճնշում բանեցնելու:

— Որով քու տեղեկագիրդ իր արժէքը կորսնցուցեր է բոլորովին.

— Նոյն բանը կարելի է ըսել նաեւ Տոքթ. Ծրարեանի տեղեկագրին համար:

— Էյ, ինչ հասկցանք ասկէց:

— Վարչութիւնը զիս քննիչ կարգեց, ընդունեցի պաշտօնը, գացի, քննութիւն կատարեցի եւ տեղեկագիրս տուի, որով իմ պարտականութիւնս լիովին կատարած եղայ, խիղճս հանդարտ է, ա՛լ գործը ինէ ելած է: Բայց նորէն կը կրկնեմ, ամէն բան կարգին է, միայն թէ պէտք է համբերել:

— Կարելի չէ՞ այդ Ծրարեանին հետ համաձայնութեան մը գալ... ես Վարչութեան մէկ անդամը տեսայ, ըսաւ որ նոր քննութիւն մը կատարելէ առաջ պիտի ջանան որ երկու տեղեկագիրները իրարու հետ համաձայնեցնեն:

— Ատ անկարելի է, պատասխանեց փաստաբանը, Տոքթ. Ծրարեանը լաւ կը ճանչնամ, սարսափելի յամառ մարդ մըն է... ես արդէն շատ աշխատեցայ զինքը համոզելու, բայց ի զո՛ւր...:

— Այն ատեն ես ալ ուրիշ միջոցի կը դիմեմ, ըսաւ վաճառականը տաքի ելլելով:

Այս խօսքերուն ներքեւ թէեւ սպառնալիք մը պահուած էր, բայց փաստաբանը չհասկնալու զարկաւ:

Վաճառականը մնաս բարով ըսելով հեռացաւ Սափորեանի քովէն:

Սրտմտութիւնը չէր անցած՝ այլ ընդհակառակը հետզհետէ կը բորբոքէր:

— Երթամ Պատրիարքը տեսնեմ, մտածեց ինքնիրեն, եւ անոր ձեռքով գործը յաջողցնեմ:

Պատրիարքին հետ մտերմութիւն չունէր թէեւ բայց ծանօթ էր: Անկէ զատ վստահ էր որ ինք իբրեւ ջոջ վաճառական մը, սիրալիր ընդունելութիւն մը պիտի գտնէր:

Իսկոյն ուղղուեցաւ Սիրքէճիի կայարանը եւ կառախումբով գնաց Գում-Գաբու: Մարգար էֆ. շատ քիչ անգամ առիթ ունեցած էր Պատրիարքարան երթալու, ասոր իր ներկայութիւնը բաւական զարմանք պատճառեց բարապաններուն որոնք փութացին իր հովանոցը եւ բարտըսիւն առնել ու ակնածանքով զանոնք պահել:

— Սրբազանը հո՞ս է, հարցուց վաճառականը:

— Այո՛, հոս է, պատասխանեց թաւ պեխերով բարապան մը, հրամմեցէք:

Վաճառականը վեր ելաւ եւ ուղղակի Պատրիարքին սենեակը գնաց որուն դրան քով ուրիշ բարապան մը կեցած էր: Այս վերջինը, հաւանօրէն նորեկ մը, չճանչցաւ զինքը:

— Սրբազանը առանձի՞ն է, հարցուց Մարգար էֆէնտի:

— Այո՛, պատասխանեց բարապանը:

Այս պատասխանին վրայ վաճառականը ուզեց դուռը բանալ եւ ներս մտնել, բայց միւսը կեցուց զինքը:

— Սպասէ որ իմաց տամ, բաւ:

— Հարկ չի կայ, գոչեց Մարգար էֆ.:

— Ինչպէ՞ս հարկ չի կայ, կանոնը սանկ է:

— Այդ կանոնը ինծի համար չէ:

— Կանոնը ամենուն համար է: Ձեր անունը տուէք որ Սրբազանին հաղորդեմ:

— Զիս չե՞ս ճանչնար կոր, գոչեց վաճառականը զարմացած ու բարկացած:

— Չէ՛:

— Կ'երեւայ որ նոր եկեր ես այստեղ:

— Այո՛, նոր եկած եմ:

— Լաւ ուրեմն, ըսէ Սրբազանին որ Սասունեան Մարգար էֆէնտին զինքը տեսնել կ'ուզէ... հասկցա՞ր:

— Շատ աղէկ, սպասէ՛ քիչ մը այստեղ:

Եւ թարգմանը ներս մտաւ:

— Այս աւանակը ուրկէ՞ դէմս ելաւ, մտածեց ինքնին Մարգար էֆէնտի: Թարգմանը խկոյն վերադարձաւ եւ այս անգամ խիստ քաղաքավար ձեւով մը ըսաւ.

— Սասունեան էֆէնտի, հաճեցէ՛ք ներս հրամմել:

Վանահայրը ներս մտաւ եւ մօտեցաւ Պատրիարքին որ ոտքի ելաւ զայն ընդունելու համար:

— Բարի եկար, Մարգար էֆէնտի, ի՞նչպէս էք, աղէ՞կ էք:

— Շնորհակալ եմ, Սրբազան:

— Տիկինը ի՞նչպէս է:

— Ձեռքերնիդ կը համբուրէ:

— Ողջ ըլլայ:

Այս պայմանադրական յառաջաբանէն ետքը, Մարգար էֆէնտի՝ անհամբեր՝ խկոյն ուզեց իր այցելութեան շարժառիթին գալ:

— Ձեր գլուխը քիչ մը ցաւցնելու եկած եմ, Սրբազան ըսաւ:

— Բաւ լիցի, խնի՞ր է:

— Մեր Թաղին խնդիրներուն վրայ կ'ուզեմ խօսիլ:

— Ձեր Թաղին մէջ խնդի՞ր ունիք, հարցուց Պատրիարքը անտարբեր դէմքով մը.

«Ճանըմ», Սրբազան, չէ՞ք գիտեր: Ամիսներէ ի վեր Թաղական խորհուրդին պատճառաւ Թաղը տակնուվրայ կ'ըլլայ կոր...:

— Դուք ո՞ր Թաղը կը բնակիք:

— Գ. Թաղը չե՞մ. Սրբազան:

— Հա՛, հո՞ն էք, չէի գիտեր:

Վանահայրը դժգոհութեան աննշմարելի շարժում մը

ըրաւ։ Պատրիարքին իր նստած թաղը չգիտնալը տեսակ մը արժանապատուութեան վիրաւորանք էր իրեն համար։

— Է՛յ, ի՞նչ է այդ Թաղականի խնդիր ըսածդ, հարցուց վաճառականին։

— Խնդիրը Վարչութեան սեղանին վրայ դրուած է, անշուշտ գիտնալու էք, ըսաւ Մարգար էֆ. որ հետզհետէ կը բորբոքէր տեսնելով իր խօսակցին պաղարիւն անտարբերութիւնը։

— Վարչութեան սեղանին վրայ այնքան խնդիրներ կան որ... կրնա՞մ ամէնքն ալ մի առ մի յիշել... փա՛ռք Աստուծոյ ամէն թաղ իր խնդիրը ունի... ձերինը բանի՞ տարուան բան է։

— Սրբազան, մէկ երկու ամսուան խնդիր է։

— Հա՛, դեռ շատ նոր է եղեր, գոչեց Պատրիարքը թեթեւ ծիծաղով մը, մենք Վարչութեան սեղանին վրայ թաղային անանկ խնդիրներ ունինք որ տարիներէ ի վեր կը ծեծուին ու տակաւին լուծում չեն ստացած։

— Բայց, Սրբազան, մեր խնդիրը անպատճառ յիշելու էք, որովհետեւ Վարչութիւնը քանիցս զբաղեցաւ անով։

— Իրա՞ւ կ՚ըսես։

— Որովհետեւ մեր թաղեցիներէն բազմաթիւ ստորագրութեամբ հանրագրութիւն մը մատուցուեցաւ Վարչութեան՝ Թաղական Խորհուրդի կարգ մը արարքներուն դէմ բողոքող։

— Բողոքի այդ հանրագրութիւններն ալ շատ սովորական են... ամէն թաղերէ կուգան։

— Այս հանրագրութիւնը սակայն Վարչութիւնը նկատի առաւ եւ երկու քննիչ ղրկեց որպէս զի խնդիրը ուսումնասիրեն եւ տեղեկագիր մը պատրաստեն։

— Հիմա յիշեցի, ըսաւ Պատրիարքը, Սափրեան էֆ.ն Տօքթ. Ծրաբեանը ղրկեցինք։

— Վերջապէ՛ս, գոչեց Մարգար էֆէնտի գոհունակութեամբ, միտքերնիդ եկաւ։

— Այդ քննիչները իրենց պաշտօնը աւարտած եւ տե-

ղեկագիրներն ալ ղրկած են, ուրեմն ալ ի՛նչ կ'ուզէք:

— Բայց, Արբազան, կ'երեւայ որ Տոքթ. Ծրարեանը, ինչ ինչ թաքուն նպատակներով, չէ ուզեր ստորագրել Սափրեան էֆէնտիի տեղեկագիրը եւ ինք ուրիշ մը գրեր է:

— Խնդրին մէջ թաքուն նպատակ չի կայ, Տոքթ. Ծրարեանը իմ բարեկամս է ու մօտէն կը ճանչնամ, պարկեշտ, պարտաճանաչ մարդ մըն է որ ամէն գործի մէջ ուղղամտութեամբ կը վարուի: Խղճին համեմատ քննութիւն մը կատարեր ու արդիւնքը մեզի ղրկեր է:

— Կարծեմ Սափրեան էֆ.ն ալ նոյնքան պարկեշտ եւ ուղղամիտ անձ մըն է, բաւ. վաճառականը.

— Կրնայ ըլլալ, զինքը մօտէն չեմ ճանչնար:

— Բայց եւ այնպէս իր տեղեկագիրը բոլորովին հակառակ է եղեր Տոքթ. Ծրարեանի տեղեկագրին եզրակացութեան:

— Այո՛, Վարչութիւնը նկատողութեան առաւ այդ կէտը:

— Եւ ի՞նչ որոշեց:

— Դեռ՝ կարծեմ վերջնական որոշում մը չառաւ, սեղանին վրայ այնքան խնդիրներ կան որ...

— Բայց մեր խնդիրը կարեւոր է...

— Անկէց շատ աւելի կարեւոր ու կենսական խնդիրներ ունինք... ձեր խնդիրը թերեւս ձեզի համար կարեւոր է միայն:

— Թաղը տակնուվրայ եղած է...

— Բայց մենք ի՞նչ կ'ուզէք որ ընենք. բողոքագիր տուիք՝ նկատողութեան առինք եւ քննիչներ ղրկեցինք, քննիչները իրենց պաշտօնը կատարեցին ու տեղեկագիր տուին, ալ ի՞նչ կ'ուզէք... քննիչները իրարու հետ չեն կրցեր համաձայնիլ, միթէ յանցանքը մե՞րն է: Եթէ ուրիշ միջոց մը գիտէք խնդիրը կարգադրելու, ըսէք, ընենք:

— Այո՛, գիտեմ, պատասխանեց Մարգար էֆ.:

— Ո՞րն է...

— Անմիջապէս պաշտօնէ դադրեցնել ներկայ Թաղխորհուրդը:

— Ի՞նչ հիման վրայ... Թաղական Խորհրդի դէմ որոշ ամբաստանութիւններ չկան:

— Սամփսոնեան էֆ.ի տեղեկագիրը...

Տոքթ. Ծրարեան բոլորովին հակառակը կ'ըսէ:

— Սրբազան, գոյնց վաճառականը համբերութիւնը սպառած, ատ Պօղոս էֆէնտին պէտք է քաշուի Թաղ. Խորհուրդէն, ես աս գիտեմ:

— Կ'երեւայ որ ան ալ իր կուսակիցները ունի:

— Կարգ մը սրիկաներ...

— Եւ սակայն...

— Սրբազան եթէ դուք անմիջական կարգադրութիւն մը չընէք՝ խնդիրը տարբեր հանգամանք պիտի առնէ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք․

— Թաղեցին բունի դուրս պիտի նետէ այդ մարդիկը:

— Իրաւունք չունի:

— Ունի կամ չունի աս ասանկ է: Գիտցած եղէք որ ցաւալի դէպքեր տեղի պիտի ունենան եւ անոնց պատասխանատուութիւնն ալ Ձեր Սրբազնութեան վրայ պիտի ծանրանայ:

Մարգար էֆէնտիի այս սպառնական խօսքերը իրենց ազդեցութիւնը ըրին: Պատրիարքը պահ մը խորհեցաւ եւ յետոյ ըսաւ․

— Մէկ միջոց մը կայ, թերեւս յաջողինք այդ կերպով խաղաղօրէն խնդիրը լուծել:

— Ի՞նչպէս:

— Պօղոս էֆէնտին կանչել տամ եւ յորդորեմ որ ինքնաբերաբար հրաժարի:

— Այդ մարդը ինքնաբերաբար չը հրաժարիր:

— Ես զինքը կը համոզեմ․

— Լա՛ւ, փորձեցէք ուրեմն․ Միայն թէ շուտով պէտք է ըլլայ ամէն բան:

— Վաղն իսկ զինքը Ղալաթիոյ Խորհրդարանը կը հրաւիրեմ ուր ժողով ունինք եւ իրեն հետ կը տեսնուիմ․

Այս ըսելով Պատրիարքը գրասեղանին վրայ դրած զանգակը հնչեցուց:

Բարապանը երեւցաւ։

— Մուշտակեան էֆ.ն կանչէ, հրամայեց Սրբազանը։

Քարտուղարը իսկոյն փութաց Պատրիարքին։

— Անմիջապէս իմ կողմէս նամակ մը գրէ, հրամայեց Պատրիարքը, Բ. Դիւանի Թարգ. Խորհուրդի Անդամակից Պօղոս էֆէնտիին եւ ըսէ՛ թէ կարեւոր խնդրի մը մասին իրեն հետ տեսակցիլ կ'ուզեմ վաղը, Ղալաթիոյ Խորհրդարանը։

— Շատ աղէկ, Սրբազան։

Եւ քարտուղարը աներեւոյթ եղաւ։

— Դուն հոգ մի՛ ըներ, ես անիկա կը համոզեմ, սաւ Սրբազանը Մարգար էֆէնտիին,—եւ հրաժարական մը գրել կուտամ։

— Հոգ ընելու բան մը չի կայ, պատասխանեց վաճառականը, իմ փափաքս այն է որ պարապ տեղը խռովութիւն չըլլայ... եթէ ո՛չ ես ատանկ բաներու չեմ խառնուիր... ո՛չ իմ դիրքս, ո՛չ իմ կացութիւնս եւ ո՛չ ալ արժանապատուութիւնս կը ներեն որ Պօղոս էֆէնտիի պէս մարդոց հետ գրաւիմ...: Ուրեմն, Սրբազան Հայր, մնաք բարով։

Երթաք բարով, Մարգար էֆէնտի։

Վաճառականը սենեակէն դուրս ելաւ։ Բարապանը այս անգամ ակնածանքով բարեւի կեցած էր։ Մարգար էֆ. գրպանէն մէճիտիէ մը հանեց անոր տուաւ եւ,

— Ծօ՛ աւանակ, ըսաւ, աղէ՛կ տես նայէ՛ որ Պատրիարքին քով եկող գացողները ճանչնաս եւ ինծի պէս անձնաւորութեան մը հետ վարուելու կերպը սորվիս։

— Կը ներէք, էֆէնտի, կմկմաց միւսը, չէի գիտեր... դեռ նոր եկած եմ։

Ը.

— Վա՛յ Միսիս Թորգոմ, բարի եկաք, հրամմեցէք, դուք ալ, ընկեր Սուսերեանց, ներս հրամմեցէ՛ք։

Թաղականին կինիկը Տիկին Շազիկն էր որ իր հիւրերը կը պատուասիրէր որոնք իր անուան տօնախմբութիւնը շնորհաւորելու եկած էին։

Մատթէոսեան, Տօ–ախեան Միհրանիկ ու իր կինը Նուարդ, խմբագիր պարոն Նշանիկ իր մօրը հետ. Թաղական Մկրտիչ աղա ու իր կինը, Տիկին Շագիկի մէկ քանի ազգականուհիներն ու ազգականները որոնք հետաւոր թաղերէ եկած էին, եւյն.: Հո՛ն էր նաեւ մանկապարտէզի վարժուհին, օրիորդ Շուշանիկ, զոր յատկապէս հրաւիրած էին որպէս զի դաշնակ զարնէ: Պօղոս էֆէնտի ժամկոչ Վարդանն ու վարժարանին տնտեսն եւ տնտեսուհին ալ բերել տուած էր: Առաջինը վարը դրան քով կեցուցած էին իբրեւ դռնապան, իսկ միւս երկուքը սպասուհին օգնելու համար կանչուած էին:

Տիկին Շագիկ նոր արդուզարդով մը կը հռադայթէր: Շատ ուրախ կ՚երեւար ու յաղթական կերպարանք մը ունէր:

Պօղոս էֆէնտի, իր բարեկամներէն շրջապատուած՝ առեւտրական կացութեան վրայ կը ճառէր երբ պարոն Թորգոմ եւ ընկեր Սուսերեանց ներս մտան եւ եկան բարեւելու զինքը:

Հազիւ թէ Պօղոս էֆէնտիի հրաւէրին վրայ՝ ուսուցիչը եւ Շանթ Ակումբի անդամը բազմած էին մէյմէկ աթոռի վրայ, պարոն Թորգոմ ըսաւ.

— Պօղոս էֆէնտի, իրա՞ւ է որ երկու փարչական ընտրիչներու տեղեկագիրը Թաղական Խորհրդին համար աննըպաստ է եղեր…

— Ո՞վ ըսաւ, հարցուց Պօղոս էֆէնտի:

— Ամենուն բերանն է…

— Առանձ բան չի կայ… նախ ընտրիչները իրարու հետ չեն համաձայներ ու զատ զատ տեղեկագիր տուեր են:

— Բայց ես հաւաստի տեղէ իմացայ, պնդեց ուսուցիչը, եւ ճշմարիտ շատ զարմանք զգացի: Ինծի ըսողը Մարգար էֆէնտիէն իմացեր է, որ տեղեկագիրը կարդացած է եղեր,

— Առիկա կ՚երեւայ որ Սափրճեան էֆէնտիի տեղեկագիրը կարդացեր է, թող մէյ մըն ալ սորվի. Մրաբեանինը կարդայ այն ատեն կը հանկնայ: Բայց խնդիրը այդ չէ,

տեղեկագիրները կարեւորութիւն չունին եւ նոր քննութիւն պիտի ըլլայ: Բո՛ւն նորութիւնը չէք գիտեր դուք:

— Ի՞նչ կայ որ, հետաքրքրուեցաւ Սուսերեանց:

— Պատրիարքը այսօր զիս հրաւիրած էր Ղալաթիոյ Խորհրդարանը:

— Ի՞նչ բանի համար:

— Այս Թաղական Խորհուրդի խնդրոյն համար խօսելու:

— Չպէտք էր երթալ, վճռեց Սուսերեանց:

— Գացի՞ր, հարցուց ուսուցիչը.

— Բնականաբար գացի:

— Չպէտք է տեղի տալ, պնդեց ընկեր Սուսերեանց.

— Պատրիարքը շատ լաւ ընդունելութիւն մը ըրաւ ինծի, շարունակեց Պօղոս Էֆէնտի, եւ խնդիրը մանրամասն պատմել տալէ ետքը, ինծ խորհուրդ տուաւ հրաժարելու:

— Չպէտք է հրաժարել, գոչեց Սուսերեանց դա կը լինի դաւաճանութիւն հասարակական շահերի դէմ.

— Եւ դասալքութիւն, աւելցուց պարոն Թորգոմ:

— Արդէն ես ալ չհրաժարեցայ ու մերժեցի իր առաջարկը:

— Շատ աղէկ ըրեր էք:

— Եւ նոր քննութիւն պահանջեցի:

— Այո՛, պէտք է նոր քննութիւն կատարել. ատիկա անհրաժեշտ է, գիտել տուաւ ուսուցիչը:

— Եւ ժողովուրդին ուղղակի հսկողութեանը ներքեւ պէտք է կատարուի քննութիւնը, աւելցուց Սուսերեանց:

— Բայց ի՞նչպէս կարելի է ատիկա, գիտել տուաւ ներկաներէն մին:

— Քննիչին քով ներկայացուցիչներ կարգելով ժողովուրդին կողմէ:

— Դժուար բան այդ...

Թողո՛ւնք որ պարոն Թորգոմ, ընկեր Սուսերեանց եւ Պօղոս Էֆէնտի հարթեն այդ դժուարութիւնը իրենց ըմ-

բռնած ձեւով եւ մենք քիչ մը երթանք տիկիններու ողմը, որոնք, ըստ արեւելեան սովորութեան, էրիկ մարդերէ անջատուած, խումբ մը կազմեր եւ ոգեւորութեամբ կը խօսակցէին:

— Կ'երդնում որ ճիշդ է ըսածս, կ'ըսէր տիկին Շագիկ, ես ալ չուզեցի հաւատալ, բայց ի վերջոյ հաւատացի:

— Ո՞վ ըսաւ:

— Բուն իսկ աչքովը տեսնողը պատմեց:

Ես եթէ աչքովս ալ տեսնեմ չեմ հաւատար, յայտարարեց Տիկին Նուարդ:

— Այդ տարբեր բան, Տիկին Սաթենը քու բարեկամուհիդ է, քեզի այդպէս ըսել կ'ըլլայ, պատասխանեց Շագիկ, բայց ես իմ ըսածիս վրայ կը պնդեմ:

— Բարեկամուհիս է, այո՛, եւ գիտեմ որ շատ պարկեշտ կին մըն է.

— Ա՛ն պարկեշտ երեւցողներէն վախնալու է ամէնէն աւելի:

— Առանց ապացոյցի, ամուսնացած կնոջ մը մասին այդ տեսակ խօսքեր ընելը պարզապէս մեղք է:

— Ապացո՛յց, դեռ ի՞նչ ապացոյց կ'ուզես, գոչեց տիկին Շագիկ, աչքովը տեսնողը պատմեց կ'ըսեմ կոր...

— Չեմ հաւատար:

Տիկին Նուարդի այս խօսքերուն վրայ՝ Շագիկ իր մօտը կանչեց տասը տարեկան աղջնակ մը որ աչքերը խոշոր բացած ու ականջները սրած՝ մտիկ կ'ընէր այս կանացի խօսակցութեան:

— Աղջիկս, ըսաւ անոր, սա միսիս Նշանիկը քիչ մը հոս կանչէ:

Փոքրիկը վազելով հեռացաւ:

— Միսիս Նշանի՞կն է ականատես վկան, հարցուց Նուարդ թերահաւատ դէմքով մը:

— Հրամմեր ես, կարծեմ անիկա ալ ինծի պէս մանաւոր հակառակութիւն մը չունի տիկին Սաթենի հետ:

— Չեմ գիտեր. բայց ամեն պարագայի կ'ուզեմ տեսնել թէ ի՞նչ պիտի պատմէ...

Նոյն միջոցին երիտասարդ խմբագիրը ներս մտաւ եւ գլխովը ողջունեց ներկայ տիկինները:

— Հոս մօտս եկուր, ըսաւ Շաքիկ նորեկին, սանկ նստէ՛ քեզ հարցնելիք ունիմ:

— Շատ աղէկ, տիկին, պատասխանեց Նշանիկը չափազանց գոհ մնալով իրեն ընծայուած կարեւորութենէն:

Եւ բազմեցաւ Թաղականին կնոջ քով:

— Բայց նախ խօսք տուր որ բան մը չպիտի ծածկես, ըսաւ Շաքիկ:

— Ըսէ՛ք թէ ի՛նչ է խնդիրը․

— Առաջ խօսք տուր:

— Շատ աղէկ, կը խոստանամ, կմկմաց խմբագիրը:

— Լա՛ւ, հիմա մէկիկ մէկիկ․ ըսէ ինչ որ ինծի պատմեցիր տիկին Սաթենի մասին:

Նշանիկ վարանեցաւ․ Զգաց որ անախորժ դիրքի մը մէջ կը գտնէին զինքը եւ զղջաց անգիտակցաբար խօսք տուած ըլլալուն համար, սակայն ուշ էր:

— Բայց կարծեմ կարեւոր բան մը չըսի, պատասխանեց:

— Կրկնէ՛ ինչ որ պատմեցիր, պնդեց Շաքիկ:

— Նշանակութիւն ունեցող բան մը չէ:

— Ինծի համար մեծ նշանակութիւն ունի, քանի որ հոս չհաւատացողներ ու զիս խաբեբայ ստախօսի մը տեղ դնողներ կան:

— Ես ատանկ բան չըսի, բողոքեց տիկին Նուարդ:

— Չըսիր, բայց ատիկա հասկցնել ուզեցիր... ինչ որ է, պատմէ՛ տեսնենք, ո՞ւր հանդիպեցար, անցած շաբաթ, կէս օրէն ետքը, տիկին Սաթենի:

— Բերա Շիտակ ճամբուն վրայ... սակայն ինչ նշանակութիւն ունի:

— Առանձի՞ն էր:

— Այո՛, առանձին է:

— Շիտակ ճամբուն ո՞ւր տեղը տեսար:

— Բայց, տիկին, զիս պարզապէս հարցաքննիչ դատաւորի մը պէս կը հարցափորձէք կոր, պատասխանեց խմբագիրը խնդալով ու ջանալով խնդիրը կատակի դարձնել:

— Կ'աղաչեմ, լրջօրէն պատասխանէ՛, այս տիկինները բոլորն ալ քեզ մտիկ կ'ընեն անհամբեր:

— Շնորհակալ եմ ինծի եղած այս պատիւին համար, բայց արժանի չեմ ատոր, որովհետեւ արտառոց կարգի բան մը չունիմ պատմելիք:

— Լաւ կը յիշեմ որ ըսիր թէ՝ Պօն Մարշէի կողմերը հանդիպեր ես իրեն, ըսաւ Շազիկ, հիմա կ'ուրանա՞ս:

— Բաւ լեցի, ինչո՞ւ պիտի ուրանամ, այո՛ այդ տեղուանքը տեսայ տիկին Սաթենը:

— Ետո՞յ...

— Շարունակութիւնը վաղուան թիւով, պատասխանեց խմբագիրը, որ միշտ կ'աշխատէր լուրջ գոյն մը չի տալ իր խօսքերուն:

— Կ'աղաչեմ կատակ մի՛ ըներ, միւսիւ Նշանիկ, յետոյ տիկին Սաթեն ո՞ւր մտաւ:

— Պօն Մարշէի դէմ գտնուած շաքարավաճառի խանութ մը:

— Ի՞նչ է խանութին անունը:

— Անունը կարեւորութիւն չունի:

— Ընդհակառակը, շատ կարեւոր է,

— Բայց, տիկին, ինչո՞ւ կը ստիպէք զիս որ ձրի ռէքլամ մը ընեմ, օտար շաքարավաճառի մը. Մենք խմբագիրներս, այդ տեսակ ռէքլամներու համար մասնաւոր սակագին ունինք:

— Ուրեմն ես ըսեմ անունը, գոչեց Շազիկ, Թուլամէլի Փաթիսըրին մօտն է: Ըսէ՛, այնպէս չէ՞, Նշան էֆ.:

Խմբագիրը տեսաւ որ յանկարծ պարոն Նշանիկը Նշան էֆէնտիի փոխուեցաւ եւ այս փոփոխութիւնը հաճոյ թուեցաւ իրեն ու գլխու հաստատական շարժումով մը ըսաւ.

— Այո՛, հոն մտաւ:

— Տեսա՞ք հիմա, գոչեց Տիկին Շազիկ յաղթականօրէն նայուածքը ուղղելով Նուարդի:

— Սակայն ի՛նչ կ՚ըլլայ ատկէ, պատասխանեց միւսը:

— Կ՚երեւայ որ դուն չես գիտեր Թուլամիէլին ինչպէս տեղ ըլլալը:

— Կը խոստովանիմ որ չեմ գիտեր:

— Պարզապէս ժամադրավայր մըն է…

— Կրնայ ըլլալ, բայց ատիկա բան մը չապացուցաներ:

— Դեռ պատմութեան շարունակութիւնը մտիկ ըրէ՛, պատասխանեց Շագիկ, շարունակէ՛ Նշան էֆէնտի:

— Կարծեմ լմնցաւ, պատասխանեց երիտասարդը որ այժմ կը սկսէր յայտնապէս նեղուիլ այս հարցաքննութենէն:

— Տիկին Սաթենիին ետեւէն ո՞վ մտաւ խանութ:

— Երիտասարդ մարդ մը…

— Ինչպէս էր այդ երիտասարդը·

— Բայց… ամէն երիտասարդի պէս:

— Առաջին անգամ պատմած ատենդ ըսիր որ շիկ երիտասարդ մըն էր:

— Այո՛, շիկ երիտասարդ մըն էր, հաստատեց խմբագիրը:

— Որո՞ւ կը նմանէր…:

— Հաւանականաբար կա՛մ հօրը, կամ մօրը եւ կամ կնքահօրը, պատասխանեց խմբագիրը խնդալով, ես արդէն փողոցին միւս կողմն էի եւ մօտէն չտեսայ զինքը:

— Ըսիր որ մէկուն նմանցուցիր ես:

— Այսինքն… այո՛… անորոշաբար… սանկ մէկու մը նմանցուցի, բայց վստահ չեմ… եթէ գիտնայի որ այսպէս խիստ հարցաքննութեան մը պիտի ենթարկուէի, թերեւս աւելի ուշադրութեամբ կը դիտէի ամէն բան:

— Որո՞ւ նմանցուցիր, պնդեց տիկին Շագիկ:

— Հեռուէն ինծի անանկ երեւցաւ որ Յուսուֆ էֆէնտին էր… Բանասարեան Յուսուֆ էֆէնտին, պատասխանեց խմբագիրը:

— Չեմ ճանչնար այդ Խոսրով էֆէնտին, ըսաւ տիկին Նուարդ, ո՞վ է որ...

— Վարչութեան մը մէջ բարձր պաշտօն մը ունի, շատ շնորհքով մարդ մըն է, Բերա կը նստի, բացատրեց պարոն Նշանիկ:

— Ամուսնացած, «չօլուխ չօճուխլու» տէր մարդ է, գոչեց Շաքիկ, կը վայլէ՞ իրեն...

— Փաստա՞ ունի, հարցուց խմբագիրը խնդալով:

— Ա՛լ չեմ գիտեր ի՛նչ ունիլը:

— Թուլամիէին գացողը ընդհանրապէս կա՛մ փաստա կ՚ունէ կամ շարոյա ու թէյ կը խմէ, պատասխանեց Նշանիկ:

— Եւ կամ սիրային ժամադրութիւններ կը կարգադրէ, աւելցուց տիկին Շաքիկ:

— Ա՛լ կարծեմ հարցաքննութիւնս աւարտեցաւ, ըսաւ երիտասարդը ոտքի ելլելով:

— Դեռ վերջը չըսիր...

— Ուրիշ ի՞նչ մնաց որ...

— Ըսիր թէ քիչ մը առջը երբ նորէն նոյն տեղէն կ՚անցնէիր, տեսար որ Խոսրով էֆէնտին դուրս կ՚ելլէր...

— Ճիշդ է:

— Ու վայրկեան մը առջը տիկին Սաթենն ալ դուրս կ՚ելլէր:.

— Այդ ալ ճիշդ է:

— Երկուքն ալ միեւնոյն կո՞ղմը ուղղուեցան, հարցուց տիկին Նուարդ ծաղրական խնդուածքով մը:

— Չէ՛, պատասխանեց խմբագիրը. Խոսրով էֆէնտի աջ կողմէն գնաց, իսկ տիկին Սաթենեան ձախ կողմէն.

— Ասոր ի՞նչ բացատրութիւն կու տաս. հարցուց տիկին Նուարդ Թաղականին կնոջ դառնալով:

— Ասոր բացատրութիւնը շատ պարզ է... այնչափ յիմար չեն որ փողոցն ալ իրարու քով քալեն ու նշմարուին:

— Պատմութիւնը հոս կը վերջանա՞յ...:

— Մնացածը դուն ալ կրնաս երեւակայել, պատասխանեց Շաքիկ:

— Ես այս ամէնուն մէջ բնաւ բան մը չեմ տեսներ կոր որ կարենայ իբրեւ ամբաստանութիւն ծառայել տիկին Սասունեանի դէմ, պատասխանեց Նուարդ: Սաթենը Բերա եկեր է, շաքարավաճառի մը խանութին առջեւէն անցած ատենը ներս մտեր, հաւանօրէն քիչ մը շաքար առեր կամ շոքոլա մը կերեր ու դուրս ելեր գացեր է, ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր...

— Ամբողջ Բերայի ճիտակին վրայ միայն այդ թու-յամ՞քէն շաքար կը ծախէ, ըսաւ Թաղականին կնիկը:

— «Ճանըրմ», անկէ անցած ատենը դիպուածով ներս մտեր է...

— Ճիշդ այդ միջոցին Խոսրով էֆէնտին ալ դիպուածով ներս մտեր է, հա՞, հարցուց Ճագիկ քմծիծաղով մը:

— Զըլլալիք բան չէ...

— Դիպուածով իրարու հետ խօսեր են, դիպուածով ժամադրութիւն մը կարգադրեր են, դիպուածով դուրս ելեր եւ դիպուածով իրարմէ բաժնուեր են... շիտակը գէշ չէ, դիպուածով ատանկ ամէն բան կը բացատրուի:

Նկարագիրը իր պաշտօնը աւարտած համարելով կամաց մը հեռացաւ տիկիններու քովէն, վախնալով որ կը ստիպուի խօսակցութեան խառնուիլ եւ ակամայ մասնակից ըլլալ կանացի բամբասանքներուն:

Եւ սակայն տիկինները շարունակեցին իրենց խօսակցութիւնը: Ի զո՜ւր Նուարդ կը ջանար պաշտպանել իր բարեկամուհին, ցոյց տալ թէ պատմուած իրողութիւնը ո եւ է կերպով չէր կրնար արատաւորել տիկին Սասունեանը, թէ անմեղ դէպք մը մտքը փաթթելով պէտք չէր ծանր ամբաստանութիւններ ընել ամուսնացած պարկեշտ կնոջ մը դէմ: Այս պաշտպանողականը աւելի կը կատղեցնէր Թաղականին կինը որ նորանոր ենթադրութիւններ կը ստեղծէր իր հակառակորդը վարկաբեկելու համար: Ըստ իրեն, տիկին Սաթեն արդէն իսկ իր աղջկնութենէն «փտտուած էր» թէ դէմը ելլող երիտասարդին հետ սիրահարութիւն կ'ընէր, թէ «անանկ բաներ» կը պատմուէին իր մասին որ կարելի չէր բերան առնել: Իսկ գալով վերջին իրողութեան

անոր մասին տարակոյս չի կար: Սաթեն գլխէ հանած էր ամուսնացած, զաւակներու տէր, պարկեշտ մարդ մը, այդ Խօսրով էֆէնտին, որու մասին մինչեւ այդ օր աղէկ կը խօսուէր: Այսպէս Սաթեն իր շուայլ ու մոլի ընթացքովը ամբողջ ընտանիք մը կը կործանէր, անմեղ կնոջ մը դժբախտութեան պատճառ կը դառնար:

Միւս տիկինները ընդհանրապէս Շաքիկի կողմը կը բռնէին, կը համոզուէին անոր խօսքերուն, փաստացի կը համարէին շաքարավաճառին իրողութիւնը:

Յանկարծ շիք երիտասարդ մը ներս մտաւ եւ խօսքը տիկիններուն եւ օրիորդներուն ուղղելով գոչեց.

— Ի՞նչ է աս... խօսակցե՞լով պիտի լուացուինք, կը տեսնամ որ օրիորդները յայտնապէս կը նեղանան եւ պարել կ՚ուզեն կոր... ո՞ւր է տեսնենք օրիորդ Շուշանիկը:

— Հոս եմ, միւսիւ Արամ, ըսաւ նրբակազմ աղջիկ մը, ի՞նչ կը փափաքիք:

— Պիտի խնդրէի որ դաշնակին գլուխը անցնիք:

— Ամենայն սիրով:

— Ու վալս մը նուագէք:

— Շատ աղէկ, անմիջապէս:

Արամ իսկոյն դաշնակը բացաւ, աթոռ մը բերաւ դրաւ առջին, մոմերը վառեց, նօթաներուն մէջէն վալսի եղանակ մը ընտրեց, յետոյ գնաց կավալիէններ ճարելու:

Շնորհիւ իր փութկոտ գործունէութեան՝ պարերը սկսան, որոնց մասնակցեցաւ նաեւ տիկին Շաքիկ ու այս կերպով խափեց իր բերանը առժամապէս:

Տիկին Նուարդ չուզեց պարել, հակառակ եղած առիթներուն: Եղած խօսակցութիւնէն ջղագրգռուած էր եւ ինքզինքը անհանգիստ կը զգար: Հիմա զղջացած էր այս տօնախմբութեան գալուն՝ մանաւանդ որ մտերիմ յարաբերութիւն չունէր Պօղոս էֆէնտիենց հետ, բայց մասնաւորապէս եկած էր այս երեկոյթին տիկին Սաթենի դրդումով:

— Գնա՛ նայինք իրենց տունը ինչ կը խօսուի կոր, մեզի լուր կը բերես, ըսած էր Մարգար էֆէնտիի կինը:

Ու այսպէս տիկին Նուարդ թշնամիին դիրքը հետազօտելու պաշտօն ունեցող լրտեսի մը պէս եկած էր երեկոյթին: Ինք, տիկին Սաթենի խօսքերէն անանկ կ'ենթադրէր որ տկարացած թշնամի մը պիտի տեսնէր, մինչդեռ իր դիրքերուն վրայ զօրեղապէս ամրացած կը գտնէր տիկին Շազիկը:

Ամուսինը նշմարելով իր կնոջ տխուր կերպարանքը, մօտեցաւ անոր.

— Ի՞նչ ունիս Նուարդ, հարցուց:

— Ոչինչ, քիչ մը գլուխս կը ցաւի կոր:

— Տխուր կերպարանք մը առեր ես:

— Գլխուս ցաւէն է... ասկէ զատ սենեակը շատ տաք է, կը նեղուիմ կոր:

— Եթէ կ'ուզես տուն դառնանք:

— Աղէկ կ'ըլլայ...

Քիչ մը ետքը արդարեւ Միհրանիկ ու իր կինը կը մեկնէին՝ հակառակ տիկին Շազիկի առերեւոյթ ստիպումներուն.

— Գլխու ցաւը սուտ է, բան մըն ալ չունէր, կ'ըսէ Թաղականին կինը անոնց երթալէն ետքը, միայն թէ ամօթէն չկրցաւ կենալ երբոր իր սիրական Սաթենին խաղքութիւնները իմացաւ... չամչցածը, տեսա՞ք ինտոր պաշտպան կ'ըլլար կոր անոր... ինք աղէկ գիտէ ամէն բան, բայց գործին չի գար խոստովանիլ:

Երբ իրենց ննջասենեակը առանձնացան՝ Նուարդ իր էրկանը պատմեց, մի առ մի, Շազիկի ըսածները Սաթենի մասին:

Հետեւեալ օր Միհրանիկ, Ղալաթիոյ կողմը ճաշարանի մը մէջ հանդիպեցաւ Մարգար էֆ.ին որ սեղանի մը առջեւ նստած, առանձին կը ճաշէր: Ինքն ալ գնաց անոր քով տեղաւորուելու:

— Երէկ գիշեր Պօղոս էֆէնտիի՞նց էր եղեր, հարցուց փաճառականը:

— Այո՛, ո՞վ ըսաւ, հարցուց Միհրանիկ:

Մկրտիչ աղան այս առտու ըսաւ, ինքն ալ հոն եղեր :

— Գացինք բայց շատ չնստեցանք, կանուխ դարձանք, Նուարդին գլխուն ցաւը բռնեց... բարով խերով չերթայինք:

— Ի՞նչ եղաւ որ...

— Կինս պարապ տեղը յուզուեցաւ, անհանգիստ եղաւ :

— Բա՞ն մը պատահեցաւ...

— «Ճանըմ», կարեւորութիւն տալիք բան չէ... արդէն Նուարդին ալ ըսի որ տիկին Սաթենիին բան մը չըսէ, պարապ տեղը ան ալ չբարկանայ...

— Բայց եղածը ըսէ՛ նայիմ, պնդեց փաճառականը, որ զգաց թէ խնդիրը իրենց շուրջը կը դառնար:

— Տիկին Շազիկին «էտէպսիզութիւն»ը, ի՞նչ պիտի ըլլայ...

— «Հէլէ, հէլէ», պատմէ՛ անանինք:

— Իրա՛ւ որ խենթ բան է եղածը, չարժեր խօսիլ... առանց մարդուց խօսքին կարեւորութիւն տալու չէ..., արդէն գիտենք թէ ինչու համար ասանկ թշնամացած են ձեզի հետ:

— Արդէն ո՛վ կարեւորութիւն կուտայ... բայց պատմէ նայինք, ժամանակ կ'անցնի:

— Միայն թէ խնդրեմ որ տիկնոջդ բան մը չըսես, որովհետեւ մենք որչափ ըլլայ էրիկ մարդ ենք, ամէն բան պաղարիւնով կը լսենք, բայց կիները անանկ չեն, պզտիկ բանէ մը խնդիր կը հանեն, կը մեծցնեն, կը բարկանան, կը յուզուին... տե՛ս իմ կինս, խնդիրը իր վրայ չըլլալով հանդերձ, այնքա՛ն յուզուեր էր որ գիշերը քունը չտարաւ:

— «Ճանըմ», ես Սաթենիին բան մը չեմ ըսեր, դուն պատմէ՛, պնդեց Մարգար էֆէնտի որ հետզհետէ կը հետաքրքրուէր:

— Իբր թէ, սկսաւ Միհրանիկ, անցած շաբաթ օր տէկին Սաթենը Բերա կ'երթայ...

— Ճիշդ է, գնաց, ընդմիջեց վաճառականը։

— Հոն Շիտակ ճամբուն վրայ Թուլամպէի փաթիսըրին կը մտնայ...

— Այո՛, գացեր էր ու քանի մը կաթօ առեր էր... Է՛յ ինչ կ'ըլլայ ատկէ։

— Ոչինչ, իբր թէ այդ խանութը լաւ համբաւ չունի եղեր, իբր թէ ժամադրութեան տեղ է եղեր, եւլն.։

— Ատ ալ կրնայ շիտակ ըլլալ՝ բայց նորէն կարծեմ անպատեհութիւն մը չկայ հոն մտնել, քանի մը կաթօ առնել եւ դուրս ելլելուն մէջ, ոչ ալ նստիլ թէյ մը խմելու համար... որովհետեւ կը յիշեմ որ Սաթենը ըսաւ թէ՝ թէյ մը խմած էր այդ խանութը։

— Իբր թէ, շարունակեց Միհրանիկ, իր ետեւէն անմիջապէս մարդ մը մտեր է այդ խանութը։

— Ի՞նչ մարդ...

— «Ճանըմ», պատուաւոր, շնորհքով, ծանօթ մարդ մը... կասկածելի բան մը չի կայ գործին մէջ։

— Այս մարդուն անունը տուե՞ր է Շաքիկը։

— Այո՛...

— Ո՞վ է եղեր...

— Թօսբով էֆէնտի Փանասարեանը։

Հազիւ թէ Միհրանիկ այս անունը արտասանեց՝ վաճառականին դէմքը այլայլեցաւ, ձեռքը թեթեւ մը դողաց ու պատառաքաղը գետին ձգեց, բայց իսկոյն ինքզինքը ժողվեց յուզումը ցոյց չի տալու համար, թէեւ Միհրանիկ արդէն բան մը նշմարած չէր։

— Է՛յ, յետո՞յ, հարցուց իր սեղանակիցին։

— Ետքը, իբր թէ բաւական հոն մնալէ ետքը դուրս են ելեր։

— Միասի՞ն...

— Ոչ «ճանըմ», զատ զատ։

— Վաճառականը այնքա՛ն յուզուած էր որ պահ մը լուռ մնաց ինքզինքը չմատնելու համար։

— Ահա՛ այս խենթ ու խալառ, մանաւանդ անիմաստ պատմութիւնն է որ մեր Նուարդը բարկացուցած էր:

— Շազիկը անկէց ի՞նչ հետեւցուցեր է:

— Իբր թէ ժամադրութիւն մը տալու համար հոն մտեր են եղեր, պատասխանեց Միհրանիկ խնդալով:

— Վա՜յ անամօթ, ըսաւ վաճառականը ակռաներուն մէջէն:

— Սուտ մը պիտի շինէին նէ՝ գոնէ քիչ մը յարմարցնէին, անանկ մէկու մը համար ըսէին որ բարեկամ կամ ծանօթ ըլլար, մինչդեռ կարծեմ Թորոս էֆէնտիին հետ ո եւ է յարաբերութիւն չունիր եւ թերեւս ձեր տիկինը անունն անգամ լսած չէ:

— Այնպէս է, պատասխանեց վաճառականը, Շազիկը ինք աչքովը տեսե՞ր է այդ ամէնը:

— Չէ՛, «ճանըմ», իրեն ալ պատմեր են, պատմողն ալ ո՛վ է գիտես, սա երիտասարդ մը կայ, թերթերուն լուր կուտայ... դուն ալ կը ճանչնաս, խմբագիր է:

— Նշանի՞կը:

— Հա՛, Նշանիկը:

— Տունըշանորդին մեր ազգակա՞նն ալ չըլլայ ապաբեմ», գոչեց վաճառականը.

— Վայ ձեզի ազգակա՞ն է:

— Հեռուէն հեռու:

— Բայց կ'երեւայ որ անիկա յանցանք չունի, միամտաբար բան մը պատմեր է առանց մտքէն գէշութիւն անցնելու...: Շազիկն է որ այդ պատմութենէն արտառոց մեկնութիւններ հաներ է...

Մարգար էֆէնտի ա՛լ չէր հետաքրքրուեր իր բարեկամին խօսքերէն, կարծես ուրիշ բանի վրայ կը մտածէր: Միհրանիկ նշմարեց ատիկա եւ ըսաւ.

— Կը տեսնե՞ս որ կարեւորութիւն տալիք բան մը չէ: Յիմարական բամբասանքներ ամէնքն ալ:

— Ճիշտ է... յիմար խօսքեր:

Ճաշէն յետոյ վաճառականը կարեւոր գործ մը պատ-

թուակելով իսկոյն հեռացաւ եւ գնաց իր գրասենեակը ուր նստելէ ետեւ մէկ քանի սիկառէթ ծխեց, սենեակին մէջ ժուռ գալով ու խոր մտածումի մը մէջ ընկղմած:

Յետոյ յանկարծ իր գրագիրներէն մին կանչեց եւ ըսաւ .

— Սա մեր խմբագիր Նշանիկը ո՞ւր կարելի է գտնել հիմա :

— Եթէ Ղալաթիոյ Խորհրդարանը ժողով կայ հոն ըլլալու է:

— Մէյ մը գնա՛ հանդիպէ՛ եւ՝ եթէ հոն է՝ ըսէ որ անպատճառ գայ զիս տեսնէ:

Գրագիրը հեռացաւ ինքնիրեն հարցնելով թէ իր մեծաւորը ինչո՞ւ այսքան մտածկոտ կերպարանք մը ունէր :

— Ինչ զարմանալի մարդիկ են այս մարդիկը, կ՚ըսէր մտքէն, դրամ ունին, ազուոր կնիկ ունին, առողջութիւն ունին ու դեռ մտմտուքէն չեն ազատիր . . .:

Արդարեւ Նշանիկ, ուրիշ մէկ քանի լրագրերու հետ, Ազգային Ժողովի սրահը կը սպասէր որ Խառն Ժողովը իր նիստը աւարտէ ու տեղեկութիւններ հաղորդէ:

— Մարգար էֆէնտին քեզ տեսնել կ՚ուզէ անպատճառ, ըսաւ գրագիրը խմբագրին մօտենալով:

— Ինչ կայ, խե՞ր է, հարցուց այս վերջինը:

— Իրաւ որ չեմ գիտեր, միայն թէ ըսաւ որ անպատճառ գրասենեակ գաս զինքը տեսնելու:

— Բայց, եղբայր, ես այս միջոցիս գործ ունիմ, պատասխանեց Նշանիկ, ինքզինքը ծանրէն ծախելով:

— Ե՞րբ կ՚աւարտես գործդ․

— Երբոր Խառն Ժողովը լմննայ...

— Կարծեմ լմնցալու մօտ է, ըսաւ մօտը կեցող բարապան մը, Սրբազանը արդէն մեկնեցաւ...․

— Այն ատեն թերեւս ժամէ մը կրնամ գալ, պատասխանեց խմբագիրը:

— Լա՛ւ, բայց Մարգար էֆէնտին չսպասցնես. . .:

— Թո՛ղ սպասէ՛, էֆէնտիմ, ես իրեն պէտք չունիմ, ինչ ինծի պէտք ունի եղեր...:

Գրագիրը մեկնեցաւ ։

— Նորէն գործդ եղաւ, ըսաւ ուրիշ լրաբեր մը Նշանիկին դառնալով:

— Ի՞նչ գործ... այդ մարդէն խեր չի կայ... ո՞վ գիտէ ինչ գլխու ցաւ է:

— Գլխու ցաւեր կան որոնք հասութաբեր են ու ատով կը դադրին գլխու ցաւ ըլլալէ... ես վստահ եմ որ Մարգար էֆէնտին նորէն Թաղ. Խորհուրդին դէմ գրելիք մը ունի ու ատոր համար քեզի կը կանչէ կոր... նայէ որ մեծկակ բան մը փրցնես:

— Չեմ կարծեր որ ատոր համար կանչած ըլլայ, պատասխանեց Նշանիկ, Թէեւ առաջին վայրկեանէն նոյն բանը խորհած էր ինքն ալ եւ արդէն , իսկ կը մտածէր Թէ ինչ միջոցաւ կարելի էր աւելի բան մը փրցնել իր հարուստ ազգականէն:

Երիտասարդը բնաւ մտքէն չանցուց որ բոլորովին տարբեր բանի մը համար կը կանչուէր վաճառականին գրասենեակը: Նախորդ գիշերուան պատմուԹիւնը մոռցած էր եւ կամ չէր կարծեր որ արձագանգը հասած կ'ըլլայ արդէն Մարգար էֆէնտիի ականջը:

Խառն ժողովի տեղեկատուուԹիւնը երկար չէր. «Ժողովը յարաբերական ինչ ինչ խնդիրներու մասին խորհրդակցած՝ եւ պարտ ու պատշաճը տնօրինած էր»: Պարոն Նշանիկ երեք ժամ սպասելէ ետքը այդ երկու տող՝ ազգային լուրը գրպանեց ու ԹեԹեւ քայլով մը ուղղուեցաւ վաճառականին գրասենեակը:

Մարգար էֆէնտի, միշտ գրգռուած վիճակի մը մէջ, գրասեղանին առջեւ նստած կը ջանար ընԹացիկ գործերով զբաղիլ ու չէր յաջողեր: Երբ խմբագիրը տեսաւ ուրախուԹեան ճիչ մը արձակեց.

— Հա՛, եկա՞ր, գոչեց:

— Աւելի շուտ կ'ուզէի գալ, բայց Խառն ժողովին նիստը երկար տեւեց, ստիպուեցայ սպասել... կը կարծէինք

որ այսօր Գ. գիւղի Թաղական Խորհուրդի խնդրով ալ պիտի զբաղէր ժողովը, սակայն չզբաղեցաւ, որովհետեւ յարաբերական խիստ կարեւոր խնդիրներ կան եղեր սեղանին վրայ: Այսուհանդերձ իմացայ որ յաջորդ ատին խնդիրը անպատճառ ձեռք պիտի առնուի...

Բան մըն ալ իմացած չէր թէեւ, բայց Թաղականի խնդիրը մէջտեղ նետելով կ՚ուզէր անմիջապէս Մարգար էֆէնտիի դիմումին շարժառիթը իմանալ. մեծ եղաւ զարմանքը երբ վաճառականը պատասխանեց սրտնեղութեամբ:

— «Տէ՛ֆ»ըրէ հիմա սա Թաղականին խնդիրը, Աստուած «պէլան» տայ ամէնուն ալ...

— Կը կարծէի որ այդ խնդրով կը շահագրգռուէիք... սա տօքթ. Երարեանին բրածը կը վայլէ՞... այդ մարդուն վրայ շա՜տ գրելիք կայ, բայց...

— «Ճանըմ», գոցէ՛ սա խօսքը. գոչեց Մարգար էֆ. անհամբերութեամբ:

— Ենթադրեցի որ զիս անոր համար կանչած էիք... թերեւս թերթին մէջ բան մը գրելիք ունէիք...:

— Ես քեզի ուրիշ բանի համար անչեցի, ըսաւ Մարգար էֆէնտի:

— Հրամա՞ն մը ունիք արդեօք:

— Բաւ լցի միայն թէ ՚ուզէի բան մը հարցնել:

— Ձեզ մտիկ կ՚ընեմ.

— Բայց նախ եւ առաջ երդում ըրէ որ բացարձակ ճշմարտութիւնը պիտի խօսիս...

Հազիւ այս բառերը արտասանուած՝ խմբագիրը ըմբռնեց թէ ի՛նչ բանի շուրջ կը դառնար խնդիրը:

— Չեմ գիտեր թէ ի՛նչ է ձեր հարցունելիքը, պատասխանեց. այսուհանդերձ կը խոստանամ ճշմարտութիւնը ըսել:

— Խոստումը բաւական չէ, երդում ըրէ՛:

— Լա՛ւ, կ՚երդնում որ ճշմարտութիւնը պիտի ըսեմ:

— Երէկ գիշեր Պօղոս էֆէնտիին տունը բաներ մը ըսեր ես մեր տիկինին մասին...

— «Ճանըմ», Մուրզար էֆէնտի, կարեւորութիւն տալիք բան չէ, գոչեց երիտասարդը, հազար անգամ զղջացի արդէն բերնէս խօսք մը հանելուս, կը խնդրեմ նորէն նոր խնդիր մի հանէք...

— Ես ալ արդէն կարեւորութիւն տուած չունիմ, բայց ի՛նչպէս կ՚ըլլայ որ կեցած տեղդ կ՚ելլաս երկար բարակ այդ բաները կը պատմես ու լսողներն ալ կը կարծեն թէ գործին մէջ ուրիշ բան մը կայ:

— Ես բան մըն ալ չպատմեցի, յայտարարեց խմբագիրը, ահա՛ թէ ինչպէս եղաւ: Պօղոս էֆէնտիին գացած էի, երբ տիկին Շազիկ հարցուց թէ տիկին Սաթենիր տեսած ունի՞մ. «Բաւական ժամանակ է չեմ գացած իրենց» պատասխանեցի.— «Իմացայ որ հիւանդ է եղեր» ըսաւ.— «Չեմ կարծեր, շաբաթ օր, Շիտակ ճամբուն վրայ իրեն հանդիպեցայ» պատասխանեցի: Անիկա բաւ եղաւ որպէս զի խիստ հարցաքննութեան մը ենթարկուիմ: Ո՞ւր հանդիպեցար, ե՞րբ հանդիպեցար, ի՞նչ կ՚ընէր կոր ճամբան, եւլն. եւլն.: Ես ալ տեսածս պատմեցի, քանի որ ոեւէ անպատեհութիւն մը չկար ատոր մէջ: Բայց այդ տիկին Շազիկը զանազան ենթադրութիւններ հաներ է իմ պատմածներէս... ես ի՞նչ յանցանք ունիմ...

— Յանցանքի խնդիր չի կայ, ըսաւ վաճառականը, եւ ես ալ քեզ չեմ դատապարտեր բամբասներուդ համար, միայն կէտ մը կ՚ուզեմ ճշտել... իրա՞ւ է որ Խօսրով էֆէնտին ալ նոյն խանութը մտեր է տիկին Սաթենիին ետեւէն:

— Այսինքն քիչ մը ետքը...

— Եւ հոն իրարու հետ տեսնուեր են:

— Ես անանկ բան չըսի... դիմացի կողմը կեցեր էի ու չէի կրնար խանութին մէջ անցած դարձածը տեսնել:

— Դուրս ելլելնին տեսեր ես սակայն:

— Այո՛, մինչեւ Կալաթա Սէրայ գացի ու վերադարձայ եւ այդ միջոցին տեսայ որ տիկին Սաթենը դուրս կ՚ելլէր խանութէն:

— Առանձի՞ն...

— Այո՛, առանձին: Քիչ մը ետքն ալ Խօրոմ էֆէնտին դուրս ելաւ, տիկինը դէպի Թիւնէլ ուղղուեցաւ, իսկ Խօրոմ էֆէնտի դէպի Կալաթա Սէրայ... ահա՛ եղելութիւնը:

Վաճառականը հասկցաւ որ երիտասարդը իր ամբողջ գիտցածը պատմած էր եւ թէ աւելի բան մը կարելի չէր քաղել անկէ: Խօսքը փոխեց, քանի մը անկարեւոր հարցումներ ըրաւ, յետոյ ճամբու դրաւ զայն:

Նշանիկ երբ ինքզինքը փողոցը գտաւ մեծ շունչ մը առաւ:

— Օ՜ֆ, գոյնց այս անգամ կարծեմ ազատեցայ այս փորձանքէն... ասկէ ետքը կիներու հետ խօսած ատենս աչքս պիտի բանամ եւ մանաւանդ բերանս պիտի գոցեմ...:

Թ.

Խմբագիրը մեկնելէն ետքը Մարգար էֆէնտի կրկին ինկաւ խոր մտածումի մէջ:

Հին յիշատակ մըն էր որ այսպէս կը խռովէր վաճառականը եւ կասկածի թոյնով կը թունաւորէր անոր երեւակայութիւնը:

Երբ տարիներ առաջ Սաթենի հանդիպելով հրապուրուած էր անոր գեղեցկութենէն ու միտքը դրած՝ հետը ամուսնանալ, իրեն ըսած էին որ մանկամարդ աղջիկը արդէն իսկ նշանուելու վրայ էր երիտասարդի մը հետ: Այդ երիտասարդն էր Խօրոմ Քանասարեան, այն ատեն համեստ առեւտրականով պաշտօնեայ մը, որուն համար կ՚ըսէին սակայն թէ փայլուն ապագայ ունի: Ինք, Մարգար էֆէնտի, արդէն իսկ կլորիկ հարստութեան մը տէր էր ու հրապարակին վրայ դիրք գրաւած:

Երբ Սաթենի ձեռքը խնդրեց այս վերջնոյն ծնողքը բնաւ չվարանեցաւ Խօրոմը զոհելու վաճառականին, իրենց աղջկան

համար բախտ մը կը համարէին Մարգար էֆէնտիի պէս ամուսին մը։ Մանկամարդ աղջիկը սակայն շատ խուրաւ տեղի չտուաւ. Խորէն ու Սաթէն փոխադարձ անկեղծ սիրով մը կապուած էին իրարու եւ նիւթական նկատումները չէին կրնար ազդել աթենին վրայ։ Վաճառականը աղջկան հօրն ու մօրը հետ դաշնակցած, ստիպուեցաւ բաւական մարտնիլ մինչեւ որ յաջողեցաւ Սաթենի հետ ամուսնանալ։

Ճակատագրաբար ալ անկէ ետքը Խորէնի ու Սաթենի յարաբերութիւնները դադրեցան, թէեւ վաճառականը առաջին ամիսները, կասկածէ ու նախանձէ դրդուած, խիստ հսկողութիւն մը կը կատարէր իր կնոջ շուրջը. տարի մը յետոյ Խորէնն ալ իր կարգին կ'ամուսնանար։ Այս պարագան բոլորովին հանդարտեցուց վաճառականը որ ա՛լ չմտածեց իր նախկին հակառակորդին վրայ։ Տարիներէ ի վեր անոր գոյութիւնն իսկ մոռցած էր, քանի որ հետը տեսակցելու առիթը չէր ունեցած։

Ու ահա՛ հիմա յանկարծ Խորէնով էֆէնտին իր դէմը կը ցցուէր, իր հանգիստը խռովելու համար։

Անշուշտ դեռ ո՛չ մէկ փաստացի ապացոյց ունէր իր կնոջ դէմ։ Կրնար ըլլալ որ շաքարավաճառի խանութին մէջ այդ հանդիպումը բոլորովին դիպուածական էր, բայց հակառակն ալ հաւանական էր ու թերեւս Շազիկի ենթադրութիւնները ճիշտ էին…։ Այս մտածումը ահա՛ ժամերէ ի վեր կը տանջէր Մարգար էֆէնտին։ Ինչպէ՞ս կարելի էր հասկնալ ճշմարտութիւնը…

Մինչեւ իրիկուն վաճառականը այս մտատանջութիւններուն մէջ տապլտկեցաւ։ Փոքրիկ անհանգստութիւն մը պատրուակելով սովորականէն աւելի կանուխ մեկնեցաւ գրասենեակէն եւ ուղղակի տուն գնաց. Նը դուրս ելած էր։ Այս պարագան աւելի սաստկացուց իր դժկամութիւնը։ Սպասուհին հարցուփորձեց հասկնալու համար թէ ո՞ւր կրնար գացած ըլլալ.

— Չեմ գիտեր, հանըմս բան մը չըսաւ, պատասխանեց այս վերջինը։

Ամէն բան գիտէ, բայց պատուէր առած է բան մը չըսելու, մտածեց Մարգար Էֆէնտի։

Ժամ մը ետք տիկին Սաթեն եկաւ։

— Ո՞ւր էիր մինչեւ հիմա, գոչեց ամուսինը։

— Մէկ երկու այցելութիւն ըրի։

— Որո՞նց...

— Տիկին Նուարդին, տիկին Մարրուհիին... ի՞նչ կայ որ... դուն ինչո՞ւ կանուխ եկեր ես։

— Զարմանալի՛ բան, իրաւունք չունի՞մ ուզած ատենս տուն գալու, գոչեց վաճառականը բարկութեամբ։

— Այդ բանը չուզեցի, միայն թէ սովորականէն կանուխ գալուդ համար հարցուցի... անհանգի՞ստ ես։

— Բան մըն ալ չունիմ, պատասխանեց վաճառականը։

Տիկին Սաթեն տեսաւ որ ամուսինը սրտնեղած կերպարանք մը ունէր ու այդ բանը վերագրեց անյաջող գործառնութեան մը եւ խօսքը կարճ կապեց։

Մարգար Էֆէնտի, միշտ գրգռուած դրութեան մէջ, ժուռ կուգար սենեակը, մինչ կինը գացած էր իր հագուստը փոխելու։

Ժամ մը այսպէս առանձին մնաց, անդադար ծխելով ու հազար տեսակ ծրագիրներ կազմելով իր մտքին մէջ։

Կասկածը հետզհետէ կը սաստկանար ու կը կրծէր իր բովանդակ էութիւնը։

Իր մտքին մէջ անդադար կը վերլուծէր իրողութիւնը ու չէր կրնար որոշ եզրակացութեան մը յանգիլ։ Եթէ փոխանակ Խոսրով Էֆէնտիի ուրիշ անուն մը տուած ըլլային՝ վաճառականը բնաւ կարեւորութիւն չպիտի ընծայէր, բայց այդ անունը զինքը կը խռովէր։ Իր կնոջ թեկնածուն եղած էր այս մարդը եւ գիտէր որ կինը սիրած էր զայն...։

Տիկին Սաթեն ներս մտաւ եւ իրեն այնպէս թուեցաւ որ ամուսնոյն սրտմտութիւնը անցած էր, վաճառականն ալ արդէն կը ջանար իր ներքին խռովութիւնը ծածկելու։

— Շաքիկենց երեկոյթը շատ խայտառակ բան է եղեր, ըսաւ Սաթեն՝ խօսակցութիւն մը բանալու համար իր ամուսնոյն հետ։

— Ո՞վ ըսաւ, հարցուց վաճառականը:

— Նուարդը գացեր էր ան պատմեց, այնքա՛ն նեղացեր է որ մինչեւ հարը չէ հասեր, կանուխ մը վերադարձեր է գլխու ցաւ մը պատրուակելով:

— Ի՞նչ խօսակցութիւն անցեր է մէջերնին:

— Այդ մասին բան մը չըսաւ:

— Նորէն մեզի չե՞ն բանբասեր:

— Չեմ կարծեր... եթէ մեր վրայ խօսք անցնէր Նուարդը կ'ըսէր:

— Թերեւս անանկ բաներ ըսուած են որ չէ համարձակած քեզի կրկնելու։

— Ի՞նչ կրնան ըսած ըլլալ:

— Ես ի՞նչ գիտնամ, քի՞չ խօսքեր ըսին մինչեւ հիմա:

— Այդ ըլլիկին ըսածներուն ո՞վ կարեւորութիւն կուտայ, թող ուզածին չափ հաչէ ետեւէս:

— Դուն կարեւորութիւն չես տար թերեւս, բայց ուրիշները կու տան եւ նոյնիսկ հաւատք ալ կ'ընծայեն:

— Ամէն մարդ գիտէ անոր ո՞վ ըլլալը:

— Ինչ որ ալ ըլլայ քիչ մը ուշադրութիւն ընելու է եւ տեղի տալու չէ բամբասանքի:

— Ի՞նչ զարմանալի խօսքեր կ'ընես, ես ե՞րբ տեղի տուեր եմ բամբասանքի:

— Ես իմ ըսածս գիտեմ:

— Չեմ հասկնար կոր միտքդ, քիչ մը բաց խօսէ՛ տեսնենք... այսօր տարօրինակ բան մը եղեր ես:

— Տունը մնացած չունիս, մինչեւ հարը դուրսերը ես, չգիտցողն ալ բնականաբար բան մը կը կարծէ ու կը սկսի բամբասել:

— Ուրիշներուն անհիմն բանբասանքներուն համար տունը բանտարկուելու չեմ:

— Ինչ որ կ'ուզես ան ըրէ, պատասխանեց վաճառականը սրտնեղած:

Պահ մը լռութիւն տիրեց:

Ամուսինը գրպանէն թերթ մը հանեց եւ սկսաւ կարդալ:

— Ինծի քիչ մը դրամ պիտի տաս, ըսաւ տիկինը:

— Ի՞նչ բանի համար, հարցուց Մարգար էֆէնտի ընթերցումը ընդհատելով:

— Վաղը Բերա պիտի ելլեմ, մէկ քանի այցելութիւններ ունիմ տալիք, յետոյ կօշիկ մը ապսպրած եմ, անոր դրամը պիտի վճարեմ, մէկ քանի մանր մունր բաներ պիտի առնեմ...

— Բերա՞ պիտի ելլաս, գոչեց վաճառականը:

— Այո՛, ի՞նչ կայ որ...

— Դեռ շաբաթ օրը գացիր:

— Անկէց ի վեր տաս օր անցաւ:

— Վազ անցիր վաղը Բերա երթալէն.

— Չըլլար, անպատճառ պիտի երթամ...

— Անպատճա՛ռ, գոչեց վաճառականը, թերթը մէկ կողմ դնելով, անպատճա՛ռ. ի՞նչ կը նշանակէ անպատճառ պիտի երթամը... չերթաս նէ ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր:

— Է՛յ, երթամ նէ՞ ի՞նչ կ'ըլլայ, պոռաց Սաթէն, որուն համբերութիւնը սպառած էր ամուսնոյն այս նորօրինակ ընթացքէն:

— Մի՛ երթար կ'ըսեմ կոր, պէտք չէ որ երթաս...

— Պատճա՞ռը...

— Պատճառ չի կայ:

— Խօսք տուած եմ, պէտք է որ երթամ:

— Որո՞ւ խօսք տուիր, գոչեց Մարգար էֆէնտի:

— Գոհարիկ հանըմին, ինծի պիտի սպասէ, միասին Մաննիկենց պիտի երթանք...

— Ուրիշ օր մը կ'երթաս:

— Վաղուան համար խօսք ըրած ենք: Բայց ինչո՞ւ չես ուզեր կոր որ երթամ, անիկա բացատրէ...

— Քիչ մը առաջ ըսի պատճառը, պարապ տեղը ասոր անոր բերնին ծամոց կ'ըլլանք կոր:

— Բերա երթալո՞վս:

— Հրամմեր ես, Բերա երթալով:

— Դուն այսօր տարօրինակ բան մը եղեր ես, խելքս չհասնիր կոր:

Եւ տիկին Սաթեն բարկութեամբ ոտքի ելաւ ու հեռացաւ սենեակէն:

Վաճառականը թերթը ձեռքը առաւ բայց չկրցաւ ընթերցումը շարունակել ·

— Արդեօք ժամադրութի՞ւն մը ունի Խոսրով էֆ.ին հետ, կը մտածէր, որ այսքան կը պնդէ Բերա երթալու:

Այս կասկածը իր մտատանջութիւնը կ՚աւելցնէր:

— Սխալ ըրի, մտածեց, այսպէս վարուելով, լաւագոյն էր ձայն չհանել ու թոյլ տալ որ երթայ, յետոյ ծածկաբար զինքը հետապնդել, այս կերպով միայն կարելի է ճշմարտութիւնը հասկնալ: Այո՛, ջանանք խնդիրը անուշ տեղը կապելու... ասանկ բաներու մէջ վարպետութեամբ պէտք է գործել:

Վաճառականը այս խորհրդածութիւնները ըրելէ ետքը, սպասեց որ կինը գայ որպէս զի իր սխալը դարմանէ:

Բայց տիկին Սաթեն չերեւցաւ եւ Մարգար էֆ. զայն հաշի ատեն միայն տեսաւ:

Ճաշէն յետոյ երբ սենեակը առանձնացան, վաճառականը գրպանէն երեք ոսկի հանելով կնոջը տուաւ եւ ըսաւ :

— Կը բաւէ՞:

— Բաւական է, պատասխանեց կինը պաղ կերպով մը:

— Ասո՞ւն պիտի երթաս Բերա թէ կէս օրէն ետքը:

— Ճաշէն յետոյ:

Մարգար էֆէնտի այս կերպով միջադէպը փակուած նկատեց ու սիկառէթ մը վառելով սկսաւ թերթը կարդալ:

Բայց տիկին Սաթեն գոհ չէր եղած հաշտութեան այս ձեւէն: Կ՚ուզէր բացատրութիւն մը ունենալ էրկանը հետ, բաղձալերուած մանաւանդ անոր հաշտարար ընթացքէն:

— Ինչ մը առաջ ի՞նչ էր այդ գիտողութիւններդ վաղը Բերա երթալուս մասին, հարցուց յարձակողական շեշտով մը :

— Կը ներես պատասխանեց վաճառականը, ուրիշ բանի մը բարկացած էի ու այդ պատճառաւ գրգռուած . . . :

— Ի՞նչ բանի։

— «Ճանըմ», գործի մասին . . .

— Գէշ չէ… դուրսը բարկանաս՝ տունդ գաս կնկանդ հետ անիրաւ տեղը կռիւ փնտռես։

— Կը ներես ըսինք ա՛…

— Ըրէ՛, եղի՛ր, անկէց վերջն ալ կը ներես… առաջին անգամը չէ որ սաստիկ վարմունք մը կ՚ունենաս, մանաւանդ այս վերջին ատեններս . . .

— Եյ ի՞նչ ընենք, բնաւ դիտողութիւն չընե՞նք։

— Արդարացի դիտողութիւն մը ունիս նէ՝ ըրէ, ո՞վ բան կ՚ըսէ։

— Դուն արդարացի դիտողութիւնն ալ չես ընդունիր։

— Ո՞վ է ըսեր…

— Անցած օր դիտողութիւն մը պիտի ընէի եւ շատ ալ արդարացի, բայց բերանս չբացի, որովհետեւ բնութիւնդ գիտեմ։

— Ի՞նչ դիտողութիւն, ըսէ՛ տեսնենք, գոչե տիկին Սաթեն :

— Տեսա՞ր, դեռ չըսած արդէն կը բորբոքիս կոր…

— Պարապ խօսքեր չեմ ուզեր, սա դիտողութիւնդ ըսէ՛ նայինք։

— Ըսելիքս այն է որ ուրիշ անգամ եթէ թէյ խմել կամ կաթօ ու շաքար առնել ուզես Թուլամիէն չերթաս։

— Ինչո՞ւ համար…

— Որովհետեւ աղէկ անուն մը չունի այդ խանութը։

— Առաջին անգամ է որ կը լսեմ կոր ատիկա։

— Կրնայ ըլլալ, բայց աս սաստիկ է… այդ տեղը ժամադրավայր է եղեր անհաւատարիմ ամուսիններու…

— Ի՞նչ խենթ խօսք։

— Ամէն տեսակ կիներ կ՚երթան այդ խանութը։

Տիկին Գոհարիկին հետ առաջին անգամ գացի այդ խանութը եւ շատ գոհ մնացի:

— «Ճանըմ», Բերայի մէջ ուրիշ խանութ չի կայ չէ եա՛, զարմանալի բան, ուրիշ տեղ մը գնա՛ թէյ խմէ:

— Անցած շաբաթ օր գացի նէ՝ շատ շնորհքով կնիկներ ու մարդիկ նստած էին:

— Ճանչւոր մէկը տեսա՞ր, հարցուց ամուսինը:

— Հապա՛, Խօս . . .

Տիկին Սաթեն յանկարծ կեցաւ ու խօսքը չաւարտեց. զգաց որ Խօսրով էֆէնտիի յիշատակութիւնը փոխանակ արդարացում մը ըլլալու, աւելի պիտի կնճռոտէր խնդիրը: Մարգար էֆէնտի տեսաւ կնոջ վարանումը եւ ըսաւ.

— Ո՞վ տեսար ըսիր...

«Ճանըմ», մէյ մըն ալ ոտքս չեմ կոխեր այդ խանութը, լմնցաւ գնաց, ատոր համար խօսիլ չարժեր, պատասխանեց տիկին Սաթեն այս կերպով խոյս տալով ուղղակի էրկանը հարցումին պատասխանելու փորձութենէն:

Բայց վաճառականը չգոհացաւ այս պատասխանով:

— Ծանօթներ կար ըսիր, որո՞նք էին, պնդեց:

— Ես աւանկ բան չըսի... մէյ մըն ալ չեմ երթար ըսի, արդէն անցած օր ալ դիպուածով հոն մտայ... ես միտքս դրեր էի Թօքաթլեանին երթալու, «տալմիշ» եղեր անցեր էի, չուզեցի վերադառնալ մինչեւ հոն...

. . . Ալ գոցէ սա խօսքերը, «սընըրիս» կը դպչի կոր... Թերթին մէջ նոր բան մը կա՞յ:

— Բան չի կայ, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի որ տեսաւ թէ չպիտի կրնար կինը իր ուզած կերպովը խօսեցունել:

Բայց Սաթենի այդ վարանումը ճիշտ այն բոպէին ուր անուն մը պիտի արտասանէր, ա՛լ աւելի սաստկացուց իր կասկածները: Իր ներքին յուզումը ծածկելու համար կրկին առաւ թերթը եւ կարդալ կեղծեց:

Ժամէն աւելի մնաց այսպէս թերթը ձեռքին մէջ, մինչեւ որ կինը «գիշեր բարի» ըսաւ ու ննջասենեակ քաշուեցաւ:

Վաճառականը երկար ատեն ժուռ եկաւ սենեակին մէջ, անընդհատ ծխելով: Անհամբեր կը սպասէր հետեւեալ օրուան որպէսզի իր կինը ճետապնդէր: Միջոցներ խորհեցաւ այդ հետապնդումը անվրդով կերպով ու յաջող պայմաններու մէջ կատարելու համար ու վերջապէս, կէս գիշերէն ետքը, գնաց հանգստանալու:

Հետեւեալ առտու կանուխ վաճառականը եկաւ գրասենեակ, ընթացիկ գործերը կարգի դրաւ, պէտք եղած հրահանգները տուաւ գրագրին, բայց թերեւս մինչեւ իրիկուն բացակայ պիտի մնար ու ժամը .. անցմէկին միջոցները եկաւ Բերա։

Գիտէր որ կինը Թիւնէլով Բերա պիտի ելլէր եւ բառ այնմ պատրաստած էր իր հետապնդումի ծրագիրը:

Գործը յաջողութեամբ գլուխ հանելու համար Մարգար էֆէնտի որոշած էր օգնական մը առնել հետը:

Այդ փափուկ պաշտօնին յարմար անձը արդէն իսկ մտքին ընտրած էր ու հիմա կ'երթար զայն գտնելու:

Այս օգնականը իր երախտաւորեալն էր, գաւառէն եկած հեռաւոր ազգական մը, զոր Մարգար էֆ. նախնական դպրոց մը դրած էր ու յետոյ բարեկամ վաճառականի մը քով տեղաւորած, համեստ ամսականով մը: Հազիւ 20-22 տարեկան, ուշիմ, անմեղուկ ու վարպետորդի երիտասարդ մըն էր այդ գաւառացին:

Պաշտամունքի մօտեցող խորին յարգանք մը ունէր Մարգար էֆէնտիի հանդէպ զոր իր պաշտպան սուրբը կը նկատէր:

Մարգար էֆէնտի առտուն գացած էր այդ վաճառատունը ուր Արգար, — այս էր երիտասարդին անունը — կը պաշտօնավարէր:

Իրեն ըսեր էին որ Արգար մէկ քանի գանձումներ ընելու համար Բերա ելած էր եւ թէ յայտնի չէր որ ե՞րբ պիտի վերադառնայ:

— Կ'ուզէի անպատճառ զինքը տեսնել կէսօրէն առաջ, ըսած էր վաճառականը:

— Տասնըմէկին միջոցները Բրէտի Լիոնէի մանածաճաղին պիտի հանդիպի, թերեւս հոն գտնէք զինք, պատասխանած էին:

Մարգար էֆէնտի Բերա եկելուն պէս ուղղուեցաւ իրեն տրուած հասցէին եւ արդարեւ Աբգարը գտաւ կիշէի մը առջեւն զբաղած:

— Քեզի հետ քիչ մը տեսնուիլ կ'ուզեմ, ըսաւ վաճառականը իր պաշտպանեալին:

— Վայրկեանէ մը ձեր տրամադրութեան ներքեւ եմ, պատասխանեց երիտասարդը:

— Դուն գործդ նայէ՛, ես դրան առջեւ կը սպասեմ:

Երիտասարդը արդարեւ անմիջապէս եկաւ իր պաշտպանը գտնելու ։

— Եկո՛ւր երթանք հոս մօտերը տեղ մը նստինք քեզի հետ, ըսաւ վաճառականը:

Գարեջրատուն մը մտան ու Մարգար էֆ. երկու գաւաթ գարեջուր ապսպրեց:

Աբգար, շուարած, շփոթած, չէր գիտէր ինչ դիրք բռնել իր պաշտպանին դիմաց:

Առաջին անգամն էր որ վաճառականը այսպիսի մտերմութիւն մը ցոյց կուտար իրեն: Երկար ատենէ ի վեր, տարիէն աւելի էր, որ երբէք առիթը ունեցած չէր Մարգար էֆէնտիին հետ խօսելու: Վաճառականը զայն տեղաւորելէ ետքը ալ չէր զբաղած անով, նոյն իսկ կարծես ջանացած էր հեռու մնալ անկէ եւ երիտասարդն ալ չէր համարձակած երբեք, ո եւ պատրուակով մօտենալ անոր: Նոյն իսկ Ծնունդի ու Զատկի առթիւ այցելած չէր եւ գոհացած էր նամակով իր շնորհաւորութիւնները մատուցանելու եւ յաւիտենական երախտագիտութիւնը յայտնելու:

— Դեռ շատ գործ ունի՞ս, հարցուց վաճառականը ։

— Տակաւին գանձում մըն ալ ունիմ ընելիք:

— Գնա՛ լմնցուր ուրեմն:

— Անգամ մը գացի՝ կէսօրէն ետքը եկուր ըսին:

— Վաղը երթաս նէ չըլլա՞ր:

— Ինչո՞ւ չէ, կ'ըլլայ:

— Որովհետեւ կէսօրէն ետքը մինչեւ իրիկուն քեզի պէտք ունիմ։

— Ձեր տրամադրութեան ներքեւ եմ:

Վաճառականը պահ մը լուեց: Դժնդակ բացատրութիւններու վայրկեանը դժուար էր ու չէր գիտեր ինչպէս խօսքը բանար:

— Արգա՛ր, ըսաւ մեղմ ու մտերիմ շեշտով մը, գիտես որ ես քեզ մօրդ ըրած եմ եւ այսօրուան դիրքդ ինծի պարտական ես:

— Երբեք չեմ կրնար մոռնալ ատիկա եւ յաւիտեան երախտապարտ եմ ձեր մեծութեան, պատասխանեց երիտասարդը։

— Տարիներով հոգացած եմ քու ապրուստդ ու դպրոցական ծախքերդ:

— Այնպէս է, իմ միակ պաշտպան բարերարս էք:

— Եթէ հաշիւ ընեմ, կարելի է 2-300 ոսկի ծախք ըրած եմ քեզի համար:

— Թերեւս աւելի, Մարգար էֆ.:

— Այդ նիւթական զոհողութիւններէն ետքը, քեզի գործ ալ գտած եմ:

— Ամենաստորին վատ մը կ'ըլլամ եթէ ուրանամ այս ամէնքը։

— Գարբիէլ էֆէնտիին քով եթէ մինչեւ այսօր կը պաշտօնավարես ու անոր վստահութիւնը կը վայելես, պատճառը այն է որ ես քեզի համար երաշխաւոր եղած եմ:

— Գիտեմ այդպէս ըլլալը:

— Եթէ ո՛չ այդ մարդը քեզի պէս անծանօթ գաւառացիի մը կը յանձնէ՞ր իր գանձումները:

— Երբեք, պատասխանեց երիտասարդը որ տակաւին չէր կարող գուշակել թէ վաճառականը ո՞ւր կապել կ'ուզէր խօսքը:

— Եւ այս ամէնքը ըրած եմ, շարունակեց Մարգար էֆ. առանց ոեւէ ակնկալութեան:

— Հիմա իս մտիկ ըրէ՛, այսօր առիթը եկած է որ իմ ըրած բարիքներուս փոխարէնը հատուցանես ինծի։

— Եթէ կարելի ըլլար ատիկա աշխարհի ամէնէն երջանիկ մարդը պիտի համարէի ինքզինքս։

— Շատ կարելի է։

— Ի՞նչ կ՚ուզես, Մարգար էֆէնտի։

— Ինծի ծառայութիւն մը մատուցանելով։

— Հրամայեցէ՛ք եւ ամէն բան ընելու պատրաստ եմ, բաւ է որ կարողութեանս սահմանին մէջ ըլլայ։

— Շատ դիւրին բան է առաջարկելիքս։

— Հրաման ըրէ՛ք ուրեմն։

— Կինս կը ճանչնա՞ս։

— Այո՛, մէկ քանի անգամ տեսած եմ, կմկմաց երիտասարդը այս անակնկալ հարցումէն բոլորովին շփոթած։

— Իսկ ինք քեզի կը ճանչնա՞յ...

— Չեմ կարծեր, երբեք հետը խօսելու պատիւը չեմ ունեցած։

— Այն ատեն գործը կարգին է ուրեմն։ Եկէ՛ տեսնենք սա գարեջուրը եւ ուրիշ մը պարպենք։ Աբգար երկիւղածութեամբ գաւաթը շրթունքին տարաւ, խմեց ու բերանը թաշկինակով սրբեց։

— Այսօր կինս Բերա պիտի գայ, բաւ վաճառականը եւ մէկ քանի այցելութիւններ պիտի տայ։ Կ՚ուզեմ որ առանց նշմարուելու իր ետեւէն երթաս...

— Այսինքն զինքը լրտեսե՞մ, հարցուց երիտասարդը։

Պահ մը լռութիւն տիրեց։ Թէ՛ վաճառականը եւ թէ՛ երիտասարդը ինքզինքնին նեղուած կը զգային։

— Կ՚ըլլա՞յ, հարցուց վաճառականը վերջապէս։

— Քանի որ կը հրամայէք պատրաստ եմ ձեր կամքը կատարելու...

Ուր տունը որ մտնէ, որ խանութը որ մտնէ, մանրամասնօրէն կը գրես թուղթի մը վրայ, անկէ զատ եթէ մէկու մը հետ խօսի ան ալ կը նշանակես։

— Բայց եթէ այդ անձը անծանօթ ըլլայ ինծի՞։

— Դէմքը, հագուստը, հասակը եւլն. կը նշանակես։

— Լաւ. այդ կերպով գործը կը դիւրանայ:

— Բայց կէտ առ կէտ պիտի կատարես ըսածս:

— Վստահ եղիր այս մասին:

Ես ալ ըսեմ որ մէկ անգամէն չպիտի լմննայ այս գործը: Թերեւս շաբաթէ մը կամ երկու շաբաթէն կրկին հարկ ըլլայ նոյնը ընել:

— Երբ որ հրամայէք՝ պատրաստ եմ:

— Ասով ինծի անանկ ծառայութիւն մը մատուցած պիտի ըլլաս որ քեզի ըրած բարիքներս փոխարինած պիտի ըլլաս:

— Երբեք չեմ կրնար փոխանակել ձեր բարիքները:

— Եւ ես քեզի երախտապարտ պիտի ըլլամ:

— Բան չըսէ՛, Մարգար էֆէնտի, ինչ կ՚ըսէք:

— Ընտանեկան պատիւս քեզի կը վստահիմ կոր:

— Երախտապարտ եմ ձեր ցոյց տուած վստահութեան համար:

— Պէտք չունիմ ըսելու որ ո՛չ ոք պիտի իմանայ այս բանը:

— Բնականաբար... այդ մասին ապահով եղէք:

Վաճառականը ժամացոյցը նայեցաւ: Կէս օր եղած էր արդէն:

— Քեզի հետ մէկ ճաշ մը ընենք այստեղ, ըսաւ երիտասարդին:

— Ինչպէս որ կը հաճիք:

Ճաշի միջոցին վաճառականը նոր խոստովանութիւններու մէջ մտաւ: Ըսաւ թէ իր կնոջ հաւատարմութեան մասին թէեւ կասկած չունէր, բայց հեռուէն հեռու բաներ մը լսած էր եւ կ՚ուզէր ատոնց ո՛ր աստիճան հիմնաւոր ըլլալը ստուգել: Երիտասարդը իր պաշտպանին ընտանեկան այս գաղտնիքները լսեց նախ զարմանքով, յետոյ հաճոյքով ու գոհունակութեամբ:

Կը զգար թէ իր կատարելիք գործը շատ պատուաւոր բան մը չէր, բայց անհունօրէն շահաբեր պիտի ըլլար իրեն համար: Մարգար էֆ.ի պէս մէկու մը մտերիմ խորհրդա-

կանը, անոր զաղտ՜նկիցը զատնայ նրագ մըն էր որ երբեք չէր կրնար անցնիլ երիտասարդին մտքէն:

Ժամը մէկն էր երբ փանտակամն ու երիտասարդը դուրս ելար զարնջրատունէն եւ ուղղուեցան դէպի Թիւնէլ:

ճամբան Մարգար էֆէնտի մէկ քանի նոր հրահանգներ տուաւ եւ միեւնոյն ատեն երիտասարդին զգացուց որ իր մատուցանելիք ծառայութիւնը առանց փարձատրութեան չպիտի թողուր. միայն թէ հարկ էր որ հաւատարմութեամբ ու գաղտնապահութեամբ գործէր:

— Հիմա ի՞նչ ամսական կ՚առնես կոր Գաբրիէլ էֆէնտիին քով, հարցուց:

— Վեց ոսկի, (ոսկեզրամ) պատասխանեց Արգար:

— Եւ բոլոր զանձումները դո՞ւն կը կատարես:

— Գրեթէ:

— Քիչ կուտայ կոր եղեր... ես կը կարծէի որ գոնէ ութը ոսկի կ՚առնես:

— Անցած տարի ամսականս ոսկի մը աւելցուց, անկէ ի վեր յաւելում չունեցայ:

— Բայց քենէ շատ գոհ է կարծեմ:

— Այո՛, դժգոհութեան տեղի չեմ տուած բնաւ:

— Այս օրերս իրեն կը խօսիմ ու՝ թո՛ղ ամսականդ քիչ մը աւելցնէ. անիկա իմ խօսքս չի կոտրեր:

— Շատ շնորհակալ եմ, Մարգար էֆէնտի, Աստուած երկար կեանք շնորհէ ձեզի...

— Ես քեզի շատ կը սիրեմ, տղաս, զիտեմ որ խելացի, պարկեշտ, գործունեայ մէկն ես: Միայն թէ սա քեզի յանձնարարած գործս ուշադրութեամբ կատարէ՛, խնդրը իմ ընտանեկան պատիւիս վրայ է... իմ պատիւս քու ալ պատիւդ է քանի որ ազգական կը համարուիս:

— Ձեր քէս եկածը պիտի ընեմ, Մարգար էֆ.:

Հասած էին Թիւնէլին առջեւ: Մարգար էֆ. ուղղուեցաւ դիմացի Բաստոնին մէջ ու հոն երիտասարդին հետ դարանակալ սպասեց:

— Կէս ժամէն աւելի էր որ հոն կեցած՝ Թինէլէն ելլողները կը դիտէին՝ երբ Մարգար էֆէնտի յանկարծ գոչեց.

— Ահա՛ կինս:

— Տեսայ, պատասխանեց Աբգար:

— Քովինը տիկին Նուարդն է, իր բարեկամուհին, աւելցուց վաճառականը, շո՛ւտ ետեւէն գնա՛ ու հետքերնին մի՛ կորսնցներ... պատուէրներս չմոռնաս... իրիկունը գրասենեակը քեզի կ'սպասեմ.

— Ըսաւ հոգ մի՛ ընէք, ամէն բան տեղն ի տեղոյ պիտի կատարեմ, ըսաւ երիտասարդը եւ հեռացաւ:

Երբ Սաթեն, Նուարդ ու Աբգար աներեւոյթ եղան՝ վաճառականը Թինէլ ուղղուեցաւ ու Ղալաթիա իջնելով իր գրասենեակը գնաց:

— Սա Աբգարը աղէկ միտքս եկաւ, կը մտածէր, իրմէ զատ մէկու մը չէի կրնար բացուիլ, այս տղան շատ պէս հաւատարիմ է ինծի, ասկէ զատ աչքը բաց ու ճարպիկ ալ է:

Հակառակ իր այս գիւտին՝ վաճառականը իր հանգիստը չէր գտած եւ մինչեւ իրիկուն ջղագրգիռ վիճակի մը մատնուած էր:

Ի՞նչ պիտի իմանար արդեօք, երբոր Աբգար իր տեղեկատուութիւնը ընէր: Սաթենի անհաւատարմութիւնը պիտի ապացուցուէ՞ր, թէ անմեղութիւնը երեւան պիտի գար:

— Բայց եթէ նոյն իսկ այսօր Աբգար կասկածելի բան մը չտեսնէ, նորէն ապահով չեմ կրնար ըլլալ, կը մտածէր վաճառականը, որովհետեւ կրնայ ըլլալ որ ժամադրութիւնը, — եթէ երբեք ժամադրութիւն մը կայ Խորով Էֆ.ի հետ — ուրիշ օրուան համար է... այն ատեն պէտք է հսկողութիւնը վերսկսիլ, հետապնդում մը շարունակել, բայց մինչեւ ե՞րբ...

Այս անորոշութիւնը զինքը վէր ամէնէն աւելի :

Թ.

— Ի՞նչպէս ժամանակ անցուցիր տեսնենք Բերա, հարցուց Մարգար էֆէնտի իր կնոջ, երբ իրիկուան կերակուրէն ետք, վերի սենեակը սուրճ կը խմէին:

— Աղէկ... քանի մը այցելութիւն տուի, յետոյ կօշկակարիս գացի. մէկ երկու մանր գնումներ ըրի ու արդէն իրիկուն եղաւ:

— Գոհարիկ հանըմի՞ն գացիր...

— Այո՛, յետոյ միասին տիկին Մաննիկին գացինք...

— Ի՞նչպէս է. աղէ՞կ է տիկին Մաննիկը:

— Շատ աղէկ է...

— Անկէ՞ ետքը կօշկակարիդ գացիր:

— Այո՛... կրնա՞մ այս հարցաքննութեան պատճառը հարցնել:

— Հարցաքննութեան բան չկայ... խօսք է կ՚ընենք կոր, ժամանակ անցնելու համար:

— Այդ տարբեր...

— Ըսել է որ Գոհարիկ հանըմը Մաննիկենց մնաց եւ դուն առանձին դուրս ելար:

— Այո՛...

— Ի՞նչ աղուոր բաներ գնեցիր տեսնենք:

— Ոչինչ... մանր մունր բաներ:

— Պօն-Մառշէ՞ն:

— Հոն ալ հանդիպեցայ, այո՛... բայց ինչո՞ւ այդքան կը հետաքրքրուիս կոր:

— Թուլամիէին ալ հանդիպեցա՞ր:

— Չէ՛, քանի որ կասկածելի է եղեր այդ տեղը, ա՛լ ոտքս չեմ կոխեր:

Մարգար էֆ. պահ մը լռեց: Խօսակցութիւնը իր փափաքած ձեւով առաջ չէր երթար եւ կը վախնար որ եթէ այսպէս շարունակուէր, կինը ի վերջոյ պիտի բարկանար եւ անախորժ միջադէպներ պիտի պատահէր:

Իր պաշտպանեալը Արգար, շատ մանրակրկիտ կերպով կատարած էր իրեն յանձնուած փափուկ պաշտօնը եւ իրիկունը մանրամասնօրէն տեղեկութիւններ բերած էր Տիկին Սաթենի բոլոր շարժումներուն մասին, այնպէս որ վաճառականը վայրկեանը վայրկեանին գիտեր թէ ինչպէս ժամանակ անցուցած էր իր կինը Թինէլէն ելնելէն մինչեւ տուն վերադառնալը:

Այդ տեղեկութիւնները մտատանջութիւն պատճառող բան մը չէին պարունակեր, միայն կէտ մը կար զոր վաճառականը կ'ուզէր լուսաբանել:

Տիկին Սաթեն պահ մը մտած էր կանացի նորոյթներու մեծ վաճառատուն մը «Հօֆման» տանը, որուն վերնայարկը իբրեւ թէյարան կը ծառայէ եւ հոն թէյ մը խմած ու յետոյ դուրս ելած միջոցին վայրկեան մը տեսնուած էր մէկու մը հետ որ ներս կը մտնէր: Արգարի նկարագրութեան նայելով այդ անձը կը նմանէր Խոսրով Էֆէնտիին: Երիտասարդը չէր կրցած լսել փոխանակուած խօսքերը, միայն թէ դիտած էր որ մարդը շատ սիրալիր կերպով կը սօսակցէր:

Ո՞վ էր այդ անձը. ահա խնդիրը զոր այժմ կ'աշխատէր լուծել Մարգար Էֆէնտի: Սիկարէթ մը վառելէ ու մէկ քանի անգամ քաշելէ ետքը ըսաւ.

— Ի՞նչ հիանալի գործ կ'ընէ կոր, սա Հօֆման վաճառատունը. առտուն Բերա ելած էի, այդ ժամուն իսկ լեցուն յաճախորդ կար:

— Այնպէս է, պատասխանեց տիկին Սաթեն:

— Կ'երեւայ որ ապրանքները թէ՛ աժան են եւ թէ՛ լաւ տեսակէն: Դուն ընդհանրապէս հոնկէ՞ առուտուր կ'ընես:

— Քիչ անգամ...

— Այսօր չգացի՞ր:

— Գացի, բայց բան մը չգնեցի...

— Վերի յարկն ալ շնորհքով թէյարան մը ունի:

— Այո՛, միայն թէյարան չէ... անուշեղէններ, նուագ ալ կայ եղեր: Ես ալ թէյ մը խմեցի այսօր...

— Բազմութի՞ւն կա՞ր.

— Չէ՛. այդ ժամուն բազմութիւն չըլլար. ընդհանրապէս ժամը հինգէն ետքը կուգան եղեր:

— Ըսել է ծանօթի չհանդիպեցար։

— Չէ՛, պատասխանեց տիկին Սաթեն:

— Ինչու մէկու մը հետ չխօսեցա՞ր:

— Որո՞ւ հետ կ՚ուզես որ խօսիմ:

— Կրնայ ըլլալ որ ներս մտած կամ դուրս ելած ատենդ ծանօթի մը հանդիպած կ՚ըլլաս...

— Զարմանալի խօսքե՜ր:

— Զարմանալի խօսքե՞ր կ՚երեւան կոր քեզի, գոչեց վաճառականը յանկարծ իր շեշտը փոխելով:

— Բայց միտքդ ի՞նչ է, բացէ ի բաց խօսէ, ըսաւ տիկին Սաթեն ինքն ալ ձայնը բարձրացնելով:

— Ոեւ է միտք չունիմ, միայն սա գիտեմ որ սուտ կը խօսիս կոր...

— Ի՞նչ ըսիր:

— Սուտ կը խօսիս կոր, կրկնեց վաճառականը բարկութենէն դողացող ձայնով մը:

Տիկին Սաթեն յանկարծ շառագունեցաւ: Զգաց թէ փոթորիկը պիտի պայթէր, բայց տակաւին որոշապէս չէր գիտէր անոր պատճառը, միայն տարտամ կասկած մը ծայր կուտար մտքին մէջ:

— Կ՚աղաչեմ որ բացէ ի բաց խօսիս եւ բացատրես թէ ինչ բանի մէջ սուտ խօսած եմ, ըսաւ զայրացած բարկութեամբ մը:

— Մարգար էֆէնտի, ինքն ալ յուզուած, տաքի ելաւ:

— Երկու անգամ սուտ խօսեցար, գոչեց, մէյմը այսօր եւ մէյ մըն ալ անցած օր:

— Չեմ հասկնար թէ ինչ ըսել կ՚ուզես, աւելի որոշ խօսէ տեսնենք:

— Հիմա ամէն բան պիտի բացատրեմ... որովհետեւ այս վիճակը չկրնար տեւել... ամենուն[illegible]րով խաղք չեմ կրնար ըլլալ:

— Պարապ խօսքե՜ր, գոչեց վաճառականը հեւոցհեւոտ բորբոքելով, պարապ խօսքե՜ր... ամբողջ թաղին մէջ բերնի ծամոց եղած ենք:

— Նորէն այդ չէչիկին բամբասնե՞րն է... մե՛ղք որ գիտնալով հանդերձ թէ բոլորն ալ սուտ զրպարտութիւններ են՝ դարձեալ կարեւորութիւն կուտաս:

— Դժբախտաբար կը տեսնամ որ զրպարտութիւն չեն եղեր . . .

— Վա՞յ, գոչեց տիկին Սաթենն հեգնական ձեւով մը, կ'երեւայ որ վաւերական տեղեկութիւններ առացեր ես Ճագիկէն իմ անհաւատարմութիւններուս մասին:

— Կը խնդրեմ, խնդրին մէջ Ճագիկ չի կայ, կատակը մէկդի, լրջօրէն խօսինք:

— Իմ ալ փափաքս այդ է, միայն թէ օդային խօսքերէ զատ ուրիշ բան չլսեցի մինչեւ հիմա:

— Ըսի որ, երկու անգամ սուտ խօսեցար, հիմա ատոր ապացոյցը պիտի տամ:

— Անհամբեր կը սպասեմ կոր:

— Առաջին անգամ անցած շաբթու երբոր քեզ հարցուփորձեցի, ըսիր որ Թուլամբէի խանութին մէջ ո եւ է ծանօթի չես հանդիպած... ասանկ չըսի՞ր:

— Այո՛, թերեւս... Է՛յ, ի՞նչ կը հետեւի ատկէ:

— Սա կը հետեւի որ սուտ խօսեցար, որովհետեւ քու ետեւէդ այդ խանութը մտած է մարդ մը որ շատ ծանօթ է քեզի...

— Անունը տո՛ւր տեսնենք.

— Բանասարեան եղբօր Էֆէնտին, գոչեց վաճառականը շեշտակի նայելով իր կնոջ երեսին.

Սակայն Սաթենի դէմքին վրայ ո եւ է այլայլութիւն չնշմարուեցաւ:

— Ճիշդ է, ըսաւ հանդարտ ձայնով մը, յետո՞յ...

— Ոչինչ...

— Ինչպէս:

— Ինչպէ՞ս ոչինչ, գոչեց Մարգար Էֆէնտի, դարձեալ կը փորձես ստել:

— Եւ ո՛չ իսկ բառ մը փոխանակեցիր իրարու հետ, շարունակեց Սաթեն ամենայն հանդարտութեամբ: Դիմով բարեւ մը, այսչափ... արդէն ան ներս մտնելէն անմիջապէս ետքը ես դուրս ելայ:

— Ան ալ ետեւէդ...

— Տեղեկութիւն չունիմ, կրնայ ըլլալ...

— Ինչ խօսեցաք խանութին մէջ, գոչեց Մարգար էֆ. այլայլած ձայնով մը:

— Բառ մը չփոխանակեցինք, կրկնեց կինը:

— Ընդհակառակը այսօրուան համար իրարու ժամադիր եղաք Հօֆմանի վաճառատան վերնայարկը, ըսաւ վաճառականը:

Տիկին Սաթեն իբրեւ պատասխան քահքահ խնդաց:

Այս հեգնական ձեւը ա՛լ աւելի կատղեցուց վաճառականը որ սպառնական ձայնով մը պոռաց:

— Ըսածներուս խնդալով պատասխան չտրուիր:

— Ընդհակառակը ուրիշ պատասխան չի կայ տալիք... կը կրկնեմ. բառ մը անգամ չփոխանակեցինք իրարու հետ... քանի որ, ինչպէս կ'երեւայ, լրտեսներ դրած ես ետեւէս որոնք ամէն շարժումներուս կը հետեւին եւ բերնի լուր կը բերեն, գիտցած ըլլալու ես նաեւ որ Թուլամիլ խանութին մէջ խօսք չփոխանակեցի Խոսրով Էֆէնտիին հետ, եթէ ասոր հակառակը բան կայ, թո՛ղ դէմս ելլէ...

Վաճառականը բնաւ չպատասխանեց: Արդարեւ ապացոյց մը չունէր թէ իր կինը շաքարավաճառին խանութին մէջ խօսակցած էր Խոսրով Էֆէնտիի հետ: Պարզ ենթադրութեան՝ կասկածի վրայ հիմնուած էր ամէն բան: Կրնար ըլլալ որ Սաթեն ճշմարտութիւնը կը խօսէր եւ այն ատեն իր բոլոր այս իրարանցումները ծիծաղելի կը դառնային: Կնոջը ընթացքը այս հրատապ խօսակցութեան սկիզբէն ի վեր, իր պահած անայլայլ պաղարիւնութիւնը, ինքնավստահութիւնը եւ հեգնական շեշտը որով իր էրկան բարկացայտ խօսքերուն կը պատասխանէր, ի նպաստ իրեն փաստեր էին:

Տիկին Սաթեն տեսաւ ամուսնոյն վարանոտ կերպա-

բանը եւ հասկցաւ որ յաղթական դուրս պիտի գար այս պայքարէն:

Կը պահանջեմ որ լրտեսդ երեւան հանես ու միասին երեւնինք. բայց, չեմ ուզեր որ այս տեսակ սուտ զրպարտութիւններ յօրինուին շուրջս...

— Լրտես չի կայ գործին մէջ, փութաց պատասխանելու վաճառականը:

— Ուրեմն ո՞վ պատմեց այդ սուտերը քեզի, ո՞վ ըսաւ թէ Խօսրով Էֆէնտիին հետ խօսեր, այսօրուան համար ժամադիր եղեր եմ. անշուշտ այդ ամէնքը քու երեւակայութեանդ մէջ չի ծնաւ:

— «Ճանըմ», Թուլամիէին խանութը մտնելդ ու դուրս ելլելդ, ինչպէս նաեւ Խօսրով Էֆէնտիին հետ գալը մեր Նշանիկը տեսեր ու պատմեր է:

— Սա խմբագիր ազգական մը ունիս նէ՝ անիկա՞, ըսաւ Սաթեն արհամարհական ձեւով մը:

— Հեռուէն հեռու ազգական, ճշդեց խեղճ վաճառականը:

— Չամչնա՞ր կոր այդ տեսակ խօսքեր ըսելու:

— «Ճանըմ», անիկա գէշ մարդ չէ ըսեր, միամտօրէն պատմեր է: Միայն թէ գէշը ան է որ պէտք չեղած տեղ մը պատմեր է:

— Ո՞ւր, հարցուց տիկին Սաթեն:

— Եազըճիին անունին գիշերը հոն է եղեր. այնտեղ պատմեր է...

— Զարմանալի՜ բան, Նուարդը բան մը չըսաւ:

— Կ'երեւայ որ այդ միջոցին հոն չէ եղեր, կամ չէ ուզեր քեզի ըսել, որպէս զի չբարկանաս...

— Ամբողջ այս խնդիրները այդ լակոտին պատմութեան վրա՞յ հիմնուած են... ամօ՜թ, քեզի աւելի խելացի ու լուրջ մէկը կը կարծէի... Է՜յ, այդ Նշանիկը ըսաւ որ Խօսրով Էֆէնտիին հետ խօսեր ու ժամադի՞ր եղեր եմ...

— Չէ՛, տղան խանութ չէ մտեր, միայն թէ փողոցին դիմացի կողմէն տեսեր է քու հոն մտնելդ:

— Եւ փոքր Ճագիկին պատմեր է... դուն ալ այդ խայտառակներուն խորքին կարեւորութիւն տալով՝ կ'ելլես գիս ժամերով կը հարցուփորձես: Վարպետութեամբ բերնէս բան խլանալ կ'ուզես... չիտակը ծիծաղելի բան... Նուարդին պատմեմ նէ՝ շատ պիտի խնդայ վրադ:

— Բայց դեռ ամէն բան չլմնցաւ, գոչեց փաստաբանը, որ կը տեսնէր թէ կինը պաշտպանողականէն յարձակողականի կը սկսէր:

— Ուրիշ ի՞նչ կայ տեսնենք...

— Այսօրուանը... Հօֆմանի փերնայարկը, թէյ խմելէդ յետոյ...:

— Էհ, շարունակէ՛:

— Դուրս ելած միջոցիդ մէկու մը հետ խօսեր ես։

— Ճիշդ է... դարձեալ Նշանի՞կն է տեսնողը:

— Ան կամ ուրիշը, տարբեր կարեւորութիւն չունի... ո՞վ էր այդ մարդը:

— Խօսրով Էֆէնտի Բանասարեանը, պատասխանեց տիկին Սաթեն ամենայն հանդարտութեամբ:

Վաճառականը յանկարծ ուժգունեցաւ: Հազիւ թէ իր հանդարտութիւնը գտնել կը սկսէր եւ ահա՛ այդ մէջտեղ նետուած անունը ամէն բան տակնուվրայ կը դարձնէր:

— Վերջապէս կը խոստովանի՞ս, գոչեց այլայլած ձայնով մը:

— Ի՞նչ բան...

— Այդ մարդուն հետ ունեցած յարաբերութիւնդ...

— Խենթեցա՞ր... ի՞նչ յարաբերութիւն: Պատահմամբ յանկարծ դէմս ելաւ, բարեւ մը տալով պիտի անցնէր երթալ, երբոր ինք որպիսութիւնս հարցուց, ստիպուեցայ քաղաքավարական խօսք մը ընել... ոճի՞ր գործեցի:

— Չէ, բայց...

— Բայց ի՞նչ:

— Ուրիշ ո եւ է անձի հետ բնական է որ խնդիրը կարեւորութիւն չունէր, բայց Խօսրով Էֆէնտիին հետ... բու նախկին...,

Վաճառականը խօսքը չաւարտեց:

— Ստոյգ, ես ի՞նչ յանցանք ունիմ, ինք հետս խօսե-ցաւ, ստիպուած էի պատասխանել, զարմանալի բան:

— Ուրիշ աւելի զարմանալի բան մը կայ սակայն...

— Ո՞րն է տեսնենք:

— Թուլամիլէին կ'երթաս ու Խօսրով Էֆէնտին հոն կուգայ զինուած, Հօֆմանին կ'երթաս եւ դարձեալ Խօսրով Էֆէնտին զինուած հոն կուգայ։

— Ի՞նչ կրնանք հետեւցնել ասկէ:

— Հետեւութիւնը դուն հանէ՛:

— Ես ատոր մէջ զարմանալի բան մը չեմ տեսներ կոր...

— Իսկ ես առնուազն սա կը տեսնեմ որ այդ մարդը քեզի կը հետապնդէ, եթէ դուն զինքը չես հետապնդեր:

— Պարապ խօսք... արդէն ինք բացատրեց թէ ինչու Հօֆմանին վաճառատունը կը գտնուէր:

— Ինչո՞ւ համար...

— Կնոջը հետ եկեր է եւ կինը վարը գնումներու զբաղած ըլլալով ինք վեր ելեր է անոր սպասելու համար:

— Դուն ալ հաւատացի՞ր այդ բանին:

— Անշուշտ հաւատացի... մանաւանդ որ վար իջնելու արդարեւ տեսայ իր կինը:

Սաթենի տուած այս բացատրութիւնն ալ շատ ճշմար-տանման էր: Վաճառականը այլեւս նոր զէնք մը չունէր գործածելիք, միայն թէ տակաւին կը կասկածէր կնոջը ան-կեղծութեանը մասին:

— Ենթադրենք որ բոլոր բաներդ ճշմարիտ են, բայց այն ատեն ինչու համար քիչ մը առաջ խռովութիւնը ծած-կեցիր եւ ըսիր թէ Հօֆմանի վաճառատան մէջ ո՛չ մէկ ծա-նօթի հանդիպած էիր...

— Ատոր բացատրութիւնն ալ շատ պարզ է, պատաս-խանեց կինը, եթէ Խօսրով Էֆէնտիի տեղ ուրիշ անձ մը ըլլար՝ անմիջապէս պիտի ըսէի, բայց գիտէի որ այդ անունը տալով անտեղի կասկածներ պիտի յարուցանէի մտքիդ մէջ, անոր համար զգուշացայ... բայց յետոյ խոր-

հեցայ որ լաւագոյն էր ամէն բան անկեղծօրէն ըսել, քանի որ դատապարտելի ո՛չ մէկ բան ըրած էի:

— Ուրիշ անգամ չեմ ուզեր որ այդ մարդուն հետ խօսք փոխանակես, գոչեց վաճառականը:

— Արդէն զինքը տեսնելու առիթ չեմ ունենար երբեք :

— Երկու շաբաթուան մէջ երկու անգամ տեսեր ես սակայն :

— Դիպուածը անանկ բերաւ:

— Այդ դիպուածին իմ խելքս չի հասնիր կոր...

— Ի՞նչ, տակաւին կը կասկածի՞ս խօսքերուս ճշմարտութեանը վրայ, գոչեց կինը ինքն ալ այս անգամ բարկանալով, կը կարծե՞ս որ քեզ կը խաբեմ կոր... մեղապարտ յարաբերութիւննե՞ր ունիմ կարծել Լէֆ-ի հետ... ըսէ, այդ կասկածը ունի՞ս:

— Ես ատանկ բան չըսի:

— Ուրեմն ի՞նչ ըսել կ՚ուզես.

— Իմ փափաքս եւ ուզածս այն է որ ուրիշներուն բերանը չիյնանք, ահա...

— Ո՛չ մէկուն բերանը ինկած ենք, ատ քու ենթադրութիւնդ է:

— Մէյ մը Ճազիկին խօսքերը մտիկ ըրէ՛:

— Այդ չըզիկին խօսքո՞վը պիտի շարժինք.

Երիկ կնիկ դեռ բաւական շարունակեցին իրենց վէճը, միայն թէ ո՛չ նոյն սաստկութեամբ: Վաճառականը կը տեսնէր որ իր ձեռքը եղած փաստերը շատ աննշան էին եւ անոնցմով կարելի չէր լրջօրէն դատապարտել իր կինը: Միայն թէ կասկածը չէր փարատած:

— Պէտք է հսկողութիւնը շարունակեմ, — կը խորհէր, մինչեւ որ բոլորովին համոզուիմ կնոջս անմեղութեան մասին, միայն թէ հիմա որ կասկածներս իրեն յայտնեցի, շատ աւելի դժուար պիտի ըլլայ այդ հսկողութիւնը, որովհետեւ իր զգուշութիւնները պիտի կրկնապատկէ... Իցի՜ւ թէ բան մը ըսած չըլլայի եւ սպասէի լաւագոյն առիթի մը:

Իսկ տիկին Սաթենն, իր կողմէ, վրէժխնդրական ծրագիրներ կը պատրաստէր Շազիկի դէմ որ այլեւս իր մահացու թշնամին դարձած էր:

— Իրեն պէտք է հասկցնեմ թէ ի՞նչ ըսել պատուաւոր կնոջ մը պատիւին հետ խաղալ, կը մտածէր:

Ամբողջ գիշերը երկու ամուսինները գրեթէ անքուն անցուցին, այնքա՛ն ազդուած էին փոխանակուած խօսքերէն:

Տիկին Սաթեն օրերով տունէն դուրս չելաւ, կրկնելով որ չուզեր անհիմն կասկածներու տեղի տալ:

Ի վերջոյ ամուսինը ինք ստիպեց կնոջը որ վերջ մը դնէ այս արգելափակ կեանքին, որ կրնար վնասել ի առողջութեան:

Դ.

Հինգշաբթի օր մը, կէսօրին, երբ Պօղոս Էֆէնտի իր գրասենեակէն դուրս կ'ելլէր ճաշի երթալու համար, խանին խահուէճին իրեն յանձնեց նամակ մը, ըսելով.

— Էֆէնտի՛, հիմա բերին այս նամակը:

— Ո՞վ էր բերողը, հարցուց Պօղոս Էֆէնտի անտարբեր ձեւով մը:

— Տղայ մըն էր... ձգեց գնաց, պատուիրելով որ ձեզի տամ անմիջապէս, վեր պիտի բերէի երբ դուք վար իջաք:

Պօղոս Էֆէնտի նամակը առանց բանալու գրպանը դրաւ.

— Ճաշարանը կը կարդամ, ըսելով մտովի:

Սակայն ճաշարանը մէկ քանի բարեկամներու հանդիպեցաւ որոնց սեղանակից եղաւ ու հետերնին խօսակցութեան բռնուեցաւ:

Երբ անոնք կերակուրը աւարտելով մեկնեցան ու ինք առանձին մնաց, յիշեց իրեն յանձնուած նամակը, զայն գրպանէն հանեց, անփութօրէն պահարանը պատռեց եւ սկսաւ կարդալ: Առաջին տողերէն իսկ խորին յուզում մը նկարուեցաւ դէմքին վրայ, գոյնը նետեց եւ ձեռք թեթեւօրէն դողալ սկսաւ: Քանի ընթերցումը առաջ տարաւ՝ յուզումը այնքան սաստկացաւ: Բարեբախտաբար շուրջի սեղաններուն քով նստողները մեկնած էին եւ ո՛չ որ նշմարեց իր այս ներքին խռովքը: Ընթերցումը աւարտելէ ետքը, բարկութեամբ նամակը ծալլեց ու գրպանը դրաւ, ձեռագիրը պահ մը ուշադրութեամբ քննելէ ետքը:

Ահաւասիկ նամակին պարունակութիւնը.

«Ազնուաշուք Պօղոս էֆէնտի,

«Իբրեւ անկեղծ բարեկամ եւ ձեր ընտանեկան պատիւին ախանձախնդիր անձ մը, հարկ կը զգամ ձեզ իմացնելու ձեր կինը անհաւատարմութեան ճամբուն մէջն է: Երբեք չպիտի ուզէի պարզ կասկածի մը վրայ այսպիսի ամբաստանութիւն մը ընել. բայց, ափսո՜ս, իրողութիւնը բացարձակ ճշմարտութիւն է եւ կրնամ ըսել թէ ես աչքովս իսկ տեսած եմ զայն: Եթէ դուք ալ կ'ուզէք ականատես ըլլալ ձեր կնոջ անհաւատարմական ընթացքին՝ այսօր, հինգշաբթի, ժամը երկուքին, գացէ՛ք Բերա, Ասմալը Մէսճիտ Փողոցը գտնուող Ք. Բասամը եւ հոն 5 թիւ դուռը զարկէք եւ պարոն Արզարը հարցուցէ՛ք:

«Վստահ եղէք որ այս կերպով ամէն բան պիտի իմանաք եւ միեւնոյն ատեն թերեւս միջոց մը պիտի գտնէք ձեր ընտանեկան պատիւը փրկելու:

«Չմոռնամ ըսելու որ տակաւին ո՛չ որ գիտէ ձեր գլխուն եկած փորձանքը, սակայն եթէ այսպէս շարունակուի՝ օր մը անշուշտ ամէն բան երեւան պիտի ելլէ եւ այն ատեն ձեր պատիւը բոլորովին պիտի արատաւորուի:

«Ձեզ սիրող եւ յարգող բարեկամ մը, որ ստիպուած է ս անունը առ այժմ ծածկել, այս դառն իրողութիւնը որ տեսած է հաղորդելու ձեզի:»

Նամակը ո՛ եւ է ստորագրութիւն չէր կրեր, եւ ոչ իսկ

կեղծանուն մը։ Պօղոս Էֆէնտի ի զուր նամակը կրկին գրպանէն հանեց եւ մանրակրկիտ կերպով գիրը զննեց, չկրցաւ բան մը հասկնալ։

— Ծա՞ղ մըն է արդեօք, մտածեց, թշնամական բա՞ն մը, առանց ո՛ եւ է հիման, պարզապէս զիս գրգռելու համար...

Այս մտածումը զինքը պահ մը հանդարտեցուց։ Պօղոս Էֆէնտի, մինչեւ այդ օր պատճառ չէր ունեցած կասկածելու իր կնոջ հաւատարմութեան մասին։ Բայց իր հանդարտութիւնը երկար չտեւեց։

— Նամակը շատ որոշ գրուած է, մտածեց, նոյնիսկ ցոյց տուած է տեղ մը, ուրկէ պիտի կրնամ ամէն բան իմանալ... բայց ո՞վ է այդ պարոն Աբգարը, որուն խօսքը կայ նամակին մէջ։

— Այս ամէնուն մէջ մեքենայութիւն մը կայ, մտածեց, զոր պէտք է երեւան հանել... բայց ի՞նչ կերպով։

Երրորդ անգամ ըլլալով նամակը կարդաց։

— Այո՛, շատ որոշ գրուած է, խորհեցաւ, գուցէ իրաւցընէ անկեղծ բարեկամ մըն մըն է որ ուզած է աչքս բանալ...

Լաւագոյն միջոցն է ցոյց տրուած տեղը երթալ։

Ժամացոյցը նայեցաւ։ Արդէն մէկուկէսն էր։

— Մինչեւ որ երթամ՝ ժամը երկուք կը հասնի մտածեց։

Եւ ուղղուեցաւ դէպի Թիւնէլ։ Այս անակնկալ նամակը վրդոված էր իր ամբողջ էութիւնը եւ հետզհետէ կարծես յուզումը կ'աւելնար։

— Արդեօք իրա՞ւ է, կը խորհէր. Շագիկը ատանկ պատի՞ւս հետ կը խաղայ եւ ես ալ ապուշի պէս բանէ մը տեղեկութիւն չունիմ...

Մտքին մէջ սկսաւ փնտռել թէ ո՞վ կրնար ըլլալ իր կնոջ սիրահարը։ Իր ծանօթներէն ո՛չ մէկուն վրայ կասկած ունէր, մանաւանդ որ Շագիկ իր ընթացքովը ամենափոքր կասկածանքի մը տեղի չէր տուած։

— Եթէ հակառակորդներս իմանան՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ վիճակս…

Ամէնէն աւելի այս գաղափարը իր միտքը կը չարչարէր:

— Նամակը թէեւ կը հաւաստէ՛ որ տակաւին մարդ չգիտեր, բայց տեսնենք ճի՞շտ է, մտածեց.

Վերջապէս՝ բոլոր այս մտատանջութիւններով տոգորուած Պօղոս էֆէնտի հասաւ նամակին ցոյց տուած հասցէին: Տան դուռը բաղխելէ առաջ ժամացոյցը նայեցաւ:

— Երկուքը տասը անցեր է, ըսաւ, արդեօք ո՞ւշ մնացի:

Եւ զարկաւ զանգակը: Դուռը իսկոյն բացուեցաւ:

— Ո՞վ կ'ուզէք, հարցուց յոյն կինը իր մայրենի լեզուով:

— Միւսիւ Արզարը, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի դողահար ձայնով մը:

— Առաջին յարկը, սանդուխին ձախ կողմի սենեակը կը բնակի:

— Հիմա վե՞րն է:

— Այո՛, վերը սենեակն է: Պօղոս էֆէնտի կամաց կամաց վեր ելաւ սանդուխէն: Քանի կը մօտենար իր նպատակին՝ այնքան յուզումը կը սաստկանար:

Սենեակին դրան առջեւ հասնելով, թեթեւ մը հարուածեց:

— Մտէ՛ք ըսաւ ներսէն ձայն մը, Պօղոս էֆէնտի դուռը բացաւ եւ ներս մտաւ: Արզար ոտքի վրայ կեցած էր:

— Հրամմեցէ՛ք, Պօղոս էֆէնտի, ըսաւ վաճառականին:

Այս վերջինը ուշադիր զննեց երիտասարդը, յետոյ վարանոտ շեշտով մը ըսաւ.

— Ներեցէ՛ք ձեզ չեմ ճանչնար…

— Պարոն Արզարն եմ, պատասխանեց երիտասարդը:

— Այսինքն…

— Նամակին մէջ յիշուած անձը:

— Նամակը դո՞ւք գրած էիք։

— Ո՛չ, բայց այդ խնդիրը կարեւորութիւն չունի, փութաց պատասխանելու երիտասարդը, աւելի կարեւորը նայինք եւ մանաւանդ ժամանակ չկորսնցնենք:

— Ի՞նչ բան կ'ուզէք, հարցուց Պօղոս էֆէնտի:

— Ձեր տիկինը, այս ժամուս հոս է…

— Հո՞ս է մի, գոչեց Պօղոս էֆէնտի բարկութենէն դողացող բարձր ձայնով մը:

— Կ'աղաչեմ մի պոռար կրնան ձեր ձայնը լսել…

— Ո՞վ պիտի լսէ, հարցուց Պօղոս էֆէնտի ձայնը քիչ մը ցածցնելով:

— Նախ տիկին Շագիկ եւ յետոյ միւսը…

— Այսինքն… իր բարեկամը ձեր…

— Ո՞ւր են, ըսէ տեսնեմ, շո՛ւտ…

— Կ'աղաչեմ հանդարտեցէ՛ք, ըսաւ երիտասարդը, սանկ ծանր պարագաներու մէջ պաղարիւնութիւնը կորսնցնելու չէ:

— Բայց գիտե՞ս որ ի՛նչ սարսափելի բան մըն է ըսածդ:

— Ափսո՛ս, գիտեմ, պատասխանեց երիտասարդը, բայց…

— Եւ եթէ սուտ կամ սխալ ըլլայ ըսածներդ, ի՛նչպէս պիտի ազատիս ձեռքէս:

— Այդ մասին տարակոյս չունիմ… զուտ ճշմարտութիւնն է խօսածս, պատասխանեց երիտասարդը ամենայն հանդարտութեամբ:

— Ինչ, գոչեց Պօղոս էֆէնտի, տակաւին կը համարձակի՞ս ըսել թէ կինս այստեղ կը գտնուի իր սիրահարին հետ: Սուտ կը խօսիս…

— Բացարձակապէս ճիշդ է ըսածս։

Պօղոս էֆէնտի բարկութենէն դողահար, դէպի դուռը վազեց, բացաւ, դուրս ելաւ եւ գնաց դիմացի սենեակին դրան առջեւ եւ սկսաւ ուժգնապէս հարուածել զայն,

մինչ Արգար իր սենեակին դուռը կիսաբաց թողած՝ կը դիտէր այս եղերական տեսարանը:

— Ո՞վ է ան, լսուեցաւ ներսէն առնական ձայնով մը :

Պօղոս էֆէնտի ամբողջ մարմնովը սարսռաց, ճանչցած էր ձայնը:

— Տիրա՛նն է, ըսաւ մտովի: Տիրա՛նը, իմ գրագիրս…:

Յետոյ պոռաց.

— Բացէ՛ք դուռը…

— Ո՞վ է դուռը զարնողը կրկնեց ձայնը ներսէն:

— Բացէ՛ք:

Ոչ որ մօտեցաւ դրան: Այն ատեն Պօղոս էֆ., կատղած, բորբոքած, ուսովը սոսկալի հարուած մը տուաւ դրան եւ դուռը ճարճատմամբ բացուեցաւ:

Տեսարանը որ յանկարծ բացուեցաւ խաբուած ամուսնոյն առջեւ այնքա՛ն տպաւորիչ էր որ խեղճ մարդը ափիբերան մնաց:

Իր կինը, Շաքիկը, կիսամերկ, բազմոցի մը վրայ, շփոթուած ու շուարած վիճակի մը մէջ, անհղաճար ձեռքով մը իր գուլպաները կը հագնէր, մինչ պարոն Տիրան, նոյնպէս հագուստները հանած, կշտապէր բանթալոնը հագնելու :

Պօղոս էֆէնտի այս տեսարանին հանդէպ բոպէ մը լուռ մնաց, առանց կարենալ բառ մը արտասանելու: Յետոյ խեղդուկ ձայնով մը պոռաց.

— Ի՞նչ է այս խաղքութիւնը…

Տիրան ու Շաքիկ, առանց պատասխանելու, կը շարունակէին հագուիլ:

Պօղոս էֆէնտի որ դուռը գոցած էր ու քայլ մը յառաջացած սենեակին մէջ՝

— Անամօթնե՛ր, խայտառակնե՛ր, պատիւս փարայի մը ըրիք, կ՚ոռնար, սպառնական ձեւով ձեռքը բարձրացուցած:

Տիրան արդէն իսկ բանթալոնը հագած՝ վզնոցը կը կապէր, հայելիին դիմաց անցած, մինչ Շաքիկ կօշիկին կռնակ-

ները գնելու զբաղած էր:

— Բա հիմա ի՞նչ երեսով մարդու երես պիտի նայինք, գոչեց Պօղոս էֆէնտի քայլ մըն ալ առաջ երթալով դէպի Շագիկի նստած բազմոցը:

Կինը առանց պատասխանելու այս նեղացուցիչ հարցումին՝ ոտքի ելաւ եւ գնաց դէպի աթոռ մը որուն վրայ դրուած էր իր շրջազգեստը:

— Ո՞ւր ես, քեզի կը խօսիմ կոր, պոռաց ամուսինը դողահար ձայնով մը·

— Առանձ մի՛ պոռար, հիմա տունինները ոտքի կ՚ելլան, պատասխանեց կինը տարօրինակ հանդարտութեամբ մը:

— Երբն անիծեմ տունինները...

— Ես քու պատիւիդ համար կ՚ըսեմ կոր, պատասխանեց Շագիկ, ուզածիդ չափ պոռա՛, դուն խաղք կ՚ըլլաս . . . :

Այս խօսքերը, զարմանալի բան, իրենց ազդեցութիւնը ունեցան: Պօղոս էֆէնտի ձայնը ցածցուց եւ աւելի մեղմօրէն ըսաւ.

— Բա՛, աս ի՞նչ փորձանք էր գլխուս բերիր, աս ի՞նչ խայտառակութիւն է... հիմա լուրերը ի՞նչ պիտի ըսեն... քառասուն տարուան պատիւս մէկ փարայի ըրիր...

Յանկարծ նշմարեց Տիրանը որ տնեղային աճապարանքով մը իր ժաքէթը կը հագնէր·

— Ծօ՛ ապերախտ, գոչեց, ատա՞նկ տխուր ընէիր ինծի . . .

— Էֆէնտի, ի՞նչ ըրի որ կմկմաց Տիրանը:

— «Տանձա» ի՞նչ պիտի ընէիր, խայտառակ, սրիկայ... կորսուէ՛ աչքիս առջեւէն, մէյ մըն ալ երեսդ չտեսնամ . . .

Տիրան արդէն հագուած էր: Շուրջը նայեցաւ ֆէսը գտնելու համար եւ զայն նշմարեց դարակի մը վրայ: Հանդարտաքայլ գնաց դէպի դարակը, ֆէսը առաւ, վրայի փոշիները թօթուեց ձեռքովը, գլուխը դրաւ եւ դէպի դուռ ուղղուեցաւ:

— Ո՞ւր կ՚երթաս, պոռաց Պօղոս էֆ.։
— Հրաման մը ունի՞ք, կմկմած միւսը։
— Դուրս կորսուէ՛...
Տիրան դուռը բացաւ եւ աներեւոյթ եղաւ։ Երբ այր ու կին առանձին մնացին, Շագիկ իր ամուսնոյն դարձաւ եւ յանդիմանական շեշտով մը ըսաւ.
— Հաւնեցա՞ր ըրածիդ։
— Հէ՞, գոչեց խեղճ մարդը շփոթած՝ իր կնոջ այս անակնկալ հարցումէն։
— Հաւնեցար ըրածիդ, կրկնեց Շագիկ նոյն շեշտով։
— Ի՞նչ ըրի որ...
— Դեռ ի՛նչ պիտի ընես տունը տակն ու վրայ դարձուցիր։
— Ո՞ր տունը...
— Այս օտարականներուն մէջ կը փայլէ՞ր որ զայիր պոռայիր կանչէիր... ո՛վ գիտէ ներս մտած ատենդ ալ ի՛նչեր ըսիր...
— Բան մըն ալ չըսի, պատասխանեց Պօղոս էֆ., իմ ըսելուս պէտք չէ մնացեր արդէն...
— Աստեղ ո՛չ որ կը ճանչնայ ինծի...
— Դուն անանկ գիտես, պատասխանեց Պօղոս էֆ., որ կամաց կամաց իր հանդարտութիւնը գտնել վերսկըսած էր։
— Ես իմ ըսածս գիտեմ...
— Մէյ մըն ալ դէմի սենեակը եղող մարդուն հարցուր տեսնենք...
— Դէմի սենեակը ո՛վ է որ...
— Չեմ գիտեր, երիտասարդ մը կար, ա՛ն ըսաւ ինծի որ դուն ու Տիրան օլաճախը այս սենեակը կը գըտնուիք։
— Անունս տուա՞ւ...
— Հրամմեր ես, անունդ տուաւ, փօսթա՛լ, գոչեց Պօղոս էֆէնտի յանկարծ կրկին բարկանալով։
Շագիկ գողահար ձեռքով մը իր արդուզարդը աւարտեց եւ հայելիին դիմացը անցնելով գլխարկը դրաւ։

— Քա հիմա աս եղածը մեր գեղին մէջ իմացուի նէ, ինչ պիտի ընենք, գոնէ ասիկա ալ չմտածեցի՞ր, գոչեց Պօղոս էֆէնտի, ինտո՞ր պիտի ազատինք Սաթենին բերնէն:

— Դուն գործը ապանկ վէրվէրէ չի տասնէ՝ անիկա ուրկէ՞ պիտի իմանայ եղածը…

Երկու ամուսիններուն միջեւ պահ մը լռութիւն տիրեց: Կինը, իր արդուզարդը աւարտած, ոտքի վրայ կեցած էր, մինչ Պօղոս էֆէնտի խոշոր քայլերով սենեակը կը չափչփէր խոր մտածումի մէջ թաղուած:

Յայտնի էր որ ծանր, վճռական որոշում մը տալու վրայ էր:

Ցանկարծ կեցաւ եւ շեշտակի կնոջը նայելով ըսաւ.

— Հիմա ասկէ պիտի ելլաս շիտակ մօրդ տունը պիտի երթաս…

— Ի՞նչ, թոթովեց Շագիկ սարսափած:

— Մօրդ տունը պիտի երթաս, մէյ մըն ալ ոտքդ իմ տունս չպիտի դնես… հասկցա՞ր:

Եւ սպառնական կերպով ձեռքը բարձրացուցած՝ աւելցուց.

— Շուտ կորսուէ՛, եթէ ոչ ձեռքէս գէշութիւն մը պիտի ելլայ.

Եւ սակայն Շագիկ տեղէն չշարժեցաւ: Ցուզուած, այլայլած, սկսաւ արտասուել:

— Կորսուէ՛, ոռնաց ամուսինը:

— Ներէ՛, գոչեց կինը, ծունկի գալով ու իր էրկան ոտքերուն փարելով, բայց միւսը բրտօրէն ոտքի հարուածով մը զայն հեռուն հրեց:

Այն ատեն Շագիկ, գետնամած, սկսաւ աւելի դառն հեծեծանք մը արձակել:

Պօղոս էֆէնտի նորէն սկսաւ ման գալ սենեակին մէջ, առանց բառ մը արտասանելու:

Ետոյ կեցաւ կնոջը դէմ եւ ակռաներուն մէջէն մռլտաց.

— Իմ ուշախի՜ս, Տիրանին հետ, անամօթ... քա՛ ատ ապուրը պիտի ուտէիր նէ՛ գոնէ ինէ մեծ, ինէ հարուստ մէկու մը հետ ուտէիր...

Սկիզբէն ի վեր Պօղոս էֆէնտին տանջող մտածումը այս էր. եթէ իր կինը գտնար «շնորհքով» մարդու մը հետ, հարուստ վաճառականի մը կամ դրամատէրի մը հետ, գուցէ շատ չպիտի զգածուէր:

— Քա ա՛լ մարդ չգտար, այդ «ճապրնիի» կտորի՞ն այր տնկեցիր, գոչեց բռունցքը բարձրացուցած, քա ընա՛ւ արժանապատուութիւն չունի՞ս դուն... խօղը ի՞նչ պիտի ըսէ հիմա... Պօղոս էֆէնտիին կնիկը իրենց գրագիրը կը սիրէ եղեր... թո՛ւ անամօթ...

— Ներէ՛, Պօղոս էֆէնտի, կ'աղերսէր կինը, միշտ գետնամած:

— Ներելի՞ք տեղ թողուցի՞ր ես... շուտ կորսուէ՛, մօրդ տունը դարձիր... այլես չտեսնայ քեզի:

— Սրկէ հոնա չեմ երթար, պատասխանեց Շագիկ անկարծ ոտքի ելլելով ու իր պաղարինութիւնը գըտ-

— Ո՞ւր հրամմեցիր...

— Սրկէ հոնա չեմ երթար...

— Քու գլուխդ կը ջախջախեմ հիմա:

— Ինչ կ'ուզես ըրէ՛, ծեծէ, մեռցուր, տեղ մըն ալ չեմ երթար, ես իմ պատիւս ոտնակոխ չեմ ըներ:

— Սուտը նայեցէ՛ք. գոչեց Պօղոս էֆ. սրտմտած. դեռ պատիւի խօսք կ'ընէ կոր...

— Հարկաւ կ'ընեմ, ես քեզի պէս չեմ որ իմ պատիւս ամենուն բերնին ծամոց ընել տամ...

-- Քա ես ի՞նչ ըրած ունիմ, փօսթա՛լ...

— Տանա ի՞նչ պիտի ընես...

— Ամէն բան իմանալէս ետքը ձայն չհանէ՞մ, տեղս նստէ՞մ:

— Թող ձայն հանէիր, բայց ոչ այս կերպով, պարապ տեղը խաղք եղար Տիրանին քով...: Աս եղածը մարդ չէր գիտեր ամէնուն իմացուցիր կամ կ'ուզես կոր իմացնել: Ըսենք որ խօսքդ մտիկ ըրի ու մօրս քով դարձայ, ամէն

մարդ պիտի իմանայ որ քեզի կը խաբեմ եղեր, Տիրանը կը սիրեմ եղեր, եւլն., ի՞նչ պիտի շահիս անկէ... ձայն չհանես նէ՝ ամէն բան ծածուկ կը մնայ, քու պատիւդ ալ չվնաս-ուիր... ատանկ բաներ շատ ընտանիքներու մէջ կը պատա-հին, բայց ձայնը դուրս չելլար... ատանկ փաթթուը հանելով գործ չունենուիր:

Պօղոս էֆէնտի առանց պատասխանելու մտիկ կ'ընէր իր կնոջ պերճախօսութեան: Կը զգար թէ ճշմարտութիւն-ներ կային ըրած դիտողութիւններուն մէջ եւ թէ թերեւս կարելի պիտի ըլլար ամէն բան ծածուկ պահել ու իր պա-տիւին արատ մը չբերել: Շաքիկ տեսնելով որ ամուսինը լուռ կը մնայ հասկցաւ որ խօսքերը ազդեցութիւն ընել կը սկսէին ու անկէ քաջալերուած՝ շարունակեց.

— Կը խոստովանիմ որ «խալթ» մըն էր ըրածս, յան-ցաւոր եմ, եւ թէ անկեղծօրէն ներում կը խնդրեմ ու կը կը խոստանամ մէյ մըն ալ ատանկ բան չընել... միւս կողմէ խիղճս հանգարտ է սակայն, որովհետեւ մինչեւ այսօր պա-տիւդ միշտ բարձր բռնած եմ...

— Տիրանին պէս մէկու մը հե՞տ:

— Որու հետ ըլլայ՝ ըլլայ, խնդիրը ան է որ մարդ չէ իմացած:

— Չէ իմացած մի... չէ իմացած մի, գոչեց Պօղոս էֆ. գողահար ձայնով մը, հապա ասիկա ի՞նչ է...

Ու գրպանէն անստորագիր նամակը առնելով նետեց իր կնոջ.

Շաքիկ նամակը բացաւ, կարդաց եւ չկրնալով ուրիշ խօսք մը գտնել, քթին տակէն փսփսաց.

— Թշնամիի գործ է աս...

Յետոյ յանկարծ աւելցուց.

— Արգարը ո՞վ է...

— Ես ինչ գիտնամ երիտասարդ մը... դիմացի սենեակը կը նստի կոր ու ամէն բան տեղն ի տեղօր գիտէ կոր... անոր բերանը ինչպէս պիտի գոցենք:

— Նամակն ալ ան գրած ըլլալու է ըսաւ Շաքիկ, հիմա

ամէն բան կը հասկցուի կոր... կ՚երեւայ թէ այդ երիտասարդը մեզ տեսեր ու ճանչցեր է ու եկեր քեզի խաղ տուեր է...

— Կրնայ ըլլալ, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի, բայց ի՞նչ պիտի հետեւցնես ասկէ:

— Պարզապէս սա պիտի ըսեմ որ պէտք է երիտասարդին բերանը գոցել... այն ատեն խնդիրը կը լմըննայ:

— Ի՞նչպէս...

— Չեմ գիտեր... թերեւս դրամով:

Հիմա Պօղոս էֆէնտիին բարկութիւնը գրեթէ բոլորովին անցած էր: Կացութիւնը կը դառնէր չէզոք անձի մը պէս, երբ թէ խնդիրը իր վրայ չդառնար: Ամէնէն շատ զինքը նեղացնող բանն էր հրապարակային գայթակղութիւնը որ կրնար թէ՛ նիւթապէս եւ թէ՛ բարոյապէս վնասել իրեն: Եթէ վստահ ըլլար որ ամէն բան ծածուկ պիտի մնար, թերեւս նոյնիսկ ներէր իր կնոջը եւ մոռնար այս դժնդակ իրողութիւնը.

— Վա՜յ, եթէ Մարգար էֆէնտիենց բերանը իյնանք, ըսաւ, դառնալով իր սեւեռուն գաղափարին:

— Ուրկէ՞ ուր պիտի իմանան, պատասխանեց Շա-գ :

— Այդ Տիրանը պիտի երթայ ամէն բան պատմէ:

— Երբեք. շատ ստորին արարած մը ըլլալու է որ անանկ բան մը ընէ:

— Զինքը վռնտելուս համար գուցէ վրէժ լուծել ուզէ:

— Բարկութեանդ միջոցին քիչ մը խիստ վարուեցար հետը, բայց վնաս չունի, անոր բերանը գոցելը դիւրին է, դուն ան գործը ինծի ձգէ:

— Իսկ դէմի երիտասա՞րդը...

— Ահա բուն խնդիրը:

— Արդեօք հիմա երթամ անմիջապէս զինքը տեսնե՞մ...

— Կարծեմ լաւագոյն միջոցը այդ է:

Պօղոս էֆէնտի փոքրիկ վարանումէ մը ետքը ըսաւ իր կնոջը։

— Դուն մէյ մը ճլ տուն դարձիր տեսնեմ...

Շագիկ չափազանց գոհ՝ այսքան աժան ազատելուն՝ անմիջապէս սենեակէն դուրս ելաւ եւ դէպի սանդուխը ուղղուեցաւ։

Ամուսինը վայրկեան մը սպասեց, մինչեւ որ լսեց տան դրան բացուիլը եւ իր կնոջ հեռանալը. յետոյ սիկառէթ մը վառեց, քանի մը անգամ քաշեց եւ սենեակէն դուրս ելլելով գնաց Աբգարի սենեակին դուռը բաղխելու։

Բայց պատասխան չստացաւ։ Կրկին բաղխեց, սակայն ի զո՛ւր։ Դուռը բանալ փորձեց, կղպուած էր։

— Մեկներ է կ'երեւայ որ, մտածեց։

Նոյն միջոցին նշմարեց յոյն կինը որ զինքը առաջին անգամ ընդունած էր։

— Միւսիւ Աբգարը իր սենեակը չէ՞, հարցուց։

— Ոչ, դուրս ելաւ, պատասխանեց կինը։

— Շատո՞նց ի վեր է...

— Քառորդ ժամ մը կայ։

Պօղոս էֆ. ուզեց հարցափորձել կինը, բայց նախ հարկ սեպեց ինքզինքը ներկայացնելու։

— Գիտէ՞ք ես ո՛վ եմ, հարցուց։

— Չէ՛, պատասխանեց միւսը, առաջին անգամն է որ ձեզ կը տեսնեմ։

— Այս տեղէն դուրս ելլող կնոջ ամուսինն եմ։

— Գուշակեցի, պատասխանեց կինը թեթեւ մը ժպտելով։

Ետոյ, լուրջ կերպարանք մը առնելով յարեց.

— Եթէ գիտնայինք որ գործերնիս ամուսնացած կնոջ հետ էր, երբեք սենեակը չէինք տրամադրեր իրեն, որովհետեւ այստեղ պատուաւոր տուն մըն է եւ մեր տանտիրուհին չախորժիր որ իր տանը մէջ անվայել բաներ պատահին։

— Այս սենեակը ո՞վ վարձած էր, հարցուց Պօղոս էֆ.

յայն կնոջ հետ դառնալով այն սենեակը ուր Շաւիկ եւ Տիրան գտնուած էին։

— Ձեր տիկինը, պատասխանեց միւսը։

— Ի՞նք կը վճարէր վարձքը։

— Այո՛, կմկմաց կինը որ կը սկսէր նեղուիլ այս հարցաքննութենէն։

— Որչա՞փ ատենէ ի վեր սենեակը բռնած էր։

— Չեմ գիտեր... ես ատանկ խնդիրներու մէջ խառնուիլ չեմ ուզեր։

Պօղոս Էֆէնտի տեսաւ կնոջ խօսելու մասին ցոյց տուած դժկամութիւնը եւ անոր լեզուն բանալու համար դիմեց ամէնէն գործնական միջոցին։

— Ա՛ռ, աս ոսկին եւ տեղն ի տեղօր պատասխանէ բոլոր ընելիք հարցումներուս, ըսաւ ոսկի մը սահեցնելով կնոջ ձեռքը, մի՛ վախնար ինչ որ ըսես իմ բովս պիտի մնայ... միայն թէ կ՚ուզեմ մէկ քանի տեղեկութիւններ առնալ։

Ոսկին իր հրաշալի ազդեցութիւնը գործած էր արդէն։

Իբրեւ ամուսին իրաւունքնիդ է ամէն բան հասկնալ, եթէ ուրիշ մէկը ըլլար՝ ոչ թէ մէկ ոսկիով այլ նոյնիսկ տասը ոսկիովալ բերանս չէր բանար ու խօսք մը չէր ըսեր, բայց քանի որ դուք կնոջ ամուսինն էք ձեր իրաւունքն է ամէն բան գիտնալ... ես ամէն բանին շիտակը կը խօսիմ։

— Շատ շնորհակալ եմ, նախ ըսէ թէ ո՞րչափ ատենէ ի վեր այս սենեակը վարձած է կինս։

— Վեց եօթը ամիս կայ, պատասխանեց կինը մտքի հաշիւ մը ընելով։

— Շաբաթը քանի՞ անգամ կինս կուգար հոս,

— Մէկ անգամ... հինգշաբթի օրերը։

— Միշտ միեւնո՞յն մարդուն հետ։

— Այո՛...

— Միասի՞ն կուգային։

— Ոչ՛, ընդհանրապէս ձեր կինը առաջ կուգար եւ քիչ ետքն ալ միւսը... շիտակը ըսելու համար մեծ զգու-

շութեամբ կը փարուէին… երբեք միասին դուրս չէին ելլար, այլ զատ զատ… կը զարմանամ որ հակառակ այս զգուշութիւններուն դուք կրցեր էք ամէն բան իմանալ:

— Իսկ դիմացի սենեակը բնակող երիտասարդը ո՞վ է…

— Միւսին Արգար է անունը

— Գիտեմ, ի՞նչ գործ կ'ընէ:

— Կարծեմ վաճառականի քով գրագիր է…

— Ո՞ր վաճառականին քով:

— Չեմ գիտեր… արդէն դեռ նոր եկած է հոս, հազիւ ամիս մը կայ:

— Ինք տեղեկութիւն ունէ՞ր կնոջս ընթացքին մասին…

— Այո՛, պատասխանեց կինը. նոյնիսկ անունով կը ճանչնար թէ՛ ձեր կինը եւ թէ երիտասարդը եւ ինք մեզի ըսաւ անոնց բո՛ւն անունը, անկէ առաջ մենք տիկինը կը ճանչնայինք իբրեւ Մատամ Մառի: Չմոռնամ ըսելու որ Արգար շատ կը հետաքրքրուէր ձեր կնոջ եւ իր սիրահարին մասին… եւ ամէն հինգշաբթի ցերեկը իր սենեակը կը մնար, անշուշտ զանոնք լրտեսելու համար… այդ երիտասարդը ինծի քիչ մը կասկածելի կ'երեւայ:

— Ինծի ալ այնպէս, պատասխանեց Պօղոս էֆ.:

— Բայց դուք ի՞նչպէս իմացաք ձեր կնոջ այս տան մէջ գտնուիլը:

— Անստորագիր նամակէ մը…

— Անպաճառ միւսին Արգարը գրած ըլլալու է:

— Ատանկ կ'երեւայ… անկէ զատ ինք ընդունեց զիս սենեակը եւ ըսաւ թէ կինս իր սիրահարին հետ դիմացի սենեակն էր:

— Վա՛յ անպիտան… կը վայլէ՞ ատ ըրածը: Պարապ տեղ ձեր հանգիստը խռովեց այսպէս:

— Կը փափաքէի անգամ մը այդ երիտասարդին հետ տեսնուիլ:

— Չեմ կարծեր որ կէս գիշերէն առաջ վերադառնայ:

— Իսկ առտուները մինչեւ քանի՞ այստեղ է:

— Առտուները շատ կանուխ կը մեկնի: Եթէ կ՚ուզէք ձեր հասցէն ձգեցէ՛ք հոս, թող ինք գայ ձեզ տեսնայ:

Այս առաջարկը շատ լաւ թուեցաւ Պօղոս Էֆէնտիին որ թուղթի մը վրայ իր հասցէն գրեց եւ յոյն կնոջ յանձնեց:

Թաղական Խորհուրդի ատենապետը այլեւս գործ մը չունէր այս տան մէջ, ուստի մնաս բարով ըսելով մեկնեցաւ եւ ուղղակի գնաց իր գրասենեակը: Քանի մը ժամէ ի վեր իր կրած յուզումները այնքա՜ն վրդոված էին զինքը որ կարողութիւն չունէր գործերովը զբաղելու: Շաքիկի արարքը միշտ կը ցցուէր իր երեւակայութեան առջեւ՝ բոլոր անախորժ հետեւանքներովը:

Եթէ գործը իմացուի՝ պատիւս փարայի մը պիտի ըլլայ, կը մտածէր, թաղին մէջ չպիտի կրնամ մնալ...:

Այս պատահականութիւնն էր որ ամէնէն աւելի կը խռովէր զինքը:

Եթէ վստահ ըլլար որ գործը բացարձակապէս գաղտնի պիտի մնար՝ շատ հոգ չպիտի ընէր իր գլխուն եկած փորձանքին համար:

Պօղոս Էֆէնտի, շատերու պէս, անանկ համոզուած էր թէ մարդուս պատիւը անարատ կը մնայ այնքան ատեն որ հանրային կարծիքը առիթ չունենար զայն քննադատելու:

Ժամերով, գրասենեակին մէջ խորհեցաւ գործը գաղտնի պահելու միջոցներուն վրայ:

Շատ վախ չունէր յոյն կնոջմէն որ իբրեւ օտարական անշուշտ չէր կրնար հետաքրքրուիլ իրմով եւ կամ պատմութիւնը տարածել հոս ու հոն: Խնդիրը Արշակն ու Տիրանը լռեցնելուն վրայ էր: Առաջինը թերեւս կարենար դրամի ուժով իր կողմը շահիլ, իսկ Տիրա՞նը...

Ահաւասիկ խնդիրը, իրաւ է որ Շաքիկ հաւատացած էր

որ իր սիրածը լուռ պիտի մնար, բայց այս հաւաստումը կատարելապէս չէր փարատեցներ Պօղոս էֆ.ին.

— Մէկ միջոց մը կայ Տիրանին լեզուն բերանը գոցելու, կը մտածէր. այն է՝ զինքը դարձնել իր պաշտօնին մէջ պահել:

Այս բանը անշուշտ շատ ծանր կուգար իրեն, եւ "նախ՝ իբրեւ անկարելի նկատեց, բայց յետոյ, կամաց կամաց, ընտելացաւ այս գաղափարին:

— Եթէ զինքը հանեմ, առանց իր գործին մէջ որոշ յանցանք մը ըրած ըլլալու, խորհեցաւ, ամէնուն եւ մանաւանդ իմ միւս պաշտօնեաներուս ուշադրութիւնը պիտի գրաւէ եւ ո՛վ գիտէ ինչ մեկնութիւններ պիտի տան:

Միւս կողմէ, Տիրան, որպէս զի իր հաւատարմութեան մասին կասկածներ չըլլան, թերեւս պիտի ուզէ բո՛ւն իրողութիւնը բանալ, ցոյց տալու համար թէ բոլորովին տարբեր պատճառաւ մը հանուած է բանէն...

Այս մտածումներով տոգորուած՝ Պօղոս էֆ. մեկնեցաւ գրասենեակէն եւ դէպի տուն դիմեց:

Երբ հասաւ իր բնակարանը, առաջին անգամ կինը հարցուց իր սպասուհիին:

— Հանըմը քիչ մը անհանգիստ էր, պառկեցաւ, պատասխանեց սպասուհին, եւ ըսաւ որ կերակուր չպիտի ուտէ:

— Ի՞նչ ունի, հարցուց Պօղոս էֆ.

— Գլուխը կը ցաւի կոր...

Արդարեւ Շաքիկ իր կրած յուզումներէն քիչ մը հիւանդացած էր եւ տուն հասնելէն անմիջապէս ետքը սենեակը քաշուած ու անկողին մտած էր:

Պօղոս էֆէնտի գոհ եղաւ կնոջը այս անհանգստութենէն: Անոր հետ երես առ երես գտնուիլը շատ ախորժելի չպիտի ըլլար այս միջոցիս: Մանաւանդ որ կը վախնար թէ՝ իր պաղարիւնութիւնը չպիտի կրնար պահել ու անախորժ տեսարաններ պիտի պատահէին տան մէջ:

Առանձին ճաշեց եւ յետոյ, իր սովորութեան համեմատ, սկսաւ օրուան թերթը աչքէ անցունել:

Այսպէս ընթերցումի մէջ թաղուած էր երբ սենեակին դուռը բացուեցաւ եւ ներս մտաւ Մկրտիչ աղա, Թաղական խորհուրդի իր պաշտօնակիցը: Պօղոս էֆէնտի թերթը մէկ կողմ դրաւ իր բարեկամը ողջունելու համար:

— Բարի եկար, հրամմեցէ՛ք, նստեցէ՛ք, ըսաւ թիկնաթոռ մը ցոյց տալով:

Մկրտիչ աղա նստաւ: Չափազանց յուզուած ու այլայլած դէմք մը ունէր զոր վաճառականը չնշմարեց:

— Առանձի՞ն էք, հարցուց:

— Այո՛, պատասխանեց Պօղոս էֆ.:

— Տիկինը հոս չէ՞:

— Հոս է, բայց քիչ մը անհանգիստ է...:

Երկու բարեկամներուն միջեւ բոպէ մը լռութիւն տիրեց. Մկրտիչ աղա նեղուած կերպարանք մը ունէր եւ հետզհետէ իր յուզումը կ'աւելնար: Պօղոս էֆէնտի նշմարեց ասիկա...

— Ի՞նչ կայ, հարցուց, վրանիդ տարօրինակ վիճակ մը կը տեսնեմ կոր...

— Այսինքն, այո՛, քիչ մը յուզուած եմ, կմկմաց:

— Ինչո՞ւ համար, մէկու մը հետ խնդի՞ր մը ունեցար...

— Չէ՛, միայն թէ... քիչ մը առաջ...

Եւ թաղականը լռեց, առանց խօսքը ամբողջացնելու:

— Ի՞նչ կայ, խօսէ տեսնենք, պնդեց Պօղոս էֆէնտի որ չէր հասկնար իր բարեկամին վարանոտ ընթացքին պատճառը:

— Շիտակը, Պօղոս էֆէնտի, չեմ համարձակիր կոր...

— Ի՞նչ բանի վրայ է խնդիրը:

— Խնդիրը ձեր անձին վրայ է... Թէեւ չէի ուզեր սանկ գործերու խառնուիլ, բայց միւս կողմէ լռելն ալ անկարելի է, մանաւանդ որ խօսքը ամենուն բերանն է եւ կը զարմանամ որ դեռ ձեր ականջը չէ հասած:

— Աստուծոյ սիրուն, ի՞նչ է աս խօսքը ըսէ՛ մենք ալ հասկնանք:

— Ճանըմ պարզապէս զրպարտութիւն մը, ո՛վ գիտէ ո՛ր սրիկան մէջտեղ նետեր է... բայց անանկ մանրամասնութիւններով կը պատմուի կոր...

Փօղոս էֆէնտի յանկարծ թեթեւ մը տժգունեցաւ: Զգաց թէ խնդիրը ի՛նչ բանի շուրջ կը դառնար եւ դողահար ձայնով մը հարցուց.

— Իմ ընտանեկան պատիւի՞ս վերաբերեալ բան մըն է:

— Այո՛... ճիշդ գուշակեցիր, պատասխանեց միւսը:

— Պատմէ՛ տեսնենք... դարձեալ Մարգար էֆէնտիի փէշին տակէ՞ն ելած բան մը պիտի ըլլայ:

— Ինծի ալ անանկ կուգայ, պատասխանեց Մկրտիչ աղա:

Փօղոս էֆէնտի սիկառէթ մը փառեց, հատ մըն ալ իր բարեկամին տուաւ եւ իր պաղարիւնութիւնը պահելու համար հզօր ճիգ մը ընելով յարեց.

— Պատմէ նայինք սա լսածներդ.

— Փօղոս էֆէնտի, գիտցած ըլլաս որ ես այդ ըսուածներուն բնա՛ւ չհաւատացի:

— «Ճանըմ», ես գիտեմ տեսակ ըլլալը... դուն պատմէ՛ տեսնենք:

— Այսօր ձեր տիկինը Բերա գնա՞ց, հարցուց Մկրտիչ աղա:

— Այո՛, գնաց, կմկմաց Փօղոս էֆէնտի, է՛յ ասկէ ի՞նչ կ՚ելլայ:

— Իբր թէ տուն մըն է եղեր, դուք ալ վրայ հասեր էք... հոն ձեր պաշտօնեան կայ եղեր... անունն ալ ըսին, միւսիւ Տիրան...

Փօղոս էֆէնտի ամբողջ մարմինովը սարսռաց: Գերմարդկային ճիգ մը ըրաւ իր պաղարիւնութիւնը պահելու համար, յետոյ դողահար ձայնով մը հարցուց.

Ուրիշ ի՞նչ լսեցիր:

— «Ճանըմ», կարգ մը մանրամասնութիւններ... իբր թէ դուն նամակ մը առեր ես եղեր, ասկէ իմացեր ես թէ տիկինը այսինչ տունն է այդ միւսիւ Տիրանին հետ, հոն գա-

ցեր ես, հոն երիտասարդ մը կայ եղեր Աբգար անունով, անիկա քեզ ընդուներ է եւ ցոյց տուեր է այն սենեակը ուրտեղ... տեսակ տեսակ խօսքեր, էֆէնտիմ, ո՛ր մէկը ըսեմ...: Նորէն կը կրկնեմ, ես բնաւ չհաւատացի, բայց ուզեցի որ ձեզի ըսեմ որպէս զի գիտնաք... Թաղին մէջ ամէնուն բերանն է ։

— Բայց ո՞վ է այս բաները ըսողը:

— Ես ընկեր Կայծունիէն իմացայ...- բայց ուրիշներ ալ նոյն բանը պատմեր են... կ'երեւայ որ խօսքը Մարգար էֆէնտիին տունէն ելեր է...։ Այդ Աբգար ըսուած երիտասարդը հոն է եղեր:

— Ո՞ւր է եղեր, գոչեց Պօղոս էֆէնտի:

— Մարգար էֆէնտիին տունը: Դուն ատանկ երիտասարդ մը կը ճանչնա՞ս:

— Ոչ՛, չեմ գիտեր կոր, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի:

— Ես արդէն ըսի որ ծայրէ ի ծայր սուտ ըլլալու է :

— Այդ Աբգարը դուն տեսա՞ր:

— Ոչ՛, բայց Կայծունին ըսաւ որ անկէ լսեր է պատմութիւնը: Այս պատճառաւ ալ սուտ կ'ըլլա՞յ:

Պօղոս էֆէնտի ոտքի ելաւ, սենեակին մէջ պահ մը շրջեցաւ, սիկառէթ մը վառեց եւ յետոյ հարցուց.

— Այդ Աբգարը ի՞նչ գործ ունի եղեր Մարգար էֆէնտիին տունը:

— Կարծեմ իրեն մէկ հեռաւոր ազգականն է եղեր:

— Հէ՞, գոչեց Պօղոս էֆէնտի, այս նոր յայտնութենէն սարսափած:

— Կայծունին այնպէս ըսաւ... բայց տեսնենք իրա՞ւ է, դուն անանկ մարդ չես ճանչնար եղեր, ուրեմն բոլոր այս պատմութիւնը ո եւ է հիմ չունի:

— Ա... չեմ ճանչնար, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի, բայց...

— Կը տեսնեմ որ պարապ տեղը ձեզի խրար անցուցի,

եթէ գիտնայի որ այսքան պիտի յուզուիք՝ բնաւ խօսք չէի բանար, ըսաւ Մկրտիչ աղա:

— Այդ Արգարը անգամ մը չե՞նք կրնար տեսնել, ըսաւ Պօղոս էֆէնտի առանց իր բարեկամին խօսքերուն ուշադրութիւն դարձնելու:

— Իրա՛ւ որ չեմ գիտեր թէ ինչպէս կարելի է... բայց ինչ օգուտ այդ երիտասարդը տեսնելէն:

— Այսինքն կ'ուզէի հասկնալ թէ ինչ նպատակի համար այս խօսքերը կը տարածէ կոր.

— Ատիկա շատ պարզ է, պարզապէս թշնամութեան համար:

— Բայց ես այդ տղուն հետ բան մը չունիմ:

— Ըսի ձեզի որ Մարգար էֆէնտիի ազգական է եղեր, ատիկա բաւական է ամէն բան բացատրելու:

Պօղոս էֆէնտի չպատասխանեց: Խորին մտածումի մէջ թաղուած կը թուէր: Մկրտիչ աղա զղջացած էր գալուն եւ այդ խօսքերը բանալուն: Ինք կ'ենթադրէր թէ լուածները զրպարտութիւններ էին եւ թէ Պօղոս էֆէնտի պիտի կրնար զանոնք մէկ բառով հերքել. Իսկ հիմա կը տեսնէր թէ, ընդհակառակը, իր բարեկամը ոչ թէ կարող չէր եղած հերքելու, այլ նոյն իսկ գրեթէ պատմութեան ճշդութիւնը կը հաստատէր իր յուզուած ու շփոթած կերպարանքովը:

— Կ'երեւայ որ բոլոր լսածներս ճիշդ են, խորհեցաւ Մկրտիչ աղա եւ այս մտածումը զինքը խորապէս վրդովեց:

Կամաց մը ոտքի ելաւ եւ մեկնելու պատրաստուեցաւ, սակայն Պօղոս էֆէնտի ձեռքի շարժումով մը կեցուց զինքը:

— Նստէ՛, կ'աղաչեմ:

Թաղականը նստաւ:

— Կը ներես, շատ յուզուած եմ, ըսաւ Պօղոս էֆէնտի, անոր համար թերեւս էլէյ պակաս խօսքեր ըսեմ, ուստի կը խնդրեմ որ իբրեւ մտերիմ եւ հնամեայ բարեկամ մեր փոխանակած խօսքերը բոլորովին ծածուկ մնան:

— Այդ մասին կատարելապէս վստահ կրնաս ըլլալ իմ վրաս :

— Այս միջոցիս քեզ իբրեւ եղբայր նկատելով է որ կը խօսիմ :

— Շնորհակալ եմ ձեր ցոյց տուած վստահութենէն:

— Հիմա ինծի մտիկ ըրէ՛ , ըսաւ Պօղոս էֆէնտի դողահար ձայնով մը, քիչ մը առաջ ինչ որ պատմեցիր ամէնքն ալ կէտ առ կէտ ճիշդ են...

— Ինչ կ'ըսէք, Պօղոս էֆէնտի, գոչեց Մկրտիչ աղա այս յայտնութենէն այլայլած:

— Այո՛, բարեկամ ճիշդ են... Ինչ հարկ կայ ուրանալու քանի որ ամէն բան երեւան ելած է արդէն:

— Երբեք չէի կրնար հաւատալ որ տիկինը...

— Ես ալ այնպէս. բայց իրողութիւնը այս է:

Հիմա կը մնայ դարման մը խորհիլ, գայթակղութեան առաջքը առնելու համար: Իբրեւ անկեղծ բարեկամ ինչ խորհուրդ կու տաս ինծի:

— Մկրտիչ աղա անմիջապէս չպատասխանեց, պահ մը խորհեցաւ, յետոյ ըսաւ.

—Խնդիրը այնքան ծանրակշիռ է որ կարելի չէ թեթեւօրէն վճիռ մը տալ:

— Ես ալ նոյն բանը կը խորհիմ, բայց վերջապէս այս վիճակին դարման մը պէտք է գտնել:

— Դուք հարկաւ դարման մը խորհեցաք... նախ ինչ կարգադրութիւն պիտի ընէք ձեր կնոջ մասին:

— Մինչեւ հիմա այդ մասին բան մը չեմ որոշած, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի միամտօրէն:

— Արդարեւ դժբաղդ կացութիւն, ըսաւ Մկրտիչ աղա որ ինքն ալ կարող չէր ո եւ է միջոց մը գտնել իր բարեկամը փրկելու համար այս փորձանքէն .

— Ես կ'ուզէի խնդիրը ծածկել, բայց հիմա կը տեսնամ որ կարելի չէ այդ բանը... հազիւ քանի մը ժամ անցած արդէն ամէն բան իմացուեր է թաղին մէջ:

— Այո՛, ես ասոր համար կարծեմ առաջուց կարգադ-

թութիւն եղած է… Ինծի անանկ կուգայ որ Արգարը եւ Մարգար էֆէնտին միասին պատրաստած են այս ամէնը :

— Անա՛նկ կը կարծես։

— Ատոր տարակոյս չունիմ։

— Այն ատեն անկարելի է գործը ծածկել։

— Քեզի այսչափը ըսեմ որ Կայծունիին թոյլ տուայ քեզի գրուած նամակին օրինակը։

— Վա՜յ շունշանորդի, գոչեց Պօղոս էֆ., վա՜յ շուն-շանորդի, այս ինչ ծուղակի մէջ ձգեցին ինծի։

— Ինծի անանկ կուգայ որ այս խնդիրը անուշ տեղը կապելու մէկ միջոց մը կայ, ըսաւ Մկրտիչ աղա։

— Ո՞րն է…

—Սա Թաղական Խորհուրդի պաշտօնէն ինքնաբերաբար քաշուելու ես։

— Ատիկա ինչ յարաբերութիւն ունի այս խնդրին հետ :

— Ընդհակառակը ամէն բան ատկէ ծագում առած է, պատասխանեց Մկրտիչ աղա, ես վստահ եմ որ եթէ այս Թաղականի խնդիրը չըլլար՝ հիմա այս խօսքերը մէջտեղ չպիտի ելլային…

— Թերեւս իրաւունք ունիս, ըսաւ Պօղոս էֆ., այո՛ այս խնդրին համար Մարգար էֆ.ն ինծի թշնամի ըրի։

— Ու ատկէ առաջ եկան բոլոր միւս խնդիրները…

— Բայց եթէ ես հիմա կեցած տեղս հրաժարական տամ՝ ամէն ըսուածները ընդունած պիտի ըլլամ, ատ ալ պատիւիս արատ կը բերէ։

— Անանկ է Պօղոս էֆէնտի։

— Կրնաս պատրուակ մը գտնել եւ հրաժարիլ…

— Ինչպէ՞ս։

— Օրինակի համար՝ ուրիշ թաղ մը կը փոխադրուիս, այն ատեն, արդէն ըստ օրէնքի չես կրնար այս թաղին մէջ Թաղական Խորհուրդի անդամ ըլլալ եւ բնականաբար կը ստիպուիս հրաժարական տալու։

— Ըսածդ շատ իրաւացի է, բայց պէտք է որ դեռ մտածեմ այդ մասին, պատասխանեց Փօղոս էֆէնտի:

Յետոյ, երկու բարեկամները ընդ երկար խօսեցան տակաւին խնդիրը կարելի եղածին չափ ի նպաստ իրենց կարգադրելու կարելիութեան մասին: Կէս գիշերին մօտ Մկրտիչ աղա հրաժեշտ առաւ եւ մեկնեցաւ կրկին խոստանալով որ կատարեալ գաղտնապահութեամբ պիտի վարուի:

— Մկրտիչ աղա, ըսաւ Փօղոս էֆէնտի իր բարեկամը ճամբու դնելով, անձնական պատիւս է որ ձեզի կը վստահիմ կոր...

— Վստահ եղիր իմ վրաս, պատասխանեց Թաղականը:

— Այս տեսակ դժուարին պարագաներու մէջ է որ ճշմարիտ բարեկամները կը ճանչցուին:

— Անանկ է Փօղոս էֆէնտի:

ԺԱ.

Կարպիս Նիզակ էֆէնտի իր տեղեկագիրը աւարտած եւ մատուցած էր Վարչութեան: Բ. Թաղի խնդիրը բաւական հետաքրքրութիւն շարժած ըլլալով թերթերու լրաբերները իրար անցած էին այդ կարեւոր վաւերաթուղթը ձեռք անցնելու եւ իրենց թերթերուն հաղորդելու համար: Եւ սակայն տեղեկագիրը որոշուած էր չհաղորդել թերթերուն մինչեւ «նոր տնօրինութիւն»:

Պարոն Նշանիկ որ իմացած էր տեղեկագրին Վարչութեան մատուցուիլը, ուղղակի գնաց նախ Խառն Ժողովի քարտուղարին:

— Բ. Թաղի խնդրին մասին Կարպիս էֆ. Նիզակի տեղեկագիրը ընդունուա՞ծ էր, հարցուց:

— Այո՛, Վարչութիւնը ընդունած է, պատասխանեց քարտուղարը:

— Մէկ օրինակը չպիտի՞ հաղորդէք մամուլին:

— Չէ՛, ժողովը որոշեց թերթերուն չհաղորդել։

— Դուք տեղեկագիրը կարդացի՞ք։

— Բնականաբար... ես չկարդամ ո՞վ պիտի կարդայ։

— Գոնէ իմաստը ըսէք ինծի։

— Անկարելի է... բառ մը չեմ կրնար ըսել։

— Գոնէ եզրակացութիւնը...

— Բառ մը չեմ կրնար ըսել։

—Երկու խօսքով բացատրեցէ՛ք, գրելու համար չէ՛, միայն թէ ես գիտնամ, պարզ հետաքրքրութիւն մը։

— Չըլլար, էֆէնտիմ, չըլլար. բացարձակ գաղտնիք է, պատասխանեց քարտուղարը, պարագային պահանջածէն աւելի լուրջ կերպարանք մը առնելով։

Նշանիկ հասկցաւ որ անկարելի էր աւելի պնդել. ուստի թողուց քարտուղարը եւ հեռացաւ ժողովարանէն։

Նրբանցքին մէջ հանդիպեցաւ Գարիկ Մուպաշիրեանի որ բակթօյին գրպաններուն մէջ թղթերու ծրար մը լեցուցած, արագարագ կը յառաջանար։

— Բարեւ Գարիկ էֆ. ըսաւ պարոն Նշանիկ մօտենալով Ազգային ժողովի քարտուղարին, ինչպէ՞ս էք։

— Աղէկ, պատասխանեց Գարիկ փոքրիկ բարեւ մը տալով։

— Տեղեկագիրը ո՞ւր է։

— Ի՞նչ տեղեկագիր, հարցուց Մուպաշիրեան որ արդէն հասկցած էր թէ խնդիրը ինչ բանի համար էր։

— — «Ճամբու», Կարպիս էֆ. Նիզամի տեղեկագիրը, Ք. Թաղի խնդրին վրայ...

— Այո՛. տեղեկագիրը եկած է Վարչութեան եւ Վարչութիւնը նկատողութեան առած է զայն։

— Գիտեմ, ամէն բան իմացայ, միայն թէ դժբաղդաբար տեղեկագիրը չուզեցին յանձնել մամուլին...

— Բնականաբար, սովորութիւնը այն է որ այս տեղեկագիրները չեն յանձնուիր մինչեւ որ խնդրոյ առարկայ եղող մարմիններուն չի հաղորդուի։

— Բայց ես արդէ՛ն իմացայ տեղեկագրին եզրակացութիւնը:

— Կրնայ ըլլալ…

— Դուն ալ իմացած ես անշուշտ:

— Սանկ մէյ մը աչքէ անցուցի:

— Կ'երեւայ որ Թաղական Խորհուրդը յանցաւոր կը հանէ կոր…

— Վա՜յ, հարցուց Գարբիկ Մուպաշիրեան թեթեւ ժպիտով մը:

— Դուն ալ այնպէս չգտնեցի՞ր:

— Ես շիտակը հարեւանցի կերպով կարդացի… Բայց դուն կ'երեւայ որ աւելի ուշադրութեամբ կարդացեր ես, պատասխանեց Ազգային Ժողովի քարտուղարը աննշմարելիօրէն հեգնական շեշտով մը:

— Տեղեկագիրը չտեսայ, միայն լսեցի որ արուեր է, խոստովանեցաւ խմբագիրը, գոնէ եզրակացութիւնը ըսէ՛…

— Եզրակացութիւնը սա է որ որ խնդիրը պարզապէս թիւրիմացութեան մը արդիւնքն է:

— Ո՞ր կողմն է յանցաւորը…

— Ուշադրութեամբ չկարդացի, պատասխանեց Մուպաշիրեան, ես այդ տեսակ ոչինչ խնդիրներով չեմ հետաքրքրուիր… քանի մը օր սպասէ՛, անշուշտ տեղեկագիրը մամուլին պիտի հաղորդուի, այն ատեն ամէն բան կ'իմանաս… Մնաս բարով, Մազարեան էֆէնտին զիս ուզեր է, հոն պիտի երթամ.

Եւ Ազգային Ժողովի քարտուղարը հեռացաւ իր երկար հասակը մէկ-կողմ ծռած, Բիզայի ծանօթ աշտարակին պէս:

Նշանիկ քթին տակէն մռլտաց.

— Ամէն բան գիտէ, բայց ըսել չուզեր, որպէս զի վաղը իրիկուն իր թերթին մէջ առաջին անգամ ինք տայ լուրը…

Արդարեւ Գարբիկ էֆէնտի կ'աշխատակցէր երեկոյեան թերթի մը որուն ազգային լուրերը կը խմբագրէր:

Այն մտածումը թէ տեղեկագրին պարունակութիւնը ուրիշ թերթ մը առաջին անգամ պիտի տար՝ աւելի կատաղեցուց «Հանրային Կարծիք»ի խմբագիրը:

— Այս տեղեկագիրը անպատճառ պէտք է ձեռք ձգեմ խորհեցաւ:

Բայց ի՞նչպէս... ահա՛ խնդիրը: Կրկին վերադարձաւ խորհրդարան: Վարչութեան անդամները արդէն մեկնած էին, միայն քարտուղարը մնացած էր որ թուղթերը կարգի կը դնէր ու մէկիկ մէկիկ կը տեղաւորէր խոշոր պայուսակի մը մէջ: Գողունի քայլերով կամաց մը մօտեցաւ անոր, առանց նշմարուելու ։

Քարտուղարը՝ գլուխն ծռած՝ կը ջանար խոշոր տետրակ մը տեղաւորելու պայուսակին մէջ:

Խմբագիրը, յանկարծ, սեղանին վրայ նշմարեց Կարպիս էֆէնտի Նիգալի տեղեկագիրը: Սադայելական ժպիտ մը նկարուեցաւ դէմքին վրայ: Շունչը բռնած եւ ոտքին մատներուն վրայ կոխելով՝ քայլ մը առաւ դէպի սեղանը եւ ձեռքը երկարելով տեղեկագիրը վերցուց եւ աճպարարական ճարպիկութեամբ մը սահեցուց գրպանին մէջ: Յետոյ կամաց կամաց դէպի դուռը ուղղուեցաւ եւ անյայտ եղաւ:

Այս ամէն գործողութիւնները հազիւ երկու վայրկեան տեւած էին: Վարչութեան քարտուղարը բան մը չէր նշմարած:

Նշանիկ յաղթականօրէն անցաւ նրբանցքէն, սանդուխէն արագ արագ վար սահեցաւ եւ ինքզինքը եկեղեցիին բակը նետեց:

Վայրկեան մը ետքը արդէն թրամվայի ճամբան հասած էր եւ գրեթէ վազելով դէպի կամուրջ կը դիմէր:

Երբ խմբագրատուն հասաւ դէմքը կը ճառագայթէր ուրախութեամբ ։ Շիտակ գնաց իր տնօրէնին մօտ, որ սեղանի մը առջեւ նստած՝ դրամ համրելու վրայ էր ։

— Նշանաւոր բան մը ձեռք ձգեցի, ըսաւ թուրքերէն լեզուով:

— Ի՞նչ է տեսածնիդ, հարցուց միւսը առանց իրար անցնելու:

— Տեղեկագիր մը որ գաղտուկ կը պահէին կոր եւ որու մասին չուզեցին բան մը հաղորդել մամուլին:

— Ի՞նչ տեղեկագիր է...

— «Ճանըմ», Գ. Թաղի խնդրին վրայ Կարպիս Նիգաւ էֆ.ի տեղեկագիրը...

— Ատ է նէ՝ բան մը չէ, ես ալ կարեւոր բան մը կարծեցի, պատասխանեց անօրէնը, ինչ կարեւորութիւն Գ. Թաղի խնդիրը:

— Էֆէնտի, ի՞նչ կ'ըսէք, օրուան ազգային հարցն է, միւս թերթերուն խմբագիրները այնչափ աշխատեցան ձեռք ձգելու համար, չյաջողեցան, բայց ես կամաց մը Վարչութեան սեղանին վրայէն գողցայ... քարտուղարին քթին տակ:

— Այդ տեսակ տեղեկագիրները փոր չեն կշտացներ, պատասխանեց միւսը, «Փարայա պագալըմ...»:

— Վաղը մենք միայն լուրը պիտի տանք ամէնէն առաջ:

— Կը կարծե՞ս որ թերթը ատոր համար հազար օրինակ աւելի պիտի ծախուի...

Նշանիկ տեսնելով որ իր արարքը պէտք եղածին չափ չգնահատուիր իր անօրէնին կողմէ, դժգոհութեամբ մեկնեցաւ ու վեր՝ խմբագիրներուն սենեակը գնաց:

— Տղաք, գոչեց, Կարպիս Նիգաւին տեղեկագիրը ձեռք անցուցի. վաղը առաջին անգամ մենք պիտի հաղորդենք անոր պարունակութիւնը:

Եւ մանրամասնօրէն պատմեց թէ ինչպէս յաջողած էր այդ ծածուկ մնալու սահմանուած փաստաթուղթը ձեռք ձգել:

— Գարիկ Մուպաշիրեանին գլխուն պաղ ջուր մը պիտի իջնայ երբոր վաղը առտու մեր թերթին մէջ կարդայ Նիգաւ էֆէնտիի տեղեկագիրը:

— Ինչո՞ւ համար հարցուց խմբագիրներէն մին:

— Որովհետեւ ինք գիտէր կոր անոր պարունակութիւնը եւ յուզեց ինծի յայտնել, որպէս զի վաղը իրիկուն ինք հաղորդէ ամենէն առաջ...

Եւ Նշանիկ զուարթօրէն տեղեկագիրը բացաւ եւ սկսաւ ուշի ուշով կարդալ:

— Մայրէ՛ ի ծայր հրատարակելու է, սակայն, վճռեց. շատ կարեւոր է...

— Որչա՞փ տեղ կը բռնէ, հարցուց գլխաւոր խմբագիրը որուն յանձնուած էր թերթին պարունակութեան հսկելու պաշտօնը:

— Երեք սիւնակի չափ կ'ըլլայ:

— Անկարելի է ուրեմն, մէկ տեղեկագրի համար այնքան տեղ չենք կրնար զոհել.

— Բայց շատ կարեւոր է:

— Ըլլայ, վճռեց միւսը, համառօտէ՛, միայն իմաստը գրէ՛, ազգային լուրերու մէջ, քսան քսանըհինգ տողով:

Նշանիկ պնդեց որ տեղեկագիրը ամբողջովին հրատարակուի, բայց անկարելի եղաւ միւս խմբագիրները համոզել:

Թերթին մեծ մասը շարուած էր արդէն եւ տակաւին շատ մը կարեւոր լուրեր կային որոնք անպատճառ պէտք է հրատարակուէին:

Խեղճ լրաբերը ստիպուեցաւ տեղի տալ այս նիւթական դժուարութիւններուն հանդէպ եւ գոհացաւ համառօտելով իր թանկագին տեղեկագիրը:

Հետեւեալ առտու «Հանրային Կարծիք»ի ազգային լուրերու գլուխը կը կարդացուէր հետեւեալը

«Բ. ԹԱՂԻՆ ԽՆԴԻՐԸ

«Բ. Թաղին ծանօթ խնդրին մասին Կարապետ Նիզակ էֆ.ի պատրաստած տեղեկագիրը երէկ մատուցուեցաւ Վարչութեան: Թէեւ կատարուած քննութեան արդիւնքը որոշուած էր խիստ ծածուկ պահել մինչեւ խնդրին վերջնական կարգադրութիւնը եւ մամուլին ո եւ է լուր չի հաղորդել Նիզակ էֆ.ի տեղեկագրին մասին՝ այսուհանդերձ մենք յաջողեցանք նոյն գաղտնի տեղեկագիրը ձեռք անցնել, որով

թերթերուն մէջ առաջինն ըլլալով կրնանք մեր ընթերցողներուն ծանօթութիւններ տալ Նիզակ էֆ.ի քննութեան արդիւնքին նկատմամբ:

«Կարպիս Նիզակ էֆ. նախ խնդրին պատմականը քննելով զատապարտելի կը գտնէ ժամկոչ Վարդանը որ Տիկին Շագիկի աթոռը բերած դրած էր, եկեղեցիին մէջ, ճիշտ Տիկին Սասունեանի կեցած տեղը, ինչ որ քաղաքավարութեան տարրական կանոններուն դէմ էր: Այսուհանդերձ կ'արդարացնէ ժամկոչը, քանի որ անիկա շարժած էր տիկին Շագիկի հրամանով եւ ո՛չ թէ ինքնաբերաբար: Յետոյ, լիազօր քննիչը ձեռք կ'առնէ այս միջադէպին հետեւանքով Թաղին մէջ ծագած եւ հետզհետէ արծարծած հակառակութիւնները եւ սա եզրակացութեան կը հանգի թէ՝ Թաղական Խորհուրդի ատենապետ Պօղոս էֆէնտի, իր պաշտօնի կիրառման մէ՛ջ ոեւէ թերութիւն չունենալով հանդերձ, իր բռնած քիչ մը կամայական ընթացքովը դժգոհութիւններ յարուցած է Թաղին մէջ, որոնց ո՛ր աստիճան արդարացի ըլլալը չքններ Նիզակ էֆէնտի, այսպիսի քննութիւն մը իր իրաւասութեան սահմանէն դուրս նկատելով: Վկայութեանց մասին Վարչութեան տեղեկագիրը կ'ըսէ թէ՝ ինչ ինչ կէտերու մէջ վկաները համաձայն են թէեւ՝ բայց ինչ ինչ կէտերու մէջ ալ իրարու կը հակասեն, որով իրենց վկայութենէն բաղձալի լուսաբանութիւն մը կարելի չէ քաղել: Միւս կողմէ երկու գլխաւոր հոսանքները, — Թաղականական եւ հակաթաղականական — այնքա՛ն լարուած են իրարու դէմ որ կարելի չէ աւելի երկար ատեն խնդիրը այս վիճակին մէջ թողուլ, որով Կարպիս Նիզակ էֆէնտի կը հրաւիրէ Վարչութիւնը որ անյապաղ պարտ ու պատշաճը տնօրինէ:»

Բ. Թաղին մէջ երբ Կարպիս Նիզակ էֆէնտիի տեղեկագրին այս վերլուծումը կարդացուեցաւ, ընդհանուր գոհունակութիւն պատճառեց: Ամէն մարդ իր ուզածին պէս կը մեկնէր զայն եւ ի նպաստ իր դատին տրուած վճիռ մը կը նկատէր:

— Շատ արդարացի եւ անաչառ կերպով դատեր է

ամէն բան, բսաւ ուսուցիչ պարոն Թորգոմ բսաւ ընկեր Սուսերեանցի, թերթը ցոյց տալով:

Այս վերջինը սակայն շատ գոհ չի մնաց:

—՝Եզրակացութիւնը բացորոշ չէ, առարկեց:

— Եզրայր, քիչ մը դիւանագիտական լեզուով գրուած է, բայց երբոր ուշադրութեամբ կարդաս կը տեսնաս որ բոլորովին մեր կողմը բռնած է:

— Ես կը փափաքէի ջախջախիչ եզրակացութիւն մը . . .

Միւս կողմէ՝ ընկեր Կայծունի, ինքն ալ թերթը ձեռքը բռնած դէմը եկողին կ՚ըսէր.

— Կարդացի՞ր Նիզակ էֆ.ի տեղեկագիրը:

— Այո՛, կարդացի:

— Թաղականին Խուհուբղին խելքը անիծեր է:

— Այսինքն շատ բացայայտ չէ... սակայն, այո՛, կարելի է ըսել որ կը դատապարտէ կոր Պօղոս էֆ.ն:

— Պաշտօնական անձ մը ուրիշ կերպ չկրնար գրել... ստիպուած է պաշտօնական լեզու գործածել:

Իրիկունը սրճարանին մէջ, ուր երկու կուսակցութեանց անդամները կը հաւաքուէին, կրկին ընդհանուր խօսակցութեան առարկայ եղաւ Նիզակ էֆ.ի տեղեկագիրը։

Երկու կողմէն մեկնաբանութիւններ տեղի ունեցան գրուածքին զանազան մութ կէտերուն մասին:

— Եզրայր անանկ բան չուզեր կոր, ասանկ բան կ՚ուզէ կոր:

— Չէ՛, դուն սխալ կը հասկնաս կոր, պարզապէս բան կ՚ուզէ կոր թէ...

— Քիչ մը վարը կարդա՛, տես ինչ կ՚ըսէ կոր:

— Դուն վարինը ձգէ՛, վերը կարդա...

— Աղուշ արարած, կարդացածդ հասկնալու կարողութիւն չունիս:

— Աղուշը դուն ես, ասանա՛կ, անտեղ «ոչ թէ ինքնաբերաբար» մը կայ որ շատ բան կը հասկցնէ կոր:

— «Իր պաշտօնին կիրառման մէջ թերութիւն չունի» կ՚ըսէ կոր մարդը:

— Աղէկ. բայց «կամայական ընթացքովը դժգոհութիւն յարուցած է» կ'ըսէ կոր…

Ու այսպէս ժամերով վիճաբանութիւնը շարունակուեցաւ: Ցանկարծ ներս մտաւ պարոն Թորգոմը, շուարած՝ շփոթած կերպարանքով: Հետազօտիչ ակնարկ մը պտտցուց շուրջը, գտաւ իր փնտռածը որ ընկեր Սուսիրեանցն էր եւ խուժեց անոր վրայ ու ականջին բաներ մը փսփսաց:

— Անկարելի՛ բան, գոչեց «Պայքար Ակումբ»ի վարիչը:

— Ճիշտ է ըսածս, պնդեց ուսուցիչը:

— Սարսափելի՛ բան. աւելցուց միւսը. չէ՛ չպէտք է որ ըլլայ…

— Եւ սակայն եղած լմնցած է…

— Պէտք է առաջքը առնել:

— Ալ ատենը ուշ է:

— Պէտք է անկարելին փորձել… գնանք դուրս:

Եւ երկուքը մէկէն դուրս ելան սրճարանէն: Արդարեւ ծանրակշիռ լուր մը բերած էր ուսուցիչը: Պօղոս Լէփէճեան, Մկրտիչ աղա եւ Գարեգին իրենց հրաժարականը մատուցած էին Թաղականի պաշտօնէն. Սակայն կ'երեւայ որ առնչութիւն չունէր Նիզակ Լէփէճեանի տեղեկագրին հետ, քանի որ առջի օր գրուած հրաժարականները:

— Բայց դաւաճանութիւն է ասիկա, կը պոռար Սուսիրեանց դողահար ձայնով մը, միթէ կարելի՞ է այս դասալքութիւնը…

— Ամբողջ պատճառը կարծեմ այդ կնոջ խնդիրն է….:

— Մի ասոր գրպարտութեան համար միթէ կարելի՞ է է այսպէս տեղի տալ: Եւ յետոյ միւսնե՞րը… անոնք ալ կնոջ խնդի՞ր ունին:

— Չէ, բայց երբ ատենապետը հրաժարի, բնական է որ միւս երկուքը այլեւս չեն կրնար պաշտօնի վրայ մնալ:

— Չպէտք է հրաժարիլ, գոչեց Սուսիրեանց բռունցքը շարժելով:

— Եղած լմնցած է…

— Պէտք է ետ առնել այդ հրաժարականները:

— Կարելի՞ բան է...

— Կարելի կամ անկարելի պէտք է նա ատնել... շուտ գնանք Պօղոս Էֆէնտիի մօտ:

Երկու բարեկամները ուղղուեցան Թաղական Խորհուրդի ատենապետին տունը եւ դուռը զարկին:

Ծառայ մը եկաւ բանալու:

— Հիմա անպատճառ պէտք է Պօղոս Էֆէնտին տեսնենք, ըսաւ Սուսերեանց, գնա՛ իմաց տուր:

— Անկարելի է, պատասխանեց ծառան պաղարիւնով:

— Ինչպէ՞ս անկարելի է...

— Էֆէնտին հոս չէ:

— Ո՞ւր գնաց:

— Տիկինին հետ այս առտու գացին եւ ըսին որ քանի մը օր չպիտի գան...

Շանթի հարուած մըն էր այս որ կ'իջնար երկու բարեկամներու գլխին:

— Պէտք է գացած ըլլան գոչեց Սուսերեանց:

— Զարմանալի բան. ձեզի ո՞ւր պիտի խօսիմ պատասխանեց ծառան:

— Անպայման պէտք է որ զինքը տեսնենք այս րոպէիս...

Ծառան այլեւս չպատասխանեց:

— Քանի որ հոս չէ, ճար չկայ... երթա՛նք, դիտել տուաւ ուսուցիչը:

— Պօղոս Էֆէնտի հրաժարի՞լ է Թաղական Խորհուրդի պաշտօնէն, հարցուց Սուսերեանց ծառային:

— Լուր չունիմ, պատասխանեց այս վերջինը:

Սուսերեանց սրտմտած հեռացաւ պարոն Թորգոմին հետ:

— Գնանք Մկրտիչ աղային քով, ըսաւ:

Այս վերջինը բարեբախտաբար տունն էր եւ երկու բարեկամները ընդունեց սիրալիր կերպով:

ըլլայ վերջ մը դնել Թ. Թաղի խնդրին որ բաւական ժամանակէ ի վեր կը զբաղեցնէ փաշալութիւնը: »

Այս անգամ Մարգար էֆ. ի յաղթանակը վճռական էր եւ իր կուսակիցներուն ուրախութիւնը չափ չունէր: Ընկեր Կայծունի պահ մը խորհեցաւ գիշերը լուսաւորել Ծանթ լսարանը, բայց լսարանին նիւթական անձկութիւնը չթոյլատրեց այդպիսի շռայլութիւն մը:

Միւս կողմէ հակառակ կուսակցութիւնը զինաթափ չէր եղած, ընդհակառակը այս ձախողանքը նոր կրակով մը զինած էր զինքը:

— Նոր ընտրութի՜ւն, կը գոչէր ընկեր Սուսերեանց, թո՛ղ կատարուի նոր ընտրութիւնը եւ պիտի տեսնէք թէ ո՛ր կողմն է զօրաւորը... ջախջախիչ մեծամասնութեամբ պիտի վերընտրենք Պօղոս էֆէնտին:

— Այս անգամ Մարգար էֆէնտին ու իր մարդիկը պիտի ընտրենք, կը պատասխանէին հակառակ կողմէն, Պօղոս էֆէնտիին պէս խաղք եղած մարդ մը թաղական չկրնար ըլլալ, ատիկա պատիւ չբերեր մեր թաղին:

Պարոն Թորգոմ թէեւ ինքն ալ կը յոխորտար, բայց խեղճը սկսած էր մտմտալ:

Այս պայքարին մէջ շատ որոշ դիրք մը բռնած էր Պօղոս էֆ. ի կողքին ու Մարգար էֆէնտիի դէմ: Եթէ երբեք վաճառականը թաղական ընտրուէր բանը բուրդ էր, որովհետեւ վստահ էր որ Մարգար էֆ. երբեք չպիտի ներէր ու առաջին գործը պիտի ըլլար զինքը դուրս նետել դպրոցէն, ուր տարիներէ ի վեր կը պաշտօնավարէր:

ԺԲ.

— Եղբայր, Պօղոս էֆէնտիին անունը ձեր ցանկէն փրցուցէ՛ք, պոռաց Մանուկ աղա ուսուցչին՝ երբ այս վերջինը տասներորդ անգամն ըլլալով եկած էր անոր թեկնածութիւնը պաշտպանելու:

— Ինչո՞ւ համար...

— Որովհետեւ ընտրելի չը կրնար ըլլալ։

— Պատճառը ի՞նչ է։

— Մեր թաղէն հեռացած է անոր համար։

— Անանկ բան չի կայ. մարդը պարզապէս օդափոխութեան գացած է, մէկ երկու ամիսէն պիտի վերադառնայ...

— Տունը վարձու տուեր է, գիտել տուաւ Մանուկ աղա. վերադառնալու միտք ունեցող մարդը իր անձնական տունը վարձու կու տա՞յ։

Այս անակնկալ յայտարարութիւնը շփոթեց պարոն Թորգոմը։

— Միալ ըլլալու է, կմկմաց։

— Այս առտու Թէլլալ Յակոբ աղայէն իմացայ... հինգ օրէ ի վեր պայմանագրութիւնը կնքեր է արդէն... յոյն վաճառական մըն է բռնողը։

Այս մանրամասնութիւնները ա՛լ աւելի շփոթեցին խե՜ղճ ուսուցիչը։

Եթէ լուրը տարածուէր թաղին մէջ շատ գէշ ազդեցութիւն յառաջ պիտի բերէր։

Եւ ցաւալին այն է որ Թէլլալ Յակոբ աղա ընդդիմադիր կուսակցութեան կը պատկանէր։

— Քանի որ այս թաղին մէջ տուն ունի՝ Փօլոս էֆ. միշտ թաղեցի կը համարուի եւ հետեւաբար ընտրելի է, առարկեց Թորգոմ։

— Անանկ չէ, էֆէնտիմ. պատասխանեց Մանուկ աղա, մարդ զանազան թաղերու մէջ տուներ կրնայ ունենալ, այդ ամէն տեղին թաղեցի՞ն կըլլայ... բնականաբար ո՛չ. թաղեցի ըլլալու համար այդ թաղին մէջ բնակելու է... Սահմանադրութիւնը բացորոշ է այդ մասին։ Դուն տակաւին երիտասարդ ես, այս բաներուն խելքդ չհասնիր, բայց ես այս գործերուն մէջ ծերացեր եմ, պարապ տեղը Փօլոս էֆէնտիին քուէ մի՛ տար, նոյն իսկ եթէ ընտրուի՝ կարելի չէ որ թաղական ըլլայ...

Ուսուցիչը մտածկոտ կերպարանքով մը հեռացաւ եւ գնաց ընկեր Սուսերեանցը գտնելու։

Այս վերջինը, ուրիշ սրճարանի մը մէջ, ոտքի կեցած կը ճառէր։

— Պարոններ, կը պոռար, այս Թաղային ընտրութիւնը սովորական ընտրութիւն մը չէ, այլ դասակարգային պայքար մը իշխող օլիկարխիայի ժողովրդական մասսաներու միջեւ... կապիտալիզմի եւ պրոլետարեայի միջեւ: Մէկ կողմէ կը տեսնենք Մարգար էֆէնտի Սասունեանը ոսկիներու դէզին կռթնած՝ որ կը փորձէ ոտնակոխ ընել ժողովրդի իրաւունքը եւ անոր ձայնը խեղդել, միւս կողմէ, պարոն Պօղոսը, որ հակառակ իր բուրժուազիական կուսակցութեան, գիտակից երիտասարդութեան եւ ընչազուրկ դասակարգին շահերը կը պաշտպանէ:

Վարանում կարելի չէ, ամէն գիտակից Թաղեցի պէտք է իր քուէն տայ մեր ցանկին, որուն մէջ գտնուող անունները կը ներկայացնեն բո՛ւն ժողովրդական տարրը...:

— Քու անունդ ալ ցանկին մէջ է, անոր համար այդքան խրար անցեր ես, պոռաց ներկաներէն մին:

— Մենք Թաղական Խորհրդին մէջ կուսակցական մարդ չենք ուզեր, գոչեց ուրիշ մը:

— Լռեցէ՛ք, Թող ընկեր Սուսերեանցը խօսի, ըսաւ ուրիշ մը. յետոյ եթէ դիտողութիւն ունիս կը պատասխանես.

Այս ընդհանուր խառնաշփոթութեան մէջ ընկեր Սուսերեանց իր խօսքը առաջ տարաւ, մերթ ընդմիջուելով, մերթ ծափահարուելով:

Հազիւ թէ խօսքը աւարտած էր՝ պարոն Թորգոմ բազմութիւնը ճեղքելով մօտեցաւ ճառախօսին քով եւ կամաց մը ըսաւ ականջին.

— Դուրս ելլենք, կարեւոր խօսք ունիմ:

— Ի՞նչ կայ, հարցուց միւսը:

— Շատ կարեւոր տեղեկութիւն մը...

Երկուքը միասին փողոց ելան:

Դարձեալ ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուց ընկեր Սուսերեանց ուսուցչին շփոթած կերպարանքը դիտելով:

— Սոսկալի՜ բան մը...

— Ի՞նչ, խօսի՛ր շուտ:

— Կարելի չէ Պօղոս էֆէնտիի քուէ տալ:

— Ինչպէ՜ս, գոչեց Սուսերեանց աչքերը խոշոր խոշոր բանալով, ի՞նչ ըսիր...

— Կ՚ըսեմ թէ չարանենգութ է Պօղոս էֆէնտիի համար քու հաւաքելդ...

— Ինչ պատճառաւ, խնդրեմ...

— Որովհետեւ ընտրելի չկրնար ըլլալ:

— Ցիմարացա՞ր յանկարծ, գոչեց Սուսերեանց իր բարեկամին, երեսը նայելով, կատա՞կ կ՚ընես...

— Շատ լուրջ կը խօսիմ...

Եւ ուսուցիչը, հեւ ի հեւ, ընկերոջ հաղորդեց ինչ որ լսած էր Մանուկ աղայէն:

— Չպէտք է լինի այդ բանը, վճռեց Սուսերեանց ըստ իր սովորութեան:

— Ինչ բան պէտք չէ ըլլայ, հարցուց Թորգոմ զարմացած:

— Չպէտք է որ Պօղոս էֆէնտի հեռանայ թաղէն...

— Բայց վերջապէս չենք կրնար ստիպել զինքը որ անպատճառ այս թաղին մէջ բնակի:

— Ինչպէ՞ս չենք կրնար ստիպել... ի հարկ է կը ստիպենք եւ ինք պէտք է որ ենթարկի իր ընտրողներու պահանջմունքին:

— Քանի որ տունը-տեղին վարձու տուած է, այդ կը նշանակէ որ հաստատապէս որոշած է հեռանալ մեր թաղէն:

— Դա անհնար բան է... գնա՛նք յառաջ, մեր ընկերներուն հետ խորհրդակցինք...

Մինչ ընկեր Սուսերեանց եւ պարոն Թորգոմ այս անակնկալ դժուարութիւնը հարթելու կ՚աշխատէին, անդին Մարգար էֆէնտիի կուսակիցները մեծ եռանդով կը գործէին՝ իրենց ընտրելիներու յաջողութեան համար.

Վաճառականը բացէ ի բաց կ՚աշխատէր իր թեկնածութիւնը յաջողցնելու եւ՝ ատոր համար նոյն իսկ նիւթական զոհողութիւններէ՛ խնայ չէր տար:

Միայն թէ պայման դրած էր որ իր անունը բնաւ չյիշուէր եւ ինք ալ արտաքուստ այնպէս ցոյց կուտար թէ՝ ինք միտքը դրած է թաղականի պաշտօն չընդունելու:

— Տղաքը շատ եռանդով ինկած են, բայց ես չեմ ուզեր թաղական ըլլալ, կ՚ըսէր իր ծանօթներուն:

— Ինչո՞ւ համար, Մարգար էֆէնտի։

— Ճանըմ, ես անձնական այնքա՛ն գործեր ունիմ որ, ատանկ բաներով չեմ կրնար զբաղիլ։

— Իբրեւ ազգ պէտք չէ որ մերժես...

— Ես իմ պարտականութիւնս ուրիշ կերպով կը կատարեմ կոր արդէն։

Այս խօսքերը սակայն ո՛չ որ կարող էր համոզել։

— Մենք անանկ բան մտիկ չենք ըներ, մենք մեր քուէները քեզի պիտի տանք, կ'ըսէին իր կուսակիցները։

— Շնորհակալ եմ, բայց...

— Բայց մայց չկայ, քեզի թէ՛ Թաղական եւ թէ՛ ատենապետ պիտի ընենք։

Մարգար էֆէնտի միայն իր ընտրութեան չէր աշխատեր այլ նաեւ ինք որոշած էր բոլոր թեկնածուները որոնց մէջ էին նախ Միհրանիկ էֆ.ն, յետոյ Մանուկ աղան, պարոն Կայծունի եւ Մելիտոս էֆէնտի։

Այս վերջինը ճարտարապետ մըն էր եւ մէկ քանի անգամ արդէն փարած էր Թաղականի պաշտօնը։ Քիչ մը շահամոլ եւ անփառասէրի մէկը կը համարուէր եւ թաղին մէջ յաւ համբաւ մը չունէր, բայց Մարգար էֆ. անպատճառ ուզած էր որ անոր անունն ալ ցանկին մէջ գտնուի, որովհետեւ Մելիտոս էֆ. մտերիմ բարեկամն էր վաճառականին ու անոր հանապազօրեայ խնկարկուն։

Մարգար էֆ. հեռուէն կը հսկէր պայքարին վրայ եւ ուղղութիւն կու տար անոր։

Շաբաթը մէկ քանի գիշեր ընտրական պայքարին գլխաւոր գործիչները իր բնակարանը կը հաւաքուէին եւ իրենց գործունէութեան արդիւնքը իրարու կը հաղորդէին։

Մինչեւ հիմա ձեռք բերուած արդիւնքէն այնպէս կ'երեւար որ Մարգար էֆ. ջախջախիչ մեծամասնութեամբ մը պիտի ընտրուէր, բայց վերջին ժամու անակնկալ մը կը վախցնէր որովհետեւ հակառակորդ կուսակցութիւնն ալ իր յաջողութեան վրայ բացարձակ ապահովութիւն ունենալ կը թուէր։

Այս պատճառաւ ահա՛ երբ Մանուկ աղա, Պօղոս էֆ.ին

թաղէն հեռանալու լուրը բերաւ Մարգար էֆ.ին, այս վերջնոյն դէմքը ուրախութեամբ ճառագայթեց։

— Այս լուրը շա՜տ կարեւոր է, գոչեց։

— Ես ալ անանկ կը կարծեմ, ըսաւ Մանուկ աղա։

— Պէտք է ամէն կողմ տարածել։

— Ես արդէն դէմս եկողին ըսի։

— Անիկա բաւական չէ, թռուցիկ մը հանելու եւ թաղին մէջ ցրուելու է, գիտնալ տուաւ Մարգար էֆէնտի։

— Անիկա շատ աղէկ խելք բրիր, գոչեց Մելիտոս էֆէնտի։

— Անմիջապէս պէտք է որ ընենք ասիկա, ըսաւ վաճառականը։

— Ընդհակառակը, պատասխանեց Մանուկ աղա. թռուցիկները պատրաստելու՝ բայց անմիջապէս մէջտեղ հանելու չէ, այլ ընտրութենէն մէկ երկու օր առաջ, որպէս զի միւսները ժամանակ չունենան այդ անակնկալ արգելքին դէմ խորհելու…

— Բայց արդէն լուրը տարածուեր է։

— Այո՛, սակայն բերնէ բերան խօսուած է միայն, մինչդեռ եթէ թռուցիկի ձեւով տարածուի, աւելի կարեւորութիւն կ՚առնէ։

Մանուկ աղա ազգային գործերու նման՝ փորձառու մարդու համբաւ մը ունէր, ուստի իր այս գիտողութիւնը լուրջ նկատողութեան առնուեցաւ։

— Իրաւունք ունիս. անանկ ընելու է, հաստատեց Մարգար էֆէնտի։

— Այո՛, այո՛, անանկ ընելու է. կրկնեց Մելիտոս էֆ. ձայնակցած ըլլալու համար վաճառականին։

— Թերթերուն մէջ եթէ մեր թեկնածուներուն համար բան մը գրել տանք լաւ կ՚ըլլայ, ըսաւ Մանուկ աղա։

— Անիկա ինծի ձգեցէք, ես ընել կուտամ, պատասխանեց վաճառականը։

Եւ արդարեւ հետեւեալ օրը լուր զրկելով իր գրասենեակը հրաւիրեց պարոն Նշանիկը։ Երիտասարդ խմբագիրը արդէն անհամբեր կը սպասէր այս հրաւէրին։ Գիտէր որ Ք.

թաղի ընտրական պայքարէն հաց պիտի ելլէր իրեն: Անմիջապէս փոխեց իր հարուստ ազգականին գրասենեակը, ուր Մարգար էֆ. սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրաւ իրեն:

— Վա՜յ, Նշանիկ, եկուր նայինք, ինտո՞ր ես, աղէ՞կ ես, գոչեց իր մօտը աթոռ մը ցոյց տալով, նստէ տեսնենք . . . ինչո՞ւ մեզի չես գար կոր . . .

— Մարգար էֆէնտի, այս միջոցիս շատ զբաղած եմ, թերթին ամէն գործերը իմ վրաս մնացած են:

— Գիշերը գործ չունիս ա՛ . . .

— Գիշերային աշխատութիւն ալ ունիմ:

— Ըսել է հիմա շատ դրամ կը շահիս կոր … գոնէ քիչ մը խնայողութիւն ըրէ՛, վաստկածդ անմիջապէս մի՛ ծախսեր, եթէ դուն չես կրնար պահել նէ՝ ինծի բեր, ես կը պահեմ:

— Էֆէնտի, ի՞նչ կ՚ըսէք, մեր շահածը ինչ է որ ինչ պիտի աւելցնեմ, առածս հազիւ հաց կը բաւէ կոր ապրելու, ան ալ հազար դժուարութեամբ . . . եթէ երբեմն բացէն շահ մը չընենք՝ բոլորովին անտանելի պիտի ըլլայ վիճակնիս:

Այս յուսախաբութենէն ետքը, վաճառականը ըսաւ.

— Գիտե՞ս քեզ ինչու համար կանչել տուի·

— Չեմ գիտեր, պատասխանեց խմբագիրը. թէեւ կատարելապէս գուշակած էր խնդիրը:

— Մէկ քանի բարեկամներ կ՚ուզեն կոր որ սա մեր թաղին թաղական ընտրութեան վրայ բաներ մը գրուի . . . ես ատանկ բաներու չեմ խառնուիր, բայց որովհետեւ գիտեն թէ քեզ կը ճանչնամ՝ ասոր համար ինծի յանձնեցին այս գործը…

— Ի՞նչ է գրուելիքը:

— Ճանչուած կարգ մը ոչինչ մարդիկ իրրեւ ընտրելի մէջտեղ ելեր են, իրենց համար կուսակիցներ ալ գտեր են, պարապ տեղը թաղը տակնուվրայ կը դարձնեն կոր… ես ատանկ բաներու չեմ խառնուիր, բայց նոյն թաղին մէջ կը գտնուիմ.

— Ասկէ զատ կարծեմ դուք ալ ընտրելի էք…

— Այո՛, հակառակ կամքիս իմ անունս ալ դրեր են

ցանկին մէջ, բայց այդ ցանկը տարբեր, մեր ցանկը շնորհ-քով է...

— Միւս ցանկին մէջ որո՞նք կան...

— Պօղոս Էֆէնտին բաներ գրեր են... նախորդ տա-նուտէրը, մարդը գիտես ա՛, խայտառակութեամբ ստիպուե-ցաւ հրաժարելու...

— Գիտեմ, տիկին Նազիկին պատմութեան կ'ակնարկէք:

— Արդէն չգիտցող մնա՞ց... ատանկ մարդը կրնա՞յ նորէն Թաղական ըլլալ, ըլլայ նէ ի՞նչ ազդեցութիւն կրնայ ունենալ թաղին մէջ... յետոյ բաներ ցանկին մէջ գրեր են նաեւ Գարեգինը, սա փռնտուած գրագիրս...

— Գիտեմ, կը ճանչնամ, ընդմիջեց-խմբագիրը:

— Անկէ ետքը Սուսերեանցը... եղբայր, Սուսերեանցին պէս մարդը Թաղական կրնա՞յ ըլլալ, մարդը կատարեալ խենթ է... Թաղական Խորհուրդը յիմարանո՞ց է, ինչ է...

— Իրաւունք ունիք. ըսաւ խմբագիրը, այդ տեսակ կու-սակցականներ պէտք չէ որ Թաղական Խորհուրդի անդամ ըլլան...

— Ճանըմ, պարոն Կայծունին ալ կուսակցական է, բայց շնորհքով տղայ է. միւսին պէս փախուկ չէ...

— Կարծեմ ձեր ցանկին մէջ կը գտնուի:

— Այո, գրեր են, ես շատ համամիտ չէի, բայց ինչ որ է... անկէ զատ Կայծունին խելօք տղայ է. օգտակար կրնայ ըլլալ. աշխատող է. ուղղամիտ է, պարկեշտ է, աղէկ ալ ուսումն ունի: Հիմա խնդիրը անոր վրայ չէ, սա միւ-սներուն մասին բան մը գրելու է...

— Ի՞նչ տեսակ բան, հարցուց խմբագիրը:

— Իրենց ի՞նչ տեսակ մարդ ըլլալնին հասկցնելու է, եւ ըսելու է որ բոլոր Թաղեցիները դէմ են այդ մարդոց ընտ-րուելուն...

— Շատ աղէկ, բայց խնդիր մը կայ, կմկմաց խմբա-գիրը, ես ձեզի հաճոյք կամ ծառայութիւն մատուցանելու համար պատրաստ եմ գրելու, ինչ որ ուզէք, միայն թէ Պօղոս էֆէնտին մեր թերթին տիրոջ բարեկամ է, ատոր համար կը վախնամ որ դժուարութիւն յարուցանէ... կամ թէ բան մը պահանջէ...

— Բնական է որ բան մը պիտի վճարենք, առիկա խնդիր չէ․ ընդմիջեց վաճառականը.

— Այն ատեն գործը կը դիւրանայ:

— Հիմակու հիմա առ սա երկու ոսկին, յետոյ եթէ պէտք ըլլայ․ կրկին կու տանք:

Գարօն Նշանիկ փութաց ոսկիները գրպանելու:

— Միայն թէ չեմ ուզեր որ ո՛չ որ իմանայ թէ ինէ դրամ առած էք ըսաւ Մարգար էֆէնտի, առիկա բոլորովին ծածուկ մնալու է․․․

— Այդ մասին բացարձակապէս ապահով եղէք, մարդ չիմանար:

— Վաղը առտու իշխա՛ն կը կարդանք գրուածքը:

— Անշուշտ հիմա խմբագրատուն երթալուս պէս պիտի գրեմ:

— Աղուոր բան մը ըլլայ․․․

— Ձեր փափաքածէն աւելի աղէկ պիտի ըլլայ, վստահ եղէ՛ք:

— Զօրաւոր բան կը:

— Վաղը առտու պիտի տեսնաք:

— Հարուածներդ մի՛ խնայեր:

Եւ վաճառականը ճամբու դրաւ խմբագիրը, ըսելով.

— Ատեն ատեն հանդիպէ՛ ինծի:

Գարօն Նշանիկ երբ գրասենեակէն դուրս ելաւ ձեռները բնազդաբար գրպանը տարաւ եւ շօշափեց երկու ոսկիները, կարծես կը վախնար որ անյայտ եղած ըլլային: Այդ ապահովիչ շօշափումը զուարթացուց իր դէմքն ու միանգամայն մտածումները:

— Ահա գեղեցիկ օր մը, խորհեցաւ, որ կը խոստանայ գեղեցիկ գիշեր մը անցունելու:

— Հետեւեալ առտու վաճառականը «Հանրային Կարծիք»ը ձեռք առաւ. անոր մէջ գոհունակութեամբ կարդաց հետեւեալը․

«Այս կիրակի Գ․ Թաղին մէջ տեղի կ'ունենայ Թաղական Խորհուրդի ընտրութիւնը: Ընտրողներու ստուար մեծամասնութիւնը արդէն իսկ պատրաստած է իր ընտրելիներուն

ցանկը, որուն գլուխը կը գտնուի ծանօթ վաճառական եւ գրասէր Մարգար էֆ. Սասունեան, որ թէեւ նախապէս մերժած է այդպիսի թեկնածութիւն մը, բայց ի վերջոյ տեղի տուած է թաղեցիներուն թախանձագին առաջարկներուն վրայ: Միւս ընտրելիներն են՝ Մանուկ էֆ. Ճէլէպեան, նախորդ Թաղ. Խորհրդի անդամ, իր փորձառութեամբը եւ պատուաւորութեամբը թաղեցիներուն համակրութիւնը գրաւած, Տօսախեան Մկրտիչ էֆ. առեւտրական հրապարակին վրայ ծանօթ զարգացեալ երիտասարդ մը, ճարտարապետ Միլիտոս էֆէնտի, ոսկերիչ Գարբիս էֆ. Սօմալեան, ժողովրդական սիրուած դէմք մը, «Պայքար» լրագրին հիմնադիր, պարոն Կայծունի, եւ նախորդ Թաղ. Խորհրդի անդամներէն Ռաֆիկ էֆ.: Թաղին մէկ անմիջան փորձառութիւնն ալ ընտրելիներու ցանկ մը պատրաստած է որուն յաջողութեան համար շատ ջանքեր կը թափէ: Այս ցանկին մէջ գրուած է նախորդ Թաղ. Խորհրդի ատենապետ Պօղոս էֆէնտի Տօրակեանի անունը, մինչ յիշեալը ինչպէս յայտնի է, իր կամայական պաշտօնավարութեամբը թաղը երկարատեւ յուզումներու մատնած է, եւ ի վերջոյ ստիպուած է հրաժարիլ, կարգ մը ներքին ու անձնական պատճառներով, որոնց վրայ չենք ուզեր ծանրանալ: Բաց աստի. Պօղոս էֆ. այժմ իր բնակութիւնը հաստատած է ուրիշ թաղի մը մէջ, որով չկրնար ընտրելի ըլլալ Գ. Թաղի Թաղ. Խորհուրդին: Փոքրամասնութեան միւս ընտրելիները թաղեցիներուն վստահութիւն եւ յարգանք ներշնչելէ զուրկ են եւ յաջողութեան ո եւ է հաւանականութիւն չեն ներկայացներ:»

Կարելի՞ է երեւակայել այս գրութեան առաջ բերած փոթորիկը Գ. Թաղին մէջ: Երբ պարոն Թորգոմ, սարսափած պատանած, մէկ քանի ընկերներու հետ «Շանթ» ակումբը եկաւ Սուսերեանցը գտնելու, այս վերջինը միակ խօսք մը արտասանեց.

— Պէտք է շարժիլ...

Ճշմար. որով այս խօսքը բառ՝ ցոյց կուտար թէ շա՛տ մեծ էր անոր նշանակութիւնը:

— Տրամադրելի բոլոր ուժերը պէտք է իրիկուն հաւաքուին այստեղ, հրամայեց իր շուրջիններուն:

Յետոյ դառնալով ուսուցչին՝ աւելցուց.

— Մենք գնանք Պօղոս էֆ.ի մօտ… մեր թշնամիներու այս նոր փրօվօքացիան չպէտք է անպատիժ մնայ:

Այս կարճ՝ բայց ազդու խօսքերը ողջունեցին ընկերները: Ուսուցիչը հիացումով կը դիտէր Ուսեփեանցը որ ամէնէն դժնդակ պարագաներուն մէջ իսկ իր պաղարիւնութիւնը կը պահէր ու կորովը չէր կորսնցներ:

Այս մարդը Մեծն Նափոլէոնի խառնուածքը ունի, կը մտածէր:

Ուսեփեանց իսկոյն գործադրութեան դրաւ Պօղոս էֆ.ն տեսնելու իր խորհուրդը եւ Պարոն Թորգոմի հետ գնաց անոր գրասենեակը.

Վաճառականը զիրենք ընդունեց քաղաքավար բայց պաղ կերպով: Իր անունին շուրջ մղուած պայքարը անհաճոյ դառնալ սկսած էր իրեն:

— Կարդացի՞ք այս օրուան «Հանրային Կարծիք»ը, հարցուց Ուսեփեանց երբ աթոռին վրայ տեղաւորուեցաւ:

—Այո՛, կարդացի, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի չոր կերպով:

— Ի՞նչ կը խորհիք այս մասին…

— Կը խորհիմ թէ յանցանքը ձերինն է.

— Մերի՞նը, գոչեց Ուսեփեանց զարմացած:

— Բնականաբար. եթէ դուք իմ անունս մէջտեղ չնէիք այս բաները չէր գրուէր… ես թողուցի հեռացայ թաղէն որպէսզի գլուխս հանգիստ ըլլայ՝ դուք տակաւին օձիքս թող չէք տար:

— Իբրեւ կուսակցութեան գլուխ՝ պէտք է մնաք պատնէշին վրայ…

— Ո՞ր պատնէշը, ի՞նչ պատնէշ, գոչեց Պօղոս էֆէնտի անհամբեր:

— Ընտրական պայքարի պատնէշին վրայ, որոշեց Ուսեփեանց:

Վաճառականը սրտմտած ոտքի ելաւ եւ պոռաց.

— Աղբար, չեմ ուզեր, ես թաղական չպիտի ըլլամ… Աստուծու սիրուն, հանգիստ թողուցէք ինծի, ալ կը բաւէ ինչ որ քաշեցի… գիտցած եղէք որ եթէ ընտրուիմ՝ անմիջապէս պիտի հրաժարիմ… ես ա՛լ քաշուեցայ այդ տեսակ գործերէն. թաղական խորհուրդին ալ խերը անիծեմ, ա-

գին ալ... ես հայ չե՛մ... համկցար... զարմանալի՜ բան, պայքար պիտի մղէք՝ մղեցէք, բայց զիս մէջը մի՛ խառնէք... Պօղոսէն զատ Թաղին մէջ ուրիշ մարդ չկա՞յ...

— Մեզի համար ձեր անձը բնաւ նշանակութիւն չունի, բացատրեց Սուսերեանց, մենք անձնականութեամբ չենք շահագրգռուիր. մեր պայքարը զուտ սկզբունքային, գաղափարական է:

— Աւելի լաւ, ուրեմն օձիքս ձգեցէք...

— Երբեք մենք ձեր օձիքէն չենք բռնած:

— Հապա ի՞նչ է այս բռածնիդ:

— Մենք սկզբունքային հողի վրայ կը կռուինք, եւ որովհետեւ պարագաներու բերումով ձեր անձը այդ սկզբունքը կը ներկայացնէ՝ մենք պէտք ունինք ձեր անձին, ոչ՝ թէ իբր Պօղոս էֆ. Մորաքեան, այլ իբրեւ սկզբունքային էութիւն, իբրեւ «անթիթէզ»...

— Անթիթէզ մանթիթէզ չեմ գիտեր, իմ խելքս ատանկ բաներու չհասնիր, պռուաց վաճառականը, իմ անունս մէջմի՛ խառնէք «վէճակչամ»... չեմ ուզեր, չեմ ուզեր, չեմ ուզեր . . .

— Կրնար ուզել կամ չուզել, դա նշանակութիւն չունի, պատասխանեց Սուսերեանց պաղարիւնով, ձեր մէջը մենք կը տեսնենք երկու որոշ անձ, անհատական մարդը որ մեզ բնաւ չի շահագրգռեր եւ հանրային հասարակական մարդը: Անհատական մարդը կրնայ իր որոշ աշխարհայեացքը ունենալ, մենք կը յարգենք կարծիքի ու գաղափարի ազատութիւնը, բայց հանրային մարդը իր կուսակցութեան կը պատկանի նա որպէս հասարակական մարմնի մասնիկ՝ չի կրնար իր կուսակցութեան հայեցակէտը չունենալ...

— Ես կուսակցական չեմ, ատ ուրկէ՞ հանեցիք... ի՞նչ կուսակցութիւն է բասծդ...

— Ինչ որ է, Պօղոս էֆէնտի, մենք ձեզ կուսակցական կը նկատենք եւ ատոր համար կ'ուզենք ձեր պատիւը բարձր բռնել: Այս նպատակով ահա՛ յօդուած մը պատրաստած ենք զոր անպատճառ թերթի մէջ հրատարակել պիտի տանք:

— Ո՞ր թերթին մէջ պիտի տալէք ձեր պատասխանը, հարցուց:

— Դեռ չենք որոշած, պատասխանեց Սուսերեանց. նախ պէտք է որ թերթին տրուելիք գումարը ապահովենք:

— Առիկա դիւրին է, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի, ես պէտք եղածը կը վճարեմ, պայմանաւ որ բնաւ մէկը չիմանայ… չեմ ուզեր որ ասկէ ետք իմ անունս խառնուի այս տեսակ Թաղական խնդիրներու… իսկ դրամը տալուս պատճառը այն է որ այդ անասունները չկարծեն թէ իրենց պատասխան տուող չկայ…

Պօղոս էֆէնտի ժիլէին գրպանը խառնեց, երեք ոսկի հանեց Սուսերեանցի տուաւ ու ըսաւ.

— Կարծեմ ասիկա բաւական է:

— Անպայման, պատասխանեց միւսը:

— Սանկ զօրաւոր բան մը գրել տուէք:

— Ջախջախիչ… միայն թէ այնչափով խնդիրը չի լմննար, մենք ուրիշ «մխիթար»ով մը եկած ենք հոս…

— Ի՞նչով եկած էք, հարցուց Պօղոս էֆ. չկրնալով հասկնալ Սուսերեանցի բառը՝

— Այսինքն մասնաւոր պաշտօնով մը, թարգմանեց պարոն Թօրգոմ:

— Ի՞նչ պաշտօն է այդ…

— Յանուն Թաղեցիներուն եկած ենք պահանջելու որ վերադառնաք ձեր Թաղը, ըսաւ Սուսերեանց:

— Այդ անկարելի է…

— Անպայման պէտք է վերադառնաք:

— Պարապ տեղը մի յոգնիք. երդում ըրած եմ այդ Թաղը ոտք չկոխել, ասկէ զատ բժիշկն ալ արգիլած է արդէն Գ. Թաղին օդը կնոջս կը վնասէ կոր:

— Չպէտք է մերժէք մեր հրաւէրը:

— Բացարձակապէս կը մերժեմ:

— Մենք այստեղէն չենք հեռանար մինչեւ որ ձեր հաւանութիւնը չառնենք:

— Կ՚աղաչեմ մի՛ ստիպէք, պարապ տեղը զիս կը բարկացնէք կոր, անկարելի է կ՚ըսեմ կոր, ա՛, պարապ խօսք հասկցէ՛ք:

Սուսերեանց տեսաւ որ կարելի չէր վաճառականը համոզել, ուստի ըսաւ.

— Գոնէ մեզի արտօնեցէ՛ք որ ձեր անունով յայտարարենք թէ վերջնականապէս չէք հեռացած Ք. Թաղէն։

— Այդ ալ չեմ կրնար ընել։

— Բայց մենք ստիպուած ենք այդպիսի յայտարարութիւն մը ընել։

— Ըրէք ինչ որ կ'ուզէք, բայց ոչ իմ անունովս։

— Դո՛ւք, Գօղոս էֆէնտի Ք. Թաղին ազատական հոսանքի ներկայացուցիչն էք եւ ամէն հոսանք մէյ մէկ կուսակցութիւն է…

— Պարապ խօսք, ես ալ բա՛ն մըն ալ չեմ։

— Մեզի համար այդպէս չէ, եւ մենք պէտք շարունակենք մեր պայքարը ձեր անունին շուրջ։

— Ինչ որ կ'ուզէք ըրէք, բայց զիս հանգիստ թողուցէք պոռաց Գօղոս էֆէնտի տեսնելով որ անկարելի էր խօսք հասկցնել այդ մարդուն։

— Ձեր հանգիստը ոչ մի կերպով չի խռովիր, ապահով եղէք։

— Հապա սա գրուածնե՞րը…

— Դա ոչինչ, ընտրական պայքարներու միջոցին այդպէս յարձակումներ կ'ըլլան իրարու դէմ. մենք ալ կարող ենք մի ուրիշ թերթի մէջ յարձակիլ մեր հակառակորդներուն վրայ։

— Գոնէ այդ բանը ըրէ՛ք։

— Ի հարկէ պէտք ընենք. միայն թէ ատոր համար դրամ հարկաւոր է. մեր հակառակորդները իրենց գլուխ ունին Մարգար էֆէնտիի պէս մարդ մը որ դրամը չի խնայեր մինչդեռ մենք մեր սեպհական ուժերով կը կռուինք…

Գօղոս էֆէնտի զգաց թէ խօսակցութիւնը ինչ ուղղութեան մէջ մտած էր եւ ուր պիտի յանգէր։ Ուզեց կարճ կապել եւ ճամբու դնել երկու այցելուները։

Բայց յանկարծ ուրիշ գաղափար մը յղացաւ. վրէժխնդրական խորհուրդ մը։

«Հանրային Կարծիք»ը գրածը ծանրապէս վիրաւորած էր իր արժանապատուութիւնը, թերեւս Սուսերեանցի ձեռքով կրնար դարմանել զայն, ի փոխարէն նիւթական փոքրիկ զոհողութեան:

— Քանի՞ի կը գրուի այդ տեսակ յօդուած մը, հարցուց երկու այցելուներուն:

— Քանի մը ոսկիով կ'ըլլայ, պատասխանեց Սուսերեան:

— Առէ՛ք ձեզի հինգ ոսկի։

Սուսերեան կրկնել չտուաւ: Դրամը գրպանեց եւ ըսաւ.

— Հիմա ամէն բան կարգադրուեցաւ:

— Ուրեմն գացէք եւ ըրէք ինչ որ հարկաւոր է:

Եւ հրաժեշտ առնելով մեկնեցան թաղէն:

— Գնա՛նք «Արշալոյս»ի խմբագրատունը, ըսաւ Սուսերեանց երբ փողոց ելան:

— Երթա՛նք, պատասխանեց Թորգոմ:

Խմբագրատան մէջ համակրական ընդունելութիւն մը գտան, մանաւանդ երբ հասկցուցին թէ վճարումի փոխարէն բան մը գրել տալու եկած են:

Երիտասարդ խմբագիր մը որ Պ. Թաղի իրադարձութիւններուն տեղեակ կը թուէր խոստացաւ պէտք եղածը ընել:

Սուսերեանց թէեւ ուզեց որ ինք իր ձեռքով շարադրէ գրութիւնը, բայց այս առաջարկը մերժուեցաւ:

— Մենք յօդուած չպիտի գրենք, այլ ազգային լուրերու բաժնին մէջ փոքրիկ ծանօթութիւն մը միայն պիտի տանք, գիտել տուաւ խմբագիրը։

— Բայց կ'ուզենք որ ջախջախիչ բան մը ըլլայ:

— Ինչ որ բերանացի յայտնեցիք՝ ամէնքն ալ պիտի գրենք։

— Բայց խիստ ոճով մը...

— Ապահով եղէք այս մասին։

Խմբագիրը անկեղծօրէն կը խօսէր։ Արդարեւ յաջորդ օր «Արշալոյս»ի մէջ հետեւեալ գրուածքը կ'երեւար:

«Այս կիրակի Պ. Թաղին մէջ տեղի կ'ունենայ տեղւոյն Թաղ. Խորհուրդին ընտրութիւնը: Թաղեցիները ուրիշ անգամներէ աւելի ոգեւորութիւն մը ցոյց կուտան այս ընտրութեան առթիւ եւ երկու որոշ հոսանքներ կը ջանան իրենց թեկնածուներուն ընտրութիւնը յաջողցնել։

Մեր բաղած տեղեկութիւններուն համեմատ Թաղեցիներուն մեծամասնութիւնը կը փափաքի վերընտրել Հրաժարեալ Թաղ. Խորհուրդի ատենապետ Պօղոս Էֆէնտի Մոռաքեանը որ խիստ օգտակար պաշտօնավարութեամբ մը ամբողջ Թաղեցիներուն համակրանքը շահած է։ Հակառակորդ կողմը սոյն ընտրութիւնը անյաջողութեան մատնելու համար լուր տարածած է թէ՝ Պօղոս Էֆ. հեռացած է Գ. Թաղէն եւ իր բնակութիւնը ուրիշ տեղ հաստատած, բայց մենք հաւաստի աղբիւրէ իմացանք որ Պօղոս Էֆ. պարզապէս այս միջոցիս օդափոխութեան գացած է Վօսփորի գիւղերէն մին, եւ թէ մօտերս պիտի վերադառնայ իր Թաղը։ Այս տեսակ մեքենայութիւններ անշուշտ անազդեցիկ պիտի մնան»։

«Արշալոյս»ի այս տողերը իրենց ազդեցութիւնը գործեցին։ Մարգար Էֆէնտի խեղօյն իր մօտ կանչեց պարոն Նշանիկը եւ անուղղակի պատասխան մը գրել տուաւ «Արշալոյս»ի այս գրածին։ Պօղոս Էֆէնտի նոյնպէս անուղղակի պատասխան մը գրել տուաւ «Արշալոյս»ի մէջ՝ Մարգար Էֆէնտիի գրել տուածին եւ այսպէս շարունակուեցաւ մինչեւ ատոր, ընտրութեան օրը։

Այս ընդդիմամարտ գրուածները մէկ կողմէ Թաղին մէջ ոգեւորութիւնը եւ եռուզեռը իր ծայրագոյն աստիճանին հասցուցած էին։

Ընկեր Սուսերեանց շաբաթէ մը ի վեր այնքան խօսած՝ այնքան պոռացած էր որ կիրակի առտու ձայնը մարած էր եւ կոկորդը բորբոքած։

Հակառակ ասոր, առտուն շատ կանուխ գնաց Շանթ ակումբը ուր ժամադիր եղած էր իր ընկերներուն։ Դեռ ո՛չ ոք եկած էր։

— Ծոյլե՛րը, մռլտաց քթին տակէն։

Ամենէն առաջ պարոն Թորգոմ երեւցաւ, չափազանց յուզուած կերպարանքով։

— Տեսա՞ր այս խաղքութիւնը, ըսաւ թուղթ մը երկարելով Սուսերեանցին։

Այս վերջինը առաւ թուղթը եւ կարդաց։

«Ձեր քուէները մի տար Պօղոս Էֆէնտի Տարակեանի, որովհետեւ զուրկ է ընտրելի հանգամանքէն:

«Ըստ Սահմանադրութեան՝ Թաղականները կ'ընտրուին Թաղին բնակիչներէն։

«Պօղոս Էֆէնտի այլեւս Բ. Թաղի բնակիչ չէ: Վերջնականապէս մեկնած է մեր Թաղէն եւ իր բնակարանն ալ փոխած է յոյն վաճառականի մը։

«Բայց ասոր՝ Պօղոս Էֆէնտի վարկաբեկ եղած է կարգ մը պատճառներով որոնց մասին լռութեամբ կ'անցնինք, չգայթակղեցնելու համար մեր պատուարժան Թաղեցիները:

«Ձեր քուէները տուէ՛ք Մարգար Էֆէնտի Սասունեանի ու անոր կուսակիցներուն որոնք ամէնքն ալ ծանօթ եւ պատուաւոր անձեր են:»

— Սրիկանե՛ր, անամօթնե՛ր, գոչեց Սուսերեանց խեղդուկ ձայնով մը:

— Մենք ալ պէտք է անմիջապէս բան մը պատրաստենք, դիտել տուաւ ուսուցիչը:

— Ժամանակ չունինք, ըսաւ Սուսերեանց, տես այս անպիտանները նախապէս պատրաստեր, տպել տուեր են . . .

— Մենք ալ խմորատիպ յայտարարութիւն մը մէջտեղ կը հանենք:

— Սքանչելի՛ գաղափար, գոչեց Սուսերեանց. Ակումբը արդէն խմորատիպ մը ունի:

Հետզհետէ հասան ուրիշ մէկ քանի ընկերներ եւ իսկոյն գործի ձեռնարկեցին:

Խմորատիպ յայտարարութիւնը երկու ժամուան մէջ պատրաստուեցաւ: Այս յայտարարութիւնը սա ձեւով խմբագրուած կոչ մըն էր:

«Ընտրողնե՛ր,

«Մեր հակառակորդները՝ յուսահատութեան մատնուած՝ ամէն տեսակ խաբեբայական միջոցներու կը դիմեն ժողովուրդին ձայնը խեղդելու եւ կղերա-յետադիմա-պահպանողական Թեկնածուներու յաջողութիւնը ապահովելու համար:

«Իրենց յետին ժամու հնարքն էր այս աւատական տըպեալ յայտարարութիւնը որով կը ծանուցուի թէ Պօղոս Էֆ. Մորակեան հեռացած է մեր թաղէն եւ ուրիշ տեղ հաստատած է իր բնակութիւնը, որով կորսնցուցած է իր ընտրելի իրաւունքը:

«Ասիկա բացարձակ սուտ մըն է: Պօղոս Էֆէնտի պաշտօնապէս յայտարարած է մեր Ակումբի ներկայացուցիչներուն՝ որ մօտ օրէն պիտի վերադառնայ Գ. թաղը. հետեւաբար կը հրաւիրենք ընտրողները որ առանց կարեւորութիւն տալու այդ սուտ զրոյցներուն՝ իրենց քուէները կեդրոնացնեն մեր ցանկին վրայ։ Մեր թեկնածուները կը ներկայացնեն ժողովրդական-ազատական տարրը որուն շնորհիւ միայն մեր թաղը պիտի կրնայ վերածնիլ եւ յառաջդիմել:

«Ընտրողնե՛ր, փութացէ՛ք ամէն շարքերով, քուէատուփին քով:»

ՇԱՆԹ ԱԿՈՒՄԲ

Ակումբին անդամները քանի մը տասնեակ այս կոչերէն առնելով՝ գացին թաղին մէջ բաժնելու զանոնք:

Քուէարկութիւնը պիտի սկսէր ժամը 1ին եկեղեցիին մէջ, բայց արդէն կէսօրին եկեղեցիին բակը լեցուած էր երկու ընդդիմադիր կուսակցութիւններու ներկայացուցիչներովը: Չէզոքներու փաքրաթիւ խումբ մըն ալ թէեւ գոյութիւն ունէր, բայց անոնց կարեւորութիւն տուող չի կար, որովհետեւ յաջողութեան ոեւէ յոյս չէին ներկայացնէր:

Շանթ Ակումբին կոչը բաւական յուզում յառաջ բերած էր հակառակ կուսակցութեան մէջ:

— Չէ՞ք ամչնար սանկ բաներ կը գրէք, պոռաց ընկեր Կայծունի, պարոն Թորգոմին որ իր քովէն կ՚անցնէր:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ գրեր ենք:

— Այս խմորատիպ յայտարարութիւնը...

— Ձերինին պատասխանն է:

— Բայց մերինը իրականութիւն է, մինչդեռ ասիկա բացարձակ սուտութիւն է:

— Ստախօսները դո՛ւք է՛ք...

Ի՞նչ իրաւունք ունիք մարդուն ներքին կեանքին ակնարկութիւն ընելու:

— Սխա՞լ է բառերս...

— Իրաւունք չունիք անձնական պատիւին դպչելու:

— Շատ աղէկ ալ կը դպչինք... Թո՛ղ Թաղականութեան թեկնածու չըլլայ: Թաղական մարդ մաքուր անցեալ ունենալու է:

— Ձեր Մարգար էֆէն մաքո՞ւր է.

— Հրամմեր ես...

— Քիչ մը ետքը պիտի տեսնես, երբոր քուէարկութեան արդիւնքը իմացուի:

— Ջախջախիչ մեծամասնութիւն ունինք:

— Վրան գրէ՛... եթէ հարիւր քուէ հաւաքէք պեխերս կ'ածիլեմ:

— Եթէ դուք շահիք, եկեղեցիին դուռը, շաբաթ մը, աւանակի պէս կը զռամ...

— Խայտառակ դուն ալ:

— Խայտառակը դուն ես, խօսքդ ետ առ...

— Ինչո՞ւ ես պիտի առնեմ՝ խայտառակ ես. խայտառակին ալ մեծը:

Ընկեր Կայծունի, բարկացած, բորբոքած, բազուկը վերցուց զարնելու ձեւով մը:

Ուսուցիչը իրեն ալ պատրաստուեցաւ կռուի. բայց ներկաները միջամտեցին ու բաժնեցին երկու ոսոխները:

Նմանօրինակ տեսարաններ ուրիշ կ'ունենային հոս ու հոն: Հետզհետէ գլուխները կը տաքնային, գրգռութիւնները կ'աւելնային: Ուսերեանց պահ մը Թորգոմի մօտեցաւ եւ ականջին փսփսաց:

— Մեր տղոց քուէ՛ մինչեւ գաւազան ճարեն, պէտք է պատրաստ ըլլանք ամէն պատահականութեան հանդէպ:

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց ուսուցիչը եւ փութաց հրամանատարին հրահանգը գործադրելու:

Հետզհետէ հասան ընտրական ժողովի անդամները եւ

ուղղուեցան եկեղեցի. Հո՛ն մէջտեղը դրուած էր խոշոր սեղան մը, շուրջը աթոռներ շարուած:

Սեղանին մէջտեղ կ՚երեւար տուփ մը ժողովուրդի իրաւունքներուն խորհրդանշանը...

— Սկսի՞նք գործողութեան, հարցուց ժողովի անդամներէն մին ․

— Դեռ կանուխ է:

— Ժողովուրդը եկած է, կրնանք սկսիլ:

— Բայց նախագահը մէջտեղ չի կայ:

Իր խուցը ըլլալու է, թո՛ղ ժամկոչը երթայ կանչէ:

— Վարդան աղբար, գոչեց ժողովականներէն մին:

Ժամկոչը որ քիչ մը անդէն կեցած էր, փնթռտու, տատամսոտ քայլերով մօտեցաւ: Խեղճը առտուընէ ի վեր սարսափելի տագնապներու մէջ կ՚ապրէր, կը զգար որ այս կիրակին վճռական դեր մը պիտի կատարէր իր կեանքին մէջ եւ այս մտածումը զինքը կը տանջէր:

— Վարդան աղբար, գնա՛ աւագերէցը կանչէ, հրամայեց նստողներէն մին:

— Գլխուս վրայ, պատասխանեց ժամկոչը խոնարհութեամբ եւ քալելով հեռացաւ:

Քանի մը վայրկեան ետքը աւագերէցը մտաւ եկեղեցի. իրեն կը հետեւէին բակը գտնուող բազմաթիւ անձեր, իրենց գլուխը ունենալով ընկեր Սուքիասեանցն ու Կայծունին:

— Ժողովուրդը դուրս հանեցէ՛ք, դեռ քուէարկութիւնը չէ սկսած, պոռաց ժողովականներէն մին որ յաղթանդամ եւ հզօր ձայնով անձ մըն էր:

Յայտնի չէր թէ այս հրամանը որո՛ւ կ՚ուղղուէր, քանի որ ընտրական ժողովի անդամներէն զատ ոչ որ կար եկեղեցիին մէջ:

Աւագերէցը կը յառաջանար իր ետեւէն բերելով բազմութիւնը:

— Ժողովուրդը դուրս հանեցէք, պոռաց դարձեալ ժողովականը ոտքի ելած:

— Ժողովուրդը դուրս չելլար, պատասխանեց ընկեր Կայծունի:

— Պէտք է դուրս ելլէ, աւելցուց Սուսերեանց խեղդուկ ձայնով մը:

— Քուէարկուները երկ երկու ներս մտնան, գլխէլ տուաւ ուրիշ ժողովական մը:

— Ժողովրդական գօնթրօլ կը պահանջենք, ճչեց Կայծակի ձայնը:

Աւագերէցը հասած էր սեղանին քով եւ բազմած իր նախագահական աթոռին վրայ:

— Տէր Հայր, դուն խօսք հասկցուր այս մարդոց, ըսաւ նախագահին քով նստած անձ մը, ցած ձայնով:

— Կը խնդրեմ, զաւակներս, աղմուկ մի հանէք, ըսաւ աւագերէցը հաշտարար ձայնով մը, թողէ՛ք որ կարգապահութեամբ եւ հանդարտութեամբ գործ տեսնենք...

— Քօնթրօլ կը պահանջենք, գոչեցին մէկ քանի ձայներ:

— Ի՞նչ քօնթրօլ, պոռաց յաղթանդամ ժողովականը, ընտրողական ժողովը արդէն ' քօնթրօլի համար նստած է հոս . . .

— Մենք ժողովրդական քօնթրօլ կ'ուզենք... ժողովուրդը պէտք է իր ներկայացուցիչները ունենայ այստեղ:

— Մենք արդէն ժողովուրդին ներկայացուցիչներն ենք . . .

— Չէ՛, անանկ բան չըլլար, մեր կողմէն մարդ գտնուելու է քուէատուփին քով:

Ընտրական ժողովի անդամները այս անօգուտ բանավէճին վերջ մը տալու համար իրարու հետ խորհրդակցեցան եւ ըսին բազմութեան որ իրենց մէջէն մէկը ընտրեն որպէսզի գայ նստէ սեղանին քով:

— Հոս երկու որոշ հոսանք կայ, առարկեց Սուսերեանց, պէտք է որ երկու հոսանքներն ալ իրենց զատ զատ ներկայացուցիչները ունենան:

— Անոր ալ բէք աղէկ, ըսաւ աւագերէցը, երկու հոգի ընտրեցէ՛ք, բայց նախ դուրս ելէք եկեղեցիէն:

— Թո՛ղ անոնք ելլեն՝ մենք ալ կ'ելլենք, ըսաւ Սուսերեանց մատնանիշ ընելով հակառակորդ կողմը:

— Առաջ դո՛ւք եկէք, պատասխանեց Կայծունի։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետեւ առաջ դուք մտաք եկեղեցի։

— Տղերք, չպէտք է տեղերնէդ շարժուէք, հրամայեց Մուսերեանց իր մարդոց դառնալով։

— Ուրեմն մենք ալ հոս կը մնանք...

Այս նոր միջադէպը կը սպառնար հետզհետէ մեծնալու։

Ուսագերէցը կրկին միջամտեց եւ համաձայնութեան եզր մը գտաւ։ Ընկեր Մուսերեանց եւ ընկեր Կայծունի քով քովի եւ միեւնոյն ժամանակ եկեղեցիին դռնէն դուրս պիտի ելլէին։ Այսպէս փակուեցաւ վէճը։

Քիչ ետքը՝ երկու ներկայացուցիչները ընտրուած էին։

Պայքար Լաւրանի կողմէ՝ Պարոն Աշոտ, եռանդուն ու կուռագած երիտասարդ մը, իսկ Շանթ Ակումբի կողմէ Պարոն Թորգոմ։

— Հիմա գործի կրնանք սկսիլ, վճռեց նախագահը, երբ ժողովուրդի ներկայացուցիչները իրենց տեղը գրաւեցին։

Քուէարկուները խումբ խումբ ներս հրաւիրուեցան եւ գործողութեան առաջին մասը բաւական հանդարտութեամբ կատարուեցաւ։

Յետոյ, կարգ եկաւ քուէները համրելու եւ կարդալու։

Նախագահը յայտարարեց թէ 640 քուէ քաշուած էր եւ 520 քուէ քերուած։

Այս թիւերը ցոյց կու տային թէ Թաղը ի՛նչ խանդավառութեամբ մասնակցած էր Թաղական Խորհուրդի ընտրութեան։

Ընտրական ժողովի յաղթանդամ ժողովականը որ, ինչպէս ըսինք, զօրաւոր ձայն մը ունէր, սկսաւ քուէները կարդալ։

Առաջին մէկ քանի քուէները Պօղոս էֆէ.ի եւ իր կուսակիցներուն անունները կը պարունակէին։

Այս պարագան խնդութեամբ լեցուց ուսուցչին սիրտը որ սկսաւ յաղթական ակնարկներ արձակել աջ ու ձախ:

Բայց իր ուրախութիւնը երկար չը տեւեց: Հակառակորդ կուսակցութեան ցանկերը հետզհետէ կը բազմապատկուէին:

Պարոն Թորգոմ անընդհատ ձեւով մը, թուղթի մը վրայ կը նշանակէր քուէհամարի արդիւնքը: Դեռ տարբերութիւնը մեծ չէր Պօղոս եւ Մարգար էֆէնտիներու միջեւ:

Առաջինը 45 քուէ ստացած էր, մինչդեռ երկրորդը 56:

Բայց նոր քուէները ընդհանրապէս Մարգար էֆ.ի անունը կը կրէին:

Կէս ժամ ետքը, ուսուցիչը կրկին հաշուեկշիռ մը բրաւ:

Պօղոս էֆ. 82 քուէ շահած էր, մինչ Մարգար էֆ. 112 քուէ: Անջրպետը կը լայնար երկուքին միջեւ:

Պարոն Թորգոմ յարաճուն անձկութեամբ կը հետեւէր գործողութեան:

Իրիկուն եղած էր արդէն եւ շատեր մեկնած էին: Հիմա միմիայն Պայքար Լաւարանի եւ Շանթ Ակումբի անդամները մնացած էին իրենց դիրքերուն վրայ:

Երրորդ անգամ երբ Պարոն Թորգոմ հաշիւը նայեցաւ սոսկաց. Պօղոս էֆ. 112 քուէ ունէր միայն, իսկ Մարգար էֆ. 218 քուէ:

Ու հիմա գրեթէ շարունակաբար, Մարգար էֆ. եւ իր կուսակիցներուն անունն էր որ կը հնչէր եկեղեցիին կամարներուն ներքեւ:

Ուսուցիչը անգամ մըն ալ իր ձեռքի թուղթին վրայ նայեցաւ, հապճեպով հաշիւ մը բրաւ եւ թողլով իր տեղը դուրս ելաւ, դէմը եղողին հարցնելով.

— Ո՞ւր է ընկեր Սուսերեանը:

Այս վերջինը իր սպայակոյտով շրջապատուած, ժուռ կուգար եկեղեցիի բակին մէջ:

— Պարտուեցա՜նք, գոչեց Պարոն Թորգոմ իր ընկերոջ քով վազելով:

— Չպէտք է պարտուիլ, պատասխանեց միւսը պաղարիւնով:

— Եւ սակայն հաշիւը մէջտեղն է.

— Քուէհամարը վերջացա՞ւ...

— Ոչ տակաւին, բայց արդէն Մարգար էֆ. եւ իր կուսակիցները 264 ձայն շահած են, իսկ մենք միայն 131... եթէ միացած բոլոր քուէներն ալ Պօղոս էֆ. շահի, ինչ որ անկարելի է, դարձեալ մեծամասնութիւնը Մարգար էֆ.ի կողմն է, քանի որ 261 ձայնը բացարձակ մեծամասնութիւն կը կազմէ:

Թուաբանական այս պարզ ցուցմունքը խոր տպաւորութիւն առաջ բերաւ:

— Դաւաճանեցին ուրեմն մեզի դէմ, պոռաց Շանթ Ակումբի անդամներէն մին:

— Լռէ՛ք, հրամայեց Ռուսինեանց:

Ետքը, ձեռքը ճակտին տարաւ վճռական որոշում մը տալու ձեւով եւ գոչեց.

— Տղե՛րք առաջ անցէ՛ք, պէտք է բեկանել այս ընտրութիւնը:

Եւ գաւազանը ճօճելով մտաւ եկեղեցիէն ներս: Մութը այժմ պատած էր ամէն կողմ եւ եկեղեցին լուսաւորուած էր մէջտեղի սեղանին վրայ դրուած մէկ քանի մոմերով:

Երբ մօտեցաւ սեղանին քով՝ խեղդուկ ձայնով մը գոչեց.

— Դադրեցուցէք գործողութիւնը...

— Ինչո՞ւ համար հարցուց յաղթանդամ մարդը:

— Ապօրէն է այս ընտրութիւնը:

— Ինչ պատճառաւ...

— Այո՛, ապօրէն է. չենք ընդունիր, գոչեցին շատ մը ձայներ:

— Ընդհակառակը շատ օրինաւոր կերպով կատարուեցաւ ամէն բան, դիտել տուաւ ատենապետը:

— Զեղծում կայ, չըլլար, բեկանում գոչեցին մէկ քանի ձայներ:

— Ժողովուրդի իրաւունքները ոտնակոխ եղած են...

— Ժողովուրդի ձայնը խեղդուած է...

— Շատ մը Թաղեցիներու քուէ չէ գացած...

— Բեկանում, բեկանում...

— Կորսնցուցիք անոր համար խնդիր կը հանէք, պոռաց ընկեր Կայծունի, քուէարկութիւնը պիտի շարունակուի։

— Ժողովուրդը այսպէս կը պահանջէ, պարո՛ն, կարդացէք քուէները։

— Ժողովուրդը կը պահանջէ որ ընտրութիւնը չեղեալ նկատուի։

— Դուք ժողովուրդի անունով խօսելու իրաւունք չունիք։

— Մենք ենք ժողովուրդի հարազատ ներկայացուցիչները...

— Ցրւե՛ք, խորտակեցէ՛ք տուփը, հրամայեց Սուսերեանց։

Քանի մը երիտասարդներ առաջ նետուեցան տուփը առնելու համար, բայց միւս կողմէ ուրիշ երիտասարդներ զայն գրաւեցին։

Այն ատեն «Շանթ»ի անդամները յարձակեցան «Պայքար»ի անդամներուն վրայ եւ սարսափելի խառնիճաղանճ մը տիրեց եկեղեցիին մէջ։

— Ոստիկան, ոստիկան բերէ՛ք, պոռացին մէկ քանի ձայներ, բայց ո՛չ ոք ուշադրութիւն ըրաւ։

Ու ազբրէշը խառնակութեան միջոցին քանի մը բռունցքի հարուած ընդունեց եւ ճիւպպէն պատռեցաւ։ Ընտրական ժողովի անդամները կամաց մը կծիկը դրին։

Սուսերեանցի մէկ հրամանին վրայ երիտասարդ մը սկսաւ պատռել սեղանին վրայ մնացած քուէները եւ թուղթերը։

Բայց ամէնէն կատաղի կռիւը կը մղուէր քուէատուփին շուրջը։ Վերջապէս Շանթի անդամները կրցան զայն ձեռք անցնել ու ոտքի հարուածով մը կոտրել եւ մէջի քուէները ջնջել։ Յաղթանակը Շանթ ակումբին մնացած էր...

Երբ Թաղին մէջ իմացուեցաւ եկեղեցին տեղի ունեցած դէպքերը, մեծ իրարանցում տեղի ունեցաւ։ Մարգար էֆ.ի կուսակիցները զայրացած՝ սպառնալիքներ սկսան տեղալ Շանթ ակումբին դէմ։

Չէզոքները որ մինչեւ այդ օր հեռուէն դիտողներ եղած էին, իրենք ալ իրենց չէզոքութենէն ելլելով միացան Մարգարեաններուն եւ բուռն կերպով բողոքեցին տեղի ունեցած բռնարարութեան դէմ։

Հետեւեալ օր, թերթերը երկարօրէն կը պատմէին Ք. Թաղին մէջ տեղի ունեցած բուէարկութիւնը եւ այս առթիւ պատահած ցաւալի դէպքերը եւ Վարչութեան ուշադրութիւնը կը հրաւիրէին։

Մարգար էֆէնտի երբ լսեց եղածները ուրախացաւ։

— Թո՛ղ ինչ որ կրնան ընեն, որպէսզի աղուոր մը խաղք ըլլան, ըսաւ։

Երեք օր ետքը, չորեքշաբթի, Վարչութիւնը իր սովորական նիստը կը գումարէր եւ կը զբաղէր Ք. Թաղի ընտրութեան խնդրով։

Պատրիարքը որ կը նախագահէր ժողովին՝ սա կարծիքը յայտնեց։

— Էֆէնտիմ, քանի որ Թաղին մէջ երկու հակառակ կուսակցութիւններ կան՝ պէտք է երկուքին ալ գոհացում տալ, «վէսսէլամ»։

— Այդ ինչպէ՞ս կ'ըլլայ, Սրբազան, հարցուց ժողովականներէն մին։

— Առժամեայ Թաղ. Խորհուրդ մը կազմենք՝ մէջը երկու կուսակցութիւններէն ալ մարդիկ դնենք, լմնցաւ գնաց։

— Սրբազան այն ատեն խնդիրը աւելի կը կնճռոտի։

— Ընդհակառակը, մեր մէջ խնդիրները այս կերպով կը կարգադրուին։

— Ես կ'առաջարկեմ որ նոր ընտրութիւն տեղի ունենայ, ըսաւ, ուրիշ ժողովական մը։

— Միտքերը շատ գրգռուած են՝ նոր ընտրութիւն կատարել դժուար է, գիտել տուաւ ուրիշ մը։

— Իմ բաժնիս պէս ըրէ՛ք․ պնդեց Պատրիարքը․ խառն Թաղական Խորհուրդ մը ընտրեցէ՛ք առժամեայ հանգամանքով:

— Ըստ իս, բսաւ Կարպիս Նիզակ Էֆէնտի, պէտք է նկատի առնել Թաղին մեծամասնութեան կամքը, առանց զանց ընելու փորձառութիւնն ալ․ որովհետեւ ըստ Սահմանադրութեան փորձառութեան ձայնն ալ իր կշիռը ունենալու է:

— Շատ իրաւացի է, հաստատեց ժողովական մը:

— Եզրակացուցէ՛ք, բսաւ ատենապետը:

— Ես կ՚առաջարկեմ որ, շարունակեց Կարպիս Նիզակ Էֆէնտի, երկու կողմերուն ալ գոհացում տրուի, առանց օրինական տրամադրութիւններուն հակառակելու:

— Աղէկ, «օղլում», բայց ի՞նտոր, հարցուց Պատրիարքը:

— Ողջահայեցութեամբ գործելու է…

— Կտրուկ որոշում մը տանք, լմննայ, բսաւ ուրիշ ժողովական մը․

— «Ալ օն փարալըք տա պուլունուր», բացագանչեց Պատրիարքը խնդալով:

— Սրբազան, ի՞նչ ըսիր, գոչեց ժողովականը բարկացած:

— «Ճանըմ, շախա» բան մը ըսի, դուն ալ ի՞նչ իրար կ՚անցնիս պատասխանեց Պատրիարքը, «Թօհաֆ» բան, քիչ մը «էյլէնճէ» ըլլալը մե՞ղք է…

Այս կերպով փակուեցաւ այդ փոքրիկ միջադէպը:

Ժողովը յետոյ շարունակեց իր խորհրդակցութիւնը Ք. Թաղի ընտրական խնդրոյն մասին եւ ի վերջոյ որոշեց յառաջիկայ նիստին մէջ լուրջ նկատողութեան առնել խնդիրը եւ պարտ ու պատշաճը տնօրինել:

ԺԴ.

Պօղոս Էֆէնտի եւ իր կինը՝ հիմա՝ բոլորովին քաշուած կեանք մը կ՚անցընէին: Գրեթէ մարդու հետ չէին տեսնուեր եւ տիկին Շագիկ տունէն դուրս չէր ելլեր: Տանը մէջ ալ

այր ու կին օտարականներու պէս կը վարուէին իրարու հետ եւ հազիւ անհրաժեշտ պարագաներու մէջ իրարու խօսք կ'ուղղէին:

Պօղոս էֆէնտի ալ երեսէ նետած էր կնոջը եւ չէր ուզած որ գայթակղութիւն յարուցանէ. բայց ներքնապէս չէր մարսած եղածը: Իրաւ է որ Տիրանը դարձեալ իր քով առած էր կասկածի տեղի չտալու համար, բայց միայն գործի մասին ատեն ատեն խօսք կ'ուղղէր անոր:

Իր այս հոգեկան կացութեան մէջ Պօղոս էֆէնտի միակ մտածում մը ունէր, այն էր վրէժ—լուծել Մարգար էֆէնտիէն:

Մանրակրկիտ քննութենէ մը ետք հասկցած էր իր հակառակորդը լրտեսել տուած էր իր կինը եւ այդ կերպով կրցած էր հասկնալ անոր յարաբերութիւնները Տիրանի հետ ու յետոյ նամակով մը խնդիրը իմացուցած էր իրեն:

Հիմա իր միակ մտածումն էր նոյն խաղը խաղալ Մարգար էֆ.ին, լրտեսել իր կինը եւ զայն յանցանքի մէջ բռնել, բայց ատոր համար անձնուէր օգնականի մը պէտք ունէր ու այդ օգնականն էր որ կը պակսէր իրեն:

— Ախ, կը հառաչէր, եթէ աս շունշանորդի Արգարին պէս մէկը ունենայի ձեռքի տակ...

Ի զուր միտքը կը չարչարէր այս տեսակ անձնուէր մարդ մը ձեռք ձգելու համար:

Եւ յետոյ, ուրիշ կէտ մըն ալ կար:

— Արդեօք տիկին Սաթեն սիրահար մը ունէ՞ր...

Նախ հարկ էր այս կէտը լուսաբանել: Գիտէր որ իր կինը ամբաստանած էր տիկին Սաթենեանը իբրեւ անհաւատարիմ, բայց այս ամբաստանութիւնը ո եւ է որոշ ապացոյցի վրայ հիմնուած չէր եւ ատոր համար ազդեցութիւն չէր գործած:

Պօղոս էֆէնտի խորհեցաւ նախ իր կնոջ հետ տեսակցութիւն մը ունենալ այս մասին եւ հասկնալ թէ ամբաստանութիւնները տիկին Սաթենի մասին որքան հիմնաւոր էին:

Գիշեր մը, երբ ճաշէն յետոյ, այր ու կին առանձին նստած էին իրենց սենեակը, Պօղոս էֆէնտի յանկարծ ըսաւ.

— Հիմա կը հասկնամ կոր թէ ինչու համար խեղճ տիկին Սաթենիկին վրայ ելար խենթ ու խելառ ամբաստանութիւններ ըրիր...

— Ինչու համար, հարցուց Շագիկ կռուարար շեշտով մը:

— Պարզապէս քու խաղքութիւններդ ծածկելու համար...

— Վա՜յ, տեսկա ե՞րբ հասկցար...

— Երբ պէտք հասկնամ, հիմա հասկցայ. երբոր մենք ատանկ ամենուն քով խաղք եղանք... մինչդեռ տիկին Սաթէն իր պատիւը կ՚ապրի կոր:

— Սաթենը պատիւը կ՚ապրի կոր, գոչեց Շագիկ բարկութեամբ, վա՜յ գլխուս, բոզանոցին կիները անկէ աւելի պատիւ ունին:

— Ատոնք պարապ խօսքեր են... փաստ պէտք է, փաստ:

— Ո՞ր մէկը ըսեմ... բերանս բանալ մի տար:

— Ընդհակառակը եթէ բան մը գիտես ըսէ՛ տեսնենք, գոչեց Պօղոս էֆէնտի, բայց ըսելիք մը չունիս որ... ամէնքն ալ պարապ խօսքեր են։

— Անանկ է, երբոր խնդիրը քու կնոջդ վրայ ըլլայ՝ ճիշդ կ՚ըլլայ ամէն բան, իսկ երբ ուրիշին համար է՝ սուտ է անպատճառ... մինակ ես յանցաւոր եմ, միւսները ամէնքն ալ մէյ մէկ սուրբեր, Աստուածածիններ են...

— Քա՛ քու անհաւատարմութիւնդ տեսայ, գոչեց Պօղոս էֆ. սրտմտած:

— Անոր ալ ետեւէն իյնաս, լրտեսել տաս նէ՝ անոր ալ աչքովդ կը տեսնաս...

— Բան մը գիտես նէ՝ յստակօրէն ըսէ՛, ատանկ անորոշ խօսքերէ բան չելլար:

— Ո՞ր մէկ գիտցածս ըսեմ...

— Մէկ հատը բաւական է․․․ հիմա կ'ըսես կոր թէ՝ տիկին Սաթենն՝ սիրա՞ղ ունի:

— Հարկաւ կ'ըսեմ, ինչու չպիտի ըսեմ, որմէ՝ պիտի վախնամ, պոռաց Շաղիկ բորբոքելով:

— Ո՞վ է, անունը ի՞նչ է տեսնենք:

— Ո՞ր մէկը ըսեմ․․․ մէկ հատ երկու հատ չէ որ․․․ անամօթը․․․ արդէն ամէնուն բերանն է․․․

— Ես երբեք, քենէ զատ, մէկէ մը անոր մասին բան մը չեմ իմացած:

— Դուն արդէն անանկ ես, ուրիշներուն մասին խօսուածներուն խուլ կ'ըլլաս, իմ վրաս բան մը ըլլայ նէ՝ ականջներդ կը բացուին:

— Հիմա դուն Սաթենին սիրահարներէն մէկուն անունը կրնա՞ս տալ, ան նայինք:

— Ինչո՞ւ չպիտի կրնամ տալ, հարկաւ կուտամ․․․

— Ըսէ՛ տեսնենք․․․

— Հեռուն երթալու պէտք չի կայ. մէկ հատը մէջտեղն է․․․

— Ո՞վ է տեսնենք․

— Ո՛վ պիտի ըլլայ «իշթէ» Միհրանիկը... Նուարդին էրիկը:

— Տօստախեան Միհրանի՞կ էֆ.ն հարցուց Պօղոս էֆ. հետաքրքրուած․

— Հրամմեր ես, Միհրանիկ էֆէնտին...

— Առաջին անգամն է որ սանկ բան մը կը լսեմ կոր:

— Ուրիշէն լսելու պէտք չկայ, գործը մէջտեղն է... Սաթենին փէշէն զատուած չունի, ամէն օր տուներնին է:

— «Ճանըմ», ատկէ ինչ կ'ելլայ, բարեկամ են կը տեսնուին:

— Ամէն բանին չափը կայ... առտու իրկուն բիթ բիթի են, իրարմէ բաժնուած չունին:

— Այդ քու ըրածդ պարզ ենթադրութիւն մըն է:

— Ես բանս գիտեմ․․․ ձեռքս կրակը կը դնեմ որ ըսածիս պէս է…

— Ես փաստ կ՚ուզեմ փաստ, գոչեց Պօղոս էֆէնտի տեսնելով որ իր կնոջ խօսքերը ոեւէ հաստատուն հիմ չունէին։

— Փաստ կ՚ուզես նէ՝ իրենց ծառաները խօսեցնել տուր մէյ մը։

— Դուն խօսեցնել տուե՞ր ես։

— Կ՚ըսեմ կոր նէ՝ հարկաւ բան մը գիտեմ… մէյ մը Սուրբիկը խօսեցնել տո՛ւր «տէ» կ՚իմանաս։

— Ո՞ր Սուրբիկը, Սուրբիկը ո՞վ է, հարցուց ամուսինը։

— Սասունեանց սպասուհին որ հիմա բաղնիքէն եկած է։

— Ինչո՞ւ եկեր է։

— Ես ի՞նչ գիտնամ, հանըմին գործին չէ եկեր՝ ճամբեր է, կ՚երեւայ որ իր խաղերուն գործիք ըլլալ չէ ուզեր խեղճ աղջիկը։

— Էյ դուն ո՞ւր տեսար «տէ» խօսեցուցի՞ր այդ Սուրբիկը։

— Հիմա Փոթուրեանենց քով մնած է՝ հոն տեսայ։

Փոթուրեանները իրենց ծանօթ ընտանիք մըն էին որոնք օգափոխութեան եկած էին վերին Վոսփորի այն գիւղը ուր կը գտնուէին այս միջոցիս։

— Սա ծաղկահար աղջիկ մը տեսանք նէ՝ անցած օր տուներնիս ա՞ն է հարցուց, Պօղոս էֆ.։

— Ճիշդ ան է, Մարգար էֆէնտիենց տունն ալ տեսած ըլլալու ես։

— Չեմ յիշեր կոր։

Պօղոս էֆէնտի պահ մը լռեց եւ սկսաւ մտածել։ Այդ Սուրբիկը, իբրեւ Սասունեաններու ներքին կեանքին մօտէն տեղեակ մէկը, թերեւս կրնար օգտակար ըլլալ։ Իր կնոջ մինչեւ հիմա ըրած անորոշ ակնարկութիւններուն մէջ Սուրբիկ միակ լուրջ յենակէտ մը կը ներկայացնէր, միակ աղբիւրը ուրկէ կարելի էր որոշ բան մը քաղել։

Միայն թէ Շաւիկ ո՛ր աստիճան ճշմարիտ կը խօսէր համբուած ապառնիին բերանը ամբաստանութիւններ դնելով: Այս կէտը հարկ էր լուսաբանել:

— Դուն Սուրբիկը երկար բարակ խօսեցուցի՞ր, հարցուց կինը:

— Խօսեցնելու պէտք չի կայ, արդէն ինք կը պատմէ կոր, պատասխանեց Շաւիկ, խեղճին սիրտը այնքա՜ն էրեր է որ . . .

— Անիկա՞ պատմեց Սաթենին Միհրանիկին հետ ունեցած յարաբերութիւնները:

— Ան ալ բսաւ, ուրիշ բաներ ալ բսաւ, որ մէկը միտքս պահեմ... կ'ուզես նէ՝ օր մը հոս կանչենք, խօսեցնել տուր, ականջովդ լսէ, բանի որ իմ խօսքիս չես ուզեր կոր հաւատալ:

Այս առաջարկը ամէնէն բանաւորը թուեցաւ Պօղոս էֆէնտիին: Արդարեւ իր կնոջ անկեղծութեան վրայ շատ վստահութիւն չունէր, կրնար իրողութիւնները խեղաթիւրել կամ չափազանցել: Իր կողմէ կատարուած հարցափորձ մը կրնար աւելի որոշ արդիւնք մը տալ:

— Իրաւունք ունիս, օր մը կանչել տուր տէ՝ հետը մէյ մը տեսնուիմ, միայն թէ յատկապէս անոր համար կանչուածի ձեւ չառնէ...

— Վաղուընէ «թէզ»ը չի կայ, ես անիկա հոս բերել կուտամ:

— Բայց ինք կասկածի երթալու չէ որ յատկապէս զինքը հարցուփորձել կ'ուզենք:

— Անհոգ եղիր, ես ամէն բան կը կարգադրեմ... արդէն Սուրբիկը միամիտ աղջիկ մըն է, խորամանկութիւն չունի:

Այր ու կին այսպէս համաձայնութիւն գոյացնելէ ետքը տիկին Շաւիկ հարցուց.

— Ան չէ ամմա՝ այս գործին ետեւէն իյնալուդ նպատակը ի՞նչ է:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ պատիւս վերահաստատել, գոչեց Պօղոս էֆէնտի:

— Սաթենին սիրող ունենալ կամ չունենալը քու պատիւիդ հետ ի՞նչ յարաբերութիւն ունի:

— Ինչ ըսել է, ինչպէս անոնք իմ ետեւէս խնալով գիս խաղք ըրին, ես ալ հիմա իրենց խաղքութիւնը մէջտեղ կը հանեմ, կ'երթան կը սորվին... Թող ամէն մարդ ալ տեսնայ որ իրենք ալ մենէ վար չեն մնար... արժանապատուութեան խնդիր է այս:

— Իրաւունք ունիս պատասխանեց կինը, մէյ մը խաղք ըլլան նէ՝ ա՛լ անկէ ետքը լեզունին իրենց կը քաշեն:

— Դուն ատ Սուրբիկը վաղը բերել տուր:

— Իրիկունը գաս նէ՝ հոս կը գտնաս, ապահով եղիր:

Այս կարգադրութենէն ետքը, այր ու կին առանձնացան իրենց խուցերը:

Տիկին Շաքիկ ուրախ էր որ առիթ մը ստեղծուած էր իր ամուսնոյն հետ յարաբերութիւններ մշակելու: Գայթակղական ծանօթ դէպքէն ի վեր առաջին անգամն էր որ Գօգոս էֆ. այսքան երկար եւ գրեթէ մտերմական տեսակցութիւն մը ունեցած էր իրեն հետ: Ամուսնոյն ունեցած վրէժխնդրական ծրագիրը իրեն ալ կը ժպտէր եւ անշուշտ իր ձեռքէն եկածը չպիտի խնայէր անոր յաջողութեանը համար: Միայն թէ, ափսո՜ս, զօրաւոր զէնք մը չունէր ձեռքը: Սուրբիկի շատախօսութիւնները ճամբուած սպասուհիի մը արտմութենէն ծնած բամբասանքներ էին պարզապէս. առանց որոշ ու փաստացի իրողութիւններու:

— Թերեւս ամէն բան չէ ըսած, մտածեց Շաքիկ, վաղը առտու զինքը բերել տամ ու աղէկ մը խոստովանցընեմ, եւ յետոյ էրկանս դէմ հանեմ:

Առտուն, ամուսինը մեկնելէ ետքը, Շաքիկ սպասաւորը ղրկեց ու Սուրբիկը բերել տուաւ:

Երեսուն տարեկան, նիհար, ծաղկահար, տգեղ աղջիկ մըն էր Սուրբիկ, ծածկամիտ ու չարախօս բնաւորութեամբ:

Շաքիկ չուզեց որ անմիջապէս յայտնէ թէ ինչու համար

բերել տուած էր Սուրբիկը, այլ ուզեց անզգալաբար խօսքը դարձնել տիկին Սաթենի վրայ:

— Անցած օր ձեր տունը բէվանի մը կերայ, շատ համով էր, տիկինին հարցուցի նէ՝ ըսաւ որ դուն եփած ես, անա՞նկ է, հարցուց:

— Հրամմեր էք, պատասխանեց Սուրբիկ:

— Մեր Թագուկը կերակուրը աղէկ կ'եփէ, բայց անուշեղէն շատ աղէկ չկրնար շինել, չե՞ս կրնար անգամ մը իրեն սորվեցնել:

— Շատ աղէկ, երբ որ կ'ուզէք, ի՞նչ պիտի եփենք :

— Առաջ մէյ մը բէվանին սորվեցուր:

— Արդէն մեծ բան մը չէ, «թարխի» ըսեմ նէ՝ ինքնիրեն կրնայ շինել:

— Չէ՛, ես կ'ուզեմ որ դուն ձեռքովդ եփես անգամ մը, անանկ «թարխի»ով միտքը չի մնար:

— Ինչպէս հրաման ընէք նէ՝ անանկ կ'ընենք:

— Կ'երեւայ որ այդ տեսակ անուշեղէնները տիկին Սաթենին տունը սորված ես, ըսաւ Շազիկ քմծիծաղով մը :

— Հոն չգացած արդէն գիտէի...

— Բայց տիկին Սաթենին համար կ'ըսեն որ շատ վարպետ է անուշեղէն շինելու համար:

— Չեմ գիտեր, ես բնաւ անոր անուշ եփելը չեմ տեսած :

— Քանի անգամ որ տունը անուշ կերած ու հաւնած եմ, «ես եփած եմ» ըսած է:

— Անանկ սուտ պարծանքները կը սիրէ, պատասխանեց Սուրբիկ, նայինք «հիչ» ոտքը խոհանոց դրա՞ծ է...

— Կրնա՞յ ըլլալ որ տանտիկին մը ոտքը խոհանոց չդնէ :

— Անանկ բաներու նայած չունէր...

— Ինչո՞ւ համար, ատեն չէ՞ր գտներ, հարցուց Շազիկ ժպտելով :

— Ես ի՞նչ գիտնամ, անոր գործերուն իմ խելքս չի հասնիր:

— Ան չէ «ամմա», ի՞նչու քեզ ճամբեցին…

— Անոնք չճամբեցին՝ ես եկայ, պատասխանեց Սուրբիկ նեղացած դէմքով մը:

— Իրենք անանկ չեն ըսեր կոր:

— Ի՞նչ կ՚ըսեն կոր նայինք:

— «Ճանըմ», տեսակ տեսակ բաներ, իբր թէ շատ ծոյլ ես եղեր, աղտոտ ես եղեր, անկիրթ ես եղեր… տունէն բաներ պակսեր է, քենէ կասկածեր են, ես ի՞նչ գիտնամ տասնեկ խօսքեր:

Տիկին Շագիկ անպատկառօրէն կը ստէր: Ինքը Սուրբիկի մասին բան մը չէր լսած, բայց իր նպատակն էր պարզապէս սպասուհին զրգռել իր նախկին տէրերուն դէմ ու անոր լեզուն բանալ: Իր այս ճիգերը յաջողեցաւ: Սպասուհին բարկանալով գոչեց.

— Վա՜յ սուտխօսներ, ամօթ չէ՞ իրենց որ սանկ մուր քսել կ՚ուզեն վրաս… եթէ ես ալ իմ գիտցածներս ըսեմ այն ատեն պօչերնին կը տեսնան:

— Ի՞նչ ունին որ ի՞նչ պիտի ըսես, ատոնք պարապ խօսքեր են:

— Ես իմ ըսածս գիտեմ, Շագիկ հանըմ:

— Տիկին Սաթենը ես ալ ճանչցած եմ, իր վրայ երբեք պակասութիւն մը չեմ տեսած:

— Դուք ի՞նչ կրնաք տեսնել… դուրսէն հարկաւ բան մը յայտնի չըլլար… մէյ մըն ալ ինծի՛ հարցուր անոր ի՞նչ կնիկ ըլլալը… բայց ինչուս պէտք, ես իրենց պէս չեմ, լեզուս կը քաշեմ կը նստիմ, բամբասանքէն չեմ ախորժիր:

— Անցածները սակայն բաներ մը կը պատմէիր կոր հանըմին մասին, մոռցէ՞ք եղա՞ւ:

— Ի՞նչ բան, հարցուց Սուրբիկ:

— Միհրանին էֆ.ին խօսքը կ՚ընէիր կոր…

— Սուս չէի խօսեր կոր ա՛, ամէն օր տուներնիս էր:

— Ասկէ ի՞նչ կ՚ելլայ, բարեկամ են, իրարու հետ կը տեսնուին…

— Տեսնուիլ կայ, տեսնուիլ ալ կայ… ես կոյր չեմ, ամէն բան կը տեսնեմ:

— Ասկէ զատ Միհրանիկ էֆէնտի միշտ իր կնկանը հետ կուգար հարկաւ:

— Անանկ է, միասին կուգային, հաստատեց Սուրբիկ:

— Էյ ուրեմն ի՞նչ կրնայ ըլլալ: Տեսա՞ր որ բամծներդ ալ պարապ խօսքեր են եղեր:

— Հիմա կ'ուզե՞ս որ ամէն բան ըսեմ, գոչեց սպասուհին որուն համբերութիւնը կը սկսէր սպառիլ Շաքիկի բռնած ընթացքէն։

— Կրնա՞ս նայիմ ինծի համոզել որ տիկին Սաթեն Միհրանիկ էֆէնտիի հետ ծածուկ բան մը ունէր, այն ատեն կը համոզուիմ որ ճշմարիտ կը խօսիս կոր ու անոնք են ստախօսները:

— Ես ալ գիտեմ որ Միհրանիկ էֆէնտի անանկ պարզ բարեկամի պէս չէր տեսնուէր տիկին Սաթենի հետ, մանաւանդ որ երբ մինակ մնային:

— Մինակ կը մնայի՞ն, հարցուց Շաքիկ հետաքրքրուած:

— Թօհա՛մ բան, Շաքիկ հանըմ, չըլլա՞ր որ երբեմն մինակ ըլլան, ըսաւ Սուրբիկ:

— Բայց դուն ըսիր որ միշտ տիկին Նուարդին հետ կուգար այցելութեան:

— Այո՛, բայց կը պատահէր որ տիկին Նուարդ Մարգար էֆէնտիին հետ զբաղած կ'ըլլար եւ տիկին Սաթենն ալ Միհրանիկ էֆ.ի հետ առանձին կը մնային:

— Է՜յ առանձին մնացած ատեններին ի՞նչ կ'ընէին…

— Ա՜լ բերանս բանալ մի՛ տար:

— Հէլէ՛ հէլէ՛, ըսէ նայինք:

— Չեմ գիտեր պատասխանեց Սուրբիկ, երբ թէ՛ ամօթահար՝ ձեռքովը երեսը ծածկելով:

Տիկին Շաքիկ հասկցաւ որ այդ համրուն մէջ աւելի

բան մը չպիտի քաղէր: Սպասուհիին բառերը պարզ բամբասանքներ էին առանց որոշ փաստերու ·

— Էյ, Միհրանիկ էֆէնտիէն զատ ուրիշներու հետ ալ աստանկ յարաբերութիւններ ունէ՞ր տիկին Սաթենը, հարցուց ·

— Հարկա՛ւ, պատասխանեց սպասուհին հաստատ շեշտով մը :

— Որո՞ւ հետ, տեսնենք...: Արդեօք իմ էրի՞կս ալ կայ անոնց մէջ. եւ տիկին Շագիկ, բա՛հ, բա՛հ խնդաց:

— Մեղա՜յ. աս ի՞նչ խօսք է, գոչեց Սուրբիկ. Պօղոս էֆէնտին աստանկ մարդ չէ:

— Ես կատակ ըրի · էրկանս վրայ կասկած չունիմ , միայն թէ աս միւսներուն անունները տուր:

— Ո՞ր մէկը ըսեմ.

— Վա՜յ, այդչափ շա՞տ են: Ինչ որ է մէկ հատին անունը տուր գոնէ:

— Եթէ աստանկ գործեր չունենայ նէ՝ ինչո՞ւ շաբաթը քանի մը անգամ պիտի ձգէ Բերա երթայ:

— Բերա երթալէն բան չելլար, դուն ուրիշ բան գիտես նէ՝ ան ըսէ :

— Դեռ ի՞նչ ըսեմ, այս պատմածներս բաւական չե՞ն. գոչեց Սուրբիկ:

— Բան մը չըսիր որ... աս միւս մարդոց անունը ըսէ՛ տեսնենք :

— Ես չեմ գիտեր, Սահակ աղբարը աղէկ գիտէ. պատասխանեց Սուրբիկ:

— Սահա՛կ աղբարը ո՞վ է...

— Մարգար էֆէնտիին ծառան...: Հիմա ան ալ ձգեց ելաւ քովերնէն... անիկա կ՚ըսէր որ հանըմը միշտ Բերա կը վազէ նէ՝ ըսել է ատոր տակը բան մը կայ ·

— Դուն աչքովդ բան մը տեսա՞ծ ես, գոչեց Շագիկ որուն համբերութիւնը կը սպառէր:

— Չէ, պատասխանեց Սուրբիկ, ես ի՛նչ կրնամ տեսնալ, մէկտեղ չէի երթար դուրս ելած ատենը:

— Էյ Սահակը տեսա՞ծ է…

— Ան ալ աչքովը չէ տեսած…․ բայց…

— Բայց ի՞նչ:

— Ճանըմ, հանըմ, ի՞նչու ատանկ կ'ըսես, մարդս անպատճառ աչքո՞վը տեսնելու է որ հաւտայ, ես ձեռքս կրակը կը դնեմ որ անանկ ատեն ատեն Բերա վազելուն մէջ անպատճառ բան մը կայ… պատուաւոր կնիկները տուներնին կը նստին կամ դուրս ալ ելլան նէ՝ իրենց էրկանը, կամ եղբօրը հետ կ'ելլան․ Դուն ինչու շաբաթը քանի մը անգամ Բերա չես երթար կոր:

— Ես ուրիշ, պատասխանեց Շազիկ:

— Ես պատուաւոր ընտանիքներ ալ տեսած եմ, անպատիւներ ալ․ շարունակեց Սուրբիկ, ամիս մը տուն մը կենամ նէ՝ ամէնուն ալ ինչ՞ ըլլալը հասնամ․․

Բոլոր այս խօսքերը չէին կրնար գոհացնել Շազիկը որ դրական ապացոյցներու պէտք ունէր: Ի զուր իր հարցուփորձը առաջ տարաւ հաստատ յենակէտ մը գտնելու յոյսով:

Սուրբիկի ամբաստանութիւնները հետզհետէ տարտամ ու անորոշ կը դառնային: Յայտնի կ'երեւար որ սպասուհին բան մը չէր տեսած, բան մը չէր լսած, այլ ճամբուդրուելէն զգացած սրտմտութիւնն էր որ իրեն չարախօսութիւններ ընել կու տար:

Շազիկ յուսախաբ եղած էր: Եւ սակայն չէր ուզեր տակաւին անոր օձիքը թողուլ:

Անպատճառ պէտք ունէր Սուրբիկի իր ամուսնոյն հետ հաշտուելու համար:

Սատանայական հնարք մը խորհեցաւ:

Ձայնը ցածցուց եւ ըսաւ Սուրբիկին.

— Կ'ուզե՞ս դրամ շահիլ.

— Դրամ շահիլ ո՞վ չուզեր հանըմ, պատասխանեց սպասուհին որուն աչքերը յոյսի նշանով մը շողացին:

— Եթէ խօսքս աղէ՛կ մտիկ ընես եւ ըսածներս կէտ առ կէտ կատարես, քեզի աղուոր դրամ կը շահեցնեմ:

— Ի՞նչ պիտի ընեմ, ձեռքէս գալի՞ք բան է....

Տիկին Շաղիկ պահ մը հեռացաւ սենեակէն, յետոյ վերադարձաւ եւ երեք մեճիտիէ դնելով Սուրբիկի ձեռքը ըսաւ.

— Կարծեմ գեղը պզտիկ տղայ մը ունիս:

— Այո՛ Շաղիկ հանըմ, վեց տարեկան մանչ մը ունիմ:

— Այս դրամը ղրկէ թող իրեն հագուստ շինեն... կամ դուն աստեղէն ա՛ռ ղրկէ:

— Շատ շնորհակալ եմ, Աստուած երկար կեանք տայ ձեզի, գոչեց սպասուհին յուզուած շեշտով մը, Աստուած Պօղոս էֆէնտիին վաստակը աւելցնէ...

— Եթէ իմ խօսքս մտիկ ընես՝ դեռ ասոր պէս շա՜տ դրամներ ձեռքդ կ'անցնի, ըսաւ Սուրբիկ չարաճճի նայուածքով մը:

— Հրաման ըրէ, հանըմս, ձեռքէս ինչ որ գայ ընեմ, պատասխանեց Սուրբիկ:

— Աս գիշեր գործդ լմնցնելէ ետքը կրնա՞ս հոս գալ:

— Ինչո՞ւ չէ, կուգամ, էֆէնտին ու հանըմը կերակուրը ուտելէն ետքը ա՛լ ինծի գործ չմնար որ...

— Միայն թէ առաջուց գործը կարգադրենք... հոս գաս նէ՝ քեզ Պօղոս էֆէնտիին պիտի ներկայացնեմ եւ անոր պիտի պատմես քիչ մը առաջ ըսածներդ:

— Կը պատմեմ, հանըմ, բայց ետքը գլխուս փորձանք մը չի գայ:

— Խե՜նթ ես, ինչ փորձանք, մինակ խօսք դուրս չելլեր, ասկէ զատ ինչ որ ալ ըլլայ քու անունդ գաղտուկ կը պահենք, անոր համար վստահ եղիր... մեր միտքը բոլորովին ուրիշ է:

— Կը հասկնամ, պատասխանեց Սուրբիկ նրբօրէն:

Արդարեւ սպասուհին արդէն իսկ կռահած էր այս մանրակրկիտ հարցուփորձին շարժառիթը: Գիտէր թէ ինչե՛ր խօսուեր էին տիկին Շաղիկի մասին, գիտէր նաեւ թէ ո՞րոնք

եղած էին պատճառը գայթակղութեան երեւան ելլելուն: Հիմա փոխադարձ վրէժխնդրութիւնն էր որ կը պատրաստուէր ու զինքն ալ կ՚ուզէին գործիք ընել: Այս դերը խաղալու պատրաստակամութիւնը չէր որ կը պակսէր իր քով, քանի որ ինքն ալ իր պզտիկ վրէժը ունէր եւ կ՚ուզէր գոհացում տալ անոր, միայն թէ հետեւանքներէն կը վախնար: Այդ հարուստները կրնային քրին երեսը ելլել, մինչդեռ իրեն պէս աղքատ սպասուհի մը անոնց դէմ պայքարելով, կրնար գլխին անակնկալ փորձանքներ բերել:

Տիկին Շաքիկ նշմարեց Սուրբիկի վարանումները եւ սիրտ տալու համար անոր ըսաւ.

— Դուն մեզի հետ եղիր՝ նայէ՝ ինչ օգուտներ կը քաղես, մենք քեզի պարապը չենք հաներ.

— Գիտեմ, հանըմ, գիտեմ, բայց եթէ գիս հոտըլ օրթան ծգէք, ինչ կ՚ըլլայ վիճակս, Մարգար էֆէնտի անանկ մարդ մըն է որ ամէն գէշութիւն կրնայ ընել... Ես անոր հետ գլուխ կրնա՞մ ելլել:

— Ճանըմ դուն ալ, խնդիր ինչ կրնայ ընել քեզի:

— Ես ինչ գիտնամ, էֆէնտիին խօսք մը ընելուն պէս ես հացէս կ՚ըլլամ:

— Եթէ աստանկ բան մը ըլլայ նէ՝ հօս տեղդ պատրաստ է... կ՚ուզես նէ՝ ըլլալուն ալ մի՛ սպասեր, այսօրուընէ եկո՛ւր...

Այս ապահովութիւնը արդարեւ սրտապնդեց սպասուհին:

— Դուք այսպէս խօսք տալէնէդ ետքը ա՛լ սիրտս հանդարտ է, յայտարարեց:

— Հիմա դառնանք մեր գործին, ըսաւ Շաքիկ: Այսպէս բոլոր գիտցածները մէկիկ մէկիկ պիտի պատմես մեր էֆէնտիին:

— Ինչ որ ձեզի ըսի՝ պատրաստ եմ անոր ալ կրկնելու, արդէն իմ խօսքերուս մէջը սուտ չի կայ, ես ուրիշ սպասուհիներու պէս չեմ:

— Գիտեմ այդպէս ըլլալը, միայն թէ տակա բաւական չէ...

— Ուրիշ ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ:

— Ինծի պատմածներուդ մէջը կարեւոր բան մը չի կայ: Ես կ'ուզեմ որ խնդիրը ուրիշ կերպով պատմես Պօղոս էֆէնտիին.

— Շագիկ հանըմ, միտքդ չեմ հասկնար կոր:

— Կեցիր բացատրեմ: Միհրանիկ էֆէնտիին ու Սաթենին յարաբերութիւններուն մասին որոշ բաներ ըսելու ես:

— Ի՞նչ բան...

— Օրինակի համար իրր թէ, օր մը, առանձին գտնուած ատենին բան մը փնտռելու համար իրենց սենեակին դուռը կը բանաս եւ կը տեսնես որ Միհրան էֆ. հանըմին ձեռը կը համբուրէ կոր, ուրիշ օր մըն ալ վրայ կը հասնիս ճիշտ այն միջոցին ուր տիկին Սաթեն Միհրանիկի ծունկին վրայ նստած էր...

— Բայց, Շագիկ հանըմ, անանկ բան չէ՞ եղած նէ...

— Հանըմ, զարմանալի բան, բիչ մըն ալ բօվէդ կ'աւելցնես:

— Սո՞ւտ խօսիմ:

— Սուտի ի՞նչ կայ, ինչէ՞ն գիտես որ անանկ բաներ չեն ըրած... ի՜նչ պարզամիտ աղջիկ ես, գիւղացի ըլլալդ յայտնի ըրիր, մարդ ամէն բան աչքովը չտեսնար. երբեմն ալ միտքովը կը գուշակէ... կրնա՞ս երդում ընել որ բաժներս չեն ըրած:

— Չէ՛, ինչպէս կրնամ չգիտցած բանիս համար երդում ընել:

— Անանկ է նէ՝ երկար մի ըներ, ես ինչ կ'ըսեմ կոր նէ մտիկ ըրէ... հիմա աս անանկ կը պատմես Պօղոս էֆէնտիին:

— Սակայն՝ որ պատմեցինք, յետո՞յ...

— Յետոյ, ուրիշ սիրահարներու խօսքը ըրէ, Սահակ աղբօրմէն լսած ես եղեր:

— Այո՛, Սահակ աղբարը կ'ըսէր որ հանըմը անպատճառ բան մը ունենալու է, որ շաբաթը քանի մը անգամ Բերա կ'երթայ:

— Առանց անորոշ խօսք չըլլար. դուն Պօղոս էֆէնտիին կ'ըսես որ Սահակ աղբարը. օր մը դիպուածով տեսեր է որ տիկին Սաթէն Խօսրով էֆէնտիին հետ Պոն Մարշէի դէմը գտնուող փաստաբանին խանութը մտեր ու երկար ատեն հոն մնացեր են...

— Խօսրով էֆէնտին ո՞վ է, հարցուց Սուրբիկ զարմացած:

— Ճանըմ, ո՛վ պիտի ըլլայ Քանաաարեան Խօսրով էֆ.ն, տիկին Սաթէնի հին սիրահարը:

— Այդ անունը բնաւ չէի լսած:

— Հարկաւ լսած չպիտի ըլլաս, աղջիկնութեան սիրահարներէն է...

— Մեղա՜յ, ինչեր կը լսեմ կոր:

— Ինչ որ է, ըսածներս աղէկ միտքդ պահեցի՛ր, չըլլա սխալ խօսք մը ընես:

— Այո՛ բայց Սահակ աղբարը առանց բաներ չէ ըսած ինծի:

— Ճանըմ, ո՛վ որ, երթալու Սահակ աղբարը փնտռելու հարցաքննելու չեն ա՛, դուն քու գործդ նայէ՛:

— Ա՜խ հանըմ, կը վախնամ որ այդ գործէն պէլա մը գայ գլխուս:

— Տղայ մի՛ ըլլար. քա աղջիկ. պէլայի մէլայի բան չի կայ... այս գործէն քեզի պօլ պօլ փարա պիտի գայ. ըլլալիքը աս է:

Այս իրիկուն եթէ ըսածիս պէս Պօղոս էֆ.ին պատմես, ոսկի մը ինէ գիտցիր. էֆ.էն առնելիքդ ալ զատ:

Այս հեռապատկերը ցրուեց սպասուհիին բոլոր վարանումները:

— Իրիկունը գործս լմնցնելուս պէս կուգամ, ըսաւ:

— Ըսածներս աղէկ միտքդ պահէ՛:

— Մէկիկ մէկիկ միտքս են, հաստատեց Սուրբիկ և կրկին խոստանալով հաւատարմաբար կատարել ստացած հրահանգները, մեկնեցաւ տիկին Շազիկի քովէն:

Պօղոս էֆ. իրիկունը երբ վերադարձաւ առաջին գործը եղաւ կնոջը հարցնել:

— Սուրբիկին լուր ղրկեցի՞ր։

— Ղրկեցի. պատասխանեց Ճագիկ, գործը լմնցնելէն ետքը պիտի գայ եղեր։

— Դուն զինքը մէյ մը չտեսա՞ր։

— Չէ՛, ինչ տեսնամ քանի որ իրիկունը պիտի գայ... Ես արդէն առանց սպասուհիները դէմս առնել խօսեցնելը չեմ սիրեր։

Փօղոս էֆ. գոհ մնաց որ կինը նախապէս չէր տեսնուած Սուրբիկի հետ, կը կասկածէր որ թերեւս անոր թելադրանքներ ընէր ու Սուրբիկ անոնց ազդեցութեան ներքեւ ճշմարտութիւնը խեղաթիւրէր։ Ճագիկի ամուսինը առտուընէ մինչեւ իրիկուն իր վրէժխնդրական ծրագիրներուն վրայ մտածած էր։ Եթէ կարենար փաստացի ապացոյց մը ձեռք բերել Սաթենի կամ Մարգար էֆ.ի դէմ, իր վրէժը լուծած պիտի ըլլար, եւ անոր հետ մէկտեղ իր անունին վրայ բերուած արատը մաքրած. գոնէ ինք այսպէս կը հաւատար։ Եթէ Մարգար էֆ. ճիշդ իր վիճակին ենթարկուէր այլեւս իրարմէ տարբերութիւն չպիտի ունենային եւ ատոր մէջ կը գտնէր իր արժանապատուութեան գոհացումը։

Իր խօսման հաւատարիմ՝ Սուրբիկ գիշերը եկաւ։ Ճագիկ միջոցը գտաւ քովէ մը առանձին գտնուելու սպասուհիին հետ եւ անոր ականջին փսփսաց։

— Երկանս մի՛ ըսեր որ ցերեկը մէյ մը եկար ու միասին տեսնուեցանք... բաժնէրս չի մտնաս։

Եւ միեւնոյն ատեն ոսկի մը սահեցուց Սուրբիկի ձեռքը։

Երբ սպասուհին ներկայացաւ Փօղոս էֆէնտիի՝ այս վերջինը դժնդակ կացութեան մը մատնուեցաւ։ Չեր գիտեր ի՛նչպէս հարցափորձը սկսի։ Բացորոշապէս կը զգար իր կատարելիք դերին պժգալի հանգամանքը եւ այս պատճառաւ համարձակութիւնը կը պակսէր։

— Գիտե՞ս քեզ ինչու համար հոս կանչեցինք ըսաւ Փօղոս էֆէնտի։

— Ի՛նչ գիտնամ, էֆէնտի, պատասխանեց Սուրբիկ սրտմտեղուկ դէմքով մը։

— Թո՛ղ տիկինը բացատրէ, ըսաւ Պօղոս էֆէնտի Շագիկը ցոյց տալով:

— Ես ինչ պիտի բացատրեմ՝ դուն ըսէ՝ ընկերդ, պատասխանեց այս վերջինը․

— Դուն աւելի աղէկ գիտես ընկերդ, քանի որ արդէն խնդիրը բացեր ես ուրիշ անգամ...

Շագիկ աւելի յանդուգն քան իր ամուսինը, Սուրբիկին դարձաւ ու ըսաւ.

— Աղջիկս քեզ բերել տուինք որպէս զի սա Մարգար էֆէնտիին ու տիկին Սաթենիին վրայ գիտցածներդ ըսես․ Անցածները բաներ մը կը պատմէիր կոր աղէկ մը միտքս չի մնաց, հիմա սանկ տեղն ի տեղոր պատմէ տեսնանք: Եթէ ուզածիս պէս պատմես՝ Պօղոս էֆէնտին քեզի աղւոր նուէր մը պիտի տայ... անանկ չէ՞ Պօղոս էֆէնտի:

— Արդէն պատրաստեր եմ, պատասխանեց վաճառականը գրպանէն ոսկի մը հանելով ու քովը գտնուած սեղանին վրայ դնելով:

Սուրբիկի աչքերը շողշողացին, առտուընէ ի վեր արդէն նուէրներ ընդունած էր ու ահա՛ ․ հիմա երրորդ անգամ ըլլալով ոսկի մըն ալ պիտի առնէր:

— Գիտցածս մեծ բան մըն չէ, բայց պատմեմ, ըսաւ:

— Միայն թէ ճիշտ ու ճիշտ պատմես ամէն բան, առանց քովէդ բաներ աւելցնելու, գիտել տուաւ Պօղոս էֆէնտի :

— Աւելի աղէկ կ'ըլլայ որ ես հարցնեմ, դուն պատասխանես ու Պօղոս էֆէնտին ալ մտիկ ընէ, առաջարկեց Շագիկ :

Հարցուփորձը սկսաւ եւ Սուրբիկ կէտ առ կէտ կրկնեց ինչ որ ցերեկը իրեն տուն տուած էր Շագիկ:

Պօղոս էֆէնտի աչք ու ականջ կտրած կը հետեւէր Սուրբիկի խօսքերուն ու չէր կրնար իր ուրախութիւնը զսպել :

Վերջապէս Սաթենիի անհաւատարմութեան ապացոյցները կ'երեւային որոշ . գրեթէ անհերքելի:

Միայն թէ գլխաւոր [illegible]կան, Սահակ աղբարը, մէջտեղ չի կար:

— Ո՞ւր է հիմա այդ Սահակը, հարցուց Պօղոս էֆէնտի երբ Մուքրիկ իր խոստովանութիւնը աւարտեց:

— Իրա՛ւ է որ, էֆէնտի, չեմ գիտեր, բայց ուրիշ տուն մը ծառայութեան մտած է:

— Ո՞ւր տեղացի է գիտե՞ս...

— Վանեցի: Եթէ կ'ուզէք ես հասկընամ ուր ըլլալը եւ ձեզի իմաց տամ...

— Շատ շնորհակալ կ'ըլլամ:

— Գլխուս վրայ, էֆէնտի:

— Միայն թէ տունն անցնելու չէ, այսօր վաղը հասկընալու է:

— Հոս Վանեցի մէկ երկու ծառաներ կան անոնցմէ կրնամ տեղեկութիւն առնել:

Քեզ տեսնեմ աղջիկս, ա՛ռ հիմա աս ոսկին, երբ Սահակին ո՛ւր գտնուիլը մասին ալ ճիշդ տեղեկութիւն մը բերես քեզի ոսկի մըն ալ պիտի տամ:

— Շատ ապրիք էֆ., Աստուած երկար կեանք տայ ձեզի: Եւ Մուքրիկ հեռացաւ իր գրպանը տեղացող այս նուէրներէն գինովցած:

Երբ այր ու կին առանձին մնացին, Շագիկ յաղթականօրէն ու անպատկառ շեշտով մը գոչեց.

— Տե՞սար հիմա...

Այս կարճ խօսքը շատ բան կը պարունակէր իր մէջ: Յանդիմանութիւն մըն էր իր ամուսնոյն ուղղուած՝ անոր անհարկի իրարանցումներուն, յուզումներուն, արտմութեան դէմ: Շագիկ բսել կ'ուզէր թէ ինք միակ խաբուած ամուսինը չէր, եւ թէ ուրիշ կիներ ալ նոյն բանը կ'ընէին աւելի ընդարձակ սահմանի մը մէջ, թէ իրաւունք չունէր ատանկ սովորական բանի մը համար այնքա՛ն խնդիրներ յարուցանելու:

Պօղոս էֆ շատ լաւ ըմբռնեց այդ «տեսա՞ր հիմա»ին իմաստը եւ լռեց յանցաւորի մը պէս:

Շագիկ չգոհացաւ այս փոքրիկ յաղթանակով:

Տանօթ գայթակղական դէպքէն ի վեր առաջին անգամ ըլլալով՝ յարձակողականի սկսաւ:

— Հիմա հասկըցա՞ր Սաթենիկին ինչ տեսակ կնիկ ըլլալուն, շարունակեց, հիմա տեսա՞ր Մարգար էֆէնտիին պատիւը քանի փարա արժելը... եւ այդ խայտառակներուն պատճառաւ գլխ ոտքի տակ առիր, ամէնուն քով խաղք ըրիր...

— Բայց, կմկմաց Պօղոս էֆէնտի. իրողութիւն մը կար մէջտեղ...

— Ճանըմ՛ դուն ալ, իրողութիւն կայ եղեր... ինչ պարապ խօսքեր, գործը վէրվէրի տունին մեծցուցին... բայց դուն յանցանք չունիս, յանցանքը ա՛ն Մարգար էֆէնտիինն է որ քեզի անստորագիր նամակով մը ծուղակը ձգեց եւ իր խաղը յաջողցուց...

Շագիկի այս խօսքերը զայրացուցին Պօղոս էֆէնտին որ գոչեց .

— Դուն խելօք կեցած ըլլայիր նէ՝ անստորագիր նամակը ինչ ազդեցութիւն կրնար ունենալ·

— Ես նորէն բառծս կ՚ըսեմ... պարզապէս խաղի եկար, ուրիշ կերպ կրնայիր վարուիլ...

— Ի՞նչ ընելու էի:

—Պարզապէս ինէ առանձին բացատրութիւն ուզելու էիր, փոխանակ հրապարակային գայթակղութիւն յարուցանելու եւ պատիւնիս բերանի մը ընելու .. ամէն մարդու կնիկ ալ տասնեկ բաներ կ՚ընէ, բայց ամէն էրիկ քեզի պէս չի վարուիր . . .

— Թերեւս իրաւունք ունիս, ըսաւ Պօղոս էֆէնտի, այս անհաճոյ վիճաբանութեան վերջ տալու համար:

Ծնոոյ ուռեցուց.

— Հիմակ ալ կարգը Մարգար էֆէնտիին եկաւ... նայինք ան ինտո՞ր պիտի վարուի երբ իր կնոջը ըրածները իմանայ.

— Վստահ եմ որ անիկա քենէ աւելի խելացի կերպով պիտի վարուի, պատասխանեց Շագիկ յարձակողական շեշտով մը:

Բոլոր այս վիճաբանութիւնք գերազանցօրէն կը նեղացնէր Փօլոս էֆէնտին, որուն ամբողջ մտածումը այս միջոցին իր ապագայ վրէժխնդրութեան կ'երթար: Սուրբիկին տուած տեղեկութիւնները կը վերլուծէր միտքին մէջ եւ անընդմէջ օգտակար հնարքներ կը խորհէր: Կը զգար որ իր կնոջ օժանդակութիւնը անհրաժեշտ էր իրեն գործը յաջողութեամբ գլուխ հանելու համար: Վաճառականը միշտ գնահատած էր Շագիկի խելքն ու ճարտարամտութիւնը եւ էնէրժիքները սարքելու համար անոր ունեցած մասնաւոր յարմարութիւնը, ուստի գործը անոր տեղը կապելու եւ հաշտարար կերպով վերջացնելու համար լաւ.

— Հիմա անցած գացած խնդիրները ձգենք եւ զուր տեղը կրակը չը հրահրենք... միայն աշխատինք սա Մարգար էֆէնտիին ու Սաթենիին հախէն գալու եւ այն օրն ալ յաջողինք կը խոստանամ քու ըրածներդ ներելու...

Երկրորդ անգամ յաղթանակը կը տանէր Շագիկ, բայց ատով ալ չգոհացաւ:

— Ո՞վ որո՛ւ պիտի ներէ, փոխեց, դո՛ւն ինծի մի, ես քեզի...

— Ճանըմ, դուն ինծի ներէ՝ ես քեզի ներեմ, լմնցունենք, ըսաւ Փօլոս էֆ. համբերութիւնը սպառած:

Շագիկ վերջապէս տեղի տուաւ: Թողուց իր յարձակողական շեշտը եւ սկսաւ աւելի մեղմ կերպով խօսակցիլ ամուսնոյն հետ:

— Սուրբիկը թերեւս ուրիշ բաներ ալ գիտէ եւ չուզեց ըսել, գիտել տուաւ Փօլոս էֆ. դուն նորէն աղէկ մը խոստովանցուր զինքը:

— Ես անիկա վաղը կը կանչեմ նորէն խօսեցնել կուտամ, դուն քնաւ հոգ մի՛ ըներ:

Այդ իրիկունը «դէպք»էն ի վեր առաջին անգամ ըլլալով՝ այր ու կին գիշեր բարի ըսելով բաժնուեցան իրարմէ:

ԺԴ.

Մեր պատմութեան հերոսներէն մին՝ Պարոն Գարեգին Մարգարեան, բաւական ատենէ ի վեր աչքէ հեռու Թողուցինք: Ընթերցողները կը յիշեն անշուշտ որ երիտասարդ գրագիրը ստիպուած էր հեռանալ Հաճի Յակոբ Սամիկեանի քովէն, Մարգար էֆէնտիի հալածանքներուն հետեւանքով, կը յիշեն նաեւ որ Գարեգին նշանուած էր ոսկերիչ Սահակ աղայի աղջկան՝ Նարդիկի հետ:

Գարեգին, պարկեշտ ու պատուախնդիր երիտասարդ, չէր ուզած իր համոզումները զոհել Մարգար էֆէնտիի քմահաճոյքներուն եւ միշտ պայքարած էր անոր դէմ: Իր այս ընթացքը բնականաբար զինքը դասել տուած էր Պօղոս էֆէնտիի կուսակիցներու շարքին մէջ. Թէեւ ներքնապէս Գարեգին ջերմ պաշտպան մը չէր եղած Թաղական Խորհուրդի նախկին ատենապետին: Բ. Թաղին մէջ ուր երկու կուսակցութիւնները իրարու դէմ լարուած էին, Գարեգին կը շարունակէր ընդհանուր համակրանք վայելել, որովհետեւ իր հակառակորդներն ալ չէին կրնար ուրանալ անոր ուղղամտութիւնը:

Երբ Շանթ ակումբի անդամներուն ձեռքով ընտրական գործողութիւնը խանգարուեցաւ եւ Թաղային ընտրութիւնը ապարդիւն մնաց՝ Թաղեցիներու չեզոք մասը, տեղի ունեցած արարքներէն զայթակղած, ուզեց միջամտել եւ վերջ մը տալ տիրող խառնակութիւններուն եւ ասոր համար դիմում ըրաւ Գարեգինի որ Մարգար էֆէնտիի հակառակորդ մը ըլլալով հանդերձ՝ երբեք ապօրէն միջոցներու չէր դիմած իր մղած պայքարը յաջողցնելու համար:

Երիտասարդը չմերժեց իրմէ խնդրուած ծառայութիւնը եւ խոստացաւ ձեռքէն եկածը ընել:

Քանի մը Թաղեցիներ, իրենց առաջնորդութեամբ գացին ներկայացան Վարչութեան եւ կացութիւնը պարզեցին:

—Վարչութիւնը որոշած է յարգել տալ Սահմանադրութիւնը, ըսաւ Ատենապետը:

— Ի՞նչ կերպով, հարցուց Գարեգին:

— Կրկին բուէարկութիւն կատարել տալով:

— Բայց դարձեալ խառնակութիւններ կրնան ծագիլ:

— Ազգային իշխանութիւնը պէտք չէ որ ոտնակոխ ըլլայ:

— Մենք ալ համամիտ ենք ատոր:

— Ըմբոստները խստօրէն պիտի պատժուին, շարունակեց ատենապետը

— Միջոցներ ունի՞ք ատոր համար:

— Պէտք եղած միջոցները պիտի խորհինք:

— Լաւագոյն է միջին ճամբայ մը գտնել,. առաջարկեց Գարեգին:

— Բուէարկութիւնը խանգարուած ըլլալով հանդերձ ցոյց տուաւ թէ Թաղին մեծամասնութիւնը Մարգար Էֆէնտիի եւ իր կուսակիցներուն հետ է:

— Այդ մասին տարակոյս չի կայ, հաստատեց Գարեգին ամենայն անկեղծութեամբ:

— Ուրեմն փոքրամասնութիւնը պէտք է տեղի տայ:

— Մենք ալ նոյն կարծիքը ունինք, բայց դժբախտաբար այդ փոքրամասնութիւնը չպիտի ուզէ տեղի տալ, երբ ընտրութեան մը ձեռնարկուի, եւ հաւանօրէն կրկին ծայրայեղ միջոցներու պիտի դիմէ, ուստի մենք եկած ենք խնդրելու որ առայժմ ընտրութիւնը յետաձգուի, մինչեւ որ միտքերը հանդարտին:

— Բայց Թաղային գործերը ո՞վ պիտի վարէ...

— Վարչութիւնը թո՛ղ իր կողմէն առժամեայ Թաղ. Խորհուրդ մը ընտրէ, առաջարկեց Գարեգին:

— Էֆէնտիին ըսածը գործնական գաղափար է, դիտել տուաւ Կարապետ Նիզակ էֆ.:

— Բայց մեծամասնութիւնը պիտի բողոքէ այդ ժամանակ, առարկեց ատենապետը:

— Մեծամասնութիւնը չբողոքեր եթէ առժամեային մէջ իր թեկնածուներէն մէկ քանին առնուին:

— Այն ատեն փոքրամասնութիւնն ալ պիտի բողոքէ:

— Կարելի է փոքրամասնութենէն ալ մէկ երկու հոգի առնել։

Ատենապետը Ս. Պատրիարքին դարձաւ եւ հարցուց.

— Ինչ կ՚ըսէք, Սրբազան:

— Մէկ երկու հոգի ալ չէզոքներէն կը դնենք, աղուոր Թարխանա չորպասի մը կ՚ըլլայ, պատասխանեց Նորին Սրբազնութիւնը:

Եւ քովը նստող ժողովականին դառնալով ցած ձայնով հարցուց.

— Ան չէ ամմա, աղէկ Թարխանա ո՞ւր կը ծախեն:

— Իրա՛ւ որ չեմ գիտեր, պատասխանեց ժողովականը:

Գարեգին կրկին իր ընկերներով, պնդեց առժամեայ Թաղական Խորհուրդի մը կազմութեան մասին եւ ի վերջոյ Քաղաքական ժողովը խոստացաւ առաջարկը նկատողութեան առնել:

— Կը խնդրենք միայն որ ձեր որոշումը շուտով տաք, ըսաւ Գարեգին:

— Ժողովս այսօր իսկ այդ մասին պիտի խորհրդակցի հաւաստեց ատենապետը:

Թաղեցիները իրենց մուրատին հասած էին, ուստի շնորհակալութիւն յայտնելով մեկնեցան ժողովարանէն:

Հետեւեալ օր, թերթերը Խառն ժողովի որոշումներու շարքին մէջ կը ծանուցանէին հետեւեալը:

«Ժողովը նկատի առաւ Գ. Թաղի Թաղական Խորհուրդի խնդիրը եւ լսելէ յետոյ Թաղեցիներու կողմէ ներկայացած պատգամաւորութիւն մը, յարմար չգտաւ ներկայ պարագաներուն մէջ նոր ընտրութեան մը հրահանգ տալ եւ որոշեց առժամեայ Թաղական Խորհուրդ մը կազմել, վարելու համար ընթացիկ գործերը մինչեւ նոր տնօրինութիւն:»

«Առժամեայ Թաղական Խորհուրդի անդամ նշանակուեցան Մարգար էֆ. Սասունեան, նախկին Թաղական

Խորհուրդի անդամներէն Մանուկ եւ Գարեգին Էֆէնտիները, Միհրանիկ Էֆ. եւ Մելիտոս Էֆ.»

Այս կարգադրութեամբ Մարգար Էֆէնտիի կուսակցութիւնն էր որ կը յաղթանակէր, քանի որ հակառակ կուսակցութենէն միայն Գարեգին Էֆէնտին կար:

Ընկեր Սուսերեանց եւ պարոն Թորգոմ սրտմտութեամբ կարդացին այս լուրը, մանաւանդ ուսուցիչը յուսահատօրէն գոչեց .

— Կործանեցա՜յ... հացչս եղայ:

Խեղճը ի զուր օգնութիւն մը կը սպասէր Սուսերեանցէն, այս վերջինը, ափսո՜ս, ո եւ է յոյս չէր ներշնչէր իրեն:

— Պիտի ընդունի՞ք այս ապօրէն առժամեայ խորհուրդը, գոչեց Թորգոմ իր ընկերոջ:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ընենք:

— Պէտք է պահանջել որ օրինաւոր ընտրութեամբ սահմանադրական Թաղ. Խորհուրդ մը ընտրուի:

— Եւ եթէ մեր պահանջքին գոհացում տա՞ն...

— Ընտրութիւն կը կատարենք:

— Եւ դարձեալ մեծամասնութիւնը անոնք կը շահին... վերջին քուէարկութիւնը ցոյց տուաւ որ մենք փոքրամասնութիւն ենք եւ երբ երկրորդ անգամ քուէարկութեան ձեռնարկուի՝ վստահ եղիր որ ա՛լ աւելի քիչ քուէ պիտի կրնանք ունենալ... լաւագոյն է թողուլ որ այսպէս ըլլայ, գոնէ մեր հակառակորդները չեն կրնար պարծենալ թէ օրինաւորապէս յաղթեցին մեզի եւ մենք միշտ կրնանք առժամեայ Թաղական Խորհուրդի ընտրութիւնը քննադատել:

— Ուրեմն պայքարէն պիտի հրաժարի՞նք·

— Ոչ եղբայր, ընդհակառակը պիտի պատրաստուինք ապագայ նոր պայքարին, պիտի աշխատինք մեր կուսակցութիւնը զօրացնել, մեզի հետ պատրաստել... ահագին գործ կայ ընելիք, դուն անհոգ եղիր:

— Այո՛, բայց առժամեային առաջին գործը պիտի ըլլայ զիս վարժարանէն դուրս նետել:

— Դա ոչինչ...

— Ի՞նչպէս դա ոչինչ:

— Անհատական շահերը նկատի չեն առնուիր երբ հասարակական շահեր կան մէջտեղ:

Ուսուցիչը հասկցաւ որ անօգուտ էր խօսակցութիւնը աւելի երկարել եւ հեռացաւ Սուսերեանցի քովէն՝ տխուր տպաւորութեան ներքեւ:

Ամբողջ գիշերը գրեթէ անքուն անցուց:

Հիմա ճշմարտապէս կը զղջար այդ պայքարին մասնակցած ըլլալուն համար:

— Ինծի ի՞նչ որ Թաղական խնդիրներու մէջ մտայ, կը մտածէր, կ՚ուզէ Մարգար էֆէնտին Թաղական ըլլայ կ՚ուզէ Պօղոս էֆէնտին, երկուքին ալ խերն անիծեմ... ես իբրեւ ուսուցիչ իմ գործիս նայելու էի... ա՜խ այդ Շանթ Ակումբի անդամակցութիւնն է որ գլխս շուարեցուց եւ այսպէս պայքարի մէջ մտցուց... Սուսերեանցին խօսքերը միտքս խռովեցին: Ես առաջ ատանկ բաներով չէի զբաղէր, միմիայն գործս կը նայէի, Թաղականը ո՛վ կ՚ուզէր թող ան ըլլար, բաւ էր որ ամսականս կանոնաւոր վճարուէր...

Այս մտածումները հետզհետէ կը բորբոքէին զինքը: Կամաց կամաց կը սկսէր ատելութիւն մը զգալ իր երէկի գործակիցներուն հանդէպ:

— Մէյ մըն ալ ոտքս Շանթ Ակումբը չպիտի դնեմ, վճռեց:

Բայց այսչափով ալ չգոհացաւ.

— Անդամակցութենէ պիտի հրաժարիմ, ըսաւ ինքնին:

Այս որոշումը զինքը սփոփեց քիչ մը:

— Անմիջապէս հրաժարականս գրեմ, մտածեց եւ իսկոյն թուղթ գրիչ առնելով, մտածումը գործադրեց:

Յետոյ հրաժարագիրը պահարանի մէջ դրաւ, վրան Սուսերեանցի անունը գրեց, ու գրպանը դնելով դուրս ելաւ:

Ընկեր Սուսերեանց ի՞նչ պիտի ընէ արդեօք երբ նամակը կարդայ, կը մտածէր, երկինքէն ինկածի պէս պիտի ըլլայ...

Շանթ Ակումբը հասնելով նամակը յանձնեց հոն գտնուող մանչու մը եւ հեռացաւ:

Երբ փողոց ելաւ, բոլորովին թեթեւցած զգաց ինքզինքը: Կարծես կապանքէ մը ազատած էր:

— Հիմա ինքզինքս գտայ... հիմա անկախ մարդ մըն եմ. իմ գլխուս կրնամ մտածել, խորհեցաւ:

Կիրակի օր մըն էր եւ Թաղը սովորականէն աւելի ոգեւորեալ կերպարանք մը առած էր: Սրճարանները լեցուն էին ու ամէն մարդ օրուան մեծ դէպքին՝ Ուսումնոյ Թաղ. նորկազմութեան վրայ կը խօսէր:

Հա՛րկ է ըսել որ մեծամասնութիւնը զոհ մնացած էր Վարչութեան որոշումին:

Ուսուցիչը սրճարան մը մտաւ: Իր մուտքը հեգնական ողջոյններով ընդունուեցաւ:

— Աչքդ լոյս. գոչեց մէկը.

— Առէ՞ք մի հեռա, ըսաւ ուրիշ մը.

— Շանթ Ակումբը ի՞նչ ջուրի մէջ է, հարցուց երրորդ մը:

Ուսուցիչը մօտեցաւ իրեն խօսք նետողներուն:

— Ես Շանթ Ակումբին հետ կապակցութիւն չունիմ, ըսաւ:

— Վա՛յ, երբէ՞ն ի վեր...

— Հրաժարականս տուած եմ:

— Սուտ կ՚ըսես:

— Սուտ ինչո՞ւ պիտի ըսեմ, հրաժարեցայ... Ես ալ ատանկ խնդիրներու չպիտի խառնուիմ, պարապ տեղը ժամանակս չեմ ուզեր վատնել ու ասոր անոր ձեռքը գործիք ըլլալ:

— Հիմա՞ խելքդ գլուխդ եկաւ:

— Ուսուցիչ բառով պէտք չէ որ Թաղային գործերով զբաղի. կուսակցական ըլլայ, ուսուցիչը այդ տեսակ պայքարներէ վեր մնալու է, անիկա բարձրէն նայելու է ամէն բանի վրայ... ուսուցչին պաշտօնը վեհ պաշտօն մըն է:

Ներկաները զարմանքով կը լսէին պարոն Թորգոմի այս նոր դաւանութիւնը. բայց ինք կը շարունակէր պարզել իր տեսութիւնը ուսուցչի բարձր դիրքին մասին:

Յետոյ հեռացաւ հոնկէ եւ ուրիշ սրճարան մը մտաւ ու դարձեալ ծանուց Շանթ Ակումբին անդամակցութենէ հրաժարիլը:

— Բայց քանի որ հեռացած ես անկէ՝ ինչո՞ւ Մարգար էֆ.-ի չես մօտենար. թելադրեց մէկը:

— Մտածեմ ի՞նչ բանի համար, հարցուց Թորգոմ:

— Պաշտօնդ պահելու համար:

— Պարկեշտ եւ կարող ուսուցիչ մը միշտ գործ կրնայ գտնել:

Պարոն Թորգոմ այս խօսքերը արտասանելէ ետքը, խորհրդաբար հեռացաւ, բայց քիչ ատեն մէջ այդ խօսակցութիւնը եւ ինքնիրեն սա խորհրդածութիւնը ըրաւ.

— Մարդը թերեւս իրաւունք ունի, քանի որ հիմայ յարաբերութիւններս խզած եմ միաբանութեան հետ, ի՞նչ արգելք կայ որ չմտածեմ Մարգար էֆ.ի... իրաւ. հետ անձնական խնդիր մը չենք ունեցած բնաւ, իմ մղած պայքարս լոկ գաղափարական էր: Հիմա որ ամէն բան լմնցաւ ինչ պէտք ունիմ թշնամական ընթացք մը բռնելու իրեն հանդէպ. Մարգար էֆ.ն ալ շատ շնորհքով մարդ է. ան ալ այնքան իրաւունք ունի Թաղ. Խորհուրդի ատենապետ ըլլալու որքան Պօղոս էֆ.ն... գուցէ անկէ աւելի իրաւունք ունի: Պօղոս էֆէնտին ո՞վ է որ... խնկացութիւնը խնդիրը անուշ տեղը կապեր է. իմ պաշտօնս այնպէս կը պահանջէ, որ վարժարանէն դուրս ուրիշ բանով չզբաղիմ:

Այս մտածումներով տոգորուած էր երբ փողոցը հանդիպեցաւ Բաւիկ աղային, նախկին Թաղ. Խորհրդի անդամ:

— Բարեւ վարժապետ, բաւ այս վերջերս, ո՞ւր այսպէս:

— Կը պտըտիմ կոր, պատասխանեց Թորգոմ:

— Վարչութեան որոշումին ինչ ըսիր:

— Խնդիրը վերջացուցեր է, անկէ աղէկը չի կայ:

— Բայց ատիկա աղուոր հարուած մըն է ձեզի համար.

— Ձեզի ըսելով ի՞նչ կը հասկնաս...

— Այսինքն ձեր կուսակցութեան... Տանիթ Ակո՞ւմբ է, ինչ է:

— Ես անոնց հետ կապ չունիմ. գիտես ուսուցիչը:

— Թօնաֆ բան, դուն ի նոցանէ չե՞ս...

— Ոչ՛ եղբայր, ես հրաժարական տուած եմ: Արդէն շատոնց միայն գրած էի: բայց առիթի մը կը սպասէի կոր..

— Ըսել է հիմա Տանիթ Ակումբէն չես:

— Ոչ՛ եղբայր:

— Անանկ է նէ՝ եկուր միասին երթանք...

— Ո՞ւր...

— Շնորհաւորութեան:

— Չեմ հասկնար կոր, ինչ ըսել կ'ուզես, ըսաւ ուսուցիչը:

— Ես Մարգար էֆ.ին կ'երթամ կոր իր պաշտօնը շնորհաւորելու, եկուր քեզ միասին տանիմ:

— Եղբայր կ'ըլլա՞յ...

— Ինչո՞ւ չէ, թօհաֆ բան, դուն ալ թաղեցի չե՞ս... մանաւանդ որ դպրոցին ալ տեսուչն ես, պարտականութիւնդ է երթալ նոր թաղականները շնորհաւորել... հիմա քու եալլարդ անանց ձեռքն է:

Այս նմանութիւնը թէև շատ հաճոյ չթուեցաւ պարոն Թորգոմին՝ այսուհանդերձ զգաց թէ Թափիկ աղա իրաւունք ունէր:

— Բայց ես մինչև հիմա իբրև Մարգար էֆ.ի հակառակորդը ճանչցուած եմ, առարկեց:

— Ճանըմ, քանի որ Եանիմ Ակումբէն հրաժարեր ես, ըսել է որ ա՛լ հակառակորդ չես, ասկէ զատ Մարգար էֆ.ն անանկ մարդ չէ, մարդու դէմ ոխ չի պահեր... ներողամիտ մարդ է: Բալէ երթանք:

Ուսուցիչիս պահ մը վարանեցաւ: Ներքնապէս թէև գոհ էր իրեն եղած այս առաջարկութենէն, բայց միւս կողմէ հետեւանքներէն կը վախնար: Եթէ երբեք Մուսերեանց եւ իր ընկերները իմանային այս այցելութիւնը...

— Մուսերեանց զիս իբրև մատնիչ դաւաճան մը պիտի ամբաստանէ, կը մտածէր:

Թափիկ աղա նշմարեց ուսուցչին վարանումը եւ ըսաւ:

— Բալէ՛, աղբար, ես փորձառու մարդ եմ, իմ խօսքերուս մտիկ ընելու ես, հարուստ մարդուն բարեկամութենէն միշտ կ'օգտուիս... ասկէ զատ մարդը վաղը Թաղական Խորհուրդի ատենապետ պիտի ըլլայ, դուն ալ վարժարանին տեսուչ ես... դպրոցը հիմա գոց է, նոր տարեշրջանը պիտի սկսի, Թաղական Խորհուրդը պիտի որոշէ դասատուները, կը հասկնա՞ս ինչ ըսել կ'ուզեմ կոր, երկար մի՛ ըներ, բալէ տեսնենք:

— Երթանք, բսաւ պարոն Թորգոմ, ինքն իր վրայ ծիծաղ մը ընելով: Բայց ճամբան կրկին Սուսերեանցի ուրուականը ցցուեցաւ իր երեւակայութեան առջեւ:

— Վա՜տ, վա՜տ, վա՜տ, կ՚ըսէր ուրուականը, հացիդ համար սկզբունքը ոտնակոխ կ՚ընես, գաղափարային պայքարը կը ծախես պնակ մը կերակուրի համար. ինչպէս Եսաւ իր անդրանկութեան իրաւունքը ծախեց ոսպէ ապուրի մը համար... անարժան արարած ․

Հասած էին արդէն Մարգար էֆէնտիի տան դրան առջեւ :

— Ես չի գամ, աւելի աղէկ կ՚ըլլայ, բսաւ Թորգոմ:

— Տղայ մի՛ ըլլար, ծօ՛, գոչեց Թաւֆիկ աղա:

— Ուրիշ օր մը կ՚երթամ շնորհաւորելու:

— Մինչեւ հոս գալէդ ետքը, ե՞տ պիտի դառնաս:

— Եղբայր, թերեւս Մարգար էֆէնտին դժգոհ մնայ այցելութենէս:

— Ես հոդ եմ, մի՛ վախնար:

Տան դուռը բացուած էր արդէն: Այլեւս ճար չէր ընկրկելու: Ուսուցիչը մտաւ ներս եւ երկուքը միասին սանդուխէն վեր ելան ընդունելութեան սենեակը երթալու համար :

Պր. Թորգոմի սիրտը ուժգին կը բաբախէր:

— Սուսերեանց եթէ իմանա՜յ, կը մտածէր անդադար :

Եւ ինքզինքին ոյժ տալու համար մտքի կը կրկնէր.

— Ի՞նչ իրաւունք ունի բան մը ըսելու, ես հրաժարական տուած եմ, ու Ճանճ Ակումբի անդամ չեմ, ազատ անկախ մարդ մըն եմ...

Հասան ընդունելութեան սրահի դրան առջեւ: Ներսէն խօսակցութեան ձայներ մը կը լսուէին: Կ՚երեւար թէ արդէն ուրիշ թաղեցիներ փութացած էին իրենց շնորհաւորութիւնները բերելու նոր Թաղական Խորհուրդի ատենապետին: Ուսուցիչը իր ժաքէթը կոճկեց, եւ ֆէսը շտկեց ու Թաւֆիկ աղային ետեւէն մտաւ սրահ:

Յանկարծ՝ ափ ի բերան՝ զամռեցաւ դրան քով, ալ-

քերը խոշոր խոշոր բացած, գերագոյն զարմացումով… ընկեր Սուսերեանց, որուն վրայ կը խօսէր Մարգար էֆ.ի հետ որ բազմած էր թիկնաթոռի մը մէջ:

— Զաւեշտ է Թաղը իր նախկին անկերպարան վիճակին մէջ թողուլ, կ՚ըսէր Շանթ Ակումբի հերոսը, դուք որպէս Ֆինանսական եւ մտաւորական ոյժ, որպէս գիտակից գաղափարի, պէտք է հետաքրքրուէիք կրթական հարցով… Թաղին մէջ էվոլուցիան պէտք է սկսի վարժարանէն…

Երկու նորեկներուն մուտքը պահ մը ընդհատեց ընկեր Սուսերեանցի խօսքերը:

Վաճառականը նշմարած էր նոր մտնողները եւ նըստած տեղէն ողջունեց զանոնք:

— Հրամմեցէ՛ք Թաֆիկ էֆէնտի… եկո՛ւր նայինք մըսիւ Թորգոմ:

Միհրանիկ էֆ., Մանուկ աղա, պր. Նշանիկ, Մելիտոս էֆ. նոյնպէս ձեռքով բարեւեցին երկու հիւրերը:

Թաֆիկ աղա մօտեցաւ վաճառականին, ձեռքը թօթուեց ու ըսաւ.

— Մարգար էֆ. այսօր մեզ ամէնուս համար ուրախութեան օր մըն է… սրտանց կը շնորհաւորեմ ձեր պաշտօնը:

— Նայինք դեռ… վերջնական բան մը չի կայ, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի:

— Ինչպէ՛ս: Գոչեց Թաֆիկ աղա, Վարչութեան որոշումը պաշտօնական էր…

— Այո՛, անանկ ընտրեր են, բայց տեսնենք եւ պիտի ընդունի՞մ…

— Զաւեշտ է մերժել, գոչեց Սուսերեանց:

— Պրն. Թորգոմ, ա՛լ աւելի ապշահար, նայեցաւ այս խօսքերը արտասանողին երեսը:

— Արդեօք սխա՞լ կը տեսնամ, սխա՞լ կը լսեմ կոր, մտածեց ինքնիրեն.

— Գոնէ Թաղեցիներուն խաթրը համար պէտք չէ որ մերժէք, ըսաւ Թաֆիկ աղա:

— Աղէկ ամմա, զբաղումներս չեն ներեր… Թաղակա-

նութիւնը պարապ մարդոց գործն է... ես արդէն առաջին օրէն ըսած էի որ չեմ ուզեր Թաղական ըլլալ... Դոնէ միայն Թաղական ըլլալն ալ' ինչ որ է, բայց գիտեմ որ զիս քանի ատենապետ պիտի ընեն, ամէն գործ իմ վրաս պիտի մնայ...

— Կարելի է քեզ ատենապետ չենք ըներ, ըսաւ Մանուկ աղա խնդալով:

— Եթէ խօսք տաք որ զիս ատենապետ չէք ըներ, այն ատեն կարելի է կ'ընդունիմ:

— Զայէտր է խօսք տալ, գոչեց Ոսկերեանց Մանուկ աղայի դառնալով:

— Ճանըմ Մարգար էֆէնտի, Թաղականութիւնը այդչափ ծանր գործ մը չէ, գիտել տուաւ Ռաֆիկ աղա, ամէնքս ալ փորձած ենք այդ պաշտօնը, շաբաթը օր մը. Կիրակի օրերը, քանի մը ժամ զբաղիս նէ' բաւական է... արդէն առանձին ալ չպիտի ըլլաս, ընկերներ ունիս հետդ... ամէնքն ալ գործունեայ մարդիկ, փորձառու մարդիկ...

Պրն. Թորլըմ կամաց կամաց մօտեցած էր Մարգար էֆէնտիի քով եւ կը ջանար ինքն ալ իր կարգին խօսք մը տեղաւորել:

— Թաղեցիներուս ջերմ փափաքն է, ըսաւ, մեր Թաղային մատակարարութեան ղեկը ձեր ձեռքերուն մէջ տեսնել:

— Իրա՞ւ կ'ըսեն, միւսիւ, հարցուց վաճառականը հեգնական շեշտով մը:

Ցանոտն ազգային վարժարանի ուսուցչական մարմնոյն եւ պաշտօնէութեան, այս փափաքը ներկայացնելու պաշտօն ունիմ ձեր ազնուութեան.

— Բայց դուն առաջ Պօղոս էֆ.ին կուսակիցներէն չէի՞ր, ըսաւ Մարգար էֆ. ժպտելով:

— Այսինքն, ըսաւ պրն. Թորգոմ թեթեւ մը շփոթելով, խնդիրը անանկ ինչ էր, մենք... այսինքն Շանթ Ակումբը...

— Մեր պրն. Թորգոմը ա՛լ Շանթ Ակումբին մէջը չէ, ընդմիջեց Ռաֆիկ աղա:

— Այսինքն այս առտու նամակս անոնց ձեռքը հասաւ... բայց խնդիրը այն չէ, մեր բո՛ւն նպատակն էր Թաղը օժտել կարող Թաղական Խորհուրդով մը որ իր մէջ միացնէր բոլոր անհրաժեշտ տարրերը եւ միանգամայն կարենար կապ մը ըլլալ Թաղեցիներուն եւ հանրային կարծիքին միջեւ... կրցա՞յ միտքս բացատրել:

— «Պէն պու լաքըրտըտան պիր շէյ աննամատըմ», ըսաւ անդիէն Մելիտոս էֆէնտի:

— Այսինքն՝ բացատրեմ...

— Վազ անցի՛ր, միւսիւ, ընդմիջեց Մարգար էֆ., անցած գացած բաներուն վրայ չխօսինք:

— Ներեցէք Մարգար էֆ. գոչեց Դաւիթ աղա, մարդս ներողամիտ ըլլալու է, քրիստոնէութիւնը անանկ կը պահանջէ... մեր պրն. Թորգոմն ալ եթէ պակասութիւններ գործած է ալ գացեր է... մարդս սխալական է, կ'ըսէ Դաւիթ մարգարէ:

— Խնդիրը անոր վրայ չէ, պատասխանեց Մարգար էֆ., կ'ընդունիմ պայքար մղել, բայց ազնուութիւնը ձեռքէ ձգելու չէ, եւ հակառակորդին վնասելու համար անոր գրպարտութիւններ մէջտեղ նետելու չէ:

— Անպայման գոչեց Սուսերեանց, ամէն պայքար պէտք է ըլլայ սկզբունքային եւ ո՛չ թէ անձնական:

— Դժբախտաբար մեր միւսիւն ափեղցփեղ խօսքեր ըրած է ազգին անդին, որոնք ո՛չ իրեն պատիւ կը բերեն, ո՛չ ալ իր փարած պաշտօնին... ինծի համար կարեւորութիւն չունին, բայց իրեն չեմ վայլեցներ...

— Մարգար էֆ. կարծեմ թիւրիմացութիւն մը կայ... կակազեց ուսուցիչը, չեմ գիտեր թէ ինչ բանի կ'ակնարկէք կամ թերեւս գրպարտութեան մը զոհ կ'ըլլամ:

— Ընդհակառակը շատ լաւ գիտես թէ ինչ ըսել կ'ուզեմ, պատասխանեց վաճառականը չոր ձայնով մը:

— Հաւատացէ՛ք որ...

— Ցանցանըդ ճանչցիր, ատիկա բաւական է:

— Կը ճանչնայ, էֆէնտիմ, կը ճանչնայ, միջամտեց

Ռուֆիկ աղա, ես գիտեմ, պրն. Թորգոմը գէշ տղայ մը չէ, միայն թէ դիւրաւ ուրիշներուն խօսքին ուժին կ'իյ-նայ . . .

— Անձնական հաստատութիւն չունի, մեր միութեան պակասը ատ է, աւելցուց Մանուկ աղա:

— Պուտալա տըր, աքլինիզ շունա, բաւ Մեփիստո Էֆէնտի .

Խե՛ղճ պրն. Թորգոմ հիմա զգացած էր այցելութիւնը ընկլուն՝ բայց կարելի չէր այլեւս ընկրկիլ, հարկ էր դառնութեան բաժակը պարպել ցմրուր:

— Պրն. Թորգոմի տկար նկարագրին մի բնորոշ ապացոյցն է, մէջ մտաւ Մուսեղեանց, իր այս տատամսոտ հրաժարականը Շանթ Ակումբի անդամակցութենէն:

— Կը ներէ՛ք, պրն. բաղդոց ուսուցիչը, ես շատոնց միտքս դրած էր քաշուիլ հանրային գործունէութենէ, որովհետեւ համոզուած եմ որ ուսուցիչ մը պէտք է միմիայն վարժարանով զբաղի:

— Այդ համոզումը երեւի նոր ծնած է քու մէջդ, պատասխանեց Մուսեղեանց հեգնաբար, գոնէ երէկ, մինչեւ ցերեկ մի այսպիսի համոզումի նշոյլը չէր նշմարուեր քու վրայ . . .

Սրահին դուռը կրկին բացուեցաւ եւ ներս մտաւ ոսկերիչ Սահակ աղան:

— Վա՜յ, Սահակ աղա, բարի եկար, գոչեցին քանի մը ձայներ:

— Բարի տեսանք, պատասխանեց ոսկերիչը:

— Մարգար էֆ.ն շնորհաւորե՞լու եկար, հարցուց Մանուկ աղա:

— Բնականաբար...

— Մենք ալ անոր համար եկած ենք...

Սահակ աղայի գալուստը փրկեց ուսուցիչը իր նեղ կացութենէն: Ամէնքը իրենց ուշադրութիւնը նուիրեցին ոսկերչին որ վաճառականին մօտենալով ըսաւ.

— Իշալլահ, Մարգար էֆ. ձեր շնորհիւ Թաղերնիս խաղաղութեան երես պիտի տեսնայ, շիտակը, երէկ ա-

տու, լրագրին մէջ Վարչութեան տուած որոշումը կարդացի նէ՞ շատ քէյֆս եկաւ... Էյ աչք օսան լաւ, բէօրէկ օւտըր-լարըննտան պէքի պիր ալ թութտուլար...

— Շնորհակալ եմ. Սահակ աղա, պատասխանեց վաճառականը:

Հետզհետէ նոր հիւրեր կը հասնէին:

Ուսուցիչը կը սպասէր Սուսերեանցի մեկնելուն որպէսզի միասին դուրս ելլէ ու հետը բանակցութիւն մը ունենայ: Անոր ներկայութիւնը վաճառականին տան մէջ անբացատրելի կը մնար իրեն եւ կ'ուզէր այս մասին լուսաբանութիւն պահանջել:

— Ան ալ բնականաբար ինէ բացատրութիւն պիտի պահանջէ, կը մտածէր, բայց իմ պարագաս բոլորովին տարբեր է, ես Ակումբէն հրաժարած եմ, հետեւաբար կրնամ առանց անպատեհութեան գալ հոս:

Ուրիշ բան մը կը զարմացնէր զինքը, այն է վաճառականին Սուսերեանցի հանդէպ ցոյց տուած սիրալիր վարմունքը, մինչդեռ ընդհակառակը իրեն հետ խստօրէն խօսած էր:

— Եթէ ես յանցաւոր եմ թաղային ընտրութեան մէջ բռնած ընթացքիս համար, կը խորհէր, Սուսերեանց ա՛լ աւելի յանցաւոր է քանի որ ինքն է պարագլուխը:

Ուսուցչին միտքը այս մտածումներով տոգորուած էր երբ տեսաւ որ Սուսերեանց ոտքի կ'ելլէր ու դէպի Մարգար էֆ.ին կ'ուղղուէր հրաժեշտ առնելու համար: Ինքն ալ անոր օրինակին հետեւեցաւ:

— Մարգար էֆէնտի, ինծ կը թոյլատրէ՞ք գնալ...

— Չէ՛, ընկեր Սուսերեանց, ըսաւ վաճառականը, ո՞ւր պիտի երթաս.... նստէ՛ կերակուրը միասին պիտի ուտենք:

— Շատ շնորհակալ եմ, բայց...

— Նստէ՛ կ'ըսեմ կոր, խօսելիք ունիմ քեզի:

— Շատ լաւ ուրեմն, ըսաւ Սուսերեանց իր տեղը վերադառնալով:

Ուսուցիչը ինքն ալ մօտեցած էր վաճառականին եւ կը յուսար նոյն պատիւին արժանանալու:

— Մարգար էֆ. ամենախորին յարգանքներս մատուցանել տիկնոջ ըսաւ:

— Երթաս բարով, միւսիւ, պատասխանեց վաճառականը:

Ուսուցիչը ընկճուած, ջախջախուած դուրս ելաւ, պահ մը քայլամոլոր թափառեցաւ փողոցին մէջ, առանց ընելիքը գիտնալու:

— Երթամ, մտածեց, դիմակազերծ ընեմ Սուսերեանցը իր ընկերներուն:

Երեք երիտասարդներ, Սեդրակ, Ատոմ, Արշակ նստած էին ընթերցման սրահը ու թերթերը աչքէ կ'անցնէին: Ուսուցիչը բարեւեց զանոնք.

— Ի՞նչ կայ, չի կայ, հարցուց:

— Օրուան մեծ եղելութիւնը կայ, ըսաւ Ատոմ խնդալով:

— Ի՞նչ եղելութիւն...

— Զարմանալի՜ բան, չես գիտեր... մանաւանդ դուն ես ճերման ալ:

— Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ բանի կ'ուզէք, պատասխանեց ուսուցիչը նեղացած դէմքով մը:

— Օրուան մեծ եղելութիւնը, որ ամբողջ թաղը դղրդեց, շարունակեց Ատոմ, այսինքն այն. Թորգոմի հրաժարականը Շանթ Ակումբէն...

— Ի՞նչ կայ ծաղրելու... ազատ չե՞մ հրաժարելու:

— Ո՞վ հակառակը կը պնդէ... բայց ճիշդ այս միջոցին այդ հրաժարականը շատ նշանակալից է:

— Կրնայ ըլլալ, գոչեց Թորգոմ, բայց խնդիրը ատոր վրայ չէ. խնդիրը ձեր Սուսերեանցին վրայ է որ այսպէս ամէնքդ ձեռքին մէջ առած քիթերնուդ կը խաղայ:

— Ի՞նչ է ըրեր որ, հարցուց Սեդրակ:

— Ի՞նչ պիտի ըսէ, պարզապէս ձեզի դէմ կը դաւաճանէ կոր...

— Օ՜, օ՜, շատ խոշոր բառ գործածեցիր, գոչեց Ատոմ խնդալով.

— Բո՞ւն բառն է, պատասխանեց ուսուցիչը:

— Նախ՝ այդ տեսակ խօսք մը ըսելու համար ապացոյցներ ունենալու է մարդ:

— Հրամմեր էք, ապացոյցներ ունիմ:

— Ապո՞չ, հարցուց Սեդրակ:

— Աչքովս ու ականջովս տեսայ լսեցի:

— Սուսերեանցի դաւաճանութի՞ւնը...

— Այո՛, Սուսերեանցի դաւաճանութիւնը, շեշտեց ուսուցիչը: Գիտեմ թէ այս միջոցին ո՛ւր է ընկեր Սուսերեանցը. Շանթ Ակումբի նախարարը...

— Ո՞ւր է հարցուց Ատոմ:

— Մարգար էֆ.ի տունը, եւ ճաշի ալ վար դրուած է այնտեղ:

— Իրա՞ւ կ'ըսես, հարցուց Ատոմ խնդալով:

— Աչքովս տեսայ...

— Ուրեմն դո՞ւն ալ հոն էիր:

— Այո՛, ես ալ գացի:

— Եթէ Մարգար էֆ.ի տունը երթալը դաւաճանութիւն մըն է՝ դուն ինչո՞ւ գացիր:

— Ես տարբեր, ես չէզոք մարդ մըն եմ, հրաժարած եմ Ակումբէն:

— Լաւ ուրեմն ընկեր Սուսերեանցն ալ առանց հրաժարելու գացած է...

— Հետեւաբար դաւաճանած է ձեզի դէմ, եզրակացուց ուսուցիչը.

— Դաւաճանած պիտի ըլլար եթէ չերթար, պատասխանեց Ատոմ:

— Պրն. Թորգոմ ափի բերան մնաց այս խօսքերը լսելով.

— Հէ՞, ինչ ըսիր, կակազեց:

— Մենք պաշտօն յանձնեցինք Պրն. Սուսերեանցի

Մարգար Էֆ.ի տունը երթալու եւ մեր Ակումբին արձանագիրը իրեն հաղորդելու, պատասխանեց Արամ:

— Ի՞նչ արձանագիր...

— Դուն թէեւ այժմ Ակումբի անդամ չես, բայց իբրեւ նախկին անդամ կրնանք քեզի հաղորդել, մանաւանդ որ ծածուկ բան մը չէ եւ Թաղեցիներուն ալ պիտի ծանուցուի:

Այս բանով Արամ ոտքի ելաւ, դարակի մը մօտեցաւ, բացաւ եւ Ակումբի արձանագրութեան տետրակը առնելով բերաւ տուացին եւ ըսաւ.

— Կարդա՛ մեր վերջին, այսինքն երէկ գիշերուան նիստին արձանագրութիւնը:

Պրն. Թորգոմ դողդոջ ձեռքով մը տետրակը բացաւ եւ հետեւեալը կարդաց.

« Ժողովը իր այս գիշերուան նիստին մէջ նկատի առաւ Թաղային խնդիրը եւ Վարչութեան տուած որոշումը առժամեայ Թաղական Խորհուրդի մը կազմութեան մասին:

« Ակումբի անդամները թէր ու դէմ վիճաբանութենէ մը ետքը մեծամասնութեամբ ու եզրակացութեան յանդեցան թէ՝ Թաղեցիները վերջին բուէարկութեան առեն ջախջախիչ մեծամասնութեամբ արտայայտուած էին ի նպաստ Մարգար Էֆէնտիի եւ իր կուսակիցներուն, միւս կողմէ Պօղոս Էֆ. խապառ հեռացած էր Թաղէն որով կործանուած էր իր ընտրելի հանգամանքը: Այս պայմաններուն ներքեւ պայքարին շարունակութիւնը անօգուտ եւ աննպատակ պիտի ըլլար եւ Ակումբին փրէսթիժը կտրելէ ուրիշ բանի չպիտի ծառայէր: Թաղը մշտատեւ յուզումի մէջ պահելով ուրիշ արդիւնք յառաջ չպիտի գար, եթէ ոչ վնասել կուլտուրական գործին: Ուստի Շանթ Ակումբը կ՚որոշէ բոլորուիլ նոր առժամեայ Թաղական Խորհուրդին շուրջ, օժանդակել անոր, ոյժ տալու համար կուլտուրական գործին: Միեւնոյն ատեն Ժողովը պաշտօն կը յանձնէ իր Նախագահին այս որոշումը հաղորդելու առժամեայ Թաղական Խորհուրդի անդամներուն եւ յայտարարելու թէ՝ Շանթ Ակումբը ո եւ է կերպով խոչընդոտ չպիտի ըլլայ իրենց գործունէութեան.

պայմանաւ որ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը լըջօրէն ձեռնարկէ կուլտուրական բարենորոգումներուն եւ Ազգային Վարժարանը հասցնէ փափաքելի բարձրութեան մը, կարող ուսուցչախումբի մը կազմութեամբ։»

Շանթ Ակումբին այն որոշմնագիրը, նախագահին, ատենապետին ու ատենադպիրին ստորագրութիւններովը վաւերացուած, խոր տպաւորութիւն մը գործեց պրն. Թորգոմին վրայ։

Անակնկալ մըն էր այս որուն չէր սպասեր բնաւ։ Իր յուզումը կրցածին չափ զսպեց եւ քանի մը վայրկեան եւս մնալէ յետոյ իր նախկին ընկերներուն քով, մնաք բարով ըսաւ եւ մեկնեցաւ։

Մեծ պէտք մը կը զգար առանձին մնալու եւ ինքնիրեն խորհրդածելու համար։

Անգամ մը որ փողոց ելաւ՝ անձնատուր եղաւ իր մտածումներուն։

— Վա՜յ շունշանորդի, խորհեցաւ, այսպէս մէկէն ի մէկ իրենց ուղղութիւնը կը փոխեն ու փոխանակ Մարգար էֆ.ի դէմ պայքարը շարունակելու՝ անոր կողմը կը հակին… ըսելիք չի կայ, շատ վարպետութեամբ գործ տեսած են, միայն այս ամէնը իմ գլխուս փորձանք բերաւ։ Եթէ գիտնայի որ այսպիսի որոշմնագիր մը պիտի տրուի՝ ես ալ կը մնայի Ակումբին մէջ փոխանակ հրաժարելու…

Այս մտածումը ամէնէն աւելի կը տառապեցնէր զինքը։

— Ճիշդ այն միջոցին ուր օգուտ պիտի քաղէի Շանթ Ակումբի անդամակցութենէն՝ ձգեցի հեռացայ, կը մտածէր։

Տրտում տխուր իր տունը գնաց ուր բաւական ժամանակ անցուց մտատանջութեան մէջ։ Ի վերջոյ որոշեց երթալ տեղեկանալ թէ ինչ անցած դարձած էր Մարգար էֆ.ի տան մէջ, իր մեկնումէն ետքը։

Այս մասին իրեն որոշ տեղեկութիւններ կրնար տալ Թափիկ աղան որ առտուն այնքան բարեացակամ վերաբերում մը ունեցած էր իրեն հանդէպ։

Նախկին Թաղական խորհուրդի անդամը սիրալիր կերպով ընդունեց զինքը:

— Եկո՛ւր նայինք միւսին Թորգոմ, ըսաւ, ինչո՞ւ առտուն անանկ ձգեցիր փախար Մարգար էֆէնտիի տունէն:

— Փախչելու բան մը չկար, պատասխանեց ուսուցիչը, միայն թէ դուն ալ տեսար որ ինչ պաղ ընդունելութիւն ըրաւ ինծի:

— Ճանըմ կենայիր նէ՛ գործը անուշ տեղը կը կապէինք:

— Ի՞նչ ընէի, Սուսերեանցի հետ ոտքի ելանք մեկնելու համար... Մարգար էֆէնտին անիկա հաշի վար դրաւ, իսկ ինծի կէս բերան անգամ կեցիր չըսաւ. ի՞նչ կրնայի ընել... բանի կերակուրի կենայի՞...

— Տեսա՞ր մի այդ Սուսերեանցը, ինչպէ՞ս ջուրին երեսը ելաւ... անոր չափ վարպետութիւն ալ չունիս եղեր...

— Ես պարկեշտ եւ ուղղամիտ մարդ մըն եմ... անանկ մէկ օրէն միւսը դիմակ չեմ կրնար փոխել:

— Ճանըմ ատոնք պարապ խօսքեր են... գործնական մարդու խօսքեր չեն, մարդս այս աշխարհիս մէջ ապրելու համար քիչ մը ամենուն հետ վարուիլ գիտնալու է: Նայէ Սուսերեանցը ինտոր անմիջապէս Մարգար էֆէնտիին թարթափը մտաւ... տեսնելու էիր թէ ինչ սիրով կը խօսակցէին կոր իրարու հետ:

Արդարեւ Թաթիկ աղա իրաւունք ունէր, վաճառականը բացառիկ պատիւներ ընծայած էր Սուսերեանցի, երբ այս վերջինը իրեն հաղորդած էր Շանթ Ակումբի որոշումը: Մարգար էֆէնտի որքան ալ սրտանց կը փափաքէր Թաղական ըլլալու՝ միեւնոյն ատեն կ'երկնչէր Շանթ Ակումբէն որ Թաղին մէջ միակ ընդդիմադիր տարրն էր եւ որուն անդամները իրենց ծայրայեղութիւններով, որոնց փորձերը տեսած էին յաճախ, կրնային իրարանցումներ յառաջ բերել եւ խոչընդոտ հանդիսանալ իրենց պաշտօնավարութեան: Անոր համար անոնց օժանդակութիւնը մեծ զօրավիգ մըն էր, առժամեայ նոր Թաղական խորհուրդին համար,

եւ վաճառականը պարտաւոր էր ձեռքէն եկած ամէն զոհողութիւնները ընելու որպէս զի Սուսերեանց եւ իր ընկերները իրեն հիւր ըլլան:

— Դուն ալ ամմա ապուշ ես եղեր, բսաւ Թափիկ աղա. ճի՛շդ այն միջոցին ուր Շանթ Ակումբին մէջ մնալու էիր երբ հրաժարական տուեր ես...

— Ի՞նչ ընեմ գիտցուածը այնպէս բերաւ, ես տեղեկութիւն չունէի թէ Ակումբը իր քաղաքականութիւնը փոխած է:

— Ես ալ գիտեմ ատանկ ըլլալը, բայց ամէն մարդ այդպէս չի խորհիր... գիտե՞ս հիմա քեզի համար ի՛նչ կ'ըսեն կոր:

— Ի՞նչ, հարցուց ուսուցիչը դող եկած:

— Իբր թէ դուն Շանթ Ակումբէն հրաժարեր ես որովհետեւ Ակումբը որոշեր է աջակցիլ Մարգար էֆ.ին այնպէս որ հիմակ թաղին մէջ դուն առանձին միակ հակառակորդը կ'ըլլաս կոր առժամեայ Թաղ. Խորհուրդին:

— Սո՛ւտ է, սխա՛լ է, գոչեց ուսուցիչը բորբոքած, ես հրաժարականս տուած ատենս տեղեկութիւն չունէի Ակումբին տուած որոշումէն... այսօր միայն իմացայ:

— Ես ալ գիտեմ անանկ ըլլալը, բայց ի՛նչ ընենք, չգիտցողը ատանկ կը կարծէ... երեւոյթները քեզի դէմ են:

— Բայց ո՞վ բսաւ ատիկայ...

— Իրա՛ւ որ չեմ գիտեր, Մելիտոս էֆ.ն էր, ո՞վ էր, ճաշին վրայ խօսք բացուեցաւ ու, մէկը անանկ բսաւ, միւսներն ալ իրաւունք տուին:

— Գոնէ մէկը չգտնուեցա՞ւ որ զիս պաշտպանէր, հարցուց ուսուցիչը:

— Նորէն ես էի որ պաշտպանեցի, մեր միւսիւ Թորգոմը աղէկ տղայ է եղեր, քիչ մը միամիտ է. ուրիշին խելքովը կը կառավարուի, բայց սիրտը մաքուր է եղեր... դժբաղդաբար քու թշնամիդ միայն Մարգար էֆ.ն չէ... անիկա վեհանձն մարդ է, ներողամիտ է, անոր խօսք կրնանք հասկցնել, բայց...

— Ուրիշ մ՚ալ կայ որ ինծի թշնամի..

— Քու էն մեծ թշնամիդ տիկ. Սաթենն է, ըսաւ Թափիկ աղա ձայնը ցածցնելով, իրր թէ փանտառականին կինը իրենց սենեակը գտնուէր այդ միջոցին։

— Տիկ. Սաթենը ի՞նչ ունի ինծի դէմ, հարցուց ուսուցիչը զարմացած դէմքով մը։

— Ձե՞ս գիտեր եւ ինծի՞ կը հարցնես կոր, ըսաւ Թափիկ աղա հեգնական ժպիտով մը։

— Իրա՛ւ որ չեմ գիտեր թէ...

— Զարմանալի բան դուն չէիր որ հոս ու հոն կարգ մը խօսքեր կ՚ընէիր անոր համար... պատիւի դպչելիք բաներ . . .

— Բայց ես ի՞նչ յանցանք ունիմ, Պօղոս էֆէնտին տունը լսեցի այդ բամբասանքները եւ ես ալ դուրսը կրկնեցի . . .

— Աղէկ ամմա, հիմա Պօղոս էֆէնտին քաշուեցաւ, գործին մէջէն ելաւ, դուն մնացիր մէջտեղը։ Ինչո՛ւ պէտք քեզի չվերաբերած բաներուն մէջ քիթդ կը խոթես... ես ան ատենն ալ քեզի ըսի, բայց մտիկ չըրիր։

— Տիկին Սաթենը մասնաւորապէս բան մը ըսա՞ւ ինծի համար։

— Ըսաւ հարկա...

— Ի՞նչ ըսաւ, հարցուց Թորգոմ յուզուած շեշտով մը։

— «Էն առաջ ան մարդը դպրոցէն դուրս նետելու է», ըսաւ, եւ զարմանալին այն է որ, քու բարեկամդ պարոն Սուսերեանցը ո՛չ թէ միայն քեզ չպաշտպանեց, այլ նոյն իսկ տիկին Սաթենին գրեթէ իրաւունք տուաւ։

— Իրաւո՞ւնք տուաւ մի, գոչեց ուսուցիչը դողահար ձայնով մը։

— Այսինքն ըսաւ որ նկարագրէ դուրս մարդ մըն ես . . .

— Վա՛յ թշուառական...

— Ինչ որ է հիմա ատոր համար խնդիր մի հաներ...

— Բայց ի՞նչ խորհուրդ կուտաս ինծի, գոչեց Թորգոմ, ի՞նչ ընթացք բռնելու եմ այսչափ թշնամիներուս մէջ։

— Թող բան մը ըսե՛մ, խոհեմութիւնը ձեռքէ մի՛ թողուր, համբերէ՛, խելօք կեցիր, տեսնանք ի՛նչ կ'ըլլայ:

— Բայց, գիտել տուաւ ուսուցիչը, Մարգար էֆէնտի այնչափ շատ տրամադիր չէր արդէն իրեն առաջարկուած պաշտօնը ընդունելու:

— Տղա՜յ ես, ի՛նչ ես, գնա՛ անոր խօսքերուն կը հաւատա՞ս, ան գիտմամբ անանկ բաներ կ'ըսէր... չեմ ուզեր գրպանս դիր ի գրութիւնն է տարիկա:

— Վստա՞հ ես որ թաղականի պաշտօնը պիտի ընդունի:

— Ընդունեց լմնցաւ, պատասխանեց Ռաֆիկ աղա, արդէն ինք մերժելու ալ ըլլայ, կինը թող չի տար:

Ուսուցիչը քիչ մըն ալ նստելէն ետքը մեկնեցաւ Ռաֆիկ աղային տունէն, ընկճուած վիճակի մէջ:

ԺԵ.

Մեր վերի պատմած դէպքերուն վրայէն երկու շաբաթներ անցած էին: Ս. Պատրիարքը պաշտօնագրով մը հրաւիրած էր առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը, իր նախկին պաշտօնի ձեռնարկէ, իր «ազգասիրական պարտականութիւնը» կատարելու համար:

Նոր թաղականները իրենց առաջին գումարումը ըրած էին վաճառականին տան մէջ, եւ դիւանը կազմած:

Միաձայնութեամբ ատենապետ ընտրուած էր Մարգար էֆ.ն, իսկ ատենադպիր՝ պարոն Գարեգին: Տօմախեան Միհրանիկ էֆէնտիին յանձնուած էր գանձապետի պաշտօնը:

Առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը այսպէս կազմուելէ ետքը, կիրակի առտու մը հանդիսաւորապէս գացած էր եկեղեցի, եւ խորհրդարանը բազմած:

Թաղեցիները ընդհանրապէս համակիր ընդունելութիւն մը ըրած էին, մանաւանդ ընդդիմադիր տարրը, Շանթ

Ակումբը, ինչպէս տեսանք, դաշնակցած էր նորակազմ մարմնոյն հետ:

— Մարգար էֆէնտին խելօք մարդ է, կ'ըսէր Մուսերեանց իր բարեկամներուն, ես մօտէն չէի ճանչնար զինքը, բայց հիմա առիթ ունեցայ ուսումնասիրելու, լաւ խմոր է, միայն թէ պէտք է առաջնորդել զինքը. ղեկավարելու պէտք ունի:

Մուսերեանց իր մտածումը բանաձեւած էր հետեւեալ կերպով. «ղեկավարիչ ուժը միացնել կապիտալիստական զօրութեան եւ այդ երկուքը ի նպաստ դնել կուլտուրական զարգացումին»:

Բոլոր իր տենդոտ գործունէութիւնը, առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը կազմելէ ի վեր նուիրուած էր այս բանաձեւին տարածման: Շանթ Ակումբի անդամները իրենց դասը աղէկ սերտած աշակերտներու պէս, իրենց դէմը եղողներուն կը կրկնէին.

— Եղբա՛յր, Մարգար էֆէնտին կը ներկայացնէ կապիտալիստական զօրութիւնը, մինչդեռ մենք գիտակից երիտասարդներս. ղեկավարիչ ուժն ենք, եթէ կարենանք այս երկու ուժերը իրարու միացնել, այն ատեն կուլտուրական գործը մեծ զարկ մը կը ստանայ Թաղին մէջ:

Այս բրօքրամին սակայն շատ գործին չէր գար Գալֆար Լամբանին: Այս վերջինը, ինչպէս յայտնի է, Թաղային պայքարի միջոցին կեցած էր Մարգար էֆէնտիի եւ իր կուսակիցներու կողքին, եւ ճիշդ այն միջոցին ուր կը յուսար իր աշխատութեան վարձքը քաղել, ահա՛, Շանթ Ակումբը մէջտեղ նետուած էր իր բանաձեւով եւ ժողովին տուած որոշումով, եւ կը սպառնար ինք քաղել յաղթութեան դափնիները:

Ընկեր Կայծունի, թէեւ առաջին վայրկեանէն փութացած էր Մարգար էֆէնտիի քով ու շնորհաւորած զայն իր տարած յաղթութեան համար, զգացնելով միանգամայն որ վաճառականը իր յաջողութեան մեծ մասը կը պարտէր Գալֆար Լամբանի անձնուէր գործունէութեան, բայց Մարգար էֆէնտի շատ խանդավառ ընդունելութիւն մը չէր

ըրած իր գինակիցներուն, ընդհակառակը, իր համակրանքը ուղղուած էր դէպի Մուսերեանցը:

Այս բանը շատ վշտացուցած էր ընկեր Կայծունին որ չէր կրցած ինքզինքը զսպել եւ դժգոհութիւն յայտնած էր Մանուկ աղային:

— Դուն Աւետարան չե՞ս կարդացեր. ըսաւ առժամեայ, նորընտիր անդամը:

— Կարդացեր եմ մանկութեանս, պատասխանեց ընկեր Կայծունի:

— Անառակ Որդիին առակը չե՞ս գիտեր... մարդը իր անառակ որդիին դարձը տօնելու համար լաւագոյն ոչխարը կը կտրէ եւ ուրախութիւն կ'ընէ... ահա, ճիշդ անանկ ալ Մարգար Էֆէնտի, Մուսերեանցի դարձի գալուն շատ աւելի ուրախացած է, քան թէ ձեր փորձուած անձնուիրութենէն.

— Բայց այդ պարագային կարծեմ մենք խաբուած կ'ըլլանք կոր...

— Ետոյ, շարունակեց Մանուկ աղա, որ կ'ուզէր ցոյց տալ իր աւետարանական հմտութիւնը, կորսուած ոչխարին առակը չես յիշեր: — Հովիւը իր 99 ոչխարը երեսի վրայ ձգեր ու մէկ մոլորած ոչխարին ետեւէն գացեր է, եւ երբ այդ մոլորածը գտեր է, ուրախութեամբ գրկեր եւ միւս ոչխարներուն քով դարձեր է. ճիշդ Մարգար Էֆէնտին ալ այդպէս՛ ըրաւ, Մուսերեանց «կորսուած էր եւ գտաւ» ատոր համար ահա ամէն պատիւ կ'ընծայէ անոր:

Աւետարանական այս օրինակները. շատ չի մխիթարեցին ընկեր Կայծունին, որ մեկնեցաւ Մանուկ աղայի քովէն, առանց իր դժգոհութիւնը ծածկելու:

Բայց դառնանք մեր նորընտիր թաղականներուն:

Ինչպէս ըսինք, կիրակի օր Մարգար էֆ. ընկերներով եկաւ եկեղեցի, եւ անմիջապէս ուղղուեցան խորհրդարան աջ ու ձախ բարեւներ շռայլելով.

Բակը լեցուած էր հետաքրքիր թաղեցիներով, որոնք համակրական ընդունելութիւն մը ըրին իրենց նոր թաղականներուն:

Մարգար էֆէնտի ուրախութենէն կը ճառագայթէր։ Վերջապէս յաջողած էր իր մղած պայքարին մէջ։

Վաճառականին ուրախութիւնը անխառն պիտի ըլլար, եթէ Գարեգին մասնակցած չըլլար իրենց ժողովին։ Ընթերցողները գիտեն թէ Մարգար էֆէնտի ի՛նչ տոկունութեամբ լծուած էր երիտասարդ հաշուակալին դէմ, բայց եւ այնպէս, յուզիչ խնդիր յարուցանել։

— Մէկի դէմ չորս հոգի ենք, գիտնալ տուած էր Մանուկ էֆէնտի, հետեւաբար անոր ներկայութիւնը ոեւէ նշանակութիւն չկրնար ունենալ։

Հազիւ թէ Մարգար էֆէնտի բազմեցաւ իր ատենապետի աթոռին վրայ՝

— Սա ժամկոչը կանչեցէ՛ք, գոչեց։

Վայրկեան մը ետքը Վարդան աղբար դողահար մահապարտի մը պէս դժգոյն ներս մտաւ խորհրդարանէն։

— Դուն, ա՛լ այստեղ գործ չունիս, ըսաւ վաճառականը, բրդիդ ժողվէ գնա...

Յետոյ խորհրդարանին գրագիրին դառնալով, հարցուց.

— Աս մարդը հաշիւ ունի՞։

— Նօթամատեանը հինգ դրուշ առնելիք մը ունի։

— Մելքոն էֆէնտի, հաշիւը անմիջապէս մաքրէ, ըսաւ Մարգար էֆ. նորընտիր գանձապետին դառնալով։

Բոլոր այս խօսակցութեան միջոցին ժամկոչ Վարդան բերանը չէր բացած։

— Ճի՞շդ է, 75 դրուշ առնելի՞ք ունիս, հարցուց վաճառականը։

— Չեմ գիտեր, պատասխանեց խեղճ մարդը։

— Ինչպէ՞ս, դուն քու հաշիւդ չե՞ս գիտեր։

— Տետրակին մէջ գրուած է...

Յետոյ մօտեցաւ նոր ատենապետին ու աղաչաւոր ձայնով մը.

— Էֆէնտիմ, որդ պազենմ, կակազեց, չօլուխ չօճուխի տէր եմ, անո՛նց ողորմեցէ՛ք։

— Թաղական խորհուրդը իր որոշումը տուած է այլեւս, պատասխանեց վաճառականը չոր ձայնով։

— Աղանե՛ր, դուք բարեխօսեցէ՛ք, աղաչեց ժամկոչը․ միւս Թաղականներուն դառնալով:

Ժամկոչին վիճակը այնքան արգահատելի էր որ Թաղականներուն գութը շարժեց:

Գանձապետը զայն կամաց մը քովը կանչեց, 75 դրուշ տուաւ, եւ ցած ձայնով մը ըսաւ.

— Դուն դուրս ելիր, մենք քեզի համար պէտք եղածը կը խօսինք:

Վարդան իր աղաչաւոր նայուածքովը շնորհակալութիւն յայտնելով Մելիտոս էֆէնտիի, խորհրդարանէն դուրս սպրդեցաւ:

Երբ բակէն կ՚անցնէր, յանկարծ կանգ առաւ, ու արձանացած մնաց:

Տիկին Սաթենը ներս կը մտնէր տիկին Նուարդի ընկերակցութեամբ...

Աթոռի միջադէպէն ի վեր Մարգար էֆէնտիի կինը ոտքը եկեղեցի չէր դրած, հիմա վճռական յաղթութենէն ետքը կու գար աշխարհակալի մը պէս:

Ժամկոչը սահմռկած կը դիտէր Մարգար էֆէնտիի կինը․ շուարած ու շփոթած, առանց ընելիքը գիտնալու, կը զգար որ այդ կնոջ ձեռքն էր իր ճակատագիրը․ թէ անոր մէկ բառը բաւական էր զինքը իր պաշտօնին մէջը պահելու համար, եւ սակայն այդ բառը արտասանել տալու միջոցը չէր կրնար գտնել:

Մտածեց հոն բակը Սաթենի ոտքերուն նետուիլ, եւ ներում հայցել․ բայց այդ համարձակութիւնը պակսեցաւ իրեն:

Արդէն երկու կիները անցած էին ու պահարանի կողմը կը դիմէին:

Վարդան մէկէն վազեց բանկալը, երկու աթոռ յափշտակեց, ու վազն ի վազ գնաց դէպի պահարան:

Յաջողեցաւ հասնիլ երկու կիներուն ետեւէն, ճիշդ այդ միջոցին, ուր անոնք պահարանի դռնէն դէպի դուրս կ՚ուղղուէին:

— Ճամբայ բացէ՛ք՝ մէկ կողմ քաշուեցէ՛ք, պոռաց Վարդան հոն խմբուած կիներուն, չէ՞ք տեսնար ով կուգայ կոր . . .

Կիները այդ ձայնին ազդեցութենէն մեքենաբար մէկ կողմ քաշուեցան ճամբայ բանալով։

Տիկին Սաթեն ու տիկին Նուարդ կոկոզավիզ անցան հպարտ եւ ժպտուն։

— Նոր թաղականներուն ընտանիքներն են, կը փսփսային միւս կիները իրարու։

Ժամկոչը ճիշդ խորանին դէմը, լուսագոյն տեղը զետեղեց աթոռները եւ յարգալից կերպարանքով մը կեցաւ։

Տիկին Սաթեն աթոռին վրայ բազմելէ առաջ ետին դարձաւ եւ ցած ու չոր ձայնով մը ըսաւ Վարդանին.

— Հիմա խելքդ գլուխդ եկա՞ւ...

— Ժամկոչը անհասկնալի բաներ մը մրմնջեց ու ետ ետ երթալով հեռացաւ։

Խորհրդարանին մէջ նոր թաղականները թաղին «երեւելի»ներուն այցելութիւնը կ'ընդունէին, որոնք կուգային իրենց շնորհաւորութիւնները մատուցանելու։

Մարգար էֆէնտի իր առանձնապետ աթոռին մէջ բազմած, հիւրերը կ'ընդունէր ժպտուն դէմքով մը։

— Էֆէնտիմ, ըսաւ միջոց մը շուրջիններուն դառնալով. շիտակը ես բնաւ դիտաւորութիւն չունէի այս պաշտօնը ընդունելու, եւ միտքս դրած էի հրաժարիլ։ Բայց բարեկամներս այնքան ստիպեցին, այնքան վրաս ինկան որ, չկրցայ մերժել։

— Շատ աղէկ ըրիք. Մարգար էֆէնտի, մեր թաղին գլուխը Ձեզի պէս անձնաւորութիւն մը պէտք էր, պատասխանեց ներկաներէն մին։

— Մեր թաղը եթէ կարող մարդոց ձեռքով կառավարուի, շատ կը յառաջդիմէ, դիտել տուաւ ուրիշ մը։

— Շա՛տ գործ կայ տեսնելիք. ըսաւ երիտասարդ մը։

— Մեր գլխաւոր ջանքը պիտի ըլլայ, բացատրեց Մարգար էֆ. նախ վարժարանը բարեկարգել, յետոյ եկեղեցին

հատորները աւելցնել, մատակարարութիւնը կանոնաւորել, կարելի եղածին չափ խնայողութիւններ ընել…

— Մեզի էն առաջ շնորհքով քարոզիչ մը պէտք է, ըսաւ Սահակ աղա, ու հիմակուան քարոզիչին ձայնը բնաւ չի լսուիր կոր, ամէն գատ խօսածներուն մէջ ալ իմաստ մը չկայ, ինծի պէս պամպարակին մէկն է:

— Քարոզիչէն առաջ վարժարանը կարեւոր է, պատասխանեց ուրիշ մը:

Ընկեր Կայծունի որ նոյնպէս եկած էր շնորհաւորական այցելութեան, խօսակցութեան մէջ մտաւ:

— Վարժարանի խնդիրը ամէնէն կենսականն է, գոչեց, անոր վրայ պէտք է սեւեռել ամբողջ մեր ուշադրութիւնը: Մենք մտաւորականներս այս պայքարը մղեցինք ու յաղթանակը տարինք, նկատի ունենալով մի միայն վարժարանը… մինչդեռ մեր թշնամիները լոկ անձնական նկատումներով պայքար կը մղէին:

Կայծունի կ՚ակնարկէր Շանթ Անումբին:

— Հիմա թշնամի չմնաց թաղին մէջ փութաց գիտել տալ Մարգար էֆէնտի, ամէնքն ալ մեր շուրջը համախմբուած են:

— Այո՛, առ երեսս այնպէս է, պատասխանեց Կայծունի, սրտմտած, կարկանդակէն բաժին մը ձեռք բերելու համար . . .

— Յետոյ յանկարծ ըսաւ.

— Իրա՞ւ է, Մարգար էֆէնտի, որ Սուսերեանցը վարժարանի տեսուչ պիտի ընէք:

— Ո՞վ ըսաւ, գոչեց վաճառականը:

— Ամէնուն բերանն է:

— Զարմանալի՛ բան, դեռ այսօր գործի սկսանք, ու վարժարանով զբաղելու ժամանակ չունեցանք:

— Ես ալ երբ որ լսեցի շատ զարմացայ, ու բնաւ չհաւատացի… ալ թաղին մէջ մարդ չմնա՞ց որ Սուսերեանցի պէս խառնակիչ մը բերենք վարժարանի տեսուչ ընենք… Ես արդէն ըսի որ Մարգար էֆէնտին երբէք այդպիսի յիմար բան չըներ…

— Երբոր վարժարանի խնդրով զբաղելու առնենք զայն, այն ժամանակ կ'որոշենք թէ ինչ պիտի ընենք. պատասխանեց վաճառականը չոր ձայնով մը։

Բայց ընկեր Կայծունի այս պատասխանով չգոհացաւ։

— Ի՞նչ որոշում ալ առք, կարելի չէ որ Սուսերեանցը վարժարանին մէջ պաշտօնավարէ, ըսաւ։

— Ի՞նչ հրամմեցիր, հարցուց Մարգար էֆէնտի նեղնալով։

— Այսինքն, ես անհատապէս չեմ խօսիր այստեղ. ըսաւ Կայծունի, քիչ մը շփոթած, այլ հանրային կարծիքը կը ներկայացնեմ։

— Թաղական խորհուրդը իր ընելիքը գիտէ, պէտք չունի ուրիշներու խրատին ու խորհուրդին։

— Վարժարանը ամէնուս կը պատկանի։

— Կ'աղաչեմ, պարոն Կայծունի, չերկարենք այս վիճաբանութիւնը, հիմա ո՛չ առենն է, և ոչ ալ տեղն է այս տեսակ խօսքերու, իրար անցնելու պէտք չունինք, ձեզի ըսինք որ, դեռ վարժարանի մասին ոեւէ կարգադրութիւն չէ եղած... բայց հիմակուընէ գիտցէք որ ինչ որ յարմար դատենք, այն պիտի ընենք... հասկցա՞ր մի, պարոն Կայծունի։

Գայթար Լազարանի նախագահը, տեսաւ որ եթէ վիճաբանութիւնը շարունակէր բոլորովին իրեն դէմ պիտի հանէր Մարգար էֆէնտին, ինչ որ բնաւ գործին չէր գար. իր դիտաւորութիւնն էր միայն իրենց կորսնցուցած ազդեցութիւնը ձեռք բերել և անով հակակշռել Շանթ Ակումբին, որ կը սկսէր զերակշիռ դիրք մը առնել։ Բայց դժբաղդաբար չկրցաւ յաջողիլ այս դիտաւորութեան մէջ, և ընդհակառակը վաճառականը իրենց դէմ գրգռեց։

Ներկաները, որոնք հետեւած էին այս վիճաբանութեան, բնականաբար Մարգար էֆէնտիին կողմը բռնեցին։

— Կ'երեւայ որ միութիւն քլուպ մը խառնակիչ ընել կ'ուզէ կոր, և ատոր համար վարժարանին խնդիրը մէջտեղ նետեց, դիտել տուաւ ոսկերիչ Սահակ աղա։

— Թաղերնիս հազիւ քիչ մը հանդարտեցաւ, նորէն ի-րա՞ր անցնելու կ'աշխատիք կոր, ըսաւ Մանուկ աղա:

— Եղբա՛յր, մեր միտքը սխալ հասկցուեցաւ, բողոքեց Կայծունի:

Մենք ձեր միտքը շատ աղէկ կը հասկնանք, պատաս-խանեց Մելիտոս Էֆէնտի նշանակալից կերպով գլուխը ճօճելով:

Ընկեր Կայծունի ոտքի ելաւ:

— Առ այժմ անօգուտ է խօսիլ, ըսաւ, ապագան պիտի պարզէ ամէն բան, եւ այն ատեն պիտի համոզուիք թէ ո՛ր-քան իրաւունք ունիմ եղեր...

Ու բարեւելով դուրս ելաւ:

Շնորհաւորական այցելութիւնները կը՛ շարունակուէին եւ Թաղականները նոյն օրը չկրցան բնաւ գործով զբա-ղելու:

Ժամերգութիւնը աւարտելէ յետոյ, վաճառականը Միհ-րանեկ Էֆէնտիին հետ բակը ելաւ իրենց կիներուն սպա-սելու համար:

Բակին մէջն ալ շնորհաւորութիւններ կ'ըլլային ծանօթ եւ անծանօթ Թաղեցիներու կողմէ, որոնց ամէնուն ալ վաճառականը կը պատասխանէր ժպտուն դէմքով մը:

Տիկին Սաթեն երեւցաւ միշտ տիկին Նուարդի ընկե-րակցութեամբ:

— Գործերնիդ լմնցուցի՞ք, հարցուց Սաթեն իր ամուս-նոյն մօտենալով:

— Այսօր գործ չտեսանք որ, պատասխանեց Մարգար Էֆէնտի:

— Ինչո՞ւ համար...

— Մինչեւ հիմա հիւր ընդունեցինք, բոլոր Թաղեցի-ները եկան շնորհաւորելու... մտքէս չէր անցներ որ այսչափ ժողովրդականութիւն ունիմ եղեր: Եկեղեցին շատ բազմու-թիւն կա՞ր...

— Լեփլեցուն էր:

— Չնեղուեցա՞ք ալ:

— Չէ՛, մեզի աղէկ տեղ մը տուին...

— Տեսա՞ր, Թաղականութեան օգուտները քաղել սկսար, ըսաւ Միհրանեան էֆ. խնդալով:

— Սա եկեղեցիին խաչը փոխել տալու է, պատառ բզիկ եղեր է...

— Պիտի ընենք, տիկի՛ն, պիտի ընենք, շատ բաներ ընելու միտք ունինք:

— Մէյ մըն ալ քովի պզտիկ խորանին վարագոյրը շատ հին երեւցաւ աչքիս:

— Ան ալ ինչպէ՛ս կը նորոգենք:

— Տիկին Նուարդին հետ որոշեցինք որ մենք մեր քովէն նոր վարագոյր մը շինել տանք:

— Շատ աղէկ կ'ըլլայ:

Այս խօսակցութիւնը որ բարձրաձայն տեղի կ'ունենար, կը լսուէր բակը կեցող Թաղեցիներուն կողմէ:

— Թաղական եղողը քիչ մըն ալ գրպանէն ծախսելու է, պոռաց Մարգար էֆ. անանկ ես Թաղական եմ ըսել հրամայելը՝ փարա չըներ...

Նոյն միջոցին աւագերէցն ալ մօտեցաւ խումբին:

— Ողջո՜յն, Մարգար էֆ. ըսաւ, ձեզ եկեղեցին չտեսայ, կ'երեւայ որ զբաղած էիք: Աստուած կարողութիւն շնորհեցէ... ձեր վաճառութեան:

— Շնորհակալ եմ:

— Շիտակը մեծ երջանկութիւն զգացի երբոր իմացայ որ դուք անցեր էք Թաղ. խորհուրդին գլուխը ու Աստուած ձեզի պէս անձերը անպակաս արասցէ:

— Շնորհակա՛լ եմ, Տէր Հայր:

— Աստուած յաջողութիւն եւ առողջութիւն պարգեւեսցէ:

— Ամէնուս ալ:

— Մեր խօսքը չըլլար, Մարգար էֆ., մենք ծերեր ենք, չենք եղեր, կարեւորութիւն չունի, ձեզի պէս անձնաւո-

րութիւններով է որ ազգերնիս կը շէննայ, փառք ու պատիւ կը ստանայ...

— Փա՛ռք ըլլի, Տէր Հայր:

— Երթա՛նք, ըսաւ Տիկին Մաթէն, տեսնելով որ աւագերէցին մաղթանքները լմննալիք չունին:

Բայց այս վերջինը թողուց Մարգար էֆէնտին, եւ տիկիններին կառչեցաւ:

— Շատ սիրտս ցաւաւ որ, անհանգիստ եղար եկեղեցիին մէջ, ըսաւ:

— Չէ՛, հանգիստ էինք:

— Մեր եկեղեցին պզտիկ է, բազմութիւնն ալ շատ, երբեմն տեղ չկայ:

— Մեր տեղը շատ աղէկ էր:

— Աղէկ զատ, մեր ժողովուրդը անկիրթ է, շարունակեց աւագերէցը, մեծը պզտիկը չի զանազանէր... ձեր շուրջը կարգ մը կիներ կեցած էին, չիտակը սիրտս շատ նեղացաւ, պիտի զայի մէկ քանի խօսք ըսէի:

— Կարեւորութիւն չունի, Տէր Հա՛յր, մենք ուշադրութիւն անգամ չըրինք:

— Դուք չըրիք, բայց ես ըրի, Ի՞նչ ըսել է որ պարզ խանութպանի մը կամ արհեստաւորի մը կնիկը գայ Մարգար էֆ.ին տիկնոջ քովը կենայ..., ամէն բանի մէջ, պատշաճութիւն պէտք է. եթէ ես ձեր տեղը ըլլամ, Մարգար էֆ. եկեղեցին կարգ կարգի կը բաժնեմ ինչպէս որ շոգենաւերն ու շոգեկառքերը կ'ընեն, Ա. կարգ, Բ. կարգ, Գ. կարգ....

— Եկեղեցիին մէջ այդպէս բաժանումներ կ'ըլլա՞ն մի ես, ըսաւ Միհրանիկ էֆ. խնդալով:

— Ինչո՞ւ չըլլայ, գոչեց աւագերէցը, երկինքին մէջ անգամ հրեշտակները զատ զատ դասերու բաժնուած են:

— Երթա՛նք, ուշ մնացինք, կերակուրի ատեն է, գիտել տուաւ վաճառականը:

Փոքրիկ խումբը պատրաստուեցաւ մեկնելու:

— Բարի ախորժակ, գոչեց աւագերէցը ետեւէն,

Աստուած ձեր սեղանը միշտ ճոխ ու առատ պահեսցէ,
Տէրն մեր յաջողութիւն արագեսցէ...

— Տէր Հայրը ճաշի հրաւիրելու էիր, գիտել տուաւ տիկին Սաթենն իր էրկանը, երբոր փողոց ելան:

— Այդ մարդոց շատ երես տալու չի գար. պատասխանեց վաճառականը, մէյ մը հրաւիրենք նէ՝ ա՛լ ամէն օր կը վազեն կուգան:

Մարգար էֆէնտիի ու իր թաղականութեան առաջին օրը այսպէս անցաւ:

ԽԶ.

— Հրամմեցէ՛ք, Գարեգին էֆէնտի, բարի եկար... հրաւէրի՞ կը սպասէիր կոր հոս գալու համար:

Այս խօսքերով ընդունեց Պօղոս էֆէնտի երիտասարդը, որուն լուր ղրկած էր իր գրասենեակը հանդիպելու:

Միւսը քիչ մը շփոթած, պատասխանեց.

— Իրաւունք ունիք, Պօղոս էֆ., քիչ մը յանցաւոր եմ այս մասին. բայց ի՞նչ ընեմ, դէպքերը այսպէս բերին:

— Զենէ մի հիմա մեծ մարդոց հետ յարաբերութիւն հաստատեցիր, ու մեզի մոռցար:

— Ատ ի՞նչ խօսք է Պօղոս էֆէնտի, մեծ մարդիկը ո՞վ են:

— Ազնուաշուք Մարգար էֆէնտի Սասանեանը, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի խնդալով, ձեր Թաղ. Խորհուրդին նոր ատենապետը:

— Դուք շատ լաւ գիտէք թէ անոր հետ ինչ եղած են մեր յարաբերութիւնները... ձեռքէն եկած գէշութիւնը ըրած է ինծի, ինչպէ՞ս կրնամ հետը բարեկամ ըլլալ,

— Եւ սակայն միասին կը պաշտօնավարէք կոր:

— Այդ տարբեր բան, վարչութիւնը զիս անարժանաբար թաղական նշանակած էր, չուզեցի մերժել:

— Ինչ որ է, խնդիրը այդ չէ... ես քեզ ուրիշ բանի համար հոս հրաւիրեցի...

— Կարծեմ թէ Սամիկեան Յակոբ էֆէնտիին քովէն ելլելէդ ի վեր գործ մը չունիս:

— Այսինքն հաստատ գործ մը չունիմ, բայց քանի մը տեղ իբրեւ այցելու համարակալ, պզտիկ գործեր գտած եմ...

— Ատոնց խօսքը չըլլար, ատոնք փոր չեն կշտացներ, այսօր կան, վաղը չկան։

— Ճշմարիտ է, բայց ի՛նչ ընենք. այս միջոցին հրա-պարակի վրայ ինծի յարմար պաշտօն մը դժուար է գտնել:

— Ես քեզի պաշտօն մը պիտի առաջարկեմ եւ կար-ծեմ գոհ պիտի մնաս:

— Եթէ յարմար գործ մըն է շնորհակալութեամբ կ՚ըն-դունիմ:

— Մեր Տիրանին պաշտօնը, ըսաւ Փօղոս էֆ.:

— Տիրան էֆ.ն ելա՞ծ է ձեր քովէն, հարցուց Գա-րեգին:

— Այսինքն օտար հաստատութեան մը կոչմէ պաշտօն մը գտեր է, Պէյրութ պիտի երթայ... կ՚երեւայ որ յաւագոյն կերպով կը վարձատրեն կոր անոնք: Ի՞նչպէս գործիդ կուգա՞յ այս առաջարկութիւնս:

— Ինչո՞ւ չէ, Փօղոս էֆ., շնորհակալութեամբ:

— Ուրեմն կրնաս անմիջապէս գործի սկսիլ... Տիրանը այսօր կը թողու կոր գործը, քիչ մը ետքը պիտի գայ, հոս գտնուէ՛ որպէս զի տետրակները քեզի յանձնէ, եւ միեւնոյն ատեն ընթացիկ գործերուն վրայ ալ ծանօթութիւն տայ:

— Շա՛տ աղէկ, հոս կը սպասեմ:

— Պայմաններու վրայ խօսելու պէտք չկայ, քու կարո-ղութիւնդ եւ արժանիքդ գիտեմ, հետեւաբար լաւ այն պիտի վարձատրուիս:

— Շնորհակալ եմ:

Այսպէս, գործը կարգադրելէ ետքը, Փօղոս էֆ. երկու սուրճ ապսպրեց, յետոյ սիկարէթ մը հրամցուց իր նոր պաշ-տօնեային, հատ մըն ալ ինք վառեց, եւ ըսաւ.

— Էյ, ուրեմն սանկ, հիմա Մարգար էֆ.ն մաքրածին համար. վերջապէս 1000 էնթրիկներով յաջողեցաւ Թաղ. Խորհուրդի ատենապետ ըլլալ, թէեւ ապօրէն ձեւով մը եւ առանց Թաղեցիներու քուէին:

— Այո՛, հիմակուանը առժամեայ մարմին մըն է:

— Թաղեցիները գո՞հ են այդ կարգադրութենէն:

— Մէկ մասը գոհ է, մէկ մասն ալ դժգոհ, իսկ մեծամասնութիւնը անտարբեր:

— Միհրանիկ էֆէնտին ալ Թաղական է, հա՞…

— Այո՛, գանձապետն է:

— Օ՜խ, օ՜խ, շատ աղէկ, Մարգար էֆէնտին ատենապետ, Միհրանիկ էֆէնտին ալ գանձապետ, Թամամ, ընտանեկան Թաղ. Խորհուրդ մը:

— Միհրան էֆէնտին ազգակա՞ն է Մարգար էֆէնտիին, հարցուց Գարեգին, որ չէր ըմբռնած վաճառականին վերջին ակնարկութիւնը:

— Այսինքն, անոր պէս բան մը, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի խնդալով:

— Չէի գիտեր պատասխանեց Գարեգին:

— Ես ալ չէի գիտեր, նոր իմացայ, շարունակեց վաճառականը, մարդ քանի ապրի նորանոր բաներ կ'իմանայ, խելքէ միտքէ չանցած բաներ…

— Ի՞նչ տեսակ բաներ…

— Զբաւելիք բաներ, ես ուրիշներուն պէս անանկ բամբասանքներ, մէկուն մէկալին պատիւին հետ խաղալ չեմ սիրեր, ամէն մարդ բնութիւն մը ունի: Ես մինչեւ որ բանի մը վրայ ապահով չըլլամ, չեմ խօսիր:

— Իրաւունք ունիք, չարախօսութիւնը գէշ բան է, պատասխանեց Գարեգին:

— Այսչափն ալ ըսի նէ՝ քեզի սիրելուս համար է, որովհետեւ գիտեմ որ դուն պարկեշտ ու պատուաւոր երիտասարդ մըն ես, ու չես ուզեր անպատիւ մարդոց հետ յարաբերութիւն ունենալ:

— Շնորհակալ եմ ձեր գնահատութենէն, միայն թէ ես ի՞նչ դեր ունիմ այս գործին մէջ:

— Չէ՞ մի որ Թաղական Խորհուրդին մէջ բով բովի կը նստիս կոր Մարգար էֆէնտիին ու Միհրանիկ էֆէնտիին հետ:

— Ատո՞վ ինքզինքս անպատուած կ'ըլլամ կոր:

— Ճանըմ, հիմա ի՞նչ որ ըսեմ, անօգուտ է… օր մը ամէն բան կ'իմանաս, դեռ ուրիշ շատ բաներ ալ:

— Շիտակը հետաքրքրութիւնս կը շարժէք կոր, ըսաւ երիտասարդը, կ'երեւայ որ ծանրակշիռ բաներ իմացած էք Մարգար էֆ.ի մասին:

— Շատ ծանրակշիռ…

— Ապահո՞վ աղբիւր է:

— Աչքովը տեսնողը պատմած է… ասկէ ապահովը կ'ըլլա՞յ… բայց գոցենք այս խօսքերը, դուն հիմա Մարգար էֆէնտիին կուսակիցը կը համարուիս, թերեւս չես ուզեր որ աննպաստ բաներ ըսեն իրեն համար:

— Կ'աղաչեմ Պօղոս էֆէնտի, ինծի այդ տեսակ զգացումներ մի՛ վերագրէք, կը կրկնեմ, ես Մարգար էֆէնտիի կուսակիցը չեմ կրնար ըլլալ, ես պարզապէս անոր պաշտօնակիցն եմ Թաղ. Խորհուրդին մէջ, ուրիշ ոչինչ:

— Ան չէ՛ սամմա՛, ըսաւ, Մարգար էֆէնտիին տունը գացի՞ր:

— Անգամ մը միայն… դիւանը կազմելու համար նախնական գումարում մը ունեցանք իր տունը:

— Միհրանիկ էֆ.ն ալ հո՞ն էր…

— Այո՛, հոն էր:

— Տիկին Սամթի՞նն ալ ներկայ էր այդ գումարումին:

— Չէ՛, տիկին Սամթենը ներկայ չէր:

— Ըսաւ զինքը չտեսա՞ր:

— Ցետոյ, գործերնիս լմնցնելէ ետքը մեծ սալոնը գացինք, թէյ խմելու, այն ատեն տեսանք նաեւ տիկին Սասանեանը, որ տիկին Նուարդին հետ էր:

— Էյ, բան մը չնշմարեցի՞ր ըսաւ:

— Ի՞նչ կ'ուզէք որ նշմարէի, հարցուց Գարեգին, որ կը սկսէր նեղութիւն զգալ այս հարցաքննութենէն:

— Միհրանիկին եւ տիկին Սամթենի միջեւ, սա՛նկ, չափազանց մտերմութիւն մը, թէքլիֆսիզութիւն մը…

— Չէ՛, ըսաւ, ատանկ բան մը աչքիս չի զարկաւ, պատասխանեց երիտասարդը չոր կերպով մը:

— Հո՛շ, ամենուն բովը ընելու չե՞ն ա՛, բսաւ Փօլօս էֆէնտի... պատահեցա՞ւ որ Միհրանին ու տիկին Սաթեն բացակայ ըլլայ Սալօնէն:

— Ուշադրութիւն չըրի, բայց չեմ կարծեր...

Կրնա՞մ հարցնել թէ ինչ է այս հարցափորձին նպատակը:

— Ոչինչ, ատեն անցնելու խօսք մըն է կ'ըսենք կոր... այդ տիկին Սաթենին համար անանկ բաներ լսեցինք որ...

— Ամէն լրագրութիւն կարեւորութիւն տալու չէք, մանաւանդ երբ խնդիրը այդ տեսակ փափուկ բանի մը վրայ է:

— Իրաւո՛ւնք ունիս, ես ալ շատ բծախնդիր եմ այդ մասին, եւ անանկ անհիմն խօսքերու, բսի բաներու, կամ լսեցիներու ականջ չեմ կախեր, բայց երբ աչքովդ տեսնալը կը պատմէ, այն ատեն խնդիրը կը փոխուի, մարդ ուզէ չուզէ կը ստիպուի հաւատալ:

— Նոյն իսկ ենթադրելով որ այնպէս ըլլայ, դարձեալ ինչ պէտք ունինք այդ տեսակ խօսքերը տարածելու կամ հրապարակ հանելու:

— Այո՛, որչա՛փ քեզի պաշտպանը դարձեր ես Մարգար էֆ.ի պատիւին, գոյնց վաճառականը հեգնաբար:

— Խնդիրը Մարգար էֆ.ին վրայ չէ՛, պատասխանեց Գարեգին սառնութեամբ, խնդիրը ո՛ եւ է ընտանիքի մը նեցուկին կեանքին վրայ է, եւ մենք իրաւունք չունինք այդ տեսակ բաներու մէջ մտնելու...

— Բայց երբ ուրիշները կը մտնեն, անոր ինչ պիտի ըսես:

— Անոնք ալ յանցանք կը գործեն:

— Ինչ որ է, բանի որ դուն անպատճառ Մարգար էֆ.ին պաշտպանել կ'ուզես, լաւագոյն է որ խօսքը կարճ կապենք:

— Ոչ՛, ընդհակառակը, կ'ուզեմ որ խօսքը շարունակենք, եւ հասկնամ թէ ինչո՞ւ համար իմ արժանապատուութիւնս վնաս պիտի կրէ պաշտօնակալելով Մարգար էֆ.ի հետ, Թաղ. Խորհուրդին մէջ:

— Ես անանկ բան չըսի, թոթովեց Պօղոս էֆ.:

— Ժամէ մը ի վեր այդ բանը հասկցնել կ'ուզէք կոր...

— Ես այս բանը կ'ուզեմ որ՝ եթէ քու տեղդ ըլլայի, վայրկեան մը չէի կենար այդ առժամեայ Թաղական Խորհուրդին մէջ:

— Ի՞նչ պատճառաւ:

— Որովհետեւ անպատիւ մարդու հետ պաշտօն վարող մարդը ինքն ալ անպատիւ կ'ըլլայ, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի, շեշտելով իր արտասանած վերջին խօսքերուն վրայ:

— Բայց մինչեւ հիմա որոշապէս չըսիք թէ՝ ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ Մարգար էֆ.ի անպատիւ ըլլալը:

— Վա՜յ, մինչեւ հիմա բառերէս բան մը չկրցա՞ր հասկնալ, շիտակը շա՜տ միամիտ ես եղեր, ես քեզի աւելի խելացի կը կարծէի:

— Այսինքն իր կնոջ մասին ակնարկութիւններ ըրիք, եւ անանկ մը ցոյց տալ ուզեցիք որ՝ տիկին Սաթենը անհաւատարիմ է իր ամուսնոյն եւ թէ մեղապարտ յարաբերութիւններ ունի Միհրանիկ էֆ.ի հետ, գոնէ ես ձեր բառերէն այսչափ մը կրցայ հասկնալ:

— Ես ատանկ բան չըսի, թոթովեց Պօղոս էֆ. բայց եթէ դուն ատանկ հասկցեր ես, ատիկա իմ յանցանքս չէ...

— Հապա ի՞նչ ըսիր, հարցուց Գաբրիէլին անհամբեր կերպարանքով մը:

— Ես պարզապէս իմ լսածներս պատմեցի:

— Ի՞նչ որ է, հիմա եզրակացնենք... ի՞նչ է ձեր դիտաւորութիւնը, զիս կը դատապարտէ՞ք որովհետեւ Մարգար էֆէնտիին հետ իբրեւ Թաղական Խորհուրդի անդամ կը պաշտօնավարեմ:

— Բա՛ւ, լսէ, ես ի՞նչ իրաւունք ունիմ դատապարտելու քեզի, ես մի միայն իմ կարծիքս կը յայտնեմ. դուն ազատ մարդ մըն ես, կրնաս ուզածդ ընել, մարդ իրաւունք չունի քու գործիդ խառնուելու:

— Պօղոս էֆէնտի, այս միջոցիս ծանր ամբաստանութիւն մը կ'ընես կոր կնոջ մը մասին, արդ, կրնա՞ս ըսածներդ ապացուցանել:

— Եւ եթէ ապացուցանեմ...

— Այն ատեն պիտի խոստովանիմ որ, սուտ զրպարտիչ մը չես:

— Ըսել է մինչեւ հիմա կը կասկածէիր կոր այս մասին:

— Ոչ՛, բայց փորձապէս մինչեւ հիմա պարզ ենթադրութիւններու վրայ էր մեր խօսքը:

— Ենթադրութի՞ւն մի, գոչեց Պօղոս էֆէնտի, բերի բան որ տեսնողը պատմեց, տեսնողը... աչքովը տեսնողը:

— Ի՞նչ տեսած է, հարցուց Գարեգին թեթեւ ժպիտով մը:

— Հանըմ, հիմա ամէն բան տեղն ի տեղօր պատմե՞լ պիտի տամ ինծի, ինչ որ կ'ըսեմ նէ՛ ճիշդ է... բայց արդէն ես ասանկ բամբասանքներէ չեմ ախորժիր...

— Այո՛, բայց քանի որ այսքանը խօսեցար՝ կրնար քիչ մը աւելին ալ պատմել:

— Էյ շատ աղէկ, միայն թէ խօսքը ինէ ելած չըլլայ...

— Այդ մասին վստա՞հ եղէք, ինչ որ ըսէք, ինծի պիտի մնայ, մէկու մը բան չեմ ըսեր:

— Ջէ՛, եթէ կ'ուզես ըսէ՛, հոգս անգամ չէ, սուտ չեմ խօսիր կոր ես՛. միայն թէ իմ անունս թո՛ղ չյառի... Էֆէնտիմ, Մարգար էֆ.ին տանը ծառայող կնիկ մը անցածները մեզի էր եկեր գիշերուան. ինչպէս կ'ըլլայ խօսք կը բացուի տիկին Սաթենի վրան. կ'ըսէ որ այդ կինը շատ անվայել կեանք մը կը վարէ եղեր... նախ Միհրանիկ էֆ.ին հետ սիրաբանութիւն ընելը իր աչքովը տեսեր է:

— Շիտակը ես շատ հաւատք չեմ կրնար ընծայել ծառաներու խօսքերուն եւ ձեզի ալ խորհուրդ կուտամ որ դուք ալ նոյնպէս կարեւորութիւն չի տաք իր ըսածներուն:

— Զարմանալի՜ բան, գոչեց Պօղոս էֆ. սրանեղած, մանաւանդ որ նպատակ մը ունիս կարծես Մարգար էֆէնտին պաշտպանելու…

— Երբեք…

— Առաջին վայրկեանէն նշմարեցի այդ բանը։

— Ուրեմն առաջին վայրկեանէն սխալած էք։

— Ինչ որ է խնդիրը այդ չէ, հիմա փակենք այդ խնդիրը եւ մեր գործին նայինք… այսպէս ուրեմն, այսօր-ուընէ Տիրանին տեղը պիտի անցնիս մեր վաճառատան մէջ…։ Գիտես որ Տիրանը բաւական տարիներէ ի վեր իմ պաշտօնեաս եղած է եւ միշտ գոհ մնացած եմ իր պաշտօնավարութենէն, գրեթէ բոլոր գործս իրեն յանձնած եւ անսահման վստահութիւն ունէի իր վրայ… ուրիշ կերպով արդէն կարելի չէր որ հոս մնար։ Իմ քովս աշխատողը պէտք է որ սրտանց աշխատի, այդ կերպով միայն կարելի է որ իրարու յարմարինք… արդ, հիմա կը յուսամ որ քեզի հետ ալ պիտի կրնանք վարուիլ։

— Պիտի ջանամ ձեզ ամէն մասով գոհացնել, պատասխանեց Գարեգին։

— Այդ մասին տարակոյս չունիմ… միայն մէկ կէտ մը կայ որ զիս քիչ մը կը վրդովէ։

— Ի՞նչ կէտ է այդ։

— Հիմա թերեւս վրաս պիտի խնդաս, սակայն ես ամէն բան անկեղծօրէն կը խօսիմ… ես սիրտիս մէջ եղածը չեմ կրնար ծածկել։

— Աւելի լաւ, անկեղծութիւնը միշտ գովելի է։

— Ուրեմն խօսք տո՛ւր որ բնաւ չպիտի բարկանաս կամ վշտանաս։

— Նախ պէտք է գիտնամ թէ ինչ է ձեր խնդիրը։

— Եթէ կ՚ուզես որ իմ քովս պաշտօնավարես՝ պէտք է հրաժարիս Ք. Թաղի Թաղական Խորհուրդի անդամակցութենէն։

— Ինչո՞ւ համար, գոչեց Գարեգին յուզուած ձայնով մը։

— Որովհետեւ չեմ ուզեր որ իմ պաշտօնեաս յարաբերութիւն ունենայ Մարգար էֆէնտիի պէս մէկու մը հետ :

— Ես ձեր պաշտօնեան եմ՝ այնքան ատեն որ ձեր գրասենեակը կը գտնուիմ՝ բայց հոնկէ դուրս ելլելէս ետքը կարծեմ այլեւս ո եւ է իրաւունք չունիք իմ գործերուս խառնուելու :

— Ես պաշտօնեայի մը պարտականութիւնը այնպէս չեմ ըմբռներ, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի, ինծի համար պաշտօնեան իր բաթրոնին հետ նոյնացած պէտք է ըլլայ ո՛չ թէ միայն գործին մէջ, այլ նաեւ գործէն դուրս:

Նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ եւ Տիրան ներս մտաւ :

Նորեկը սիրալիր բարեւ մը տուաւ Գարեգինի եւ նըստաւ աթոռի մը վրայ:

— Ի՞նչ լուր, հարցուց Պօղոս էֆէնտի:

— Գործերս կարգադրեցի, պատասխանեց Տիրան, վաղը ժամը չորսին շոգենաւը պիտի մեկնիմ:

— Վա՜յ, գոչեց վաճառականը, ես կը կարծէի թէ տակաւին շաբաթ մը չափ պիտի մնաս:

— Ես ալ անանկ գիտէի, բայց այս առտու ըսին որ վաղուան շոգենաւով պէտք է որ մեկնիմ, որովհետեւ գործերը շատ ստիպողական են եղեր:

— Ինչ որ է, երբ որ ուզես կրնաս մեկնիլ, մանաւանդ որ քու յաջորդդ ալ գտանք:

— Եթէ չեմ սխալիր՝ Գարեգին էֆ.ն է ըսաւ, Տիրան դէպի երիտասարդը դառնալով·

— Այո՛, ըսաւ Պօղոս էֆէնտի, մեր միւսիւ Գարեգինը պիտի յաջորդէ քեզի:

— Աւելի լաւագոյն ընտրութիւն մը չէիք կրնար ընել :

— Հիմա քենէ կը խնդրեմ որ տետրակները եւ թուղթերը իրեն յանձնես եւ միեւնոյն ատեն ընթացիկ գործերուն մասին պէտք եղած տեղեկութիւնները ալ տաս:

— Գլխուս վրայ, պատասխանեց Տիրան:

Յետոյ, դէպի Գարեգինը դառնալով աւելցուց.

— Եթէ կը հաճիք, քովի սենեակը երթանք եւ տետրակները յանձնեմ, արդէն դուք այնքան վարժ էք գործերուն որ մեծ բան մը չունիմ ըսելիք, կէս ժամէն կը լմնցնենք:

— Աւելորդ է ձեր յանձն առնելիք յոգնութիւնը, ըսաւ Գարեգին ոտքի ելլելով:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Տիրան զարմացած:

— Որովհետեւ ես չպիտի կրնամ ընդունիլ Պօղոս էֆ.ի առաջարկած պաշտօնը:

— Բայց ընդունեցիր արդէն, գոչեց վաճառականը:

— Իրա՛ւ է որ քիչ մը առաջ չմերժեցի ձեր առաջարկութիւնը, պատասխանեց Գարեգին, բայց հիմա միտքս փոխեցի:

— Ի՞նչ պատճառաւ, հարցուց Պօղոս էֆ.:

— Քիչ մը առաջ ձեր ըրած դիտողութիւններուն համար:

— Մարգար էֆ.ի մասին բաներո՞ւս կ'ակնարկես, հարցուց վաճառականը ժպտելով:

— Այո՛, պատասխանեց Գարեգին, խնդիրը սակայն Մարգար էֆէնտիին վրայ չէ. խնդիրը այն է որ ինծի պաշտօն մը կ'առաջարկէք՝ պարզապէս զիս գործիք ընելու համար ձեզի եւ այս բանն է որ չեմ կրնար ընդունիլ:

— Կը տեսնեմ որ, հակառակ համբաւիդ, բնաւ գործնական մարդ չես եղեր.

— Թերեւս այնպէս ըլլայ:

— Ուրեմն կը նախընտրես քու ապագադ զոհե՛լ Մարգար էֆէնտիի պէս անպատիւ մարդու մը համար, փոխանակ ինծի հետ համաձայնելու:

— Մինչեւ այսօր ապրած եմ առանց իմ համոզումներս ու խղճմտանքս վաճառելու, եւ անկէ ետքն ալ միտքս դրած եմ այնպէս ընել...

Այս ըսելով երիտասարդը ոտքի ելաւ, քաղաքավարօրէն բարեւեց Պօղոս էֆէնտին ու Տիրանը եւ հեռացաւ գրասենեակէն:

Գարեգինի այս ընթացքը այնքա՜ն մեծ անակնկալ մը եղաւ Պօղոս էֆէնտիին համար որ շուարած մնաց պահ մը առանց կարենալ բառ մը արտասանելու:

Քանի մը քայլ անցնելէն ետքը միայն ըսաւ ինքնիրեն խօսելու պէս:

— Աս տղան խե՞նթ է ի՞նչ է:

— Պրն. Գարեգին շատ պարկեշտ ու կարող երիտասարդ մըն է, բայց բնաւորութիւնը քիչ մը տարօրինակ է, պատասխանեց Տիրան:

— Աղբար սա բրածը վայլե՞ց... իրեն չէնք շնորհք գործ մը կ'առաջարկենք կոր ու ոչինչ խնդիրի մը համար կը մերժէ կոր...

— Վնաս չունի Պօղոս էֆէնտի, ուրիշ մէկը կը գտնաս հարկաւ:

— Խնդիրը ատոր վրայ չէ, միայն թէ իր խենդութեանը վրայ կը զարմանամ:

Վաճառականը սակայն զարմանալէ աւելի կը ցաւէր այս եղածին վրայ: Գարեգինի մերժումովը ջուրը կ'իյնար ամբողջ յատակագիծ մը զոր խնամով պատրաստած էր: Պօղոս էֆ. կը յուսար երիտասարդը իր վաճառատան մէջ առնելով՝ նախ փորձառու, պարկեշտ ու կարող պաշտօնեայ մը ունենալ իր ձեռքին տակ եւ յետոյ Գարեգինի միջոցաւ «թշնամիին բերդը ներսէն առնել», ինչպէս ինք կը խորհէր:

Մարգար էֆ.ի թաղականութիւնը, անոր յաջող սկզբնաւորութիւնը, հակառակորդ կուսակցութեան միացումը վերջապէս Բ. թաղին մէջ անցած բոլոր խռովութիւնները որոնց մօտէն հետեւած էր Պօղոս էֆէնտի ծածկաբար, զինքը չափազանց գրգռած էին: Միւս կողմէ, իր հակառակորդին ընտանեկան կեանքին նկատմամբ կատարած հետազօտութիւնները ոեւէ դրական արդիւնքի մը չէին յանգած. Սպասուհի Սուրբիկը չէր կրցած որոշ ապացոյցներով հաստատել իր ըսածները եւ կարելի չէր եղած գանել այն խոհարարին հետքը որմէ լրացուցիչ տեղեկութիւններ կը յուսար քաղել:

Այս անյաջողութիւնները նոր գժտութիւն մը յառաջ բերած էին Գօղոս էֆ.-ի եւ Շաքիկի արդէն իսկ ձգտեալ յարաբերութեան միջեւ:

Վաճառականը, Գաբրիէլին մեկնելէն ետքը, բոլոր այս իրողութիւնները աչքի առջեւ բերաւ ու վերլուծեց կացութիւնը, ջանալով ուղղութեան նոր շաւիղ մը գծել իրեն: Այս մտային աշխատութեան մէջ էր երբ Սափրեան էֆ. ներս մտաւ եւ ողջունեց զինքը:

Տիրան փաստաբանին գալէն անմիջապէս ետքը մեկնեցաւ, խոստանալով քիչ ետքը վերադառնալ:

— Սափրեան էֆէնտի, աս ինչ հով փչեց, հարցուց Գօղոս էֆէնտի:

— Հոսկէ կ՚անցնէի կոր, սանկ մէյ մը հանդիպիմ ըսի.

— Շատ աղէկ ըրիր, բարով եկար, սուրճ մը կ՚առնէք հարկաւ:

— Շնորհակալութեամբ: Ի՞նչ կայ չի կայ տեսնենք, գործերը ի՞նչ վիճակի մէջ են... հրապարակը կարծեմ այս միջոցին քիչ մը կայուն է...

Այսպէս մէկ քանի պայմանադրական խօսքեր ընելէ ետքը, Սափրեան էֆ. ըսաւ.

— Վերջապէս Մարգար էֆէնտին ալ մուրատին հասաւ:

— Ի՞նչ կերպով, հարցուց Գօղոս էֆէնտի կեղծ անգիտութեամբ մը:

— Թաղ. Խորհուրդի ատենապետ եղաւ... ձեզ տապալեց եւ ձեր տեղը անցաւ... խեղճ մարդը ատոր համար շատ աշխատեցաւ չիտակը:

— Չիս տապալե՛ց մի, գոչեց Գօղոս էֆ., ատ ուրկէ՞ հանեցիր...

— Այսինքն ձեզ ստիպեց հրաժարելու.

— Ինա՛ւ, երբեք, ես իմ յօժար կամքովս հրաժարեցայ, որովհետեւ գեղին օդը չէր ի գար կոր մեզի եւ բժշկին խորհուրդով ստիպուած էինք հեռանալ անկէ:

— Ինչ որ է նէ, խնդիրը այն է որ այսօր Մարգար էֆէնտին բազմած է Թաղական Խորհուրդի ատենապետի աթոռին վրայ:

— Ձեր շնորհիւ, գիտել տուաւ վաճառականը:

— Վարչութիւնը մանրակրկիտ քննութենէ մը ետքը իր որոշումը տուաւ, հետեւաբար իրաւունք չունիք մեզ դատապարտելու, պատասխանեց Վարչութեան անդամը:

— Շիտակը աղուոր որոշում... ճիշտ այն մարդը որ ամբողջ թաղը իրար անցնելու պատճառ եղաւ, բռնեցիք թաղական ըրիք:

— Բայց Պօղոս էֆէնտի թաղեցիները շատ գոհ են մեր կարգադրութենէն եւ այսօր թաղը բոլորովին հանդարտած է, նոյնիսկ երեկուան հակառակորդները Մարգար էֆ.ի շուրջը բոլորուած են: Ան մօրուօր տար գլուխ մարդ մը կայ նէ՝ կուսակցական է ի՞նչ է, որ հակառակ էր Մարգար էֆէնտիին...

— Սուսերեա՞նցը...

— Հա՛, աղէկ ըսիր. Սուսերեանցը. այսօր Մարգար էֆ.ին ջերմ պաշտպանը դարձած է:

— Սկզբունք չունեցող խայտառակին մէկն է, գոչեց Պօղոս էֆ. բարկութեամբ:

— Կրնայ ըլլալ, բայց խնդիրը ատոր վրայ չէ, խնդիրը այն է որ այսօր Սուսերեանց Մարգար էֆ.ի յարած է... եւ ո՛չ թէ միայն ինք, այլ նաեւ իր ամբողջ խումբը:

— Է՛յ, հիմա այդ խօսքերէն ի՞նչ պիտի հետեւցնեմ, հարցուց վաճառականը անհամբերութեամբ:

— Ի՞նչ կ՚ուզես որ հետեւցնեմ, խօսք է կ՚ընենք կոր... միայն թէ, Պօղոս էֆէնտի, ես շիտակը շատ կը զարմանամ քու բռնած ընթացքիդ վրայ:

— Ի՞նչ ընթացք...

— Իրաւցնէ փիլիսոփայ ես եղեր, բայց այս տարիքեան փիլիսոփայութիւնն ալ աղէկ չէ:

— Չեմ հասկնար թէ ինչ ըսել կ՚ուզես:

— Ասոր ես, փիլիսոփայութիւն չեմ ըսեր, անզգայութիւն կ՚ըսեմ եւ անզգայութիւն կ՚ըսեմ՝ աւելի ծանր բառ մը չգտնելու համար:

— Հաւատա՛ որ դեռ բան մը չհասկցայ այդ ամբողջ խօսքերէդ:

— Ճանըմ ինտոր կ'ըլլայ որ այս եղածները կը կլլես, ձայնդ կը քաշես կը նստիս...

— Ո՞ր եղածները, հարցուց վաճառականը բիչ մը հասկնալով փաստաբանին ակնարկութիւններուն իմաստը:

— Սա Թաղական Խորհուրդի խնդիրը. եղբայր, միթէ կարելի՞ բան էր սա եղածներուն հանդուրժել... մարդս, վերջապէս արժանապատուութեան համար կ'ապրի:

— Ի՞նչ նշանակութիւն ունի Գ. Թաղին Թաղ. Խորհուրդը, ոչինչ. աղայական բաներ են ատոնք... Մարգար էֆէնտիին պէս ապուշներն են որ կարեւորութիւն կու տան ատանկ գործերու:

— Չէ՛, Պօղոս էֆ. այդպէս մի՛ ըսեր, գոչեց Սափորեան լուրջ դէմք մը առնելով, խնդիրը պաշտօնին կամ գործին կարեւորութեան վրայ չէ, խնդիրը պատիւի, արժանապատուութեան վրայ է... ինչ ըսել է որ զիս Թաղական Խորհուրդէն դուրս նետեն ու իմ տեղս անցնին...

— Ատանկ բան չէ եղած, գիտել տուաւ Պօղոս էֆէնտի:

— Պարապ խօսք չեմ ըներ, ես բաւծս գիտեմ, պատասխանեց Սափորեան էֆ., իրրեւ Վարչութեան անդամ մօտէն հետեւած եմ բոլոր իրադարձութիւններուն... գիտեմ թէ ինչո՛ւ ստիպուեցայ հրաժարիլ:

Իր հրաժարականին մասին այս անորոշ ակնարկութիւնները վրդովեցին վաճառականը: Ինք այնպէս կը կարծէր որ ընտանեկան գայթակղութիւնը որուն զոհ գացած էր մի միայն Գ. Թաղի անձուկ շրջանակին մէջ ծանօթ էր ու աւելի հեռուները չէր տարածուած:

— Անցած գացած բաներ են ատոնք ու ա՛լ չարժեր վրանին խօսիլ, բաւ, մանաւանդ որ շատ գոհ եմ այդ Թաղական գործերէն քաշուելուս համար... ժամանակի ու նիւթական կորուստ, ուրիշ բանի չի ծառայէր մեր մէջ ազգային գործերու խառնուիլը: Բայց չմոռնամ ըսելիք ըսելու ձեզի թէ դուք ալ իրրեւ Վարչութեան կողմէ եկած ըլլալ, այն ատեն Մարգար էֆէնտիի կողմը բռնեցիք եւ պատճառ եղաք որ խնդիրը աւելի կնճռոտի...

— Կը սպասէի այդ գիտողութեան, պատասխանեց փաստաբանը:

— Խօսքին կարգը եկաւ ով՝ անոր համար կ՚ըսեմ կոր, եթէ ո՛չ ինծի համար խնդիրը բոլորովին փակուած է, ու ա՛լ չեմ ուզեր անով զբաղիլ:

— Քեզի չխօսակը խոստովանիմ... հիմա շատ ցաւած եմ այդպէս վարուելուս:

— Ցաւելու բան չկայ, դուք այդպէս վճռեր էիք եւ ըստ այնմ ալ ձեր տեղեկագիրը պատրաստած:

— Նորէն համոզուեցայ որ խնդիրը հարեւանցի կերպով ուսումնասիրած էի... ատոր պատճառն ալ այն է որ Մարգար էֆ.ի խօսքերուն պէտք եղածէն աւելի կարեւորութիւն ընծայեցի:

— Գոհ եմ որ հիմա ձեր սխալը զգացած էք, պատասխանեց Պօղոս էֆ. ժպտելով:

— Էֆէնտիմ, մենք այն առեն այդ Մարգար էֆէնտի Սասունեանը մարդ կարծեցինք... ահա՛ անկէ խաբուեցանք...

— Չեմ գիտեր թէ ինչ ըսել կ՚ուզէք:

— Ճանըմ՛ պարզապէս գիս շողոքորթեց, սուտ ու փուտ պատմութիւններ հնարեց, իրողութիւնները խեղաթիւրեց, դէպքերը չափազանցեց, վերջապէս ամէն միջոց գործածեց... քեզի աւելի զարմանալին պատմեմ... իր մէկ բանի գատերը ինծի յանձնեց, ես ալ միամտաբար ընդունեցի, բնական է որ փաստաբան եմ, երբոր գործ մը յանձնեն չեմ կրնար մերժել: Ազգային պաշտօնս տարբեր, անհատական գործս տարբեր. մէկը միւսին չեմ կրնար զոհել: Այսպէս ուրեմն, մէկ կողմէն Թաղ. Խորհուրդի խնդրին մէջ, Մարգար էֆէնտիի դատաւորը եղայ, միւս կողմէ, իր անձնական գործերուն համար իր փաստաբանը... կացութիւնս քիչ մը փափուկ էր:

— Բնականաբար:

— Բայց ես նորէն ուղղամտութեամբ շարժեցայ:

— Ատոր ո՞վ կը տարակուսի, ըսաւ Պօղոս էֆ. հեգնական ծիծաղով մը, զոր փաստաբանը չնշմարել ձեւացուց։

— Ես իմ տեղեկագիրս պատրաստեցի խղճի ձայնիս անսալով, առանց ուրիշ ո եւ է նկատութեան։

— Այո՛, ըսաւ վաճառականը չոր ձայնով մը։

— Բայց ինք նոյն ուղղութիւնը ցոյց չտուաւ ինծի հանդէպ։

— Ինչպէ՞ս, ի՞նչ եղաւ որ...

— Ինչ պիտի ըլլայ, Թաղական ըլլալուն պէս ինծի յանձնուած գործերը առաւ եւ ուրիշ փաստաբանի յանձնեց, իր հին փաստաբանին։

— Վա՜յ սարսափելի, գոչեց Պօղոս էֆ. այս պատմութենէն հաճոյք զգալով։

— Այնպէս որ, շարունակեց Սարիբեան, հիմա յայտնի եղաւ թէ գործերը ինծի յանձնելը կարողութեանս համար չէր, այլ պարզապէս զիս կաշառելու փորձ մը։

— Ատոր բնաւ տարակոյս չի կայ։

— Ասանկ խաղքութիւն կ՚ըլլա՞յ։

— Պատուաւոր մարդ մը ասանկ բան չըներ։

— Իմ տեղս եթէ դուք ըլլաք՝ ի՞նչ ընթացք կը բռնէք հիմա։

— Իրա՛ւ որ չեմ գիտեր՝ բայց կ՚ենթադրեմ որ սարսափելի կերպով կը բարկանամ եղածին համար։ Ի՜նչ զարմանալի մարդ է եղեր այս Մարգար էֆէնտին... Թո՛ղ գոնէ քիչ մը սպասէր երեւոյթները փրկելու համար։

— Ինծի պէս փաստաբան մը ասանկ խաղի գայ ասանկ վաճառականէ մը... չլսուած բան...

— Արդարեւ մեծ պզտիկութիւն է ձեզի համար.

— Բայց թո՛ղ ատենիկը ըլլայ, ես ալ հարկաւ անոր գլխին խաղ մը կը բանամ։

— Ինչ որ ընէք իրաւունք ունիք։ Բայց խնդիրը այն է որ բան մը պիտի կրնա՞ք ընել։ Դատերը իրենն են՝ իրաւունք ունի ուզած փաստաբանին յանձնելու, միւս կողմէ հիմա Կեդրոնական Վարչութեան որոշումով բացուած է

Թաղ. Խորհուրդի ատենապետի աթոռին վրայ եւ ծննէ ո եւ է կախում չունի: Լաւագոյն է որ ձայներնիդ քաշէք նստիք: Մարգար էֆէնտին վարպետորդի մարդ է. հետը գլուխ չէք կրնար գլուխ ելլել, անիկա ձեզի պէս մէկ քանի փաստաբան մատին վրայ կը խաղցնէ:

Պօղոս էֆէնտի դիտմամբ այս խօսքերը կ՚ընէր աւելի գրգռելու համար իր խօսակիցը:

— Ինծի Սափրեան կ՚ըսեն, գիտե՞ս, գոչեց փաստաբանը բորբոքած:

— Անոր ալ Սասանեան կ՚ըսեն, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի հանդարտութեամբ:

— Անիկա թերեւս կրնայ քու աչքդ վախցնել, բայց ո՛չ իմին:

— Ես ինչո՞ւ պիտի վախնամ իրմէ...

— Եթէ չվախնայիր այդպէս տեղի չէիր տար եւ գլուխը ծռելով չէիր փախչեր...

Հիմա կարգը եկած էր փաստաբանին՝ վաճառականը գրգռելու:

Պօղոս էֆէնտի լռութիւն պահեց: Բայց փաստաբանը շարունակեց:

— Ես եթէ քու տեղդ ըլլայի՝ բոլորովին տարբեր ընթացք մը կը բռնէի, ես պայքարի մարդ եմ... ասկէ զատ իրաւունքը քու կողմդ է.

— Ի՞նչ ընէի՝ քանի որ Վարչութիւնը ի վերջոյ Մարգար էֆէնտիի կողմը բռնեց:

— Բողոքէ՛ էֆէնտիմ, գոչեց Սափրեան, քննութիւն պահանջէ՛, սպառնացի՛ր, պօռա՛ կանչէ... իրաւունքդ ուզէ:

— Հիմա ա՛լ բանը բանէն անցաւ, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի:

Ընդհակառակը բա՛ն ժամանակն է:

— Ի՞նչ ընելու համար:

— Մարգար էֆէնտին նետելու համար Թաղ. Խորհուրդին մէջէն:

— Ես այդ թաղէն հեռացած եմ:

— Ասոնք պարապ խօսքեր են, բսաւ փաստաբանը, եւ միշտ միեւնոյն բանը կրկնելով. քու միտքդ ծածկել մի՛ ջանար: Ես գիտեմ որ դուն միակ մտածում մը ունիս, այն է վրէժ լուծել Մարգար Էֆէնտիէն որ քեզի դէմ յաղթանակ տարաւ եւ քեզ խաղք բրաւ քու թաղիդ մէջ:

— Թաղական Խորհուրդէն յօժար կամքով հրաժարիլը խաղք ըլլալ չնշանակեր:

— Ես բանս գիտեմ, Պօղոս Էֆէնտի եւ մի՛ ստիպեր զիս աւելի բաց խօսելու:

Փաստաբանը այս խօսքերը արտասանեց նշանակելի ակնարկ մը ուղղելով վաճառականին: Այս վերջինը հասկըցաւ ակնարկը եւ լռութիւն պահեց:

— Հիմա, իբրեւ էրիկ մարդ, լրջօրէն խօսինք, շարունակեց Սափրեան: Ինչպէս բսի Մարգար Էֆ. ինծի խաղի բերաւ, զիս պարզապէս իրեն գործիք բրաւ եւ իր նպատակին հասնելէ ետքը, կից մը տուաւ ու զիս նետեց:

— Լաւ, ի՞նչ պիտի եզրակացնես ատկէ, հարցուց Պօղոս Էֆէնտի:

— Ես պիտի եզրակացնեմ որ այս միջոցիս երկուքնուս ալ կացութիւնը միեւնոյնն է:

— Այսինքն...

— Այսինքն երկուքս ալ, ես ու դուն թշնամի ենք Մարգար Էֆէնտիի եւ անոր հետ հաշիւ մը ունինք կարգադրելիք:

— Կրնայ ըլլալ:

— Այս պարագային մեր շահը կը պահանջէ որ մեր գործերը միացնենք հասարակաց թշնամիին դէմ:

— Չեմ կրնար հասկնալ թէ ի՞նչ պիտի կրնանք ընել:

— Շատ բաներ... նախ պիտի կրնանք նետել զինքը Թաղ. Խորհուրդէն:

— Ի՞նչ միջոցաւ:

— Միջոցը դիւրին է: Չմոռնանք որ ես Վարչութեան անդամ եմ: Բաւական կարողութիւն ունիմ խօսքս բանեցնելու:

— Կը հաւատամ որ այդպէս ըլլայ:

— Միւս անդամներուն պէս կուսակցական դեր չեմ կատարեր ժողովին մէջ... կ՚ըմբռնե՞ս ինչ ըսել կ՚ուզեմ:

— Կը հասկնամ, պատասխանեց վաճառականը որ կը սկսէր շահագրգռուիլ փաստաբանին խօսքերէն:

— Քանի որ, կը հասկնաս՝ ուրեմն համաձայնեցանք:

— Բայց մի անհամբերեր, գոչեց վաճառականը խընդալով:

— Ընդհակառակը պէտք է շուտով գործ տեսնենք եւ պարապ ժամանակ չանցունենք:

— Քանի որ այդքան մեծ ազդեցութիւն ունիս Վարչութեան մէջ, ա՛լ ի՞նչ պէտք կայ աջակցութեանս...

— Այո՛, Վարչութեան մէջ ազդեցութիւնս մեծ է, արդարեւ կրնամ պաշտօնակիցներս ուզած ուղղութեամբս վարել, բայց ատով գործ չըլլար: Վարչութեան սեղանին վրայ հիմա Ք. Թաղի խնդիր մը չկայ: Պէտք է նախ խընդիրը ստեղծել, եւ ասոր համար ահա պէտք ունիմ քու աջակցութեանդ:

— Ի՞նչ կերպով, բացատրէ՛ տեսնենք:

— Բայց նախ կ՚ուզեմ գիտնալ թէ՝ զուր տեղը կոկորդս չպիտի մաշեցնեմ:

— Եթէ ձեռքէս բան մը գայ՝ չեմ մերժեր:

— Ուրեմն այս անգամ համաձայնեցանք, գոչեց փաստաբանը ուրախութեամբ:

— Ենթադրենք որ համաձայնեցանք, պատասխանեց Պօղոս Էֆէնտի:

— Ենթադրութեամբ գործ չի տեսնուիր.

— Կ՚ուզե՞ս որ իրարու հետ պայմանագրուինք Մարգար Էֆ.ն տապալելու համար:

— Պայմանագրութեան պէտք չի կայ, եւ ձեր պատուաւոր մարդու խօսքին կը վստահիմ... կ՚ուզեմ որ խոստանաս այս խնդրին մէջ ինծի աջակցիլ ամէն կարելի միջոցներով:

— Լաւ, կը խոստանամ, պատասխանեց վաճառականը ճարահատ, հիմա բացատրէ՛ տեսնենք թէ ի՛նչ ծառայութիւն կը սպասես ինէ:

— Ներկայ, առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը ապահովաբար Թաղեցիներուն համակրանքը չվայելեր:

— Ես ալ այնպէս կը կարծեմ:

— Ես այդ մասին վստահ եմ: Եթէ Թաղ. Խորհուրդը հինգ սուրբերէ ալ կազմուած ըլլայ՝ դարձեալ իր հակառակորդները պիտի ունենար:

— Շատ ճիշդ է:

— Արդ, քու գործդ պիտի ըլլայ հակառակորդները գտնել, ժողվել, քով քովի բերել, անոնց մարմին ու կեանք տալ եւ Թաղին մէջ շարժում մը ստեղծել, որուն հետեւանքը ըլլայ զօրաւոր բողոք մը Վարչութեան ուղղուած: Մէյ մը որ խնդիրը հոն գայ, ա՛լ դուն գործը ինծի ձգէ՛ եւ ապահով եղիր յաջողութեան մասին: Կը տեսնես որ քենէ անկարելի ծառայութիւն մը չեմ պահանջեր, ո՛չ ալ նոյն իսկ դժուար գործ մը: Քիչ մը թերեւս նիւթական զոհողութեան պէտք ըլլայ, այդ ալ անշուշտ չպիտի մերժես:

— Ատիկա դիւրին է, միայն թէ…

— Ի՞նչ ուրեմն:

— Ես չեմ ուզեր բացէ ի բաց այդ գործով զբաղիլ:

— Ծածկաբար գործէ՛ էֆէնտիմ: Վստահելի մէկը գտիր Թաղին մէջ, անոր յանձնէ գործը վարել եւ դուն գաղտնաբար հսկէ: Բնական է որ քեզի հաւատարիմ կուսակիցներ ունիս, Թաղ. Խորհուրդի նախկին պաշտօնակիցներդ. վերջապէս կրնաս մէկը գտնել:

— Հարկաւ կուսակիցներ ունիմ, գոչեց Պօղոս էֆ. հպարտութեամբ,

— Այն ատեն գործը շատ կը դիւրանայ: Միայն թէ ժամանակ մի՛ կորսնցներ… քանի մը ամիսէն մեր պաշտօնավարութեան շրջանը կ'աւարտի եւ ա՛լ անկէ ետքը բան մը չեմ կրնար ընել, մանաւանդ որ Վարչութեան անդամները վերընտրելի չեն:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, անմիջապէս գործի կը սկսինք:

— Ես ութը տասը օրէն մէյ մը կուգամ տեղեկութիւն առնելու համար:

— Հրամմեցէ՛ք:

Փաստաբանը շարժում մը բրաւ ոտքի ելլելու, վաճառականը կեցուց զայն:

— Ուրիշ բան մըն ալ կայ, ըսաւ վարանոտ ձեւով մը.

— Ի՞նչ բան:

— Մարգար Էֆէնտիին դէմ գործածելիք զէնք մը:

— Ի՞նչ տեսակ զէնք է:

— Գայթակղական բան մը...

— Գայթակղական արա՞րք մը որուն մասնակից է Մարգար Էֆէնտին, գոչեց Սափրիչեան որուն աչքերը շողալ սկսան:

— Այսինքն իր կնոջ արարքը կամ արարքները...

— Ապացուցուած իրողութիւն մը կա՞յ մէջտեղ, վկաներով, ականատեսներով հաստատուած բան մը...

— Բնականաբար... եթէ ոչ թեթեւօրէն ասանկ բան մը կ'ըսէ՞ի... Ես ուրիշներու չեմ նմանիր, մէկուն մէկալին ընտանեկան պատիւին հետ խաղալ չեմ ուզեր... աս ալ իմացայ թէ՝ զիպուածով, պատահաբար բան մըն էր, գրեթէ իմ կամքիս հակառակ:

— Բայց խօսէ՛, պատմէ՛, բացատրէ՛, գոչեց փաստաբանը խանդավառուած, ասանկ բան մը ունիս եւ մինչեւ հիմա չես ըսեր, ի՞նչ զարմանալի մարդ ես եղեր:

— Ես հակառակորդիս դէմ ասանկ զէնքեր գործածել չեմ ուզեր, պատասխանեց Պօղոս էֆ.:

— Պարապ խղճահարութիւններ են ատոնք, հակառակորդ մը ջախջախելու համար ամէն զէնք լաւ է:

— Թերեւս իրաւունք ունիս, բայց իմ բնութիւնս ալ ասանկ է...

— Հիմա թողունք ատոնք եւ բուն խնդրին գանք, պատմէ նայինք գիտցածներդ:

— Պայմանաւ որ մեր մէջը մնայ:

— Անոր ապահով եղիր, պատասխանեց Սափրիչեան խնդալով, փաստաբանները տեսակ մը խոստովանահայրեր են, իրենցմէ գաղտնիք դուրս չելլար:

Վաճառականը սկսաւ պատմել ինչ որ մենք արդէն գիտենք տիկ. Սաթենի մասին: Փաստաբանը խորին ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ, զանազան հարցումներ ուղղեց եւ ի վերջոյ ըսաւ.

— Աղուոր բան, շատ աղուոր բան… միայն թէ ապացուցանելը դժուար, մանաւանդ որ գլխաւոր վկան՝ այդ խոհարարը, որ բաներ մը տեսեր է, մէջտեղ չի կայ:

— Բայց Սուրբիկը մէջտեղն է, գիտել տուաւ Փօղոս էֆէնտի:

— Այո՛, բայց անոր տեսածները մեծ բան մը չեն ապացուցաներ, ակէ զատ տեսնենք իրա՞ւ են: Ծառաները երբ տունէ մը ճամբուին, ընդհանրապէս զրպարտութիւններ կը յօրինեն իրենց նախկին տէրերուն վրայ:

— Սուրբիկը քանի մը անգամ խօսեցուցինք՝ միշտ նոյն բաները կրկնեց.

— Եթէ պէտք ըլլայ մէկ քանի հոգիի քով կը կրկնէ՞ ըսածները:

— Չեմ գիտեր, բայց կը յուսամ… թերեւս վարձատրութիւն մը տալով:

— Անիկա վտանգաւոր միջոց մըն է… ինչ որ է, այդ մասին կրկին կը խորհինք, առ այժմ այդ չենք կրնար ուղակի կերպով շահագործել, բայց անուղղակի կերպով կրնանք շահագործել… դուն ջանա՛ սա միւս վկային հետքը գտնելու… անիկա թերեւս շա՛տ աւելի մանրամասն իրողութիւններ կարենայ յայտնել.

Վաճառականը պատասխանեց թէ արդէն կը հետապնդէ անոր հետքը եւ փաստաբանը մեկնեցաւ ըսելով.

— Դուն իմ հրահանգներս ջանա՛ որ լաւ մը գործադրես եւ այն ատեն ամէն բան կը դիւրանայ… բողոքագիր մը տալու է Վարչութեան հասկցա՞ր, հոս է խնդիրը:

Վաճառականը երբ առանձին մնաց գոհունակութեամբ նոր սիկառէթ մը վառեց: Այս անակնկալ աջակցութիւնը զինքը կը սրտապնդէր: Սափրեանի պէս մէկը արհամարհելի ույժ մը չէր եւ վարպետորդիի ճշմարիտ համբաւ մը կը վայելէր:

— Եթէ Գարեգին ալ չյամառէր, մտածեց, գործերնիս, շատ կը դիւրանար, բայց այդ տղուն յափազանց պարկեշտութիւնը վնասաբեր կ'ըլլայ կոր: Ես ալ թերեւս շատ պահանջկոտ եղայ, երբ առաջարկեցի որ Թաղ. Խորհուրդէն հրաժարական տայ իմ բախս կարենալ պաշտօնավարելու համար: Նոյն իսկ սխալ մըն էր ըրածս: Մինչ որ Սափորճեանը Գարեգինէն առաջ չեկաւ, այն ատեն խնդիրը բոլորովին տարբեր ձեւ մը կ'առնէր:

ԺԷ.

— Անիրաւութիւն է, էֆէնտիմ, այսչափ տարուան տեսուչը կը ճամբուի՞ վարժարանէն, յանցանքը ի՞նչ է խնդրեմ :

— Մեծագոյն յանցանքը իր անկարողութիւնն է:

— Պարապ խօսք, հիմա՞ մէջտեղ ելաւ անկարողութիւնը... շատ ալ աղէկ կը կառավարէր կոր վարժարանը :

— Քու խելքդ չի հասնիր հա՛, վախնամ Քէմալբէճի համալսարանէն ելած ես:

Ի՛նչ որ ալ ըլլայ սա իրաւ է որ Սուսերեանցը շատ աւելի կարողութեան տէր է քան Պրն. Թորգոմը: Մարդը մանկավարժութիւնը իրեն մասնագիտութիւն ըրած է:

— Ան բաւ դուն ալ հաւատացիր... անոր մասնագիտութիւնը պօշպողազութիւնն է:

— Ասկէ զատ պէտք չէ որ վարժարանը կուսակցականի մը յանձնուէր:

— Այ օն բարալըդ տա պունտան...

— Շատ իրաւունք ունիս եա, մեր տղաքն անկրօն ընեն :

— Պարապ խօսք էֆէնտիմ, կուսակցականը անպատճառ անկրօնութիւն չքարոզեր:

— Ինչ որ ալ ըլլայ՝ Պրն. Թորգոմը ճամբելու չէին:

— Պարզապէս խեղճը Մարգար էֆ.ին զոհուեցաւ:

— Անձնական հակառակութիւն կը վայելէ՞ ։

— Թաղ. Խորհուրդը մեծամասնութեամբ որոշում տուած է :

— Թաղ. Խորհուրդը վարժարանին ի՞նչ կը խառնուի... ատիկա Հոգաբարձութեան գործն է:

— Հոգաբարձութիւն չունինք:

— Թո՛ղ Հոգաբարձութիւն մը ընտրեն, էֆէնտիմ:

— Մարգար էֆէնտիին գործին չի գար, ինքնիշխան կառավարել կ'ուզէ ամէն բան ։

— Ոչխարի պէս թաղեցիները գտեր են, ուզած խաղերնին կը խաղան կոր:

— Ինչ նստեր ես, գնա՛ բողոքէ, դուն ալ թաղեցի չե՞ս :

— Իմ ինչի՞ս պէտք:

— Ուրեմն մեծ մեծ մի ջարդեր այստեղ:

— Դիտողութիւն ընելու իրաւունք չունի՞մ... զարմանալի՛ բան :

Այս խօսակցութիւնը տեղի կ'ունենար Գ. Թաղի սրճարաններէն մէկուն մէջ երկուշաբթի իրիկուն մը:

Արդարեւ նախորդ օր Թաղական Խորհուրդը ճամբու դրած էր Պրն. Թորգոմը եւ անոր տեղ վարժարանին տեսուչ կարգած էր ընկեր Սուսերեանը:

Նախկին ուսուցիչը, հակառակ իր թափած ջանքերուն, չէր կարողացած սպառնացող վտանգին առաջքը առնել: Տիկին Սաթենն պահանջած էր որ Թորգոմը անպատճառ հեռացնեն վարժարանէն եւ վաճառականը չէր կրցած իր կնոջ պահանջումին գոհացում չտալ, մանաւանդ որ ինքն ալ կ'ուզէր կերպով մը վարձատրել Շանթ Ակումբի վարիչ Սուսերեանը, որ իր կողմ անցած էր իր ամբողջ խումբով :

— Պրն. Թորգոմի համար մահացու հարուած մը եղած էր երբ Թաղական Խորհուրդը իրեն յայտարարած էր թէ պաշտօնէն դադրած է:

Թէեւ կը սպասէր այդպիսի անօրինութեան մը, բայց միւս կողմէ կը յուսար որ տեղի չպիտի ունենար:

— Պաշտօնիս մէջ երբէք թերացում մը չեմ գործած, ինչպէ՞ս կրնան զիս ճամբել, կ'ըսէր ինքնին:

Թաղ. Խորհրդարանին մէջն ալ նոյնը ըսաւ.

— Կը փափաքէի գիտնալ թէ ինչո՞ւ կը դադրեցուցուիմ պաշտօնէս, արդեօք անգիտակցաբար թերացո՞ւմ մը գործած եմ:

— Ո՛չ, պատասխանեց Միհրանիկ Էֆէնտի, թերացում չէք գործած:

— Ուրեմն ի՞նչ է ձեր որոշումին թաքուն շարժառիթը:

— Թաքուն շարժառիթ չի կայ, միայն թէ Խորհուրդս այնպէս որոշեց:

— Եթէ յանցանք մը գործած եմ, յայտնեցէ՛ք:

— Ամէն տարի վարժարաններու մէջ դասատուներ եւ տնօրէններ կը փոխուին՝ առանց յանցանք մը գործած ըլլալու, մի միայն վարչական պատճառներով:

— Կը փափաքէի գիտնալ այն պատճառները:

— Խորհուրդս ստիպուած չէ իր որոշումներուն բացատրութիւնը տալ:

— Բայց երբ այդ որոշումը մարդու մը ապագան կը խորտակէ, կարծեմ գոնէ այդ մարդը իրաւունք ունի բացատրութիւն ուզելու:

— Ապագայ խորտակուելու խնդիր չի կայ: Պոլսոյ մէջ շա՜տ վարժարան, հոս չեղաւ, ուրիշ տեղ գործ մը կը գտնես:

— Այո, բայց երբ հրաժարուելուս պատճառը մութ մնայ, ասիկա կրնայ կասկածներ յարուցանել եւ զիս վարկաբեկել: Երբոր ինծի հարցնեն թէ ինչո՞ւ ճամբուած եմ այս վարժարանէն, ի՞նչ պատասխան տամ:

Այս պնդումները սպառեցին Մարգար Էֆէնտիի համբերութիւնը, որ մինչեւ այն ատեն լուռ մնացած էր:

— Քեզի բան մը ըսե՞մ, ըսաւ, հարկ դատեցինք քեզ

հրաժարացնել, որովհետեւ որոշած էինք վարժարանին ուսմանց մակարդակը բարձրացնել:

— Հա՛ւ, առիթէն ինչ առնչութիւն ունի ինծի հետ:

— Սա՛ առնչութիւնը ունի որ այդ բարձր մակարդակին յարմար տեսուչի մը պէտք ունինք:

— Միթէ ես անկարո՞ղ եմ:

— Դուք ալ ձեր սահմանին մէջ կարող էք, բայց մեզի աւելի կարող մէկը պէտք է:

— Վա՜յ, անկարո՞ղ եմ եղեր հա, գոչեց ուսուցիչը դողահար ձայնով մը:

— Մենք չուզեցինք առանց բան մը ըսել, բայց մեզ ստիպեցիր:

— Եւ ո՞ր կարող տեսուչն է որ պիտի յաջորդէ ինծի:

— Ատիկայ մեր գիտնալիք բանն է, պատասխանեց Մարգար էֆ. չոր ձայնով մը:

— Պրն. Մուսերեանցը, այնպէս չէ՞:

— Կրնայ ըլլալ... մեր գիտնալիք բանն է:

— Երկերես կեղծաւոր խաբեբայ, մռլտաց ուսուցիչը իր ակռաներուն մէջէն:

— Բայց Մուսերեանցը կարծեմ ձեր սիրելի բարեկամն էր, գիտել տուաւ Մարգար էֆ., ձեր գործակիցը եւ խորհրդատուն:

— Այո՛, զիս աղուոր խաբեց, հիմա կարգը ձեզի եկաւ:

Մարգար էֆէնտի հարկ չզատեց աւելի երկարելու այս վիճաբանութիւնը ուստի Մանուկ աղային դառնալով ըսաւ.

— Գործերնիս նայինք, շատ ժամանակ չունինք. եկեղեցապատկան սրճարանին պայմանագրութիւնը պատրաստեցէ՛ք, հիմա նոր վարձակալը պիտի գայ ստորագրէ ու եռամսեան ալ պիտի վճարէ:

— Այո՛, պատրաստուած է, պատասխանեց Մանուկ աղա:

— Թագուկ հանըմին համար յանձնարարական մը պիտի գրուէր Հոգաբարձութեան՝ որպէս զի Հիւանդանոցին մէջը ընդունին զինքը... գրուեցա՞ւ:

— Ոչ տակաւին:

Ինչո՞ւ համար:

— Իր նախնական անկարողութիւնը հաստատող երկու վկաները չեկան... ասկէ զատ լսեցինք որ Թագուհի համբոյ տուն մը ունի եղեր ուրկէ ամսական 80 դրուշ վարձք կ'առնէ:

— Ուրիշներ ալ ըսին որ բացարձակ սուտ է ասիկա, միջամտեց Մելիտոս էֆ.:

— Մօտէն գիտցող կայ:

— Եւ հիմա ի՞նչ պիտի ընենք, հարցուց Մարգար էֆէնտի:

— Մանրակրկիտ քննութիւն մը պիտի կատարենք:

— Բայց այդ պառաւը ծանր հիւանդ է եղեր ու քովը մէկը չունի զինքը խնամելու, հիմակուհիմա յանձնարարականը տանք թող երթայ, քննութիւնն ալ ետքը կը կատարենք:

— Ինչպէս որ յարմար դատէք:

Այս խօսակցութեան միջոցին ուսուցիչը անշարժ նստած էր իր տեղը եւ մեկնելու դիտաւորութիւն ցոյց չէր տար: Վաճառականը անհամբեր, դէպի անոր դարձաւ եւ ըսաւ.

— Կրնաք երթալ...

— Դեռ ըսելիքներ ունիմ... մէկ քանի դիտողութիւններ, կմկմաց Պրն. Թորգոմ:

— Բայց մենք ձեր դիտողութիւնները լսելու համար ձեզ հոս չկանչեցինք, այլ մեր որոշումը հաղորդելու համար, պատասխանեց վաճառականը:

— Իրաւունք ունիմ իմ բողոքս ներկայացնելու...

— Ոչ մեզի...

— Հապա որո՞ւ:

— Թերեւս Ուսում. Խորհուրդին, ըսաւ Մարգար էֆ., քմծիծաղով մը, կարծես երբ ուսուցիչ մը ինքզինքը անիրաւուած զգայ, անոր դիմում կ'ընէ:

— Անիկա արդէն ահա ըսեմ, գոչեց ուսուցիչը.

— Ուրեմն աւելորդ է մեզի այսչափ ժամավաճառ ընել:

— Բայց կը պահանջեմ որ իմ բողոքս արձանագրուի հոս :

— Երկար ըրիր...

— Ձեր անձնական վրէժը լուծելու համար է որ զիս կը հրաժարեցնէք:

— Որոշումը միաձայնութեամբ տրուեցաւ Թաղ. Խորհուրդի կողմէ, եւ որոշումն ալ անդառնալի է, ուստի պարապ տեղը շունչ մի՛ հատցներ, երթաք բարով:

Այս անգամ Պրն. Թորգոմ հասկցաւ թէ իրաւցնէ անօգուտ էր աւելի երկար մնալ Խորհրդարանը, մանաւանդ որ Մարգար էֆ. կը սկսէր գայրանալ եւ կրնար ծանր բառեր արտասանել, որոնց ինքն ալ պիտի ստիպուէր պատասխանելու, եւ անախորժ միջադէպերու տեղի տալու:

Ուստի կաս կարմիր կտրած դուրս ելաւ՝ «Մնաք բարո՛վ» մը մռլտալով քթին տակէն։

Ինչպէս տեսանք այս եղելութիւնը Թաղին մէջ, հետեւեալ օր, ընդհանուր խօսակցութեան նիւթ դարձած էր: Ուսուցիչը ամբողջ օրը անցուցած էր իր բողոքագիրը պատրաստելու, ուղղուած Ուսում. Խորհուրդին:

Երեքշաբթի առտու «Հանրային Կարծիք»ի ազգային լուրերու բաժնին մէջ կը կարդացուէր հետեւեալ հատուածը Պրն. Նշանեկի գրչէն ելած, Մարգար էֆէնտիի թելադրութեամբ:

«Վարչութեան կողմէ նշանակուած Փ. Թաղի առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը, շաբաթներէ ի վեր գործի ձեռնարկած է եւ գովելի փութաջանութիւն մը ցոյց կուտայ: Իր ուշադրութիւնը նախ դարձուցած է վարժարանին անկերպարան վիճակին վրայ, եւ հիմնական մաքրագործումի մը ձեռնարկած: Նախկին տեսուչը ճամբու դրուած է իբրեւ անկարող, եւ անոր տեղ նշանակուած է համալսարանական մանկավարժ մը· Խորհուրդը որոշած է Թաղին մտաւորական երիտասարդութեան ներկայացուցիչներէն հոգաբարձութիւն մը ընտրել եւ անոր յանձնել վարժարանը, որուն ուսմանց ծրագիրը արմատական փոփոխութիւններ պիտի կրէ եւ պիտի պատշաճեցուի ժամանակիս ոգւոյն եւ պի-

տոյից: Բնականաբար հարկ պիտի ըլլայ այս առթիւ վարժարանի պիւտճէին վրայ կարեւոր յաւելումներ ընել: Խորհուրդը պիտի աշխատի բացառիկ հասոյթներու աղբիւրներ ստեղծել չծանրաբեռնելու համար Թաղային սնտուկը: Թաղեցիները ուրախութեամբ կը տեսնեն իրենց նոր Թաղական Խորհուրդին այս եռանդուն գործունէութիւնը, եւ մոռնալով իրենց հին ոխերն ու հակառակութիւնները միասիրտ բոլորուած են անոր շուրջը:»

Պօղոս էֆէնտի այս տողերը կարդալով խնդիրեն ըսաւ.

— Գտանք մեր փնտռած մարդը:

Ուսուցիչ Պրն. Թորգոմին կ'ակնարկէր: Նոյն օրն իսկ մէկը զրկեց եւ հրաւիրեց զայն որ հետեւեալ օրը իր գրասենեակը գայ: Այս հրաւէրը բաւական զարմացուց ուսուցիչը:

— Ի՞նչ կ'ուզէ ինծէ, մտածեց, արդեօք պաշտօ՞ն մը պիտի առաջարկէ:

Եւ Չորեքշաբթի առտու կանուխ փութաց վաճառականին գրասենեակը:

Այս վերջինը դեռ նոր եկած էր ու մէկ բանի նամակներ կարդալու զբաղած: Զուարթ դէմքով մը ընդունեց իր հիւրը:

— Անցա՛ծ ըլլայ, Պրն. Թորգոմ, գոչեց:

— Ի՞նչ բան, Պօղոս էֆէնտի, հարցուց ուսուցիչը քիչ մը շփոթած:

— Երէկ թերթին մէջ կարդացի գլխուդ եկածը... Արդէն կը սպասէի կոր ատոր, Մարգար էֆ.-ին պէս մարդ մը ամէն գէշութիւն ընելու կարող է... խե՛ղճ Պրն. Թորգոմ, դուն ալ ինծի զոհ գացիր:

— Այդ խօսքը չեմ ընդունիր, ես իմ ազգային անհատի պարտականութիւնս կատարեցի միայն, իմ համոզումներուս հպատակելով:

— Գիտեմ, բայց վերջապէս քեզի թշնամիներ ստեղծեցիր:

— Այո՛, կը խոստովանիմ:

— Թշնամիներ, որոնք այսօր քեզի նիւթապէս վնաս կը հասցնեն:

— Այդ ալ իրաւ է, բայց ես իմ բռնած ընթացքիս համար զղջում չեմ յայտներ, որովհետեւ համոզումով եւ ուղղամտութեամբ վարուած եմ:

— Առիկա շատ գեղեցիկ զգացում մըն է, բայց բաւական չէ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք․

— Ըսել կ'ուզեմ որ՝ պէտք է դուն ալ աշխատիս, որ այդ մարդիկը անպատիժ կերպով այսպէս քեզ անիրաւաբար չի հարուածեն:

— Այդ մասին արդէն հարկ եղածը ըրած եմ:

— Ի՞նչ ըրիր, հարցուց վաճառականը հետաքրքրութեամբ:

— Անմիջապէս բողոքագիր մը գրեցի...

— Կեցցե՛ս, եւ ղրկեցի՞ր:

— Ո՛չ տակաւին:

— Աւելի աղէկ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ այդ բողոքագրին հանրագրութեան մը մը ձեւը տալու է:

— Հանրագրութի՞ւն մը, հարցուց ուսուցիչը զարմացած, անձնական խնդիր մըն է աս, իմ եւ թաղական խորհուրդին միջեւ, որուն դատաւորն է...

— Բնականաբար Վարչութիւնը, ընդմիջեց Պօղոս էֆէնտի:

— Չէ՛, Ուսում. Խորհուրդը, ան կը խառնուի ուսուցիչներուն վէճերուն:

— Իրաւունք ունիս եղեր ըսելու որ աղէկ ես ըրեր բողոքագիրդ չի ղրկելով... Ուսում. Խորհուրդը մէկ կողմ դիր, ուղղակի Վարչութեան դիմէ:

— Վարչութիւնը բողոքագիրս ուղղակի Ուսում. Խորհուրդին պիտի յղէ պարզապէս ի նկատառութիւն:

— Տէ՛ֆ ըրէ մէյ մը աս բողոքագիր բանը, գոչեց վաճառականը անհամբեր, բողոքագի՞րը ի՞նչ է, տղա՛յ ես,

դուն... շնորհքով մարդու պէս գործ տեսիր... անիրաւ վճիռ մը տրուած է քեզի դէմ անոր համար իրաւունքդ պահանջէ: Նոյն իսկ քեզի ուրիշ խորհուրդ մը տամ, դուն քու ստորագրութեամբդ մի՛ գրեր, այլ Թաղեցիներուն ստորագրել տուր ։

— Ի՞նչ բան Էֆէնտի:

— Ճանըմ, Թաղական Խորհուրդի դէմ հանրագրութիւնը:

— Բայց հանրագրութեան խնդիր չկայ, գոչեց ուսուցիչը :

— Ընդհակառակը, ամբողջ խնդիրը այդ է, պատասխանեց վաճառականը: Ուսումն. Խորհուրդին դիմելով բնա՛ւ բան մը չես շահիր, գործը տարիներով կը ձգձգուի... տե՛ս, Գասըր Գիւղի ուսուցիչներուն խնդիրը մէջտեղն է: Ուղղակի Վարչութեան դիմելու եւ կարգադրութիւն պահանջելու է: Տե՛ս լրագրին մէջ ի՞նչ են ըրեր, պատիւդ մէկ փարայի եղած է: Իր անկարողութեանը համար ճամբուած է կ'ըսէ կոր, ա՛լ ասկէ ետքը ո՞ր դպրոցին մէջ քեզի պաշտօն կուտան :

— Արդէն այդ «Հանրային Կարծիք»ին դէմ դատ պիտի բանամ :

— Այդ ալ պարապ բան: Մինչեւ որ ասլիի կողմէն խնդիրդ չկարգադրես ի՞նչ օգուտ ունի դատ բանալդ:

— Բնական է որ Ուսումն. Խորհուրդէն գոհացում ստանալէս ետքը դատ պիտի բանամ:

— Այն ատեն առ նուազն տասը տարի պէտք է որ սպասես: Հիմա պարապ խօսքերով ժամանակ չանցնենք, քեզի լուր ղրկեցի եւ հոս բերել տուի՝ ինչո՞ւ համար, գիտե՞ս :

— Չէ՛, Պօղոս Էֆէնտի, եւ կը սպասեմ որ հաճիք բացատրել ձեր հրաւէրին շարժառիթը:

— Լա՛ւ ուրեմն, պարզապէս քու օգուտիդ համար է:

— Շատ շնորհակալ եմ:

— Կ'ուզեմ քեզի դէմ գործուած անլուր անիրաւութենէն քեզ փրկել, այսինքն քու պաշտպանութիւնդ ստանձնել:

— Շատ երախտապարտ եմ:

— Անոր համար, եթէ պէտք ըլլայ, ձեռքէս եկած զոհողութիւնները պիտի ընեմ: Սա ալ ըսեմ որ Վարչութիւնը ձեռքիս մէջն-է, ուզածս ընել կարող եմ:

— Այն ատեն խնդիրը շատ կը դիւրանայ:

— Միայն թէ դուն ալ պէտք է որ գործես, քանի որ քեզի համար է մեր ընելիքը:

— Բնական է որ ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ:

— Արդ, Թաղին մէջ ներկայ առժամեայ եւ ապօրէն Թաղ. Խորհուրդին դէմ եղող անձեր կա՞ն:

— Շա՜տ, գոչեց ուսուցիչը, գրեթէ մեծամասնութիւնը հակառակ է, մանաւանդ իմ մասիս եղած անիրաւութենէն ի վեր:

— Բայց մեզի պէտք եղածը ծանօթ անձեր են քիչ շատ, դիտել տուաւ Պօղոս էֆէնտի:

— Անշո՛ւշտ, աննշան մարդոց հետ յարաբերութիւն չունիմ արդէն: Բայց չեմ կրնար կոր ըմբռնել թէ՝ իմ զուտ անձնական պարագաս ինչպէս կրնայ հանրագրութեան մը առարկայ ըլլալ:

— Դուն այդ կէտը ինծի ձգէ՛, հանրագրութիւնը ես պատրաստել կուտամ, դուն միայն ջանա որ՝ զայն ստորագրել տաս... յիսուն ստորագրութիւն մը կրնա՞ս հաւաքել:

— 500, հազար ստորագրութիւն, գոչեց Թորգոմ, բոլոր Թաղը ինծի հետ է.

— Այն ատեն յաջողեցանք: Միայն պայման մը... Թաղին մէջ ո՛չ որ պէտք է իմանայ որ ես այս գործերուն կը խառնուիմ կոր... ետքը ամէն բան կը խանգարի:

— Այդ մասին վստահ եղէ՛ք:

— Ուրեմն ամէն բան կարգին է: Դուն վաղը առտու եկուր, ես հանրագրութիւնը պատրաստել տուած կ'ըլլամ եւ իսկոյն գործի կը սկսինք:

Ուսուցիչը մեկնեցաւ ինքնիրեն խորհելով.

— Իրաւցնէ՛ ազնիւ մարդ է եղեր Գօղոս էֆէնտին: Գիտնալով որ իր պատճառաւը այս փորձանքը գլխուս եկաւ, կ՚աշխատի կոր դարմանելու...: Ես առանձին թերեւս բան մը չկրնայի ընել, բայց երբ Գօղոս էֆ.ի պէս օժանդակ մը ունենամ, կարող եմ յաջողիլ, մանաւանդ որ Վարչութիւնն իր ձեռքին մէջն է եղեր...

Հազիւ թէ Պրն. Թորգոմ մեկնած էր, վաճառականը իր սպասաւորը ղրկեց եւ կանչել տուաւ փաստաբանը: Այս վերջինը ուշադրութեամբ լսեց ամէն բան եւ գոչեց.

— Հիմա գործերնիս եղաւ:

— Բայց հանրագրութիւնը դո՛ւն պիտի պատրաստես:

— Բնականաբար... հիմա՛, անմիջապէս:

Եւ գրասեղանին առջեւ անցնելով, Սափորեան էֆէնտի, հետեւեալ գլուխ գործոցը արտագրեց.

«Ստորագրեալքս, կուգանք յանուն Ք. Թաղի ամբողջ հայ բնակչութեան ուժգնօրէն բողոքել տեղւոյս Նորակազմ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդին եւ մանաւանդ իր ատենապետին ինչ ինչ արարքներուն դէմ, որոնք կը սպառնան վրդովել եւ նորանոր յուզումներու մատնել ամբողջ Թաղը, եւ անախորժ ծայրայեղութեանց մղել Թաղեցիները. ծայրայեղութիւններ, որոնց ամբողջ պատասխանատուութիւնը այժմէն կը թողունք Թաղական Խորհուրդին եւ իր ատենապետին վրայ:

«Շատ երկար կ՚ըլլայ մի առ մի թուել բոլոր այն յախուռն, ապօրէն, հակասահմանադրական անհեռատես ու կամայական արարքները, որոնցմով Նորակազմ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը եւ իր ատենապետը ցոյց տուին իրենց գործունէութեան որակն ու քանակը, ժողովրդային զայրոյթը հասցնելով իր գագաթնակէտին, եւ քար գայթակղութեան ու խնձոր գժտութեան հանդիսանալով Թաղին մէջ:

«Այդ անլուր արարքներէն առ այժմ կը յիշենք միայն վերջինը, որ ժողովրդային ցասումը իր ծայր աստիճանին հասուցած է: Տեղւոյս Ազգ. Վարժարանի բազմարդիւն,

ժրաջան, անձնուէր ու գործունեայ տեսուչը Պրն. Թորգոմ, որ թէ վարժարան յաճախող երկսեռ աշակերտներուն, եւ թէ անոնց ծնողքներուն յարգանքն ու համակրանքը կը վայելէր, եւ որ համեմատապէս կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ կրցած էր վարժարանը նախանձելի վիճակի մը հասցընել, յանկարծ կը փոխուի իր պաշտօնէն Նորակազմ Թաղ. Խորհուրդի ատենապետին անձնական թշնամութեան եւ վրէժխնդրութեան զոհ երթալով, եւ իրեն տեղ տեսուչ կը նշանակուի կուսակցամոլ բաղդախնդիր մը, զուրկ ո՛ եւ է արժանիքէ, եւ որուն տեսչութեան ներքեւ մեր վարժարանը կը սպառնայ հոգեւոր սպանդանոց մը դառնալ մեր երկսեռ մանուկներուն համար: Այդ բաղդախնդիր անձին տեսուչ նշանակուելուն զրոյցն իսկ բաւ եղաւ որպէս զի շատ մը ծնողքներ որոշեն իրենց զաւակները չղրկել Ազգ. Վարժարան, եւ օտար հաստատութիւններու յանձնել անոնց կրթութիւնը, զանոնք ուծացնելով Մայր Եկեղեցիէն ու տոհմային նկարագրէն եւ մէկ մէկ աշխարհաքաղաքացի դարձնելով: Այս ահեղ վտանգը արդէն բաւ է վեր ի վայր շրջելու ամբողջ Թաղս, եւ արդէն իսկ բողոք, տրտունջ, զայրոյթ եւ բարկութիւն կը տիրեն ամէն կողմ, եւ եթէ պատկառելի Վարչութիւնդ անմիջական տնօրինութիւնով մը չը փութայ մտքերը խաղաղեցնել, ապահով կրնայ ըլլալ թէ մօտաւոր ապագայի մը մէջ Գ. Թաղը նորանոր խռովութիւններու պիտի մատնուի, որոնց հետեւանքը չենք գիտեր թէ ո՛ւր կրնայ հասնիլ:

«Մեր Թաղին ներկայ կացութեան այս խիստ մեղմացուցուած վիճակը ներկայացնելով Պատ. Ժողովիդ խորին ուշադրութեան, կը խնդրենք որ հաճիք պարտ ու պատշաճը տնօրինել անմիջապէս, առանց ժամանակ տալու որ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդը եւ ատենապետը նորանոր ու անդարմանելի սխալներ գործեն իրենց կործանարար ընթացքովը, եւ ճշմարիտ աղէտք մը դառնան Թաղիս մէջ:»

Սափրաեան Էֆէնտի գրութիւնը վերջացնելով կարդաց զայն վաճառականին:

— Շատ մեղմ գացեր ես, դիտել տուաւ այս վերջինը :

— Հէ՞, գոչեց փաստաբանը, դեռ ի՞նչ կարելի էր գրել :

— Կրնայիր առժամեայ Թաղական Խորհուրդին պաշտօնէ դադրեցուցուիլը պահանջել:

— Անիկա կարելի չէ, անօգուտ պօռոտախօսութիւն մը կ՚ըլլայ... այս հանրագրութիւնը բաւ է մեր նպատակին հասնելու համար ։ Թող այս գրութիւնը Վարչութեան սեղանին վրայ գայ, անիկա բաւական է:

— Ի՞նչ կերպով հարցուց Պօղոս էֆ.:

— Էֆէնտիմ, այս թուղթը մատներնիս փաթթելով, Մարգար էֆէնտին ու ատենապետը ժողովի կը հրաւիրենք, որպէս զի բացատրութիւն տան, եւ հոն այնպիսի լեզու մը կը գործածենք որ իրենց արժանապատուութիւնը վիրաւորուի, առնեն քալեն եւ հետեւեալ օր հրաժարական տան :

— Իրաւունք ունիս, գոչեց Պօղոս էֆ., շատ աղուոր մտածեցիր... ուրիշ բան մըն ալ կրնանք ընել:

— Ի՞նչ բան:

— Հանրագրութեան պատճէնը հրատարակել տանք թերթի մը մէջ :

— Այդ ալ գէշ գաղափար չէ, միայն թէ ստորագրուելէ ու Վարչութեան մատուցուելէ ետքը ընելու է:

— Բնականաբար: Միայն թէ դուն վստա՞հ ես քու պաշտօնակիցներուդ վրայ... պիտի կրնա՞ս ամէնքն ալ ձեռքիդ մէջ առնել:

— Եթէ ո՛չ ամէնքը, գոնէ մեծամասնութիւնը, եւ անիկա բնական է արդէն:

Փաստաբանը մեկնեցաւ եւ Պօղոս էֆէնտի հանրագրութիւնը խոշոր թուղթի մը վրայ մաքուրի քաշել տուաւ իր գրագիրին:

Հետեւեալ առտու ուսուցիչը եկաւ:

— Պատրա՞ստ է, հարցուց, ներս մտնել ու բարեւելէ ետքը:

— Ահա՛ւասիկ, նայէ՛, ու անգամ մը կարդա՛, ըսաւ վաճառականը գիրքը բանալով, ու պըլլուած թուղթ մը երկարելով ուսուցչին:

Պրն. Թորգոմ երկիւղածութեամբ առաւ թուղթը, բացաւ, եւ սկսաւ կարդալ: Քանի ընթերցումը առաջ կը տանէր, դէմքը ուրախութենէն կը շողշողար. երբ աւարտեց, խանդավառուած էր։

— Սքանչելի՜, հիանալի՜, հրաշալի՜ է գոչեց, կեցցէ, ասկէ աւելի գեղեցիկ կերպով կարելի չէր խնդիրը պարզել, հոյակապ կերպով գրուած է... ինչ որ ամէնէն աւելի կը խանդավառէր ուսուցիչը, այս գրութեան մէջ իր մասին եղած գնահատութիւնն էր:

— Բայց ո՞վ գրեց ասիկա, հարցուց շլացած. խնդրին մօտէն տեղեակ. կացութիւնը ուսումնասիրած մէկը ըլլալու է, միանգամայն շատ խելացի ու գրիչ ու շարժել գիտցող մէկը... սովորական գրութիւն մը չէ այս:

— Եթէ խոստանաս բացարձակապէս գաղտնի պահել, կ'ըսեմ թէ ո՛վ է գրած:

— Պատւոյս վրայ կ'երդնում:

— Լաւ ուրեմն, Վարչութեան մէկ անդամը գրեց այս հանրագրութիւնը...

— Վարչութեան մէկ անդա՞մը, գոչեց ուսուցիչը շլմորած:

— Այո՛, որ միանգամայն փաստաբան է եւ որուն ձեռքին մէջ կը գտնուի Քաղաքական Ժողովի մեծամասնութիւնը: Սամփոսեան էֆէնտին գրեց: Բայց պէտք չէ որ մարդ իմանայ:

Ուսուցիչը կատարեալ գաղտնապահութիւն խոստացաւ:

— Հիմա այս հանրագրութիւնը կ'առնես, ու անմիջապէս ստորագրել կը սկսիս:

— Ասիկա գիւղին է... քանի՞ ստորագրութիւն բաւական է, հարցուց Թորգոմ:

— Որչափ որ շատ ըլլայ՝ այնչափ աղէկ է, պատաս-

խոստովանեց Պօղոս էֆէնտի, բայց առնուեցաւ:
ըլլալու է... լաւագոյն կ'ըլլայ որ աշակերտներուդ Մ[illegible]
ստորագրեն:

— Ամէնքն ալ կը ստորագրեն, քանի մը ժամուան մէջ կրնամ հաւաքել:

— Թեզի շաբաթ մը պայմանաժամ, ըսաւ վաճառականը, որպէս զի կրցածիդ չափ շատ ստորագրութիւն հաւաքես :

— Շաբաթուան գործ չի կայ:

— Ինչ որ է, եթէ աւելի առաջ լմնցնես, վնաս չունի, միայն թէ շաբաթը չանցնի... երկաթը տաք տաք պէտք է ծեծել: Սուսերեանցի հետ արդէն պայմանաւորուեցա՞ն:

— Չեմ գիտեր:

— Ատ ալ նշանակութիւն չունի, մենք մեր գործը նայինք: Պահանջք ունի՞ս Թաղ. խորհուրդէն:

— Չէ՛, հաշիւս մաքրեցին:

— Ուրեմն առ այժմ դրամ կայ քովդ:

— Այո՛, պատասխանեց ուսուցիչը՝ այս հարցումէն քիչ մը նեղուելով, քիչ մը ժամանակի համար ապրուստ ունիմ, եւ կը յուսամ որ վարժարաններու վերաբացումին պիտի կրնամ պաշտօն մը ձեռք ձգել, արդէն այս մասին դիմումներ ըրած եմ :

— Հիմա ուրիշ գործի նետուէ մի ըլլար, դուն պէտք է քու հին պաշտօնիդ մէջ վերահաստատուիս, հոգ չէ եթէ քիչ մը ժամանակ անգործ մնաս: Եթէ երբէք դրամի պէտք ունենաս, բան մը կ'ընենք, անհոգ եղիր:

— Շնորհակալ եմ, բայց ես ուրիշի բեռ ըլլալ չեմ ուզեր, ես մինչեւ հիմա իմ ճակտի քրտինքովս ապրած եմ:

Վաճառականը կրկին յորդորեց ուսուցիչը որ ուրիշ պաշտօն չփնտռէ, որովհետեւ ըսաւ, այդ կերպով Թաղական խորհուրդի վճիռը ընդունած կ'ըլլայ եւ իր բողոքելու իրաւունքը կը կորսնցնէ:

Պրն. Թօրգոմ մեկնեցաւ յուսալից: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ ո՛չ մէկ թաղեցի պիտի մերժէր ստորագրել այս

Իր մուտքը, ուրախութեամբ ողջունուեցաւ:

— Վա՜յ, միւսիւ Թորգոմ, բարի եկար, գոչեց Մարտիկ աղա ոտքի ելլելով, ու բազմոցին վրայ տեղ բանալով. աս ո՞ւր մնացիր քանի օր է. չաբաթ մըն է երեսդ տեսած չունինք:

Հռուփիկ եւ Յակոբիկ նոյնպէս սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրին:

Ուսուցիչը բացատրեց թէ այս օրերս չափազանց զբաղած էր եւ անոր համար չէր կրցած այցելել իրենց:

— Հատ մը կը խմես հարկաւ, ըսաւ Մարտիկ աղա, գաւաթը լեցնելով:

— Շնորհակալութեամբ, պատասխանեց ուսուցիչը:

Րոպէ մը լռութիւն տիրելէ ետքը, Հռուփիկ ըսաւ.

— Աս բաներ մը լսեցինք նէ, իրա՞ւ է ճանըմ:

— Ի՞նչ բան, Տիկին:

— Իբր թէ քեզի վարժարանէն հաներ են, եւ ուրիշ տնօրէն մը պիտի բերեն եղեր:

— Իրա՛ւ է, պատասխանեց Թորգոմ չոր ձայնով մը:

— Շիտակը եօրօր մեր տղաքը իմացան, շատ ցաւեցան. «եթէ միւսիւ Թորգոմը դպրոցէն ելլէ, մենք դպրոց չենք երթար» կ՚ըսեն կոր:

— Շատ տեղերէ նոյն բանը իմացայ:

— Քու տեղդ Մուսեբեա՞նցը պիտի բերեն եղեր, հարցուց Ակոբեան:

— Անանկ կ՚ըսեն կոր:

— Մարդ չի գտան տէ, ադ գիւպպէ՞ն տնօրէն կ՚ընեն կոր:

— Քու վրադ ի՞նչ յանցանք բռնեցուցին:

— Յանցանք չկայ, պատասխանեց ուսուցիչը, պարզապէս Մարգար էֆէնտիին քէյֆը ատանկ ուզեր է:

— Ասանկ խայրքութիւն կ՚ըլլա՞յ, նէ՞ քէփազէլիք տէր պու, կեցած տեղը մարդը գործէն կը հանե՞ն երբ պակասութիւն մը չէ գործած...

— Ի՞նչ պիտի ընես, կ՚ընեն կոր էֆէնտիմ, պատասխանեց ուսուցիչը գաւաթը պարպելով:

— Գտեր են երգի պէս կակուղիկ մարդը, ուզածնին կ՚ընեն կոր, գոչեց Մարտիկ աղա, հէլէ դէմերնին զօրլ մէկը ըլլար, նայինք կրնայի՞ն ընել:

— Խաթերդ չի մնայ ամմա, դուն ալ մը բէք պամպ մարդ ես, գիտնալ տուաւ Ակոբճան աղա:

— Ի՞նչ ընեմ, քանի՝ պիտի մնա՞մ, ըսեմ:

— Բողոքէ՛, էֆէնտի՛մ, պօռա՛, կանչէ՛, աղմուկ հանէ… Թաղեցիները բոլորը քու կողմդ են, ի՞նչ բանէ կը վախնաս, ամէնքն ալ դժգոհ են Թաղ. Խորհուրդի այս որոշումէն, գոչեց Ակոբճան աղա:

— Ես քեզի խրատ տալու մարդ չեմ, բայց կարծեմ իրաւունք ունիմ միջամտեց Հոռոփիկ, չի լացող տղուն կաթ չեն տար, ատանկ սուսիկ բուսիկ նստելով բան չըլլար, քանի որ յանցանք մը չես գործած, քանի որ ծնողները եւ աշակերտները գոհ են քենէ, ինչ պատճառաւ քեզ դուրս կը նետեն կոր վարժարանէն:

— Պարզապէս Մարգար էֆէնտին իր անձնական վրէժը կը լուծէ կոր, պատասխանեց Թորգոմ:

— Աս ի՞նչ խօսք է, գոչեց Մարտիկ աղա բարկու-թեամբ, նայինք վարժարանը ի՞րն է, ի՞նք կուտայ կոր ծախքերը. վարժարանը թաղեցիներունն է, անոնց տուած փարայո՛վը կ՚ապրի կոր, ինք վարժարանին համար տասը փարա տուած ունի՞: Էյ, միւս թաղականնե՞րը… անոնք ձայն չե՞ն կրնար կոր հանել, խաբո՞ւ մանտալը են ինչ են այդտեղ:

— Մարգար էֆէնտիէն կը քաշուին, խօսքէն դուրս չեն ելլեր, որովհետեւ հարուստ է, ազդեցիկ է…

— Զարմանալի բան, հարուստ է նէ իրեն համար է, հարուստ է տէյի ամէն անիրաւութիւն գործելո՞ւ է: Ես ըլլալու էի թաղական, որ անոր սորվեցնէի:

— Ես ալ շիտակը թաղական ըլլայի նէ, աս անիրա-ւութեան չէի կրնար համբերել, ըսաւ Ակոբճան աղա, ամմա, նորէն կ՚ըսեմ, յանցանքին մեծը քու քովդ է. ինքզինքդ չես կրնար կոր պաշտպանել:

— Գոնէ քանի մը բարեկամներու խորհուրդ հարցո՛ւր,

խրատեց Մարտիկ աղա, Թաղին մէջ այնչափ պաշտպաններ ունենալէ ետքը ալ լի՛նչ ես կեցեր, պարզապէս ապուշութիւն է բրածդ:

— Սանըիմ վարժապետները քիչ մը տղայամիտ կ'ըլլան, կ'ըսեն նէ, խրատներ ունին, ըսաւ Ակոբեան աղա:

— Բայց ժի՞վ ըսաւ որ ես հանդարտ կեցեր եմ ու ձայն չեմ հաներ կոր, գոչեց ուսուցիչը քիչ մը սրտմտած, իրեն ուղղուած խօսքերէն:

— Ի՞նչ ըրիր նայինք, հարցուց Մարտիկ աղա հեգնօրէն:

— Ձեր բոլոր ըսածներն ալ ըրի:

— Ինչ ըրիր նէ ա՛ն ըսէ.

— Առժամեայ Թաղ. Խորհուրդին ու Մարգար էֆ.ին դէմ հանրագրութիւն մը պատրաստել տուի, զոր Վարչութեան պիտի մատուցանեմ:

— Կեցցե՛ս, աֆերի՛մ, տեսա՞ր մի, գոչեց կերպասավաճառը:

— Հա՛, չէօյլէ, երկրորդեց ոսկերիչը.

— Օրանցելի բան մը եղաւ, կարդամ տէ մտիկ ըրէ՛ք:

— Կարդա՛, հա, կարդա՛:

Ուսուցիչը թուղթը բացաւ եւ սկսաւ կարդալ:

Երկու բարեկամները եւ Հոռոփիկ հանըմ, գլխու շարժումներով հաւանութիւն կը յայտնէին: Երբ Պրն. Թորգոմ ընթերցումը աւարտեց, Մարտիկ աղա գոչեց.

— Շա՛տ աղուոր է, բայց շատ թեթեւ գացեր ես, աւելի զօրաւոր բան մը գրելու էիր:

— Էօյլէ եա՛, գաֆալարընա էյիճէ վուրմալը, հաստատեց ոսկերիչը:

— Ես ալ այդ պիտի ըսէի, բայց քաշուեցայ, դիտել տուաւ Հոռոփիկ հանըմ:

— Անկէ խիստը չըլլուիր, պատասխանեց ուսուցիչը:

— Ինչպէս չըլլուիր, անանկ էօէքսիզներուն, գոչեց Մարտիկ աղա բորբոքած. քէք ալ աղէկ կը գրուի. ե՛ս

Ըլլալու էի քու տեղդ տէ՝ անոնց կը սովրեցնէի... Էյ, ե՞րբ պիտի տաս աղ թուղթդ. ատեն մի՛ անցըներ:

— Պէտք է որ նախ ստորագրուի:

— Ո՞վ պիտի ստորագրէ...

— Թաղեցիները:

— Շօլլէ եա, հաստատեց Ակոբեան աղա, նիզամ շօլլէ տիր:

— Հիմա ճիշտ ատոր համար եկած եմ հոս, շարունակեց ուսուցիչը. աղէկ որ մեր բարեկամ Ակոբեան աղան ալ հոս գտնուեցաւ:

— Ի՞նչ բանի համար, հարցուց Մարտիկ աղա կասկածոտ դէմքով մը:

— Որպէս զի դուք ալ ստորագրէք:

— Ուրիշ ո՞վ ստորագրեց:

— Դեռ մէկը չէ ստորագրած, ամէնէն առաջ ձեզի եկայ:

Կերպասավաճառը անմիջապէս չպատասխանեց, օղիի գաւաթը լեցուց, եւ յետոյ ըսաւ.

— Օղլո՛ւմ, ինէ առաջ դեռ թաղին մէջ ինչ մարդիկներ կան... ես ամէնէն վերջը կուգամ:

— Առաջինի վերջինի խնդիր չկայ, դիտել տուաւ Թորգոմ, ամէնուն ալ պիտի երթամ:

— Թող մէյ մը ուրիշները ստորագրեն, ետքը բան մը կ՚ընենք:

— Ուրեմն առաջ դուք ստորագրեցէ՛ք, Ակոբեան աղա, առաջարկեց ուսուցիչը՝ ոսկերչին:

— Պէնիմ ագլըմ էօյլէ շէյլերէ եէթիշմէզ, պատասխանեց այս վերջինը:

— Ճանը՛մ, խելք չհասնելիք բան մը չկայ, գրուածքին համամի՞տ էք...

— Համամիտ եմ:

— Ուրեմն ստորագրեցէ՛ք։

— Համամիտ ըլլալովս անպատճառ ստորագրելո՞ւ եմ:

— Ինչո՞ւ չէք ուզեր ստորագրել:

— Ճանըմ, թող մէյ մը ուրիշները ստորագրեն... ինչո՞ւ համար ամէնէն առաջ ես իմզա դնեմ ատոր տակը.

— Դուն ալ ծնողք չե՞ս, դուն ալ երկու զաւակ չունի՞ս վարժարանը:

— Ունիմ ամմա, ես այդ տեսակ գործերու չեմ ուզեր խառնուիլ, պանա նէ... հացին փարան հանելը նայինք:

— Բայց ի՞նչ նկատումով չէք ուզեր ստորագրել, գոչեց Թորգոմ յուզուած, ասոր ներքեւ ստորագրութիւն դնելով ի՞նչ վնաս կը կրէք: Դուք կ'ըսէք որ եղածը անիրաւութիւն է, թէ պէտք է որ բողոքեմ, թէ՝ թաղեցիները ինծի հետ են, եւլն. եւ երբ ձեզի կը դիմեմ, կռնակ կը դարձնէք, Մարգար էֆ.էն կը վախնաք կոր...

Վախնալու այս ակնարկութիւնը բարկացուց երկու բարեկամները:

Վախնալը ի՞նչ պիտի ըլլայ, պոռաց Ակոբճան աղա, ինչո՞ւ պիտի վախնամ եղեր Մարգար էֆ.էն, ա՞ն է իս ապրեցնողը, տղաքս ա՞ն կը նայի կոր... Թօհաֆ բան, ինչո՞ւ սանկ ծանր խօսքեր կ'ընես միւսիւ. ես իմ քրտինքովս ապրող մարդ մըն եմ, իմ վրաս մէկը չիշխեր. եւ ես ալ մէկէ մը բան չեմ սպասեր... հասկցա՞ր.

— Ճիշդ այդպէս ըլլալը գիտնալուս համար էր որ, ձեր հիմակուան ընթացքին կը զարմանամ, պատասխանեց ուսուցիչը.

— Մենք չենք ստորագրեր չըսինք, դիտել տուաւ Մարտիկ աղա, մենք ըսինք որ, թող մէյ մը ուրիշները ստորագրեն, ետքը բան մը կ'ընենք:

— Ուրեմն կը խոստանա՞ք որ միւսները ստորագրելէ ետքը դուք ալ պիտի ստորագրէք:

— Մէյ մը թո՛ղ ուրիշները ստորագրեն...

— Երկու իրաւունք ունի, միջամտեց Հոռոփիկ, նախ ուրիշներուն ստորագրել տո՛ւր, եթէ Մարտիկ աղան ստորագրէ ամենէն առաջ, աղէկ չի փախչիր...:

— Ի՞նչ կ'ըլլայ որ, հարցուց ուսուցիչը:

— Բան մը չըլլար, բայց վերջապէս բռնած խանութը ժամուն սխալէն է...

— Էյ, Ակրաման աղան ալ ժամուն կալուածքը վարձած չէ՞ նա, գոչեց Թորգոմ:

— Ես ալ ինծի համար հարկու հաշիւ մը ունիմ, պատասխանեց ոսկերիչը:

Ուսուցիչը տեսաւ որ անկարելի էր համոզել այդ երկու մարդիկը. Թուղթը պլլեց, գրպանին մէջ տեղաւորեց եւ ոտքի ելաւ:

— Նստեցէ՛ք, կերակուրը միասին ուտենք, առաջարկեց տիկինը:

— Չէ՛, շնորհակալ եմ, պատասխանեց ուսուցիչը սրտանեղութեամբ, ուրիշ երթալիք տեղեր ունիմ:

— Կարծեմ մեր միւսին բարկացաւ, ըսաւ տանտէրը:

— Ինչ իրաւունք ունի բարկանալու, գոչեց Ակրաման աղա, ասանկ բանը զօռով չըլլար:

— Բարկանալու բան չկայ, ըսաւ Թորգոմ, եւ ներկաները բարեւելով դուրս ելաւ:

Այս առաջին ձախողանքը թէեւ կատարեալ անակընկալ մըն էր, այսուհանդերձ չը յուսահատեցուց ուսուցիչը:

Փողոց ելլելով ինքնիրեն ըսաւ.

— Սիմոն աղային երթամ, անիկա առանց դիտողութեան կը ստորագրէ:

Սիմոն աղա սարաճ էր, եւ քիչ մըն ալ վաշխառու. ամուսնացած, եւ չորս զաւակներու տէր, որոնք Թաղին վարժարանը կը յաճախէին: Բաւական դրամ ունէր, եւ այդ դրամը իրեն տեսակ մը յոխորտ ամբարտաւանութիւն տուած էր. ինք որ իր չքաւորութեան օրերուն քծնող ու սողացող բնութիւն մը ունէր. իր սիրելագոյն զբաղումն էր բանադատել ինչ որ ըլլար Թաղին մէջ, միշտ ընդդիմադիր եղած էր օրուան Թաղ. Խորհուրդին, բայց այդ ընդդիմադրութիւնը խօսքէ անդին չէր անցներ, եւ երբէք գործնական ճամբու մէջ չէր մտներ: Մասնաւոր համակրանք մը ունէր Գրն.

Թորգոմի հանդէպ. զայն հովանաւորելու ձեւ մը կ'առնէր յաճախ: Ասոր փոխարէն կը պահանջէր ուսուցիչէն որ, մասնաւոր հոգածութեան առարկայ ընէ իր զաւակները:

— Յաճախ ըսած էր Պր. Թորգոմի:

— Եթէ բանի մը պէտք ունենաս, մի քաշուիր, դիմէ ինծի, ես քեզի շատ կը սիրեմ գիտես ա՛:

Ուսուցիչը փութանօրէն զարկաւ սարաֆին տան դուռը. կինը եկաւ բանալու:

— Էֆէնտին հո՞ս է, հարցուց Թորգոմ:

— Հրամմեցէ՛ք, հոս է:

— Վա՜յ, գի՛տես, միւսիւ Թորգոմ, աղէկ որ եկար. ես ալ քեզ տեսնել կ'ուզէի, գոչեց սանդուխին գլխէն Սիմոն աղա:

Ուսուցիչ, Թորգոմ վեր ելաւ:

— Ախպար, աս ի՛նչ խայտառակ մարդիկ են եղեր աս մեր Թաղականները, պոռաց սարաֆը իր հետը սենեակ առաջնորդելով, ա՛լ ուրիշ բան չգտան ընելիք, էն առաջ քեզ հանեցին... վա՜յ անօրէնները... խաչեր, երբ լսեցի, խաֆալիս թառը դարձաւ, կարծես թէ ուղղակի ինծի դէմ բան մը ըրած էին: Ասիկա պարզապէս Մարգար էֆէնտիին կերած խայթն է:

— Այնպէս է, հաստատեց ուսուցիչը,

— Որովհետեւ իրեն դէմ էիր, վրէժ կը լուծէ կոր:

— Ասանկ խայտառակութիւն կ'ըլլա՛յ:

— Կ'ընեն կոր, ի՛նչ պիտի ընես:

— Ինչ պիտի ընե՞ս, ի՛նչ է, անոնց հախէն գալու է: Գիտե՞ս եթէ ես քու տեղդ ըլլամ նէ ի՛նչ կ'ընեմ:

— Ի՞նչ կ'ընես, Սիմոն աղա:

— Հիմա պիտի ըսեմ, շատ աղէկ ըրիր որ եկար, եթէ չգայիր, լուր պիտի ղրկէի եւ կանչել տայի, որովհետեւ ժամանակ կորսնցնելու չէ, անմիջապէս գործելու է: Հիմա խա մտիկ ըրէ՛...

— Խօսեցէ՛ք Սիմոն աղա մտիկ կ'ընեմ կոր.

— Անմիջապէս բողոքագիր մը կը գրես, սանկ, հանրագրութեան պէս բան մը, ամա զօռլու...

— Էյ, ըսաւ ուսուցիչը, թեթեւ մը ժպտելով:

— Անոր մէջ եղածը չեղածը կը պատմես, կ'ըսես որ Թաղեցին իր տեսուչէն գոհ է. թէ բոլոր եղածը անձնական թշնամութեան արդիւնք է, թէ բոլոր Թաղը կը բողոքէ, թէ խնդիրը շուտով կարգադրելու է, որպէս զի Թաղին մէջ խռովութիւն չծագի, թէ ծնողքները շատ յուզուած են, եւ եթէ հին տեսուչը իր պաշտօնին վրայ չմնայ, իրենց տղաքը օտար դպրոց պիտի ղրկեն, եւայլն: Մոռցայ ըսելու որ. այդ հանրագրութիւնը Թաղեցիներուն բերնէն գրուելու է, եւ գիրը քու գիրդ ըլլալու չէ:

— Ի հարկէ այդպէս պէտք է, պատասխանեց Թորգոմ ժպտելով:

— Ինծի նայէ՛, ես փորձառու մարդ եմ, իմ խօսքս մտիկ ըրէ՛, շուտով այդ հանրագրութիւնը պատրաստէ եւ Թաղեցիներուն ստորագրել տուր, հաւատա՛ որ, ամէնքն ալ կը ստորագրեն... Քեզի ամէնքն ալ կը սիրեն, ես աղէկ գիտեմ: Այսօր ո՛վ որ տեսայ, ցաւ յայտնեց եղածին համար:

— Գիտեմ որ այդպէս է.

— Քանի մը հարիւր ստորագրութիւն հաւաքեցի՞ր մի. գործդ եղաւ ըսել է... այն ատեն, հանրագրութիւնը ուրիշի ձեռքով կը ղրկես Ուսմ. Խորհուրդին...: Չէ՛, չէ՛, ուղղակի Վարչութեան, աւելի աղէկ կ'ըլլայ... ես ըսածս ընես ամմա, ես քու աղէկութեանդ համար կ'ըսեմ կոր... մտածեցի մտածեցի, այս միջոցը գտայ...

— Արդէն ըրի, պատասխանեց ուսուցիչը:

— Ի՞նչ ըրիր, հարցուց Սիմոն աղա զարմացած:

— Վարչութեան ուղղուած հանրագրութիւնը պատրաստեցի:

— Ճիշդ իմ ըսա՞ծ ձեւովս:

— Ճիշդ այնպէս:

— Վա՜յ...

Այս «վա՜յ»ը տեսակ մը սրտմտութիւն կը յայտնէր: Սիմոն աղա կը կարծէր այդ գաղափարին մենաշնորհը ունե-

նալ ու զայն մեծամեծութեամբ նուիրել Պրն. Թորգոմի․ Իր արժանապատուութիւնը վիրաւորուած զգաց քիչ մը, բայց յայտնի չըրաւ:

— Դո՞ւն մտածեցիր, հարցուց:

— Ե՛ս ալ մտածեցի, ուրիշներն ալ այդ խորհուրդը տուին... Ինչ որ է, հանրագրութիւնը պատրաստ գրպանս է, կարդամ մտիկ ըրէ՛ք:

— Կարդա նայինք:

Ուսուցիչը երկրորդ անգամ ըլլալով հանդիսաւորապէս բացաւ թուղթը եւ կարդաց:

— Աղէ՛կ է, ըսաւ սարաֆը, երբ ընթերցումը աւարտեց:

— Միայն թէ տակաւին ստորագրուած չէ՛, դիտել տուաւ ուսուցիչը․

— Ի՞նչ ես կեցեր ուրեմն, գոչեց Սիմոն աղա, ստորագրել չի տա՞ս... ժամանակ մի անցըներ տղաս, շուտ գործդ տես:

— Այսօր պատրաստեցի եւ անմիջապէս գործի՛ սկսայ․ արդէն ճիշդ ատոր համար հոս եկած եմ:

— Ի՞նչ բանի համար:

— Որպէս զի ձեզի ալ ստորագրել տամ:

— Ի՞նչ բան... հանրագրութի՞ւնը:

— Բնականաբար:

— Չէ՛, Պրն. Թորգոմ, ես չեմ ստորագրեր, ըսաւ Սիմոն աղա լուրջ դէմքով մը:

— Ինչո՞ւ համար...

— Սկզբունքիս հակառակ է:

— Ի՞նչ սկզբունք․

— Ճանըմ ամէն մարդ մէյմէկ սկզբունք կ՚ունենայ եա... օր մը օրանց հանրագրութեան մը տակ իմ ստորագրութիւնս տեսա՞ծ ես... այդ ձգէ, նոյն իսկ վիճակահանութեան մը գրուիմ նէ՝ ումն կը դնեմ եւ անունս չեմ ստորագրեր:

— Բայց կ'աղաչեմ, Սիմոն աղա, իմ յոյսս ձեզի պէս բարեկամներու վրայ է, եթէ դուք ալ չուզէք ստորագրել, ո՞վ պիտի ստորագրէ...

— Կը ցաւիմ, բայց անկարելի է, պարապ տեղը մի պնդեր... սկզբունքիս հակառակ է:

— Կը խնդրեմ, կակազեց ուսուցիչը:

— Մի յոգնիր պարապ տեղը, տե՛ս ես քեզ կը սիրեմ եւ ձեռքէս եկած պաշտպանութիւնն ալ չեմ զլանար, հանրագրութեան գաղափարը յղացայ ու քեզի հաղորդեցի, բայց դուն արդէն մոռցեր ես եղեր. վնաս չունի, միայն թէ տեսար որ քեզմով կը հետաքրքրուիմ կոր...

— Այո՛, սակայն ինծի ձեր ստորագրութիւնը պէտք է. պնդեց Պրն. Թորգոմ:

— Մէկ հատ մը աւել, մէկ հատ մը պակաս, կարեւորութիւն չունի. 300 ստորագրութեան տեղ, թող 299ը ըլլայ: Ի՞նչ կ'ըլլայ, պատասխանեց Սիմոն աղա. Մինչեւ հիմա քանի՞ ստորագրութիւն հաւաքեցիր:

— Դեռ բան չեմ հաւաքած:

— Էն առաջ ինէ՞ սկսար...

— Այո՛, կակազեց Պրն. Թորգոմ:

— Է՛յ աշք օլսուն սանա:

— Ի՞նչ կայ որ...

— Ըսել է դուն մասնաւոր վստահութիւն մը ունէիր իմ գլուխս փորձանքի բերելու:

— Ինչո՞ւ համար:

— Չե՞ս գիտեր որ ես երբեք ատանկ բաներու տակ ստորագրութիւն չեմ դներ:

— Չէի գիտեր:

— Հիմա հասկցա՞ր ա... ինշալլահ, ասկէ ետքը միտքդ կը մնայ:

— Ըսել է որ չպիտի ստորագրէք:

— Չէ՛, եղբայր ա... մէկու մը վրայ այսչափ չեն բռնանար:

— Բռնանալու բան չկայ, միայն թէ...

— Անկէ աւելի ի՞նչպէս բռնութիւն կրնայ ըլլալ, քեզի կ'ըսեմ կոր թէ սկզբունքիս հակառակ է, դուն դարձեալ կը պնդես... ամէն բան չափ մը ունի:

— Կը ներէք, Սիմոն աղա:

— Ներելու բան չկայ, միայն թէ քիչ մը խօսք հասկըցնենք... ես քու բարեկամդ եմ, քեզ կը սիրեմ, ձեռքէս եկածին չափ կը պաշտպանեմ, ատոր համար յանցա՞նք կը գործեմ:

— Ոչ՛, ընդհակառակը, շնորհակալ եմ:

— Այն ատեն կարճ կապէ այլ եւս, եւ խօսքը մի՛ երկընցներ:

Ուսուցիչը թուղթը պլլեց, գրպանը դրաւ եւ ոտքի ելաւ:

— Մնաք բարո՛վ, բաւ, կը ներէք որ ձեզ նեղացուցի:

— Բարկացա՞ր, կերթա՞ս կոր...

— Ոչ՛, բարկանալու իրաւունք չունիմ, միայն թէ բանի մը տեղ պիտի հանդիպիմ:

— Հանդիպէ՛, եա՛, ամէնուն ալ գնա՛, ստորագրել տուր, ես վստահ եմ որ ամէնքն ալ ուզելով կը ստորագրեն: Ինչո՞ւ չպիտի ստորագրեն... փարա չես ուզեր կոր ա՛, պարզ ստորագրութիւն մը...

Պրն. Թորգոմ ա՛լ չպատասխանեց, բարեւեց, եւ մեկնեցաւ:

Այս երկու ապարդիւն դիմումները, զինքը քիչ մը վհատեցուցած էին, որոշեց տուն երթալ, եւ հետեւեալ առտու սկսիլ նոր դիմումներու:

Ճուկայէն անցած ատեն, սրճարանէ մը ծանօթ ձայն մը գոչեց.

— Պրն. Թորգո՛մ, Պրն. Թորգո՛մ:

Ուսուցիչը գլուխը դարձուց դէպի ձայնը եկած կողմը, եւ ճանչցաւ իր բարեկամը, Պրն. Սիսակը, որ առանձին նստած էր:

Սիսակ 25 տարեկան երիտասարդ մըն էր, եւ վաճառատան մը մէջ պաշտօնեայ, զուարթ, բարեմիտ, հետա-

տարբերի, ու շատախօս մարդ մը, Թորգոմ մտաւ սրճարանէն ներս :

— Եկո՛ւր, նստէ՛, սուրճ մը խմէ՛ առաջարկեց Միսակ :

— Ճաշելու կ'երթամ, ըսաւ ուսուցիչը:

— Դեռ չե՞ս ճաշած:

— Ոչ:

— Անանկ է նէ, օղի մը թող բերեն:

— Աղէկ կ'ըլլայ:

— Այս ատեն ի՞նչ կ'ընես կոր փողոցները: Ճանըմ, քեզ դպրոցէն հանե՞ր են... ինչո՞ւ չես բողոքեր կոր... ասանկ անիրաւութիւն կ'ըլլա՞յ...:

Այս բոլոր հարցումներուն իբրեւ պատասխան ուսուցիչը հանրագրութեան պատմութիւնը ըրաւ, գրպանէն հանեց կարդաց զայն եւ ըսաւ.

— Ասիկա ստորագրել տալու համար կը պտըտիմ կոր :

— Կեցցե՛ս, շատ աղէկ կ'ընես, ամէնքն ալ կը ստորագրեն, վստա՛հ եղիր, պատասխանեց Միսակ, Գրիգորիկ աղային ստորագրել տուի՞ր:

— Ոչ տակաւին,

— Անոր տո՛ւր, անպատճառ կը ստորագրէ:

— Պիտի երթամ:

— Ռաֆիկ աղային տարիր հարկաւ:

— Դեռ անո՛ր ալ չգացի:

— Զարմանալի մարդ ես, աչքը գոց կը ստորագրէ, քեզի շատ կը սիրէ Ռաֆիկ աղան:

— Գիտեմ, բայց դեռ ժամանակ չունեցայ, այսօր պատրաստուեցաւ հանրագրութիւնը:

— Մինչեւ հիմա որո՞ւ տարիր:

— Մարտիկ աղային, Ակոբեան աղային, Սիմոն աղային :

— Հարկաւ ստորագրեցին:

— Խոստացան պիտի ստորագրեն, պատասխանեց ուսուցիչը թեթեւ վարանումով մը:

— Անշո՛ւշտ պիտի ստորագրեն, գոչեց Սիսակ, իրենց պարտականութիւնն է… Էհ, Ղուկաս էֆէնտիին գացի՞ր, անոր ստորագրութիւնն ալ պէտք է, Թաղին երեւելիներէն է, եւ անպատճառ կը ստորագրէ, որովհետեւ Մարգար էֆէնտիին հետ շատ աղէկ չէ:

— Ամէնուն ալ պիտի երթամ…

— Ժամագործ Ղուկաս աղան ալ մի՛ մոռնար, ան ալ մենէ է, գիտցած ըլլաս…:

Եւ Սիսակ, հետզհետէ 20ի չափ անուններ յիշեց, եւ ստիպեց իր բարեկամը որ անոնց դիմում ընէ անպատճառ: Ուսուցիչը խոստացաւ, յետոյ իր բարեկամին դառնալով ըսաւ.

— Հիմակուհիմա դո՛ւն ստորագրէ գոնէ…

— Ճանըմ, դուն ինծի թո՛ղ, ըսաւ Սիսակ:

— Ինչո՞ւ համար, դուն ալ Թաղեցի չե՞ս:

— Թաղեցի եմ, բայց խնդրին մէջ ուրիշ բան կայ… Թագւոր էֆ.ին ալ գնա՛, անպատճառ կը ստորագրէ:

— Հարկաւ պիտի երթամ… դուն մէյ մը քու ստորագրութիւնդ դիր տեսնե՛մ…:

— Դուն ինծի ձգէ՛ կ'ըսեմ կոր պնդեց Սիսակ:

— Բայց պատճառը բացատրէ՛ գոնէ:

— Ամէն բան չեմ կրնար ըսել քեզի… իմ ստորագրելս յարմարութիւն չառներ… Խանճըլէճի Մինասին ստորագրել տուի՞ր…

— Չէ՛ տակաւին:

— Աղէկ միտքս եկաւ, սա մեր Կուռնիկ աղային ստորագրել տանք: Կուռնիկ աղան տէրն էր այն սրճարանին ուր նստած էին:

— Կուռնիկ աղա՛, քիչ մը հո՛ս եկուր, գոչեց Սիսակ:

Սրճարանատէրը 40 տարեկան թաւ պեխերով, յաղթանդամ մարդ մը, մօտեցաւ:

— Թուղթդ հանէ՛, հրամայեց Սիսակ ուսուցչին, որ իսկոյն կատարեց հրամանը:

— Սըտեղ ստորագրութիւն մը դի՛ր, Կուռնիկ աղա, ըսաւ երիտասարդը:

— Սօխախը խալտըրըմ չինել տալու համա՞ր է, հար-ցուց սրճարանապետը:

— Չէ՛ ճանըմ:

— Նոր մըխթարին համար․

— Չէ՛, Կուռնիկ աղա՛, անանկ բան չէ՛ մեր միւսիւ Թորգոմին համար է:

— Ի՞նչ եղեր է որ...

— Ճանըմ, նոր Թաղականները գիրքը դպրոցէն հաներ են, մենք ալ հիմա իմզա կը ժողվենք կոր քի, ետքէ անիկա տեօրէն կ'ուզենք... չիմացա՞ր որ միւսիւ Թորգոմը դպրոցէն հաներ են :

— Իմացայ, հալէ շատ ալ ցաւեցայ, պատասխանեց Կուռնիկ աղա:

— Անանկ է նէ իմզադ դիր նայինք:

— Ես գրել կարդալ չեմ գիտեր:

— Մէօրհիւրդ կոխէ.

— Մէօհիւրս քովս չէ:

— Վնաս չունի, Թող փողը ըլլայ:

— Պէն էօյլէ խամուր իշլէրինէ գարըշմամ, պատաս-խանեց սրճարանապետը, հեռանալով երկու երիտասարդ-ներուն քովէն:

— Ես անոր ստորագրել կուտամ, խոստացաւ Միսաք·

— Եղբա՛յր, փոխանակ ուրիշները համոզելու, նախ դուն ստորագրէ, պնդեց ուսուցիչը:

— Ինծի մի՛ սախպեր, ես չեմ կրնար ստորագրել, անձ-նական շահուս կը դպչի:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ մեր վաճառատան տէրը Մարգար էֆ.ին բարեկամն է, հիմա հասկցա՞ր... ամէն բան ըսել մի՛ տար ինծի :

— Այդ տարբեր բան, պատասխանեց ուսուցիչը, քանի որ անձնական նկատումներ ունիս, չեմ ուզեր որ իմ պատ-ճառաւս վնասի ենթարկուիս,

— Ես անանկ բաներու կարեւորութիւն չեմ տար, բայց ի՞նչ ընեմ, սախպուած եմ:

— Չեմ մեղադրեր քեզի:

— Հաւատա՛ որ, եթէ ուրիշէ կախում ունեցող մէկը ըլլայի. ոչ թէ միայն կը ստորագրէի, այլ թուղթը գրպանս կը դնէի եւ ես դուռնէ դուռ պտտելով ստորագրութիւն կը հաւաքէի:

— Գիտեմ այնպէս ըլլալը:

— Ես քեզ եղբօր պէս կը սիրեմ, կեանքս ուզես կը զոհեմ քեզի համար... գնա ծովը նետուէ ըսէ, նետուիմ, բայց դժբաղդաբար անկախ չեմ:

— Ի՞նչ որ է, մնաս չունի, ըսաւ Ուսուցիչը, հարկաւ թաղին մէջ 40-50 հոգի պիտի գտնեմ, որոնք չպիտի մերժեն ստորագրել, արդէն այդչափը բաւական է ինծի:

— 40-50 ստորագրութեան խօ՞սքը կ՚ըլլայ գոչեց Սիսակ, 400-500 ստորագրութիւն կրնաս հաւաքել... Միրիճան աղային գացի՞ր...

— Ոչ՛, եղբայր, չէ՛, դեռ մարդու չի գացի, գոչեց Թորգոմ անհամբեր դէմքով մը:

— Մի՛ բարկանար, բարեկամս, ես քեզ սիրելուս համար է որ կը հարցնեմ, ըսաւ Սիսակ սրտմտած, կ՚ուզես գնա, կ՚ուզես մի երթար, ինծի համար չպիտի երթաս, այլ քեզի համար... Ի՞նչ իրաւունք ունիս բարկանալու, քեզի բարեկամաբար բան մը կը հարցնեմ կոր։

— Չեմ բարկանար կոր, միայն թէ առաջուց ըսի կարծեմ որ միայն Մարտիկ աղային ու Սիմոն աղային հանդիպեցայ, պատասխանեց Թորգոմ:

— Կը ներես, մոռցայ, ն՚ս եմ յանցաւորը:

— Այդ ի՞նչ պարապ խօսքեր են, ըսաւ Ուսուցիչը ոտքի ելլելով, կարծես գիտմամբ հետս խնդիր հանել կ՚ուզես կոր . . .

Եւ առանց խօսքը երկարելու, առաւ քալեց:

Այս անգամ ուղղակի տուն գնաց: Իր կրած յաջորդական ձախողանքները ա՛լ զինքը փճացուցած էին եւ պէտք ունէր հանգիստի ու ինքնամփոփումի:

Տունը հաճելի անակնկալ մը իրեն կը սպասէր: Բարեկամ մը իրեն կ՚իմացնէր թէ՝ մօտակայ թաղի մը Ազգ.

վարժարանին համար տնօրէնի մը պէտք կայ, թէ իր մասին խօսք անցած էր, եւ թէ Հօգաբարձուները համաձայնութիւն յայտնած էին եւ ուզած էին անգամ մը իրեն հետ բանակցիլ պայմաններու մասին: Բարեկամը խորհուրդ կուտար ուսուցչին այս առիթը ձեռքէ չփախցնել եւ անմիջապէս երթալ ներկայանալ Հօգաբարձութեան, մանաւանդ որ արձակուրդը 2 շաբաթէն պիտի աւարտէր, եւ վարժարանները պիտի վերաբացուէին:

— Վաղը առտու կ'երթամ կը ներկայանամ եւ կը պայմանաւորուիմ, մտածեց ուսուցիչը, լաւագոյնը այս է... ո՞վ պիտի զբաղի այս անպիտան մարդոց հետ... ամէնքը խօսքով բարեկամ են, բայց երբ գործի գայ, մէյ մէկ պատճառ կը գտնան փախուստ տալու համար, եե՛րն անիծեմ հանրագրութեանն ալ Մարգար էֆ.ին ալ...

Եւ օրուան տուայտանքէն ետքը, Պրն. Թորգոմ ուրախ սրտով քնացաւ:

Հետեւեալ առտու զուարթ տրամադրութեամբ ելաւ անկողնէն, վարժարանի տեսուչ ըլլալ կ'երազէր:

Ղալաթիոյ հրապարակէն անցած ատեն յանկարծ ձայն մը լսեց որ իր անունը կուտար:

— Միւսիւ Թորգո՛մ, միւսիւ Թորգոմ...

Ուսուցիչը ետին դարձաւ, եւ քիչ մը անդին նշմարեց Պօղոս էֆէնտին:

— Ո՞ւր կը վազես այսպէս, հարցուց վաճառականը իրեն մօտենալով:

— Ստիպողական գործ ունիմ պատասխանեց ուսուցիչը. թաղէ մը գլխ հրաւիրած են... վարժարանի տեսչութեան պաշտօն մը կ'առաջարկեն կոր, բանակցելու պիտի երթամ:

— Խենթեցա՞ր, գոչեց Պօղոս էֆ. յանդիմանական շեշտով մը:

— Ինչո՞ւ համար...

— Ի՞նչպէս այդ տեսակ պաշտօն մը կրնաս ընդունիլ:

— Ինչո՞ւ չպիտի կրնամ ընդունիլ:

— Հապա Ք. Թաղի վարժարա՞նը...

— Ճանըմ, աստուերին համար իրականութիւնը չփախցընենք... ինծի գործ մը պէտք է, կ'ուզէ Ք. Թաղի մէջ ըլլայ, կ'ուզէ ուրիշ Թաղի մէջ...

— Հապա պատի՞ւդ, հապա արժանապատուութի՞ւնդ... դուն սա՞նկ խոստացար ինծի... ի՞նչ ըրիր հանրագրութիւնը:

— Դեռ անով չը զբաղեցայ, պատասխանեց ուսուցիչը, որ չէր ուզեր իր ձախողանքը խոստովանիլ:

— Եղբա՛յր, շատ բան կ'ըլլա՞յ...: Գոնէ քանի մը հոգիի ստորագրել տայիր...

— Նախ սա միւս գործս կարգադրեմ, պատասխանեց ուսուցիչը, յետոյ բան մը կ'ընենք...

— Միւս գործէդ վազ անցի՛ր... քեզի ըսինք որ՝ հիմա գործի նայելու ատենը չէ: Պօղոս էֆ. ապրիլ պէտք է... վաղը միւս օր եթէ վարժարանները բացուին ու ես բացը մնամ, ի՞նչ պիտի ընեմ: Հիմակուընէ պէտք է որ գլխուս ճարը նայիմ:

— Քեզի ըսինք որ, ապրուստի մասին մտածելու պէտք չունիս, ես կեցեր եմ, եթէ քանի մը պէտք ունենաս կրնաս ինծի դիմել:

— Բայց ես չեմ վարժուած ողորմութեամբ ապրելու . . .

— Ատ ի՞նչ խօսք է, ողորմութի՞ւնը ինչ պիտի ըլլայ... ուզած ատենդ գործդ պատրաստ է իմ քովս... քեզի գրասենեակս պիտի առնեմ: Վարժապետութենէն ի՞նչ ես հասկցեր, ես քեզի աղուոր գործ մը տամ որ գոնէ օր մը մարդ ըլլաս:

— Եթէ այդպիսի բան մը ընէք, յաւիտեան երախտապարտ պիտի մնամ ձեզի.

— Մեր Տիրանը, այսինքն առջի գրագիրս, մեկնեցաւ քովէս, անոր պաշտօնը պարապ մնացած է, եթէ երբեք անգործ մնաս, քեզ անոր տեղը կը դնեմ՝ լմնցաւ գնաց:

Վաճառականին այս խօսքերը շլացուցին Պր. Թորգոմը:

— Բայց ինչո՞ւ այսօրուընէ այդ պաշտօնին մէջ չհաստատուիմ, հարցուց, քանի որ այդքան բարեացակամութիւն ունիք իմ մասին։

— Նախ սա՛ հանրագրութեան գործը լմնցուր, յետոյ դիւրին է։

— Ուրեմն հիմա խորհուրդ կուտաք որ պաշտօնի համար ուրիշ տեղ դիմում չընե՞մ։

— Ո՛չ թէ խորհուրդ կուտամ, պատասխանեց Պօղոս էֆէնտի, այլ նոյն իսկ կը սպասեմ որ հիմա հոս դառնաս եւ սա հանրագրութեան գործովը զբաղիս։

— Միայն թէ չեմ գիտեր որ, պիտի կրնա՞մ յաջողիլ, ըսաւ Գր. Թորգոմ վարանումով մը։

— Ինչո՞ւ կը կասկածիս այդ մասին։

— Ի՞նչ գիտնամ, մեր Թաղեցիները տարօրինակ մարդիկ են։

— Բայց դուն ըսիր որ, քեզի համար քանի մը հարիւր ստորագրութիւն հաւաքելը բան մը չէ։

— Բան մը չէ՛, բայց աշխատելու է։

— Աշխատէ՛, էֆէնտիմ, ուրիշին համար չպիտի աշխատիս, քեզի համար պիտի աշխատիս, զարմանալի բան, արժանապատուութիւնդ փրկելու համար պիտի աշխատիս։

— Այնպէ՛ս է, խոստովանեցաւ ուսուցիչը։

Պօղոս էֆէնտի քիչ մըն ալ յորդորեց ուսուցիչը, եւ երբ տեսաւ որ բոլորովին իր խօսքերուն համոզուած էր, բաժնուեցաւ անկէ պատուիրելով որ քանի մը օրէն գար զինքը տեսնէր։

— Եթէ կ'ուզէք, հիմակուընէ պաշտօնիս սկսիմ, ըսաւ Գրն. Թորգոմ, թէ՛ գործիս կը նայիմ, եւ թէ հանրագրութիւնն ալ ստորագրել կուտամ։

— Չըլլա՛ր էֆէնտիմ, չըլլար, պատասխանեց վաճառականը, երկու խօսք մէկէն չես կրնար ընել... պաշտօնդ չի փախիր կոր հո՛ն կեցեր է...

— Շնորհակա՛լ եմ։

Ուսուցիչը վերադարձաւ իր գիւղը։

— Աւելի լաւ է առեւտրական ասպարէզին մէջ հաստատ գործ մը ունենալ, կը մտածէր, քան թէ ուսուցչական ասպարէզին մէջ չարչարուիլ: Արդէն թերեւս չպիտի համաձայնէինք Հոգաբարձութեան հետ, աղէկ եղաւ որ Գողոս էֆ. դէմս ելաւ եւ զիս ետ դարձուց: Իրեն պէս վաճառականի մը քով առաջին գրագիր ըլլալը պատիւ մըն է ինծի համար, ասկէ զատ առնուազն, 10-12 ոսկի ամսական պիտի տայ անշուշտ, մինչեւ հիմա հազիւ ատոր կէսը կը շահիմ կոր: Աւանակութիւն պիտի ըլլար իր առաջարկը մերժել, ասանկ առիթ մարդուս կեանքին մէջ հազիւ մէկ երկու անգամ կը պատահի:

Միայն թէ ուսուցիչը կը զգար որ խոստացած պաշտօնը ձեռք ձգելու համար հարկ էր հանրագրութեան գործը յաջողցնել եւ այս բանը քիչ մը մտատանջութիւն կը պատճառէր իրեն:

Նախորդ իրիկուան դիմումներուն անյաջողութիւնը իր վստահութիւնը խախտած էր:

— Գոնէ 80-100 ստորագրութիւն մը կրնամ հաւաքել, կը մտածէր:

Իր թաղը հասնելուն պէս գնաց տուն, հանրագրութիւնը գրպանը դրաւ եւ սկսաւ իր այցելութիւնները:

Ձենք ուզեր մի առ մի եւ մանրամասնօրէն պատմել իր կատարած բոլոր դիմումները. որոնք գրեթէ կէտ առ կէտ կը նմանէին միւսներուն:

Ամէն տեղ ուսուցիչը համակիր ընդունելութիւն գտաւ, ամէնքն ալ իրենց ցաւը յայտնեցին գործուած անիրաւութեան համար, ամէնքը խորհուրդ տուին բողոքելու համար, բարեկամներու կամ պաշտպաններու դիմելու, բայց ոչ որ գրիչը ձեռք առաւ հանրագրութիւնը ստորագրելու համար:

Ամէն մէկը պատճառաբանութիւն մը կը գտնէր ստորագրելէ խուսափելու համար:

— Ես երդում ըրած եմ որ ասանկ գործերու չխառնուիմ, կ'ըսէր մին:

— Իմ ստորագրութիւնս փոխանակ քեզի օգտակար

ըլլալու՝ վնասակար կ'ըլլայ, կը փաստաբանէր երկրորդ մը, որովհետեւ Վարչութեան բոլոր անդամներն ալ ինծի թըշնամի են :

— Կինս զաւակներուն վրայ երդում ըրել տուած է որ Թաղային գործերու չխառնուիմ, կը յայտարարէր երկրորդ մը :

Շատերը կ'ըսէին:

— Ուրիշները թող նախ ստորագրեն, յետոյ մենք կը ստորագրենք:

Մէկ քանիներ անկեղծօրէն կը յայտարարէին.

— Եղբայր իմ գործիս չի գար Մարգար Էֆէնտիին հետ գէշ մարդ ըլլալ, ես հրապարակի մարդ եմ, յետոյ հացիս կը դպչի... զաւակներու տէր մարդ մը ամէն բան մտածելու է :

Ուրիշներ յանդիմանական շեշտով մը կը գոչէին.

— Եղբայր հազիւ Թաղը քիչ մը հանդարտեցաւ՝ նորէ՞ն խնդիր հանել կ'ուզէք կոր:

— Բայց դուք ալ կը խոստովանիք որ եղածը անիրաւութիւն է...:

— Իրաւացի կամ անիրաւ, եղածը եղած է, խնդիր հանելու չէ... փոխանակ այս հանրագրութեան աշխատելու՝ նայէ՛ որ ուրիշ վարժարանի մը մէջ պաշտօն մը ձեռք ձգես :

Ուրիշներ բացէ ի բաց կ'ըսէին:

— Ես համամիտ եմ Թաղ. Խորհուրդին:

— Ինչո՞ւ համար.

— Որովհետեւ վարժարանը բարեկարգութեան պէտք ունի եւ Սուսերեանցը բնաւ աւելի կարող է.

Հանրագրութեան լուրը բնականաբար Թաղին մէջ շուտով տարածուեցաւ եւ Մարգար Էֆ.ի ականջն ալ հասաւ: Ասոր անմիջական արդիւնքը եղաւ պայմանագրութիւնը կնքել ընկեր Սուսերեանցի հետ եւ այս իրողութիւնը աւելի դժուարացուց Պր. Թորգոմի գործը:

— Եթէ քանի մը օր առաջ բերէիր կը ստորագրէի, կ'առարկէին հիմա, բայց պայմանագրութիւնը կնքեր, լմըն-

ցուցեր են, ա՛լ ի՞նչ օգուտ ունի մեր ընելիք բողոքը, պարապ տեղը խնդիր յարուցած պիտի ըլլանք... ասանկ բաներ ժամանակին կ'ընեն, եղբայր, այսչափ օրէ խելքդ ո՞ւր էր, կը քնանայի՞ր կոր...

— Պայմանագրութիւնը ի՞նչ կարեւորութիւն ունի, կը պատասխանէր Թորգոմ, Թաղ. Խորհուրդը իյնալուն պէս իր կնքած պայմանագրութիւնն ալ ջուրը կ'իյնայ:

— Կը կարծե՞ս որ այս հանրագրութեան վրայ Թաղ. Խորհուրդը պաշտօնանկ պիտի ընեն: —

— Ինչո՞ւ չէ... Վարչութիւնը մեր կողմն է:

— Պարապ խօսք մի՛ ըներ . . . երա՞զ կը տեսնաս կոր :

Շաբաթ մը աշխատելէ ետքը՝ ուսուցիչը վերջապէս յաջողած էր իր հանրագրութեան ներքեւ ստորագրութիւն մը գտնել տալ: Ձկնավաճառ Հաճի Համբիկի ստորագրութիւնն էր այդ:

— Պունուն ալթընտա տա իմզամ պասարըմ, ըսած էր ձկնավաճառը:

Անիկա մեծ յաղթանակ մը եւ մխիթարանք մը եղաւ ուսուցիչին համար:

— Վերջապէ՛ս, գոնէ, բախտը ժպտիլ սկսաւ:

Նոյն իրիկունն իսկ, երբ ուսուցիչը տունը կը դառնար՝ հիւր մը ընդունեց: Թաղեցի մըն էր որ ամէնուն ծանօթ էր Մէչօնսըզ Ճանիկ անունով: 40-45 տարեկան մարդ մըն էր, առանց որոշ զբաղումի մը: Ճարպիկ ու խելացի մարդ մը որ իր խելքն ու ճարպիկութիւնը կը գործածէր չիլ ու աղտոտ գործերու մէջ եւ ընդհանրապէս խաղամոլութեամբ կ'անցընէր ժամանակը: Իր մասնագիտութիւնն էր պարապ քսակով միամիտներ գտնել եւ բախտախաղի մէջ զանոնք սոթթել: Թաղային գործերուն ալ կը միջամտէր երբ հոտ առնէր թէ նիւթական շահ մը պիտի ելլէ իրեն: Փորձառութեամբ բաւական օրինական ծանօթութիւններ ամբարած էր եւ ի հարկին կրնար ոստիկանութեան կամ դատարանի ճիրաններէն իր օձիքը ազատել: Թաղին մէջ ամէնուն հետ բարեկամ էր եւ յաճախ պատուաւոր անձեր,

սրճարաններու մէջ, գինիի սեղանակից կ'ըլլային իրենց, օղի հրամցնելով: Այսպէս ուրեմն Մէռօնարզ ձանիկ շատ ժողովրդական տիպար մըն էր, թէեւ ոչ յանձնարարելի:

Ուսուցիչը առաջին անգամ զայն իր տան մէջ կը տեսնէր եւ այս անակնկալ այցելութիւնը քիչ մը զարմացուց զինքը:

— Բարի եկար, ձանիկ աղա, բսաւ սիկառէթ մը հրամցնելով:

— Բարի տեսանք, ի՞նչ ջուրի մէջ ե՛ս, վարժապետ:

— Փառք Աստուծոյ, ողջ առողջ եմ:

— Գիտե՞ս այս իրիկուն ինչո՛ւ համար քեզի եկայ.

— Շիտակը չեմ կրնար կոր գուշակել, պատասխանեց Պր. Թորգոմ վարանումով մը:

— Քու օգտիդ համար եկայ:

— Շնորհակալ եմ:

— Ես քեզի կը սիրեմ, բսաւ Մէռօնարզ ձանիկ:

— Գիտեմ որ այնպէս է, պատասխանեց ուսուցիչը այս համակրական յայտարարութենէն թեթեւ հաճոյք մը զգալով:

— Մարդուս բո՛ւն բարեկամը ձախողութեան մէջ յայտնի կ'ըլլայ.

— Շատ ճիշտ է:

— Յաջողութեան ատեն ամէն մարդ բարեկամ է քեզի:

— Շա՛տ ճշմարիտ կը խօսիս կոր, ձանիկ աղա:

— Ես կարդացած մարդ չեմ՝ բայց փորձառութիւն ունիմ: Հիմա քեզի անկեղծօրէն խօսի՞մ...

— Խօսեցէ՛ք:

— Բայց չպիտի բարկանաս... խօսք տո՛ւր որ չպիտի բարկանաս:

— Ի՞նչ կայ բարկանալու, խօսեցէ՛ք տեսնենք:

— Կարելի է պիտի ըսես որ այս մարդը ինչո՞ւ իմ գործիս կը խառնուի կոր, բայց առաջուընէ ըսի, ես քեզ կը սիրեմ, եւ մարդս երբ սիրած մարդը նեղութեան մէջ տեսնայ, ձեռքը չէ, կ'ուզէ որ բան մը ընէ... ես հարուստ չեմ,

դրամ չունիմ որ դրամով օգնեմ, բայց ես ալ ուրիշ կերպով կրնամ օգնել եւ քանի որ ծնողքս կուգայ. ինչո՞ւ չըներ . . .

— Այնպէս է, պատասխանեց Պրն. Թորգոմ, առանց ըմբռնելու այս խօսքերուն թաքուն իմաստը:

— Հիմա գանք բուն խնդրին, ըսաւ Մէլքոնեանց ձանիկ, վարժապե՛տ, դուն այդ գործը չպիտի կրնաս յաջողցնել :

— Ո՞ր գործը, հարցուց ուսուցիչը:

— Սա թուղթ մը կը պտըտցնես կոր նէ, հանրագրութի՞ւն է, ինչ է:

— Այո՛, այսինքն թաղեցիներուն կողմէ բողոքագիր մըն է Վարչութեան ուղղուած...

— Գիտեմ, ճանըմ, գիտեմ ինչ ըլլալը... մինչեւ հիմա քանի՞ ստորագրութիւն ժողվեցիր:

— Դեռ նոր սկսանք...

— Տասը օրէ կը պտըտիս կոր վարժապետ, ինէ բան մի՛ ծածկեր, ես ամէն բան գիտեմ, քանի՞ հիմա ժողվեցիր :

— Բաւական եղաւ, կմկմաց Թորգոմ:

— Բան մըն ալ չեղաւ, գոչեց Մէլքոնեանց ձանիկ, միայն Համբիկը ստորագրած է:

— Ճի՛շդ է, խոստովանեցաւ ուսուցիչը:

— Տեսա՞ր որ ամէն բանէ տեղեկութիւն ունիմ:

— Աշխատիս ալ նէ, անօգուտ, վճռեց միւսը, աղէկա քու գործդ չէ՛... դուն դպրոցին մէջ աղուոր դաս կուտաս: Ասկէ զատ, մարդ երբեք ի նպաստ ստորագրութիւն չկրնար հաւաքել, եւ հաւաքելու ալ չէ, որը վեր կը քաշէ, որը վար . . . :

— Ձեր դիտողութիւնը իրաւացի է:

— Արդէն սկսած են եռեւէք խօսքեր ըսել:

— Ինչ խօսք, գոչեց ուսուցիչը վրդովուած:

— Ճանըմ, ամէնուն բերանը կրնա՞ս գոցել, կ'ըսեն...

— Բայց ինծի դէմ ինչ կրնան ըսել... ամէնքն ալ ինծի իրաւունք կուտան կոր, եւ Թաղական Խորհուրդը կը դատապարտեն կոր:

— Այդ խօսքերուն շատ ականջ մի կախեր, անոնք երեսանց անանկ կ՚ըսեն, ետեւէդ ալ տարբեր լեզու կը գործածեն... հիմա գիտցած եղիր որ թշնամիներ ունիս Թաղին մէջ. ամէն մարդ բարեկամ մի կարծեր:

— Գիտեմ որ քանի մը հակառակորդներ ունիմ:

— Ինչ որ է, խնդիրը այդ չէ, հիմա քեզի բան մը պիտի ըսեմ, ուշադրութիւն ըրէ:

— Խօսեցէ՛ք:

— Կ՚ուզե՞ս որ այս հանրագրութեան տակ գոնէ 80-100 ստորագրութիւն ըլլայ:

— Ճիշդ, այդչափը բաւական է,

— Լաւ ուրեմն. ատիկա ես միայն կրնամ ընել...

— Դո՞ւն, գոչեց Թորգոմ, այդ ծառայութիւնը կ՚ուզես մատուցանել ինծի:

— Ինչո՞ւ չէ, ըսի քեզի որ քեզ կը սիրեմ... սակէ զատ ընելիքս ծառայութիւն չէ, այլ գործ մը:

— Ի՞նչ գործ, հարցուց ուսուցիչը զարմացած:

— Քեզի 100 ստորագրութիւն պէտք է, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, քիչ մը պակաս, քիչ մը աւելի նշանակութիւն չունի:

— Ես քեզի պիտի բերեմ այդ ստորագրութիւնները:

— Շնորհակա՜լ եմ...

— Շնորհակալութեան բան մը չկայ, գործ մըն է կ՚ընենք կոր... միայն թէ, բաց խօսիմ, ի՞նչ պիտի տաս ինծի այդ 100 ստորագրութիւններու փոխարէն:

— Այսինքն իբրեւ փոխարինութեան դրա՞մ կը պահանջէք, կմկմաց ուսուցիչը:

— Բնականաբար, պատասխանեց Մէռօնաքզ ճանիկ, ես բանս գործս պիտի ձգեմ օրերով այս հանրագրութեան ետեւէն պիտի իյնամ... ատիկա կէս ժամէն ընելիք բան մը չէ... սրճարանէ սրճարան, տունէ տուն պտըտելու, մարդ տեսնելու, բերան յոգնեցնելու, համոզելու, մէկուն անուշ, մէկուն կծու խօսելու է... վերջապէս ծանր գործ մըն է....:

— Իրաւունք ունիս, բայց դժբախտաբար ես դրամ չունիմ:

— Այդ տարբեր բան, այն ատեն խօսքը գոցենք, իբր թէ իրարու բան մը չըսինք, եւ Ճանիկ ոտքի ելլելու շարժում մը ըրաւ: Ասիկա ուսուցիչին գործին չեկաւ: Հազիւ իրեն պէտք եղած մարդը գտած էր, եւ ահա, անիկայ խոյս տալու կը պատրաստուէր:

— Նստէ՛, եղբա՛յր ըսաւ, քիչ մըն ալ խօսինք:

— Աւելորդ խօսքերէն օգուտ մը չկայ, պատասխանեց միւսը, ժամավաճառութիւն է...

— Թերեւս համաձայնութեան մը կրնանք գալ:

— Առանց դրամի համաձայնութիւն կարելի չէ, այս գործը խաթեր համար ըլլալիք բան չէ... խաթեր համար եթէ կ'ուզես իմ ստորագրութիւնս դնեմ հանրագրութեան ներքեւ:

— Ըսէ՛ տեսնենք, ի՞նչ կը պահանջես կոր...

— Անիկա գործին տեւողութենէն կախում ունի:

— Ինչպէս, հարցուց ուսուցիչը:

Բացէ ի բաց խօսի՞մ, օրական երեք մէճիտիյէ կ'առնեմ, եթէ 6 օրէն լմննայ 360 դրուշ կու տաս: Եթէ տասը օրէն լմննայ, 600 դրուշ:

— Շատ չէ՞, Ճանիկ աղա:

— Իմ օրականս այս է, ասկէ պակաս գնով չեմ կըրնար աշխատիլ... աս ալ քեզի համար: Եթէ ուրիշ մէկը ըլլար, կրկինը կը պահանջէի:

— Բայց ես այդչափ դրամ չունիմ քախ·

— Այն ատեն պարապ տեղը կը խօսինք կոր:

— Թերեւս կարենամ տեղէ մը ճարել:

— Այդ քու գիտնալիք բանդ է:

— Դրամը ստորագրութիւնները հաւաքելէդ ետքը պիտի վճարեմ անշուշտ:

— Իրբեւ կանխավճար 300 դրուշ պիտի տաս·

Ուսուցիչը պահ մը մտածեց: Իրաւ, իր քովը կար քանի մը հարիւր դրուշ, բայց նեղ է այդ գումարը ձանիկի ձեռքը տալ, ինք բոլորովին բացը պիտի մնար:

— Պօղոս էֆէնտիին պէտք է գիտնալ, մտածեց, հարկաւ կը վճարէ. մանաւանդ որ ուզած գումարը բան մը չէ . . . :

— Ենայ, բարձր ձայնով ըսաւ.

— Վաղը քեզի վերջնական պատասխան մը կուտամ:

— Թող վաղը ըլլայ, պատասխանեց ձանիկ: Օր մը առաջ, օր մը ետքը, կարեւորութիւն չունի:

— Վաղը կը յուսամ պէտք եղած գումարը վճարել, այսինքն 300 դրուշը:

— 600 շեշտեց, միւսը.

— Մնացածը յետոյ պիտի վճարենք. գիտել տուաւ Թորգոմ:

— Այո՛, բայց բոլորը պատրաստ գտնուելու է... անկէ զատ բացառիկ ծախքերու համար ալ օրական մէճիտիէ մը պիտի տաս:

— Ի՞նչ բացառիկ ծախք, գոչեց ուսուցիչը:

— Եղբա՛յր, ստորագրութիւն հաւաքելը դիւրին բան կը կարծես կոր, անա, դուն քանի օր է կ'աշխատիս կոր. հազիւ մէկ ստորագրութիւն մը կրցար գտնել տալ, ան ալ ո՞վ է պալըքճի Համբիկ. չըլլար նէ՛ աւելի աղէկ: Պէտք է հոս ու հոն երթալ, արհեստաւորները պտտիլ, խօսիլ, համոզել, մէկուն սուրճ մը հրամցնել, միւսին նարկիլէ մը խմցնել, ուրիշներուն օղի բերել տալ, ձեռքիդ մէկը միշտ գրպանդ պէտք է ըլլայ, ես օրական մէճիտիէ մը բաւ թէեւ, բայց այդ ալ քիչ է... ինչ որ է, վստահ եմ որ ես գրպանէս վրայ պիտի տամ, բայց կարեւորութիւն չունի, բաւ է որ աս գործը յաջողցնենք, քեզ պաշտօնիդ մէջ հաստատենք, թաղականներուն քիթը ճզմենք...: Միայն թէ կրկին կ'ըսեմ, իբրեւ բացառիկ ծախք օրական մէճիտիէ մը կ'առնեմ, գործիդ կուգայ նէ... ես քանի գործ չեմ տեսնար:

— Այդ բացառիկ ծա՞խքերն ալ կանխիկ պիտի վճարուի, հարցուց ուսուցիչը:

— Կարճ խօսք մը ըսե՛մ, պատասխանեց Մեւծարգ ճա-նիկ, կանխիկ 400 դրուշ կու տաս, գործի կը սկսինք:

— Լա՛ւ, վաղը իրիկուն ես կու գամ քեզ կը տեսնեմ.

Բայց առանց դրամի մի՛ գար, որովհետեւ օգուտ չունի :

— Դրամը պիտի բերեմ, միայն դուն ալ խոստացիր որ գործը պիտի յաջողցնես:

— Ինծի ճանիկ կ'ըսեն, երբոր գործ մը վրաս առնեմ, կը կատարեմ, ասկէ զատ ձեռքէս չեկած բանին մէջ չեմ մտներ:

— Գիտեմ որ այս տեսակ գործերու համար շատ ճար-պիկ ես, պատասխանեց ուսուցիչը, միայն թէ...

Բայց խօսքը չուզեց շարունակել, վախնալով որ կը վի-րաւորէ դիմացինը:

— Միայն թէ ի՞նչ, հարցուց միւսը:

— Ոչի՛նչ...

— Չէ՛, լեզուիդ տակ բան մը կայ, ըսէ՛ տեսնենք... ես կուզեմ որ անկեղծօրէն խօսինք իրարու հետ:

— Ըսել կ'ուզէի որ թերեւս հակառակորդ կողմէն խնդիրը կ'իմացուի, եւ քեզի առաջարկութիւններ կ'ըլ-լան . . .:

— Այսինքն զիս կը կաշառե՞ն, ըսել կ'ուզես, գոչեց ճա-նիկ, բարկացած ձայնով մը.

— Ո՛չ թէ կաշառակել, բայց թերեւս քեզ կը համոզեն որ վազ անցնիս այդ գործէն...

— Եւ ի փոխարէն դրամ կու տան, այնպէս չէ՞:

— Ո՛չ թէ դրամ կու տան, այլ ո եւ է կերպով կը ջանան քեզ գոհացնել...

— Ինծի նայէ, միւսիւ Թորգոմ, կ'երեւայ որ դուն տա-կաւին իմին ինչ մարդ ըլլալս չես գիտեր կոր, ես թէեւ հա-րուստ չեմ, բայց սիրտ ունիմ, պատիւ ունիմ, անանկ փա-րայի համար իմ արժանապատուութիւնս չեմ զոհեր.

— Կը ներես, ես այդ ըսել չուզեցի:

— Ես շա՛տ աղէկ կը հասկընամ, ինչ որ ըսել ուզե-

ցիր, բայց երբոր գործի սկսիր, այն ատեն պիտի տեսնաս ու հասկնաս իմին ինչ մարդ ըլլալս:

Ուսուցիչը զղջացած էր անխոհեմ խօսք մը բերնէն փախցուցած ըլլալուն, եւ ջանաց իր գործած սխալանքը դարմանելու, եւ ճանրիկի սիրտը առնելէ ետքը զայն ճամբու դրաւ:

— Այս մարդը եթէ ուզէ, շատ աղէկ կրնայ յաջողցընել, կը մտածէր, ամէն տեղ կ'երթայ, ամէն մարդ կը ճանչնայ, եւ լեզուն ալ բերնին մէջ կը դառնայ...

Հետեւեալ առաւօտ ուղղուեցաւ Գօզօս էֆ.ի գրասենեակը, խնդիրը բացատրելու եւ հարկ եղած դրամը առնելու համար:

— Այս հանրագրութիւնը առնուազն 10ը ոսկիի պիտի նստի, կը մտածէր, բայց առ այժմ հինգ ոսկի կուզեմ Գօզօս էֆ.էն եւ յետոյ երբ ստորագրութիւնները հաւաքուին, վստահ եմ որ մնացած հինգ ոսկին ալ գոհունակութեամբ կը վճարէ:

Վաճառականը նոյն առտուն լաւ տրամադրութեան մէջ էր եւ շատ սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրաւ Պրն. Թորգոմին:

— Վստահ եմ որ, գոյնզ. հանրագրութիւնը բերիր, ամբողջ Թաղեցիներուն ստորագրութեամբը ծածկուած:

— Ո՛չ, տակաւին կրկնեց ուսուցիչը:

— Ինչո՞ւն...

— Կ'աշխատինք կոր, Գօզօս էֆէնտի, միայն թէ ժամանակի կարօտ է:

— Հանրագրութիւնը քո՞վդ է, տուր տեսնեմ, քանի՞ ստորագրութիւն հաւաքած ես մինչեւ այսօր:

— Հանրագրութիւնը քովս չէ... ուրիշի քովն է, պատասխանեց ուսուցիչը, Թաղեցիի մը տուի, որպէս զի ստորագրութիւն հաւաքէ:

— Բայց մինչեւ հիմա քանի՞ հատ ստորագրութիւններու թիւը:

— Ճիշդը չեմ համրած, բայց բաւական կայ... կար-

ծեմ երեւունը անցած է, կմկմաց Պրն. Թորգոմ, ներքնապէս ամօթ զգալով իր խօսած ստէն:

— Երեւա՞ն, բայց Պօղոս էֆէնտի, ինչ որ է բաւական բան է…

— Բայց հիմա վստահ եմ որ շատ աւելի պիտի կրնանք հաւաքել, քանի մը հոգի յանձն առին աշխատելու։

— Կեցցէ՛ս, ահա այսպէս գործը կը յաջողի. արդէն առջի օրէն ուրիշներու ձեռքով ընելու էիր:

— Այնպէս է, միայն թէ ուրիշներու ձեռքով ընել տալն ալ իր անպատեհութիւնը ունի։

— Ի՞նչ անպատեհութիւն…

— Վերջապէս, ուրիշները երբոր աշխատին, փոխարինութիւն մը կը սպասեն…: Օրինակի համար, հիմա մէկը գտած եմ, որ բոլոր թաղը պիտի շրջի, խօսի, համոզէ, ամբողջ ժամանակը ատոր պիտի զոհէ, սակայն ատոր փոխարէն ալ բան մը կը պահանջէ կոր:

— Ի՞նչ բան, տեսնենք իր պահանջումը:

— Մեծ բան մը չէ, Պօղոս էֆ., միայն թէ դժբախտաբար ես ի վիճակի չեմ վճարելու… եթէ դրամ ունենայի ձեզի բնաւ խօսքն անգամ չէի ըներ:

— Գիտեմ այդպէս ըլլալը, ի՞նչ պիտի տալու ան բան . . .

— Առ այժմ հինգ ոսկի, կմկմաց ուսուցիչը:

— Առ՞ այժմ, գոչեց Պօղոս էֆէնտի, ինչ կը նշանակէ ատիկա . . .

— Այսինքն գործը լմնցնելէ ետքն ալ պզտիկ վճարում մը պիտի ընենք…

— Բայց այդ գումարը շատ չէ՞…

— Ես ալ նոյն դիտողութիւնը ըրի. բայց ինծի համոզեցաւ որ շատ չէ, որովհետեւ բացառիկ ծախքեր ալ կան ըլլալիք:

— Ի՞նչ բացառիկ ծախք։

Ուսուցիչը բացատրեց ինչ որ ըսած էր Ճանիկ:

— Անանկ է նա՛, համաձայնութիւն յայտնեց Պօղոս էֆ.,

միայն թէ նորէն շատ դրամ է 10 ոսկին, գործի մը համար որուն յաջողութեանը ապահով չենք:

— Այդ մասին բնաւ կասկած մի ունենանք, հանրագրութիւնը պիտի ստորագրուի, հաւատաց Պարոն Թորգոմ:

— Դուն կ'երաշխաւորե՞ս:

— Անշուշտ, սակէ զատ ձեր տալիք դրամը պարզ փոխառութիւն մը պիտի ըլլայ:

— Ինչպէ՞ս...

— Այդ գումարը ես ձեզի պիտի վերադարձնեմ, մաս առ մաս, երբոր պաշտօնս սկսիմ ձեր քով: Օրինակի համար ամսականիս քառորդը ատոր կը յատկացնենք:

— Ատիկա դիւրին է, միայն թէ գործը յաջողէր:

Եւ վաճառականը բովը դրուած դրամարկղը բացաւ եւ հինգ ոսկինոց պանքնօթ մը տուաւ ուսուցչին:

— Նայէ որ գործը հաստատ հիման վրայ դնես, խրատեց, ես քու տեղդ ըլլամ ամբողջ դրամը այդ մարդուն ձեռքը չեմ յանձներ... առ այժմ ոսկի մը կուտամ, թող 10-20 ստորագրութիւն հաւաքէ, անկէ ետքը դարձեալ ոսկի մը կ'առնէ:

— Կը ջանամ ձեր ըսածին պէս ընել, պատասխանեց ուսուցիչը:

— Քանի՞ օրէն կը խոստանայ կոր գործը լմնցը-նելու:

— Ըստ առաւելն տասը օրէն:

— Եթէ երկու շաբաթը անցնի՝ ալ բանի մը օգուտ չըներ:

— Ես գլխուն վրայ պիտի հսկեմ:

— Երթաս բարով ուրեմն:

Ուսուցիչը մեկնեցաւ գոհ եւ զուարթ: Չէր կարծեր որ այսքան դիւրաւ վաճառականը դրամները պիտի համրէր:

— Հիմա պիտի կրնամ բաց ճակատով երթալ ձանիկի հետ բանակցիլ, կը մտածէր:

Պանքնօթը մէճիտի փրածեց եւ շիտակ իր թաղը վերադարձաւ, կէսօրէն առաջ:

Ճանիկի հետ ժամադրութիւնը իրիկուան էր, հետեւաբար տակաւին շատ ժամանակ ունէր։

Դուրս ելաւ բարեկամի մը հանդիպելու յոյսով։

Եւ ահա՛ ընկեր Սուսերեանցը իր դէմը ելաւ։ Իրենց բաժանումէն ի վեր առաջին անգամն էր որ կը տեսնէր զայն։ Մինչեւ այն ատեն երկուքն ալ խուսափած էին իրարու հանդիպելէ։

— Բարե՛ւ Պրն. Թորգոմ, ըսաւ Սուսերեանց առաջին անգամ ինք մօտենալով ուսուցիչին։

— Աստծու բարին, պատասխանեց միւսը չոր շեշտով մը զոր ջանաց կարելի եղածին չափ թշնամական ընել։

— Ո՞ւր ես, չես երեւար, ըսաւ Սուսերեանց։

— Միշտ հոս եմ, միայն թէ այս միջոցին չափազանց զբաղուած եմ։

— Ոչինչ… մէկ քանի պաշտօններ առաջարկած են ինծի, անոնց մասին ընտրութիւն մը պիտի ընեմ, տակաւին չկրցայ որոշում մը տալ։

— Ուրեմն լաւ պատահեցանք իրարու, ըսաւ Սուսերեանց, ես ալ ճիշտ պաշտօն մը կ՚ուզէի առաջարկել ձեզի։

— Ինծի՞, պաշտօ՞ն, գոչեց Թորգոմ։

— Այո՛, ինչո՞ւ այդքան կը զարմանաս։

— Չեմ կրնար հասկնալ թէ ի՞նչ տեսակ պաշտօն կ՚առաջարկես։

— Վարժարանի մէջ պաշտօն…

— Ինծի պէտք չէ պաշտօնը, պատասխանեց վճիռ շեշտով մը։

— Պրն. Թորգոմ, իրաւունք չունիք այսպիսի առաջարկութեան մը այդ տեսակ պատասխան տալու, ըսաւ Սուսերեանց։

— Ես հիմա ուսուցչական ասպարէզը թողած եմ։

— Ինչո՞վ կը զբաղիս կոր ուրեմն…

— Առեւտրական ասպարէզը ընդգրկեցի։

— Կը շնորհաւորեմ, բայց միանգամայն կը դատապարտեմ։

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ գաղափարական ասպարէզ մը չէ:

— Այդ տեսակ խօսքերէն շատ խաբուեցանք, պատասխանեց Թորգոմ դառնացած շեշտով մը:

— Բայց եթէ իրաւցնէ հրաժարած ես ուսուցչական՝ ասպարէզէն՝ ուրեմն ինչո՞ւ կ'աշխատիս հին պաշտօնդ ձեռք ձգելու...

— Ե՞ս, գոչեց Թորգոմ զարմացած դէմքով մը:

— Այո՛, դո՛ւն, ըսաւ Սուսերեանց:

— Կը սխալիս, չարաչար կը սխալիս...

— Հապա հանրագրութի՞ւնը...

— Այդ տարբեր բան, ես ատոր մէջ բաժին չունիմ, Թաղեցի համակիրներ առանձին բան մը կ'ընեն կոր, բնական է որ չեմ կրնար արգիլել:

Սուսերեանց թերահաւատ դէմքով մը ժպտեցաւ: Յետոյ ըսաւ.

— Պարապ խօսքերը թողունք եւ լրջօրէն խօսինք... երկու շաբաթէն վարժարանը պիտի բացուի բոլորովին բարեփոխուած ծրագիրով մը: Դասարանները պիտի աւելնան եւ միեւնոյն ատեն ուսուցիչները: Թիւն ալ պիտի աւելնայ... ինչպէս նաեւ վարժարանին պիւտճէն, որ գրեթէ կրկնապատկուած է:

— Շատ լաւ, շատ ուրախ եմ:

— Ներկայ Թաղ. Խորհուրդը մեծ եռանդ ցոյց կուտայ դպրոցին համար եւ յանձն առած է ամէն զոհողութիւն ընելու:

— Կրնայ ըլլալ, բայց բոլոր ատոնք զիս չեն հետաքրքրեր:

— Ընդհակառակը պէտք է որ հետաքրքրուիս... միայն կառավարիչի մը պէտք ունինք, որ միանգամայն վարի դասարաններուն մէկ քանի դասեր ալ տայ... շաբաթը 12 ժամ միայն:

— Թեկնածուներ շատ ըլլալու են այդ պաշտօնին համար:

— Այս կառավարիչը պիտի ստանայ ամսական հօթը ոսկի, շարունակեց Սուսերեանց·

— Չափաւոր վարձատրութիւն մըն է:

— Այսինքն իբրեւ տեսուչ քու ստացած ամսականիդ չափ:

— Այո՛, այնպէս է, հաստատեց Թորգոմ:

— Եւ նուազ աշխատութեան փոխարէն: Ահա՛ այդ պաշտօնը կ'ուզենք քեզի յանձնել:

— Տեսուչէն իջնել կառավարիչի շնորհակալ եմ:

— Ամսականը նոյնն է:

— Խնդիրը դրամին վրայ չէ՛ այլ արժանապատուութեան:

— Արժանապատուութիւնը դեր չունի գործին մէջ:

— Թերեւս քեզի համար չունի, բայց ինծի համար ունի... ամէն նկարագիր մէկ չէ:

— Եթէ «կառավարիչ» բառն է որ քեզ կը խրտչեցնէ՝ կրնանք փոխել, օրինակի համար կ'ըսենք դեր-տնօրէն:

— Ինչ որ ալ ըլլայ, ինծի համար չէ:

— Կը մերժե՞ս ուրեմն առաջարկութիւնս:

— Բացարձակապէս:

— Ահա՛ տարօրինակ յամառութիւն մը:

— Կարծեմ ըսի ձեզի որ առեւտրական ասպարէզին մէջ գործ գտած եմ, գործ մը որ շա՛տ աւելի վարձատրուած է քան վարժարանի տնօրէնութեան պաշտօնը:

— Ըսիր այո՛, բայց ես շատ կարեւորութիւն չտուի, որովհետեւ ճշմարիտ չթուեցաւ:

— Սուտ խօսելու սովորութիւն չունիմ:

— Դուն ո՛չ, բայց ուրիշները կրնան սուտ խօսած ըլլալ:

— Չեմ հասկնար թէ ինչ ըսել կ'ուզես:

— Ըսել կ'ուզեմ որ քեզ խոստացած կ'ըլլան պաշտօն մը զոր տալու դիտաւորութիւն չունին:

— Պաշտօնիս գրեթէ սկսած եմ:

— Այն ատեն տարբեր բան... միայն թէ սա հանրագ-բութիւնը կայ որ կերպով մը կը հերքէ ըսածդ:

— Հանրագրութիւնը համակիրներուս գործն է... բայց ինչո՞ւ այսչափ կարեւորութիւն կուտաս այդ հանրագրութեան, հարցուց Թորգոմ հեգնօրէն մանաւանդ որ քեզի դէմ չէ, այլ առժամեայ Թաղ. Խորհուրդին դէմ:

— Կարեւորութիւն չեմ տար, միայն թէ վնասակար կը նկատեմ:

— Ձեր շահերո՞ւն...

— Իբրեւ մարդ՝ նիւթական շահը բնաւ նշանակութիւն չունի ինծի համար, ասիկա դուն ալ գիտես... Վնասակար կը նկատեմ այդ հանրագրութիւնը հասարակական տեսակէտով: Թաղը հանդարտութեան պէտք ունի զարգանալու համար...

— Քու համոզումդ կրնայ այդպէս ըլլալ:

— Ոչ թէ միայն իմ համոզումս է այդ, այլ բոլոր մեր ընկերներուն եւ բոլոր ողջամիտ թաղեցիներուն համոզումը:

— Թերեւս, ըսաւ ուսուցիչը ժպտելով:

— Եւ որովհետեւ վնասակար կը նկատենք այդ բանը, մեզի պարտականութիւն համարած ենք պայքարիլ անոր դէմ:

— Պայքարի՞լ, գոչեց Թորգոմ, ինչպէ՞ս կրնաք արգիլել թաղեցիները ստորագրելու հանրագրութիւն մը որուն համամիտ են:

— Երբեք արգիլելու դիտաւորութիւն չունինք, միայն թէ կրնանք մենք ալ մեր օրինաւոր զէնքերովը կռուիլ ձեզի դէմ... օրինակի համար դուն հանրագրութիւն մը ստորագրել կուտաս Թաղ. Խորհուրդին դէմ...

— Ոչ թէ ես, այլ համակիր թաղեցիները, ճշդեց Թորգոմ:

— Թո՛ղ այդպէս ըլլայ... արդ, մենք ալ կրնանք ուրիշ հանրագրութիւն մը ստորագրել տալ ի նպաստ Թաղական Խորհուրդին... ահա՛ իմ ըսած պայքարս... դուն թերեւս յաջողիս 40-50 ստորագրութիւն հաւաքելու, մենք ալ պիտի ջանանք 4-500 ստորագրութիւն հաւաքելու... հետեւանքը քեզի կը թողում գուշակել:

Պրն. Թորգոմ ցնցուեցաւ: Այս պատահականութիւնը մտքէն անցած չէր: Մտածկոտ դէմք մը առաւ, ինչ որ չը վրիպեցաւ Սուսերեանցի աչքէն: Հարուածը իր նպատակին հասած էր, բայց պէտք էր նոր եւ աւելի զօրաւոր հարուած մը տալ:

— Երէկ իրիկուն, ըսաւ Սուսերեանց, արտասովոր ժողով մը գումարեցինք եւ այդ հանրագրութեան խնդրով զբաղեցանք: Բոլոր ընկերները համամիտ գտնուեցան ի նպաստ Թաղ. Խորհուրդի հանրագրութիւն մը պատրաստելու եւ ստորագրել տալու:

— Ազատ էք ընելու, պատասխանեց Թորգոմ:

— Նոյն իսկ հանրագրութիւնը խմբագրեցին, շարունակեց Սուսերեանց, եւ շա՜տ բուռն ոճով մը:

— Բո՞ւռն ոճ. որո՞ւ դէմ, հարցուց ուսուցիչը:

— Այն, վարկաբեկ խմբակին դէմ որ կարգ մը ստորին արարածներու շահամոլ նպատակներուն գործիք դառնալով կ'աշխատի թաղին մէջ երկպառակութիւն սերմանել: Միեւնոյն ժամանակ հանրագրութիւնը իր համակրանքը կը յայտնէ նոր Թաղ. Խորհուրդին, որ կարճ ժամանակի մը մէջ կրցած է օգտակար հանդիսանալ թաղին եւ վարժարանը իր անկեալ վիճակէն հանելով զայն տիպար հաստատութեան մը վերածել:

— Անկեալ վիճա՞կ, գոչեց Թորգոմ այլայլած:

— Հանրագրութիւնը մեր ընկերները խմբագրեցին, շարունակեց Սուսերեանց, այո՛, անկեալ վիճակ, շատ լաւ կը յիշեմ այդ բառերը, եւ քիչ մը չափազանցուած գտայ այդ բացատրութիւնը. բայց ի՞նչ ընեմ, մեծամասնութիւնը պնդեց որ այդպէս գրուի... գիտես որ մեր մէջ որոշումները մեծամասնութեամբ կը տրուին:

— Ինծի համար ուղղակի անհարկութիւն մը կա՛յ, հարցուց Թորգոմ, որուն մտահոգութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար:

— Դժբախտաբար, պատասխանեց Սուսերեանց:

— Բայց ի՞նչ իրաւունք ունին անհատականութեան դպչելու:

— Ճիշդ ես ալ նոյն դիտողութիւնը ըրի: Բայց մեծամասնութիւնը դիտել տուաւ որ ձեր հանրագրութեան մէջ ալ անհատականութեան գացած էիր:

— Ո՞վ ըսաւ...

— Ինծի դէմ բաներ մը գրուած է եղեր, մեր ընկերներէն մէկը կարդացեր է հանրագրութիւնը:

— Երբեք, ձեր ընկերներէն ոչ որ տեսած է հանրագրութիւնը, գոչեց Թորգոմ:

— Տեսեր եւ կարդացեր է, պնդեց Սուսերեանց:

— Անկարելի է...

— Ինչո՞ւ այդպէս կ'ըսես եւ մանաւանդ ինչէ՞ն գիտես որ անկարելի է:

— Որովհետեւ ես երբեք հանրագրութիւնը ցոյց չեմ տուած ձեր ակումբին:

— Թերեւս ուրիշներ ցոյց տուին:

— Ուրիշնե՞ր... ինչպէս կարելի է: Հանրագրութիւնը իմ քովս է:

— Իրա՞ւ կ'ըսես:

— Անշուշտ, պնդեց Պրն. Թորգոմ:

— Բայց քիչ մը առաջ ըսիր որ դուն այդ գործով չես զբաղիր եւ թէ հանրագրութիւնը Թաղեցի համակիրներն են որ ստորագրել կուտան:

— Այսինքն, կմկմաց ուսուցիչը անոնք խորհուրդ տուին որ անանկ բան մը ընենք եւ խոստացան որ պիտի աշխատին ամբողջ Թաղեցիներուն ստորագրել տալու համար:

— Ինչ որ է, խնդիրը այն է որ դուն կամ ուրիշներ հանրագրութիւնը կարդացեր էք մէկ քանի մարդոց, անոնք ալ մէջը գրուածները պատմեր են ուրիշներուն:

— Ատիկայ կրնայ ըլլալ:

— Ինծի դէմ մասնաւորապէս ծանր բաներ կան եղեր, շեշտեց Սուսերեանց:

— Ոչ այնքան ծանր:

— Այո՛, այո՛, նախատական խօսքեր... մեր ընկերները լսեր եւ շատ բարկացեր են, ասիկա ուղղակի ակումբին դէմ թշնամանք կը նկատեն կոր:

— Ակումբի խնդիր չի կայ բնաւ:

— Երբոր անոր նախագահը կը նախատուի բնականա-բար Ակումբն ալ նախատուած կ'ըլլայ: Չերկարեմ ասիկա խնդիր բերին երէկի ժողովին մէջ եւ անոր ազդեցութեան տակ խմբագրեցին հանրագրութիւնը ի փոխարէն քեզի հա-մար շատ աննպաստ ակնարկութիւններ ընելով:

— Հանրագրութիւնը սկսա՞ծ են ստորագրել տալ, հար-ցուց ուսուցիչը որ չափազանց զգածուած էր Սուսերեանցի այս յայտնութիւններէն:

— Երէկ գիշեր անդամներէն ստորագրութիւն հաւա-քեցին 30-35ի չափ: Այսօր ալ պիտի շարունակեն: Մարզար էֆէնտին խոստացած է իր տառածին 100 ստորագրու-թիւն հաւաքելու:

Պրն. Թորգոմի մտածմունքը աւելցաւ. Եթէ Սուսեր-եանց ճշմարիտ կը խօսէր, կացութիւնը արդարեւ ծանրա-կշիռ էր իրեն համար: Մինչեւ իսկ դեռ մէկ ստորագրու-թիւն կրցած էր հաւաքել. իր հակառակորդները 35 հատ հաւաքած էին: Ուսուցիչը կը զգար որ եթէ նմանօ-րինակ մրցում մը ընէին, ինքն էր որ պիտի պար-տուէր:

— Այդ ակումբին հետ գլուխ ելլելը շատ դժուար է մտածեց:

— Բայց ջանաց իր վրդովումը ծածկելու:

— Յաջողութիւն կը մաղթեմ, ըսաւ. բայց բողոքելու իրաւունքս կը վերապահեմ:

— Ի՞նչ բողոք, հարցուց Սուսերեանց:

— Եթէ հանրագրութեան մէջ պատիւս դպչելիք բան մը կայ՝ գիտցած եղիր որ դատարանի կը դիմեմ:

— Ես շատ աշխատեցայ որ մեղմ գրեն, բայց ընկեր-ներ մտիկ չըրին, ըսաւ Սուսերեանց, թէեւ ի վերջոյ քանի մը փոփոխութիւններ յաջողեցայ մտցնել մէջը: Բայց կրնանք, եթէ ուզես, այս խնդիրը անուշութեամբ կարգադրել:

— Ինչպէ՞ս, հարցուց Պրն. Թորգոմ:

— Նախ քեզի առաջարկուած պաշտօնը կ'ընդունիս եւ յետոյ այդ հանրագրութիւնը կը պատռես, այն ատեն ես

ու կը համոզեմ մեր ընկերները որ իրենց հանրագրութիւնը պատռեն եւ խնդիրը մէջտեղէն վերնայ:

— Ես արդէն չէի ուզեր այս տեսակ խնդիրներ յարուցանել, բայց դուք տեղի տուիք, այսինքն Թաղական Խորհուրդը:

— Թաղական Խորհուրդը իր իրաւունքին մէջն էր... Իր փափաքն էր պարզապէս Թաղին վարժարանը բարեկարգել։ Հիմա դուն ինծի ըսէ՛ որ առաջարկութիւնս կ՚ընդունի՞ս:

— Պէտք է խորհիմ այդ մասին, կամ մանաւանդ բարեկամներուս կարծիքը առնեմ, պատասխանեց Թորգոմ խուսափողական ձեւով մը:

— Լաւ, քանի որ ինքզինքիդ տէրը չես եւ ուրիշներուն խորհուրդով առիպուած ես շարժելու, ըսաւ Մուսեղեանց հեգնօրէն, քեզի երկու օր պայմանաժամ կու տամ:

Այս խօսքերը քիչ մը վշտացուցին ուսուցիչը, բայց ջանաց յայտնի չընել:

— Կը խորհինք այդ մասին, ըսաւ եւ հեռացաւ իր նախկին ընկերոջ քովէն:

Այս հանդիպումը եւ իրեն եղած անակնկալ առաջարկը խռովեցին Թորգոմի միտքը:

— Արդեօք առաջարկուած պաշտօնը ընդունիմ եւ վե՞րջ տամ պայքարին մտածեց:

Իրեն այնպէս կը թուէր թէ իր ներկայութիւնը վարժարանին մէջ անհրաժեշտ դարձած էր եւ այս բանը կը գգուէր իր ինքնասիրութիւնը:

— Կ՚երեւայ որ հասկցեր են թէ առանց ինծի կարելի չէ դպրոցը վարել...

Մինչեւ իրիկուն Թորգոմ այս անոյշ երազովը օրօրուեցաւ:

Յանկարծ միտքը եկաւ Ճանիկի հետ ըրած ժամադրութիւնը:

Ճանիկ արդարեւ անհամբեր իրեն կը սպասէր եւ երբ ուսուցիչը տեսաւ ուրախութեամբ գոչեց.

— Վերջապէս եկար... ո՞ւր մնացիր մինչեւ հիմա:

— Կարծեմ շատ ուշ չմնացի:

— Ոչ՛, բայց ես վախցայ որ չես գար: Ի՞նչ ըրիր տեսնենք, դրամ ճարեցի՞ր:

— Դրամը դիւրին է պատասխանեց Թորգոմ հպարտ ձեւով մը, դրամ կայ... միայն թէ...

— Եթէ դրամ կայ, ա՛լ ինչ կը մնայ անդին: Գործդ տնօրինուած է արդէն:

— Շիտակը ես կը կասկածիմ կոր քիչ մը:

— Կասկածի՜լ, գոչեց Ճանիկ, երբ ես եմ գործը վրաս առնողը... իբրաւ որ տարօրինակ մարդ ես եղեր:

Ուսուցիչը միշտ վարանոտ ընթացք մը ունէր: Ի՞նչ պէտք կար հանրագրութեան՝ եթէ Սուսերեանցի առաջարկը պիտի ընդունէր ու վարժարանին մէջ պաշտօնի կոչուէր: Միայն թէ իրաւունք ունէ՞ր այդպիսի պաշտօն մը ընդունելու, երբ յանձնառութիւններ առած էր հանդէպ Պօղոս էֆ.-ի եւ նոյն իսկ դրամ ալ ընդունած էր անկէ: Անշուշտ դրամը կրնար իսկոյն վերադարձնել, բայց դասալքութիւն մը չպի՞տի ըլլար ասիկա ու զինքը չպիտի վարկաբեկէր վաճառականին աչքին: Բոլոր այս մտածումները իր միտքը կը չարչարէին այս վայրկեանին: Ճանիկ նշմարեց որ իր խօսակիցը հոգեկան տագնապի մը մատնուած է եւ բսաւ.

— Մտմտուք մը ունիս կարծեմ, շատ մտածկոտ ու շուարած կ'երեւաս կոր:

— Այո՛, խոստովանեցաւ Թորգոմ:

— Դրամ չկրցա՞ր ճարել:

— Ընդհակառակը դրամի խնդիրը կարգադրուած է... դրամը հոս պատրաստ է:

Եւ ուսուցիչը ձեռքը գրպանին զարկաւ ուրկէ մէճիտիէներու քաղցր ձայն մը լսուեցաւ: Ճանիկի դէմքը ճառագայթեց:

— Ուրեմն վարանումդ ի՞նչ է, գոչեց:

— Կը մտածեմ որ թերեւս անօգուտ ըլլայ այդ հանրագրութիւնը, պատասխանեց Թորգոմ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ միւսները տեղի տալու տրամադիր են:

— Ի՞նչ կերպով:

— Կ՚երեւայ որ համոզում գոյացուցեր են թէ՝ առանց ինծի կարելի չէ վարժարանը վարել:

— Ուրկէ՞ իմացար:

— Նոյն ինքն Ռուսերեանցը ըսաւ:

— Պարզապէս քու քթիդ խնդացեր է:

— Չէ՛, եղբայր, լրջօրէն խօսեցաւ եւ ինծի պաշտօն տալ ուզեց վարժարանին մէջ:

— Եւ դուն ալ այդ նուաստութիւնը յանձն առի՞ր:

— Տակաւին վերջնական որոշում չտուի... բայց ինչո՞ւ նուաստութիւն ըլլայ ուսուցիչի մը համար պաշտօն ընդունիլ վարժարանի մը մէջ:

— Անկէ աւելի ստորնութիւն կարելի չէ երեւակայել, շարունակեց Ճանիկ:

— Բայց պատճառը բացատրէ տեսնեմ:

— Քեզի խայտառակաբար գործէն դուրս նետող ու տեղդ անցնող մարդուն հրամանին տակ պաշտօնավարե՞լ... անկէ աւելի ի՞նչ ստորնութիւն կրնայ ըլլալ: Մարդ անօթի կը մեռնայ այսանկ բան յանձն չառներ: Հաւատա՛ որ Գրն. Թորգոմ, եթէ սանկ բան մը ընես, պատիւդ բարայի մը կ՚ըլլայ թաղին մէջ եւ բոլոր համակիրներդ քեզի դէմ կը դառնան: Ամէնէն առաջ ես բարեւս կը կտրեմ...

— Իրա՞ւ կ՚ըսես:

— Բնականաբար, գոչեց Ճանիկ, պատուոյ զգացում չունի՞ս բնաւ:

— Բայց ես այդ առաջարկութիւնը ինծի համար պատուաբեր կը նկատեմ... քու ըսածդ ճիշդ կ՚ըլլար, եթէ դիմումը ես կատարէի, բայց քանի որ անոնց կողմէ կուգայ կոր, կարծեմ ինծի համար անպատուաբեր չէ...

— Պարա՛պ խօսք, էֆէնտիմ, գոչեց Ճանիկ, անկէ զատ վստահ եղիր որ ատիկա պարզապէս խաղ մըն է:

— Ի՞նչ խաղ:

— Այս տեսակ խոստումներով, կամ առաջարկութիւններով Սուսերեանց կ'ուզէ քեզ խաբել, եւ հանրագրութեան առաջքը առնել:

— Կը կարծե՞ս...

— Այդ մասին ապահով եմ: Քեզի պէս միամիտը գտեր է, ուզածին պէս կը խաղցնէ կոր...: Անկէ զատ, քեզի ուրիշ բան մը ըսե՞մ...

— Ըսէ՛ տեսնենք...

— Նոյն իսկ եթէ տրամադրութիւն ունիս վարժարանին մէջ պաշտօն ընդունելու, դարձեալ դուն հանրագրութիւնը ստորագրելու ես... անիկա միշտ ձեռքդ զէնք մըն է: Տե՛ս, հանրագրութեան խօսքը միայն բաւական եղաւ որ ատանկ առաջարկ մը ընեն, երբոր հանրագրութիւնը ստորագրուի այն ատեն աւելի իրար պիտի անցնին եւ լաւագոյն պայմաններով պիտի ստիպուին քեզի պաշտօնի կոչել եւ այն ատեն պատիւով պիտի մտնես վարժարանէն ներս եւ ո՛չ որ իրաւունք պիտի ունենայ դիտողութիւն մը ընելու կամ քեզ դատապարտելու:

Ճանիկի այս խօսքերը վերջապէս վճռական ազդեցութիւն մը գործեցին Թորգոմի վրայ եւ անոր վարանումները ցրուեցին:

— Իրաւունք ունիս, գոչեց, հանրագրութիւնը պէտք է որ ստորագրուի:

— Եւ նոյն իսկ, այս իրիկունէ գործի սկսելու է:

— Ատիկա դուն վրադ պիտի առնես:

— Անշո՛ւշտ, հոգ մի ընեք. հիմա անմիջապէս կը սկսիմ, միայն թէ դրամական խնդիրը կարգադրենք:

— Առ հաշիւ 200 դրուշ պիտի վճարեմ անմիջապէս, ըսաւ Թորգոմ:

— Քիչ է, սիրելիս:

— Կարծեմ թէ՝ մեր պայմանը այսպէս էր, պատասխանեց Թորգոմ:

— Այո՛, բայց քանի որչափ աւելի դրամ գտնուի, գործը այնչափ արագ կը լմննայ:

— Երբ որ այս 200 դրուշը ծախսես, եւ արդիւնքը ցոյց տաս, անմիջապէս դարձեալ նոր վճարում մը կ'ընեմ:

Ճանիկ աւելի չի պնդեց. ուրախութեամբ մէճիտիէները գրպանեց, եւ ըսաւ.

— Գործը եղածէն սեպէ՛: Ո՞ւր է հանրագրութիւնը:

— Տունն է, պատասխանեց ուսուցիչը:

— Ուրեմն երթանք առնենք:

Միասին ճամբայ ելան: Ճանիկ այնքան փառահօրէն կը խօսէր իր յաջողութեան մասին որ ուսուցիչին տարակոյսները բոլորովին փարատեցան:

— Աղէկ ըրինք այս մարդը ձեռք ձգեցինք, մտածեց, թաղին մէջ այս գործին յարմար միակ անձն էր:

Հանրագրութիւնը Ճանիկին յանձնելով, հարցուց,

— Ե՞րբ տեղեկութիւն մը կրնամ առնել:

— Ի՞նչ տեղեկութիւն...

— Հանրագրութեան մասին:

— Ես երկու օրէն կուգամ քեզ կը տեսնեմ...: անհոգ եղիր: Գործը կատարուած համարէ...

— Երկու օրէն անպատճառ կը սպասեմ:

Եւ երկու բարեկամները իրարմէ բաժնուեցան:

Պրն. Թորգոմ այդ երկու օրերը անձկութեան մէջ անցուց: Մէկ կողմէ անհամբեր կը սպասէր Թաղ. Խորհուրդի կողմէ իրեն ըլլալիք պաշտօնական դիմումին, որպէս զի բարեհաճի վարժարանին մէջ պաշտօն ընդունելու, միւս կողմէ Ճանիկի գործունէութեան արդիւնքին:

Միտքը դրած էր շատ դիւրաւ տեղի չտալու եւ խիստ պայմաններով կրկին վարժարան մտնելու:

Յաջորդ օրը մինչեւ իրիկուն տունը մնաց, յուսալով որ Սուսերեանց պիտի գար իր առաջարկը կրկնելու:

— Լաւագոյն է որ, դուրսը իրարու չհանդիպինք, եւ ես զինքը փնտռելու կերպարանք չառնեմ, կը մտածէր. եթէ անպատճառ ինծի պէտք ունին, կրնան տունս գալ ու զիս գտնել:

Եւ սակայն ո՛չ ոք երեւցաւ:

Իրիկունը ուշ ատեն, ա՛լ համբերութիւնը սպառած, Պ. Թորգոմ դուրս ելաւ եւ ուղղուեցաւ այն սրճարանը, ուր ընդհանրապէս կը հաւաքուէին Թաղեցիները:

Ներս մտնելով նշմարեց Մանուկ աղան եւ անոր մօտեցաւ:

— Նայի՛նք, Թաղ. Խորհուրդին մէջ ի՞նչ որոշում տըրուեր է իմ մասին, ըսաւ ինքնիրեն:

Մանուկ աղա, ինչպէս միշտ, սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրաւ ուսուցիչին. որպիսութիւնը հարցուց եւ մէկ քանի խօսքերէ ետքը ըսաւ.

— Պաշտօն մը գտա՞ր, Պրն. Թորգոմ.

— Շիտակը, շատ ետեւէ ինկած չունիմ, պատասխանեց միւսը, քանի մը գործեր կան, մէկ քանի առաջարկներ եղած են, բայց դեռ վերջնական որոշում մը չեմ տուած:

— Շա՛տ լաւ, ուրախ եմ ուրեմն:

— Ինծի պէս, փորձառու ուսուցիչ մը պարապ չի մնար, աւելէ զատ ուսուցչական ասպարէզէն դուրս ալ գործեր ներկայացան:

— Վա՛յ... աւելի աղէ՛կ, ի՞նչ տեսակ գործեր:

— Առեւտրական ասպարէզին մէջ... շնորհքով գործեր:

— Կեցցե՛ս տեսա՞ր մի աղէկ գործը, բնա՛ւ մի կենար, ու ձեռքէ մի փախցներ ատանկ գործ մը, գոչեց Մանուկ աղա, վա՛զ անցիր սա վարժապետութենէն... հրապարակի մարդ եղիր:

— Բայց իմ կոչումս ուսուցչութիւնն է...

— Կոչում մոչում պարապ խօսքեր են, դուն դրամ վաստկելու նայէ. վարժապետութեան մէջ ապագայ չի կայ, տե՛ս, աչքերնուս առջեւն են վարժապետները... ամէնէն աղէկը վերջ ի վերջոյ կամ անօթի կը մնայ եւ կամ հիւանդանոցին մէջ կեանքը կը վերջացնէ:

Պրն. Թորգոմ գոհ չի մնաց Մանուկ աղային այս տեսութենէն: Ինք կը յուսար որ Թաղականը պիտի ջանար զինքը համոզելու, որպէս զի ուսուցիչ մնայ, եւ պիտի աղաչէր որ վարժարանին մէջ պաշտօն ընդունի:

— Տեսնեմ, ըսաւ, դեռ մտածելու ատեն ունիմ, ես ուսուցչութիւնը կը սիրեմ. եւ նիւթականէն աւելի բարոյական վարձատրութիւն եւ գոհունակութիւն կը փըն-

տըռնեմ… Ես պատրաստ եմ կրկին ուսուցչութեամբ ապրելու, բայց պայմանաւ…

Մանուկ աղա չհարցուց թէ ինչ էր այդ պայմանը, սակայն ուսուցիչը շարունակեց.

— Նախ պէտք է որ կատարեալ գոհացում տրուի ինծի, յետոյ ամսականի յաւելում ըլլայ եւ կանոնաւոր պայմանագրութիւն մը կնքուի առնուազն հինգ տարուան համար, որպէս զի այս կամ այն թաղականին կամ հոգաբարձուին քմահաճոյքէն կախուած չըլլամ:

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց Մանուկ աղա. Պն. Թորգոմի խօսքը անպատասխանի չթողլու համար:

— Հարկաւ իրաւունք ունիմ, գոչեց ուսուցիչը ոյժ առնելով թաղականին այս հաւանութենէն, քանի որ անհրաժեշտ պէտք ունին ինծի, քանի որ իրենք ստիպուած են դիմում ընել եւ խնդրել որ պաշտօնս ընդունիմ, ուրեմն պէտք է որ իմ պայմաններս ընդունին… այնպէս չէ՞:

— Անանկ է միւսիւ Թորգոմ:

— Ալ հերիք որքան որ շահագործեցին իմ բարեկամութիւնս… նախ պէտք է որ արժանապատուութիւնս լիովին գոհացում գտնէ…

— Բայց խնդիրը ի՞նչ բանի վրայ է. հարցուց Մանուկ աղա միամտօրէն, ի՞նչ պաշտօն է ձեզի առաջարկուածը:

— Ի՞նչպէս, դուք լուր չունի՞ք, գոչեց Թորգոմ զարմացած:

— Չէ՛, քու մասին բան մը չեմ իմացած բնաւ:

— Թաղ. Խորհուրդի մէջ խնդիրը չէ՞ ծեծուած:

— Ի՞նչ խնդիր…

— Ճանըմ, ինձ կրկին ազգային վարժարանի մէջ պաշտօն տալու խնդիրը:

— Բնաւ առանձին խնդիր մը չէ եղած մեր մէջ… դուն ուրկէ՞ իմացար:

— Պրն. Սուսերեանցը ըսաւ:

— Պրն. Սուսերեանցը ըսաւ որ Թաղ. Խորհուրդը որոշած է քեզի պաշտօ՛ն տալ ազգային վարժարանին մէջ…

— Չէ՛, Թաղ. Խորհուրդի խօսք չըրաւ, խոստովանեցաւ ուսուցիչը, միայն թէ ըսաւ որ եթէ ուզեմ ինծի պաշտօն պիտի տրուի:

— Ինչո՞ւ լուր չունիմ, կ'երեւայ որ Սուսերեանց իմ կողմէ ատանկ բան մը ըսեր է:

— Առանց Թաղ. Խորհուրդի հաւանութեան ինչպէս կրնայ ինծի պաշտօն առաջարկել:

— Բնականաբար չկրնար առաջարկել եւ ճիշդ ասոր համար է որ պարապ խօսք է ըսածը, որովհետեւ քեզի մտերմաբար ըսեմ, որչափ ատեն որ Մարգար էֆ.ն Թաղ. Խորհուրդի ատենապետ մնայ՝ կարծեմ քեզի համար շատ յոյս չկայ մեր վարժարանին մէջ պաշտօն առնելու եւ ասոր համար խորհուրդ կուտամ քեզի որ առանց այդ տեսակ խօսքերու կարեւորութիւն տալու գլխիդ, ճարը նայիս եւ եթէ ուրիշ գործ մը գտած ես ձեռքէ չփախցնես... գիտես ա՛, ես քեզ կը սիրեմ, անոր համար այսպէս անկեղծօրէն կը խօսիմ:

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեց Թորգոմ բոլորովին յուսաբեկ եղած:

Թաղականին խօսքերը պաղ ջուր մը լեցուցած էին իր երազներուն վրայ։

— Ես ալ արդէն չպիտի ընդունէի վարժարանին մէջ պաշտօն, կմկմաց։ Տարբեր բան թէ բոլոր պայմանները ընդունուէին:

— Ինչ որ է, պատասխանեց Մանուկ աղա, խնդիրը այն է որ քեզի պաշտօն առաջարկող չի կայ առայժմ:

Պահ մը լռութիւն տիրեց երկու խօսակիցներուն միջեւ։ Պրն. Թորգոմ իր ընդունած այս նոր հարուածէն ընկճուած էր եւ խօսակցութիւնը շարունակելու շատ սիրտ չունէր:

Թաղականը կռահեց ուսուցիչին հոգեկան այս տխուր վիճակը եւ փորձեց մխիթարել:

— Մտածելու բան չի կայ, ըսաւ, Աստուած մէկ դուռը գոցէ նէ՝ ուրիշ դուռ մը կը բանայ... արդէն դուն ալ քիչ մը առաջ ըսիր որ բանի մը գործեր կան եւ թէ քեզ թողուած է ընտրութիւն մը ընել:

— Այնպէս է, պատասխանեց Թորգոմ:

— Իսկ եթէ այդ յոյսերդ ի դերեւ ելլեն, նորէն յուսահատելու բան չի կայ… Թերեւս միջոց մը գտնենք կարգադրութիւն մը ընելու:

— Ի՞նչ կարգադրութիւն, հետաքրքրուեցաւ ուսուցիչը:

— Այսինքն կ՚աշխատինք Մարգար էֆէնտիին սիրտը առնել . . .

— Ի՞նչպէս, իրմէ ներո՞ւմ խնդրելով արդեօք, գոչեց Թորգոմ:

— Ինչո՞ւ չէ:

— Երբէք առանց բան մը մի՛ սպասէք ինէ… կը նախընտրեմ անօթի մեռնիլ քան թէ յանձնառու ըլլալ այդպիսի ստորնութեան մը:

— Այդ ըրածդ պարզապէս յամառութիւն է: Եւ անոր փորձանքն է որ կը քաշես կոր հիմա:

— Կրնայ ըլլալ, պատասխանեց Թորգոմ:

Նոր ծանօթներ եկան եւ սեղանին շուրջը բազմեցան, որով խօսակցութիւնն ալ վերջ գտաւ:

Թորգոմ քիչ յետոյ մեկնեցաւ սրճարանէն եւ ուղղուեցաւ տունը, չուզելով ուրիշներու հետ խօսակցութեան բռնուիլ:

Առանձնանալու պէտք կ՚զգար, միտքը ամփոփել կը մտածէր, ատով միայն պիտի կրնար վրէժս լուծել եւ հակառակորդներուս աչքը փախցնել: Հիմա կը հասկնամ թէ ինչո՛ւ Սուսերեանց պաշտօնի այդ առաջարկութիւնը ըրաւ ինծի… պարզապէս որպէս զի վազ անցնիմ հանրագրութենէն: Անպիտանը ուզեց զիս խաբել եւ կրկին այսքան եռուէս ինկած է հանրագրութեան համար. ըսել է որ կը վախնայ կոր անկէ… ո՛վ գիտէ, Թերեւս Մարգար էֆէնտիին հետ խորհած ու այս միջոցը մտածած են զիս պայքարէն ետ կեցնելու համար:

Այս մտածումը զինքը քիչ մը մխիթարեց եւ Թորգոմ նոյն գիշերը հանգիստ քնացաւ այն վստահութեամբ թէ վերջնական յաղթանակը իրեն պիտի մնար:

Հետեւեալ առտու կանուխ դեռ նոր անկողնէն ելած էր երբ Ճանիկ երեւցաւ:

Չափազանց աճապարեալ կերպարանք մը ունէր:

— Մէկէ հարիւր յիսուն ղրուշ տո՛ւր, գոչեց Թորգոմին առանց «Բարի Լոյս» ըսելու:

— Ի՞նչ կայ որ, հարցուց միւսը շուարած:

— Ճանըմ, տո՛ւր սա 150 ղրուշը...

— Տամ բայց նախ նստէ՛ տեսնենք, քիչ մը խօսինք, նայինք ի՞նչ եղաւ հանրագրութեան գործը:

— Աղբար երկար բարակ խօսելու ատեն չէ, գործ տեսնենք. խօսքով բան չըլլար, ետքը շատ կը խօսինք:

— Բաւական ստորագրութիւն հաւաքուեցա՞ւ, հարցուց ուսուցիչը:

— Ինծի Ճանիկ կ՚ըսեն, աչքիս մէջը աղէկ նայէ, գոչեց միւսը հպարտօրէն:

— Քա՞նի հատ ժողվեցիր մինչեւ հիմա...

— Ես բան մը վրաս առնեմ նէ՛ կը կատարեմ, հէմ աղէկ կը կատարեմ:

— Լա՛ւ, բայց քիչ մը բացատրութիւն տո՛ւր...

— Նախ սա 150 ղրուշը համրէ՛:

— Քանի՞ ստորագրութիւն հաւաքեցիր.

Ճանիկ խորհրդաւոր ձեւով մը մօտեցաւ Թորգոմի ականջին եւ փսփսաց.

— 60ը անցաւ...

— Ուսուցիչը ուրախութենէն այլայլեցաւ.

— Ի՞նչ կ՚ըսես գոչեց:

— Այո՛, երեսուն ժամուան մէջ 60 ստորագրութիւն, այսինքն մէկ ժամուան մէջ երկու հատ, հաստատեց Ճանիկ :

— Անհաւատալի՛ բան:

— Եւ սակայն բացարձակ ճշմարտութիւն է:

— Ո՞ւր է հանրագրութիւնը, աչքովս տեսնեմ անգամ մը :

— Ուրեմն խօսքիս չե՞ս հաւատար:

— Կը հաւատամ, բայց...

— Ճանիկը սուտ չխօսիր, աս գիտցած եղիր... երկու օրէն ստորագրութիւնները 150ի պիտի հասնին... նա՛ աս պատին վրայ գրէ եթէ կ'ուզես:

— Աղէկ եղբայր, խօսքիդ կը հաւատամ, բայց անգամ մը տեսնեմ սա հանրագրութիւնը, նայինք ինչ տեսակ մարդիկ ստորագրած են:

— Ամէնքն ալ շնորհքով, պատուաւոր մարդիկ, ես իմ գործս չե՞մ գիտեր... բանիններ ստորագրել ուզեցին եւ ես մերժեցի, աննշան մարդիկ ըլլալուն համար... սա 150 դրուշը տո՛ւր, ուշ մնացի:

— Հանրագրութիւնը ցոյց տուր տեսնեմ:

— Անկարելի է:

— Ինչո՞ւ համար, գոչեց Թորգոմ զարմացած:

— Քովս չէ, բարեկամի մը տուած եմ որ խոստացաւ ինքն ալ 20-30 ստորագրութիւն հաւաքել:

Այս բացատրութիւնը թէեւ ճշմարտանման, բայց չգոհացուց ուսուցիչը որուն մտքին մէջ թեթեւ կասկած մը ծագած էր:

— Քեզի բան մը ըսե՞մ, պատասխանեց 150 դրուշը հոս գրպանս է եւ քու տրամադրութեանդ ներքեւ, միայն թէ այն ատեն պիտի տամ երբոր հանրագրութիւնը մէյ մը տեսնեմ... թո՛ղ փողը ըլլայ, մնաս չունի:

— Հասկցայ, ըսաւ ճանիկ բարկութեամբ ոտքի ելլելով, մնաք բարով:

— Ինչո՞ւ կը բարկանաս բարեկամ, հարցուց ուսուցիչը:

— Կը բարկանամ, որովհետեւ իս ստախօս խաբեբայի մը տեղը կը դնես կոր:

— Ես անանկ բան չըսի, բողոքեց Թորգոմ:

— Անանկ ընթացք մը կը բռնես կոր որ իբր թէ ես քու դրամդ առնելու համար խաղ կը խաղամ կոր քեզի:

— Քու ըսի, բայց...

— Պարապ խօսք մտիկ չեմ ըներ, ամէն մարդ պատիւ ունի... մնաս բարով:

— Կեցի՛ր, եղբայր. իրարու խօսք հասկնանք:

— Դուն ինծի երկու հարիւր ղրուշ չտուի՞ր։

— Այո՛, կմկմաց Թորգոմ։

— Վաղը դրամդ ետ կը բերեմ, հանրագրութիւնն ալ կերթամ կը պատռեմ, լմնցաւ գնաց… յանցանքը իմս է որ քեզի պէս մարդուն ծառայութիւն ընել ուզեցի. արիւն քրտինք մտայ, յոգնեցայ, լեզու թափեցի, աժեմ չաժեմ մարդոց խօսք հասկցնել, համոզել աշխատեցայ…

— Եղբայր այդ խօսքերուն բնաւ տեղը չի կայ…

— Հանրագրութիւնը չտեսած բնաւ դրամ չի տար եղեր… սուտ նայեցէ՛ք մէյմը, գետնէն տակն անցնէին դրամդ ալ, հանրագրութիւնդ ալ, դուն ալ…

Եւ ձանիկ բարկաճայթ կերպարանքով մը դէպի դուռը ուղղուեցաւ։

Թորգոմ շուարած՝ եաեւէն վազեց, իր վերջին, գերագոյն յոյսն էր որ կը սպառնար հեռանալու՛, ձանիկի թեւէն բռնեց, խնդրեց աղաչեց որ ետ դառնայ։

— Թեւս ձգէ՛, գոչեց միւսը։

— Կ՚աղաչեմ ներէ, ես քեզ վիրաւորել չուզեցի։

— Աւելի աղէկ էր գլխուս քանի մը բիզցնէիր, քան թէ այդ խօսքը ընէիր.

— Եղբայր եթէ գիտնայի որ պիտի բարկանաս՝ չէի ըսեր. իմ միտքս քեզ վիրաւորել չէր. միայն թէ հետաքրքրեր էի անգամ մը հանրագրութիւնը տեսնել…

— Իրաւունք ունիս։

— Չաթլամիշ չես ըլլար ա՛…

— Անանկ է, աւելի աղէկ է որ բոլոր ստորագրութիւնները հաւաքուելէ ետքը տեսնեմ, առ սա հարիւր յիսուն ղրուշը։

— Չեմ ուզեր, ես այս գործէն վազ անցայ, պոռաց ձանիկ միշտ բարկութիւն կեղծելով։

— Կ՚աղաչեմ մրմնջեց ուսուցիչը։

— Չէ՛ ըսինք ա՛…

— Կը խնդրեմ մի մերժեր, խօսք մըն էր բերնէս փախցուցի… ներէ։

Եւ Թորգոմ հարիւր յիսուն ղրուշը գրեթէ բռնութեամբ ձանիկի գրպանը խօթեց։

Ես աստանկ բաներ չեմ սիրեր, ըսաւ Ճանիկ, ինծի հետ գործ ունեցողները պէտք է որ վրաս կատարեալ վստահութիւն ունենան... Ես եթէ այս հանրագրութեան գործը վրաս առի՝ պարզապէս քեզ սիրելուս համար էր եւ ո՛չ թէ դրամ շահելու... տուած դրամդ ամբողջութեամբ կը ծախսեմ կոր ուրիշներուն համար, եթէ հաշիւ ընենք թերեւս գրպանէս ալ վրայ տուած եմ:

— Գուցէ չես հաւատար ըսածիս, բայց այս այսպէս է:

— Կը հաւատամ, սիրելիս, փութաց պատասխանել ուսուցիչը որ չէր ուզեր նոր խնդիր մը ունենալ իր դիւրազգած բարեկամին հետ:

— Այս 150 դրուշն ալ որ առի՝ հիմա անմիջապէս պիտի յանձնեմ այն մարդուն որուն քով կը պտտուի հանրագրութիւնը եւ որ խոստացաւ 20-30 ստորագրութիւն հաւաքել: Եթէ չես հաւատար հիմա միասին եկուր...

— Կը հաւատամ կրկնեց Թորգոմ:

— Մեղք որ մինչեւ հիմա զիս չես ճանչցեր, ըսաւ Ճանիկ յանդիմանական շեշտով մը:

— Կը կրկնեմ որ խնդրին մէջ թիւրիմացութիւն կայ, ես երբէք քու ուղղամտութեանդ մասին կասկած յայտնել չուզեցի... միայն թէ դուն մէկէն ի մէկ բռնկեցար:

— Բնականաբար կը բռնկիմ, միւսիւ Թորգոմ, ճէր քուշուն էթի եէնմէզ կ'ըսեն, ես իմ պատիւս միշտ բարձր կը բռնեմ...

— Շատ իրաւունք ունիս այդպէս ըսելու, պատիւը ամէն բան է մարդուս համար,

Այս ձեւով խօսակցութիւնը քանի մը վայրկեան եւս շարունակուեցաւ որմէ ետքը Ճանիկ մեկնեցաւ Թորգոմի տունէն կատարելապէս հաշտուած անոր հետ եւ շատ ուրախ տրամադրութեան ներքեւ:

— Մեծ փորձանք մը անցուցինք, խորհեցաւ ուսուցիչը երբ առանձին մնաց․ Մազ մնաց որ Ճանիկը պիտի վշտացնէի եւ ամբողջ գործը խանգարէի... Ճշմարիտը յանցաւոր եմ այդպէս վարուելուս համար, յայտնի է որ մարդը

մեծ անձնուիրութիւն ցոյց կուտայ կոր, դիւրին բան չէ այսքան կարճ ժամանակի մէջ 60 ստորագրութիւն հաւաքել։ Այս յաջողութեամբ եթէ շարունակէ, կարծեմ 300 ստորագրութիւն պիտի կրնանք ժողվել եւ այն ատեն տեսնենք ինչ պիտի ըլլայ մեր Մաքգար էֆ.ն...

Ուսուցիչը վերստին սրտապնդուած էր եւ վստահութեամբ կը գիտէր ապագան։

Հետեւեալ օրը գնաց Պօղոս էֆէնտին գտաւ եւ անոր պատմեց գործին յաջող վիճակը։

Վաճառականը իր գոհունակութիւնը յայտնեց եւ աւելցուց.

— Քու մարդուդ ըսէ՛ որ եթէ ստորագրութիւնները հարիւր յիսունի հասնին՝ ա՛լ թող ետեւէն չիյնայ ու հանրագրութիւնը բերէ բերէ։

— Թերեւս մինչեւ հիմա 150ի հասած է, դիտել տուաւ Թորգոմ։

— Այն ատեն վաղը հանրագրութիւնը ա՛ռ եւ ինծի բեր, որովհետեւ կորսնցնելու ժամանակ չունինք։

— Այս իրիկուն կը ջանամ զինքը տեսնելու։

— Ստորագրողները ինչպէ՞ս մարդիկ են, հարցուց Պօղոս էֆէնտի։

— Ամէնքն ալ պարկեշտ, պատուաւոր, գիտակից թաղեցիներ են, հաւաստեց ուսուցիչը։

— Դուն մէկիկ մէկիկ ճնաչե՞ր...

— Գրեթէ, այսինքն... ճանիկը այնպէս ըսաւ։

— Աչքովդ չտեսա՞ր։

— Չէ՛, հանրագրութիւնը ուրիշին յանձնած էր չկրցի տեսնել, վաղը միւս օր երբ բոլորովին լմնցնէ, պիտի բերէ յանձնէ։

Այս բացատրութիւնը չգոհացուց վաճառականը որ գոչեց.

— Կը տեսնամ որ դեռ բան մը չէ եղած... եւ ըլլալիք ալ չունի։

— Ինչպէս, բողոքեց ուսուցիչը, բան մը չէ եղած, հապա 60 ստորագրութիւննե՞րը, մէկուկէս օրուան մէջ։

— Դուն տեսա՞ր, համրեցի՞ր...

— Չէ՛, բայց ճանիկը սուտ չխօսիր։

— Ո՛վ գիտէ…

— Բացարձակ վստահութիւն ունիմ իր վրայ:

— Անիկա բաւական չէ:

— Անկէ զատ ճանիկը զիս շատ կը սիրէ ու ինէ կը պատկառի, թերեւս ուրիշները խաբէ, բայց ինծի անանկ բան չըներ:

— Ատոնք վարժապետի խօսքեր են․ Դրական մարդու խօսք չեն, գոչեց վաճառականը: Ես եթէ քու տեղդ ըլլամ, անմիջապէս կերթամ այդ ճանիկ ըսուած մարդը կը գտնեմ ու անպատճառ հանրագրութիւնը մէյ մը ձեռք անցընելով ստորագրութիւնները կը քննեմ:

— Ես անիկա փորձեցի եւ չյաջողեցայ խոստովանեցաւ Թորգոմ:

— Ինչպէ՞ս, հարցուց Պօղոս էֆ.․

— Ճանիկ դիւրազգած մարդ է, իրեն համար անարգանք մը կը համարէ կոր հանրագրութիւնը ցոյց տալը, բոլոր ստորագրութիւնները չհաւաքած:

— Իր այդպէս ըսա՞ւ:

— Այո՛, նոյնիսկ բարկացաւ:

— Վա՜յ, վա՜յ:

— Եւ սպառնացաւ հանրագրութիւնը կտոր կտոր ընել:

— Ինչ կ՚ըսես, գոչեց վաճառականը հեգնական շեշտով մը:

— Հազիւ կարող եղայ զինքը հանդարտեցնել եւ խընդիրը անուշ տեղը կապել:

— Անշուշտ հազար ներում խնդրելով:

— Ի՞նչ ընէի, ուրիշ ճար չկար:

— Եւ այսպէս հանրագրութիւնը չտեսար:

— Ոչ, բայց վաղը կամ միւս օր անպատճառ պիտի բերէ, եւ իսկոյն ես ալ ձեզի կը բերեմ:

— Այդ մարդուն մինչեւ հիմա ո՞րքան դրամ տուիր, հարցուց վաճառականը:

— Առաջին անգամ 200 դրուշ եւ երէկ ալ 150 դրուշ:

— Քեզի եթէ բան մը ըսեմ չես բարկանար ա՛…

— Ինչո՞ւ բարկանամ:

— Լաւ ուրեմն, գլուխին մէկն ես եղեր, հիմա հասկցայ։

— Ինչպէ՞ս գոյնը ուսուցիչը յուզուած:

— Այդ մարդը պարզապէս քեզ կը խաբէ կոր դրամ քրցնելու համար:

— Անկարելի բան է:

— Ես գրաւ կը դնեմ որ այսպէս է:

— Պօղոս էֆէնտի, հաւատացէք որ կը սխալիք կոր:

Վաճառականը չպատասխանեց եւ միայն ձեռքի անորոշ շարժում մը ըրաւ որ շատ գգուելի չէր ուսուցչին համար, այս վերջինը դժգոհ կերպարանքով մը ոտքի ելաւ եւ մնաք բարով ըսաւ վաճառականին:

— Երկու օրէն երբոր հանրագրութիւնը ստորագրութիւններով բերեմ, այն ատեն պիտի համոզուիք որ սխալեր էք, ըսաւ հաստատ շեշտով մը:

— Ինշալլահ… այն ատեն ըսած խօսքերս ետ կ'առնեմ, եւ կը խոստանամ բացէն աղուոր նուէր մը ընել այդ քու վարպետորդի ձանիկին:

— Պիտի տեսնէք որ իրաւցնէ արժանի պիտի ըլլայ այդ նուէրին:

Եւ Թորգոմ յաղթականօրէն դուրս ելաւ վաճառականին գրասենեակէն:

Սակայն քիչ մը ետքը մտատանջութեան մէջ ինկաւ: Կասկածանքը իր միտքը պաշարեց:

— Արդեօք Պօղոս էֆ. իրաւունք ունի՞: ձանիկը զիս կը խաբէ՞ կոր, խորհեցաւ:

Եւ այս կասկածը հետզհետէ սաստկացաւ իր մէջը մինչեւ որ իր թաղը հասաւ:

— Պէտք է որ միանգամ ընդ միշտ լուսաբանեմ այս կէտը, վճռեց:

Ատոր համար հարկ էր ձանիկը գտնել եւ զայն ստիպել որոշ բացատրութիւն մը տալու:

Բաւական դժուարին գործ մըն էր այս։ Մի առ մի պտըտեցաւ բոլոր այն սրճարանները ուր սովորութիւն ունէր յաճախելու Ճանիկ, բայց ի զո՜ւր։

Բարեկամներ հարցուփորձեց եւ վերջապէս իմացաւ որ Ճանիկ յաճախ կը գտնուէր յոյն սրճարանի մը ետեւի կողմը գտնուող սրահի մը մէջ որ թղթախաղի յատկացուած էր։

Դիմաց ցոյց տրուած սրճարանը եւ արդարեւ հոն գտաւ Ճանիկը որ քանի մը անծանօթներու հետ թուղթ խաղալու զբաղած էր։

Երկու բարեկամները զիրար բարեւեցին եւ Թորգոմ նստաւ Ճանիկին քով։ Այս վերջինը այնքան զբաղած էր խաղով որ բաւական ժամանակ բնաւ խօսք չուղղեց ուսուցիչին։

Ի վերջոյ, պահ մը սիկառէթը վառելու համար թուղթերը վար դրաւ եւ Թորգոմին ծուլով անտարբեր ձեւով մը հարցուց։

— Ըսելի՞ք մը ունիս ինծի։

— Այո՛, անպատճառ կ'ուզեմ քիչ մը հետդ տեսնուիլ, պատասխանեց ուսուցիչը։

— Ի՞նչ բանի մասին։

— Սա՛ մեր գործին մասին...

Ճանիկ թուղթերը կրկին ձեռք առաւ եւ խաղը շարունակեց

— Չե՞ս կրնար թուղթդ թողուլ ըսաւ, Թորգոմ։

— Չէ՛, ընկեր ունիմ պատասխանեց Ճանիկ, եթէ խօսելիք մը ունիս, խօսէ՛։

— Կ'ուզէի որ առանձին ըլլայինք։

— Վնաս չունի, ասոնք յոյն են, հայերէն չեն գիտեր, ազատօրէն կրնաս խօսիլ։

— Սա՛ մեր խնդրին վրայ տեղեկութիւն պիտի առնէի . . .

— Հոգ մի՛ ըներ, կարգին է...

— Այո՛, բայց հանրագրութեան պէտք ունիմ անպատճառ։

— Դեռ միւսին բոլն է:

— Միւսը չե՞նք կրնար տեսնել:

— Տեղը ո՞ւր է:

— Շիտակը տունը չեմ գիտեր:

Թորգոմ անհամբերութեան շարժում մը ըրաւ, իսկ Ճանիկ անտարբերութեամբ խաղը շարունակեց:

— Վա՛յ շունշանորդի, ինչ գէշ Թուղթ կուգայ կոր, մրմռաց պա՛ն մը ՚նորը գձգո՛ն գէմքով մը, ամմա ուղուրսըզ ոտք ունիս եղեր, դուն գալէդ ի վեր բախտս դարձաւ:

— Կարճ կապէ ու դուրս ելլենք, պատասխանեց ուսուցիչը:

— Անանկ է եա՛, երկու մէճիտիէ կորուստ ունիմ, ձգեմ երթա՞մ...

Սա հանրագրութեան ՚խնդիրը պարզենք:

— Գետինն անցնի հանրագրութիւնը...

— Եղբայր գոնէ սա մարդը ո՞վ է նէ՛ ըսէ եւ երթամ փնտռեմ:

— Աստուած պէլան տայ այդ մարդուն:

Պարոն Թորգոմ լռեց ու քիչ մըն ալ սպասեց: Ճանիկ կը շարունակէր կորսնցնել եւ հետզհետէ բարկութիւնը կ՚աւելնար:

— Ի՞նչ ուղուրսըզ ես եղեր, կրկնեց:

— Ես ի՞նչ յանցանք ունիմ, պատասխանեց Թորգոմ:

— Սանկ քիչ մը բոլէս ելիր, տեսնենք ինչպէս կ՚ըլլայ, կարելի է բախտս կը փոխուի:

Թորգոմ չպատասխանեց, եւ տեղը անշարժ մնաց:

— Վա՛յ շունշանորդի բոլորն ալ պօշ, գոյեց Ճանիկ Թուղթերը առնելով. Աստուծու սիրուն սատկէ՛ն ելիր . պէ՛ հերիք:

Այս անգամ ուսուցիչը ոտքի ելաւ:

— Ո՛չ, հառաչեց միւսը:

— Բայց անպատճառ քեզ տեսնելու պէտք ունիմ, պնդեց Թորգոմ:

— Վաղը առտու ես քեզի կը հանդիպիմ:
— Խօսք կու տա՞ս:
— Կու տամ, էֆէնտիմ կու տամ, անհոգ եղիր:
— Ծառկապէս պիտի սպասեմ:
— Սպասէ՛, անպատճառ պիտի գամ, հանրագրութիւնն ալ հետս կը բերեմ, դուն ալ կազատիս ես ալ:

Թորգոմ մեկնեցաւ ու վերադարձաւ տուն շատ սրտա-
բեկ վիճակի մէջ:

Ճանիկի ընթացքը իրեն շատ տարօրինակ թուած էր:
Ինք այնպէս կ'ենթադրէր որ Ճանիկ ստորագրութիւն հա-
ւաքելու գրաւած էր, մինչդեռ սրճարանը նստած թուղթ
կը խաղար։

— Գոնէ 70-80 ստորագրութիւն հաւաքած ըլլար, ես
ալ իմ կողմէս 30-40 հատ կը հաւաքէի ու գործը կը լմըն-
նար մտածեց:

Եւ սակայն հետեւեալ առտու Ճանիկ չերեւցաւ եւ այս
պատճառաւ ա՛լ աւելի Թորգոմի մտատանջութիւնը աւել-
ցաւ:

Մինչեւ իրիկուն թաղին մէջ ի զո՛ւր փնտռեց զայն: Ոչ
ոք կրցաւ տեղեկութիւն մը տալ իր մասին:

— Ուրիշ տեղ մը գացած ըլլալու է, բաժին մէկ բա-
նինէր:

— Թերեւս Գարթալ գացած է, երբեմն հոն կերթայ
բանի մը շաբաթ կը մնայ, կարծեմ եղբայր ունի այնտեղ,
հաստատեց մէկը:

— Մագրի Գիւղ բրոշը գացած է գուցէ, ըսաւ ու-
րիշ մը:

Բոլոր այս բացատրութիւնները ուրիշ արդիւնք մը չու-
նեցան՝ այլ եթէ Թորգոմի մտատանջութիւնը աւելցնել:

Իրիկունը ուշ ատեն թաղեցի մը եկաւ գտաւ ուստ-
ցիլը եւ ըսաւ:

— Ճանիկը մէջտեղ ելաւ, այրդ լոյս:
— Ո՞ւր է գոչեց Թորգոմ ուրախութեամբ:
— Միջօին գինետունը օղի կը խմէ կոր:

Թորգոմ իսկոյն փութաց ցոյց տրուած սրճարանը: Արդարեւ Ճանիկ հոն էր սեղանի մը քով եւ բարեկամի մը հետ կը նստէր: Կ'երեւար թէ երկուքն ալ արդէն բաւական խմած էին:

Թորգոմ մօտեցաւ իրենց:

— Բարեւ Ճանիկ աղա, ըսաւ ձայնը բարձրացնելով:

Միւսը գլուխը վեր առաւ եւ ուսուցիչը տեսնելով գոչեց.

— Աղէկ որ եկար, նստէ՛ տեսնենք:

Ուսուցիչը տեղաւորուեցաւ աթոռի մը վրայ:

— Երէկ առտու քեզի սպասեցի չեկար, ըսաւ:

— Ինչպէ՞ս գայի, գոչեց Ճանիկ, ինչպէ՞ս գայի...

— Ի՞նչ եղաւ որ, հարցուց Թորգոմ:

— Քիչ մնաց գլուխս պիտի պայթէր:

— Որո՞ւ գլուխը:

— Կեցիր որ պատմեմ, նախ օղի մը խմէ՛ տեսնենք:

— Կը խմեմ, շնորհակալ եմ:

— Վա՜յ շունշանորդի, ասանկ բան գլխուս չէր եկած բնաւ:

— Ի՞նչ պատահեցաւ տեսնենք... բայց նախ սա մեր հանրագրութիւնը ի՞նչ եղաւ:

— Խնդիրը ճիշտ ատոր վրայ է:

— Բա՞րդ է:

— Կեցիր որ պատմեմ, ի՜նչ անհամբեր մարդ ես, սա օղիդ խմէ մէյ մը:

Ուսուցիչը ստիպուեցաւ գաւաթը պարպել, որպէս զի Ճանիկ ժամ մը առաջ իր բացատրութիւնը սկսի:

— Տե՛ս, վա՜յ անպիտան մարդ, գոչեց Ճանիկ, երբէք մտքէս չէր անցներ որ ասանկ ապուշութիւն մը պիտի ընէ:

— Որո՞ւ կ'ակնարկես կոր, հարցուց Թորգոմ:

— Խմէ՛ նայինք, պատասխանեց Ճանիկ, բարկութենէս այս իրիկուն ինքզինքս խմելու տուի:

— Բայց դեռ չհասկցանք թէ խնդիրը ի՛նչ բանի վրայ է, ըսաւ ուսուցիչը:

— Եօթը մէճիտիէ ալ համրած չըլլա՞մ իրեն, շարունակեց Ճանիկ:

— Բայց որո՞ւ վրայ է խօսքդ:

— Ճանըմ քեզի չըսի՞ որ հանրագրութիւնը մէկու մը յանձնած էի որ 30-40 ստորագրութիւն հաւաքէ:

— Այո՛ ըսիր եւ ճիշդ ատոր համար ես ալ եկայ տեղեկութիւն առնելու:

— Ատոր համար 142 ղրուշ համրեցի՛նք իրեն:

— Այդ ալ գիտեմ:

— Հարկաւ գիտես, քանի որ դրամը դուն տուիր:

— Էյ յետոյ ի՞նչ եղաւ:

— Այս առտու մարդը եկաւ եկաւ...

— Աղէկ ուրեմն, ընդմիջեց Թորգոմ, կը յուսամ որ հանրագրութիւնը հետը բերաւ եւ քեզի յանձնեց:

— Մտիկ ըրէ՛, եղբայր, բայց նախ սա գաւաթդ պարպէ... այս առտուան պէս տակաւին կեանքիս մէջ բարկացած չունէի․ Բախս եկաւ թէ չէ «սա հանրագրութիւնը տո՛ւր նայիմ» պոռացի: Ի՞նչ պատասխան տայ նէ կը հաւնիս...:

— Դեռ չեմ լմնցուցեր ստորագրելու գործողութիւնը:

— Իցիւ թէ այնպէս ըլլար... «հանրագրութիւնը բախ չէ» չըսէ՞ մի... Էյ ի՞նչ եղաւ հարցուցի, «Պատռեցին» պատասխանեց...:

— Պատռեցի՞ն մի, պոռաց Թորգոմ տեղէն ցատկելով:

— Ասիկա լսելուս պէս, շարունակեց Ճանիկ, ինչ ըլլալս չգիտցայ, ականջներուս չուզեցի հաւատալ...

— Բայց ինչպէ՞ս կը պատռի հանրագրութիւնը, գոչեց խեղճ ուսուցիչը որուն յուզումը հետզհետէ կ'աւելնար․

— Մտիկ ըրէ: Մարդը հանրագրութիւնը կ'առնէ եւ իր խոստումին համեմատ կը սկսի ծանօթներուն ստորագրել տալ եւ կը յաջողի 20 ստորագրութիւն եւս աւելցնել իմ հաւաքած 60 ստորագրութիւններուս վրայ․ Սրճարանի մը

մէջ է եղեր եւ նոր մէկու մըն ալ ստորագրել կուտայ կոր եղեր, երբ անծանօթ մարդ մը ներս կը մտնէ կուգայ հանրագրութիւնը կ'առնէ «մէյ մըն ալ ես կարդամ» ըսելով եւ ահա՛ յանկարծ բարկութեամբ կտոր կտոր կը պատռէ, կարգ մը հայհոյանքներ ուղղելով քեզի...

— Ո՞վ է եղեր այդ թշուառականը, գոչեց Թորգոմ:

— Չեմ գիտեր եղբայր, բայց ետեւէն պիտի իյնամ ու պիտի գտնամ... Թո՛ղ անիծիքը ըլլայ...

— Ինչ օգուտ հանրագրութիւնը պատռելէ ետքը...

— Գոնէ վրէժնիս լուծենք:

Վրէժխնդրական այս ծրագիրը շատ չժպտեցաւ Պրն. Թորգոմին որ չէր կրնար մխիթարուիլ այս պատահած փորձանքէն:

— Հատ մըն ալ խմէ, թելադրեց Ճանիկ:

— Այսպէ՞ս կը կատարես խոստումդ, ըսաւ ուսուցիչը յանդիմանական շեշտով մը, յոյսս քու վրադ դրած էի եւ ի փոխարէն ինչ դրամ որ ուզեցիր վճարեցի ու հիմակ ո՛չ թէ ստորագրութիւնները ձեռք չանցաւ՝ այլ հանրագրութիւնն ալ մէջտեղէն անյայտացաւ:

— Ես յանցանք ունի՞մ, յանցանքը այն աւանակինն է որ թուղթը չճանչցած մարդուն ձեռքը տուեր է:

— Ես թուղթը քեզի յանձնեցի՝ հետեւաբար քեզ կը ճանչնամ իբրեւ եղածին պատասխանատու:

— Դուն ալ իրաւունք ունիս, խոստովանեցաւ Ճանիկ, բայց ես գործը աւելի շուտ յաջողցնելու համար հանրագրութիւնը այդ մարդուն տուի...: Ինչ որ է ա՛լ կարճ կապենք, եղածը եղած է, ճար չի կայ: Հիմա պէտք է դարմանին վրայ մտածենք:

— Ինչ դարման...

— Ճանըմ դուն ալ շատ թօհաֆ մարդ ես, հանրագրութիւնը պատռեր է եղեր, ինչ ընենք, ուրիշ մը կը գրես լմնցաւ գնաց, բան փարայի թուղթին վրայ է խնդիրը:

Յոյսի նշոյլ մը փայլեցաւ ուսուցիչին աչքերուն մէջ:

— Գրելը դիւրին է, բայց, պարունակութիւնը գրեթէ գոց գիտեմ... կէս ժամուան գործ է:

— Տեսա՞ր մի, գոչեց Ճանիկ ուրախութեամբ, ալ ի՞նչ նատեր կը մտածես կոր... խմէ՛ նայինք:

— Միայն թէ պիտի կրնա՞ս շուտ մը կրկին ստորագրել տալ:

— Ատ գործը ինծի ձգէ՛... դուն փարայէն խապար տուր:

— Ի՞նչ փարա, հարցուց Թորգոմ զարմացած:

— Ձեռանց փարայի կրնա՞նք ստորագրութիւն հաւաքել... քեզի ամէն բան բացատրած եմ առաջուընէ... զարմանալի մարդ ես, անանկ մը կը խօսիս որ իբր թէ բանէ մը տեղեկութիւն չունիս... քեզի մէկիկ մէկիկ չըսի՞ որ ստակ պէտք է եւ թէ այդ ստակը ի՛նչ բանի պիտի գործածեմ:

— Այո՛, բայց անգամ մը տուինք դրամը:

— Անոնք ալ անգամ մը ստորագրեցին... հիմա քանի որ նորէն պիտի ստորագրեն, պէտք է որ իրենց համար նորէն ծախք ընենք, ասիկա շատ բնական բան է:

— Էօյլէ նա, էօյլէ եա. հաստատեց Ճանիկի քով նըստողը որ մինչեւ այն ատեն լուռ կեցած էր:

Ճանիկ այդ մարդուն զարկաւ եւ ժպտուն դէմքով մը ըսաւ.

— Մեր վարժապետը շատ աղէկ տղայ է, ամմա, քիչ մը միամիտ է, գործնական ոգի չունի:

— Բայց եղբայր ես հիմա կրկին 3-400 ղրուշ փարա՞ պիտի տամ, գոչեց Թորգոմ:

— Բնականաբար...

— Քեզի բան մը ըսե՞մ, այդ հանրագրութենէն ես հրաժարեցայ...

— Այդ ալ քու գիտնալիք բանդ է:

— Միայն թէ եղած մնասը գոնէ կէս առ կէս բաժնենք:

— Ի՞նչ ըսել կ՚ուզես, հարցուց Ճանիկ զարմացած:

— Քեզի 350 ղրուշ չտուի՞...

— Այո՛, տուիր:

— Այդ գումարին գոնէ կէսը ինծի վերադարձուր:

Ժանիկի կողմէ մեծաշուքով բանքաճ մը պատասխանեց այս խօսքին:

— Ինչո՞ւ կը ծիծաղիս, հարցուց ուսուցիչը:

Ժանիկ տակաւին կարող չէր իր ծիծաղը զսպել, խնդալով հանդերձ պոռաց սպասաւորին:

— Ալէքօ՛, 'շու շիշէի տօյտուր:

Յետոյ, երբ հանդարտեցաւ Թորգոմին դարձաւ եւ ըսաւ .

— Իրա՛ւ շատ թօհաֆ մարդ ես եղեր:

— Ինչո՞ւ համար...

— Հիմա ինէ 175 ղրո՞ւշ կ'ուզես կոր...

— Կարծեմ նոյնիսկ ամբողջ գումարը պահանջելու իրաւունք ունիմ, քանի որ գործ մը չէ տեսնուած:

— Ժամ մըն է քեզի բացատրեցի եղածը... գործը շատ աղէկ տեսնուած է, միայն թէ յետոյ, անակնկալ կերպով խանգարուած է:

— Ատիկա իմ գիտնալիք բանս չէ:

— Կ'ուզես գիտցիր, կ'ուզես մի՛ գիտնար:

— Ես դրամս ետ կը պահանջեմ:

— Դուն սրտեղէն մէճիտիէ մը կրնա՞ս տալ հիմա:

— Կատակի ժամանակ չէ, գոչեց Թորգոմ բարկութենէն կարմրած :

— Կատակ չեմ ըներ կոր, լուրջ կը խօսիմ, աղէկ մէճիտիէ մը տո՛ւր, սա օղիին հաշիւները մարքենք... ողորմութիւն չեմ ուզեր կոր պէ, վաղը միւս օր կը վերադարձընեմ... Ալէքօ՛, շիշէի տօյտուր:

Ուսուցիչը հասկցաւ որ անօգուտ էր այդ դժնդակ տեսարանը շարունակել: Արտմտած ոտքի ելաւ ու առաջ քալեց, միտքը դնելով անգամ մըն ալ բարեւ չտալու Ժանիկին, մինչ այս վերջինը զուարթ ձայնով մը կը պոռար ետեւէն :

— Վարժապետ նորէն տեսնուինք:

ԺԸ.

Մեր ընթերցողները բաւական երկար ատեն պտըտցուցինք տարաբախտ Պրն. Թորգոմի հետ եւ անկեղծօրէն ջանացինք որ իր հանրագրութիւնը, որուն վրայ այնքան յոյսեր դրած էր յաջողութեամբ պսակուէր եւ սակայն Մէռօնօյզ Ճանիկի միջամտութիւնը ամէն բան խանգարեց:

Հարկ է ըսել որ Ճանիկ եւ ո՛չ մէկ ստորագրութիւն գնել տուած էր հանրագրութեան ներքեւ եւ ինքն էր որ պատռած ու մէկ կողմ նետած էր զայն միամիտ ուսուցիչին 350 դրուշը շորթելէ ետքը: Իրաւ է որ այդ դրամը օգուտ մը չէր բերած իրեն եւ անոր մեծագոյն մասը, եթէ ո՛չ ամբողջութիւնը կորսնցուցած էր թղթախաղի մէջ որուն անզարմանելի մոլին էր այդ բախտախնդիր մարդը:

Հիմա կարծենք ժամանակը հասած է որ դառնանք մեր իրական պատմութեան միւս գլխաւոր դերակատարներուն որոնց հետքը կորսնցուցինք ժամանակէ մը ի վեր:

Տիկ. Մաթեն, Մարգար էֆ.ի կինը յորմէհետէ ամուսնինը Փ. գիւղի առժամեայ Թաղ. Խորհուրդին ատենապետ հռչակուած էր, փառքի գագաթնակէտը կը գտնուէր:

Ո՛չ միայն եկեղեցին մէջ առաջին տեղը կը գրաւէր եւ աւագերէցէն մինչեւ լուսին տիրացուն իրեն հանդէպ պատկառոտ ակնածանքով մը կը վարուէին, այլ նաեւ թաղին մէջ տեսակ մը հեղինակութիւն կը վայելէր:

Ամէն անոնք որոնք Թաղ. Խորհուրդի հետ գործ մը ունէին նախ կը փութային իր աջակցութեան դիմել, որպէս զի բարեխօսէ ամուսնոյն քով եւ իրենց խնդրանքը յաջողցնէ :

Վարժարանին մէջ պաշտօն փնտռող ուսուցիչներ եւ վարժուհիներ, հիւանդին ձրիաբար Ազգային Հիւանդանոց

եւ զաւակներն Որբանոց տեղաւորելու հետամուտ Թաղեցիներ, զաւակներն Որբանոց ղրկելու աշխատող ազատուհիներ, Աղքատախնամին ամսական նպաստ ակնկալող չքաւորներ ափ կ'առնէին Մարգար էֆ.ի տան դուռը եւ «հանըմ»ը տեսնել կ'ուզէին:

Տիկ. Սաթենն կ'ընդունէր զանոնք կոկոզավիզ հպարտութեամբ մը, խոստումներ կը շռայլէր եւ յետոյ ճամբու կը դնէր։

Օր մը այսպիսի խնդրարկու մը հազիւ ճամբու դրած էր երբ իր բարեկամուհին, Տիկ. Նուարդ ներս մտաւ:

— Ո՜ֆ, հառաչեց Տիկին Սաթեն, աղէկ որ եկար. քիչ մը ժամանակ կ'անցընենք. ժամ մըն է որ գլուխս տարին:

— Ի՞նչ կայ նորէն:

— Սիրելիս ամէն օր մէյ մէկ հոգի մէջտեղ կ'ելլայ, խնդիր մը կը հանէ, ալ դիմացուելու բան չէ... բարով խերով Մարգար էֆ.ն Թաղական Խորհուրդի ատենապետ չըլլար...

— Ինչ ըսեմ ունիս, դուն բարիք գործելը կը սիրես:

— Այո՛; բայց վերջապէս ամէն բանի համար իմ վրաս իյնալու չեն:

— Մասնաւոր օր մը որոշէ եւ այդ օրը միայն ընդունէ դիմում ընողները: Այն ատեն գոնէ շաբաթը անգամ մը քեզ կը ձանձրացնեն:

Իրաւունք ունիս, շատ աղէկ մտածեցիր:

— Օրինակի համար երկուշաբթի օրերը:

— Այո՛, երկուշաբթին ամէնէն յարմարն է:

— Ուրեմն ես ալ երթամ եւ երկուշաբթի օրը գամ, ըսաւ Տիկին Նուարդ խնդալով ու մեկնումի կեղծ շարժում մը ընելով:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Սաթեն:

— Որովհետեւ ես ալ այսօր խնդիրքի մը համար եկած եմ քեզ տեսնելու։

— Չեմ հաւատար թէ ինչ խնդիրքի կ'ակնարկես, բայց ապահովաբար Թաղ. Խորհուրդի հետ կապակցութիւն չունի:

— Ընդհակառակը գործս Թաղ. Խորհուրդի ձեռքով կրնայ լմննալ:

— Բայց քու էրիկդ ալ Թաղական է, անոր ինչո՞ւ չես ըսեր:

— Անանկ բան մըն է որ անոր չեմ կրնար ըսել, նոյն իսկ չեմ ուզեր որ ինք իմանայ քու իրողութիւնը... դուն քու կողմէդ պիտի ընես ամէն բան եւ ես բնաւ չպիտի երեւամ մէջտեղը:

— Այս ի՜նչ զարմանալի ու խորհրդաւոր գործ է, գոչեց Տիկ. Սաթեն, շիտակը գիս կը հետաքրքրես կոր... պատմէ տեսնենք:

— Նախ խօսք տուր որ խնդիրքս չպիտի մերժես, ըսաւ Տիկ. Նուարդ խնդալով:

— Եթէ ըլլալիք բան է ինչո՞ւ մերժեմ:

— Շատ դիւրաւ ըլլալիք գործ է, միայն թէ պէտք է որ Մարգար Էֆէնտիին յատկապէս խօսիս եւ ստիպես որ ընէ:

— Ըլլալիքը ի՞նչ է...

— Թաղական Խորհուրդին կողմէ թուղթ մը պիտի գրուի, աս է ամէնքը, կը տեսնաս որ գործը էրկանդ ձեռքովը կը լմնայ:

— Շատ աղէկ, սիրելիս, բացատրէ տեսնենք:

— Բայց խոստացիր որ ամէն ջանք պիտի թափես . . .

— Կը խոստանամ, աղուորս, պատասխանեց Սաթեն, ուրիշներուն համար ըրածս քեզի պիտի՞ մերժեմ:

— Խօսք տուր նաեւ որ ըսելիքներս մեր մէջը պիտի մնան:

— Աս ի՜նչ խորհրդաւոր ձեւեր, կը խոստանամ, միայն թէ շուտ խօսէ, համբերութիւնս սպառեցաւ:

— Լա՛ւ, ահա՛ պատմեմ: Մօրաքոյրս կը ճանչնա՞ս... Էլպիս հանըմը:

— Չեմ յիշեր կոր, ձեզի շատ կուգա՞յ:

— Ընդհակառակը բնաւ չի գար, Խասգիւղ կը նստի:

— Անանկ է նէ՛ չեմ տեսած... արդէն առաջին անգամն է կարծեմ որ մօրաքրոջդ խօսքը կը լսեմ կոր:

— Իրաւունք ունիս, իր մասին խօսելու առիթ չեմ ու-

նեցած մինչեւ հիմա. Ի՛նչ որ է, մօրաքոյր մը ունիմ Խաս-գիւղ որ ամուսնացած է... Էրիկը անպիտան մարդուն մէկն է անոր համար հետը յարաբերութիւն չունինք: Գիտես ա՛ երբեմն ընտանիքներու մէջ ասանկ անունի անպատուութիւն բերող մարդիկ կը գտնուին:

— Անանկ է, հաստատեց Սաթեն, մենք ալ մեր մէջը անանկ մէկը ունինք:

— Ինչ որ է, չերկնցնեմ, ասկէ քանի մը շաբաթ առաջ մարդը հիւանդ կ'իյնայ, փէք աշխատելու յոյս չկայ... խե՛ղճ մօրաքոյրս միս մինակ ինչպէ՞ս նայի... վերջապէս մայրս եւ ես մտածեցինք թէ Հիւանդանոց դնելէն ուրիշ ճար չի կայ, միայն թէ, խնդիր մը կայ...

— Ի՞նչ խնդիր.

— Այսինքն դժուարութիւն մը... կ'ուզենք որ ձրիաբար դնենք Հիւանդանոց:

— Կարողութիւն չունի՞

— Ջանըմ քիչ մը կարողութիւն ունի՛ բայց վերջապէս անբուժելի հիւանդութեան մը համար ամիսը 4-5 ոսկի տալը դժուար է, մանաւանդ որ բժիշկը ասանկ թերեւս քանի մը տարի կ'ապրի կ'ըսէ կոր:

Ճիշդ ասոր համար խորհեցանք որ ձրիաբար դնելու ճարը գտնենք:

— Աղէկ, բայց ես ի՞նչ կրնամ ընել կամ Մարգար էֆ.ն ի՞նչ կրնայ ընել քանի որ մօրաքրոջդ ամուսինը Խասգիւղ կը նստի... հոն տեղի Թաղ. Խորհուրդէն թուղթ մը առնելու է, գիտել տուաւ Տիկ. Սաթեն:

— Խասգիւղէն անկարելի է թուղթ առնել, պատասխանեց Տիկ. Նուարդ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ հոն տեղի Թաղ. Խորհուրդը չքաւորութեան վկայագիր չպիտի ուզէ տալ, քանի որ իրենց կարողութիւնը գիտէ, գիւղին մէջ քանի մը տուն ունին...

— Եյ ի՞նչ կ'ուզես որ ընէ Մարգար էֆ.ն:

— Շատ պարզ բան մը, պատասխանեց Նուարդ, իբր-թէ հիւանդը այս Թաղէն կ'ըլլայ ու այստեղի Թաղ. Խորհուրդը կը վկայէ անոր չքաւորութիւնը:

— Աղէկ, բայց եթէ գործը երեւան ելլէ՞…

— Ինչպէ՞ս կարելի է, ո՞վ պիտի քննէ եւ ճշմարտութիւնը երեւան հանէ… խնդիրը մէկ մը հիւանդը հիւանդանոցին մէջ տեղաւորելու վրայ է, ա՛լ անկէ ետքը ոչ որ անոր հետ կը զբաղի։

— Չեմ գիտեր, բայց շատ կնճռոտ գործ մը կ'երեւայ կոր ըսածդ, պատասխանեց տիկին Սաթեն վարանոտ դէմքով մը։

— Ամէն բան Մարգար էֆէնտիին ձեռքն է, վճռեց Տիկին Նուարդ, Թաղ. խորհուրդի քարտուղարին հրաման ընելուն պէս թուղթը կը գրուի, ինքն ալ իբրեւ ատենապետ կը ստորագրէ, կը կնքէ, լմնցաւ գնաց։

— Բայց միւս թաղականները դիտողութիւն չե՞ն ըներ։

— Անոնք իմանալու պէտք չունին, ասիկա վճռարանութեան գրուելու խնդիր մը չէ, այլ պարզ գործողութիւն մը, ես քիչ շատ գիտեմ այդ բաները, սիրելի Սաթեն, ամէն բան քու ձեռքդ է, ես գիտեմ որ Մարգար էֆ.ն քու խօսքդ չկոտրեր. մանաւանդ երբ որ քիչ մը վրայ տաս… կ'աղաչեմ, կը պաղատիմ, այս խնդիրըս չպիտի մերժես։

— Սիրելիս, գիտես որ ձեռքէս եկած ծառայութիւնը չեմ մերժեր քեզի… բայց միտքս բան մը ինկաւ. տուեալք վկայագրին տակ ատենադպիրին անունն ալ պիտի գտնուի եւ ատենադպիրը քու էրիկդ է, հետեւաբար իրողութիւնը պիտի իմանայ, մինչդեռ դուն կ'ըսէիր թէ չես ուզեր որ Միհրան էֆ.ն իմանայ։

— Ճանըմ, փան ատենադպիրի թող ուրիշ թաղական մը ստորագրէ, այդ խնդիր չէ։

— Այս դժուարութիւնն ալ կարգադրեցիր, պատասխանեց Տիկին Սաթեն խնդալով, լաւ ուրեմն այս իրիկուն կը խօսիմ էրկանս, վստահ եղիր։

— Եւ անպատճառ վկայականը պատրաստել կուտաս։

— Եթէ կարելի ըլլայ…

— Պէտք է որ բոլոր ջանքդ թափես։

— Կը խոստանամ, սիրելիս։

— Շնորհակալ եմ, շատ մեծ ծառայութիւն մը մատուցած պիտի ըլլաս ինծի։

— Բան մը չէ, միայն թէ…

— Դուն ի՞նչ մտաց:

— Միայն թէ, պատասխանեց Տիկ. Սաթէնը, չեմ գիտեր որ Մարգար էֆ. պիտի հաւանի՞ այդպիսի կեղծ վկայական մը տալ իր ստորագրութեան ներքեւ… գիտես որ թաղին մէջ հակառակորդներ ունի որոնք առիթի մը կը սպասեն իր վրայ յարձակելու համար…:

— Կեղծ վկայականի խնդիր չկայ մէջտեղը, գիտել տուաւ Տիկ. Նուարդ:

— Ինչպէ՞ս, գոչեց Սաթէնը, այդ պայմաններու ներքեւ տրուած վկայական մը կեղծ չէ՞:

— Առոր կեղծ ըլլալը ես ու դուն միայն պիտի գիտնանք:

— Ինչպէ՞ս, գոչեց Տիկ. Սաթէնը զարմացած, իրողութիւնը չպիտի՞ յայտնեմ Մարգար էֆ.ին:

— Պէտք չի կայ, սիրելիս, ինչո՞ւ քանի որ իր տալիք թուղթը կեղծ պիտի ըլլայ եւ պարապ տեղը դժուարութիւններ ստեղծենք:

— Շիտակը ես չեմ կրնար կոր այս խնդրին մէջէն ելլել, խոստովանեցաւ Տիկ. Սաթէնը:

— Ես ամէն բան նախապէս պատրաստած եմ այնպէս մը որ ոչ որ կրնայ կասկածի երթալ, դուն միայն ճիշդ ու ճիշդ իմ տալիք խորհուրդիս համեմատ շարժէ:

— Միտքդ բացատրէ՛ տեսնենք:

— Իբր թէ այս թաղին մէջ պառաւ ու աղքատ կին մը կայ եղեր որ ատենօք ձեր տունը սպասուհի կամ տուտու եղած է եւ հիւանդն ալ այդ կնոջ ամուսինն է: Այդ պառաւը եկած քեզի աղաչած կ'ըլլայ եւ դուն ալ յանձն առած կ'ըլլաս իր խնդիրքը կատարել: Այս կերպով Մարգար էֆ. երբեք չկրնար կասկածիլ թէ գործին մէջ կեղծարարութիւն կայ:

— Աս ի՞նչ վարպետութիւններ մտածեր ես, գոչեց Տիկ. Սաթէնը իր բարեկամուհիին հնարամտութեան վրայ հիացած:

— Այս հնարքս աղէկ չէ՞:

— Հրաշալի ։

— Ուրեմն գործը եղաւ:

— Այո՛, այո՛, ապահով եղիր, այս իրիկուն անպատճառ կը խօսիմ տուն պալուն աչէս:

— Եւ փաղը առատ մկայագիրը ստորագրուած ու կնքուած ինծի կը յանձնես:

— Կը յուսամ, պատասխանեց Տիկին Սաթեն:

— Կը յուսամը բաւական չէ, ապահով խօսք կ'ուզեմ:

— Սիրելիս Թերեւս անակնկալ դժուարութիւն մը մէջտեղ կ'ելլայ... ես ինչ գիտնամ:

— Դուն եթէ կամք ընես կրնաս յաջողցնել, ես փստահ եմ ատոր:

Եւ Տիկին Նուարդ այնքան ստիպեց որ իր բարեկամուհին կրկին ու կրկին խոստացաւ ամէն միջոց գործածել իր ամուսինը համոզելու համար:

— Կնոջ անունը Մարթա է, իսկ հիւանդին անունը Պայուստ... Պայուստ Սիսակեան, աղէկ միտքդ պահէ:

— Կեցիր, թուղթի մը վրայ գրեմ, ըսաւ Սաթեն եւ այդ երկու անունները նշանակեց:

Ետքը, գրեց նաեւ անոնց տարիքը եւ ուրիշ մէկ քանի անհրաժեշտ ծանօթութիւններ։

Երբ բոլոր այս գործողութիւնները լմնցան՝ Մարգար էֆէնտիի կինը հարցուց.

— Բայց սիրելիս, ինչո՞ւ գործը կ'ուզես գաղտնի պահել Մինրանիկ էֆ.էն:

— Որովհետեւ ինք պիտի հակառակի, բացատրեց Տիկ. Նուարդ եւ պիտի ստիպէ որ ամսականով հիւանդանոց դրուի, քանի որ մօրաքոյրս քիչ շատ կարողութիւն ունի...

Տիկին Նուարդ մեկնեցաւ հետոերեալ օրը անպատճառ գալու պայմանով:

Իրիկունը, կերակուրէն ետքը, երբ Մարգար էֆ. եւ իր կինը առանձնացան իրենց սենեակը, Տիկին Սաթեն ըսաւ.

— Այսօր սիրտս այնքա՛ն գէշ եղաւ որ, չեմ կրնար պատմել:

— Ինչ եղաւ, պատասխանեց Մարգար էֆ. անտարբեր շեշտով մը:

— Սեղանին վրայ չդիտեցի՞ր, կերակուր ալ չկրցայ ուտել, ախորժակ չունէի:

— Չդիտեցի, պատասխանեց ամուսինը:

— Ջիղերս բոլոր թունդ եղած են, հիւանդի պէս բան մըն եմ :

— Բայց ի՞նչ պատահեցաւ, գոչեց Մարգար էֆէնտի անհամբեր:

— Շատ յուզուեցայ…

— Կռի՞ւ ըրիր, մէկու մը դէ՞մ բարկացար:

— Չէ, ճանըմ, որո՛ւ հետ կռիւ պիտի ընեմ:

— Ուրեմն ի՞նչ եղաւ…

— Մարգար էֆ. տեսնաս, ի՜նչ խեղճութիւն, ի՜նչ թշուառութիւն, սիրտդ կտոր կտոր կ՚ըլլայ:

— Ո՞վ. որո՞ւ համար կը խօսիս…

— Մարթային մասին…

— Մարթան ո՞վ է ։

— Չես ճանչնար, կեցիր որ բացատրեմ, Մարթա բաձս մեր տունը առենօք սպասուհի էր, իր ձեռքը մեծցած եմ… այս թաղը կը նստի եղեր չէի գիտեր: Այսօր յանկարծ ելաւ եկաւ :

— Եւ ի՞նչ պատահեր է իրեն:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ էրիկը մէկէն ի մէկ հիւանդ ինկեր է. բժիշկ բերեր են. նայեր ըսեր է որ աղէկնալիք բան չէ, բայց չի ալ մեռնիր կը քաշէ…

— Ամէնուն ալ կրնայ պատահիլ նման բաներ:

— Մարթան ըսես, աւուր հացի կարօտ. թշուառութեան մէջ. ինչ ընելիքը չգիտէ կոր. ալ այնչա՜փ լացաւ, այնչափ լացաւ որ սիրտս չդիմացաւ, շատ գէշ եղայ:

— Քիչ մը դրամ տայիր, ըսաւ Մարգար էֆ. միշտ անտարբեր:

— Բանի մը դրուշ տուի. բայց ինչ օգուտ ունի, անոր ուզածը ուրիշ բան է… ա՛լ ոտքերս ինկաւ այնքան աղաչեց որ խօսք տուի խնդիրը կատարելու:

— Կ՚ուզէ կոր որ Աղքատախնամէն ամսակա՞ն մը կապուի ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Տիկին Սաթեն, կ'ուզէ կոր որ իր հիւանդ էրիկը հիւանդանոց դրուի:

— Հիմա հասկցայ խնդիրը, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի, Թաղական Խորհուրդէն իր չքաւորութիւնը հաստատող թուղթի մը պէտք ունի:

— Ճիշդ գուշակեցիր... առանց այդ թուղթը վաղը առտու պատրաստել տուր սա կնկանը ձեռքէն ազատիմ, վաղը պիտի գայ, խօսք տուր որ անպատճառ պատրաստ կ'ըլլայ.

— Հանըմ, քանի որ աղքատ է՝ վկայական մը կը գրենք կուտանք այդ դիւրին է, բայց նախ մէկ քանի ձեւակերպութիւններ կան ըլլալիք. ուստի քանի մը օրէն թող գայ թուղթը առնելու:

— Ի՞նչ ձեւակերպութիւն, հարցուց Տիկին Սաթեն մտահոգ դէմքով մը:

— Մենէ մէկը պիտի երթայ քննութիւն կատարէ ու իր չքաւորութիւնը հաստատէ:

— Հանըմ, ես կը ճանչնամ զիրենք, իմ վկայութիւնս բաւական չէ՞...

— Ո՛չ, ըսաւ ամուսինը կտրուկ կերպով:

— Էյ, դուն վկայէ որ աղքատ է, լմնցաւ գնաց, քու խօսքդ ո՞վ կասկածի կրնայ ենթարկել:

— Օրինաւորութիւնը կը պահանջէ որ Թաղականներէն մէկը երթայ օրինաւոր քննութիւն կատարէ: Այդչափ անհամբերելու պէտք չի կայ, թող քանի մը օր համբերէ: Դուն իրենց հասցէն տուր ինծի. ես վաղը մէկը կը ղրկեմ... Միհրանիկ էֆ.ին կ'ըսեմ թող ան երթայ:

— Միհրանիկ էֆէնտին, անկարելի բան գոչեց Տիկին Սաթեն յուզուած:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Մարգար էֆէնտի զարմացած:

— Հանըմ քննութեան պէտք չի կայ, ես գիտեմ որ աղքատ է, պնդեց Տիկին Սաթեն... անկէ զատ հասցէն չեմ գիտեր...

— Ժամէն կը հասկնանք...

— Օ՜ֆ, Մարգար էֆէնտի, նեղութիւն կուգայ կոր վրաս, աս գործը լմնցուր երթայ. թող այս անգամ ալ առանց ձեւականպաշտութեան ըլլայ... կարծես ամէն գործերնիդ շատ օրինաւոր է ալ...

— Բայց չեմ հասկնար որ ինչո՛ւ քննութեան կը հակառակիս կոր:

— Պարապ տեղը ժամանակ պիտի անցնի. խեղճ կնիկը կարողութիւն չունի...՝ աւուր հացի կարօտ է կ'ըսեմ կոր... վաղը առտու այս գործը լմննալու է:

— Բայց, կնիկ, հիւանդանոցի հոգաբարձութենէն մեզի խիստ պատուէր եկած է որ լաւ քննութեամբ չքաւորութիւնը հաստատելէ ետքը վկայագիր տանք...

— Ճանըմ, անոնք ի՞նչ գիտեն թէ քննութիւը կատարեր էք կամ ոչ:

— Ան տեղ Օհան էֆէնտի մը կայ որ դիւրաւ մանթար չի կլլե՞ր:

— Օհան էֆ.ն ո՞վ է:

— Հոգաբարձու Օհան էֆ. Ներսէսեանը... անիկա մեր թուղթովը չպիտի բաւականանայ, ինքն ալ իր կողմէ քննութիւն պիտի կատարէ եւ եթէ պզտիկ մնանք, ի՞նչ պիտի ընենք:

— Պարապ խօսքեր, մինչեւ հօս պիտի գար ալ քննութիւն պիտի ընէր... պարզապէս խօսքս կտրելու համար դժուարութիւններ կը ստեղծես կոր...

— Ինչո՞ւ խօսքդ կտրեմ, ե՞րբ բան մը ըսեր ես ալ չեմ կատարեր: Չեմ ըսեր կոր չէ, միայն թէ օրինաւորութեան սահմանին մէջ կ'ուզեմ գործել:

— Խեղճ կնկանը քովը պզտիկ պիտի մնամ վաղը:

— Պզտիկ մնալու բան չի կայ:

— Պատուոյս վրայ խօսք տուի որ թուղթը վաղը պատրաստ պիտի ըլլայ...

— Երկու օր վերջը թող ըլլայ...

— Աղջկանս գլխուն վրայ երդում ըրի... արդէն միշտ կը նայիս որ ամէնուն քովը գիս խայտառակ ընես... առտուընէ ի վեր կրած յուզումներս բաւական չէր, հիմակ ալ դուն կը չարչարես կոր գիս...

Եւ Տիկին Սաթեն սկսաւ լալ, ջղաձգօրէն ուսերը թօթուելով:

Մարգար էֆ. ստիպուեցաւ խոստանալ իր կնոջ հետեւեալ առտու վկայագիրը պատրաստելու առանց քննութեան- Տիկին Սաթեն հանդարտեցաւ, արցունքները սրբեց եւ ըսաւ.

— Հէմ կ'ուզեմ որ այս վկայականին տէրը մարդ չիմանայ:

— Լրագիրներուն մէջ ծանուցում ընելու չենք ա... փէր փէր թաղականները պիտի իմանան.

— Չէ՛ անոնք ալ իմանալու չեն:

— Գոնէ Միհրանիկ էֆ.ն իբր ատենադպիր պիտի իմանայ քանի որ ինքն ալ պիտի ստորագրէ:

— Չէ՛, Միհրանիկ էֆէնտին բնաւ իմանալու չէ, գոչեց Տիկին Սաթեն:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Մարգար էֆէնտի զարմացած:

Տիկին Սաթեն անմիջապէս չպատասխանեց, համոզիչ պատճառ մը կը փնտռէր մտքի առարկութիւնը արդարացնելու համար:

— Զարմանալի բան մը եղեր ես այս իրիկուն, դիտել տուաւ Մարգար էֆ. ինչո՞ւ չես ուզեր որ Միհրանիկ էֆ.ն իմանայ վկայական մը տրուած ըլլալը:

— Պէտք չէ որ իմանայ կ'ըսեմ կոր, պնդեց Տիկին Սաթեն:

— Աղէկ, բայց պատճա՞ռը...

— Արժանապատուութեանս կը դպչի, գոչեց Սաթեն:

— Ան քեզի նոր այլանդակութիւն մըն ալ, պատասխանեց ամուսինը:

— Ոչ թէ միայն իմ՛ այլ քու ալ արժանապատուութեանդ կը դպչի:

Մարգար էֆ. սկսաւ քահ քահ խնդալ:

— Խնդալու բան չի կայ, գոչեց Տիկին Սաթեն բարկութեամբ, ըսի՞ քեզի որ Մարթան ատենօք մեր տունը սպասուհի եղած է՛ր:

— Ըսիր, էյ ատկէ ի՞նչ կ՚ելլէ:

— Չեմ ուզեր որ իմացուի թէ մեր նախկին սպասուհիին ամուսինը ձրիաբար հիւանդանոց դրեր ենք:

— Միհրանիկ էֆ. ի՞նչ գիտէ որ Մարթան ձեր քովը սպասուհի եղած է:

— Չգիտեր, բայց բերնէ բերան կ՚իմացուի:

— Խենթ խօսքեր։

— Եթէ Միհրանիկ էֆ.ն անպատճառ պիտի տարագրէ՞ չեմ ուզեր, վազ անցայ... արդէն կը տեսնամ կոր որ ինծի դէմ թշնամութիւն մը ունիս այս գիշեր...

— Խենթ խօսքեր մի՛ ըներ...

— Արդէն ժամանակէ մը ի վեր ուրիշ ընթացք բռնած ես ինծի հանդէպ...

Մարգար էֆ. չպատասխանեց:

— Օտարականի մը պէս կը վարուիս կոր հետս:

Մարգար էֆ. կրկին լուռ մնաց:

— Շունի չափ արժէք չունիմ աչքիդ առջեւ:

Մարգար էֆ. լռութիւնը շարունակեց:

— Պատճառն ալ կը գուշակեմ կոր... ուրիշ կնկան խելք տուած ես... ինչ դժբախտ կնիկ եմ եղեր...

Եւ Տիկին Սաթենն կրկին լալ սկսաւ, Մարգար էֆ. անհամբեր կերպով մը սենեակին մէջ ժուռ գալ սկսաւ, իր սիկառէթը քաշելով: Տիկինին հեծկլտուքը հետզհետէ կ՚աւելնար:

— Տղայ մի ըլլար, գոնէ վաճառականը, պարապ տեղը ինքզինքդ հիւանդ պիտի ընես։

— Դո՛ւն ես պատճառը եթէ հիւանդ ըլլամ, հեծկլտաց տիկին Սաթենն:

— Սուս եղիր, վազ անցանք ուզածդ կ՚ընենք, գոնէ ամուսինը:

— Վաղը առտու անպատճառ...

— Մարդ չպիտի իմանայ:

— Ոչ՛, մարդ չպիտի իմանայ:

— Մանաւանդ Միհրանիկ էֆ.ն:

— Մանաւանդ Միհրանիկ էֆէնտին, կրկնեց վաճառականը:

Տիկին Սաթեն հանդարտեցաւ: Յաղթանակը տարած էր:

Հետեւեալ առտու կանուխ՝ տիկին Սաթեն իր պահանջումը կրկնեց եւ ըսաւ.

— Քեզի խորհուրդ մը տա՛մ, փոխանակ խորհրդարան երթալու եւ հոն գրելու վկայականը, լաւ ղրկէ եւ հոս բերել տուր քարտուղարը:

— Ատիկա աղէկ խելք ըրիր, պատասխանեց Մարգար էֆէնտի։

Տիկին Սաթեն այս հաւանութենէն քաջալերուած՝ իսկոյն ծառան ղրկեց եւ տուն կանչել տուաւ քարտուղարը, պատուիրելով նաեւ որ հետը բերէ Թաղ. խորհուրդի պաշտօնական նամակաթուղթը եւ կնիքը:

Կէս ժամ ետքը վկայականը գրուած ու կնքուած էր:

— Դուն կրնաս երթալ, ըսաւ վաճառականը քարտուղարին:

Ետքը, իբրեւ ատենապետ թուղթը ստորագրեց եւ խօսքը կնոջը ուղղելով հարցուց.

Ատենադպիրին ստորագրութիւնը ի՞նչ պիտի ընենք:

— Աման Մարգար էֆ. դուն ալ պարապ բաները խնդիր կ'ընես ես վասն ատենադպիրի կը ստորագրեմ:

— Քու անունո՞վդ:

Չէ, ճանըմ, անճանաչելի անուն մը կը դնեմ, լմընցաւ գնաց:

— Բայց ատիկա կեղծարարութիւն կ'ըլլայ:

— Կեղծարարութեան ի՞նչ կայ, սուտ պօնօ չպիտի շինենք, փարա չպիտի առնենք ա՛... պարզապէս խեղճ կնոջ մը բարիք պիտի ընենք:

— Աղէկ, բայց լաւագոյն չըլլա՞ր որ Միհրանիկ էֆ.ի ստորագրել տանք:

— Անկարելի է ըսի, խօսք չի՛ս հասկնար:

— Ահա՛, մոռցար, արժանապատուութեան խնդիրը կայ... բայց գոնէ ուրիշ թաղականի մը ստորագրել տանք:

— Մինակ քու ստորագրութեամբդ ղրկենք նէ՞ չըլլա՞ր, հարցուց տիկին Սաթէն:

Մարգար Էֆէնտի վայրկեան մը խորհեցաւ եւ ըսաւ.

— Կարծեմ կ՚ըլլայ, աւելի աղէկ է անանկ ընել քան կեղծ միջոցներու դիմել:

Վաճառականը մեկնեցաւ, գոհ եւ ուրախ որ օձիքը ազատած էր կնոջը ձեռքէն:

Երկու ժամ ետքը տիկին Նուարդ եկաւ եւ անձկութեամբ հարցուց թէ ինչ եղած էր իր գործը:

— Անուանիկ ուզածդ, պատասխանեց Սաթէն յաղթականօրէն վկայականը բարեկամուհիին կարկառելով.

— Կեցցե՛ս, գոչեց միւսը եւ Սաթէնի վիզը նետուելով այտերը համբուրեց:

— Դիւրին եղա՞ւ, հարցուց:

— Մէկ խօսքիս վրայ, անմիջապէս կամքս կատարեց, պատասխանեց Սաթէն:

— Սքանչելի՛, տիպար ամուսին մը ունիս:

— Ինծի հաճոյք պատճառելու համար բան մը չը մերժեր:

— Շիտակը ես կը վախնայի որ չպիտի յաջողիս:

— Ես խօսք տուած բանս կը կատարեմ, որովհետեւ կարողութիւնս նայած բանին խօսք կու տամ:

— Ինչ որ է շատ շնորհակալ եմ, զիս մեծ մտմտուքէ մը ազատեցիր, հիմա թուղթը անմիջապէս Խասգիւղ պիտի ղրկեմ, որպէս զի այսօր իսկ հիւանդը տանին յանձնեն:

Այս ըսելով տիկին Նուարդ վկայականը բացաւ եւ կարդաց:

— Աս ի՞նչ է գոչեց, ատենապետի ստորագրութիւն չի կայ:

— Ինչ ընենք, ատենապետը էրիկդ է եւ չուզեցիր որ էրիկդ իմանայ:

— Աղէկ, բայց վասն ատենապետի ստորագրութիւն մը գտնելու է այստեղ:

— Մարգար Էֆէնտին ըսաւ որ պէտք չի կայ իր անունը բաւական է:

— Չէ՛, սիրելիս, կ՚ըլլին խնդիր կը հանեն.

— Էյ, հիմա ի՞նչ ընենք...

— Ատ դիւրին է, իբրեւ տանտնապետ Էրկանս անունը կը դնեմ, լմնցաւ գնաց... գիրս կրնամ անոր գիրին նմանցընել:

— Ես առիկա մտածեցի, Մարգար Էֆէնտին չուզեց:

— Անոր բան մի՛ ըսեր, թող անիկայ նորէն չգիտնայ.

— Ետքը փորձանք մը չի բանար գլխունս:

— Դուն հոգ մի՛ ըներ:

Եւ Նուարդ գրիչը առնելով, իր որոշումը գործադրեց եւ յաղթականօրէն ըսաւ.

— Հիմա ամէն բան կարգի մտաւ:

* * *

Քանի մը օր ետքը, կէս օրէ վերջ ժամը 2ին միջոցները հիւանդանոցի հոգաբարձու Օհան էֆ. Ներսէսեան, Մեծ Նոր խանի սենեակը կը մտնէր:

— Նո՛ֆ, ըսաւ, Թաշկինակովը ճակատը սրբելով, բրինձն ու բաթաթէսը այսօր առի ղրկեցի... երկու ամսուան կը բաւէ:

— Երկու օր առաջ հիւանդ մը բերին, ղրկեցինք հիւանդանոց, ըսաւ գրագիրը:

— Ամսականաւո՞ր...

— Չէ՛, ձրի:

— Ձրի՞ մի, գոչեց Օհան էֆէնտի, բարկանալով, ես չըսի՞ որ ալ ասկէ ետքը ձրի հիւանդ չենք կրնար ընդունիլ... ծախքին տակէն չենք կրնար կոր ելլել, եղբա՛յր:

— Ասիկա շատ թշուառ, չքաւոր մէկն է եղեր:

— Ինչ կ՚ուզէ թո՛ղ ըլլայ:

— Թաղական Խորհուրդէն ալ օրինաւոր վկայական ունի:

— Ո՞րն անիծեմ Թաղական Խորհուրդին ալ, վկայականին ալ.

— Չենք կրնար մերժել:

— Մէյ մը ինծի հարցնելու էիր:

— Ժամանակ չկա՛ր, հիւանդը կարելի չէր այստեղ սպասցնել:

— Ո՞ր թաղէն է...

— Գ. Թաղէն:

— Նայի՛մ սա վկայականը:

Դրագիրը տետրակին մէջէն հանեց վկայականը, եւ տուաւ Օհան էֆ.ին, որ ջղային ուշադրութեամբ կարդաց երկու անգամ:

Ցանկարծ զարմանքի ու սրտմտութեան ձեւ մը առաւ դէմքը:

— Գայլուտ Միսաքեա՜ն, մռլտաց ակռաներուն մէջէն, Գայլուտ Միսաքեա՜ն, ծօ՛, հա՛, օտըր... վա՛յ շունշանորդի, չյաւո՞ր հէ՞... վա՛յ էշէպուհղէր... ծօ ինէ բինէ զէնկին է...:

— Կը ճանչնա՞ս զինքը, հարցուց դրագիրը:

— Ի՞նչ ըսել է, մեր գիւղէն է, գոչեց Օհան էֆէնտի, որուն բարկութիւնը հետզհետէ կ՚աւելնար:

— Գատր Գիւղէ՞ն...

— Ձէ՛, ճանըմ, Խասգիւղէն, իմ բուն ծննդավայրս Խասգիւղն է... ծօ բանի մը հատ տուն ունին, անկէ զատ չարշըն ալ երկու խանութ ունին... Է՛յ, պու հէքիմին պատըրը, պու պէնտէ եօք ար...

— Բայց վկայականը Գ. Թաղէն տրուած է, դիտել տուաւ դրագիրը:

— Սո՛ւտ, էֆէնտիմ, սուտ, մարդը ծնած օրէն Խասգիւղէն չէ հեռացած, ամմա, որովհետեւ Խասգիւղի Թաղ. խորհուրդէն Գայլուտին չքաւորութեան վկայագիր չէին կրնար հանել տալ, Գ. Թաղէն հանել տուեր են...: Ծօ՛, ութանմազտան Միհրան էֆ.ն ալ ստորագրեր է...: Կարելի է մարդը խաբա՞ծ են...

— Խաբա՞ծ են մի.. խաբեբայութիւնը ընողը զաթը սա չատէրպազն է, գոչեց Օհան էֆէնտի, ադ Գայլուտ բուսածը, Միհրան էֆէնտիին կնոջ մօրաքրոջ էրիկն է...

— Տեղն ի տեղոյ գիտէք կոր...

— Մինախլէնին կը ճանչնամ...

Եւ այս առթիւ, Օհան էֆ. խոշոր հայհոյանք մը ուղղեց մինախլէին հասցէին:

Եւ Օհան էֆ. ուժգին շարժումով մը վերարկուն առաւ, գրպանը դրաւ եւ յետոյ ժամացոյցը նայեցաւ:

— Ժամ 3ը կուգայ կոր, ճիշդ ժամանակն է, Միհրան էֆ.ն դրասենեակը կ՚ըլլայ...

Քառորդ ժամ ետքը կը մտնէր Միհրան էֆ.ի դրասենեակը, մինչ այս վերջինը թիկնաթոռին մէջ ընկղմած, թերթ կարդալու զբաղած էր:

— Բարե՛ւ Միհրան էֆէնտի, ըսաւ հոգաբարձուն, մտերմական շեշտով մը:

— Աստուծու բարին, պատասխանեց Միհրան:

— Այսօր ցաւակցութիւններս յայտնելու եկայ, ըսաւ Օհան էֆէնտի:

— Ի՞նչ բանի համար, հարցուց վաճառականը զարմացած:

— Խեղճը մեր գեղացին կը սպանի, որովհետեւ ե՛ս ալ Խասգեղցի եմ, իշշալլահ անցաւոր հիւանդութիւն է...

— Բայց որո՞ւ վրայ կը խօսիս:

— Ճանըմ, մեր Գալուստ աղային վրայ... Սիմաքեան Գալուստ աղան... պապաս մարդ է...

— Հա՛, մէկէն ի մէկ հիւանդ ինկեր է, կինս անցած օր կ՚ըսէր կոր, պատասխանեց Միհրան, անտարբեր շեշտով մը: Ուղղութիւնին մէկն էր արդէն, հոգին տարին քանի մը անգամ երեսը կը տեսնայի... շիտակը սիրած մարդս չէր:

— Այո՛, գիտեմ որ իրարու հետ շատ բարեկամ չէիք, պատասխանեց Օհան էֆէնտի, բայց ինչ որ է ծեր ազգականն է: Հիւանդութիւնը ի՞նչ է:

— Աղէկ մը չեմ գիտեր, անբուժելի է եղեր, բայց բժիշկը ըսեր է որ դեռ երկար ատեն կրնայ ապրիլ:

— Էյ, հոգ չէ՛, պատասխանեց Օհան էֆ. փա՛ռք Աստուծոյ, նիւթական կարողութիւնը տեղն է:

— Այո՛, կարծեմ քանի մը կտոր կալուած ունի, ըսաւ Միհրան էֆ... այսինքն կինն է ունեցողը:

— Կնոջն է եղեր, ինքն է եղեր, միեւնոյն բանը չէ՞…

— Այնպէս է:

Միհրան էֆ. յայտնապէս նեղութիւն կը զգար այս խօսակցութենէն, որ վերջանալու երեւոյթ չունէր: Այդ Դայուսար իր բնաւորութեամբ, վարք ու բարքով անտանելի մէկը եղած էր, եւ երբէք իր ազգականներուն համակրութեան չէր արժանացած:

Օհան էֆ. սակայն խօսքը տակաւին չէր աւարտած: Սիկառէթ մը վառեց եւ ըսաւ.

— Հիմա ո՞ւր է հիւանդը:

— Չեմ գիտեր… կարծեմ հիւանդանոց մը պիտի դնէին, կինս բաներ մը ըսաւ բայց միտքս չմնաց… շիտակը այդ մարդը զիս բնաւ չհետաքրքրեր.

— Արդեօք ո՞ր հիւանդանոցը դնելու միտք ունին, հարցուց Օհան էֆէնտի:

— Աղբար դուն ալ հիւանդանոցին համար յաճախո՞րդ ճարելու եկեր ես, գոչեց Միհրան խնդալով:

— Չէ՛, հետաքրքրութեան համար կ'ուզեմ հասկնալ:

— Իրաւ որ չեմ գիտեր.

— Չե՞ս գիտեր, գոչեց Օհան էֆ. զարմացած:

— Չէ՛, չեմ գիտեր, կրկնեց միւսը ամենայն հանդարտութեամբ:

— Չե՞ս գիտեր որ արդէն հիւանդը մեր ազգային հիւանդանոցը ղրկուած է…

— Չեմ գիտեր, տեղեկութիւն չունիմ:

— Չե՞ս գիտեր որ իբրեւ չքաւոր վկայական մը տրուած է ձեր Թաղ. խորհուրդէն…

— Մեր Թաղ. խորհուրդը ի՞նչ գործ ունի ատոր մէջ. Փարթամ աղան նախագահ կը բնակի…

— Բայց տրուած վկայագրին տակ իբրեւ ատենադպիր քու ստորագրութիւնդ կայ:

— Իմ ստորագրութի՛ւնս, գոչեց ափ ի բերան մնացած. անկարելի բան է:

— Քու եւ ատենապետ Մարգար էֆ.ի ստորագրութիւնները եւ Թաղ. խորհուրդի կնիքը:

— Խենթ բաներ կ'ըսես կոր, Օհան էֆ. պատասխանեց Միհրանիկ խնդալով։

— Խենթ բաներ մի՞... ա՛ռ նայէ։

Եւ հոգաբարձուն անոր երկնցուց վկայագիրը։ Միհրանիկ առաւ թուղթը, ուշադրութեամբ կարդաց եւ ըսաւ.

— Աս իմ ստորագրութիւնս կեղծ է, գիրը իմս չէ...

— Հապա Մարգար էֆէնտինի՞նը։

— Անոր ստորագրութիւնը կեղծ չերեւար կոր, խոստովանեցաւ Միհրանիկ, ճիշդ իր գիրն է։

— Հապա կնի՞քը։.

— Կնիքը մեր Թաղ. Խորհուրդին կնիքն է, ըսելիք չի կայ հաստատեց Միհրանիկ էֆէնտի։

— Ի՞նչպէս կը բացատրես այս խնդիրը։

— Իրա՛ւ որ խելքս չի հասնիր կոր... վկայականը ինծի տո՛ւր քննութիւն մը կատարեմ... ամէն պարագային իմ ստորագրութիւնս կեղծ է, ես բանէ մը խաբար չունիմ, այս մասին պատուոյս վրայ երդում կ'ընեմ...

— Կը հաւատամ խօսքիդ, պատասխանեց Օհան էֆ., բայց այս խարդախութիւնը ո՛վ է ըրած ան կ'ուզեմ հասկնալ։

— Թուղթը թող քովս մնայ. վաղը հարցուփորձեմ։

— Չէ՛, այս թուղթը պիտի պահեմ առ այժմ։

— Ինչպէս որ կ'ուզես...

— Մարգար էֆէնտին հիմա իր գրասենեակը կը գտնուի՞։

— Հաւանօրէն։

— Երթանք ուրեմն միասին զինքը տեսնենք։

— Սիրով կու գայի բայց իմաստ կարեւոր գործի մը համար մէկու մը կը սպասեմ կոր, հիմա ուր է կու գայ ժամադիր եղած ենք հոս։ — Եւրոպացի մըն է, վաղն առտու ալ պիտի մեկնի։

— Ես առանձին կ'երթամ ուրեմն, պատասխանեց Օհան էֆ. ոտքի ելլելով։

Քանի մը վայրկեան ետքը կը մտնէր Մարգար էֆէնտիի գրասենեակը։ Վաճառականը սեղանին առջեւ անցած

գրելու զբաղած էր: Սովորական բարեւներէն ետքը թէկ-նածու մը ցոյց տուաւ հիւրին եւ ըսաւ.

— Ներեցէ՛ք, Օհան էֆէնտի, հրաման մը ունի՞ք արդեօք:

— Բան չկայ, պատասխանեց հոգաբարձուն, խնդիր մը կայ կ'ուզեմ լուսաբանել:

— Ի՞նչ խնդիր...

— Այս օրերս ձեր Թաղ. խորհուրդին կողմէ՝ հիւանդի մը համար չքաւորութիւնը հաստատող վկայական մը տուի՞ք.

— Այո՛ տուի, փութաց պատասխանելու վաճառականը, չքաւորական եմ հիւանդն ալ ընդունուեր է...

— Այդ հիւանդը Պօղոս Միսաքեանն է, այնպէս չէ՞:

— Կարծեմ տղան անուն մըն էր, աղէկ մը միտքս չէ...: Կինս ատ մարդուն անունը կը ճանչնայ կոր, Մարթա ըսաւ ի՛նչ ըսաւ, ժամանակին իրենց տունը ապաւէնի է եղեր, հիմա աւուր հացի կարօտ մնացեր են...

— Ներէ՛ք էֆէնտիմըզ, մռլաց Օհան էֆէնտի քթին տակէն, յետոյ աւելցուց.

— Այդ վկայականը ո՞վ ստորագրած էր:

— Ես, պատասխանեց վաճառականը:

— Ուրի՞շ...

— Մինակ իմ ստորագրութիւնս կար, չուզեցի ատենադպիրին ստորագրել տալու համար ժամանակ կորսնցնել... մտածեցի որ իմ անունս բաւական ծանօթ է եւ կրնայ վստահութիւն ներշնչել:

— Մարգար էֆ. չարաչար խաբեր են ձեզի:

— Ի՞նչ կ'ըսես...

— Բացարձակ իրողութիւնը այս է... ձեր թաղին մէջ Պօղոս Միսաքեան անունով չքաւոր աղքատ չի կայ:

— Ինչպէ՛ս չի կայ՝ գոչեց վաճառականը որուն զարմանքը հետզհետէ կ'աւելնար.

— Պօղոս Միսաքեանց Հասգիւղ կը նստի եւ կալուածատէր է:

Կարծեմ դուն կը սխալիս կոր, Օհան էֆ., պատասխանեց վաճառականը թեթեւ ժպիտով մը, այնքան կասկածոտ ես որ ամէն տեղ խաբեբայութիւն կը տեսնես:

— Այս գործին մէջ ո՛չ թէ միայն խաբեբայութիւն կայ, այլ նաեւ կեղծարարութիւն...

— Կեղծարարութի՞ւն գոչեց փաստաբանը յուզուած, ի՞նչ բան կ'ուզես, ո՛վ ըրեր է կեղծարարութիւնը:

— Չեմ գիտեր, ատիկա դուք պէտք է փնտռէք գտնէք:

— Բայց նախ կեղծարարութեան ապացոյցը տեսնենք . . .

— Իշտէ՛ ապացոյցը, ըսաւ Օսման էֆ. եւ վկայականը յանձնեց Մարգար էֆ.ին:

Փաստաբանը առաւ թուղթը, բացաւ եւ զարմացական ճիչ մը արձակեց տեսնելով Միհրան էֆ.ի կեղծ ստորագրութիւնը:

— Ես թուղթը յանձնած ատենս այս ստորագրութիւնը չի կար, ետքէն աւելցուցեր են գոչեց:

— Հիմա Միհրան էֆ.ին քովէն կուգամ կոր, պատուոյն վրայ հաւատաց թէ ինք բանէ մը տեղեկութիւն չունի եւ թէ այս ստորագրութիւնը իրը չէ:

— Ատոր տարակոյս չի կայ...

— Հիմա տեսա՞ր որ ի՛նչ անպատկառ խաբեբաներու ձեռքը գործիք եղեր էք...

Փաստաբանը չպատասխանեց: Այս յայտնութիւնը խորին յուզում մը յառաջ բերած էր իր մէջը, որովհետեւ կ'ենթադրէր որ իր կնոջ մասը կար այս զեղծարարութեան մէջ :

— Այդ Գալուստ Աբասկեանը ո՞վ յանձնարարեց Թաղ. խորհուրդին, հարցուց Օսման էֆ. որ կը նշմարէր իր դիմացինին յանկարծուն յուզումն ու շփոթութիւնը:

— Թաղ. խորհուրդը բանէ մը տեղեկութիւն չունի, խոստովանեցաւ փաստաբանը, խաբուողը միայն ես եմ, եթէ երբէք գործին մէջ խաբեբայութիւն կայ:

— Դեռ կը կասկածի՞ս, գոչեց հոգաբարձուն:

— Շիտակը հաւատալս չի գար կոր:

— Ուրեմն ուղղակի քեզի՞ յանձնարարեցին հիւանդը, ըսելով որ ձեր Թաղը կը բնակի եւ թէ շատ չքաւոր է:

— Այո՛, մրմնջեց փաստաբանը:

— Ո՞վ էր այդ անծանօթ խաբեբան:

Վաճառականը լուռ մնաց:

— Ցնցող թուղթը որո՞ւ յանձնեցիր, հարցուց Օհան էֆէնտի:

— Անոր . . .

— Այսինքն հիւանդին համար միջնորդո՞ղին:

— Այո՛...

— Եւ ձեր կողմէ քննութիւն մը չկատարեցի՞ք:

— Պէտք չտեսայ, եղբայր. յանձնարարողը այնքան վստահելի մէկն է որ...

— Խայտառակին մէկն է ըսէ սոր:

— Այս գործին մէջ գաղտնիք մը կայ անպատճառ, պէտք է լուսաբանել, պատասխանեց վաճառականը:

— Քանի քանի անգամ հոգաբարձութեան կողմէ գրեցինք թաղ. խորհուրդներուն որ ներկայացած մարդուն չքաւորութեան վկայական չտրեն ու մեր վրայ չղրկեն, պոռաց Օհան էֆ. տաքի ելլելով, որո՞ւ կ'ըսես պէտան գլխերնէն ռէֆ ընելու համար թուղթ մը կուտան ձեռքերնին, կը ղրկեն հիւանդանոց... հարցուցած ունի՞ն թէ հիւանդանոցը ինչպէս կը դարձնենք կոր... վազ կէչտիմ աչէն պու իշտէն, հրաժարական պիտի տամ պիտի քաշուիմ, զիմացուցիք բան չէ, հէմ յոգնէ, հէմ գործէդ ելիր, անկէց ալ տանկ խաղերու ելուր... տուներ խանութներ ունեցող մարդը իրրեւ չքաւոր ընդունէ հիւանդանոցին մէջ... հօշ վար չպիտի գնեն ա՛, վաղը դուրս նետել պիտի տամ, թող կ'ուզէ թո՛ղ ըլլայ . . .

— Ճանըմ, մէկ երկու օր վար դրէք, մինչեւ որ խնդիրը լուսաբանենք, ըսաւ վաճառականը, ես կը կարծեմ որ թիւրիմացութիւն կայ գործին մէջ:

— Գործին մէջ թիւրիմացութիւն չի կայ՝ խաբեբայութիւն կայ, շեշտեց Օհան էֆէնտի. այդ անձը ո՞վ է նէ աղէկ բիւլանը անցուցեր է գլխուդ, ինչպէս որ դուն ալ բիւլանը մեր գլխուն անցուցիր: Ինչ որ է, ես կ'երթամ կոր, այսօր վաղը խնդիրը լուսաբանելու է. գիտցած եղիր որ հիչ չեմ նայիր դուրս կը նետեմ հիւանդներդ...

Օհան էֆ.ի բաժնուելէն քանի մը վայրկեան վերջ վաճառականը ջղագրգիռ դրութեան մէջ մեկնեցաւ գրասենեակէն եւ ուղղակի տուն գնաց:

— Հանըմը հո՞ս է, հարցուց տան դուռը բացող սպասուհիին :

— Այո՛, պատասխանեց այս վերջինը․

— Մինա՞կ է:

— Ոչ՛, տիկին Նուարդը հոս է:

Մարգար էֆ. դժգոհութեան շարժում մը ըրաւ: Ինք կը փափաքէր կինը առանձին գտնել եւ իսկոյն բացատրութիւն պահանջել. հիմա ստիպուած էր սպասելու որ տիկին Նուարդ մեկնի, որովհետեւ չէր ուզեր որ Սաթենը ո եւ է կերպով պզտիկ մնար իր բարեկամուհիին քով:

Վեր ելաւ եւ ուղղուեցաւ երկու կիներուն գտնուած սենեակը :

Հազիւ քառորդ մը ետքը Միհրանիկ էֆ.ն ալ եկաւ: Տիկինները բարեւելէ ետքը՝ վաճառականին դարձաւ եւ այլայլած շեշտով մը հարցուց.

— Ճանըմ, ի՞նչ է աս վկայականին խնդիրը...

- Ի՞նչ վկայական, ըսաւ վաճառականը չգիտնալ ձեւացնելով:

— Հիւանդի մը համար չքաւորութիւն հաստատող վկայական մը տուեր է մեր Թաղական Խորհուրդին կողմէ . . .

Երկու կիները որոնք քիչ խօսակցութեան մը բռնուած էին իրարու հետ, յանկարծ լռեցին եւ ուշադիր հետեւեցան երկու մարդոց խօսակցութեան:

— Ես ալ կ'ուզեմ այս խնդիրը լուսաբանել, ըսաւ վաճառականը:

— Եւ անմիջապէս պէտք է որ լուսաբանուի, որովհետեւ գործին մէջ կեղծարարութիւն կայ, գոչեց Միհրանիկ էֆ., վկայականին ներքեւ իմ ստորագրութիւնս դրեր են, մինչ ես ատանկ թուղթ չեմ ստորագրած. ատանկ խարդախութիւն կ'ըլլայ . . . :

— Հիմա ամէն բան կը հասկնամ ըսաւ Մարգար էֆ., ես թէեւ կ'ուզէի առանձին կերպով այս խնդիրը քննել, բայց վնաս չունի, դուք ալ դուրսէն մարդիկ չէք, մեր

մտերիմ բարեկամներն էր, ձենէ ծածկելիք բան մը չունիմ . . . :

Վաճառականին այս խօսքերը մեծ զարմացում պատճառեցին Միհրանիկ էֆ.ին որ անոնց իմաստը չկրցաւ անմիջապէս ըմբռնել եւ հարցուց.

— Ի՞նչ բան կ'ուզես Մարգար էֆ.:

— Ըսել կ'ուզեմ որ այս գործին մէջ անշուշտ խարդախութիւն մը կա՛յ որուն զոհ գացած եմ ես եւ ինէ առաջ կինս :

— Տիկին Սաթե՞նը, գոչեց Միհրանիկ զարմացած:

— Այո՛, անիկա ստիպեց զիս որ վկայականը գրեմ... միայն թէ վկայականին տակ միայն ես ստորագրեցի, մինչդեռ այսօր, Օհան էֆ.ին ցոյց տուած վկայականին ներքեւ քու ալ անունդ կայ:

— Բայց կեղծ գրով, շեշտեց Միհրանիկ:

— Ճիշտ է, հակառակը չեմ պնդեր, հիմա հասկնամ թէ այդ խարդախութիւնը ո՛վ ըրած է:

— Ինչպէ՞ս պիտի կրնաս հասկնալ...

Բոլոր այս խօսակցութեան միջոցին երկու կիները բացարձակ լռութիւն կը պահէին եւ այս լռութիւնը, մանաւանդ իր կնոջ լռութիւնը զարմանք կը պատճառէր Մարգար էֆէնտիին:

— Դուն ի՞նչ կ'ըսես այս եղածին, հարցուց վերջապէս վաճառականը խօսքը իր կնոջ ուղղելով:

— Էօ՜ֆ աման, գոչեց տիկին Սաթեն, պարապ բաները խնդիր կ'ընէք. ժամերով վրան կը խօսիք. բան մըն է եղեր լմնցեր է, ալ ի՞նչ պէտք կայ երկար բարակ վրան խօսելու . . .

— Ճանըմ, ի՞նչ բան է, առիկա պզտիկ խնդիր չէ . . . :

— Հապա շա՜տ մեծ խնդիր է, պատասխանեց Սաթեն հեգնաբար :

— Հարկաւ, արժանապատուութեան խնդիր է... վաղը կեղծարարութիւնը իմացուի նէ՝ ամէն մարդ մեզ պիտի՛ դատապարտէ:

— Ո՞վ պիտի իմանայ... դուք էք որ գործը կը մեծցընէք կոր, որո՞ւն հոգն է որ այդ խնդրով պիտի զբաղի...

— Այսօր գրասենեակ ըլլայիր տե՛ս Օհան էֆ.ին խրաբանցումը տեսնայիր...

— Ճանըմ, այդ Օհան էֆէնտին ալ թող քիթը ամէն բանի մէջ չխոթէ, գոչեց տիկին Սաթեն բարկութեամբ:

— Խնդիրը այդ չէ, պատասխանեց Մարգար էֆ. չոր կերպով. խնդիրը այն է որ երբ վկայականը քեզի յանձնեցի, միայն իմ ստորագրութիւնս կար, ետքը ո՞վ Միհրան էֆ.ին ստորագրութիւնը աւելցուցեր է հոն...

— Ես ի՞նչ գիտնամ, պատասխանեց տիկին Սաթեն, աներեւոյթ անտարբեր ձեւով մը:

— Բայց թուղթը քեզի յանձնեցի:

— Ես ալ եղածին պէս իր տեղը տուի:

— Այսինքն սպասուհի՞ն...

— Այո՛, պատասխանեց տիկին Սաթեն, յուզումէն դողահար ձեւով մը:

— Ի՞նչ էր այդ գեղին անցնելիք կնկանը անունը, Մարթա՞ բանը, ի՞նչ բանը...

— Այո՛, պատասխանեց տիկին Սաթեն, որուն յուզումը հետզհետէ կ'աւելնար:

— Անանկ է նէ այդ կնիկը վկայականին տակ Միհրան էֆ.ին անունը աւելցուցած ըլլալու է:

— Էօ՜ֆ, մէրաքս հանեցիր, աս խօսքը մէջտեղէն վերցուր, գոչեց տիկին Սաթեն, սինիրներս ոտք ելան, եղած լմնցած բանին վրայ ալ այսչափ չեն խօսիր...

— Հիմա մէկը դրկէ՛, այդ Մարթա օպահալը հոս կանչել տուր:

— Անանկ բան չըլլար ըսաւ Սաթեն:

— Ինչո՞ւ համար:

— Ես այդ կնիկը չեմ կրնար գտնել հիմա...

— Այդ ի՞նչ խօսք է, հասցէն չե՞ս գիտեր:

— Չեմ գիտեր...

— Աս գործին իմ խելքս չի հասնիր կոր, գոչեց վաճառականը զայրացած, ասոր տակը ի՞նչ կայ նէ ըսէք հասկընանք... աս ինչ խորհրդաւոր բաներ են...

— Երկրպագու որ բան չկայ, մկրտական մը գրուեցաւ, լմնցաւ, ամբողջ եղածը աս է..., ալ չեն առներ անցնիր:

— Ճանըմ, պարապ խօսք մի ըներ, աս կեղծ ստորագրութեան խնդիրը պէտք է անպատճառ երեւան հանել..., աս Մարթան հո՞ս կանչել տուր նայիմ:

— Տանը չեմ գիտեր...

— Ես կրնամ փնտռել ու երեւան հանել, քանի որ այս թաղին մէջ կը բնակի:

— Նայինք դեռ հո՞ս է, պատասխանեց տիկին Սաթեն:

— Ո՞ւր պիտի ըլլայ:

— Ես ինչ գիտնամ, բաւ որ էրիկը հիւանդանոց դնել տալէ ետքը՝ ինքն ալ ուրիշ տեղ պիտի երթայ:

— Սո՛ւտ խօսքեր...

— Սուտ իրաւ, աս աս է:

— Շիտակը խօսէ՛, այդ կեղծ ստորագրութիւնը ո՞վ դրաւ մկրտականին տակ. պոռաց վաճառականը ծայրայեղ բարկութեամբ մը:

Տիկին Սաթեն չպատասխանեց: Բայց տիկին Նուարդ որ մինչեւ այն ատեն լուռ մնացած էր, հանդարտ ձայնով մը ըսաւ,

— Շիտակը կ'ուզե՞ս, Մարգար էֆէնտի. ե՛ս դրի այդ ստորագրութիւնը:

Այս խօսքերը ափ ի բերան թողուցին, թէ՛ Մարգար եւ թէ՛ Միհրան էֆէնտիները:

— Դո՞ւն այդ կեղծ ստորագրութիւնը դրիր. գոչեց Միհրանիկ էֆէնտի, չուզելով հաւատալ իր ականջներուն:

— Կեղծիք չկայ մէջը, պատասխանեց տիկին Նուարդ, միամիտ դէմքով մը, քու անունդ գրի. ուրիշ գոյութիւն չունեցող մէկու մը անունը չդրի՞ ա... կնիկդ չե՞մ, քու անունդ իմ անունս ըսել չէ՞... ինչ այս աստիճան իրար կ'անցնիր կոր...

— Բայց ատոր զեղծարարութիւն կ'ըսեն:

— Ինչ կ'ուզեն թող ըսեն, գողութիւն չըրի՞ ա, մարդ չի մեռցուցի՞ ա, էրկանս կողմէ թուղթ մը ստորագրեցի:

— Բայց ինչ պէտք ունէիր առանձին բան մը ընելու:

— Պաւլուս աղա օճախը հիւանդանոց տեղաւորելու համար...

— Մօրաքոյրդ չէ՞ր կրնար ամսական մը տալով հիւանդանոց դնել։

— Ա՛լ այդ անպիտան մարդուն համար դրամ չի տըրուիր, գոչեց տիկին Նուարդ։

— Ճանըմ, միջամտեց Մարգար էֆ., ես բնաւ չեմ կրնար կոր այս գործին մէջ՚ն ըլլալ... խնդիրը մեր Սաթենին աղասունին վրայ է, դուք ինչո՞ւ կը խառնուիք կոր գործին մէջ մտնելու, տիկին Նուարդին մօրաքոյրը ինչ գործ ունի ատոր մէջ:

— Մարգար էֆէնտի՛, գոչեց Նուարդ, ձգէ բան մը ըսեմ, ձեր տիկինը բնաւ յանցանք չունի, ամբողջ պատասխանատուն ե՛ս եմ... հիւանդանոց դրուած մարդը՝ մօրաքրոջս էրիկն է... ես եկայ աղաչեցի տիկին Սաթենին, որ այս պզտիկ ծառայութիւնը ընէ ինծի:

— Հապա նախկին սպասուհի, Մարթա՞ն ով է, հարցուց փաստաբանը ապշահար:

— Անանկ կին չկայ մէջտեղը, Մարթա հանըմը իմ մօրաքոյրս է, հիմա հասկցա՞ք։

— Հօս մեր թա՞ղը կը բնակի:

— Ոչ՛, Խասգեղ կը նստի...

— Խասգի՞ւղ, գոչեց Մարգար էֆ. այլայլած, ուրեմն մենք ծայրէ ծայր կեղծ վկայական մը տուեր ենք...

— Ճիշդ հոս է խնդրին ծանրութիւնը, դիտել տուաւ Միհրանեկ էֆ.:

— Ամա՛ն. մէրսիքս եղաւ, ինչ մըն ալ ուրիշ խօսք ըրէ՛ք, ըսաւ տիկին Սաթեն։

— Ուրիշ խօ՞սք մի, պոռաց փաստաբանը, աս ինչ զարմանալի բան է, չէ՞ք ըմբռնիր կոր թէ ինչ ծանրակշիռ բան մըն է եղածը...

— Ճանըմ, սխալեցանք բան մը ըրինք, ալ երկար չեն ընեք...

— Սխալեցաք, բայց փորձանքը մենք պիտի կրենք:

— Փորձանքի ի՞նչ կայ, պատասխանեց տիկ. Նուարդ, չըլլայ նէ ամսական մը կուտանք, լմնցաւ՝գնաց, խօսքերնին բէք բէք փարային կ'անցնի:

— Գործը մէջտեղ ելլէ նէ, ի՞նչ երեսով Թաղին մէջ պիտի պտըտինք, ի՞նչպէս խորհրդարան պիտի երթանք, մեր ընկերներուն ի՞նչ պատասխան պիտի տանք երբ մենէ բացատրութիւն ուզեն, մեր հակառակորդներուն բերանը ի՞նչպէս պիտի գոցենք․․

— Ո՞վ պիտի իմանայ, ըսաւ տիկին Սաթենի, կարծես ամէն մարդ գործ չունենի ալ, ատով պիտի զբաղի, դուք ձայն չհանէք նէ մարդ չիմանար, մի վախնար:

— Օհան էֆ.ին բերանը ի՞նչպէս պիտի գոցենք:

— Հիւանդանոցին նուէր մը կ'ընենք, կը լմննայ կերթայ . . .

Վաճառականը տեսաւ որ անկարելի էր երկու կիներուն խօսք հասկցնել, որովհետեւ իրենց գործած արարքին ծանրութեան գիտակցութիւնը չունէին:

— Իրաւունք ունի, այս խօսքը գոցենք, ըսաւ, կը տեսնեմ որ իրար չենք հասկնար կոր...

Քիչ յետոյ, երկուքը մէկէն ուղղուեցան սալօնին քով գտնուած փոքրիկ խուցը:

Վաճառականը խնամով գոցեց դուռը եւ իր բարեկամին մօտենալով, ըսաւ.

— Հիմա որ խնդիրը հասկցանք, եւ տեսանք որ ամբողջ յանցանքը իմ կնոջս եւ տիկին Նուարդինն է, ի՞նչ պիտի ընենք...

— Գործը ծածկելու միջոց մը խորհելու է:

— Այո՛, բայց ի՞նչ կերպով:

— Նախ կեղծ վկայականը մէջտեղէն վերցնելու է․

— Մենք որ Օհան էֆ.ին քովէն չառինք, հարցուց Մարգար էֆէնտի:

— Ես ուզեցի, բայց չտուաւ:

— Ինչ որ է, ես կը ջանամ զինքը համոզելու եւ վկայականը մէջտեղէն վերցնելու:

— Ատով կ՚ինար սակայն, գիտել տուաւ Միհրան էֆէնտի:

— Դեռ ի՞նչ պէտք է ընենք:

— Հիւանդին խնդիրը կը մնայ... հիմա որ անոր նիւթական վիճակը մէջտեղ ելաւ, բնականաբար չպիտի ձրի վար դնեն :

— Անոնք իրենց գիտնալիք բանն է:

— Ինչպէ՞ս իրենց գիտնալիք բանն է, գոչեց Միհրանիկ էֆ., մարդիկը մեր ստորագրութեան վստահելով զինքը ընդուներ են:

— Ինչ որ ալ ըլլայ, ես ատոր չեմ խառնուիր, պատասխանեց Մարգար էֆ., ես վկայականը մէջտեղէն վերցնելու գործը վրաս կ՚առնեմ, դուն ալ այդ հիւանդին խնդիրը կարգադրէ...

— Կարճ ճամբան ամսական մը կապել տալն է:

— Ինծի ալ այնպէս կուգայ:

— Իցի՛ւ թէ մարդ իմացած չըլլար, ըսաւ Մարգար էֆէնտի:

— Մեր ընկերներուն բան մը ըսի՞ր:

— Ոչ՛, բայց վկայականը քարտուղարին գրել տուի, չեմ գիտեր թէ անիկա ըսա՞ծ է:

-- Այդ կէտը ստուգելու է:

— Հիմա մէկը կը ղրկեմ քարտուղարը հոս կանչել կուտամ ըսաւ Մարգար էֆէնտի:

— Այո՛, այո՛, պատասխանեց Միհրանիկ, այս գործը շուտով կարգադրելու է:

Վաճառականը իսկոյն ծառան ղրկեց եւ բերել տուաւ քարտուղարը:

— Պրն. Տիգրան, ըսաւ քարտուղարին, կը յիշե՞ս քանի մը օր առաջ քեզ առտու մը տուն կանչել տուի եւ վկայական մը գրել տուի:

— Այո՛, պատասխանեց քարտուղարը, չքաւոր հիւանդի մը համար որ հիւանդանոց պիտի ղրկուէր:

— Այդ մասին մեր թաղական ընկերներուն խօսք մը ըսի՞ր :

— Չէ՛, բան մը չեմ ըսած, անկէ ի վեր արդէն Թաղ. խորհուրդը չէ գումարուած:

— Աւելի աղէկ ուրեմն, որովհետեւ պարզապէս խաղի եկած ենք. այդ չքաւոր ընտանիքը մեր Թաղին մէջ չէ եղեր . . .

— Արդարեւ ես ալ զարմացայ, որովհետեւ Թաղեցի ըլլալովս պէտք էր որ ճանչնայի այդ տեսակ չքաւոր մը, մանաւանդ որ ինչպէս գիտէք, աղքատախնամին ալ քարտուղարն եմ:

— Բայց ինչո՞ւ այդ առտուն դիտողութիւն չըրիր:

— Շիտակը Մարգար էֆ., չի համարձակեցայ...

— Ինչ որ է մենք խնդիրը երեւան հանեցինք ու վկայականն ալ ջնջեցինք:

— Ասանկ բաներ կը պատահին երբեմն, պատասխանեց քարտուղարը փիլիսոփայաբար:

— Հիմա որ խնդիրը կարգադրուեցաւ, չենք ուզեր որ իմացուի, որպէս զի պարապ խծբծանքներու տեղի չտրուի:

— Իրաւունք ունիք:

— Ասոր համար ահա՛ պէտք է որ վկայականին գործը գաղտնի պահուի:

— Անշուշտ... արդէն ո՞րու կ'ուզէք որ ըսենք. բնականաբար մի միայն Թաղականները պիտի գիտնան:

— Նոյն իսկ պէտք չի կայ որ անոնք ալ իմանան:

— Ատիկա անկարելի է պատասխանեց քարտուղարը:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Մարգար էֆ. զարմացած:

— Որովհետեւ վկայականը կը գտնուի ընդօրինակութեան տետրակին մէջ եւ ընդօրինակութեան տետրակն ալ միշտ Թաղականներուն ձեռքին մէջն է.

— Եղբայր, ինչո՞ւ այդ վկայականին ընդօրինակութիւնը առիր, ի՞նչ պէտք կար, զարմանալի բան.

— Բայց Մարգար էֆէնտի, սովորութիւն է որ մեր կողմէ տրուած բոլոր պաշտօնաթուղթերուն ընդօրինակութիւնը կ'առնենք:

— Ես չնշմարեցի որ ընդօրինակեցիր:

— Այդ միջոցին զբաղած էիր:

— Էյ հիմա ի՞նչ պիտի ընենք:

— Եթէ կ՚ուզէք տետրակին մէջէն այդ երեսը պատռեմ փրցնեմ:

— Ամէնէն կարճ ճամբան այդ է, ըսաւ Միհրանիկ էֆ.:

— Այո՛, այո՛, անանկ ընենք թող խնդիրը փակուի, կրկնեց Մարգար էֆէնտի:

— Ինչպէս կը փափաքիք այնպէս ընենք, համակերպեցաւ քարտուղարը:

Եւ ուրախ՝ իր պետերուն ծառայութիւն մը մատուցած ըլլալուն համար գոհ սրտով մեկնեցաւ:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Մեր այս պատմած իրողութիւնները կ'անցնէին տագնապալից շրջանի մը մէջ, այսինքն ընդհանուր պատերազմի առաջին տարին:

Թերեւս եկեղեցիին մէջ աթոռի մը համար ծագում առած խնդիրը շատ աւելի մեծ համեմատութիւններ պիտի առնէր եւ Պօղոս ու Մարգար էֆէնտիներու պայքարը տարիներ պիտի շարունակուէր, գրգռելով միտքերը եւ յուզելով Թաղը, եթէ անակնկալ պատահար մը վերջ չդնէր այս ամէնուն:

Կիրակի առտու մը, 1915 Ապրիլ 12ի աղետալի կիրակին շշնջոց մը տարածուեցաւ Թաղին մէջ:

— Իմացա՞ր երէկ գիշերուան եղածը:

— Ի՞նչ է եղեր:

— Կէս գիշերին եկեր պարոն Մուսերեանցը ձերբակալեր են իր տան մէջ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Յայտնի չէ... բայց միայն անիկա չէ... վարժապետն ալ բռներ են...

— Ո՞ր վարժապետը, Թորգո՞մը:

— Այո՛... յետոյ նոյնիսկ Մարգար էֆէնտին:

— Ի՞նչ կ'ըսես եղբայր...

— Ընկեր Կայծունին ալ բռներ տարեր են...

Բոլոր այս տեղեկութիւնները որոնք հետզհետէ կը հասնէին, ահ ու սարսափ սփռեցին ամբողջ Թաղին մէջ:

— Պայքար լսարանին մէջն ալ խուզարկութիւն կատարեր են ու բոլոր թուղթերը ժողվեր տարեր են... անդամներն ալ կը փնտռեն կոր եղեր, ըսաւ նորեկ մը:

— Շանթ Ակումբի անդամներն ալ ձերբակալուած են զուժեց ուրիշ մը:

— Կեդրոնատեղին ալ հսկողութեան ներքեւ առնուած է, ես հեռուէն տեսայ Թր դրան առջեւ ոստիկան մը կը սպասէր:

Նոյն օրը այսպէս ամբողջ Թաղեցիները սոսկումի մէջ անցուցին: Յետոյ, լսուեցաւ որ ուրիշ Թաղերու մէջ ալ նմանօրինակ ձերբակալութիւններ եղած են: Եւ պակուցումը տիրեց ամէն կողմ: Թաղականներէն ո՛չ որ կը համարձակէր եկեղեցի երթալ, սրճարաններն ալ պարպուած էին եւ ամէն մարդ կանուխ մը իր տունը կը քաշուէր սարսափահար:

Քանի մը օր ետքը ձերբակալուեցաւ նաեւ Պօղոս էֆ., ինչ որ սարսափը աւելի սաստկացուց:

Կ'ըսուէր թէ բոլոր ձերբակալուածները հեռաւոր վայրեր աքսորուած էին, նոյնիսկ պնդողներ կար թէ իրենցմէ մէկ մասը կախուած էին կեդրոնական բանտին մէջ:

Տիկին Շաքիկ եւ Տիկին Սաթեն, յուսահատութեան մատնուած, ասդին անդին դիմումներ կ'ընէին իրենց ամուսինները ազատելու համար:

Շնորհիւ ազդու միջամտութիւններու՝ Պօղոս էֆէնտի եւ Մարգար էֆէնտի յաջողեցան քանի մը շաբաթէն ազատիլ եւ վերադառնալ իրենց տունը:

Միայն թէ ազատ արձակուած ատեն ոստիկանութեան պաշտօնեան իրենց սա խրատը տուած էր.

— Չըլլայ որ ասկէ ետքը ազգին գործերուն խառնուիք մէյ մըն ալ:

Բայց արդէն երկու վաճառականները այդ խրատին պէտք չունէին եւ արդէն իսկ, բանտին մէջ ալ ուխտած էին

կարելի եղածին չափ հեռու փախչիլ ազգային շրջանակներէ :

Իսկ խեղճ Սուսերեանց, Կայծունի եւ Թորգոմ չկրցան իրենց օձիքը ազատել եւ աքսորուեցան դէպի Չանկըրը ուր սակայն, հրաշքով մը, յաջողեցան ողջ մնալ եւ հազար ու մէկ անակնկալ արկածներէ ետքը յաջողեցան անցնիլ ռուսական բանակը :

Տարագրութեան փորձութիւններուն մէջ, նախկին հակառակորդները, մտերիմ բարեկամներ դարձած էին իրարու :

Կովկասեան սահմանին վրայ անոնք կողք կողքի կըռուեցան ամբողջ պատերազմի ընթացքին:

Իրենց քաջագործութիւնները, կամ բո՛ւն բառով, հերոսութիւնները պատմելու համար պէտք է հատորներ լեցնել, ուստի այդ հսկայ աշխատութիւնը կը ձգենք ուրիշներուն :

Իսկ գալով ժամկոչ Վարդան աղբօր, որ սկզբնապատճառը եղած էր Շապիկ-Սաթէն պայքարին, իբրեւ ամուրի գաւառացի, ինքն ալ բռնեց աքսորի ճամբան եւ հազար ու մէկ տառապանքներէ ետքը հասաւ Հալէպ ուր մնաց մինչեւ անգղիական գրաւումը: Զինադադարէն ետքը յաջողեցաւ անցնիլ Եգիպտոս ուր այժմ Ալեքսանդրիոյ Ազգային վարժարանին մէջ տնտեսի պաշտօն կը վարէ:

ՎԵՐՋ

891.99
O-776

ՅԱՌԱՋ Է

Կ. Պոլիս, Պապը Ալի ճամբուն Էպէքեան Լուրի կից Թիւ 52

ՏՊԱՐԱՆԻ ՃԻՒՂ

Նոր եւ գեղեցիկ տառերու նոր մեթոտով մը կը տպագրուին՝ ընտանեկան, առեւտրական, դպրոցական եւ եկեղեցական ամէն տեսակ գործեր, գրքեր, ծանուցումներ եւ այլն. տպական բոլոր լեզուներով։

Ճաշակ եւ Մաքրութիւն
Չափաւոր գին եւ Ճշդապահութիւն
Տպարանիս նշանաբաններն են միշտ

ԳՐԱՏԱՆ ՃԻՒՂ

Ճոխ մթերք Հայերէն եւ Թրքերէն հին եւ նոր ամէն կարգի հրատարակութեանց։ Գաւառական յաճախորդներ խնդրուածնին կատարուին կանխիկ վճարումով փութով։

ՆԱՍՐԷՏՏԻՆ ՀՕՃԱՅԻ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔՆԵՐԸ

Ամէն տունի մէջ բանալ բա... ամով անսով կարդացուելիք մի գիրք որ գեղեցիկ բարգմանութիւնով մը եւ նկարազարդ պատկերներով հրատարակուած է Յ. Մ. Աղանուրի կողմէ, եւ որուն խիստ սակաւաթիւ օրինակներ մնացած են։ Գին 150 Դ.ռշ.

ՌԱՄԲՈՒԹԻՆ ԿԱՄ ՄՐԻԿԱՅ ՎԱՆԱԿԱՆԸ

Ռուսական մեծ կայսրութեան հայերէնի գրուած պատմական մին եղող այս կտոր ու կոփիս վանականին պատմութիւնը կ՚արժէ որ կարդացուի ամէն հայու կողմէ։ Վիպերգին եւ գեղանկար Չարաճճիին դառնութիւնները, մերկանդամ հաւատաւորութիւններու հանդէսներ նկարագրութեամբ պիտի յափշտակեն։

Այս խիստ նկարազարդուած գիրքն իր մէջ կը բովանդակէ վիպերգեր եւ Ռասպութինի մինչեւ փոխանակուած բազմաթիւ վաւերագրեր, որոնք բերուած են գրքիս նեղ իմաստի՝ Անգլիացի նշանաւոր գրող Պ. Ուիլեր Քէօյի կողմէ, եւ որոնք կ՚ուզան մեծ լոյս մը սփռել ռուսական ... ... բոլոր անյայտողութեանց մասին։ Գինն է 50 Դ.ռշ.

ԱՆՈՒՇ ԵՒ ԹՄԿԱԲԵՐԴԻ ԱՌՈՒՄԸ

(Մէկ հատորի մէջ) ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ Գին 25 Դ.ռշ.

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ Է

ԿԱՅԾԵՐ, ՐԱՖՖԻ

ԱՆԾԱՆՕԹ ԾՆՈՒՆԴԸ ԿԱՄ ՀԱՆԻՖԷ--Ն

Ինչ որ ... ամբողջական ... այս խիստ նկարազարդ գիրքն որ իր մէջ կը բովանդակէ ոչ միայն իրական պատմութիւնը ... մէջ գտնուած հայ նորածին աղջկան մը, այլեւ ... կը յարէ Մեծ Եղեռնի դէպքերուն, հայ կամաւորական ... ... եւ արեւելեան նահանգներու ... մասին։ Գին 50 Դ.ռշ.

II
302